

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

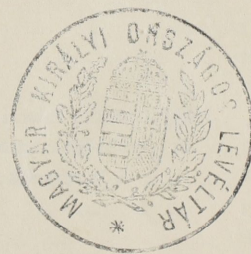
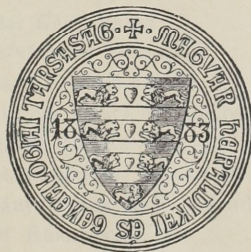
SCHÖNHERR GYULA

TITKÁR

ÉS

VARJÚ ELEMÉR

AZ IGAZG. VÁL. TAGJA.

HUSZONNEGYEDIK KÖTET.

1906-İK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMVI.

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
ÁLDÁSY ANTAL A Dobry-család czimeres levele 1431-ből. (<i>Színes czimerképpel</i>) ...	78
BALOGH GYULA Két Zsigmondkori czimerlevél	79
Dr. BOLDISÁR KÁLMÁN A szoboszlai lovas hajdúk czimeres nemeslevele. (<i>Egy tábla mellék- lettel és két ábrával a szövegben</i>)... ..	116
CSOMA JÓZSEF Mohácsi vész-előtti czimerlevelek nyomai. (<i>Két czimer- és egy pecsét- ábrával</i>)	13
— — Váradi másként Kalmár János czimere 1669. évből. (<i>Egy czimer- rajzzal</i>)	66
Dr. CZAKÓ ELEMÉR A nagybányai typarium	10
DARÓCZY ZOLTÁN Adatok a Lépes és Treutel-családok leszármazásához	88
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ Báró Radvánszky Béla emlékezete. (<i>Fénynyomatú arczképpel</i>) ...	145
G. A. Portugal uralkodók magyar ősei. (<i>Egy tábla melléklettel</i>)	135
GHYCZY PÁL Kassa város czimerlevelei... ..	39
HORVÁTH SÁNDOR Egy XIV. századi városi pecsét mint pecsétani különlegesség	33
— — XIII. és XIV. századi pecséthamisítók... ..	82
— — A Hlózsai Varjú mk. Vrana-család czimereslevele 1520-ból... ..	170
KARÁCSONYI JÁNOS Szent István anyja. I. András atyja. Új eredmények... ..	97
KÁROLY JÁNOS A Csalai Kégl-család	69
R. KISS ISTVÁN Br. Radvánszky Béla... ..	150
LEHOCZKY TIVADAR... .. A Köpesdi Tolvay-család	183
NAGY GÉZA Szent István király családi összeköttetései	53
SÁRKÓZY IMRE A Nadasdi Sárközy-család. (<i>Három közlemény, színes czimerképpel, íráshasonmással, három pecsétképpel és leszármazási táblával.</i>) 26, 72, 122	
Dr. SCHÖNHERR GYULA. Nagybánya város XIV. századi pecségei. (<i>Öt pecsét- rajzzal.</i>)	1
SÖRÖS PONGRÁCZ A Válti Rákosok... ..	174
SZABÓ DEZSŐ Adalékok a királyi könyvek történetéhez	86
BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ Oklevéltani apróságok... ..	173
SZERÉMI Gányi vagy Gáy?	40
VARJÚ ELEMÉR Az esztergomi társas.pecsét	36
Dr. WERTNER MÓR A Fonyi-család	179
Névtelen Adalék a Rákóczi-utódok leszármazásához... ..	140

2. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	41, 90, 140, 184
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906. évi működéséről. Dr. SCHÖNHERR GYULA társulati titkártól	186

	Lap
<i>Szakirodalom.</i> A pannonthalmi Szt. Bendek-rend története. Ism. SUFFLAY MILÁN	44
Genealogiai füzetek. III. évfolyam. Ism. — Y.	50
Král Albert. Der Adel von Böhmen. Ism. — V.	51
Wappenfiebel von Ad. Hildebrant. Ism. Á. A.	51
Luigi Volpicella. Gli stemmi nelle scritte dell'Archivio di Stato in Napoli. Ism. Á A	52
Lendvai Miklós. Temesvármegye nemes családjai. III. köt. Ism. E.	91
Orosz Ernő. Heves és a volt Külső-Szolnok vármegyék nemes családjai. Ism. BÁRTFAY SZABÓ LÁSZLÓ	92
Johann Losert. Genealogische Studien. Ism. ZARÁNDI A. GÁSPÁR	94
Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs. Ism. ZARÁNDY A. GÁSPÁR ...	95
Tóth-Szabó Pál. Szathmári György primás. Ism. V. E. (ábrával)... ..	141
I. Th. de Raadt. Sceaux armories des Pays-Bas. Ism. GHYCZY PÁL	142
Kempelen Béla. A nemesség. Ism. **	192
Csizmadia János. A Bartakovich, Justh, Rudnay és Rudnyánszky-családok... ..	192

*

Helyreigazítások	52, 96
Kérelem	144

Melléklet.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906-ban. (Alapszabályok. Igazgatóság. A társaság tagjai.)	I—VIII
---	--------

RADVÁNYI ÉS SAJÓKAZAI

BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA

1849—1906.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társulatot közel negyedszázados fennállása alatt nem érte akkora gyász, mint aminőt rá a jelen év hozott, amikor a kérlelhetetlen végzet megfosztotta köztiszteletben és szeretetben állott elnökétől.

A megboldogult egyike volt azoknak a keveseknek, akik a születés nyújtotta előnyöket a legnemesebben használják fel; idejét s erejét a hazai történetkutatásnak szentelte s e téren szinte kora ifjúságától kezdve soha sem lankadó buzgósággal, kitartó szorgalommal munkálkodott, míg csak a váratlanul támadó halál a tollat kezéből ki nem ragadta. Munkásságának szép eredményei vannak; nagy számú cikkei s tekintélyes kötetekre menő nagyobb kiadványai a kezdet nehézségein alig túlesett magyar művelődéstörténetnek legbecsesebb termékei, részben soha el nem avuló forrásai. Sokat köszönhet neki régi irodalomtörténetünk is, Radvánszky János, Madách Gáspár és Rimay János költői működésének megismertetése, s munkáiknak felfedezése az Ő érdeme.

S e férfiú, aki joggal számíthatott az elismerésre, a legszerényebb emberek közé tartozott: előkelő származása, magas méltósága, tudományos és irodalmi érdemei nem tették büszkévé; nála az elme készsége a szívnek igaz nemességével, a léleknek jóságával párosult.

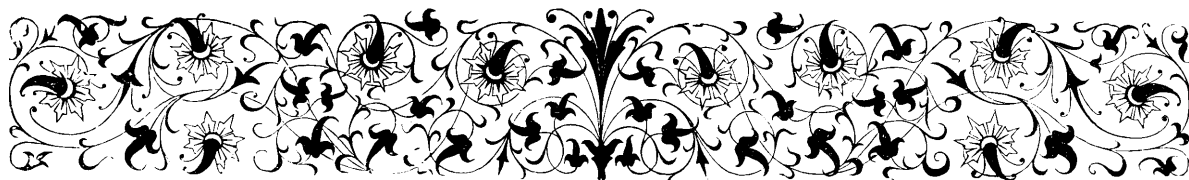
Mit tett társulatunkért, hosszú lenne mind elsorolni; elég legyen annyit mondani, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot ő teremtette meg; buzgósága, másokra is átragadó lelkesége, szünetet nem ismerő fáradozása nélkül valószínűleg létre sem jött volna. Nem csoda, ha a társasághoz, mint atya a gyermekéhez ragaszkodott. Huszonnégy év alatt, ha csak ügyei és egészsége engedték, majd minden ülésén elnökölt. Figyelme mindenre kiterjedt; társu-

latunk ügyeiben semmi sem volt előtte kicsinyes vagy jelentéktelen. Érdemeiről az eredmények beszélnek: elnöksége ideje alatt a tagok száma háromszorosra emelkedett, a társaságnak számbavehető alaptökéje gyűlt össze, kiadványai terjedelmes sorozatot tesznek ki s családtörténetünk és czimertanunk leggazdagabb forrásai közé tartoznak. És — amit elől kellett volna említenem — megboldogult Elnökünk legfőbb érdeme, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság a körébe tartozó tárgyakat tudományos alapon, a magyar történetírás czéljait tartva szem előtt művelte és sohasem fájult el, mint sok külföldi társa, az egyéni s családi hiúság istápolójává.

A veszteséget, mely érdemes Elnökünk halálával bennünket ért, megmérni nem is tudjuk, ma csupán azt érezzük, hogy helyét betölteni igen nehéz. Tudós és kiváló férfiakban, kik méltók arra, hogy társulatunk elnöki székébe üljenek, nincsen hiány; ám hogy legyen valaki, aki ügyeit igazabb szeretettel, nagyobb atyai gondoskodással vezesse, mint az Elhúnyt, alig hihetjük. Az immár sudár fává nőtt csemete, melyet az ő kezei ültettek el, nálánál hívebb gondozóra nem lelhet; adja az Ég, hogy olyanra találjon, aki a társulatot az Ő példáján indulva és szellemében irányítsa. A megboldogult emlékét szebben, méltóbban nem tisztelhetjük, mintha örökében híven sáfarkodunk. A reá való emlékezés legyen társulatunk talizmánja a jövőben.

Áldás emlékére!

NAGYBÁNYA VÁROS XIV. SZÁZADI PECSÉTEI.

(Ot pecsétrajzzal.)

Közel husz év telt el azóta, hogy a Turul hasábjain Nagybánya városnak az Anjouk korából származó nagy pecsétjét ismerttettem, amaz egyetlen pecsétlenyomat alapján, a mely róla a város egy 1480-iki kiadványán fentmaradt s melyről a tudományos vizsgálat már előbb megállapította, hogy az úgy sphragistikai, mint művészi tekintetben középkori pecséteink legszébb darabjai közé tartozik.¹

Ez ismertetés teljes részletességben igyekezett méltatni e pecsét történelmi, sphragistikai és műtörténeti értékét, és fejtegetései révén szaktudósaink csakis sajnálattal vehettek tudomást afelől, hogy annak eredetije századokkal ezelőtt nyomtalanul elveszett és a hazai sphragistika ez érdekes emléke csupán egyetlen, elmosódott állapotban levő lenyomatban maradt reánk.

A véletlen kedvezése folytán e pecsét elveszettnek hitt typariuma azóta megkerült és ma már Nagybánya város tulajdonában az első helyet foglalja el e város történelmi ereklyéi között.

A pecsétnyomót Nagybánya város határában, a fejéruti hegyoldal egy szöllejében, annak tulajdonosa, Vigh Dezső nagybányai polgár 1904 október havában találta meg; őszi munkálkodáskor, ásás közben került ki az, egy régi cserépedény kisérétében, a föld mélyéből. Az edény, mely a kiásáskor összetört, ékszereket rejtett magában, és pecsétnyomónk fedél gyanánt volt nyílására alkalmazva. A lelet két

pár aranyozott ezüst ruhakapocsból, melyek korát a későbbi vizsgálat a XVI. század elejére tette, egy ugyanazon korbeli aranyozott ezüst gyűrűből s egy e század derekáról származó szintén aranyozott ezüst bogláros tűből, továbbá egy kettétört ezüstkanálból a tulajdonos monogrammjával és két ezüstpénzből, egyike I. Ferdinánd garasa 1550-ből, a másik Ágost szász herceg garasa 1565-ből állott.

A lelet némi viszontagságok után került néhány nap mulva egy nagybányai kereskedő útján Myskovszky Ernő, főgimn. tanárnak a városi múzeum örének kezeibe, de épségében semmi kárt nem szenvedett és csupán az azt magában rejtő edény cserepei mentek teljesen veszendőbe. A múzeum őre természetesen felismerte annak fontosságát s a pecsétnyomót az ékszerekkel együtt a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségéhez küldte fel, mely azt a találótól 300 koronáért megvásárolva, a nagybányai városi múzeumban leendő elhelyezés céljából, állami letétként, Nagybánya városnak engedte át. Azóta ismét fenyegette veszedelem: a városi múzeum, a melyben az oklevelek között ki volt állítva, a múlt év augusztus havában majdnem áldozatul esett a városban pusztított tűzvésznek. A nagybecsű ereklyét azonban még a tűzvész pusztítása alatt biztonságba helyezték, s a múzeum gyűjteményei a leégett épületből ideiglenes helyiségbe szállítottván át, a pecsétnyomó a város többi klenodiумával együtt a városi levéltárban helyzetetett biztos őrizet alá.

¹ 1886. évf. 97—100. l.

Az ily szerencsés körülmények között megtalált s az újabb veszedelemtől ekként megmenekült pecsétnyomó tehát immár a maga mivoltában áll vizsgálódásainknak rendelkezésre, hogy

beigazolja azt az ítéletet, mely az idők viszonyosságai által megviselt, elmosódott és egyes részeiben megcsontított viaszlenyomatról is képes volt annak tudományos és művészi jelentőségét felismerni és a sphragistika emlékei között az őt megillető helyet megállapítani.

Annak idején az első ismertetés alkalmával már elmondtam e pecsétről, a mi felőle mint sphragistikai emlékről elmondható volt s kimutattam, hogy az méretek és ábrázolás tekintetében egyaránt kiválik e kornak hasonló emlékei közül.

Az eredeti tanulmányozása általánosságban megerősíti eddigi megállapodásunkat, a részletekben pedig megbecsülhetetlen anyagot nyújt azok kiegészítésére, s a mi legnagyobb érdeme, a pecsét ábráját a maga mivoltában elének tárva, módot nyújt annak pontos megállapítására s eddig csak gyanított művészi szépségének teljes mértékben való méltatása.

Már az 1480-iki lenyomattól ismertük azt a széles arányokban megrajzolt jelenetet, mely a Szent-István király lábainál dolgozó bányászokat ábrázolva, hirdette Nagybányának bányavárosi mivoltát s melynek szerkezeti szépségei még a

tökéletlen állapotban fennmaradt lenyomatban is annyira megkülönböztették e pecsétet a többi városi pecsétektől.

A lenyomat azonban általában véve csak elmosódó képet nyújthatott szemünknek s egyes

részletének hiányaival tévedésre is adott alkalmat a pecsétrajz leírásánál. Az eredeti ábrázolás a typarium segítségével a következőkben állapítható meg:

Nyolczszögű mezőben mindkét oldalt háromfokos lépcsőzetben emelkedő sziklahegy tetején Szent-István király ülő alakja látható, királyi díszben, tunikába és palástba öltözve, fénykörrel övezett fején nyílt koronával, jobbában liliummal végződő kormánypálczával, baljában kereszttel ellátott országalmát tartva. A hegy alsó részét jobb oldalt boltozatos bányabéjárás foglalja el, melynek üregében térdelő bányász, csuklyás köntösben, baljában bányászcsákányt és magasra emelt jobbában kalapácsot tartva, dolgozik; a hegy alját gyepek övezi, s ennek közepén gömbölyű érczkövek vannak felhalmozva, melyeket a bánya bejárásától balra álló, hasonlóképp öltözött bányász kapával gyűjt össze. A hegy sziklái hatszirmu virágok borítják, a legalsó lépcsőfokról mindkét oldalon négy-négy levélből és egy-egy fejlődő rügyből álló csergaly emelkedik ég felé. A pecsétrajzot övező rovátkolt vonalak által alkotott nyolcz-

szögű keretben jobbról balfelé a következő körirat olvasható:

* MVTVVS ; AMOR . CIVIV̄ ; OPTIMV̄ . Ē .
CIVITATIS FMAMĒTV̄ ;

fent a körirat által üresen hagyott helyet az S. D. R. D. betűk töltik ki.

Az a kép áll előttünk a maga teljes szépségében, a melyet mostanáig ismert töredékes másolata után is a sphragistika legérdekesebb termékei közé kellett sorolnunk. S mindazt, a mit a másolatról annak idején szerkezet és kivitel tekintetében elmondtunk, sokszorosán beigazolvva találjuk az eredetinel, mely szépségeivel valósággal felülmulja hozzá fűzött várakozásainkat.

Összehasonlítva ezt a képet az 1480-ból reánk maradt lenyomattal, megállapíthatjuk, hogy ez fogyatkozásai mellett is eléggé megközelíti az eredetit. Abban a leírásban, a mit annak idején a pecsétrajzról a lenyomat után adtunk, csupán egy részlet szorul változtatásra, az, a mely a baloldalt álló bányászt targonczával véli ábrázolni, holott az eredetin kapát tart kezében. Egyéb részleteiben is hiven adja vissza az eredeti rajzát; a köriratnál sincsen semmi eltérés, és az eredeti igazolja a pecsét felső részén látható S. D. R. D. betűk helyes olvasását.

Vegyük most a pecsétet külső kriteriumai szempontjából vizsgálat alá.

A városi pecsétek többnyire kis méretben szoktak készülni, csak a nagyobb szerepet játszó városok, mint Buda, Óbuda, Esztergom, engedték meg maguknak, hogy pecsétjük nagyságával is kitüntessék jelentékeny voltukat. Nagybánya város nagy pecsétje 74 mm. átmérőjű lapjával nagyságra e városok pecségeit is meghaladja, s méretei az ama korbéli előkelőbb ország-nagyok pecségeivel helyezik egyenlő sorba.

Miként a rendkívüli nagyság, ép ily nevezetes sajátága a nyolcszögű pecsétalak, a melynek párját eddig sehol sem ismerjük. A szögletes pecsétalakok, a három- és négyszögűektől eltekintve, egyáltalán ugy a külföldön, mint hazánkban igen ritkán jönnek elő a középkorban, nyolcszögű pecsétre pedig a külföldi sphragistika is alig ismer példát; én legalább eddig egyetlen külföldi pecsétani kiadványban sem talákoztam ilyen pecséttel. S a hazai középkori pe-

csétek között is mindössze két sokszögű pecsét ismeretes, ugymint Kőrmöczbánya és Ujbánya városoknak a XIV. századból származó hatszögű pecsétjei; ¹ ezekhez sorakozik harmadiknak, mint új alak, Nagybánya városa, nyolcszögű pecsétjével ez ideig egymagában állva a középkori sphragistika emlékei között.

A nagyságnál és az alaknál mutatkozó eltérések méltóképp sorakoznak ahhoz a sajátosság-hoz, a mi a pecsét ábrázolását jellemzi. A nagybányai pecsét a rajz tekintetében is különbözik a többi városok pecségeitől. A városi pecsétek rajza rendszeren heraldikai motívumokból van szerkesztve, melyekben a tornyok és bástyák játszik a főszerepet. A nagybányai pecsét, mint láttuk, egészen eltér a szokástól és szerkezetileg teljesen kidolgozott képet ábrázol, melyben a város polgárainak foglalkozása van megörökítve. S ez a jelenet, melyben a sziklatronon ülő szent király lábainál a bányamunkások az érczet a föld mélyéből kiaknázzák és feldolgozzák, igen jellemző módon jelképezi e bányaváros keletkezésének és felvirágzásának folyamatát. A pecsétnek az is jellemző sajátága, hogy a város nevének csak kezdőbetűiben örökíti meg s köriratul jelmondatot alkalmaz, mely a polgárok kölcsönös szeretetét hirdelve a város legjobb erősségének, megfelelő módon egészíti ki a pecsét ábrázolásának jelentését. Jelmondatot kevés pecsétnél találunk s azok is többnyire valláserkölcsi irányuak, mint a minő Nagyszombat ismert régi pecsétjén olvasható. Arra pedig nem ismerünk példát, hogy a jelmondat kiszorította volna a város nevének tulajdon pecsétjéről.

Az eltérés a heraldika szabályaitól a pecsét-rajz megszerkesztésénél annál nagyobb figyelmet érdemel részünkről, mert ilyen eltérést találunk ama két város pecsétjénél is, a melyek alakjuk folytán oly közeli rokonságban látszanak állani a nagybányai pecséttel.

Kőrmöczbánya pecsétjén I. Károly királynak Alexandriai Szent-Katalin kereke előtt térdelő alakja látható s a körirat a mely Kőrmöczbányát Károly király tulajdonának mondja, el-

¹ Kőrmöczbánya város typariuma a város levéltárában őriztetik; rajza megjelent a «Magyarország vármegyéi és városai» Bars vármegyét tárgyaló kötetében, 116. l. Az ujbányai pecsétnyom eredetijét a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtára őrzi; rajza még nem jelent meg.

áruja, hogy az a város kiváltságainak 1328-ban történt adományozását örökíti meg. Ujbánya pecsétjén Lajos királyt találjuk, ifjúkori ábrázolásban, a mint koronáját felajánlja, a mi hihe-tőleg a város egyházának alapítását példázza.

A nagybányai pecsét, ha nem is történeti eseményt ábrázol, de oly jelenetet, mely a leg-szorosabb összefüggésben áll Nagybánya város keletkezésével és fennállása alapjaival, s azon is ott találjuk a magyar király alakját, nem azét, a ki akkor uralkodott, hanem az első szent ki-rályét, kinek nevét a város plébániatemploma vi-selte. S a mi Kőrmöczbánya és Ujbánya pecsé-tein még hiányzik, a bányászmotivumok szerep-lése viszont a többi bányaváros pecséteivel hozza azt rokonságba. Bányászjelenetekkel gyakran találkozunk a bányaműveléssel foglalkozó helyek pecsétjein; így mindjárt a Nagybányával szomszédos Felsőbánya XIV. századi pecsétje is bá-nyászok alakokat tüntet fel.¹ Külföldön is ta-lálunk hasonló példákat; legjellemzőbb erre Vordernberg stájer városka XV. századi pe-csétje, melyen három bányász közül egyik a kősziklát csákánnyal vájja, a másik kettő egy hatalmas fatönk feldolgozásával van elfoglalva.²

A rokon vonások, mik e pecséteteket jellem-zik, közös forrásra látszanak vezetni, s talán nem csalódunk, ha e forrás eredetét abban a büszke öntudatban keressük, ami a bányaváro-soknak a rendi társadalomban külön szabadsá-gok birtokában jellemző sajátságukká vált. A vá-rosi rend kiváltságolt tagjainak tekintvén ma-gukat, úgy látszik, külsőségekben is igyekeztek ennek kifejezést adni. Erre legalkalmasabbnak kínálkozott a városi pecsét, melyben a város municipalis jogai nyertek megtestesítést. Hogy ez nem pusztá feltevés, az mutatja, hogy a leg-több bányaváros pecsétje, még a jelentéktelen Telkibányáé is, nagyságra messze felülmulja a többi városi pecséteteket. S a mi a pecsét alak-ját illeti, nem tarthatjuk véletlennek, hogy a sokszögű alak egyedül bányavárosoknál fordul elő a hazai sphragistikában.

Ekként válhattak a bányavárosok pecsétei nagyság, motivumok és részben alak tekintetében a

¹ Ezt a pecsétet szintén ismertettem a Turulban, 1880. évf. 139. l.

² Schroll, Städtenwappen von Österreich-Ungarn, 2. füzet.

sphragistikai emlékek külön csoportjaivá. Ennek a csoportnak legkiválóbb termékei közé tarto-zik Nagybányának ősi pecsétje, mely szemmel láthatólag magán viseli a város polgárainak azt a törekvését, hogy annak készítésénél kifejezést adjanak a bányavárosok között városukat meg-illető hely előkelő voltának.

Ennek a törekvésnek természetszerűleg nem-csak a pecsét megszerkesztésében, hanem annak kivitelében is teljes mértékben kell érvényesül-nie. S ennek tulajdoníthatjuk, hogy pecsétünk művészi érték tekintetében is elsőrangú helyet foglal el társai között.

A nagybányaiak helyzete e tekintetben an-nál könnyebb lehetett, mert a bányászat szoros összefüggésben állván az ötvösművességgel s felvirágzása maga után vonván e művészet virág-zását, a bányavárosok előnyben állottak a többi városok felett pecsétjük művészenek megválas-tásában.

A nagybányai pecsét kidolgozásának finom-sága, az alakok és betűk stilszerűsége, a távlat követelményének érvényesítése s általában az egész kivített jellemző hajszálnyi pontoság már a lenyomat alapján is kétségtelenné tette előttünk, hogy elsőrangú mester művével van dolgunk, de csak most, az eredetét vizsgálva győződhe-tünk meg igazán e mester művészi tulajdonsá-gainak értéke felől.

Azt a feladatot, hogy e pecsét a művészi kivitel szempontjából vizsgálat alá vétessék, is-mert iparművészeti szakemberünk, dr. Czako Ele-mér vállalta magára, akit a középkori ötvös-művészet alapos ismerete kiválóan alkalmassá tett e feladat megoldására. Vizsgálódásainak eredményei, mint alább közlendő dolgozatából meg fogjuk látni, teljesen beigazolják a pecsét művészenek képességei felől mondott itéletün-ket. A technikai kivitel módjának tanulmányo-zásából kitűnt, hogy pecsétünk készítője nem-volt egyszerű ötvösmester, hanem a képzőmű-vészet többi ágában is jártassággal birt és művé-nek úgy megszerkesztésénél, mint kivitelénél az ötvösművesség határait messze túlhaladva, abban egyetemes művészi érzékének és tehetsé-gének teremtett megfigyelésre méltó emléket.

E fontos kijelentésnek eredményét, mely oly nagy mértékben emeli pecsétünk értékét, a magam részéről csak egy adattal kívánom kiegészíteni.

A művészet-történeti kutatás bizonyos hasonlóságot ismert fel a pec-ét szerkezetében és kivitelében nyilatkozó felfogás és a prágai Szent-György szobor mestereinek, a Kolozsvári testvéreknek művészete között. Talán nem tévedek hamis utra, ha pecsétünket a Nagy-Lajos korabeli művészet egy másik elsőrangú termékével, a Bécsi Képes Krónikával hasonlítva össze, ugyanily rokonságot vélek e két műtermék között is felismerhetni. A krónikának nagy művészi gonddal festett képeit az ábrázolás eleven módja, az alakok életteljes beállítása, a test idomainak és a ruházat redőinek plasztikus ábrázolása s a távlat szabályainak az egész szerkezetben való érvényesülése ép ugy

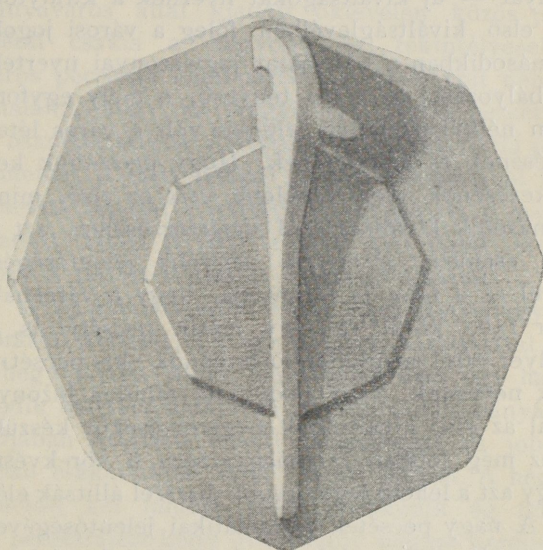

megkülönböztetik e korszak miniatür-festészetének többi termékeitől, mint a hogyan különbözik pecsétünk egykoru társaitól. S a szerkezetbeli hasonlatosságnál, mely a két műtermék között létezik, még feltűnőbb a modor azonossága a részleteknél. A szabályosan kinégyelt szikladarabok a nagy bányahegy oldalán pecsétünkön szintén úgy vannak ábrázolva, mint a képeken, s a hegyet borító növényzetben azokat a hatszirmu virágokat ismerjük fel, amelyek — mint a hogy azt például a magyarok bejövetelet ábrázoló képen látjuk¹ — azok jellemző motívumai közé tartoznak.

¹ Megjelent a Magyar Nemzet Története I. kötetének 188. lapján.

Ezeket a hasonlatosságokat a stílusban és a szerkezetben elégségeseknek vélem annak megállapítására, hogy pecsétünk ugyanannak a művészeti iskolának terméke, a mely a Képes Krónikára és a Kolozsvári testvérek szobraira reá nyomta bélyegét.

Mint typariumról, a pecsétről nincs különös mondanivalónk. A négy mm. vastag nyolczszögű ezüstlemez hátul tiz mm. hosszú, nem vastag és felül négy mm.-nyire kiemelkedő ezüst fogantyú van alkalmazva, melynek felső része ki van lyukasztva. Ilyen fogantyút találunk a legtöbb középkori pecsétnyomónál; hogy a pecsételésnél csupán a nyomást e-zközli horgog vagy egyéb eszköz megerősítésére szolgált-e vagy arra is,

hogy a pecsétet lánczra felfüggesztve lehessen viselni, annak megállapítására nincsenek adattaink.

Az a nyolczszögű ezüst lap, mely a pecsétnyomó hátára annak körvonalával párhuzamosan van forrasztva, nem tartozik a typarium alkotórészei közé; a technikai vizsgálat kiderítette, hogy az az eredeti pecsétlemez keskeny volta miatt a mély vésés befogadásakor hiányzó anyag pótlására volt alkalmazva.

A kor határait, amelyek között pecsétünk készült, fentebbi vizsgálódásaink eredményei már elég pontosan kijelölték. A pecsét szerkezete és kivitele a XIV. század második felének jellegét viseli magán. A helyi vonatkozások, melyeket a pecsét motívumai megjelenítenek, még

közelebb visznek a készítés idejének meghatározásához. A pecsét ábrázolása úgy tűnik fel előttünk, mint a városi élet kialakulásának záró jelenete. Nagybánya keletkezése visszanyúlik az Árpádok uralkodásának végső idő-zakáig, de igazi városi intézménnyé Nagy-Lajos alatt szilárdult meg, mikor az e vidéken egymás szomszédságában létező bányavárosok egy közös városi municipiummá egyesültek. 1347-ben kelt a király oklevele, melyben Asszonypatak és Szazarbánya polgárainak tűz által megemésztett régi kiváltságait megújítja s ez időtájt folyik a Szent-István királyról elnevezett plébániatemplom építése 1376-ban Asszonypataka és a szomszédos Középhegy — így nevezték Felsőbányát — új kiváltságokat nyernek a királytól. Az első kiváltságlevélben főleg a városi jogok a másodikban a bányászat jogviszonyai nyertek szabályozást: az a két tényező, a mely egyformán nélkülözhetetlen feltétele volt e város létesülésének és fejlődésének. Hogy pecsétünk keletkezésének ideje közelebb esik az első, mint a második kiváltságlevél megszerzéséhez, azt a két esemény elsejének nagyobb jelentőségén kívül az a tény is bizonyítja, hogy a városnak már 1360 körül van egy másik pecsétje is, a melyet ettől megkülönböztetendők «kis pecsét»-nek neveznek. Nagy pecsétünk minden bizonyítással az első kiváltságok megszerzésekor készült s ez még jobban megmagyarázza a törökvést, hogy azt a lehető legnagyobb díszszel állítsák elő.

A nagy pecsétek diplomatikai jelentőségével együtt jár, hogy azokat csak kiváltságleveleknél és egyéb fontos jogügyletek írásba foglalásakor veszik használatba. A városoknak nincs sok alkalmuk ilyen oklevelek kiállítására. Nagybányán is egy évszázadon keresztül csupán két ízben találkozunk a nagy pecsét használatának esetével. Az első adat 1408-ból való, a mikor a város Omechin János bírónak egy kórház részére Giródtótfalu felől tett örök adományát írásba foglalva, «nagyobbik pecsétjének reáfüggesztésével» erősítette meg oklevelét. Ez az oklevél már csak későbbi átiratokból ismeretes; eredetije a reáfüggesztett pecséttel a múlt század elején még szerepelt abban a perben, a melyet a város a minoritákkal Giródtótfalu birtoka felett folytatott és hihetőleg az e pernél eszközölt bizonyítások révén került ki a város levéltárá-

ból. Másodszor és utoljára az 1480 június 31-ikén kelt oklevelen találkozunk vele, a melyben a nagybányai szücsök a Mátyás király által egy évvel korábban adott kiváltságlevél alapján csehbe egyesülve, kiváltságaikat a város által írásba foglaltatták és ünnepies alakban megerősítették. Az erről szóló oklevelet a város jeles alakban, hártján, két példányban állította ki; az egyiket nagyobb méretei és dízebb kezdőbetűi különböztetik meg a másiktól. Ezen a dízezebbik példányon maradt meg a pecsét, mely, mint első alkalommal is elmondtuk, fekete, fehér és vörös selyemszalagon volt az oklevélre függesztve.

Mikor s milyen körülmények között veszett el e pecsét nyomója, annak megállapítására nagy segítségünkre vannak ama lelet tárgyai, a melynek társaságában napvilágra került.

Ez a lelet, mint már elmondottuk, két pár ruhakapocsból, egy gyűszűből, egy bogláros tűből, egy kettétört ezüstkanálból és két ezüstpénzből állott. Az ékszerek aranyozott ezüsből készültek, kövekkel és gyöngyökkel ékítve. A kapcsok és a gyűrű a XVI. század elejéről származnak s együvé látszanak tartozni; kivitelük a művészet oly magas fokán áll, a minőt kevésnél találunk az e korabeli hasonló ékszereknél; kétségtelen, hogy a nagybányai ötvösművészet termékei, a mely Mátyás és a Jagellók alatt oly hírnévre tett szert, hogy Hypolit bibornok, a volt esztergomi érsek, egri püspök korában itt rendelte meg a lószerszámiaihoz szükséges díszítéseket. A bogláros tű, mely gránátokkal van díszítve, egyszerűbb kivitelével valamivel későbbi évekre vall. A kettétört ezüstkanál pedig, mely úgy látszik porzóhíntésre használtatott, díszítési motívumai után itélve a XVI. század derekán készült.

Minket e lelet tárgyai közül e helyen három darab érdekel: a kanál és a két ezüstpénz. A W (vagy M), S és Y betűkből álló monogrammot viselő kanál stílusából és a pénzek évszámáiból — egyik 1550-ből, a másik 1556-ból származik — megállapíthatjuk, hogy a tárgyak eltűnése ama szomorú időben történt, midőn a Habsburgok és a török között az ország birtoka felett folyt véres küzdelmek ennek az országrésznek nyugalma is feldúlták. Az aranybányákban gazdag Nagybányának sok támadást kellett ez időben kiállania. 1565-ben Schwendi Lázár

kezeibe jutott, ki várát megerősítve, császári katonákat helyezett falai közé. 1567-ben János Zsigmond választott király ostrommal bevette a várost; a vár az ostrom alatt felrobbant s az ebből keletkező tüzvész a várost majdnem teljesen elpusztította. Ennek a veszedelemnek a városi levéltár sok régi oklevele is áldozatul esett. Ekkor tűnt el kétségtelenül az ősi pecsét is, a társaságában talált értékes ékszerekkel együtt.

Abból a körülményből, hogy ezek az ékszerek a pecsét sorsában osztoztak, azt következtethetjük, hogy azok a város tulajdonában voltak, mely talán valamelyik gazdag polgárától örökség útján juthatott hozzájuk, s a használaton kívül helyezett nagy pecséttel együtt őriztettek. S a hely, a hol azok föld alá kerültek, azt mutatja, hogy nem mentéssel, hanem zsákmányolás esetével van dolgunk. A városi levéltár e korabeli szűkszavu adatai nem nyújtanak módot e rejtélyes esemény részleteinek felderítésére. De a lelet körülményeiből mégis alkothatunk képet annak lefolyásáról. A nagy zavarban, mely a városban uralkodott, a pecsét az ékszerekkel együtt rabló kezekbe kerülhetett, mert ha illetékes kezeiktől történik a mentés, aligha juthattak volna azok eddigi rejték helyükre, mely a várostól nyugatra meglehetősen távol, magas hegyoldalban fekszik. Hogy a tolvaj az ellenség vagy az ostromlottak sorából került e ki, arra semmi adatunk nincs. Annyi bizonyosnak látszik, hogy kevés ideje lehetett a zsákmányolásra; cserépedénybe sietve szedhette össze a kincseket s mikor üldözőbe vették, menekülés közben a hegyek felé vette útját, itt remélve biztos menedékre találni. S hogy a földbe hirtelen elásott kincsek rejték helyükön maradtak, azt bizonyítja, hogy menekülése közben elesett vagy elbujdosott, magával vive az elrejtett kincsek titkát.

Már fentebb tettem említést a felől, hogy a városnak a nagy pecsét mellett már a XIV. században volt külön kispecsétje. Hogy ennek léteznie kellett, hosszú időn át csupán a nagy pecsét megkülönböztető jelzője után következtethettük, melyet az oklevelek szövegében annak használata mindkét ismert eseténél kiemelve találunk. Azóta ennek is előkerült ha nem is az eredeti typariuma, de egy XIV. századi lenyomata, mely bár rendkívül hiányos állapotban

maradt reánk, mégis módot nyújt arra, hogy korát meghatározhassuk, rajzát megállapítsuk és benne Nagybánya város legrégebbi kis pecsétjét felismerhessük.

Ez a pecsét egy papírra irt oklevél hátán látható, melyben Asszonypataka és Középhegy városok bírái, esküdtei és polgárai Benedek mestert, Hém fiát, Máramaros és Ugocsa vármegyék főispánját felkérlik, tegyen bizonyoságot a királynál a felől, hogy a Drágos oláh ellen hatalmaskodásai miatt emelt vádjai megfelelnek a valószínűségnek.¹ Ez irat hátlapján egy kisebbfajta pecsét van zárópecsétül alkalmazva. Ez a pecsét, sajnos, a lehető legrosszabb állapotba jutott, de figyelemmel arra a körülményre, hogy a két bányaváros által kiadott oklevelen közös pecsétül csakis a nagyobb és tekintélyesebb város pecsétjét alkalmazhatták, nem volt nehéz kitalálni, hogy az Nagybánya város pecsétje. S összehasonlítva a pecsétet városunk többi pecsétéivel, a rajta látható alakok töredékeiből fel lehetett ismerni a pecsét rajz ábráját és a megmaradt betűk is elég alapot nyújtottak arra, hogy a pecsét köriratát megállapíthassuk.

A 45 mm. átmérőjű pecsét rajza bányahegyet ábrázol, kétfelől egy-egy dolgozó bányászsal és a hegy aljába nyíló bányabejárásban egy harmadik bányász alakjával. A jobbról álló bányász baljában magasra emelt kalapáccsal és jobb-
jában c-ákánnyal vájja a hegy oldalát. A hegy csúcsán két lombos élőfa emelkedik ég felé. A pecsét rajzot keret övezi, mely négyes karéjból és háromszögekből van összeállítva. A külső keretben, melyet egyszerű vonalak alkotnak, van a körirat:

S. MINVS . CIVITATIS . DE . RIVVLI [O
DOMINAT RVI.

vagyis: Sigillum Minus Civitatis de Rivulo Dominarum.

A töredékes maradványon a rajzból a hegy s az azt fedő lombzat, a bányabejárás körvonalai vehetők ki tisztán; a két oldalt álló bányászok közül a jobbfelelinek a feje hiányzik, s a

¹ Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik, hova a Batthyány herczegek körmendi levéltárából származó egyéb Hém-féle iratokkal együtt Véghely Dezső hagyatékából vétel útján került.

balfelöli állóból viszont csak a fej maradt meg; teste és szerszámai nem vehetők ki, azt pedig,

hogy a bányáüregben bányászkozó alak látható, csupán a város későbbi pecséteiből állapíthatjuk meg.

Az oklevél nincs keltezve, de Hem fiáról Benedekről, a Himfiak őséről tudjuk, hogy 1360 körül viselte a máramarosi és ugocsai főispánságot,¹ s így az oklevelen használt pecsét kora ez évek előtti időre esik. Ezt bizonyítja a pecsét stilusa is. De ez a stilus egészen más iskola terméke, mint a mely a nagy pecsétet annyira megkülönbözteti a többi pecsétektől. Míg nagy pecsétünkben egy, mestersége határait messze tulszárnyaló művészi lélek termékét ismertük fel, ez a pecsét egy egyszerű, szakmája körét hiven betöltő ötvösmester kezéből került ki. De ez a mester szintén jól oldotta meg feladatát. A pecsét mezejének díszítésében nyilatkozó ízlés, főleg a négyes karajból és háromszögekből összeállított keret alkalmazása, a melyhez hasonlót e korban csak igen előkelő egyének pecsétein találunk, mutatja, hogy kiváló minták állottak annak készítésénél rendelkezésére.

Pecsétünk főjelentősége egyébként épen abban áll, hogy szerkesztésénél kizárólag a heraldikai szempontok érvényesültek. A bányászjelenet, mely a nagy pecséten oly megkapó felfogással van megszerkesztve, itt szűkebb keretek között a sphragistika rendes stilusában nyer ábrázolást. De nem csupán a kisebb méreteknek

¹ Nagy Lajos kedvelt híve, a későbbi bolgár bán, 1357-ben tűnik fel először a velencei csataterén, s 1363-ban a pozsonyi főispáni méltóságot tölti be. Máramarosi és ugocsai főispánságának e két időpont közé kellett esnie.

kell tulajdonitanunk, hogy a pecsétről elmaradt a szent király aiakja és a bányászok közül kettő a bányának két oldalára került. Ugyanezt az összeállítást találjuk a városnak 1483-ban készült kisebb pecsétjén is, melynek nyomója a város levéltárában őriztetik; az eltérés itt csak annyi, hogy a hegy csucsán a fák helyét szőlőgalyak foglalják el. Hasonló jelenetet ábrázol Felsőbányának a XVI. század második feléből származó pecsétje, a melyen a sziklából (3, 2, 3, 1) egymásra rakott bányahegy felett két oldalt dolgozó bányászok láthatók, és a hegyet kívülről művelő bányamunkás alakját látjuk Kapnikbányának, a két bányavároshoz legközelebb eső bányaközségnek a XVII. századból származó pecsétjén is.¹ A bányászat szokásos jelképezése ez a jelenet, melynek címerül való alkalmazásában a bányavárosok közös foglalkozása nyer kifejezést. S abban az alakban, a mint az itt felsorolt pecséteken látható, közös jelvényévé vált azoknak a bányahelyeknek, a melyek Szatmár vármegye keleti részében keletkeztek.

Nagybánya város kisebb pecsétje ennek a jelvénynek legrégebbi alakját örökíti meg és motívumai alapul szolgáltak a város mai címérének kialakulásához.

Végezve a két XVI. századi pecsét ismertetésével, még arról a mozgalomról kell megemlékezni, a melyet Nagybánya város közönsége a mult év folyamán megindított a végből, hogy előkerült ősi pecsétje régi jogaiba visszaállíttassék.

A város mint láttuk, immár több mint ötszáz év óta viseli pecsétjein mostani címéréjét. Ez a címer szerkezet tekintetében jobban megfelel a heraldika szabályainak, mint az a pompás rajz, a mely a nagy pecséten látható s a melyet tulajdonképpen címernek nem is, csupán jelvénynek tekinthetünk. De e jelvény történelmi jelentősége és művészi szépségei érthetővé teszik a kívánságot, hogy az újból elfoglalja azt a helyet, mely mint a város ősi szimbólumát megilleti.

A város századokon át az 1483-iki pecsétet használta oklevelein. A XVII. század derekán új pecsét készült, valamivel nagyobb az előbbinél s ugyanazt a bányászjelenetet ábrázolja,

¹ L. Tagányinál, Magyarország címertára, II. r. 15. tábla.

csakhogy természetesen korának megfelelő más stílusban. De ez, nem tudjuk mi okból, nem maradt sokáig használatban s helyét ismét az 1483-iki pecsét foglalta el.¹

A városi pecsét ma használatban levő alakját V. Ferdinánd alatt állapították meg. A város 1840 október 5-én folyamodást intézett a királyhoz az iránt, hogy pecsétjét magyar körirattal használhassa. A király 1841 január 14-ikén kelt elhatározásával megadta a kért engedélyt s a kancellária e felől szóló értesítése kapcsán felszólította a várost a királyi kiváltságlevélért való jelentkezésre. A kiváltságlevél kiváltása azonban nem történt meg. A város ismételten folyamodott az ezért járó díjak elengedéseért, de eziránt tett lépései nem vezettek eredményre. Végre is a kancelláriától 1843-ban kapott engedély alapján kiváltságlevél nélkül vette új pecsétjét használatba.

Ez a pecsét az 1483-iki és a későbbi pecsétnyomók rajzai alapján a már ismert bányászjelenetet ábrázolja, kívül ASSZONYPATAKA V. NAGYBÁNYA SZ. K. B. VÁROS PECSÉTJE 1483. és belül a pecsétrajz alatt MEGUJITTATOTT 1843. felirattal.

A régi nagy pecsét emléke azonban nem veszett ki a köztudatból; a szakemberek, a kik a városi levéltárban kutattak, kiderítették annak szépségét s a tudományos vizsgálódás eredményei a legnagyobb fokra emelték az érdeklődést a város e tiszteletreméltó ereklyéje iránt. A város a múlt század nyolczvanas éveiben annak rajza alapján szerkesztett czimerét alkalmazta közgyűlési termében és középületein. S ez a czimer nyert alkalmazást a Szent-István-templom egyetlen maradványán, a nagy tornyon, annak a millennium alkalmából történt helyreállításakor.

Midőn a m. kir. belügyi kormány Magyarország összes városai pecséteinek végleges megállapítását elrendelte, a város felszólítást kapott, hogy az ősi nagy pecsét után szerkesztesse meg czimerét. Ennek a felszólításnak azonban nem tehetett eleget, mert e pecsét egyetlen lenyomata hiányos állapotában nem volt a pecsétrajz hiteles megállapítására alkalmas alapul

¹ Használatával eddig csak egy, 1665 május 2-án kelt oklevelen találkozunk. A pecsétnyomó a városi levéltárban őriztetik. Mindkét pecsét rajzát és ismertetését l. Turul, 1886. évf. 99. és 100. l.

elfogadható. Így történt, hogy a város hiteles pecsétjét a belügyminiszterium 1904 május 27-én az 1843-ik évi pecsét alapján állapította meg. A pecsét rajzába és leírásába azonban hiba csuszott be, a mennyiben a bányahegy tetején szőlőgalyak helyett fenyőágak alkalmaztattak, a mi sem a történeti adatoknak, sem a terület természeti viszonyainak nem felelt meg. A város nem nyugodott bele czimerének ilyetén megváltoztatásába és 1904 június 28-ikán kelt feliratában annak kiigazítását kérte. Az ügy ebben az állásában most van hivatalos tárgyalás alatt s még eldöntetlen lévén, a belügyminiszterium új pecsét nem volt használatba vehető.

Az eltűnt nagy pecsét napvilágra jutása azóta megadta a módot a városnak pecsétje ügyének végleges rendezésére.

Az az eszme, hogy a régi nagy pecsét visszahelyeztessék ősi jogaiba, a nagybányai múzeum-egyesület választmányából indult ki, mely ez ügyben már 1904 végén indítványt terjesztett a város elé. A város közönsége ezt az indítványt 1905. évi május havában tartott közgyűlésén elfogadta s kimondta, hogy ősi czimerének pecsétje visszaállítása iránt folyamodást fog intézni a felséghez.

A régi pecsét alapján engedélyezni kért új czimeres pecsét rajzát és leírását a heraldika és a sphragistika hivatott emberei állapították meg. A pecsét rajza a nagy kerek pecsétlap belsejében, nyolczszögű vonalakkal határolva, lilomos nyílt koronával fedett pajzsban ábrázolja a nagy pecséten látható jelenetet. A pajzs mezejének színe kék, a szikláké ezüst. A sziklahegy tetején ülő királyi alak szederjes színű ruhába és biborpalástba van öltözve. A bányászok öltözetének színe sötétbarna; a hegy tövében zöld gyepen felhalmozott érczkövek arany, a hegy szikláit borító virágok szirmai fehér, magszikei vörös színnel vannak ábrázolva. A pajzs két oldalán hártvaszalagon a régi pecsétről átvett jelmondat s a pecsét korongján a következő körirat olvasható: SZATMÁR VÁRMEGYE. NAGYBÁNYA SZ. KIR. R. T. VÁROS. 1902. 1905. A pecsétrajz szerkezet és kivitel dolgában hiven igyekszik utánozni a régi pecsét rajzát; a színek megállapításánál a heraldikai gyakorlat elvei szolgáltak irányadókul.

A folyamodás most várja elintézését; s a

benne foglalt kérés kedvező elintézése remélhetőleg rövid időn belül lehetővé fogja tenni, hogy Nagybánya város ősi pecsétjének szép motívumai

a város hivatalos czimerében hirdethessék városuk régi dicsőségét.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

A NAGYBÁNYAI TYPARIUM.

Teljes épségben fenmaradt középkori typarium a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A bécsi császári éremtárban pecsét több van 30 ezernél, pecsételő pedig csak 118 s ezek közül is XV. század előtti alig tiz. Ennek oka magának a pecsétnek rendkívüli értékelésében rejlik, okiratok hitelességére vonatkozó bizonyító ereje akkora, hogy a pecsétnyomó mindenkor a hatalom féltve őrzött kincse. Csalókkal és hamisítókkkal pedig már a középkornak is sok a dolga, érthető e szerint, ha a typariumot szigorú rendszabályokkal őrzik az illetéktelenek elől és ha bizonyos esetekben azt meg is semmisítik.

A fejedelmi typariumokat visszaélések elkerülése céljából az uralkodó halálával szokás használhatatlanná tenni. Így Zsigmond typariumait 1437 decz. 10-én Znaïmban az egybegyűlt főurak szeme előtt kalapálja össze egy ötvös, «als dann nach solcher fürsten todte gewohnheit ist» — mint az egykoru tudósítás mondja.¹

A városi pecsételők sorsában már annyi változás természetszerűleg nem fordulhat elő. Használata nincs egy személy életéhez kötve. Elkopás hosszú időt vesz igénybe, pecsétváltozás sem fordul elő gyakran. E szerint a városi typarium megsemmisítése nem indokolt. Mégis a gyakori dűlások és rablások úgy látszik különösen a XIV. század táján csökkentik fenmaradási esélyüket, mert például az említett 10 bécsi typarium aránytalan csekély része mutat csak város-tulajdonosra.

Kiemelkedő eseménynek jelezhetjük tehát azt a leletet, a melynél egy földbe ástott fazékból néhány középkori ékszer társaságában napfényre került Nagybánya XIV. századi typariuma. Bizonyára muló veszedelem elől dugták el őrizői, s már érte nem jöttek vissza soha. Vagy talán tolvajok rejtett zsákmányaként pihent a földben századokon át egész napjainkig.

A lelet történeti értéke mellett művészettörténeti becsessel is bír, mert különösen annak legszebb darabja, a typarium, újabb példával enged betekintést hazánk művészi törekvéseinek ama korszakába, a melyből a mostoha viszonyok folytán oly kevés műalkotás maradt fenn. Ezuttal annak technikai és művészi oldalával kívánok foglalkozni.

* * *

A középkori «pecsétlikasztókat» közönségesen az ötvösczéh tagjai közt kell keresnünk. Theophilus Presbyter már a XII. században az ötvös munkaköréhez csatolja a pecsétvésést a *Schedula diversarum artium* című kézikönyvében (caput LXXXIV. De opere quod sigillis imprimitur). Hazai czéhszabályaink szerint is az ötvösséggel mindig karöltve járt a pecsét és «példa» (Bild) metszés. A ránk maradt rimaszombati, kassai, miskolci stb. szabályok erre vonatkozóan világosan megkivánják a legénytől a remekbe készitendő munkák során: «A te tiszted ez is leszen, hogy rezeket is faragsz... (pecsétnek)... másképen szabadon nem mondanak.»

A pecsétnyomó készítése azonos az érmek kinyomására használt bélyegtő készítésével. Mint-hogy azonban a pecsét anyaga puhább az éreménél, maga a pecsételésre szánt bélyegtő is lágyabb fémből készülhet az éremhez valóénál. A nagybányai typarium ezüstből van.

A megmunkálás többféle. Homorú ábrázolást a sima fémlapra mélyíteni vagy a drágakő köszörülésnél használatos apró kerekkel lehet, vagy pedig szabadon kezelt véső alkalmazásával. De öntéssel is elő lehet állítani ugyanazt az eredményt segédminta felhasználásával.

A vésés maga hosszas és fáradságos gyakorlat eredménye. Minden vonalat a felelősség öntudatos érzésével kell kivájni. A legcsekélyebb túlmélyítés képes az egésznek fáradságosan össze-

¹ Seyler : Abriss der Sphragistik. Wien, 1884. 84. 1.

hozott egységes hatását lerontani. Azért van az, hogy a pecséteknél legtovább követték a könynyitő sémákat és sem technikában, sem elrendezésben nem törekedtek újító feladatok megoldására. Az elődök által elért eredményt akarták csak megismételni, új kísérletek kockázatos próbáira már nem merészkedtek. A képes és címeres pecsétek minden plasztikai érzék nélkül csupán a rajzolat kimélyítéseként tűnnek föl. Még ha arczképes akar lenni a képes pecsét, akkor sem ad portrét, hanem csak egy fejedelem vagy főpap típusát. A jelképesek is, a városokra vonatkozó védőszentjeik, kapuik és épületeikkel közelednek a rendes vésési szabályok követése folytán a címerek stilizációjához s mindez a munka menetének egyszerűsége kedvéért. A pecsét ábrázolásait természetszerűleg korlátozza az a cél is, a mire szolgál. Annak a jegynek, a mely egy személyt vagy testületet az okiratokon hitelességi szempontból pecsét formájában jelez, nemcsak technikai, hanem hasznossági szempontból is egyszerűnek könnyen megjegyezhetőnek és felismerhetőnek kell lennie. Ez a másik oka, hogy a pecséten visszaadott tárgyak és alakok rendszeren stilizálva állítottak elő, azaz a valóság lényegtelen részletei ki vannak belőle küszöbölve. S minthogy az ábrázolás csak jel, képirás szerepét tölti be, a kompozíció is kaligrafikus jellegű, hosszú gyakorlatban megállapított, százszor és százszor utánzott sémáknak megfelelőleg.

A középkornak — a pecsétek virágkorának — e tekintetben valóban meg voltak a maga szokás által szentesített típusai. A többi közt a felség-pecsétek például megőrizték szigoruan hosszú időn át a királyság intézményét jelző sematikus ikonográfia azonos jellegét. Ismeretes az a sorozat, a hol a király trónon ül gazdag hajtéku öltönyben, koronával, országalmával és jogarral annyira általánosítva, hogy csak a felirat árulja el, kire vonatkozik.

Ez a művészi megkööttség a középkori tekintélyi elv uralmából származik, a melynél fogva egyéni leleményesség helyébe az általános érvényű normák és az emberi tevékenységet szabályozó típusok lépnek nemcsak a vallásban, gondolkodásban és kormányzatban, hanem a művészetekben is. A pecséteknél — mint láttuk — az ábrázolás szintén nem művészeti önczél, ha-

nem csak heraldikailag felfogott jelképes írás. Diszitő karakterbe burkolódzik, igazodik a mondatzalagtól bezárt tér alkatához, felidézi a trónus vagy baldachin alakjában az építészet részleteit s elrendezésében alig lépi át a szimmetria törvényeit. Az alakok mozdulatlansága hasonló a herbariumokban őrzött lepréselt növényéhez. A valóság visszaadása, a testiség keresése hiányzik s a formák, kosztümök, jelvények vonalas rajzu sémákra vezethetők vissza. Az alakok állapotszerű nyugalomban jelennek meg, tiszta reprezentacionális célzattal.

Ha most a nagybányai typariumot alaposan megvizsgáljuk lenyomatával együtt, azt fogjuk találni, hogy sok tekintetben különbözik technikailag is és művészetileg is minden őt megelőző vagy vele egykoru typariumtól. Annyi benne az újítás, hogy alkotóját kiváló művészi egyéniségnek kell tartanunk. Mestere többet értett a reliefekhez, mint a pecsétvésés hagyományaihoz.

Az kétségtelen, hogy ötvösműhelyben készült és pedig olyan ötvösében, a ki sokoldalúságával tudta magát tenni a régi gyakorlat által szentesített stilszerű technika akadályain. A nagybányai typarium készítője bevonja munkája körébe mindazt, a mi neki a cél elérésére az ötvösműhely eszközei közül alkalmasnak kinálkozott. Segédminta után önt, mint az éremnél szokás, ponczvasakkal diszit, mint a kelyheknél s edényeknél s pecsétnyomóján legkevesebb épp a megszokott vésés, a mely alig lépi túl a cizellálás jellegét.

Maga az ezüstlap, a benne mélyülő ábrázolás főbb homoruságával, öntve van. A kimunkálás előtt hátul megfoldszták egy másik kisebb ezüstlappal, mert az öntésnél alkalmazott segédminta reliefje igen magasnak bizonyult az öntött lap magasságához viszonyítva. Aztán következett a vésővel és ponczvasakkal a részletezés. A betük, a ruhahajtékok és a sziklák éles vonala vésett, míg a csillagfejű virágok és aranyrögek ponczvasakkal készültek. A cserfalevelek, úgyszintén a fejek, még a segédmintához, patriczból lettek kinyomva s utánmodellálva, legalább mindhárom arczhus idomja úgy hasonlít egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. A betük síkja egyenetlen, ez mutatja, hogy készítésöknél a vésőnek is volt szerepe, míg az azt övező gyöngysor egyenetlen, a mi viszont annak

a jele, hogy a segédmintánál igazi sodrony alkalmaztatott. E föltevést erősíti az a körülmény, hogy a térdelő bányász lába mögött a sodrony összeillesztési nyomát is felismerhetjük. A pecsét kerülete nyolcszögű a szokásosabb kör vagy ovalis alak helyett. Előfordul ugyan néha a pajzsformájú, három- vagy négyszögű pecsételő lapidom is, de a nagybányai typarium készítője önkényesen járt el, midőn mindezek helyett a használatos pecsétformák helyett nyolcszögbe komponált. A typarium hátoldalán a fül úgy van elhelyezve, hogy a hátoldalról is tájékozhat, hol a pecsét kompozíciójának a fölseje.

Rendkívül fontos momentum felismerése annak, hogy a segédminta, a mi után a pecsét-nyomót az ötvös öntötte, miből készült. Azok a művészettörténészek, a kik érdeklődnek a műalkotások vizsgálatánál a technikai fogások iránt is, már észrevették, hogy érem és pecsételő öntéshez való segédminta Olaszországban rendszeren viaszból vagy agyagból készült, Németországban pedig kehlheimi kőből vagy fából; szóval az első helyen mintázás, a másodikon faragás révén jött létre a modell. Ez pedig nagyjelentőségű vezető a stilkritikai vizsgálatnál. E révén meghatározhatjuk azt, hogy pecsétünk stilusa minő behatás révén jött létre. A ruharedők lágysága, az arcz síkjának puha mintázása, a patriczból kinyomott cserfalevelek a viasz segédmintára mutatnak. Különbözik az a természetesebb is a pecsételésre szánt múnél, hogy ugyanabból az anyagból mintázódnak meg a formák, mint a minék a céljára készülnek: viasz pecsételőhöz viasz segédminta. Ez megint a nagybányai typariumnál itáliai műhelygyakorlattal rokon tanultságú mesterre vallana. Erősíti ezt az, hogy míg a német pecsét- és éremvésők a fafaragókkal és bábsütő minták készítőivel voltak egy kalap alatt, addig ugyanazok Olaszországban — mint nálunk is — az ötvösök közé soroztattak és pedig az olaszoknál olyan ötvösök közé, a kik a festészetben is otthon voltak.

Az ötvösműhely s annak festészeti felfogását felszívó jegyei világosan leolvashatók nagybányai pecsétünkről. Az elrendezés teljesen szabad. Meg van még a háromszögbe való komponálási vágy, de ez szabad cselekvésükben nem gátolja az ábrázolt alakokat. Az ütemesen emel-

kedő sziklákon és a csucson ülő alak által a csucsives izlés kedvelt rithmusát látjuk ugyan visszacsendülni, de az anatómiai hibák szerencsés elkerülése, a valóság megfigyelt jelenségeinek visszaadása, a sziklákon észlelhető perspektivikus törekvések nem hagynak kétséget az iránt, hogy olyan érdekes keveredésével az olaszos és németes felfogásnak van dolgunk, a minőt a hazai műalkotások sorában csak ritkán találunk. Csak egy művészet áll ez irány tetőpontján s ez a Kolozsvári Márton és Györgyé, de az is páratlan a maga nemében.

A nagybányai typarium egyszóval olyan ötvösműhelyben készült, a hol a mesternek fogalma volt anatómiáról, perspektiváról s a mellett igénybe tudta venni a műhelyében kinálkozó előnyöket, a ponczvasat, a matriczot, a vésőt és az öntést. Csodálatosképen ez eszközök ugyanazok, a melyeket a váradi királysobrok s a prágai Szent György alkotói oly nagy sikerrel vezettek be szobrászatukba.

Az Anjouk liliomaikkal sok művészeti pláncát átültettek hozzánk Dél-Itáliából s azok hatása keveredett itt a magyar néplelken átszűrt német sajtásokkal. Ez esetben a typariumon nem is annyira a firenzei vagy nápolyi pecsét és érem nyoma érezhető ki, a melyeknél ez időben ott a szigorubb heraldikai jelvények uralkodtak, hanem inkább a valóságra törekvő általános itáliai művészi felfogás. A nagybányai mű ábrája nem czimer, hanem jelkép, melyet az ötvös a valóság figyelembe vételével állított össze, bizonyára a város amaz utasítását szemmel tartva, hogy a város védszentje rajta legyen s bányász és földmivelő jellegét is feltüntesse. E mellett azonban nem tagadja meg az Alpeseken inneni gothika romantikus irányát sem. Minden arcz a néző felé fordul. A vonások egyöntetűek, a homlok domboru, az arcz telt, a szájszögletben szelid mosoly gödröcskéje huzódik meg. Fürtös hajuk a vállat veri. Testalkatuk nőiesen puha. A legnagyobb akcióban működő bányász is negédes.

Mindeneket összefoglalva kimondhatjuk, hogy a nagybányai typarium a legszebb XIV. századbeli magyar ötvösművek egyike. Pecsétnek nem stilszerű, de reliefszerű a maga korlátain belül monumentális.

Dr. CZAKÓ ELEMÉR.

MOHÁCSI VÉSZ ELŐTTI CZIMERLEVELEK NYOMAI.

(Két czimer- és egy p'csétábrával)

A mohácsi vész előtti czimerlevelek tanulmányának utolsó fejezete, az elkallódott, lappangó vagy örökre elveszett armálisoknak nyomait kutatja. Ezzel nemcsak azt veszszük számba, a mi van, hanem azt is, a mi volt. Az utolsó két évtized levéltári kutatásai nagy számban hozták felszínre a középkori armálisokat, még pedig általában olyanokat, a melyeknek létezéséről előzőleg egyáltalán semmi tudomásunk sem volt. Ezeket, mint tényleg létezőket, könnyü számon tartanunk, — ismerjük a levéltárakat, melyekben őriztetnek s miután apránként feldolgozzák a szakférfiak és hasonmásokban is megjelennek, idővel közkinccsé válnak.

Van azonban ezeken kívül a középkori armálisoknak egy másik csoportja, s ez olyan darabokat ölel fel, a melyek, vagy csak másolatban maradtak reánk, vagy egyes oklevelekben, levéltári lajstromokban tétetik róluk említés, esetleg csak a hagyományban él emlékezetük. Ezek sorozatának egybeállítása ezen igénytelen dolgozat feladata, még pedig kettős célból. Egyik, hogy azzal a létező armálisok számát kiegészítsük, másik, hogy rámutatva a nyomokra, egyik vagy másik még létező eredetinek felkutatását elősegítsük.

A sorrendből ki kell hagynunk mindjárt az első ide tartozó armális, a Jábróczky Benedek czimerlevelét. Az oklevél szavai szerint Zsigmond király Pozsonyban 1411 szept. 29-én Jábróczky Lajos fiainak, Benedeknek és Albertnek, dalmát nemeseknek czimert adományozott. Az armális teljes szövege a szepesi káptalannak 1632-ik évből származó hiteles átiratában került Abauj vármegye levéltárába. A család egyik ágazata, mikor Szepes vármegyéből az Abaujban fekvő Nagy-Idára költözött, a szepesi káptalan ezen kiadványával igazolta a vármegye közgyűlése előtt nemességét.

Ezen armális teljesen hamis. Hamis voltát már Nagy Iván is észrevette, midőn azt mondja:¹ «E czimeres levélnek stylje annyira elüt Zsigmond király egyéb 1398—1425-ig kiadott czimeres le-

veleitől, sőt oly újabbkori irány érzik rajta, már magában a czimerleírásban is, milyent Rudolf koráig nem találunk.»

A czimerleírás szó szerint a következő:

«*Armorum insignia seu arma, videlicet clypeum seu scutum militare erectum, ab infra quasi pro medietate coloris aurei et de parte superiori argenteum, et de ipsa parte inferiori aurea medietatem anteriorum arvi rubei et sangvinolenti in predictum campum argenteum per modum petreæ sursum eminentis, cui quidem scuto pelicanus naturalis suo colore effigiatus insistere alisque expansis super constructo sibi nido stans; rostro pectus suum dilaniando, manante inde sanguine ternos pullos nutrire et ad dextram scuti oram conversus esse cernitur. Scuti vero utriusque oræ, tam dextræ quam sinistræ desuper incumbentem galeam itidem militarem unam et alteram craticulatam sive apertam, regio aureo diademate adornatam, utramque et de ipso quidem diademate dextro duplicatam crucem auream, sanguine conspersam prominente sursum, de sinistro vero leonem naturalem hiantem ore linguaque ejecta et cum cauda bifurcata erecta mediotenus ascendentem sinistroque pedum amputatum grande caput turcicum dextro autem strictum et totum sanguinolentum bipennem tenentem.*»

Ezen sokkal későbbi korból származó czimerleírásban sok az anachronismus is. Álló hadi pajzsossal kezd a leírást, holott ezen korban a pajzs rendszerint dőlt. Ezen korban a czimerleírásokban a pajzs állása soha sincs említve, mert az mindig tetszés szerinti volt s az ma is. Helyzete csak a heraldika hanyatlási korában lesz a czimeradományozásoknál jelezve. Két sisakot említ 1411-ben, holott több sisakról e korban még nyugaton is csak egy vagy két esetben van emlékezet és ezen sisakok pántosak, nyíltak (*craticulata sive aperta*), holott a pántos sisakok első nyomai Szászországban tűnnek fel 1430 év táján.

Mindezek alapján a Jábróczkyak 1411. évi czimerlevelét végkép kitörülhetjük a mohácsi vész előtti armálisok sorozatából.

Hasonlóképen mellőznünk kell a Biró család-
nak állítólag II. Ulászló királytól adományozott

¹ Nagy Iván: M. O. Cs. V. k. 274. l.

czimerét. — Itt a czimermonda eltévesztette a kronológiát. — «A Biró család — írja Kőváry¹ — eredetét Csikból veszi, Becz Jakabtól, ki 1506-ban Ulászló kir. alatt egy törökkel párbajt áll a azt megbírván, Biró nevet veve fel, s egyszersmind czimeres levelet is kapa.» — Ezen czimermondát s véle az armális dátumát, 1506. évet, az átvette Nagy Iván és Siebmacher is².

Az 1506. évi armális nem ismeretes, de a Biró család czimerét Báthori Gábor fejedelem 1612. évben megbővítette s az oklevél szövege világosan kifejezi, hogy abban a család régi czimere lett megbővítve és megújítva. Ezen czimer: osztott pajzs, felül kékben koronás hármashegyen, egy, a koronán könyöklő veres ruhás kar kezében írotollat tart; alul veresben, egymás mellé állított, nyakáról leszakított két természetes színű oroslánfej, fekete tollu nyilvesszővel jobb oldalról mindkettő vízszintesen átlőve. A fejek között felül hatágú arany csillag. Sisakdisz négy strucztoll.

Az adományos Biró György jegyző volt Báthory Gábor erdélyi fejedelem kancelláriájában s nagyon megillette a bővített czimer felső osztásában látható írotoll. Az ősi czimernek, melyet Becz Jakab állítólag 1506. évben nyert, a pajzs alsó osztásában levő czimeralakokat kell tekintenünk, a nyíllal átlótt két oroslánfejet s a csillagot és a sisakdiszt. És valóban mind ez teljesen egyezik Becz Jakabnak nem ugyan 1506-ban II. Ulászlótól, de 1456-ban V. Lászlótól adományozott czimerével.

Miután itt a családi hagyomány csak az armalist adományozó király személyét s az adomány korát zavarta össze, az 1506. évi Biró-féle czimeradományt, mint meg nem történtet kell tekintenünk.

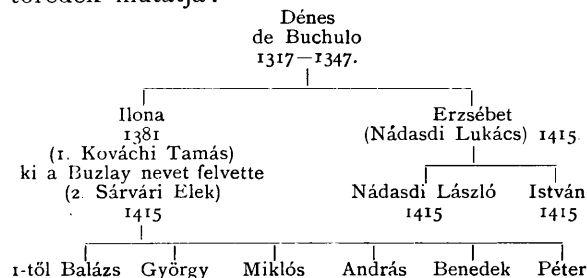
A létező biztos nyomok sorozata a következő:

1. *Zawersyei Zawerszky Márk* vice dapifernek és Péter, Mátyás Gergely István nevű testvéreinek Zsigmond király Constanzban 1415 márcz. 22-én a következő czimert adományozta: kék pajzsban ágaskodó fehér farkas szájában meztelen gyermeket visz. Sisakdisz: a pajzsalak növekvőn; takarók: kék arany. Régi hiteles máso-

lata czimer nélkül Zágrábban, a horvát országos levéltárban van.

2. *Buzlay Balázs*. Zsigmond király Perpiniano-ban 1415 szept. 29-én Buczlay Balásznak — Tamás fiának — s általa mostoha atyjának, Eleknek, testvéreinek: György-, Miklós-, András-, Benedek- és Péternek, valamint Nádasdi Lukácsnak és fiainak: Lászlónak és Istvánnak, czimert adományozott.

Az adományosok leszármazását a következő töredék mutatja:

Az armális, melyet Wagner¹ közölt, nem teljes szövegű, hiányzik a czimerleírás s az oklevél a festményre utal. De a czimert «az eredeti után közölte Fejérváry Károly². Ez kék pajzsban arany leveles koronából kinövő, veres-fehéren kockázott grif, sisakdisz: a pajzsalak, takarók: kék-ezüst.

Az eredeti armalist tehát még Fejérváry látta, erről másolta a czimert, bár nem minden részleteiben hiven. Különösen a sisaknál és a takaróknál tévedhetet. Wagner is valószínűleg az eredetiből másolta az oklevél szövegét. Azóta az oklevél lappang, vagy elveszett.

3. A szilágymegyei *Kisdobai Székely* család 1415. évben kapott adományt és czimert Zsigmond királytól. Idősb Dobay, másként Kisdobai Székely Istvánnak Közép-Szolnok megye 1721-ben, Diósadon tartott közgyűlésében kiadott nemesi bizonyítványában ez olvasható: «Insignibusque in literis privilegialibus per divos olim Hungariæ Reges huic prætitulatae perillustri familiæ Székelly alias Dobai donatio (que inter cætera pro insigni continet *Aqilam* cum medio capite) condecorata esse perhibetur.»³ Dobay Jó-

¹ Wagner: Dipl. Sárosiense, 371—373. l.

² Carolus Fejérváry, Atlas Familiarum Hungariæ. Pars. III. t. i. 254. Fol. Lat. jelz. kézirat a Nemzeti Múzeumban. «Ex orig. Armali d. d. 1455»

³ Tomka ltár, D. I. k. 7. l.

¹ Kőváry: Erdély nevezetesebb családai 47. l.

² Nagy Iván, M. O. Cs. II. k. 109. l. Siebmacher 64. l.

zsef 1749. évben írott családi emlékiratában ez áll: «Kis-Dobai Dobay familiának Sigismundus császártól és magyarországi királytól adatott az armális és donatio.»¹

A czimer sok egybevágó családi pecsét és Nagy Iván munkája után²: kékben fekete sas.

4. *Jányoky András*. Zsigmond király Aachenben 1416. évben Jányoki Andrásnak és Lőrincznek, továbbá Zaár Lőrincznek czimert adományozott, de a mely az oklevél szövegében nincsen leírva.³

B. Nyári Albert is felemlíti ezen oklevelet heraldikájában⁴ s megjegyzi, hogy az armális szövegében a király az őket, czimerbirtoklásukban megsértőkre, tiz tiszta arany márka birságot szabott, mely fele részben a kamara, fele részben a sértett fél részére lenne fizetendő.

5. *Boda Timót*. Zsigmond király Constanzbán, 1417-ben Boda Timótnak és testvéreinek, valamint Bodafalvi Boda Imrének a következő czimert adományozta. Ezüst mezőben, zöld gyepen, rózsafa mögött, rózsza után ugró természetes színű nyul; sisakdisz: a pajzsalak; takarók: veres-zöld.⁵

Az eredeti armális, néhai b. Nyári Albert gyűjteményében volt.

6. *Babay György*, testvérei Pál és Jakab rokonai, Péter fia Bálint és Ferencz fia Jakab, Zsigmond királytól Constanzbán 1418. febr. 1-én czimeradományt kaptak. Az armális szövegének másolata Vas vármegye levéltárában van.⁶

7. *Bethlen János* 1420. évben Zsigmond királytól armalist nyert.⁷ Az adományozott czimer: kékben, két egymás felé fordult fehér hattyú, nyakuk közösen egy vízszintes irányu nyiltól átlóve, felül egy széles száru keresztől kísérve.

A család tagjai folytonosan ezt a czimert használták.

8. *Kocsi György*. Armálisát Zsigmond király adományozta 1421. jul. 21-én (az adományozás helye nem olvasható). Az adományban még ré-

szesek voltak: Kocsi András és Mesteri Imre. «Másolatban maradt fenn a vasvármegyei levéltárban,¹ a melylyel 1739-ben több Kocsi és Mesteri családbeliek igazolták nemességüket Vas vármegye közönsége előtt.»

Nem teljes szövegü levén az oklevél, a másolat nem igazít utba az adományozott czimer felől.

9. *Palásthy Gergely*. Zsigmond király Brünnben 1421. május 1-én czimert adományozott Palásthy Gergelynek, Tamás fiának, különösen Hradtsie, morvaországi város őrzésével szerzett érdemeiért. A czimeradományt kiterjesztette az adományos testvérvjére, Sandrinra, unokatestvéreére, Berlei Mihályra, valamint Chehi Mihályra és Jánosra, István faira.

A czimerlevél szövegét közölte Fejér², Kaprinay — ez utóbbi «ex originali» — és legutóbb Palásthy Pál püspök.³ Mint nem teljes szövegü oklevélből hiányzik a czimerleírás.

Nagy Iván megjegyzi,⁴ hogy az 1421. évi armális «egy kardot villogtató könyöklő karból állt, a kard körül ragyogó csillaggal és félholddal díszítve». Ezen őseinek jelzett czimerkép a Palásthyak mai négyelt pajzsának második és harmadik mezejét képezi.

10. *Benyovszky Benjamin*. Czimerlevelet Zsigmond király adományozott 1423-ban Benjámint és Urbán testvéreknek, a Benyovszky és Urbanovszky család ősatyáinak. A czimer: kékben koronás, zöld hármashalmon a koronára szárai-val felfelé helyezett ezüst holdsarló, mindkét hegyén hatágu aranycsillaggal. Sisakdisz: a pajzsalak, a hármashalom nélkül, a holdsarló völgyeletéből két fehér strucz toll emelkedik ki.⁵

11. *Szentlászlói Márk*, a kinek armalist Zsigmond király adományozott, Nürnbergben, 1431. évben. Másolata, czimer nélkül, az Országos Levéltárban.⁶

12. *Forrai*, 1431. évből, másolata az országos levéltárban.⁷

¹ Tomka Itár. D. I. k. 15. l.

² Nagy Iván M. O. Cs. III. k. 325. l.

³ Közölve Fejér. Cod. Dipl. X/V. k. 678, 679. l.

⁴ 236. lap.

⁵ U. o. 110. l.

⁶ Balogh Gyula: Vas vármegye nemességi családai.

⁷ Engel, Monumenta 241. l. Fejér. Cod. Dipl. IX/5. k. 400. l.

¹ Balogh Gy. i. m. 213. l.

² Cod. Dipl. X/6. 368. Kaprinay Mss. B. tom. V. p. 137. l.

³ A Palásthyak I. k. 251. l.

⁴ Nagy Iv. M. O. Cs. IX. k. 22. l.

⁵ Nagy Iván i. m. I. k. 305. l. Siebmacher Ung. Adel. 53. l. 44. tb.

⁶ Gyfv. kápt. Misc. Cista III. fc. III. k. 30. l.

⁷ Gyulaf. kptl. Misc. Cista III. fc. III. k. 30. l.

13. *Mérei*, 1432. évből. Ezen czimerlevél a váci káptalan levéltárában volt,¹ de az ott most már nem található.

14. *Tonkházi másként Vathai*. A családnak Siebmacher szerint² 1436. évben adományozott Zsigmond király czimereslevelet.

15. *Földessi*. Hunyady János kormányzó 1449-ben több Földessinek czimert adományozott. Ezen armális másolata a váradai káptalani jegyzőkönyvbe van bevezetve. Azonban az oklevél szövegében csak utalás történik a czimerfestményre: «prout in principio presencium litterarum expressata sunt», a czimer leírva nincs.³

16. *Bessenyei Mihály*. I. Ulászló király 1452 decz. 4-én nagybessenyei Bessenyei Mihálynak, ki 1459—1468-ig alnádora volt, a következő czimert adományozta: kék pajzsban czölöpösen állított hajlott pánczélos kar, markában egyenes, véres pallost balharánt helyzetben tart. Alkarja elülről nyíllal van átlóve, a lövésnél vércseppek látszanak. Sisakdisz: a pajzsalak, takarók: kék-ezüst.⁴

17. *Nyári*. A Bedeghi és Berencsi Nyáry család állítólag V. Lászlótól 1457. évben nyert czimert. A czimert Fejérváry Károly — miként ő maga megjegyzi — az eredeti után másolta.

Egy másik czimert I. Mátyás király is adományozott 1485-ben a családnak. Ezen czimereknek ma egyikét sem ismerjük, de az I. Ferdinándtól 1535. évben adományozott bárói diplomában említés tétetik a Nyáryak ősi czimeréről is, mely kék pajzsban közös zöld száron három veres rózsza volt.⁵

18. *Tholdalagi*. A család 1456-ban nyert armalist V. László királytól.⁶ Siebmacher szerint ezen czimer lehetett az, a melyet a Tholdalagiak

¹ Váci kptl. Scrinium A. 25. l. Tagányi jegyzékében, a káptalani levéltárak armálisairól.

² Siebmacher. Ung. Adel. 704. l. Vathay II. k. alatt.

³ Dr. Karácsonyi János magánlevele.

⁴ Sok családi pecsét van a Csoma s más levéltárakban, melyeken a czimer dült helyzetben van kivésve, a mi azt mutatja, hogy ezen pecsétek az Ulászló királytól adományozott czimert ábrázolják, de mutatja azt is, hogy ha az eredeti armális végképen megsemmisült is, emlékezete sokáig megmaradt a családnál, mert máskülönben alig volnának megmagyarázhatók a hasonmásszerű pecsétek, még a XVIII-ik század második felében is.

⁵ Nagy Iván, M. O. Cs. VIII. k. 185. l.

⁶ Siebmacher 665. l. Nemzetiségi zsebkönyv 250. l.

még grófi rangra emelésük után is általában használtak. E czimer: kékben, hajlott pánczélos kar markában hatküllős aranykereket tart. Sisakdisz: álló bárány előlábában, balharánt helyezett, fehér lebegő kereszttel rakott veres zászlót tart. Takarók: kék-ezüst.

19. A *Salamonfai Rátky* család 1462. évben I. Mátyás királytól nyert czimert.

20. A *Tatárszállási Tatár* család I. Mátyás királytól 1464-ben kapott armalisa másolatban megvan az Országos Levéltárban.¹

22. *Puchói Marczibányi Andrásnak*, I. Mátyás király Budán 1465. jun. 11-én a következő czimert adományozta: kék pajzsban, szembe néző, ágaskodó medve, fejét jobbra fordítja, két első lábában, a nyak irányában, keresztbe fektetett egyenes pallost tart. Sisakdisz: a pajzsalak. A czimerlevél viszontagságait leírta dr. Illésy János elhunyt tagtársunk a Turulban.²

22. *Olchváry András*. Az Olchváry család egyik eleuchusában: «Regestrum literarum familiarum Olchváry concernentium», Fasciculus sub literis B. B. alatt ez olvasható: «1465. Armalis divi Regis Mathiæ pro parte magistri Andreæ de Olchvár, notarii cancellariæ, necnon Johannis filii Andreæ, et alterius Joannis filii condam Disnysii de dicta Olchvár elargitæ.»

Az Olchváryak czimere: hasított pajzs, elől a hasítási vonalból előtűnő fél sas, hátul az osztási vonalból előtűnő fél liliom. Sisakdiszül a család tagjai most, nyitott szárnyat használnak, közte hatágu csillaggal, de az adományban valószínűleg zárt szárnyra volt illesztve a csillag, miként azt a családra vonatkozó régibb pecséteken látjuk.

23. *Csik*. Győrmezei család, melynek I. Mátyás király 1464-ben czimerlevelet adott.³

24. *Závodszy László*. I. Mátyás király Budán 1466. ápr. 19-én Závodgyai Závodszy László mesternek, néhai Sándor fiának, a királyi kuria jegyzőjének s általa Dávid nevű unokatestvérének s fiának Jánosnak és Istvánnak czimert adományozott. A czimer az oklevél szövegében nincsen leírva s így erről az országos levéltárban őrzött másolat nem ad felvilágosítást.⁴

¹ Dipl. It. 16006. sz.

² Turul XVII. 11. s. köv.

³ Dr. Karácsonyi I.: Békésmegye története III. k. 220. l.

⁴ Orsz. Itár. D. L. 24,552. l.

A Zavodszky családnak ma használt czimere : kék pajzsban, zöld dombra illesztett aranykoronán könyöklő pánzcélos kar, markában görbe karddal, félhold- és csillagtól kísérve. Sisakdisz : a kar, karddal, takarók : kék arany, veres ezüst.

25. *Porák*. — Porák István Pozsony vármegyének egy 1726. évi bizonyítványa szerint I. Mátyás királytól 1469. évben nyert armálist. Az eredeti oklevél még 1703-ban is megvolt s Porák György ezzel igazolta nemességét Pozsony vármegyében. A család mai czimere :¹ kék pajzsban, ezüst oroszlán, mely első jobb karmában levágott török fejet tart, felül jobbról, arany csillagtól, balról ezüst holdsarlótól kísérve. Sisakdisz : kék-ezüst tekercsen, három vörös-fehérvörös strucztozl ; takarók : veres-ezüst, kék-arany.

26. *Sybrith Péter*. I. Mátyás király Budán, 1471 okt 28-án Óvári Sybrith Péternek, László és Zsigmond testvéreinek, rokonának, Syrai Benedeknek, Ulrik fiának czimert adományozott. A czimer : kék és ezüsttel osztott pajzsban szemben álló és néző koronás veres oroszlán, mellén keresztbe tett karmaiban egy-egy egyenes pallost, egyikét haránt, másikat bal-haránt tartva. Sisakdisz : a két pallos, a pajzsbeli helyzetében, takarók : veres-ezüst.

A czimer-hasonmása megvolt néhai Paur Iván gyűjteményében.

27. *Szakmáry György*. A kassai városház lépcsőházába van befalazva Szakmáry György pécsi püspök, majd esztergomi érsek kőbe vésett czimertáblája. Diszes munka az 1492-ik évből, a kora renaissance diszítéseivel : gyümölcs füzérekkel, bojtos szalagokkal felékesítve. A czimer : haránt négyelt pajzs, felül és alul egy-egy liliom, két oldalt egy-egy rózsza, az egészre harántpólya van illesztve, rajta lépő oroszlán. Szinezve is van, de ennek hitelességét a valószínűleg többszöri átfestés csökkentette.

Fő érdekessége a czimer alá vésett latin veres felirat :

«Lilia bina, rosis totidem Coniuncta gerebam,
Rex Dedit auratum Corvinus Et ipse leonem
MCCCCLXXXII.»

Ezen versből megtudjuk elsőben azt, hogy Szakmáry György régibb czimere négyelt vagy

¹ Nagy Iván, folyóirat II. k. 65. l.

haránt négyelt pajzs volt, benne 1. 4. liliom, 2, 3. rózsza : «lilia bina rosis totidem coniuncta gerebam». De megismerkedünk általa I. Mátyás királyunknek egy czimerbővítő adományával, ki kedvelt püspökének régi czimerét haránt pólyával toldotta meg, rajta lépő arany oroszlánnal. «Rex dedit auratum Corvinus et ipse leonem.»

Hogy a bővített czimer teljesen egyezett az emlékkőre kifaragott domborművel, kétségtelen, mert ez a nagy király halála után csak két évvel készült.

Mellékesen megjegyezve, figyelemre méltó, hogy a Szakmáry György czimeréhez ábrázolására nézve nagyon hasonló, szerkezetre teljesen egyező még más három régibb czimert ismerünk : a Hosszútóthy, Kovacsóczy és Oláh czimereket.

28. *Hecht György* nagyszebeni polgár ősi czimere a következő volt : osztott pajzs, felül kékben hal (csuka), alul aranyban három (2. 1.) veres rózsza. Sisakdisz : nyitott szárny, a pajzs színeiben és alakjaival. Ezen ősi czimert II. Ulászló király 1492. évben következőleg bővítette meg : fekete ezüstben négyelt. 1—4. két hal vízszintesen egymás felett ; 2, 3, fekete grif.¹

29. *Halmosi Sucky*. A családnak II. Ulászló király adományozott czimert 1494-ben.²

30. *Hangácsy Mihály*. II. Ulászló király 1496 július 10-én alnádorának Hangácsy Mihálynak, s általa atyjának, Istvánnak és testvéreinek, Eleknek és Bálintnak, továbbá Roskoványi Ferencz-, János-, István-, Mihály- és Tamásnak, végül Rásonyi Ende Mihálynak és Gergelynek czimert adományozott.

A Szathmári-Király levéltár elenchusába van bevezetve ezen feljegyzés, a mely még röviden azt is megjegyzi, hogy a czimer természetes színű oroszlán volt.

31. *Buthkay Péter*, tárnokmester és somogyi főispán 1496-ban in festo beati Francisci Confessoris nyert czimerbővítést Budán, II. Ulászló királytól. Az armálistban benfoglaltattak az adományos testvére : Mihály, Kezeg Mihály, Sándor László, butkai Sándor György és Antal, Ráskay György, Mihály és János, Málczy Antal és Benedek. A bővített czimer következő : kékben

¹ Reichenau után (Siebenbürger Adel), ki állítólag az eredeti czimerlevelet is látta.

² Orsz. Levéltár, Gyulaf. kpt. Cista Szathmár. Fasc. VI. k. 2. l.

czölöpösen állított ezüst állkapocs, három felfelé hajló foggal, a jobb felső sarokban balra fordult ezüst holdsarlótól, a bal felső sarokban hatágu arany csillagtól kísérve. Sisakdisz: vízszintes helyzetben a pajzsalak, takarók: kék arany.¹

Ezen czimeralak a Guthkeled nemzetség ősi czimeréből, a három oldal-ékből idomult át, korának naturalisztikus izlése szerint.

32. *Podmanini János*. Dr. Schönherr Gyula részletesen leírta és tárgyalta II. Ulászló formulás könyvéről írott értekezésében² azon armalist, melyet II. Ulászló az 1502—1506. évi időközben Podmanini János főkamrás. mesterének adományozott, a melylyel őt az ország bárói közé emelte s czimerül saját czimerét, a Jagellók koronás fehér sasát adományozta. Ez az első czimeradományozással egybekötött rangemelés. Az adományozás után a család tagjai következetesen ezen czimert használták.

Némely genealogusaink, együtt tárgyalják a — valószínűleg kihalt — Podmanini s a most élő Podmaniczky családot — daczára, hogy ezek között az összekötő kapocs hiányzik — ezeket mint amazok utódait. A nemzetségi zsebkönyv, a most élő Podmaniczky családra vonatkozólag azt mondja: «A család oklevelei elpusztulván, azt a XVI. században nagy szerepet játszott, trencsénmegyei eredetű Podmanini Podmaniczky családdal összekötni nem lehet.» A heraldika ezen állítást megerősíti és ennek ujjmutatása után meggyőződünk, hogy itt két egymástól különböző családról van szó.

A XVI. század közepén tul nyomaveszett Podmanini család, mint fentebb jeleztük, az 1502—1506. évi adománytól kezdve, következetesen a lengyel sast használta czimerül. A XVII-ik században feltűnt Podmaniczkyak *ősi czimere* az 1782. évi bárói oklevél tanulsága szerint: veres pajzsban pánczélos férfiú volt, jobbjában kardot, baljában levágott törökfőt tartva. Ez foglalja el a bárói czimer hasított pajzsában is a fő helyet, mellette egy, a pajzslábon álló ékben van az Osztroluczkyak czimere: ezüstben kürt, s végül hátul, aranyban, fekete sas. Az oklevélben semmi emlékezet nincs a régi Podmaniniaktól való

származásról vagy az azokkal való összeköttetésről. Egyrészt ez, másrészt az ősi czimer világos jelölése, mely teljesen elüt úgy a II. Ulászlótól adományozott, mint az azt megelőző 1484. évi czimertől, mutatják azt, hogy itt két különböző eredetű családról van szó. A sas végül, vagy minden czélzat nélkül vétetett fel a bárói czimerbe, vagy valamely régi Podmanini pecsét, esetleg Podmanini Rafael sirkőczimere után, mint az egykor élt hasonló nevű család czimere.

33. *János udvarnok* czimerével is dr.: Schönherr Gyula fent idézett értekezése ismertet meg bennünket. Ezt II. Ulászló adományozta jutalmul, Bonfinius történeti munkájának gondos lemásolásáért. Nemességre is emelte őt atyjával és testvéreivel együtt. Családi nevét nem ismerjük. Az adományozott czimer: kékben és aranyban osztott pajzsban szárnyas keréken ülő Fortuna istenasszony, bíbor öltönyben, koronával fején, jobbjában királyi pálczával, baljában iratszalaggal, ezen: «Soli Deo» felirással. Sisakdisz a pajzsalak, takarók bíbor, kék és zöld. A dr. Schönherr által ismertetett formulás könyvben van még egy másik ilyen névtelen adományos, a velencei követségi nuntius. II. Ulászló ennek is a lengyel sassal bővítette meg családi czimerét, mely eredetileg osztott pajzs volt, felül kékben három arany buzakalász, alul aranyban veres rózsza. Ezen czimer tulajdonosára nem tudtam reá találni, mert a dr. Schönherr által felsorolt nuntiusok közül, kik között az adományos is van, a Beneto, Cavazon, Donato, Rosso velencei patricius családoknak a leirttól eltérő czimereik voltak, a Franceschi, Guidottó, Spinelli és Zotarello családok pedig a XV—XVI. században nem voltak bevezetve a velencei arany-könyvbe.

34. *A Huszti Tamás* család II. Ulászlótól 1504. évben hapott czimerlevelet.¹

35. *Máriássy István* Kayser Mihály, a család történetirója szerint² szintén 1504. évben kapott czimert II. Ulászlótól. Az adományozott czimert használják a család tagjai mai napig is.

36. *Herkffy György*. II. Ulászló király Budán 1507 május 8-án Zajezdai Herkffy Györgynek és Istvánnak a következő czimert adományozta: két

¹ Siebmacher 92. l. Szirmay: Not. hist. Com. Zempelen 73. l. Csoma: A kasai szentségház czimerei.

² Dr. Schönherr: II. Ulászló korabeli czimeres levelek. Turul IX. 57.

¹ Kolozsmonostori konv. prot. R. II. 58.

² M. Kayser: Compendium historiæ familiæ Mariassy de Markusfalva H. Posonii 1803. 2-ik kiadás. Lőcse 1804

egymásnak fordult sisak strucztollakkal, közöttük száras leveles lilium, három virággal.¹

37. *Gosztonyi János* váci püspöknek az 1507. vagy 1508. évben bővítette meg czimerét II. Ulászló. Ezen armálissal is bővebben dr. Schönherr Gyula fent idézett czikke ismertetett meg.

38. *Bornemisza György*. II. Ulászló 1509 decz. 13-án Keszthelyi Bornemyzza Györgynek a következő czimert adományozta: kék pajzsban fehér habokból növekvő szarvas, előlábaival egy nyilat függélyesen tart. Sisakdisz: a pajzsalak, takarók: kék-arany, kék-veres. Ezen armális eredetije állítólag a család levéltárában van.²

40. *Szeremléni Ferencz*nek. II. Ulászlótól adományozott armálisát szintén dr. Schönherr tanulmánya után ismerjük. Az adományozott czimer: kék pajzsban, zöld talajon nyugvó, koronás arany oroszlán, első karmaiban magasra nyuló liliumot tart. Az oklevél szövege a cimeralakoknak szimbolikus jelentését is megadja: A liliumot tartó oroszlán, a czimerszerzőnek bátorsággal és védelemre kész erővel párosult mérséklete, szelidsége és kegyessége, a korona az oroszlán fején, a királyi udvarban teljesített szolgálatot jelzi s különös királyi kitüntetés jelvénye.

40. *Hunyady*. A «Budapesti Hirlap» 1897-ik évi egyik deczemberi számában egy közlemény jelent meg: «A Zajkányi Hunyadyak» czim alatt. E közleményben többek közt ez olvasható: «A Zajkányi Hunyady család, melynek egyik tagja: Hunyady János, az 1896. évi országos kiállításon, az oláh háznak őrzője volt, Ulászló királytól 1510. évben kapta hunyadi előnévvel nemes levélét, melyet ma is a falu ládájában őriznek.»

41. Alsóvisti *Fónásk* család 1511. évben kapott II. Ulászlótól czimerlevelet.³

42. *Sebessy István*. Egy festett czimer után a család czimere pánczélos vitéz, jobbában zászlós dárda, mely földig ér, balját csipőjére támasztja. Sisakdisz: trombita. A czimer alá ez van írva: «Nemes Sebessy familia czimere, nyerte Sebessy István magyar huszárhadnagy anno 1513.»

43. *Péterfalvi Nagy Albert*. Dr. Komáromy András «Jobbágnemesítés» czimű tanulmányában⁴ leírja azt az esetet, a midőn Perényi Gábor,

II. Ulászló király főkamrás mestere, nyalábi várnagyát, Péterfalvi Nagy Albertet Ugocsában alispánná tette. Nagy Albert azonban nem volt nemes, a mely kvalifikáció azon korban az alispáni állásnál föltétlenül szükséges volt, a miért a megye nemessége felzudult a főispán ellen, úgy hogy a király 1513-ban királyi biztosokat küldött le a megyébe, kik a viszátkodó feleket maguk elébe idézték. A nemesség képviselői «megjelenvén elpanaszolták, hogy nemcsak a viczispán, de a vármegye jegyzője is paraszt ember és még ezenkívül több vádat emeltek a főispánjuk ellen.

De Perényi Gábor prókátora, Daróczy Márton azzal védekezett, hogy a főispán törvényesen járt el, mert Nagy Albertet, a ki különben parasztnak sem mondható, mert nemes anyától született s a felesége is nemes asszony, annak idejében a vármegye szó nélkül elfogadta viczispánnak. Most pedig már hiába protestálnak, mert nemrégiben *armális levelet vásárolt magának* és a király, az ország valóságos nemeseinek sorába iktatta őt.»

Maradékai, mint péterfalvi birtokosok, a XVIII. században *II. Ulászló király 1514. évi armális levelével* igazolták nemességüket.

44. *Nagybessenyei István*, a királyi pinczék kulcsárja s testvérei: Mátyás és Imre, 1514 márcz. 19-én II. Ulászlótól, Istvánnak a borkezelésnél kifejtett érdemeikért a következő czimert kapják: kék pajzsban, zöld alapon, fél lábon álló daru, bal lábában kis arany furót tart és azzal a jobbfelől álló hordóba lyukat fur. A pajzsot arany sallangos sisak fedi s ebből kiindulva a pajzsot virágdisz köríti.

Ezen czimert is dr. Schönherr Gyula többször idézett tanulmánya ismerteti.

45. *Ezteri György*. I. Ferdinand, Bécsben 1535 Péter-Pál ünnepén, megerősítette Ezthery György czimerlevelét és nemességét, a melyet az még II. Ulászló királytól nyert. A czimer: kék pajzsban vízszintesen fekvő, ivével lefelé fordított veres ijjon, kettősfarku arany oroszlán áll, jobb karmában arany koronát tart. Sisakdisz a pajzsalak.¹

46. *Kisserjéni Ferencz*. A «Nemzetségi Zsebkönyv» a gr. Serényi családról azt mondja: Régi család, melynek eredete tisztázva nincs.» A csa-

¹ Katona. Hist. Crit. XVIII. 516.

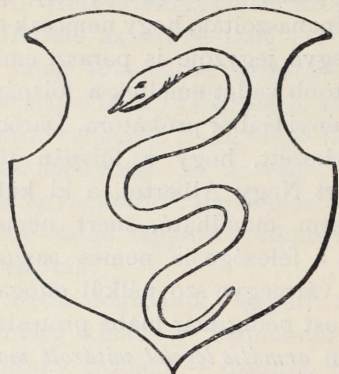
² Siebmacher: Ung. Adel. Suppl. 25. 1.

³ Orsz. levéltár, Gyulaf. kpt. Prot. Georgii Csicsói 25.

⁴ Nagy Iván, folyóirat III. k. 3. 1.

¹ Adami, Scuta gentilitia, II.

lád eredetét teljesen tisztázza azon czimerlevél, melyet II. Lajos 1518-ban Kisserjéni Ferencz alkincstartójának s általa János, Miklós, István, Kata és Ilona testvéreinek adományozott, a midőn őket az armálissal egyszersmind nemességre is emelte. Hogy előzőleg még nem voltak nemesek, a czimerlevél ezen mondata bizonyítja: «Ab huiusmodi ignobilitatis statu eximendum duximus.»¹

Ezen család rangemelési alkalmával többször nyert czimerbővítést, de ezen II. Lajos királytól adományozott czimer minden valószínűség szerint egységes pajzs s benne a czimerkép: czölöpösen állított, kétszer tekeredett kigyó volt. Ezen egyszerű czimeralakot használta még Serieny Mihály 1584. és 1585. évi pecsétein is,² ezért bizvást feltételezhetjük, hogy ez volt az 1518. évi armális czimerképe. Később 1596-ban ugyanezen Serieny Mihály füleki és szendrői kapitány, bárói rangra emeltetett, valószínű, hogy a bárói diplomában a czimer is megővített, mert már Serieny Ferencz, ki Mihálynak öccse volt, 1618-ban azon bővített czimerrel pecsételt, melyet a grófi rangra emelt család ma is használ.³

47. *Gelobroki Varjú Mihály* és testvérei, László, Tamás és Balázs, II. Lajos királytól Pozsonyban 1520 okt. 1-én a következő czimert kapták: kék pajzsban holló, csőrében három érett buzakalászt tart. Sisakdisz: arany nyilvesszővel átlőtt ezüst sisak tollforgóval. Az armális másolata meg van az országos levéltárban⁴ s

¹ Nagy Iván X. k. 158. l. jegyzet, Katona hist. Crit. XIX. pag. 85—87 után.

² Kassa város levéltára. Lásd a czimert mellékelt ábránkon.

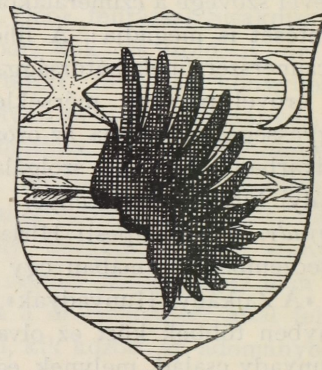
³ U. o.

⁴ Orsz. ltár. Acta post adv. Tabulares 2. Nro. 7.

ugyanott az okleveleken több pecsét, a család egyes tagjaitól.¹

48. *Borsiczy Gáspár*. II. Lajos király 1520 jan. 25-én Budán, nemes Borsiczy Gáspárnak, a nyitrai királyi vár udvarbirájának és testvéreinek: Györgynek, Albertnek és Ferencznek, a következő czimert adományozta: kék pajzsban, a pajzs bal oldalához támaszkodó veres mezü hajlott kar, markában természetes színü szarvasagancsot tart. Sisakdisz: a czölöpösen állított szarvasagancs, takarók: kék-arany, veres-arany.²

49. *Bejczy N.* — keresztnevét nem ismerjük — és testvére, II. Lajos királytól, Budán, 1520-ban, keresztelő János ünnepe előtt harmadnappal czimeradományban részesültek. Az adományozott czimert, egy a család birtokában levő armális-másolatból ismerjük, melyben az következőleg van leírva: kék pajzsban természetes sasszárny,

elülről vízszintesen nyíllal átlóve, felül jobbról hatágu arany csillagtól, balról befelé fordult ezüst holdsarlótól kísérve. Takaróit a II. Lajos király korában szokásos virágdiszek képezik.

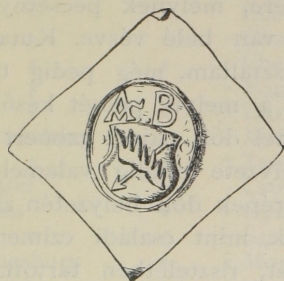
Az armális czimerleírásától némileg eltér Beyczy Ambrusnak itt közölt 1564. évi pecsétje,³ főképen a czimeralakok elhelyezésére nézve. Ezen a sasszárny haránt helyzetbe van fektetve s a nyilvessző balharánt irányban hátulról lövi át. A kettőnek együtt Szent András kereszt alakja van. A kíséret s az arany csillag és az ezüst holdsarló hiányzanak. A czimerlevélnek csak másolata van meg a családnál, mely már elébb is nemes volt; de mikor I. Mátyás király halála után, a német hadak elfoglalták Székesfehérvárt és

¹ U. o. Neo-reg. acta. fc. 1631 Nro. 35.

² Siebmacher 79 l. hiteles másolat és pecsét után.

³ Vég helyi iratok a M. N. Múzeumban.

Bejcz falut (Vas megyében) elpusztították, akkor régibb nemességükre vonatkozó irataik is elvesztek és elégték.¹

1584-ben Rudolf Prágában a Beyczy családnak bővített czimert adományozott, melynek hasított pajzsába elől a II. Lajos királytól adományozott ősi czimer van bevéve, hátul arany mezőben széles ezüst harántpólya, melyben veres grif ágaskodik, előtte arany korona. A harántpólya alatt és felett, egy-egy kék lilium. Sisakdisz: növekvő veres grif, karmaiban arany koronát tart, takarók: fekete-arany, veres-arany.²

50. *Révay Istvánnak* Ujlak vár bánjának s testvérének, Ferencznek, nádori titoknoknak, II. Lajos király Budán 1521 máj. 25-én régi czimerüket újra adományozta és megbővítette. Az oklevél a három Révay testvér érdemeit bőbeszédűen sorolja fel; közülük kettő, János és István, a harczmezőn tünt ki s János ott is esett el, még az adományt megelőző időben, a harmadik: Ferencz, a békés tudományos foglalkozásoknál szerzett érdemeket, mint Báthory István nádor legbensőbb titoknoka. Az adományozott czimer: kék pajzsban koronából növekvő farkas, karmaiban rózságot tart, rajta két veres és egy fehér rózsával. Az éhes farkas a Révaiak s őseik dicvágyát, a két veres rózsza a harczban kitünt két testvért jelenti, kik piros vérük árán szereztek halhatatlan hadi érdemeiket, a harmadik: a fehér, Ferenczet jelképezi, ki még nőtlen, ártatlan s keze nem lett még bevézve.

A pajzs felett sisak van s erről takarók függenek. Ebből gyaníthatólag sisakdisz nincs és ez is a Tornallyay, Alpáry stb. czimerek mintájára, olaszos, reneszánsz-izlésű festmény volt.³

¹ Családi iratok.

² U. o. hiteles másolat.

³ Palma: Herald. regni Hung. Specimen 110. 1.

51. *Jeszenszky Miklós*. Paulovitz Miklós és Jám bor Ádám 1521. évben adományba nyerték II. Lajos királytól a Túróc vármegyében fekvő — Kis-Jeszen felét, s utódaik ettől: Jeszenszky-nek nevezték magukat.¹ A király — állítólag — ezen 1521. évi birtokadományozó oklevélben, czimert is adományozott részükre, a mely a fennmaradt pecsétek tanúsága szerint, a következő volt: Kék pajzsban zöld alapon, vörös ruhás, sárga öves, csizmás és süveges ember, jobbjaiban szekerczét emel, baljával egy előtte balra szökő szarvas szarvát tartja.

A czimerkép megfelel a kor izlésének, vadász jelenetet ábrázol, mint az Árnys, Paulik, Kántor, Dobay és több más ezen korból származó családi czimer.²

52. *Benke Tamás*, a családi iratok szerint II. Lajos királytól 1523-ban Nyirhidán kapott armálist, az ő és atyja érdemeinek elismeréséül. A család czimerét és nemességét Miksa erősítette meg 1573-ban.³

53. *Dobokay János* alkincstárnok és atyja, Antal, már előbb is nemesek, II. Lajostól Budán 1525 ápril. 23-án czimerlevelet nyertek. A czimer szószerinti leírása az oklevél szavai szerint ez: «Ötszögű pajzs, a két legnemesebb természetes szinnel, zölddel és kézzel osztva. A zöld osztásban fehér kos, döghez hasonlóan fekszik, rajta sas áll, nem utolsó dicséretü a szárnyasok között. Mert nemcsak a mi időnkben tartják nagy fejedelmek tiszteletben, hanem a régiek is, az egyetlen s a föld kerekéségén leghíresebb római nép császárai is jelvényül viselték. Melle nyíllal van átlóve, szárnyait kiterjeszti, csőre nyitva, lábaival emelkedni látszik. A pajzsra arany koronával ékesített sisak van elhelyezve, a mely hirdeti, hogy te kiralyi fenségünk iránt sok kedves és hűséges szolgálatot teljesítettél, a miért érdemes vagy utódaidban, erényeidnek emlékezetére koronánk képét viselni. Ebből a sas fele emelkedik ki, kiterjesztett szárnyával, nyitott csőrrel, a magasba látszik igyekezni. A pajzs külső oldalait, elől és hátul, különböző virágok körítik és ékesítik.»

Feltűnő ezen szimbolikus czimerleírásnál a

¹ Nagy Iván folyóirat I. k. 65. 1.

² A czimerlevél eredetije ujabban előkerült; ismeretése folyóiratunkban meg fog jelenni. Szerk.

³ Siebmacher, Ung. Adel. 54. 1.

visszaemlékezés a heraldikai színek rangszerinti osztályozására aránylag késői korban.

54. *Selyei Syska István*. II. Lajos király 1525 szept. 21-én Budán Selyei Siska Istvánnak, Majthényi Bertalan főkamrás belső emberének s általa atyjának, Györgynek, testvéreinek, Miklósnak, Jánosnak és Andrásnak, valamint osztályos atyafiának, Mihálynak, nemességet és czimert adományozott. A czimer: két szirén által tartott kék pajzsban kéz tart három érett buzakalászt, melyen pacsirta madár ül.¹

Ezen ötvennégy armális nyomának felsorolásával egyelőre kimerítettük a sorozatot. Ujabb nyomozatok újabb nyomokat tárnak fel s a lajstromnak majd folytatása lesz. Sok van most ismert czimereink és pecséteink között, melyek minden valószínűség szerint egy-egy elveszett középkori armálisban voltak először lefestve. Hogy csak egy párt említsek, ott van a most is élő gróf Csáky család hosszú, magas süvegű, nagy orru és szakállu csipkés galléros emberi törzset ábrázoló czimere, továbbá a Perényiek osgyáni Bakosok és Rozgonyiak czimerei, melyek könnyen eredhetnek egy-egy Zsigmondkori czimeradományozásból. Biztosra vehetjük, mert másként alig lehet, hogy a Rozgonyi Oswald négyelt czimerpajzsa 1460. évből, mely a Má-

riássy levéltárban maradt fenn, szintén középkori armálisban lett adományozva. Ugyszintén Báthory István nádor egy második sisakkal bővített czimere, melynek pecsétnyomójára az 1519. évszám van belé vésve. Kutatásaim közben azt tapasztaltam, még pedig talán kivétel nélkül, hogy a melyik pecsét későbbi korban, későbbi vésettől dőlt pajzsu czimert mutat, ott a pajzs dőlt helyzete mindig valamely középkori armális czimerének dőlt helyzetén alapul, a melyet az utódok, mint családi czimerük látszólagos kiváltságát, tiszteletben tartottak. Így találtam sok Bessenyei-, Lövey-, Komjáthy-féle dőlt pajzsu pecséteket a XVIII. századból, évtizedekkel ezelőtt s a levéltári kutatások azóta bebizonyították, hogy ezen pecsétek középkori armálisok czimereiből eredtek.

Ha tekintetbe vesszük azt, minő nyereség a középkori magyar heraldikára minden egyes újabb eredeti középkori armális feltalálása, — ha egy, kettő felfedezése az itt leirt nyomokon sikerülni fog, ez összeállítás nem volt hiába való munka és fáradság.

A további kutatásokat elősegítendő közlöm az ez idő szerint eredetiben ismert középkori armálisok rövid jegyzékét is.

Mohácsi vész előtti eredeti armálisok.

Sor.	Év.	Hol kelt?	Ki adományozta?	Kinek?	Hol van?	Hol jelent meg?
1	1405	Buda	Zsigmond	Tétényi Péter	Nemzeti Múzeum.	Nyáry Heraldika.
2	1409	—	„	Garázda Miklós	Teleki Itár. Gyömrő (D. L.)	Turul XII. 9. MCE. I. 31.
3	1411	—	„	Hideghéthy Jakab	Hidegh Antal, Csallóköz.	Siebmach., Ung. Adel Turul VIII. 21.
4	1414	—	„	Bocskai István	Gf. Erdődy lt. Monyorókeréken.	— Turul XXX. 32.
5	1414	Speyer	„	Eresztvényi Ferencz	Festetics lt., Keszthely	Turul XIII. 116. MCE. I. 33.
6	1415	—	„	Előljáró Ferencz	„	Siebmach., Ung. Adel
7	1415	Constanz	„	Somkerekí Antal	Teleki lt., Gyömrő	Turul X. 105. MCE. I. 37.
8	1415	„	„	Vadkerti Benedek	B. Nyáry Albert gyűjt.	„ I. 82.
9	1414	„	„	Bossányi Márton	Nemzeti Múzeum	—
10	1415	„	„	Mellétei Barócz János	„	Turul I. 26.
11	1415	„	„	Köszeghy László	Komjáthy Bélánál	„ X. 72. MCE. I. 39.
12	1415	„	„	Keszői Jakab	Recsky Margit, T.-Bura	„ XXIII. 127.
13	1415	„	„	Tamásfalvy György	Nagy Iván gyűjt. N. N.	Nyáry: 109. 1.
14	1415	„	„	Hothváfőy Tamás	Nemzeti Múzeum	Turul II. 58.
15	1415	„	„	Bor Mihály	„	„ XIII. 71. MCE. I. 13
16	1416	Páris	„	Garay Miklós	Zay levéltár	Nyáry: 238.
17	1417	Constanz	„	Stéphán (?) István	Özv. Stépán Gáborné	—
18	1417	„	„	Barrwy Simon	Nemzeti Múzeum	Turul XII. 119. MCE. I. 31.

¹ A turóczi konventnek 1527. évi átiratában, czimerkép nélkül, a Nemzeti Múzeum levéltárában. — A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimerlevelei I. VII. sz. 32. 1.

Sor.	Év.	Hol kelt?	Ki adományozta?	Kinek.	Hol van?	Hol jelent meg?
19	1417	Constanz	Zsigmond	Szirmay György	A családnál	Turul XVII. 71. <i>MCE. I. 33.</i>
20	1417	"	"	Petneházy Márton	Nemzeti Múzeum	" VI. 11. <i>MCE. I. 40.</i>
21	1417	"	"	Ders Benedek	Leleszi levéltár	" XX. 139.
22	1418	"	"	Török Pál	Soproni Múzeum	" XIII. 38. <i>MCE. I. 23.</i>
23	"	"	"	Vay Abrahám	Vay levéltár, Berkesz	" XVIII. 49. <i>MCE. I. 87.</i>
24	"	"	"	Soós Miklós	Nemzeti Múzeum	" III. 114.
25	"	"	"	Chapy András	Vécsey levéltár, S. Ujlak	" I. 118.
26	"	"	"	Chese László	Erdélyi Múzeum	" XVII. 155. <i>MCE. I. 53.</i>
27	"	"	"	Nagymihályi Albert	Gr. Sztáray levéltár	" VII. 176. <i>MCE. I. 49.</i>
28	"	"	"	Harsági Farkas Márton	Jászói levéltár	" XIV. 92. <i>MCE. I. 257.</i>
29	"	Strassburg	"	Mohorai Vid.	Kubinyi levéltár, Sajókazán	" III. 1.
30	"	"	"	Zemléni Dávid	Bárczay levéltár	" X. 12. <i>MCE. I. 27.</i>
31	"	Basel	"	Csontos Péter	Nemzeti Múzeum	" IV. 162.
32	"	Ulm	"	Gyalókey János	Gyalókey Lajos, Bpest	" XI. 68. <i>MCE. I. 29.</i>
33	1418	"	"	Szecsódi Demeter	A családnál, E.-Szecsődön	" XI. 149. <i>MCE. I. 31.</i>
34	"	Augsburg	"	Moghy Mátyás	Nemzeti Múzeum	" III. 57.
35	"	Passau	"	Olsvay Mátyás	Jászói levéltár	Magyarország vármegyéi, Abauj-Torna.
36	"	"	"	Mileky János	Szombathelyi kápt.	Turul XVIII. 185. <i>MCE. I. 35.</i>
37	"	Regensburg	"	Sye másként Dömötör	Vasmege levéltára	Turul XIV. 15.
38	1419	Passau	"	Kisfaludy Tamás	Nemzeti Múzeum	Turul II. 105.
39	1421	Mies	"	Felső-Bárczay László	Bárczay levéltár, Sajókazán	" IX. 86. <i>MCE. I. 57.</i>
40	1421	Znaim	"	Raveni Mihály	Délszláv akad., Zágrád	Siebmacher, Croatischer Adel.
41	1421	Znaim	"	Rezegei György	Gr. Károlyi levéltár	Gr. Károlyi Okmánytár, I. k.
42	1422	Nürnberg	"	Lesztheméri Imre	Dr. Nagy Péter, Miskolcz	Turul IX. 172. <i>MCE. I. 335.</i>
43	1423	Pozsony	"	Kassa város	Városi levéltár	F. M. Múzeum évk. <i>Turul XVIII. 108.</i>
44	1428	Galambócz	"	Kökényesi György	Nemzeti Múzeum	Turul XVII. 109. <i>MCE. I. 37.</i>
45	1429	Pozsony	"	Kölkedi János	Gr. Somogyi lt., Pápa-Kovácsi	" XIV. 36. <i>MCE. I. 33.</i>
46	1430	Pozsony	"	Dabi Mihály	Mármarosm. levéltára	" V. 105. <i>MCE. I. 33.</i>
47	1430	"	"	Jablonovics Buthor Gásp.	Marsovszky levéltár (?)	Nagy Iván <i>Turul XVIII. 108.</i>
48	1430	Nürnberg	"	Bezerédy Zsigmond	A családnál <i>N. A. I.</i>	" és Siebm.
49	1431	Constanz	"	Kolthay Dénes	Kolthay Győző, N.-Várad	Turul XVI. 98. <i>MCE. I. 40.</i>
50	1431	Nürnberg	"	Berényi Kakas János	Nemzeti Múzeum	" VII. 26. <i>MCE. I. 53.</i>
51	1431	"	"	Ábránfalvai Gergely	Orsz. Levéltár	—
52	1431	"	"	Tarkasics Józsa	Nemzeti Múzeum	Turul II. 156.
53	1431	Feldkirch	"	Irsay László	"	" XVIII. 32. <i>MCE. I. 33.</i>
54	1431	"	"	Györöky Márk	Sárosm. ltára	—
55	1431	"	"	Vadány György	Csoma gyűjt	Turul VIII. 112. <i>MCE. I. 33.</i>
56	1431	Feldkirch	"	Dobri György	Nemzeti Múzeum	Fejér, Cod. Dipl. X/7. k. 314. l.
57	1431	Milano	"	Peres András	Nemzeti Múzeum	" IV. 18.
58	1431	"	"	Bethleni Gergely	Orsz. Ltár. Dl. 38695.	" XX. 36.
59	1432	Parma	"	Méray Pető	Jászói konv. ltár	—
60	1432	Piacenza	"	Herenchéni János	Pintér Sándor, Szécsény	—
61	1432	Siena	"	Szlopnay Péter	Nemzeti Múzeum	Turul V. 18.
62	1434	Basel	"	Karcsay Péter	"	" XVI. 143. <i>MCE. I. 47.</i>
63	1434	"	"	Bátsnay János	Sopron város levéltára	" XV. 91. <i>MCE. I. 42.</i>
64	1434	"	"	Báchvai Dempse Márton	Orsz. Levéltár	Siebmacher, Ungar. Adel.
65	1434	Ulm	"	Gányi Mochkos István	Gr. Khuen-Héderv. ltár	Turul XXIII. 135.
66	1434	Regensburg	"	Czyrkvenai Pál	Délszláv akad. levéltára	Siebmacher, Ungar. Adel.
67	1434	Pozsony	"	Kistárkányi Dénes	Orsz. Levéltár	Turul XIII. 162. <i>MCE. I. 177.</i>
68	1434	"	"	Szentbenedeki Balázs	Vasmege levéltára	" XVIII. 144. <i>MCE. I. 110.</i>
69	1435	"	"	Szentkirályi Miklós	Orsz. Levéltár	—
70	1436	"	"	Pozsony város (két péld.)	Pozsony város ltár	Turul
71	1436	Buda	"	Vesterházy Bálint	Mesterházy családnál	" XVII. 35. <i>MCE. I. 67.</i>
72	1437	Prága	"	Azzywelghy Benedek	Nemzeti Múzeum	" III. 166.
73	1437	Eger	"	Sándy György	Orsz. Levéltár	Siebmacher, Ungar. Adel.
74	1437	Buda	"	Pátrohy Mihály	Nemzeti Múzeum	Nyáry Herald. 110. l.

Sor.	Év.	Hol kelt?	Ki adományozta?	Kinek?	Hol van?	Hol jelent meg?
75	1439	Buda	Albert	Perneszy Pál	Orsz. Levéltár	
76	1443	Buda	I. Ulászló	Kulpy Balázs	Orsz. Levéltár	Turul XXI. 38.
77	—	—	—	Szalóky család	Szalóky Tamás, N.-Szalók	" XX. 173.
78	1447	Temesvár	Hunyady J.	Pogány Miklós	Nemzeti Múzeum	" VII. 78. <i>MCE II. 5.</i>
79	1448	Torda	"	Beregszói Péter	Erdélyi Múzeum	" VIII. 41. <i>MCE II. 89.</i>
80	1449	Buda	"	Félegyházy Adorján	—	—
81	1449	Buda	"	Tordasy (Békási) Bálint	Békássy családnál	Turul XVI. 39. <i>MCE II. 9.</i>
82	1453		V. László	Fodor Ferencz	Szatmár vármegye ltára	—
83	1453	Pozsony	"	Hunyady János	Orsz. ltár	Nyáry: 120. 1.
84	1453	Bécs	"	Leövey Antal	Nemzeti Múzeum	Turul VI. 156. <i>MCE I. 71.</i>
85	1453	Pozsony	"	Kassa város	Városi ltár	F. M. Múzeum évk.
86	1453	Bécs	"	Bártfa város	Városi ltár	Turul és Wagner, Dipl. Com. Sáros.
87	1453	"	"	Eperjes város	Városi ltár	—
88	1454	Prága	"	...Osvald (a név kivakarva)	Buday Gyula, Ó-Fehértó	Turul XIX. 85.
89	1454	"	"	Hofmaister Miklós	Orsz. ltár	" XXII. 102.
90	1455	Pozsony	"	Sánkfalvai Antal	Fesztetics ltár, Keszthely	Siebmacher, Ungar. Adel.
91	1456	Buda	"	Becz Jakab	Erdélyi Múzeum	—
92	1456	"	"	Disznói Miklós	Néhai Kubinyi Fer.-nél volt.	Turul V. 66. <i>MCE II. 53.</i>
93	1456	—	"	Kannsdorfer János	Bécs, osztrák belügym. lt.	—
94	1456	Győr	"	Szenthey Mátyás	Figdor Albert, Bécs.	—
95	1456	Buda	"	Szepesi György	Orsz. ltár	Nyáry: Turul
96	1456	"	"	Sirokay László	Orsz. ltár	Turul XXI. 133.
97	1459	"	I. Mátyás	Bakolcz Bálint	Erdődy ltár	" VII. 105. <i>MCE I. 73.</i>
98	1460	"	"	Bod Szilveszter	Both Gyula, Eperjes	" XIX. 1901. 38.
99	1462	"	"	Chazary István	Nemzeti Múzeum	" VI. 66. <i>MCE I. 25.</i>
100	1464	"	"	Varasd város	Városi ltár	Vjestnik zem. arch. I.
101	1466	Diósgyőr	"	Nagyrédey János	Nemzeti Múzeum	" IV. 83.
102	1466	Buda	"	Tarnóczay Benedek	Orsz. ltár	—
103	1466	Diósgyőr	"	Nagy Gy. és Huszár Péter	Martián Julián honv.-száz.	— <i>Turul XIV. 147.</i>
104	1467	Buda	"	Kevezzarui mk. Gosztonyi	Orsz. ltár	—
105	1474	"	"	Mérey Tamás	Szalay. Ágost gyűjt.	Turul VI. 121. <i>MCE II. 59.</i>
106	1476	"	"	Lipthay Bálint	Pál István, Bodafalva	" IX. 29. <i>MCE I. 77.</i>
107	1476	"	"	Pyber Benedek	?	" XII. 75. <i>MCE II. 61.</i>
108	1479	"	"	Kossuth Miklós	Nemzeti Múzeum	" XII. 161. <i>MCE I. 79.</i>
109	1480	"	"	Nagyluchei Orbán	Körmendi ltár	" XVI. 67. <i>MCE II. 63.</i>
110	1481	"	"	Török Ambrus	Gr. Fesztetics A., Mágocs	" XV. 33. <i>MCE II. 65.</i>
111	1480?	Bécs	"	Bakócz Miklós	Erdődy ltár., Galgóc	" VII. 106. <i>MCE I. 83.</i>
112	1488	Bécs	"	Hradnai Holy Pál	Nemzeti Múzeum	" XIV. 135. <i>MCE I. 81.</i>
113	1489	Buda	"	de Ponte Varisko	A Történeti Társulat tul.	—
114	1489	"	"	Sánkfalvai Antal	Orsz. levéltár <i>11. 17599</i>	Turul VIII. 208.
115	1493	"	II. Ulászló	Syvkowith Myksa	Zengg v. ltára	—
116	1493	"	"	Ottendorfi Lőrincz	Nemzeti Múzeum	—
117	1494	"	"	de Castelliono Bertalan	Bécs: Adels-Archiv	Adler Jahrbücher
118	1495	"	"	Szlavonia	Zágrábi ltár	Vjestnik zem. arch. I.
119	1497	Prága	"	Kubinyi László	Kubinyi-Itár, Árvaváralján	Kubinyi cs. tört. I. k.
120	1498	Buda	"	Abrahamoucz Bálint	Délszláv akad. Zágráb	Siebmacher, Croat. Adel.
121	1498	"	"	Somogy vármegye	Várm. ltár	—
122	1498	"	"	Maliói Leustách	Makói családnál	—
123	1498	"	"	Mernyey Ambrus	Nemzeti Múzeum	Turul XXIII.
124	1500	"	"	Hernalt-Mesteri Balázs	Nemzeti Múzeum	Hazai Okmtár, II. 380
125	1500	"	"	Bathányi Benedek	Körmendi levéltár	Turul X. 158.
126	1502	"	"	Kassa város	Városi ltár	F. M. Múz. Évkönyv.
127	1502	"	"	Thakaró Gergely	A családnál	Tudom. Gyűjtemény
128	1503	xl. 11.	"	Dragissich Illés (Spissich)	Orsz. Levéltár <i>Zágr. 12</i>	Turul XII. 94.
129	1505	"	"	Csicsery László	Orsz. Levéltár <i>Spissich</i>	Turul X. 162.
130	1506	"	"	Dombay János	Dombay Hugó, Nyitra	Turul IX. 130. <i>MCE I. 85</i>
131	1507	—	"	Drágffy György	Mednyánszky ltár	Siebmacher, Ung. Ad.
132	1507	"	"	Vay László	Vay ltár., Berkesz	Turul V. 79.
133	1507	"	"	Brassói Schirmer János	Erdélyi Múzeum	Turul X. 101. <i>xx. 105.</i>
134	1507	"	"	Enyingi Török Imre	Gr. Fesztetics Alf., Mágocs	—
135	1507	"	"	Gersei Petheő János	Gr. Sztáray ltár	Milleneumi tört.

Sor.	Ev.	Hol kelt?	Kiadományozta?	Kinek.	Hol van?	Hol jelent meg?
136	1507	Buda	II. Ulászló	Véchei Szöllősi Balázs	Vécsey It., Sárköz-Ujlak	—
137	1509	—	„	Kántor Benedek	Ipolyi gyűjt.	Nyáry: Heraldika
138	1509	Prága	„	Muroni Weér András	Orsz. Levéltár	Turul XXIII. 84.
139	1510	N.-Szombat	„	Nádasdi Erchy Albert	Nemzeti Múzeum	Turul, XXIV. 30.
140	1511	Buda	„	Vátyoni Mátyás	Orsz. ltár	—
141	1512	„	„	Alpáry Mihály	Csoma gyűjt.	—
142	1513	„	„	Thornallyay János	A családnál	—
143	1514	„	„	Frankóczi Paulik Bertalan	Nemzeti Múzeum	— Turul XXIX. 70.
144	1514	„	„	Radaák Balázs	Nemzeti Múzeum	Szendrey: Magyar viseletek
145	1514	„	„	Keczer Ferencz	Nemzeti Múzeum	—
146	1514	„	„	Érky Balázs	Nemzeti Múzeum	Turul XX. 91.
147	1514	„	„	Cseh János	Erdélyi Múzeum	„ XXII. 108.
148	1515	„	„	Kéri Füzy Imre	Családi ltár	—
149	1515	„	„	Konschinal Konzky Péter	Délszláv akad. Zágráb	—
150	1515	„	„	Versseni Tarjáni Ferencz	Nemzeti Múzeum	Turul III. 143.
151	1516	„	„	Brassói Brygant György	Leleszi ltár	—
152	1516	„	II. Lajos	Zuhodoli János	Nemzeti Múzeum	—
153	1517	„	„	Jerosini Brodarych István	Tallián János, Szabás	Szendrey: Fegyveres emlékek
154	1519	„	„	Kanizsai László	Orsz. Levéltár	Nyáry: Herald. 102.
155	1519	„	„	Szigeti Literatus György	Leleszi levéltár	—
156	1519	„	„	Dobay Demeter	Orsz. Levéltár	Turul, X. 101.
157	1519	„	„	Kanizsai Dorottyia	„	Nyáry: 130. l.
158	1520	„	„	Sáfár Tamás	Gf. Erdődy cs. monyorókereki levéltára	—
159	1520	„	„	Morgonday János	Bakk Endrénél	—
160	1520	„	„	Várkonyi Ambrus	Orsz. Levéltár <i>23908</i>	Turul, X. 162.
161	1521	„	„	Kállai Vitéz János	„	—
162	1522	„	„	Kormossy Tamás	ifj. Losonczy Istv. Miskolcz	—
163	1522	„	„	Báthly Zsigmond	Gr. Károlyi ltár	Turul, X. 159.
164	1522	Prága	„	Gellyey Antal	Nemzeti Múzeum	—
165	1523	Nova-Civitas	„	Petrécz Pál	Orsz. Levéltár <i>23895</i>	—
166	1523	Buda	„	Nagyszántói Ányos Albert	Gömörm. ltára	Hazai okmt. II. 423.
167	1523	„	„	Devecseri Csoron András	Gr. Fesztetics A., Mágocs	—
168	1523	Pozsony	„	Szerdahelyi Imreffy Mihály	„ Keszthely	Turul, X. 100.
169	1525	Buda	„	Desewffy János	Dessewffy Aurél grófnál	Éble, A Dessewffy cs. Magyar Salon, Múzeum jubil. műve
170	1525	„	„	Forgách Ferencz	Nemzeti Múzeum	Turul, X. 100.
171	1525	„	„	Kolozsvári Salzer	Orsz. ltár <i>24119</i>	—
172	1526	„	„	Campanellis János	Bécsi udv. kam. ltár	— Turul X. 173.
173	1526	„	„	Attaki Bosnyák Jakab	Gr. Károlyi ltár	Károlyi oklt. II. k.
174	1526	„	„	Krasznai Pándy Ferencz	Orsz. ltár	—
175	1526	„	„	Vásárhelyi Gergely	N. Váradí kápt. ltár	—
					Ipolyi hagyatéka	—

Összesen = 175.

Bárczay jegyzékéből kihagytam:

1. Zawersiei András	5. Sacci János	} Ezeknek eredetijét nem ismerjük
2. Boda Timóth	6. Mariassy László	
3. Zawodszki	7. Warjú alias Vrana	
4. Sybrik Péter	czimerlevelét.	

Most ismerünk — — — 175 czimerlevelet.

Bárczay jegyzékében eredeti 144

E jegyzék óta többlet — — 30

CSOMA JÓZSEF.

Turul: Turul XXV. 198. 201. 205. XXVI. 188. XXX. 139. XXXIV. 130. XXXIV. 97. VI. 66. ~~108.~~

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD.

(Első közlemény, színes czimerképpel és írás-hasonmással a szövegben.)

Hazánkban a középkor végéig mindennapos dolog, hogy valamely család új birtokot szerezve egyszerre elhagyja régi, több ivadékon át használt nevét s mintegy a megszerzett tulajdon biztosítására, erről kezdi magát nevezni.

Egy ilyen nevét megcserélt s ezért régi származásáról is elfeledkezett család történetét akarom az alábbi sorok keretében bemutatni.

Csergheő Géza és Nagy Iván már ezelőtt 20 évvel felemlítették,¹ hogy a *Dunántul ma élő Nadasdi Sárközy család*² tulajdonképpen azonos a *Nadasdi Erchy családdal*, csak hogy ennek tagjai a régi Erchy név helyett idők jártával a Sárközy nevet tartották meg. A tudós szerzők ezt az állításukat bővebben nem igazolták és így az itt közlendő adatok rendeltetése lesz ennek megerősítése. A kérdéses leszármazás tudata a családtagok kebelében is fel-fellobbant, azonban a hiteles és részletes leszármazás eddig sem összeállítva, sem közzétéve még nem volt.

A két név közül az *Erchy* nevet tartjuk a régebbinek; a családnak 1510-iki czimerlevele még csakis ezt ismeri, jólehet már az előtt felváltva és együttesen is használták mind a kettőt.

Sem az egyik, sem a másik név eredetéről bizonyosat nem tudunk. De mivel attól fogva, hogy a család az oklevelek világánál megjelenik, legtöbbször a Csallóközben szerepel és az előnevet adó Nadasd falu is ott van, ezt kell az ősi fé-zeknek tekintenünk és itt kereshetjük leginkább a név eredetét is. A Csallóközben egy *Erecs* nevű puszta is van, Csicsó közelében, a Duna mellett, melynek régi neve *Erecu* és *Erechtu* (*Erecstő*) volt a közelében levő *Erech* nevű folyócskától és az ez által alkotott tótól,³ a melyekről 1093-ban van legelőször emlékezet. Ugyancsak a Csallóközben, Aranyos vidékén volt az *Erchyn* vagy *Ertsin* nevű víz vagy halastó is,⁴ melyet szintén már

1093-ban emlitenek. És végre ma is van a csallóközbeli Nyék határában egy *Erecs* nevű patak.⁵

«A régi magyarok — mondja Karácsonyi a Sárközy név magyarozására² — kivált ha messze elszakadtak szülőföldjüktől, nem attól a távoból ismeretlen kis falutól, melyben napvilágot láttak, vették vezetéknevüket, hanem arról a vidékről, vagy megyéről, a hol az a kis falu állott». Így maradt el idővel az Erchy és keletkezett helyette a Sárközy név, melynek eredetét azonban szintén nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani.

Miután a család ősi fészke a Csallóköz tekintjük, ennél fogva itt kell az utóbbi névre is magyarázatot keresnünk és ezt megtaláljuk abban, hogy a Lajta — melynek régi magyar neve még a XIII. században is *Sár* volt³ — régen a mai mosonyi Dunaág helyén folyt Győr felé és még II. Lajos király korában is volt erre ó medre;⁴ tehát a *Lajta* vagyis *Sár* alkotta (és nem a mai mosonyi Kis Duna) a mai Szigetközt, a mely éppen szemben van Nadasddal a családi ősi fészekkel. Lehetséges ennél fogva, hogy a *Sár* és a Duna közötti földet is régente Sárköznek hívták.

De magában a Csallóközben is volt *Oltsa* és a Vág-Duna között egy *Sár* nevű folyó; továbbá a *Sárfő* község melletti *Csádé* nevű folyó régi neve szintén *Sár* volt.⁵ Ugyancsak a Csallóközben van még *Sárosfa* község is. Mind ezek az elnevezések tehát arra mutatnak, hogy ebben a vízdús vidékben igen gyakori volt az olyan el-

¹ A katonai vezérkari térképen. Ercsi, ma is meglevő fehérmegyei községre is gondolhatunk. A XV. században az Erchyek közül többen e tájon tűnnek fel — de ez sem bizonyos. Gondolhatnánk más elpusztult helyekre is. Így Csánki szerint (Magyarország tört. földrajza II. k. 148. l.) «úgy látszik», Bácsme gyében is volt egy Ercsi község; Szabolcsban is van egy Ercsi nevű régi földvár (Borovszky, Magyarország Vármegyéi. Szabolcsme gyé, 397. l.).

² Századok. 1905. 40—41. l.

³ Ortway, u. o. I. k. 472. l.

⁴ Fekete Zs., Magyarország vizei multjának és vízépítésének története a magyarok beköltözéséig. 162. lap. (Szerinte Győr neve is Sárvár volt 791-ben, Nagy Károly idejében.)

⁵ Ortway, u. o. II. k. 179. l.

¹ Siebmachers Wappenbuch. Ungarn. 157. l. és 124. tábl.

² Nadasd helység neve emberemlékezet óta röviden hangzik, így található a helységnévtárakban is, s ez okból ebben az alakban használom, a magyarosabban hangzó Nadasd helyett.

³ Ortway, Magyarország régi vízrajza I. k. 296. lap.

⁴ U. o. I. 592.

nevezés, a melytől egy emberre könnyen reá ragadhatott a Sárközy név, a mi azután utóbb családi névvé változott.¹

Akárhogyan van is azonban a dolog, az oklevelekből ismeretes Erchyek már a XV. században az ország különböző tájaira szóródtak szét és azok között a családi összeköttetést megállapítani eddig nem sikerült.

A legkorábbi adat a XV. század elején élt *Erchy Miklósról* szól. Zsigmond király a szekszárdi conventhez intézett oklevelében 1406. év jan. 2. Ozorai Pipónak és testvéreinek több tolnamegyei birtokba való beiktatását rendeli el és abban Erchy Miklóst mint királyi embert említi.² Nem következés ugyan, hogy ő is azon a vidéken lakott, de az kétségtelen, hogy megyebeli birtokos, nemes ember volt.³

Ugyancsak királyi ember volt *Erchy Pál*, a kit Garay László nádornak 1440 jun. 19. a budai káptalanhoz intézett okirata említi;⁴ továbbá *Erchy András*, a kiről Hunyadi Jánosnak 1452 szept. 1. a bácsi káptalanhoz irt oklevele tesz mint kir. emberről említést.⁵ Ugyan-

¹ A Sárközy név származására vonatkozólag még egy föltevés lehetséges, a mit szintén fel kell említeni. Ismeretes, hogy Fejérmegye a XV. században a Duna és Tisza közének egy részére is kiterjedt, de hatósági és bíráskodási tekintetben több darabra hullott szét; ezek egyike volt a kalocsaai érsekség u. n. hontokai, illetve *sárközi széke*, Kalocsa vidékén, hol az érsek a főispáni czímet is viselte és a hol ez az elnevezés különösen a XV. század elején és közepén divott (Csánki: Magyarország. tört. földrajza: III. k. 299. l.). Nagyjában megfelelt ez a Duna mellett ma is Sárköznek nevezett vidéknek. Ha ehhez hozzátvetjük, hogy Erchy Miklós 1406-ban éppen a mai Tolnamegyei Sárközzel szomszédos vidéken, mint kir. ember, Erchy András pedig 1452-ben a szomszédos Bácsmegyében szerepelt mint kir. ember, tehát ottani birtokosoknak kellett lenniök, úgy nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy az Erchyek az itteni Sárközben fekvő birtokuk után nyerhették a Sárközy nevet.

² A kérdéses birtokok: Závod, Tevel, Kovácsi, Kökényes, Baleta, Vejke, Várkony, Csókafő, Görényes, Tejék, Mucsifalva, Márkfalva, Kis Apar, Kölesd, Duna Tur és Varasd. (A Blagay család oklevéltára. 216. l.).

³ Kir. ember csak nemes ember lehetett. Ezért nem tartozhatott a családhoz az az *Erchy Balázs*, a ki 1419-ben jobbágya volt Losonczy Lászlónak a komárommegyei Császaron és a verterkereszturi apátnak Losonczy elleni panaszos ügyében szerepelt. (Fejér: Cod. Dipl. X. 6. 238—9.).

⁴ Orsz. Levéltár Dl. 14383.

⁵ Orsz. Levéltár: Dl. 16757.

csak királyi ember volt 1463-ban *Erchy Miklós*, a kit Mátyás királynak a budai káptalanhoz 1463 márcz. 9. intézett oklevele nevez meg és mint ilyen a fehérmegyei Ercsivel szomszédos Érd és Berki községben szerepelt.¹ Ugyanezen a vidéken volt birtokos *Erchy György*, mert a váci káptalan 1464. jun. 3. jelentést tesz Mátyás királynak az egyrészt a nyulszigeti apácák, másrészt Erchy György («filii condam Sebastiani de Gethe») és társai közt a Taksony és Haraszi közötti sziget iránt folyó ügyben megejtett helyszini szemlérlől.²

Az eddig felsoroltak nagyjában mind egymáshoz közel fekvő vidékeken éltek. Az országnak egész más részében tűnik fel egy *Erchy János* az 1475—95. közötti években. Az abaujmegyei Buzita községben nemcsak birtokos volt, de ott is lakott; valószínűleg beházasodás útján került oda.

1479-ben nejével Apolloniával Szemerén (Abaujm.) egy nemesi curiát és egy elhagyott jobbágy telket vett zálogba a Szemeréktől.³ 1485-ben Komjáthy Lászlótól, annak komjáthi részét akarta megvenni Tornamegyében, de annak a többi Komjáthyak ellentmondtak.⁴ De az abaujmegyei tartózkodás rövid lehetett, mert 1489-ben már Erchy János buzitai részeibe Thurzó Teofilt igtatták be (a ki ezenfelül a restei, kányi, kácsiki, csebi, kalnári birtokokat is kapja, a restei és buzitai vámmal)⁵ és ettől fogva nincs is többé Abaujban az Erchy családról emlékezet, mint birtokos ott többé elő nem fordul. Utoljára 1495-ben említik, a mikor Kardos András Buzita, Kány, Reste stb. helységekben levő részbirtokaiba igtatták be — a minek többek között Erchy János is ellene mondott.⁶ Meg kell e helyen még az alább elmondandók czéljából azt is jegyezni, hogy 1479-ben Erchy János felesége⁷ *Apollonia*, 1485-ben pedig *Katalin* né-

¹ Batthyány cs. köpcsenyi ltára. Lad. 23. 14. 3.

² Orsz. Levéltár: Dl. 36438.

³ Jászói kv. lev. Fasc. I. Nr. 7.

⁴ Jászói kv. lev. Prot. A. fol. 49., 71., 74.

⁵ Jászói konv. lev. Statutoria F. f. I. N. 29.

⁶ Leleszi kv. lev. Act. 1495. Nr. 30.

⁷ Feleségei talán Komjáthy vagy Szemere leányok lehettek, mert ezektől a családotól szereztek birtokokat. Szemere János 1460. esztergomi várnagy, fia Kelemen 1483. visegrádi várnagy volt — előbbinek 10, utóbbinak 8 gyermeke is meretes. (Nagy Iván, Magy. Csal. X. k. 597—8. l.)

ven szerepel, a családi név felemlítése nélkül, az utóbbi évben általánosságban, közelebbi megjelölés nélkül, utódait is említi az oklevél.

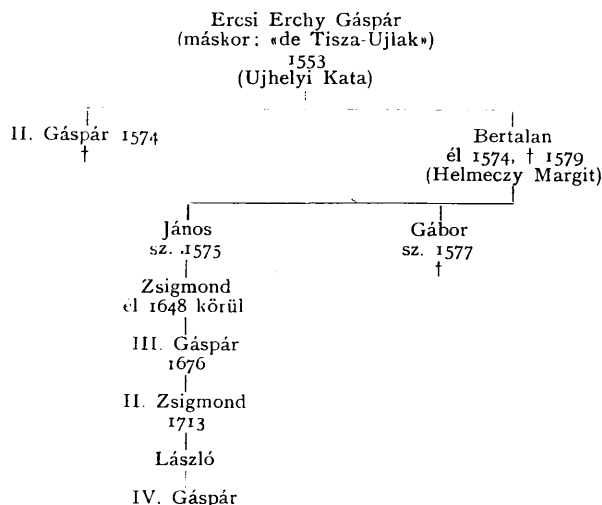
Miután Erchy János Abaujban többé nem szerepelt, ennél fogva nincs kizárva, hogy az az Erchy János, a kiről 1499 máj. 8. van szó — a mikor Pest város bírái Rakaczai Gábor részére, a közte és Erchy János közt folyt bizonyos végrendeleti ügyben történt tanukihallgatásról bizonyosság levelet adnak ki — vele azonos személy lehet.¹ Erről azonban közelebbi adatok nincsenek,² legalább kutatásaimban ilyenekre nem tudtam akadni.

* * *

¹ Hazai oklevéltár 374. sz. (Eredetije a Keczer cs. lapispataki levéltárában.).

² A XVI. században a Tisza mentén is feltűnik az Erchy családnak egy ága.

1549-ben Eöz János felesége Kata pert indít Tisza-Ujlaki *Erchy János* ellen, mert ez állítólag halálra verte első férjét Kisváthy Jánost. (Leleszi Lev. fasc. 6. Nr. 38.) A családnak egy másik tagja *Erchy Gáspár* de eadem Ujhelyi Katát vette feleségül és Ugocsamegyébe költözött; Visza-Ujlakon nemesi udvarhaza volt, a mely felett 1553-ban Oroszy Demeterral törvénykezett, ki azt zálogjogon magának követelte. Gáspár már a tiszaujlaki előnevel is kezdte használni, azonban fia Bertalan «de eadem Erch» néven szerepel és 1594-ben ujlaki birtokát Lónyay Ferencznek zálogba adta, csupán a curiát tartotta meg lakóhelyül. Leszármazásuk a következő:

Azonban sem a XV. sem a XVI. században szereplő Erchyek között a rokonai teljes összeköttetést megállapítani nem lehet; annak az ágnak a leszármazását,

A Nádasdi Sárközy család első teljesen bizonyos ősapja az az *Albert mester* volt, ki szerencsés közszereplésével családjának nemcsak jelentékeny vagyont, de régi nemességéhez, az akkori szokás szerint, czimert is szerzett.

Származásáról bizonyosat nem tudunk. 1504-ben tűnik fel először: panaszt tesz II. Ulászló király előtt, hogy mikor özv. Korompai Nehéz Péterné Zsófia ügyében 1504-ben Budán járt, Podmanyni Podmanyczky Mihály, a király udvari embere (aulicus), a Duna partjára csalatta, onnan erőszakkal lakására vitette és ott többek segítségével véresre verette.¹ Miután az oklevél már «*Nobilis Albertus Sarkewzy de Nadasd*» néven említi, ennél fogva kétségtelen, hogy már ekkor nemes ember volt és az előnevet adó faluban² birtokos lehetett, vagy talán ott is született. Minden esetre erről a vidékről kellett származnia, mert a Nehéz család is a Csallóköz feletti vidéken volt otthonos, maga Nehéz Péter pedig 1465-ben komáromi várnagy volt.³ Hihető tehát, hogy itt kerülhetett Sárközy Albert is Nehéz Péter és illetőleg annak özvegye környezetébe.

Épen így nem bizonyos szüleinek a neve sem. Abból a körülményből, hogy mint látni fogjuk, a többi között volt egy János nevű fia és egy Apollonia nevű leánya, azt lehetne következtetni, hogy a fentebb (1479. említett Erchy János és neje Apollonia lehetnek szülei, de mivel ezek a Csallóköztől távol eső vidéken szerepeltek, ezt sem lehet közelebbi adatok híján, bizonyosra állítani.⁴

Hogy a Nehéz családdal milyen viszonyban volt Sárközy Albert, azt nem tudjuk; de az em-

mely utóbb Sárközy néven élt tovább, szintén csak a XVI. század legelső éveitől ismerjük. Nagy Iván 1901. évf. 51. lap. K. A. közlése. Adatok Leleszen és az Ujhelyi cs. levéltárában (Orsz. Lev.) található. Komáromy A, A br. Perényi cs. levéltárából. (Fört. Tár 1896. 699.).

¹ Orsz. Levéltár Dl. 21369. sz. A dolog előzményeiről ez oklevél semmit sem mond.

² Nádasd a Csallóköz pozsonymegyei részében, a Duna mellett fekvő kis falu.

³ Orsz. Lev. Neo. reg. acta fasc. 7. Nr. 24. vagy Dl. 16086. Wenzel: Tata fénykora 57. lap. közli az oklevél szövegét is a hely megjelölése nélkül.

⁴ Ezt a feltevést támogatja az is, hogy a János név Albert utódainál 7 nemzedéken át mindig előfordult, a mi talán szintén nem egész véletlenség.

litett 1504-iki dolog után csakhamar olyan pártfogóra tett szert, a ki mellett nemcsak hogy az említetthez hasonló sérelmekről nem kellett tartania, de a kitől egyuttal megfelelő emelkedést is remélhetett.¹ Tanult, iskolázott ember volt, mert hiszen a «mester» (magister) czimet viselte és ez természetesen a legjobb ajánló levél volt mellette. 1506. marc. 18. már Szentgyörgyi Péter gróf országbíró és erdélyi vajda titkára volt² és ezzel vetette meg későbbi szerencséjének alapját, mert úgylátszik a vajdának kedves embere lehetett, a ki további pályafutásában mindenkor támogatta.³

Igy alig töltött néhány évet a vajda közelében, ez már czimerlevelet eszközölt ki számára II. Ulászló királytól. A czimerlevél Nagy-Szombatban 1510 okt. 10. kelt és benne Szentgyörgyi Péter gróf kérelmére II. Ulászló király *Nádasdi Erchy Albert* mesternek, Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf erdélyi vajda és székelyek ispánja titkárának és unokatestvéreinek: *Györgynek, Lőrincznek, Mihály, zágrábi örkanonoknak, Mártonnak és Gálnak* czimert adományoz. Az oklevél szavai szerint: «jóllehet mint állítják, már eddig sem tartották őket nem nemeseknek» (quamvis ut asseritur etiam antea non ignobiles habeamini), a király őket újra megnemesíti és nekik a következő czimert adományozza: jobbra dülő vágott tárcsa paizs, alsó vörös mezejében arany lilium, jobbról balról egy-egy fehér rózsától kísérve; a felső kék mezőben az alsó vörös mezőből kiemelkedő természetes színű, első lábait felemelő, vérző torkán arany nyílal átlótt farkas⁴ van, a kék mező felső sarkaiban hatágu arany csillagtól kísérve. A paizson arany koronás és vörös-arany takaróval ellátott csőrűsisak van, a melyből a czi-

merképhez hasonló farkas emelkedik növekvően ki. A czimer zöld alapon kékkel és feketével díszített háttérrel van ellátva, a melyet — a jobb és bal felső sarokban rózsaszínű díszítéses — arany keret vesz körül; a keret felett kívül egy feszület van elhelyezve. A czimer teljesen szabályos és még nem mutatja azt a hanyatlást, a mely ebben a korban a czimer ábrázolásban beállt. Méretei helyesek, kiállításuk elég ügyes és gyakorlott festőre vall.¹ Az oklevél eredetije hártára van írva, róla kék-vörös-fehér selyem fonálon töredékes viaszpecsét függ le. Eredetijét a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára őrzi, teljes szövege a következő:

Wladislaus dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. (tibi fideli) nostro nobili magistro *Alberto Erchy de Nadasd*, secretario fidelis nostri spectabilis et magnifici comitis Petri comitis de Sancto Georgio (et de Bazin) parcium regni nostri Transsylvanensium wayuode et Siculorum nostrorum comitis salutem et gratiam. Excelsa principum consuevit dignitas inter cetera suorum operum gesta hanc curam habere precipuam et ad id studiosius suam intencionem divertere, ut suorum subditorum condicione et statu pensatis unumquemque juxta laborum merita ad alciores honoris gradus felicioresque provehat successus sed et ad uberiorem honeste dignitatis famam attollat, ex hoc enim principum augetur fastigium, quo dignioribus conspiciuntur presidere personis. Ad universonum igitur tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod nos cum ad humillime supplicacionis instanciam eiusdem fidelis nostri Petri comitis wayuode nostri Transsylvanensis per eum pro tui parte nostre propterea porrecte maiestati tum etenim consideratis tuis fidelitatibus et fidelium obsequiorum gratuitis meritis quibus tu uti didicimus maiestati nostre, sacroque nostro regio diademati sub locorum et temporum varietate studuisti, eoque ferventius et diligentius imposterum studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum graciis per nostram maiestatem conspexeris fore insignitos, te ergo ac per te *Georgium, Laurencium*, magistrum *Michaelem* custodem et canonicum ecclesie *Zagrabiensis, Martinum* et *Gallum* fratres tuos patruales, vestrosque heredes et posteritates universas, quamvis ut asseritur etiam antea non ignobiles habeamini, de nostre plenitudine regie potestatis denuo et ex novo duximus nobilitandos et nobilitamus per presentes, vosque cetui verorum nobilium regni nostri aggregamus et annumeramus, tibi que prefato *Alberto* et per te *Georgio, Laurencio*, magistro *Michaeli* custodi et canonico dicte ecclesie *Zagrabiensis* ac *Martino* et *Gallo* fratribus tuis patruelibus, vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet triangulare, cuius campus duos colores habet, rubrum in ima scuti parte, in suprema vero celestinum, porro in rubro scuti campo in medio lilium est, ab utroque latere duabus

¹ Özv. Nehéz Péterné még 1505 jan. 24-én is élt. (Esterházy J. gr. Az Esterházy csal. oklev. 136. lap.)

² Esterházy J. gr. Az Esterházy csal. okl. 140. lap. (A budai kamarai levéltárban az esztergomi káptalan 1653. átirata.)

³ Szentgyörgyi Péter gróf 1499. lett erdélyi vajda, 1500-ban Geréb Péter helyett országbíró, 1510-ben tette le végkép a vajdaságot. (Turul 1887. 52. lap.) 1516. halt meg. (Jedlicska. Kiskárpáti Emlékek II. köt. 12. l.)

⁴ A Sicbmacher: Der Adel von Ungarn (157. lap 124. tábla) cz. munkában tévesen medvének van jelezve; igaz, hogy az eredeti képen nem igen lehet felismerni, de a szövegben farkas van. Ugyanígy tévedett Kiss István is a Turul 1903. évf. 123. lapján.

¹ Kivéven a czimerben levő farkast, a melyet alig lehet felismerni s amelyet hasonmásunk sem ad hiven vissza.

rosis candidis cinctum; in celestino vero seu acreo campo hoc est in superiori scuti parte lupus est ex ipso rubeo campo medius exiliens, pedibus anterioribus in sublime levatis, guttur cruentum telo seu sagitta transfixus; in duobus denique superioribus angulis scuti non procul a capite lupi duo sidera nitentia micant, totumque internum clipei spacium suo splendore illustrant, supra quam quidem scuti formam galea (est suo) colore (depicta) supra galeam corona, ex corona similiter lupus et totam scuti formam circumquoque amplectitur, sicut hec in principio seu capite presencium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus depicta sunt et ex certa nostre maiestatis gracia dedimus, donavimus et contulimus, immo ex abundantiori nostre specialis gracia plenitudine concedimus donamus et elargimur, ut vos vestrique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utencium a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus necnon sigillis, annullis, velis, cortinis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque status, gradus vel dignitatis existant insignitos dici, nominari ac teneri volumus atque etiam reputari ferre et gestare omnibus et singulis graciis, privilegiis, honoribus et libertatibus, prerogativis et immunitatibus, quibus ceteri proceres nobiles milites et militares homines regni nostri aut alias armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisí, frui et gaudere possitis atque valeatis, heredesque vestri et posteritates universe valeant atque possint ex presenti nostra annuencia et gracia speciali. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur impendenti communitas duximus concedendas. Datum in civitate nostra Thirnaviensi feria quinta proxima post festum beati Dionisii martiris, anno domini millesimo quingentesimo decimo, regnorum nostrorum Hungarie etc. vero anno vigesimo, Bohemie vero quadragesimo.

Relacio venerabilis domini Philippi More, prepositi Agriensis, secretarii, regie maiestatis.

A czimerlevél a hajtásoknál kissé megrongálódott és e miatt nem lehet a szövegben pontozott részeket elolvasni, de ettől eltekintve, teljesen ép.

Hogy a czimerszerző a már említett Sárközy Alberttel azonos személy, azt minden kétségen felül igazolja egy másik oklevél, a mely családtörténeti tekintetben majdnem egyenlő fontosságú a czimerlevéllel. A következő 1511. év nov. 19. előtti egyik napon ugyanis Szentgyörgyi és Bazini Ferencz és Farkas grófok azokért a szolgálatokért, melyeket nekik, különösen bizonyos birtokaik és birtokjogaik visszaszerzésében

a kir. curiában tett, a Pozsony vármegyében, a Csallóközben fekvő *Nádasd* falut minden tartozékaival és hasznaival együtt «*Magister Albertus Saarkewzy alias Erchy de Nadasd*»-ra és maradvékaira ruházták; az erre vonatkozó örökvallást 1514. apr. 11-ikén II. Ulászló király is megerősítette és 1515. jan. 1. abba az adományost pozsonyi káptalan be is iktatta.¹ Az örökvallásban fel vannak említve Sárközy Albert felesége: *Katalin*,² továbbá gyermekei; *Zsigmond*, *János*, *Anna* és *Apollonia* is.

Feltűnő jelenség, hogy míg Sárközy Albert már 1504-ben és azóta is mindig használta a Nadasdi előnevet, addig annak és pedig az oklevél szavai szerint: az egész falunak, csak most jut birtokába. Miután akkoriban előnevet csakis valóságos birtoklás után szoktak fölvenni, ennél fogva ott okvetetlenül előbb is kellett valami birtokrészének lennie.³

De volt Sárközy Albertnek máshol is birtoka, mert 1518 jun. 25. a Trencsénmegyében fekvő *Wezka* községben egy nemesi kuriáját egy lakott és egy pusztta jobbágy telekkel eladta 50 m. frt-ért Sárkán Pálnak;⁴ ennél az eladásnál is még a néhai Szentgyörgyi Péter gróf titkára czimet viseli. Mikor és hogyan szerezte ezt a birtokot, nem tudjuk; de ott még 1549-ben is volt része utódainak.

Ugyancsak volt birtoka a trencsénmegyei *Szlopnán* is, erről azonban bővebbet nem tudunk.⁵

Daczára azonban annak, hogy pártfogója Szentgyörgyi Péter gróf 1516-ban meghalt, emelkedése a hivatalos pályán és a vagyonszerzés

¹ Pozsonyi káptalani levéltár. Cap. 4. Fasc. 1. Nr. 4. Országos Levéltár. Liber Regius Nr. 39 p. 440—445. Teljes szövegű átirata az 1511., 1514., 1515. évi okleveleknek, melyeket 1536-ban I. Ferdinand, 1743-ban Mária Terézia is megerősített.

² Családi neve ismeretlen.

³ Nadasdot 1397-ben Zsigmond király a Malath családnak adományozta. (Turul VI. 3. Ortvay, Pozsony város története III. k. 331. l. Fejér. Codex Diplomaticus X. II. pag. 523.); 1479-ben a Salamon nemzetségnek is volt ott birtoka. (Esterházy János gr. Az Esterházy-család, 9. lap). Jelenlegi határa 2079 khöld és kisebb birtokosoké.

⁴ Orsz. Levéltár Dl. 23057. sz. nyugtát állít ki.

⁵ Lehoczky. Stemmatographia 151. lap., egyuttal mint *personalist* is említi 1518-ban.

NYOMT. ULLMANN JÓZSEF, BUDAPESTEN.

NADASDI ERCHI MK. SÁRKÓZY ALBERT CZÍMERE 1510-BÓL.

terén még csak ezután kezdődött, az új király, II. Lajos korában.

Igy 1519 apr. 1. már mint a *királyi ügyek igazgatója* szerepelt özv. Kinisy Pálné sz. Magyar Benigna ügyében; ¹ továbbá ugyanabban az évben a *szent korona ügyésze és a kir. ügyek igazgatója (fiscalis sacrae coronae et director causarum regalium)* címet viseli, a mikor hivatalos állásánál fogva a nádor előtt egy ítélet ellen tiltakozik, ² Ő volt az első, a ki ezt a címet így egyesítve viselte. ³ Ugyanebben az állásban volt még 1524-ben is folyton. ⁴

Természetes, hogy új állásában elég alkalma nyílt a vagyonszerzésre is. Tehetségét mind inkább érvényre juttathatta és így a megfelelő jutalmak sem maradhattak el. Az ország különböző részeiben szedte össze birtokait, a hogy arra éppen a kedvező alkalom itt, vagy amott kínálkozott.

Igy 1519. szept. 17. királyi adományt nyert Zombory Pál magvaszakadtával a zemplénmegyei Zombor községben a koronára háramlott részjóságra, a melybe Zsigmond, János és Kristóf nevű fiaival együtt 1520 aug. 11. a leleszi convent Fekésházy Ferencz kir. ember közbenjöttével, Reyczeghy János és György ellenmondása mellett, be is iktatta. ⁵

1519 nov. 25. Bathyáni Ferencz főpohárnok mesterrel közösen kaptak királyi adományt a rokon-gyilkosságba esett Bolth Jánosnak a szabolcsmegyei Bolth falubeli, továbbá: Kis Bolth, Zylastheleke, Agostontheleke, Kwnsertheleke, Gewrgtheleke és Zentlélektheleke pusztákra kiterjedő birtokára. A beiktatást 1520. apr. 10. ugyancsak a leleszi convent végezte Kemechey Mátyás kir.

¹ Egyetemi könyvtár kéziratgyűjteménye. Litterae et epistolae originales (E. chart.).

² Történelmi Tár 1882. évf. 669. lap.

³ Hajnik, A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpádok és vegyesházi királyok alatt 183. lap.

⁴ Igy említi a következő alkalmakkor. 1519. okt. 7. (Katona. Historia Critica Tom. XII. p. 171—172.), 1519. okt. 15. (Orsz. Lev. Dl. 21796.), 1519. nov. 22. (U. o. Dl. 23280.), 1520. (Wenzel. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Dóczyakkal 85. lap.), 1521. apr. 24. (Orsz. Lev. Dl. 34317.), 1522. aug. (U. o. Dl. 23671.), 1522. okt. 24. (U. o. Dl. 23693.), 1524. máj. 3. (U. o. Dl. 38792.).

⁵ Leleszi Convent Lev. Inv. Statutor. Fasc. 4. sub Litt. S. Nr. 137. Zombor Tokajtól nyugatra van.

ember közbenjöttével és a volt tulajdonos tiltakozása mellett. ¹

1522-ben Nagy Töre bars megyei falu teljes birtokába iktatta be kir. adomány alapján a garam-szent-benedeki convent, többek ellenmondása mellett. ² Ez az oklevél említi először Sárközy Albertet mint *itélőmestert* (prothonotarius); ³ míg utóbb ismét mint a kir. ügyek igazgatója szerepelt. Igy 1523. szept. 13. már ismét mint ilyent említi az az oklevél, a melyet Visegrádon állított ki II. Lajos király és a melyben a szabolcsmegyei Penyzleg és Jákó falukban levő és néhai Pethe nyeházay Tamás tulajdonát képezett, teljes birtokokat Sárközy Albertnek, továbbá Zsigmond, János, Kristóf és Mihály nevű fiainak adományozza. A birtokba 1524. apr. 27. a leleszi convent iktatta be, Dersy Jób kir. ember közbenjöttével. Jákón Ibrányi István ellentmondott. ⁴

1524. jun. 23. a pozsonyi káptalan jelenti, hogy II. Lajos királynak, 1524. máj. 3. kelt adomány levele alapján Nadasdi Sárközy Albertet a kir. ügyek igazgatóját, a *nadasdi* határban fekvő 12 hold rét birtokába, a király gellei jobbágyainak ellentmondása mellett beiktatta. ⁵

1525-ben királyi megerősítést eszközölt ki néhai Szentgyörgyi Péter grófnak egy korábbi örökvallására, a melylyel az a pozsonymegye Csataj községben levő ú. n. Scindelhoff nevű teljes nemesi curiát, valamint az *Agythföldre* nevű földeket és *Agythrethe* nevű réteket Sárközy Albertre, a kir. ügyek igazgatójára ruházta. ⁶

Ugyancsak 1525-ben II. Lajos király még egy megerősítést adott ki Sárközy Albert és fia Kristóf, továbbá neje Katalin és leánya Magdolna számára Alsó-Borsos, Kis-Borsos, Alsó-Pokol, Felső-Pokol és még több birtokra. ⁷

¹ Leleszi Conv. Lev. Reperies Statutor. Orig. sub. Litt. S. Nr. 138. Bolth, ma pusztá Hadházától éjszakra.

² G. Szentbenedeki Conv. Lev. F. 2—35. Sub. F. 86. og. Nagy-Töre, Léva alatt van a Garam partján.

³ Az eredeti oklevelet nem volt alkalmam látni és így közelebbit róla nem tudok.

⁴ Leleszi Conv. Lev. Statutor. sub. S. Fasc. 4. Nr. 136. A Turul 1884. évf. 52., még 1533-ban is élnek állítja Petneházy Tamást.

⁵ Orsz. Lev. Neo. reg. Act. Fasc. 445. Nr. 1., vagy ujabban Dl. 38792. sz.

⁶ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 1. Fasc. 9. Nr. 13.

⁷ A szombathelyi kápt. levéltárban levő egykoru rongált másolat. Alig ovasható.

Még a szomorú emlékezetű 1526. évből is maradtak fenn birtokügyeire vonatkozó adatok, úgy látszik a Nádasddal szomszédos *Gyorcsoka* nemeseivel volt baja és eskü megítélés, oklevél felmutatás forgott szóban.¹ Ugyancsak 1526-ban Vajai Ibrányi Miklós panasa folytán a leleszi konvent Báthory Andrással, Kállói Vitéz Jánossal, Sárközy Albertet is perbe idézte, mert hatalmaskodó módon Szent-Miklósteleke, Málcza, és Tóthteleke szabolcsmegyei pusztákon panaszosnak ottani rétjeit lekaszáltatták.²

Bekövetkezett azután a mohácsi gyásznapi. A végzetes csapás nemcsak a nemzetet, de annak minden legkisebb tagját is a porba sujtotta!

Sárközy Albert reményei is szétfoszlottak és birtokai — a melyek a három részre szakadt ország legkülönbözőbb pontjain feküdtek — kevés kivétellel hamarosan veszendőbe mentek. Három úr közül csak egyhez pártolhatott és így birtokaiból is csak azt tarthatta meg, a mi az alá tartozott. *Nadasdot*, az ősi fészket, az ellenség dühe elől, minthogy a Csallóközbe esett, megvédte az ezt körülzáró viz és ezenfelül védőbástyája volt Komárom és Győr erős vára, majd később Érsekújvár zárta be a háromszöget.

Birtokainak Bécshez való közelsége miatt is Ferdinándot kellett urának fogadnia és alatta is mint ítélőmester szolgált. I. Ferdinándnak egy 1528. jul. 3. Budán kelt oklevelén, a melyben Bornemissza János berkii és érdi birtokrészeit, melyeket annak halála után Nádasdy Tamás budai várnagy és Mayláth István elfoglaltak, Ákosházi Sárkán Jánosnak és Ferencznek, valamint több társaiknak itéli oda és meghagyja a budai káptalannak, hogy a birtokrészeket foglalja vissza és abban a nevezettek iktassa be Sárközy Albert mesternek, mint ítélőmesternek az aláírását ismerjük fel.³

Ugyanebben az évben még a gyorcsokai nemések ellen is Ferdinándhoz folyamodott védelemért, mert azok Nádasdhoz tartozó *Alsó-Borsos* nevű rétjét erőszakkal elfoglalták.⁴ Ez az utolsó életjel, a mit róla az oklevelek megőriztek; 1536-ban felesége már özvegy volt és mint ilyen élt még 1549-ben is.⁵

Az 1510-iki czimerlevélben felsorolt unokatestvérekről közelebbi bizonyosat nem igen tudunk, pedig nem lehetetlen, hogy ezek is tovább származtatták a családot. Egy *Sárközy György* 1546-ban Pozsonyban teljes hatalmu megbízást kapott Draheveczky Lászlótól;⁶ 1540-ben pedig egy *Sárközy Márton* győri várnagy volt,⁷ közelebbi adatokat azonban nem ismerünk róluk. *Sárközy Mihály* 1510-ben már, mint láttuk zág-rábi örkanonok volt; az volt Lukács püspök (1500—1510.) és még Erdődy Simon zág-rábi püspök idejében (1518—43.) is.⁸

Sárközy Albert gyermekei az oklevelek tanúsága szerint: *Zsigmond*, *János*, *Kristóf*, *Anna*, *Appolonia*, *Mihály* és *Magdolna* voltak. Ezek közül a legtöbbnek további sorsáról, leszármazóiról semmit sem tudunk.

1555-ben *Sárközy Zsigmondnak* (alias Nagy) a pozsonyi előljárással volt dolga;⁹ de ennél többet erről sem hallunk. A leányok közül *Magdolna*, *Sághy Imre* felesége lett és virágzó családot alapított.¹⁰

A legkisebb fiu — ha az oklevelek sorrendje helyes — *Mihály* volt, kiről 1523-ban a szabolcsmegyei birtokokba való beiktatásnál van emlékezés. Közel fekvő gondolat, hogy ez a Mihály azonos személy azzal a Sárközy Mihály ajnácskői kapitánnyal, a ki Bebek Györgytől 1561. febr. 22. Boldogkő várát 10,500 frtéért zálogba kapta és abba és tartozékaiba a jászói convent 1561. nov. 12. be is iktatta;¹¹ 1562-ben

Actum in M. Magd. Alberto Sárközyi

¹ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 28. Fasc. 8. Nr. 5. és Cap. 28. Fasc. Nr. 23.

² Nemzeti Múzeum. Ibrányi levéltár. Fasc. 21. Nr. 4. Anni 1526.

³ Az oklevél papirra irt eredetije Rudnyánszky Dezső br. birtokában van (Dőry-Patlan). Régi jelzése Nr. 1392. Fasc. 88. Pest. Úgy látszik, a kihalt Czobor család levéltárából származik.

⁴ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 28. Fasc. 8. Nr. 30.

⁵ Orsz. Lev. Neo reg. acta fasc. 357. Nr. 35.

⁶ Pozsonyi kápt. lev. Prst. 7. Ver. V. 8. Extra ser. fol. 7.

⁷ Győri kápt. lev. Felvallási jkv. I. 50. l. (Villányi, Győr vár stb. 12. lap.).

⁸ Kercselich. Hist. Cath. Ecclesiae Zagrabiensis, 213., 223. lap.

⁹ Pozsonyi kápt. lev. Pret. 10. Fol. 179.

¹⁰ Utódaiból Sághy Imre még 1756-ban is tartotta a rokonságot Sárközy Antallal.

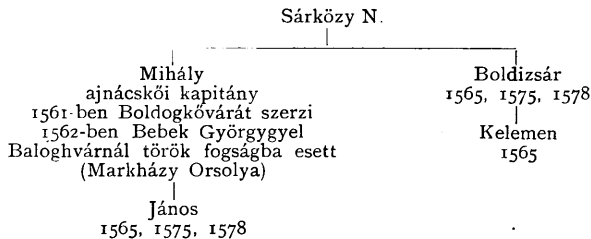
¹¹ Orsz. Lev. Neo reg. acta fasc. 614. Nr. 17.

Baloghvárnál Bebek Györggyel együtt török fogságba esett és onnan többé nem is tért vissza sohasem. Istvánffy szerint (Historia, 1685. kiadás 264. 275. lap.) elfogatása után a füleki bég agyba-főbe verte buzogányával és azután sok kínzások között kivégeztette; Forgách szerint azonban Bebekkel együtt a bég Konstantinápolyba küldötte. Az eddig rendelkezésünkre álló adatokból azonban a személyazonosságot megállapítani nem lehet. Mellette szól az, hogy felesége Márkházy Orsolya volt, a Márkházycsalád pedig régi komárommegyei család voltak.¹ Az oklevelek Mihálynak egy Boldizsár nevű testvéréről is szólnak. Sárközy Albertnak azonban ilyen nevű fiát nem ismerjük és így a kérdést nem lehet véglegesen eldönteni.²

SÁRKÖZY IMRE.

¹ 1532. Márkházy Ambrus György komáromi főispán. (Gyulai, Törökvilág Komárommegyében 44. lap.) 1616—17. Márkházy Márton alispán (U. o. 45. l.); 1617—21. Márkházy Imre alispán (U. o. 45. l.). Márkházy Pál 1585-ben a szultánnak erdélyi fejedelem jelöltje volt. (Szilágyi. Magyar Nemz. Tört. V. k. 463. l.).

² Az ide vonatkozó oklevelekből az ajnácskői kapitány családi összeköttetéseiről a következő nemzedékrend töredék állítható össze:

Mihálynak fia János Boldogkővárat (Abaujm.) már 1575-ben elcserélte Forgách Imréné sz. Perényi Erzsébet szőlősi (Ugocsam.) birtokáért (Orsz. Lev. Neo. reg. act. fasc. 75. Nr. 1.), ezt azonban több más javakkal Czobor Imre nádori helytartó és neje Perényi Borbála, mint néhai Forgách Imréné örökösei 1578. visszacserélték Boldogkőért (U. o. fasc. 1681. Nr. 16.); majd még ugyanabban az évben Sárközy János Boldogkőt és tartozékait Seryény Mihálynak adta cserébe, Seryény Mihályné sz. Tornaly Anna, Szent Mihályon és Jákórszen (Sárosm.) fekvő birtokrészeiért és 5300 frtért (U. o. fasc. 562. Nr. 29.). Sárközy Jánosnak utódai nem maradtak, mert mindkét ágon való ivadékaival kihaltával 1630-ban Esterházy Miklós nádor Boldogkő-Ujfalun levő kuriáját Várkony Jánosnak adományozta (Jászói lev. Prot. stat. 6. fol. 161—164. Originale. V. Fasc. 1. Nr. 28.), a miből világos, hogy a pestmegyei Tápió-Szelén birtokos Sárközyek nem lehetnek ennek utódai, mint az a Turul VI. évf. 42. lapon közölve volt. A fent közölt leszármazást igazolja még a következő oklevél: Országos Levéltár Neo reg. act. fasc. 29. Nr. 80.

VEGYES.

Egy XIV. századi városi pecsét, mint pecséttni különlegesség.¹

(Válasz Varjú Elemér-nek: «Az esztergomi szenátorok társaspecsétje» cz. cikkében koczkiáztatott magyarázataira.)

A «Turul» idei évfolyamának 2. füzetében, mint a fenső czim alatt Esztergom városának egy, 1337. márcz. 3-án kelt oklevelén² függő, eddig ismeretlen pecsétet mutattam be, a nélkül, hogy még csak távolról is megkísérlettem volna, hogy a pecsétnek, mint ilyennek, az oklevelén való különös megjelenését közelebről, vagy bővebben magyarázzam, de főleg, hogy ezen igazán érdekes jelenséget megfejtsem.

Mert őszintén megvallva, ez a kérdés egy kissé nehéz!

¹ E cikket, bár sem hangjánál, sem színvonalánál fogva nem illik folyóiratunk keretébe, szóról-szóra közöljük, nehogy szerzője részrehajtsárról vádolhassa a személyesen is érd. kelt szerkesztőséget. A választ rá a következő közlemény tartalmazza, amelylyel a vitát lezárjuk.

Szerk.

² Anjukori Okmt. III. k. 324. l. (nem pedig 124. l., a mint azt a Turul 3. füzete — 139. l. — tévesen állítja.)

Csak annyit említettem, «*hogy az oklevél kiállításakor az említett pecsét — valami okból — nem állott a tanács rendelkezésére*» és ezért pecsételték meg az ismertett módon.

Végül azt, hogy: «*Esztergom városának lakosai ezen időben, olaszok lévén talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a pecsételés ezen alakja olasz jelleget hord magán.*»

Azt gondoltam, hogy szolgálatot teszek vele a pecséttnak, ha közelebbi magyarázat, vagy esetleg hosszas időt igénybe vevő kutatásokon nyugvó megfejtés — ha ez egyáltalában lehetséges — nélkül közlöm is. Úgy véltem, hogy esetleg avatottabb szaktekintély, vagy akár egy szerencsés véletlen idővel megadhatja a bírálatot kizáró, nyugodtan elfogadható megoldást.

Folyóiratunknak idei 3. füzetében Varjú Elemér — legnagyobb örömömmre — a fentidézett czimű cikkében csakugyan «*megkísérli a szokatlan körülményeknek, melyek közt az megjelenik, megvilágosítását.*»

De kénytelen vagyok mindjárt ki is jelenteni, hogy iparkodása — legnagyobb sajná-

tomra — csak kísérlet maradt és hogy még ezen kísérlet is felette gyarló.

Nem szokásom és nem kedvelem a vitatkozást különösen ott, a hol arra szükség nincsen. Most is szó nélkül hagynám Varjú Elemér urnak magyarázó cikkét; de nem tehetem ezt azért, nehogy akárki is azt higgye, hogy én az abban elmondottakból tanulhattam valamit; vagy hogy az abban elmondottakat elfogadom, helyeseknek tartom.

Sőt olyan lényegbe vágó tévedéseket tartalmaz, hogy ezek szinte kihívják maguk ellen a a megérdemlett helyreigazítást.

Varjú ur részéről igen merész dolognak tartja, azt feltenni, hogy az oklevél írása idején ne tudták volna, megvan-e a város pecsétje, vagy nincs? Engedelmet kérek, de ezt én sehol sem állítom!

Szerintem tudniok kellett, hogy «— valami okból — *nem áll rendelkezésükre*» és azért pecsételték meg az ismertetett módon. Ez részéről, egy egészen általános megjegyzés, a mely minden helyes megfejtésnek szabad teret és utat nyit és hagy.

Én tehát a merész feltevések mezejére nem léptem. De a mint az alábbiakban látandjuk, magyarázó Varjú urnak a feltevései még a merészeknél is merészebbek.

Sorrend szerint veszem azokat.

Felteszi az esetet, «hogy a pecsétnyomó épp akkor tűnt volna el (*pedig tudja, hogy csakugyan még nem tűnt volt el!*) és kérdezi, «mi akadályozta (de kihagyja a *«volna»* folytatólagos feltételezést kifejezőt) a jelenlevő birót és esküdt polgárokat, hogy erről, valamint saját pecsétjüknek a városé helyett való használatáról ne tegyenek az oklevél végén egy záradékban említést?»

Felelet: Semmi sem akadályozta *volna*, hogy azt, *nem* az oklevél végén *«egy záradékban»* (mert ez alatt egy olyan N. Lajos-félt értek), hanem, hogy a *pecsételési formulában* meg ne említsék!

Az a következő állítása, «hogy az idegen pecsét használata a középkorban elég gyakori, még a királyi ház tagjain is megesett, hogy más pecsétjét nyomatták oklevelükre», teljesen megáll; csak hogy ezt rajtam kívül mindenki, a ki csak valamennyire való oklevelet olvasott, ő nélküle is tudja és tudnia kell azt is, hogy ez az oklevél hitelességét még nem tette kétségessé; és megint tudnia kell, hogy nemcsak *propter absentiam vel carentiam proprii sigilli*, amelyet ritkított betűvel szedett, mintha ezenkívül más ok nem fordult volna elő és más ok egyáltalában nem is volna elképzelhető, a mely idegen pecsét alkalmazását, ha nem is feltétlen szükségessé, de mégis lehetővé tette.

Megjegyzem azonkívül még azt is, hogy ezt a ritkított betűvel szedett formulát, így, ebben az alakban soha semmiféle cancellária, vagy más pecsételő hatóság nem használta.

Mert, ha volt pecsét, de nem állott rendelkezésre, leginkább akkor használták a *«propter absentiam sigilli»* vagy pedig *«propter carentiam sigilli»* kifejezést.

Példák: «propter absentiam sigilli nostri presentes sub sigillo comitis Salomonis duximus concedendas.» (1273. év.)¹

«presentes autem propter carentiam sigilli nostri, sigillo reginali iussimus consignari.» (1363.)²

«brief versigelten mit unseren angehangenden Petschad, wan wir noch nicht aigen Insigel haben.» (1423.)³

«quas propter absentiam maioris secreti sigilli nostri, anulari secreto sigillo nostro consignari fecimus.» (1495. év.)⁴

«in absentia maioris et secreti sigilli nostri, anulari sigillo nostro obsignari fecimus.» (1559. év.)⁵

«in absentia maioris secreti sigilli nostri, anulari sigillo nostro impendenti communitarium.» (1564. év.)⁶

Ezen két utóbbi eset I. Ferdinánd király kancelláriai gyakorlatában szerepel, a ki tudvalevően nagy előszeretettel pecsételtetett az ország ügyeiben is a nagy és kis gyűrűspecséttel, daczára annak, hogy a nagy és kis titkos pecsét megvolt és mivel ez a gyakorlat tulajdonképpen helytelen eljárás volt, azért hozta az 1546-i pozsonyi országgyűlés a IX. t.-cz. 15. art. 3. és 4. pontját.

A már előbb említett egyéb okokra nézve, a melyek folytán más pecsét is kerülhetett az oklevélre, mint a milyennek tulajdonképpen függenie kellene, a következő példákat idézem:

«sub oppensione sigilli nostri parvi, quo nunc utimur, quia autenticum sigillum nondum sculptum et fabricatum habemus.» (1342 aug. 3.)⁷

«et quoniam sigillum nostrum maius de quibusdam aliis arduis negotiis regni nostri cum domino archiepiscopo Colocensi in partibus Dalmatie habemus, ideo presentes sigillo nostro apud comitem capelle nostre habito fecimus consignari.» (1358.)⁸

Még érdekesebb Mária királynénak egy Budán, 1385 okt. 15-én kelt oklevelében szereplő pecsételési kivétel, a mely így szól:

¹ Árp. U. o. XII. 696.

² Fejér, IX. 7. 523.

³ Bécsi áll. ltár, Oest. Urk. 1423. aug. 21. A pecsét Nápolyi Jankáé, a melyet Erzsébet, később magyar királyné használt.

⁴ Bécsi állami ltár, Oest. Urk. decz. 8.

⁵ Orsz. Levéltár, NRt. f. 446. nr. 24.

⁶ U. o. NRt. f. 501. nr. 26.

⁷ Házi udvari és áll. ltár, Bohemica.

⁸ Fejér, IX : 2. 702.

«presentes autem propter celerem expeditionem aliarum causarum regnicolarum nostrorum, sigillo domini Demetrii, cardinalis de Strigonio, aule nostre cancellarii fecimus consignari.»¹

Továbbá:

«presentes autem, propter obitum comitis Simonis de Rozgon, iudicis curie nostre et nondum electionem alterius iudicis curie nostre, celeremque expeditionem causarum regnicolarum nostrorum, sigillo prefati comitis Simonis erga protonotarium suum remanente, certis signis in eodem de novo factis, fecimus consignari.» (1414 ápr. 17.)²

Ezek után Varjú urnak egy olyatén, az oklevéltani és pecsétani tudománynak szánt kijelentésével kell foglalkoznunk, a mely merőben tarthatatlan!

Szól pedig ezenképpen:

«De hogy abban a korban, a mely az oklevél hitelességének megállapításánál majdnem kizárólag a pecsétre támaszkodott, valamely oklevélre merőben más pecsétet függeszsenek, mint a minőről a megpecsételési záradékban említést tettek, az elképzelhetetlen.»

Nos tehát, hogy bebizonyítsam, miszerint meglévő, konkrét eseteket tudok arra nézve, a mit Varjú ur — (az 1870-es években) nagytekintélyü *Günther Miksa* segítségével — *elképzelhetetlennek* állit mindenki elejébe, idézem a következőket:

1. Dávid dux oklevelén Szt. László királyunknak egyetlen példányban fenmaradt pecsétje függ, a nélkül, hogy a pecsételés mivoltáról a szöveg valamint is említene.³

2. II. Géza királyunknak 1157. évi oklevelén — a hazai pecséttanban *egyetlen, ismert esetként szereplő* — kettős ólompecsét függ; dacára ennek a pecsételési szöveg rendes («et sigilli mei impressione confirmare»), mintha az oklevelet a szokott pecsétfél látták volna el.⁴

3. IV. Béla ifjabb király oklevelén a szokott félgömbalaku függő pecsét lóg⁵ és mindamelllett a pecsételési formula így szól: «*sigilli nostri duplicis munimine fecimus roborari*».

4. Ugyancsak az ő oklevelében (1230 előtt),

¹ Eredetije a Pazonyi Elek családnak Elek Gusztáv, cs. és kir. kamarás, tart. honvédhuzár ezredesnél őrzött levéltárában. A királyné pecsétjét helyettesítő érseki pecsétnek csak nyoma van meg; a pecsét nem ugyanaz volt, mint a melyet *Pör Antal*, a *Turul* 1897. 12., 13. ll. közöl, hanem jóval kisebb. Átmérője magasságban 48 mm. szélességben 26 mm. volt.

² Gr. Károlyi Okl. II. k. 6. o.

³ Ld. *Fejérpataky*, A kir. kancellária az Árpádok korában, 18. l.; Kálmán kir. oklevelei, 12., 13. l.; *Turul*, X. 134—135. ll.

⁴ *Knausz*, Mon. Eccl. Strig. I. k. V. tábla; leírása 111. o.; az oklevél szövege: 110—111. I. 80. sz.

⁵ Orsz. Levéltár, Dl. 144. sz.

a melyen ugyanazon félgömbalaku, függő pecsét látható, a pecsételési formula ez: «presentem paginam concessimus, sigilli nostri *impressione roborari*.»¹

5. II. Mátyás királynak egy 1609. évi oklevelén a *papírral fedett titkos pecsét* látható, holott a pecsételési formula ezt mondja: «praesentes vero, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, *impendenti*.»²

6. Mária Teréziának egy 1775. évi oklevelén a *kis titkos pecsét függ*, pedig a szöveg szerint: «hasce *secreto maiori sigillo* nostro, quo ut regina Hungariae Apostolica utimur *impendenti* communitas», a *nagy titkos pecsét* kellene megerősítve lennie.³

7. Végül még egy különös példát idézek. Erzsébet idősebb királynénak egy 1278. évi oklevelén, amelynek pecsételési szövege így szól: «concessimus litteras, sigilli nostri duplicis munimine roboratas», vagyis ismert kettős pecsétjével kellett megpecsételve lennie, nem kettős pecsét függ; nem is királynői pecsét, hanem egy főurnak, a Poki nemzetségből való Miklós, erdélyi vajdának, a pecsétje függ rajta.⁴

Ime, ha tehát az előbb elősorolt esetek «*elképzelhetetlenek*» voltak, akkor ez a «*legalképzelhetetlenebb*»-nek tűnhetik fel már most Varjú ur előtt.

Pedig magyarázata a képzelhető legegyszerűbb. Pecsétje valahogyan elveszett, és talán az érdekeltek (vagy akárki más), Miklós vajdának a pecsétjét függesztették reá. A pecsét alján mindkét oldalt látszik a visszapörkölt selyem, fent pedig az oklevélnek eredeti fehér (sárga?)-zöld színű selymét gyömöszölték bele és így függ az ma is. Csakhogy ez az eljárás — természetesen — *hamisítás!*

A mit azután Varjú ur a továbbiakban fejteget, arra nézve bátor vagyok határozottan kijelenteni, miszerint nemhogy «egészen másként áll a dolog», hanem hogy az egyszerűen sehogyan sem áll meg!

Rettenetesen kinlódik mindenféle, igazán elképzelhetetlen módok kitalálásán és arra az — István ur, visegrádi várnagyra nézve — szomorú végeredményre jut, hogy az oklevélnek az esztergomi szenátorok az által, hogy az ismeretett pecsétet reáhelyezték, nem tökéletes, de «*legalább részleges hitelességet*» kölcsönöznek.

Pedig — «ismét a középkori viszonyokat

¹ Orsz. Levéltár, Dl. 779. sz.

² U. ott, NRt. 788: 6.

³ U. ott, NRt. 1861: 7.

⁴ Orsz. Levéltár, Dl. 1008. sz. A pecsétet *Br. Nyáry*: «A heraldika vezérfonala» cz. munkájában, 73. l. és VI. tábla 57. ábra és ennek alapján *Csoma J.*, «Magyar Nemzetiségi czimerek» cz. munkája 143. lapján közli, az Orsz. Levéltárnak egy kopott és egy másik, töredékes példányáról. Az általam idézett *teljesen ép*.

tartva szem előtt» — feltéve, de meg nem engedve ezt az eljárást, ha esetleg így történt volna, kérdem én, vajjon mit ért volna az ilyen részleges hitelességi oklevél István urnak a kezében? Semmit sem! Mert ez teljességgel hamisítás lett volna!

De nem tépelődöm hosszas, hiábavaló feltevésekkel. Megmondom azt, hogy mit tesz István ur, ha oklevelének pecsétje akárhogyan elpusztult volna; egyszerűen elmegy a városhoz, előadja baját, a város pedig megvizsgálja az oklevelet, és az előadottakat; jegyzőkönyveiben (ha megváltak) megkeresi a szerződés és az oklevél kiállítására vonatkozó bejegyzést és ha ezt rendben találja, de különösen ha comes Georgius iudex és a többi közül akár csak egy él is még, ezeknek meghallgatása és tanúságtétele alapján egész egyszerűen, a rendes és megszokott módon, átírásban újból kiadja az oklevelet! Vagy pedig — akármilyen oknál fogva — teljességgel elveti István urnak a kérését.

Mert azt az egyedüli utat és módot, hogy István ur azokat, akik az oklevél kiállításánál közreműködtek, felkérje, hogy lássák ők elpecsétikkel *utólagosan* az oklevelet (a mely eljárás Varjú ur szerint is csak *«részleges hitelességet»* nyújt az oklevélnek) és a mely eljárás *közönséges hamisítás* tényét képezné, én sem István urról, sem az oklevél élén említett városi urak részéről egyelőre még nem látom bebizonyítottak.

Mert, ha az oklevélen valamikor, csakugyan a városnak ismert kettős pecsétje függött és az megrongálódott, az a megrongált pecsét-darab akármikor és akármely hatóság előtt több értékkel, bizonyító erővel bírt volna mint a senátorok utólagosan, *«az elromlott kettős pecsét zsinórja körül (s talán a megmaradt viasz felhasználásával!) alakított» henger a társas-pecséttel!*

A városnak ismert kettős pecsétje olyan jellegzetes, bármilyen kis megmaradt töredékében oly könnyen fölismerhető, hogy István ur egészen nyugodtan bocsáthatta volna azt, a szokott vizsgálat alá, semmint hamisításra vetemedjék!

A legvégül kockáztatott állításom pedig, magyarázó ur szerint semmivel sem támogatható.

Azt talán nem vonja kétségbe, hogy ebben az időben Esztergom város lakosai csakugyan olaszok voltak és így ha pecsétünknek az irodalomban eddig ismert itáliai pecsétetek között nincsen is párja, eredete, jellege mégis csak olasznak mondható; még akkor is, ha csak a véletlen szüleménye és anélkül, hogy ezzel egy eddig ismeretlen pecséttypusnak képviselőjévé kellene válnia.

HORVÁTH SÁNDOR.

Az esztergomi társas-pecsét.

(Megjegyzések Horváth Sándor urnak fentebbi válaszára.)

Horváth Sándor úrnak fentebbi *«megérdemlett helyreigazítására»* feleletet adni szinte feleslegesnek látszik. A kritikus urnak nincs szüksége felvilágosításra, miután ő magára nézve egyenesen sértőnek tartja azt a feltevést, hogy tőlem esetleg valamit tanulhatna vagy hogy egyáltalán helyesnek tarthatná azt, amit én mondok. Még kevésbbé van erre szükségük a szakembereknek; nekik Horváth úr diplomatikai és pecsétteni ismeretei fölül a bírálat sem mondhatna többet, mint amennyit az önértetes hangu *«Vadász»* elárul. Ennek daczára sem térhetek ki a nem épen kellemes feladat elől, hogy Horváth úr dolgozatát megrostáljam; kénytelen vagyok ezt megtenni azok kedvéért, akik — mint e folyóirat tisztelt olvasóinak tekintélyes része — a tárgy iránt ugyan érdeklődnek, de akiknek a behatóbb szakismeretek vagy esetleg a szükséges segédeszközök híján a csalhatatlannak látszó biztossággal odavetett állítások valódi értékét megállapítani nincs módjukban.

H. úr szubjektív *«megrovásait»* mellőzve csupán kihámozható s formulázható tárgyi állításait veszem elő és anélkül, hogy kifogásolt, de ma is teljes egészében s minden részleteiben fentartott előbbeni cikkemet védelmezném, a kritikus úr állításainak teljes alaptalanságát fogom beigazolni.

Helyzetem kissé nehéz, miután a semmiféle tekintélyt el nem ismerő H. úrral szemben még a szakirodalomban régtől fogva megállapodott műkifejezéseknek minden hozzáértő előtt közönségesen ismert értelmét is bizonyítás tárgyává kell tennem.

H. úr konstatálja, hogy ezt a *«formulát»* (sic!): *propter absentiam vel carentiam proprii sigilli* «ebben az alakban soha, semmiféle cancellária vagy más pecsételő hatóság nem használta».

El nem képzelhetem, hogy miként nézhette ezt a közkeletű szakkifejezést valaki egy perczig is oklevélbeli «formulának». Hiszen ez magyarul szóról-szóra ezt jelenti: *saját pecsét híján, vagy távollétében*. Fel lehet-e tenni, hogy valaki ilyen alternatív kitévelt irt legyen oklevelébe? ilyen logika-ellenes mondást, amely teljesen egyértékű azzal, mintha azt mondanók: *elvesztettem a forintomat, amelyik soha sem volt*.

A laikus előtt is azonnal világos, hogy ez nem formula, hanem egy az irodalomban közönségesen használt kitétel, amelyet én a könnyebb érthetőség kedvéért alkalmaztam, nem is álmodva, hogy lesz (pláne czéhbeli!) olvasóm, aki ezt meg nem érti s oly módon félremagyarázza, mint teite H. úr, kevéssel alább szórul-szóra ezeket mondván:

1. «*Mert ha volt pecsét*» (t. i. ha a középkorban valakinek volt saját pecsétje) «*de nem állott rendelkezésre, akkor leginkább használták a «propter absentiam sigilli» vagy pedig «propter carentiam sigilli» kifejezést.*

Bizony a régiek ezt nem cselekedték. Mert azok jól tudták, hogy a *carentia* szó valaminek a teljes hiányát jelenti¹ s ez okon a «propter carentiam proprii sigilli» formulát akkor és *csakis akkor* használták, ha a megpecsételő személynek vagy területnek saját pecsétje *egyáltalán nem volt.*

Azt alkalmaztam *diplomatico-juridicai* szak kifejezés célja éppen az, hogy az idegen pecsét használatát indokoló két eshetőséget röviden összefoglalja.

Nagy nyomatékka olvassa rám H. úr, hogy az idegen pecsét használata a régi időkben nem csak ezen okból (helyesebben: *okokból*), hanem más okból is előfordult. Természetesen erre következni kellene az egyéb okok felsorolásának. Következnek is példák (szám szerint tíz) de mire? Egyedül és kizárólag a *carentia* vagy az *absentia* eseteire, keverve egyáltalán nem a tárgyra tartozó olyan esetekkel, amelyekben valaki *saját* egyik fajta pecsétje helyett alkalmazott ugyancsak *sajátját képező* másféle pecsét használatát indokolja. A fentebb mondott két esettől eltérő példát *egyetlen egyet sem tud felhozni.*

Nem tud s nem tudhat ilyet felhozni pedig azért, mert ilyen eltérő esetek *egyáltalán nem voltak, sőt teljességgel elképzelhetetlenek.*

Elég egy kevésbé okoskodni a dolgon, hogy lássuk minő képtelenség lenne az idegen pecsétnek a mondott kettőtől eltérő alkalmazására gondolni. Ha Horváth úrnak igaza lenne, úgy fel kellene tennünk, hogy egy középkori ember, akinek jogosan használható pecsétje van (tehát non caret proprium sigillum) s az kezénél is van (non est absens) a saját neve alatt kiadott oklevelére idegen fél pecsétjét függeszti vagy nyomja! Ezt józanul csak egy okból tehetné: ha saját pecsétjét nem tartja eléggé authenticusnak a kiállítandó okirat hitelesítésére s ha — ez is engedhetetlen feltétel — módjában van magánál tekintélyesebb egyén vagy testület pecsétjét használni. Csakhogy olyan esetben a középkori ember feltétlenül *ezen tekintélyesebb fél által foglaltatta írásba ügyes-bajos dolgát,* amikor is az oklevél többé már nem az ő, hanem a kiállító oklevele.

Ezek az eddig tárgyalt dolgok ugyan magukban véve érdekesek és egyben fontosak is, de — amint a türelmes olvasó látja — az esztergomi pecsét kérdéséhez semmi közük. Mert annak

¹ «Carentia: cuiusvis rei defectus» olvassuk Du Cange-nál.

a (hipotetikus) magyarázatnak, amelyet a szóban forgó pecsételési-esetről felállítani szerencsém volt, az értéke s érvényessége s azon egyedül csak azon fordul meg: *lehetett-e egy oklevelet másnak a pecsétjével megerősíteni, mint akiérből azon oklevél megpecsételési záradéka (= formulája) szólt?*

A józan okoskodás ez esetben feleslegesnek ítéli, sőt kizárja a bizonyítást. Lehet-e vita afölött, hogy, teszem fel: Nagv János *a saját kötelezvénye alá a saját nevét kénytelen írni?* S ime vitázunk afölött, lehetséges-e hogy Esztergom város saját oklevelén, amelyet a benne foglaltak szerint saját pecsétjével látott (*perfectum!*) el, *eredetileg* (mindjárt kezdettől fogva) idegen pecsét függöt?

H. úr nem csak hogy elképzei ezt a képtelen dolgot, hanem ennek még bebizonyítására is vállalkozik s engemet, aki inkább hittem a logikának, mint neki, új-magyarán szólva — lesajnál. Ő «meglevő, konkrét eseteket» tud az ellenkezőre, nem kevesebbet *hétnél*, éppen eleget arra, hogy — ha igaza van — szabályként felállithassuk a minden logikát megcsufoló s a pecsétjog eddig ismert alapelveit halomra döntő tételt, mely szerint: *a régi időkben ki-ki indokolás nélkül használhatja valamely idegen személy pecsétjét oklevelei hitelesítésére, sőt idegen pecsétet használhatott akkor is, ha magában az oklevélben saját pecsétje által történt megerősítésre hivatkozott.*

Kénytelenek vagyunk az általa felsorolt nagyfontosságú eseteket sorra venni, hogy «ad oculos» demonstráltassék, minő lehetetlenség bizonyítására vállalkozott H. úr.

1. «*Dávid dux oklevelén*» — írja H. úr — *Szt. László királyunknak ... pecsétje függ, anélkül, hogy a pecsételés mívoltáról a szöveg valamit említene.*

Ha H. úr ezt a pontot *idézetek nélkül* közölte volna, egyszerűen konstatálnám, hogy tévedett s a XI—XII. századi okleveladási formákról nincsenek kellő ismeretei; nem is szólva arról, hogy esete, éppen mert a hivatkozott oklevélben nincs szó a megpecsételéstről, az esztergomi oklevéllel egy kalap alá nem vonható. Am de ő a magyar okirattudomány első szaktekintélyére hivatkozik, azt a hitet keltve az olvasóban, hogy ennek perdöntő ítéletét egyszerűen átveszi s így olvassa fejemre. Csak aki a nála említett helyeket felüti, jön rá, minő tévesen idéz H. úr, amikor *Szt. László királynak saját pecsétjével megerősített leghitelesebb oklevelét megteszi a Dávid herczegének!*¹

¹ Ime a Horváth úr által idézett helyek szövege: *Fejérvataky*: A királyi kancellária az Árpádok korában, 18. l.:

«Még egy ... oklevélről kell szólnom ... és ez Dávid d uxnak 1095-iki *adomány*a a tihanyi monostor részére.

Aki a XI. századi okleveles szokásokat ismeri, jól tudja, hogy azok az oklevelek, amelyekben a (bennük rendszerint kifejezett) királyi consensust az uralkodó pecsétjének ráfüggesztése hitelesíti, s amelyek a kezdetleges viszonyokból folyó szövegezésük daczára sem magán-, hanem királyi-oklevelek, úgy külföldön, mint itthon elég sűrűn előfordulnak. Ilyen oklevelet egynél többet is találhatott volna H. úr, s ezek természetéről diplomatikai irodalomunk kellőképp felvilágosította volna.

Azt persze a kezdő diplomatikusnak is tudnia kell, hogy ilyen fajtájú okleveleket a XIV. században már nem szabad keresni. Hogy azután az oklevelek ezen csoportjának s megpecsételésük módjának az *idegen pecsét* használatához semmi közük, az magától értetődik.

Lássuk a következő példát.

2. II. Géza király 1157. évi oklevelén a király egyetlen példányban fennmaradt kettős ólompecsétje függ, «*daczára ennek (!) — írja H. úr — a pecsételési szöveg a rendes (et sigilli mei impressione confirmare)*, mintha az oklevelet a szokott pecséttel látták volna el.

Nehéz megérteni, mit akar ezzel a kritikus úr mondani. Géza király *saját* és *nem idegen* pecséttel látta el oklevelét, mi köze tehát ennek az esetnek tárgyköréhez? Hogy e pecsét nem a szokott anyagból van, az érdekes ugyan, de, tekintve minő elterjedt volt azon időben az ólom, mint pecsételő anyag, még csak nem is rendkívüli. Miért nem emlékezik meg erről az oklevél szövege? azt — ha rég el nem porlott volna — az akkori királyi sigillator tudná megmondani; mi csak feltevésekkel állhatunk elő, ilyenekben pedig válogathatunk. Ime — H. úr kedvéért — kettő:

a) Az ólommal való pecsételés II. Géza király kancelláriájában olyan gyakori lehetett, hogy külön felemlíteni feleslegesnek tartották.

A kis oklevél szövegének elolvasása nem is sejteti, hogy *királyi oklevéllel van dolgunk* csak az oklevél külső kiállítására gőz meg annak *királyi voltáról*. Azon ugyanis Sz. Lászlónak egyetlen reánk maradt pecsétje függ . . . » stb.

Ugyanaz, Kálmán kir. oklevelei, 12. l. « . . . Az oklevelek lassan az elbeszélő stílust veszik föl, a király meg nem szólal bennök, csak egy-egy kifejezésök utal arra, hogy *királyi oklevéllel van dolgunk*. Dávid dux ismeretes oklevele mintája lehet az ily . . . oklevélnek . . . nem sejtendők, *hogy királyi oklevéllel van dolgunk*, ha szerencsére nem volna meg annak eredetije, amelyen Sz. László királyi pecsétje függ.»

Ugyanaz, Turul, X. 134. l. « . . . Ez az oklevél Dávid duxnak *adományáról* szól, Addig, míg annak csak szövegét és hasonmását ismertük, sejtelmünk sem volt róla, *hogy királyi oklevéllel van dolgunk*

Miként olvasta ki ezekből a helyekből H. úr azt, hogy a szóban forgó darab *Dávid hg-nek idegen* pecséttel megerősített *oklevele*, előttem teljességgel érthetetlen.

b) Az oklevél írója nem tudta, minő pecsétet fog a sigillator a hártára függeszteni.¹

3. A harmadik példa felelettebb különös. IV. Béla ifjabb *királynak* az O. L. D. L. 144 sz. a. őrzött oklevelén (*többet az oklevélről H. úr nem mond!*) a szokott félgömb-alaku pecsét lóg, «*mindamellet — írja H. úr — a pecsételési formula így szól: «sigilli nostri duplicis munimine fecimus roborari».*

Ha ez így lenne, legkevésbé sem érintené állításunkat. Az ifjú király oklevelén *saját pecsétje lóg* s *nem idegen* pecsét. Mindössze azt következtethetnők az esetből, hogy Béla ifj. király kancelláriájában hanyagul állították ki az okleveleket. Csakhogy itt más a baj. A magyar királyi pecsétek ismerője előtt az első pillantásra világos, hogy itt — nem a kancellária, hanem H. úr botlott. Mert hiszen IV. Bélának ifj. király korában — legalább eddigi tudomásunk szerint — *nem volt kettős pecsétje*, hogyan tévedhetett volna tehát a capellanus tolla a «duplex sigillum» kitételre?

Szerencsémre nem kell messze mennem a felvilágosításért. Kilencz vagy tiz évvel ezelőtt egy nyáron az Országos Levéltár összes Árpád-kori pecséteit jegyzékbe vettem s így azonnal módomban van megállapítani, miben áll a csupán száma szerint idézett oklevél dolga? Régi jegyzeteim közt ezt találok:

«1229. (O. L. D. O. 144.) Béla ifj. kir. átírja atyjának 1228. évi, a sz.-benedeki kv. javára kiadott ítéletét. Sötétkék kender-zsinóron lógó szokott viaszpecséttel. **Megpecsételési form. nincs.**»

Megdöbbenő lenne, ha jegyzetem megcsalna. Ám, meglelven az évszámot, most már saját magamat ellenőrizendő, nem nehéz megnézni, ki van-e adva a szóban forgó oklevél, s hol? Úgy találom, ketten is kiadták: Fejér, III/2. 195—196. l. és Knauz, Monum. Eccl. Strigon. I. 271. l. *Megpecsételési formuláról azonban egyiknek a szövege sem tud.* Béla ifj. kir. kancelláriáját tehát fel kell menteni.

4. A negyedik esetet már csak röstelkedve említem. H. úr IV. Béla kir. egy másik oklevelében ezt a formulát látja: «*praesentem paginam concessimus, sigilli nostri impressione roborari*» s elcsodálkozik rajta, hogy ezen a levélen

¹ Szakembernek eszébe sem jut efelén fennakadni, legkevésbé ebben a korban s olyan kezdetleges szervezett kancelláriában, aminő a XII. században a magyar királyoké. Erről minden kézikönyv felvilágosítást ad. L. p. o. Bresslaunál (Urkundenlehre) 939. l.: «Auf den für ein Siegel verwandten Stoff ist aus den in der Urkunde, namentlich in der Corroborationsformel gebrauchten Ausdrücken nicht mit Sicherheit zu schließen . . . man hat den Ausdruck *sigillum* auch auf Metall, den Ausdruck *bullā* auch auf Wachssiegel bezogen . . . » stb.

² Fejér III/2. 87. l., 1223. előtt kelt.

függő pecsét van. Ne vegye rossz néven, ha most a goromba visszautasítás dacára is tanítani merem valamire: az *impressio* a pecsétnyomónak a pecsét-anyagba való benyomását jelenti, akár czipóvá vagy lepénynyé alakított függő viaszcsomóra, akár (de csak a tatárjárás óta!) a hártýára vagy később papírra tapasztott vagy kent viaszrétegre történik a pecsételés.

A famózus *idegen pecsét* használatához persze ennek sincs köze.

Az 5. és 6. példa csekély négy-, illetve ötszázadnyi ugrás után II. Mátyás és Mária-Terézia korába vezet. Jogunk lenne, — a középkorról lévén szó — ügyet sem vetni rájuk; e korszakokban a pecsétnek megközelítőleg sincs olyan jelentősége, mint volt századokkal előbb; a királyi okleveleket elsősorban az uralkodó aláírása s az ellenjegyzés hitelesíti. Ám ha ettől el is tekintünk, mennyiben érdekelhet bennünket az adott esetben az, hogy a királyi kancelláriában használt számos pecsétnyomó közül egyszer-másszor nem a megfelelőt vette kézbe az alkalmazott tisztviselő? Hogy ezek a tévesen használt pecsétek mégis csak az illető oklevélkiállító *saját* pecsétjei s teljességgel nem *idegen* pecsétek, az — úgy látszik — H. úrnál nem jön számításba.

7. Kritikusom végére hagyta a legfőbbnek vélt ütőkártyát, amikor egy «különös» példát idézve, nagy felfedezésként elmondja, hogy Erzsébet királyné 1278-iki oklevelén a szövegben említett kettős pecsét helyén Pok nb. Miklós erdélyi vajda pecsétje lóg. «Ime» — írja nagy diadallal — «ha az előbb elősorolt esetek «elképzelhetetlenek» voltak, akkor ez a «lelkepzelhetetlenebbnek» «tünik fel már most Varjú úr előtt.»

S az erre következő sorokban — ő maga leplezi le, hogy együgyű gyermekes hamisítvánnyal van dolgunk, amennyiben a Miklós vajda pecsétjét kilógó szálainál fogva újabb időben egyszerűen rákötötték a nem hozzá tartozó oklevélre!

Ha nem mondaná el H. úr mindezeket a legkomolyabb hangon, azt kellene hinnünk, hogy meg akarja olvasóit tréfálni. Így azonban azt kell hinnem, hogy őt az oklevél csak azért nem tévesztette meg, mert véletlenből esetlenül volt hamisítva; ha az «idegen» pecsét ügyesebben lett volna a hártýára akasztva, bizony hitelt adott volna H. úr az «elképzelhetetlen» esetnek.¹

¹ Meg kell jegyezmem, hogy az (előttem régtől fogva ismert) pecsétet (O. L. D. O. 1008. sz.) H. úr nem egészen jól ismerteti. Az nem «teljesen ép», sőt majdnem fele hiányzik s ugyanaz, amelyet b. Nyári Albert Heraldikájában elég hű ábrában közöl. Csoma József az idézett helyen csak a régi dúcot nyomatta le. Több példányt nem ismerek s nem ismer az Orsz. Ltár pecsét-mutatója sem.

Ime, itt a hét *bizonyosság*; valamennyi az (bár negative) nem a Horváth úr, hanem csekélységem állítása mellett. Ezt látva, nem állhatom meg, hogy egyik egykori, igen kedves tanáromnak jól eszembem maradt mondását rá ne olvassam H. úr fejére: «soha sem szabad a régiekről feltenni, hogy a józan észszel ellenkező dolgokat műveltek; azok épp olyan emberek voltak, mint mi vagyunk, csak az ismereteik köre volt szűkebbre szorítva».

* * *

Amiket a fentebbieken kívül Horváth úr cikke tartalmaz, azokra a most idézett mondással lehet megfelelni. Ez okon nem szabad feltenni, hogy István visegrádi várnagy, mikor a jogait biztosító városi oklevél pecsétje megsemmisült, a hitelét vesztett oklevéllel a városhoz fordult és kitétte magát annak az eshetőségnek, hogy a (részben új tagokból álló) magisztrátus sok pénzébe került szerződését egyszerűen semmisnek nyilvánítja; ezért nem lehet — ismerve a közszokást — elhinni, hogy ugyanó összetört pecsétű oklevélben mert volna bizakodni, stb. hanem olyan megoldást kell keresni, amely a valószínűséget legjobban megközelíti s amely — a mai átlagos ember józan gondolkodásával nem ellenkezik.

A történetíró munkája általában nem egyéb, mint a logikus valószínűség keresése. Abszolút biztosat mondani a multról szinte olyan lehetetlen, mint csallhatatlanul megjósolni a jövőben elkövetkezendőket. Ez azonban senkit se riasztson vissza az emberileg elérhető legtisztább igazság keresésétől. De — a tudomány érdekében — ne induljunk el igazság-kutató utunkra — doronggal felfegyverkezve.

VARJÚ ELEMÉR.

Kassa város czimerlevelei.

A Turul utolsó füzetében (1905. 167. lap) Kemény Lajos ur ezen című érdekes tanulmányában leírja II. Ulászló király nejének Foix-Candale-i Annának pecsétjét. Az ott elmondottak kiegészítésére alábbiakban adjuk a királyné czimerének blason-ját.

Anna királyné említett pecsétjén a hasított pajzs hátul a következő czimereket tartalmazza:

1. *Navarra*: veresben kereszt, haránt-kereszt és kettős ráma mentén helyezett arany láncz.
2. *Foix*: aranyban három veres czölöp.
3. *Béarn*: aranyban egymás felett két veres tetén, kék szarvval, nyaklóval és kolomppal.
4. *Evreux*: kékben három arany lilium (régebben elszórt liliumok) felettük czimertörésképen átvonuló, ezüst-veressel összerovott keskeny haránt pólya (*cotice componèe*).

Szivpajzs: *Bigorre* grófság: aranyban egymás felett két keknyelvű és karmu, lépő veres oroszlán.

Béarn czimere 1266-ban szerepel VII. Gaston, béarni vicomte pecsétjén; Foix és Béarn négyelt pajzsban egyesített czimere 1281. évben III. Roger-Bernard foix-i gróf pecsétjén. ¹ Gelre herold Wapenbockjában a navarrai király czimerpajzsa négyelt: 1—4. Navarra 2—3. Evreux. ²

Feltűnő, hogy Kassa város 1502. évi czimerbővítésében az evreux-i grófok czimertörő haránt pólyáján, mely különben mindig ezüst-ve-res, az ezüstöt tévesen arany helyettesíti.

Különben megjegyezzük, hogy a czimerjog szempontjából sem Anna királyné, sem Ulászló király nem lehetett feljogosítva a nem az ő fenhatóságuk alá tartozó Evreux grófság czimerével rendelkezni; annak részükről Kassa városnak történt adományozása szorosan vett jogalappal nem birhatott. GHYCY PÁL.

Gányi vagy Gáy ?

A «Turul» 1905-iki évfolyama harmadik füzetének 135-ik lapján olvassuk Závodszy Levente ur közleményét a *Gányi* (igy) Mochkos család czimerleveléről, mely czimer azonban, az oklevél romlottságánál fogva, sajnos, többé nem ismeretes.

A czimerlevél, mint olvassuk, jelenleg Hédervárán őriztetik s eddig Nagy Luchei Orbán kinevezési oklevelével együtt boríték gyanánt szolgált. Szerző ur a czimerdonatariusokat úgy látszik inkább a Héderváriakkal véli összekötésben s Gan birtok fekvése és a Viczay család hajdani ottani birtoklása ezen következtetést igazolni látszik.

Elöttem azonban erre nézve kételyek merültek fel s véleményem szerint az oklevélben a helynév rosszul van írva; annak neve nem Gan, hanem *Gay*. Az oklevél pedig nem Hédervár, hanem Dóczy provenientiájú.

Történezeink előtt a Hédervár-Dóczy-féle kölcsönös örökösödési szerződés országszerte ismeretes; sok port vert az fel a 17-ik század második felében, sok magánérdeket sértett annak végrehajtása s a Héderváryak bizonyára felszerelték magukat minden szükséges eszközzel, fegyverrel; a tárgy bizonyára megérdemelte a fáradságot.

Nagy-Luchei Orbán püspök és kincstartó

¹ Douet d'Arcq; Sceaux des Archives, nro 414, nro 198. Louis Bouly de Lesdain; Les plus auciennes Armoiries françaises pp. 9.20.

² H. G. Ströhl: Herald. Atlas. T. XXII.

felhasználta volt magas állását, hogy vagyonát derekasan szaporítsa, korának szokása szerint, talán nem is volt valami nagyon kényes az eszközök megválogatásában. Birtokai, tudjuk, sokfelé terjedtek s úgyszólván halála napjáig folyton szaporodtak, mindazonáltal a csallóközi szerény származású család főfészkeit a kies Garam völgy táján rakta volt: Lipcse, Saskeő, Revistye, Zsarócza várakon kívül még egyéb birtokot is szerzett azon vidéken, jelesen Kőrmöczbánya szomszédságában a Gaÿ-i család Gaÿ (alio nomine Haÿ) nevű birtokát. A Gaÿ család emlékeit megőrizte Kőrmöczbánya városi levéltára, a mint-hogy idők folytán az illető birtok is nagyobb részben azon város tulajdonába ment át. Orbán kincstartó éltében azonban Gaÿ már az ő rokonának (nyilván unokahugának) Orsolyának és férjének Majthényi Mihálynak birtokában van. Ezen Nagy-Luchei Orsolya nevezett férjének 1504-ben bekövetkezett halála után mindjárt Hrussóy György-höz ment férjhez. Elhalt férjének testvéreivel azon Thurócz vármegyében fekvő javak, illetve azok hasznélvezete fölött kemény harcot folytatott, de a mennyire a csak töredékben fennmaradt oklevelekből kivehető Orsolyának is volt azon javak részeiben birtokjoga.

Ezen pörös állapot révén Gaÿ, vagy Haÿ, Posehaz, Stubnya és Csremosno stb. birtokokra vonatkozó oklevelek a Majthényi család levéltárába is kerültek s ott máig fennmaradtak; közöttük van egy, a melyből én azt vélem következtetni, hogy a Mochkos család előneve, illetve birtoka nem Gan, hanem Gaÿ s Thurócz vármegyében fekszik. Mátyás király egy kiadványa, mely Nádudvarban Szt. Solasztika napján 1468-ban kelt, azt mondja, hogy nagyságos Zápolyai Imre Szepesi gróf összes familiares-eire kiterjeszti pártfogását, főleg «nobilem Ladislaum Moczkos de Gaÿ in nostram benivolenciam et tutelam sumpsimus specialem», hogy nevezett László mindenkor, a hányszor akar, biztosan és félelem nélkül léphet a király színe elé, ott maradhat, vele szólhat és addig tartózkodhatik ott, a meddig kedve tartja, békességben, bántódás nélkül stb.

A mely károkat, «dampna et nocumenta» akármi néven nevezettek elkövetett, akár «in contemptum nostrum vel contra Decreto Regni» vagy bárki gyalázatára «in obprobrium cuiuscunque» a király kegye a Főpapak és Bárók tanácsával megkegyelmez neki, hogy soha törvénnyel vagy másképp ezek miatt ne zaklattassék és ha ezen László «juste vel injuste» régi vagy jelenlegi bünei miatt, «pro præteritis sive præsentibus delictis notatus esset», azt akarja a király, hogy ezekért ötlet senki meg ne támadhassa és úgy tekintessék, mint az ország többi nemesei, hivei; hogy minden ügyeiben egyháziakban vagy világiakban három évre pörhalasztása

legyen s ezt meghagyja az ország minden nevű főembereinek, hatóságoknak, úgy egyháziaknak, mint világiaknak, hogy «intra vel extra judicium turbare» ötöt ne merészeljék.

Semmi kétség nem forog fenn, hogy ezen oklevél a thuróczmegyei Gay-ra vonatkozik. Kőrmöczbánya városnak néhai tudós levéltárnokától Krizsko Páltól e sorok írója nem egyszer hallá felemlíteni az ottani Gayi nevű ma már kihalt birtokos családot s a reá vonatkozó, a város levéltárában meglévő okleveleket.

A két közleményből kitetszik, hogy a csa-

lád több generáción át viselte a Mochkos melléknevet, melyet a gyakorlat úgy látszik szentesített; ennek eredete nincs kimutatva, diszesnek nem mondható; a feljebb bemutatott Lászlónak viselt dolgai azonban, ezen «nom de guerre»-t igazolni látszanak. Meg kell még jegyeznünk, hogy Alsó-Stubna, Gay, prædium Posehaz, Csre-mosno, stb. 1504-ben Majthényi kézen voltak és hogy Alsó-Stubna aliter Lehotka *Mocskos Lehotka* néven is említettik, ami — úgy véljük — megdönthetetlenül bizonyítja, hogy előbb a Gayi Mocskosoké volt. SZERÉMI.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1906 február 22-ikén tartott ülése. *Br. Radvánszky Béla* elnöklete alatt *id. Bánó József, Barabás Samu, dr. Csánki Dezső, id. Dániel Gábor, dr. Döry Ferencz, Éble Gábor, Nagy Géza, Nagy Gyula, ifj. dr. Reiszig Ede, Soós Elemér, ig. vál. tagok, dr. Schönherr Gyula* titkár, *dr. Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Az elnök az ülést megnyitván, *dr. Áldásy* jegyző felolvassa Csoma József másodelnöknek «Mohácsi vész előtti czimereslevelek nyomai» című dolgozatát és azzal kapcsolatban bemutatja a Dobay-család 1431-iki czimereslevelét, mely a Dobay-család levéltárából legutóbb került a Magyar Nemzeti Múzeumba. A dolgozat a Turul jelen számában jelenik meg.

A beérkezett tagajánlások alapján a társaság tagjai közé felvették, pártoló tagul Szabó Béla cs. és kir. főhadnagy Aradon (aj. a titkár), évdijas tagokul ifj. Hellebronth Kálmán Budapesten (aj. báró Györffy Samu), Tabódy Tivadar m. kir. honvédhadnagy Kassán (aj. Pettkó Béla) és dr. Timon Ákos min. tanácsos, egyetemi tanár Budapesten (aj. dr. Fejérpataky László másodelnök).

A titkár bemutatja Csoma Józsefnek a titkári hivatalhoz intézett levelét, melyben állandó távollétére való hivatkozással a másodelnöki állásról való lemondását jelenti be és a társulatot annak elfogadására kéri. Az igazgató-választmány a megválasztott másodelnök távollétét nem tekinti akadálnak ez állás betöltésére és őt lemondási szándékától elállani kéri.

A pénztárnok kimutatása a társaság 1905. évi számadásairól és vagyónállásáról a következőkben terjesztetik elő:

Turul. 1906. I.

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1905. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredmények egybevetése.

Bevétel.

	Előirány- zat	Ered- mény	Külön- bőzet
	K. f.	K. f.	K. f.
1. Pénztári maradvány 1904-ről ...	68 81	68 81	— —
2. Értékpapírok kamatai (24.800 kor. koronajáradék és 200 kor. jelzálog hitelbanki nyer.-kölcsönkötv. után 4 ^o o) ...	1000 —	1008 59	+ 8 59
3. Be nem fizetett alapítványok után 5 ^o o (5400 kor.) ...	270 —	220 —	— 50 —
4. Tagdíjak:			
a) 124 pártoló tag közül 107 után befolyt hátralékban 220 kor., 1905-re 1940 kor. és 1906-ra 100 korona ...	2500 —	2260	} + 299 —
b) 315 évdijas tag közül 282 után befolyt hátralékban 880 kor., 1905-re 2189 kor. és 1906-ra 170 korona ...	2700 —	3239	
5. A társulati kiadványok eladásából:			
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből ...	250 —	60 —	— 190 —
b) a Turul és a Tárgy- és Névmutatóból 449 90	} 300 —	529 90	+ 229 90
c) a Nemzeti Zsebkönyv I. részéből 80 —			
6. Alapítvány-befizetés ...	200 —	400 —	+ 200 —
7. Postai megbízások költségeiből megtérülés ...	40 —	48 68	+ 8 68
8. Rendkívüli bevétel ...	50 —	7 23	— 42 77
Összesen ...	7378 81	7842 21	+ 463 40

A tényleges bevétel e szerint 463 kor. 40 fillérrel több az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirány- zat K. f.	Ered- mény K. f.	Külön- bőzet K f.
1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénz- tárnok 600 kor.)	1600	1600	—
2. A Turul írói és szerkesztői tisz- teletdíjai (a) 24 iv írói díja, ivenként 48 k. 1152 k.; b) szer- kesztés ivenként 10 k., 240 kor.)	1392	1325	67
3. A Turul nyomtatása és egyéb nyomdai költségek	2700	3025 99	+ 325 99
4. Színyomatok készítése	600	313	— 287
5. Metszetek, rajzok készítése	300	418 48	+ 118 48
6. Postai megbízások	80	80 26	+ — 26
7. Irodai átalány	120	120	—
8. Társulati szolga díjazása	120	120	—
9. Ujévi ajándékok, pénzbeszedési díjak, másolatok stb.	240	250 70	+ 10 70
10. Tőkésítés	200	382 50	+ 182 50
11. Rendkívüli kiadás	20	50	+ 30
Összesen	7372	7685 93	+ 313 93

A tényleges kiadások tehát 313 kor. 93 fillérrel
többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány	6 kor. 81 fill.
Tényleges maradvány	156 " 28 "
A többlet tehát	149 kor. 47 fill.

Vagyonállás 1905. decz. 31-ikén:**A. Cselekvő vagyon.**

a) *Tényleges vagyon:*

1. Alapítványi tőke:	
a) értékpapirokban (22.200 kor. koronajára- dék) 22200 kor.	—
b) kötelezvényekkel biztosított alapítványok 4400 kor.	—
c) kötelezvény nélküli alapítványok 600 kor.	27,200 kor. — fill.
2. Alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés (3200 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyeresémeny-kölcs.-kötvény)	3,400 " — "
3. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. köte- tének színes mellékletére (takarékbán)	100 " — "
4. 1905. évi pénztári maradványok	170 " 01 "
Összesen	30,870 kor. 01 fill.
b) <i>Követelés:</i>	
Hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak	4,400 kor. — fill.

B. Szenvedő vagyon.

1. Nyomdai tartozás	2,702 " 25 "
2. Dúczokért	171 " 90 "
Összesen	2,874 kor. 15 fill.
Osszes tényleges vagyon	30,870 " 01 "
Osszes szenvedő vagyon	2,874 " 15 "
Tiszta vagyon	27,995 kor. 86 fill.

Ezzel kapcsolatban a titkár felolvassa a számviz-
sgáló-bizottság jelentését az 1905. évi számadások, a
pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról,
ugyszintén a titkár által bemutatott 1906. évi költ-
ségvetési előirányzatról.

A bizottság jelentése egész terjedelmében a követ-
kezőképp hangzik:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1905-iki
pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására
kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 14-én
teljesített számvizsgálat eredményéről a következőkben
jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén,
mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át
s annak 1905. évi minden tételét az igazolásukra szol-
gáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük,
a tagdíj befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántar-
tási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján je-
lenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben
találtuk s azt 1905. december 31-ikével 7842 korona
21 fill. bevétellel, 7685 kor. 93 fill. kiadással és a folyó
1906. évi költségeloirányzatba első bevételi tétel gya-
nánt átvendő 156 kor. 28 fill. pénzmaradvánnyal le-
zártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár
1905. évi tételeit, kezdve a múlt évről átvitt és fen-
tebb kimutatott 156 kor. 28 fillérenyi pénzmaradvány-
nyal, bezárólag február 14-ikéig összegeztük és 1155 kor.
28 fill. bevételt, 561 kor. 15 fill. kiadást, vagyis 594 kor.
13 fill. pénzmaradványt állapítottunk meg. Ezzel
szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 238 kor.
előleg nyugtákbán, takarékpénztári könyvecskékben
150 kor., 206 kor. 13 fillért készpénzben, minélfogva
a kézipénztárt hiánytalanak jelenthetjük.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nem-
zeti Zsebkönyv számadásának megvizsgálására s azt
találtuk, hogy az 1905. decz. 31-éig befolyt 4425 kor.
28 fill., kiadatott 4411 kor. 55 fillér; e szerint a Nem-
zeti Zsebkönyv II. rész első kötetének céljaira az
1906. évre 13 kor. 73 fillér hozatott át. Az 1906. év-
ben mai napig összesen 53 kor. 73 fill. bevétellel szem-
ben 10 kor. 22 fill. adatott ki, úgy hogy készpénz-
maradványként 33 kor. 51 fill. mutatkozik, miről a
kézipénztár számbavételénél győződünk meg.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzsvagyonkönyvet.
E szerint a társaságnak a mai napon 6 ezerkoronás (6000
kor.), 36 négyszázkoronás (14,000 kor.) és 34 kétszázkor.
(6800 kor.) alapító tagja lévén, az alapítók száma
egygyel emelkedett. A felsorolt, összesen 27,200 kor.
tevé alapítványokból be van eddig fizetve 22,200 kor.
és fizetetlen még 5000 korona. Ez utóbbi összegből
kötelezvényekben (szám szerint 8 darabban) biztosítva
van 4400 kor., amiről közvetlen szemlélet és számba-
vétel alapján meggyőződünk, ellenben 600 kor. köte-
lezvényekkel biztosítva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az ala-
pítványi természettel nem bíró 3400 kor. összeg is, a

mely megtakarítás kból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (27,200, 3400) 30,600 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 22,200 kor. befizetett alapítvány és a megtakarított 3400 korona, összesen 25,600 koronából, 25,000 kor. az osztrák-magyar banknál, 600 kor. pedig a társaság pénztárában őrzik, a bank 6 drb. letéti jegyének, nemkülönbén a legutóbb befizetett 3 drb. 200 kor. alapítvány tőkésítéséből származó 200 korona járadékkötvénynek megtekintése által győződünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyonállása a fentebb említett 30,600 kor. törzsvagyonnal, a Nemzetiségi Zsebkönyv II. rész 2-ik kötet két színes mellékletére a takarékpénztárban 100 kor., továbbá a fent kimutatott 1905. évi pénztári maradványok 170 kor. 1 fillér, végre a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak 4400 kor., az összes vagyon 1905. december 31-ikén 35,270 kor. 1 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: nyomdai tartozás 2702 kor. 25 fill., clichékre 171 kor. 90 fill., összesen 2874 kor. 15 fillér. E szerint a tiszta vagyon 32,395 kor. 86 fillér.

A mi az 1905-iki zárszámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárszámadásnak részletes összehasonlítását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő, jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 463 kor. 40 fillérrel több volt; ezzel szemben a kiadás is 313 korona 93 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az előirányzott 6 kor. 81 fill. maradvány helyett a tényleges maradvány 156 kor. 28 fillért tesz ki, a többlet tehát mint örömmel jelentjük, 149 kor. 47 fillér.

A vagyonállás kimutatása szerint 1905. évi nyomdai tartozás címén 2702 kor. 25 fill. teher nehezedik a társulatra, mely több mint egy évtized óta évről-évre huzódik. Bárak vagyunk javasolni, hogy ezen teher törlesztésére az alapítványi jelleggel nem bíró és 3400 koronát kitevő tőkésített összeg előlegeztetésék s évről-évre, a lehetőség határai között visszatérítésék.

Tavalyi jelentésünkben javasoltuk a t. választmánynak, hogy a hátralékos tagdíjak behajtására minden eszközt felhasználva, intézkedni méltóztassék. E tárgyban szerencsénk van jelenteni, hogy

a) a t. választmány határozata értelmében a pénztárnoktól eszközölt intésekre befolyt 550 kor. hátralékos tagdíj;

b) 33 több mint két évvel hátralékos tagra nézve (2490 kor.) az ügyész által történt megintés eredménye a következő: az ajánlva s térít vevénnyel feladott 33 levélből 27-et a címzettek átvettek; 6 mint el nem fogadott és ismeretlen visszaérkezett. A 27 átvető közül 10 részben törlesztett (összesen 340 kor.),

2 igéri a fizetést, 15 pedig se nem válaszolt, se nem fizetett.

Véleményünk szerint az elért eredmény nem mondható fényesnek; javasoljuk tehát, hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralékok behajtása iránt folytatólag intézkedni méltóztassék.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmúlt évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ. pénztárnok urat a múlt 1905. évi számadásokra nézve a szokásos fentartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1906. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 1570 kor. 28 fillér bevétellel, 7472 kor. kiadással, így 97 kor. 28 fillérnyi előirányzott maradvánnyal van szerencsénk javaslatba hoznunk.

Budapest, 1906. február 14.

Szinyei József s. k., *Dr. Borovszky Samu* s. k.
számv. biz. tag. számv. biz. tag.

Éble Gábor s. k.,
számv. biz. tag.

A számvizsgáló bizottság jelentése kapcsán a tít-kár bemutatta a Franklin-Társulat levelét, melyben a felől értesíti a társaságot, hogy a nyomdai árakat a könyvnyomdai munkások részére életbeléptetett béremelés és a nyomdai termékek előállításához szükséges anyagok árának emelkedése folytán kénytelen mintegy 15%-kal felemelni, s ezt a körülményt, valamint a fentebbi czégnél fennálló tartozást a költségvetés megállapításánál figyelembe venni kéri.

Az igazgató-választmány a pénztári kimutatást elfogadta és a számvizsgáló-bizottság jelentését tudomásul vevén, Tóth Árpád pénztárnoknak a felmentvényt a szokásos fentartás mellett megadja, s a számvizsgáló-bizottságnak fáradságáért köszönetet szavaz. Együttal a számvizsgáló-bizottság jelentésében foglalt javaslatokra a számadásoknál mutatkozó nyomdai tartozás törlesztés ügyében a Franklin-Társulattal tárgyalások indítását rendeli el és felhatalmazza az elnökséget, hogy a tartozás kiegyenlítésére szükség esetén a társaság alapítványi jelleggel nem bíró 3400 koronát kitevő tőkét vegye a részvényekre felveendő kölcsön útján igénybe. A tagdíjhátralékok ügyében pedig megbizta az elnökséget, hogy azok behajtására még egy kísérletet tegyen s annak eredménye alapján az esetleges törlések tárgyában a legközelebbi igazgató-választmányi ülés elé javaslatot terjeszzen. Végül néhai báró Bánffy Ádám be nem fizetett s kötelezvénynyel nem biztosított 200 koronás alapítványának biztosítása tárgyában az elnökséget a szükséges intézkedések megtételére utasítja.

A társaság 1906. évi költségvetése a következő té-

telekben állapított meg a számvizsgáló-bizottság előterjesztése alapján :

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetése az 1906. évre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1905-ről	---	---	---	156 kor. 28 fill.
2. Értékpapírok kamatai (25,400 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyerkölcsönkötvény után 4)	---	---	---	1024 " " "
3. 5000 kor. be nem fizetett alapítvány után 5%	250	"	---	" " "
4. Tagdíjakból:				
a) pártoló tagok után K 2500	---	---	---	---
b) évdíjas tagok után K 2850	---	---	---	5350 " " "
5. A társulati kiadványok eladásából:				
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	100	"	---	" " "
b) egyéb kiadványokból	---	---	---	400 " " "
6. Alapítvány-befizetés	---	---	---	200 " " "
7. Postai megbízások költségeiből megtérülés	40	"	---	" " "
8. Rendkívüli bevétel	---	---	---	50 " " "
Összesen	---	---	---	7570 kor. 28 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	---	---	---	1600 kor. --- fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai (a) 24 iv írói díja, ivenként 48 kor. 1152 kor.; b) szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor.)	---	---	---	1392 " " "
3. Nyomdai költségek	---	---	---	2700 " " "
4. Szinnyomatok készítése	---	---	---	500 " " "
5. Metszetek, rajzok készítése	---	---	---	300 " " "
6. Postai megbízások	---	---	---	80 " " "
7. Nemzeti Zsebkönyv előkészítésére	---	---	---	200 " " "
8. Irodai átalány	---	---	---	120 " " "
9. Társulati szolga díjazása	---	---	---	120 " " "
10. Újévi ajándékok, pénzbeszedési díjak, másolatok stb.	---	---	---	240 " " "
11. Alapítvány-tőkésítés	---	---	---	200 " " "
12. Rendkívüli kiadás	---	---	---	20 " " "
Összesen	---	---	---	7472 kor. --- fill.
Előirányzott maradvány	---	---	---	98 kor. 28 fill.

Az igazgató-választmány ezzel kapcsolatban a Franklin-Társulat áremelésével szemben, tekintettel arra, hogy a költségvetésben a nyomdai kiadások fedezésére szolgáló tétel az eddiginél nagyobb összegben nem volt felvehető, az igazgató-választmány megbizta az elnökséget, hogy a társulatnál kísérletet tegyen méltányos árak megállapítása iránt s szükség esetén a Turul iveinek leszállításával igyekezzék az egyensúlyt helyreállítani.

A pénztárnoknak a pénztár állapotáról adott kimutatása szerint az ülés napjáig bevétel 1168·28 kor., kiadatott 561·23 kor., maradvány 607·05 kor., a Nemzeti zsebkönyv II. rész I. kötetének alapján bevétel 43·73 kor., kiadatott 10·22 kor., maradvány 33·54 kor., a vagyonállás A) cselekvő vagyon a) tényleges alapítványi tőkében 27200 kor., alapítványi jelleggel nem bíró tőkében 3400 kor., a Nemzeti Zsebkönyv alapján 100 kor., pénztári készlet 640·56,

összesen 31340·56 kor. b) követelés: hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak 4270 kor. B) szenvedő vagyon: nyomdai tartozás 2702·25 kor., duczokért 171·90 kor., összesen 2874·15 kor. A tényleges vagyon összege tehát 31,340·56 koronát, a követelések összege 4270 koronát, s a tartozásoké 2874·15 koronát tevén ki, tiszta vagyon 28,466·41 kor.

Az Adler bécsi heraldikai társaság megkeresésére elhatározta az igazgató-választmány, hogy a társaság kiadványai között csereviszonyba lép.

Több tárgy nem lévén, az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Nagy Géza és ifj. Reiszig Ede ig. vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. A magyar kereszténység, királyság és Benczés-rend főnnállásának kilencszázados emlékére kiadja a Szent-Benedek-rend. Szerkeszti Erdélyi László dr. Budapest, 1902. és köv. é. I., II., VII—IX. kötet, 4°.

Jöllehet nem először történik, hogy a magyarországi Szent-Benedek-rend monostorai a pannonthalmi főapátsággal az élükön történetírójukra találtak, mind a mellett szabad kimondanunk, hogy csak most, e harmadik vállalkozásban, melyhez a rendnek a tudományért lelkesedő legjobbjai fogtak össze, van először igazi történelmi szellem. A kötetek, melyek most előttünk fekszenek, úgy tudományos és kegyeleti szempontból mint tartalmilag és a külső fényes kiállítást¹ illetőleg teljesen méltók a magyar Benczés-rendnek a nemzet előmozdításában évszázadokon át kifejtett termékeny, fáradhatatlan munkásságához. A mult század elején Fuxhoffer Dömjén, füredi esperes, kiadta ismert, alapvető jelentőségű monasteriologiáját,² négy évtized után pedig elkészítette Czinár terjedelmes és közvetlen forrásokon alapuló (de mai napig kéziratban maradt) munkáját, mely két kötetben (összesen 1165 lapon) tárgyalja főleg a pannonthalmi főmonostor történetét. De e két műnek akarattal vagy akaratlanul a rendkormányzat gyakorlati céljait kellett szolgálni, mert a régi oklevelekben kifejezett jogi állapot akkor még tényleg összefonódott az uralkodó jogi rendszerrel; azért a szerzők legjobb esetben csak a pragmatikus történelem fokozatát érték el.

¹ Talán a papíros tulságosan fényes is, a mi igen fárasztja az olvasó szemét. V. ö. Nagy Gyula megjegyzését. Századok 39 (1905), 776. l. 1. jegy.

² Monasteriologia regni Hungariae Liber I: Monasteria ordinis s. Benedicti. Veszprém, 1803.

Azóta a középkori oklevelek jogi értéke megsünt. Lehullott tehát a rend anyagi érdekének kényszerzubbonya az egyházi kutatóról, míg az élelétásra buzdító, a történeti előadásra pedig esztetikailag ható kettős rugó: a kegyelet és a rendi dicsőség öntudata érintetlen maradt fön. Így a jelen vállalkozás szerkesztői a legmagasabb, genetikus állappontra helyezkedhettek, a melyhez azonban bő és sokszor átgyurt anyag, a tudomány, főleg pedig a segédtudományok vívmányainak legapróbb alkalmazása, a tehetség kombináló ereje, hogy ne mondjuk, divinatiója kell, hogy járuljon, nehogy az elv keresztülvitele nevetségessé váljék.

E föltételeknek nagyrészt eleget tesznek az eddig megjelent kötetek. Már a rendi levéltár gazdagsága lehetővé tette volna az apátságok külső élete képeinek megrajzolását. De azonkívül mondhatni, hogy valószínűleg minden adat, melyet az összes bel-földi és nagyobb külföldi (vatikani, bécsi, olasz állami stb.) levéltárak nyújtottak, ki van használva ép úgy, mint minden kötet, fejezet, oldal az irodalomban való legbensőbb otthonosságról tanuskodik.¹ Az egyes kötetek vagy fejezetek szerzői továbbá részben a történeti tudomány kipróbált, körültekintő veteránjai, mint néhai Füssy, Villányi, részben pedig — a mi sikerült ellentétet képez — forró, fiatal tehetségek, mint Sörös, Zoltvány, Prikkel stb. Mivel azonban a rendi krónikák és annalesek teljes hijánál fogva az egész történet csak a levéltári anyagon alapul, ebben pedig Magyarország legrégebb, leghíresebb, de hitelességükre annyiszor megtámadott oklevelei vannak benne, azért nem eléggé dicsérhető az a bölcs belátás, hogy Erdélyi Lászlót, a rend legkiválóbb diplomatikusát bízták meg a vállalkozás főszerkesztőségével. És épen ebben a körülményben rejlik a vállalkozás főérdeme, az egyes kötetek fővarázsa: a középkorral foglalkozó valami Mabillon- vagy Papenbrock-féle fordulatot várva a pannonhalmi, bakonybéli és zalavári legrégebb oklevelek kérdésében, ösztönszerűleg először a várakozásának megfelelő cikkeket keresi. Ezen cikkek varázserejének engedve, első helyen róluk számolok be és csak befejezésül fűzöm hozzá a kötetek általános ismertetését.

* * *

¹ Az épen mondottak illusztrációjául szolgáljon Füssy Tamásnak (VII. köt. 11. l. 1. jegyz.) az az észrevétele, hogy a Wattenbach-féle «*Conversio Bagoariorum*» kiadásában (M. G. SS.) a felsorolt régebbi nyomtatott kiadások között hiányzik Flaccus Illyricus kis műve: *Catalogus testium veritatis*, 1597. Ez bámulatos pontosságról tanuskodik, mert nem csak, hogy egy Wattenbachnak ritkán akad igazítója, hanem ez a *Conversio* csak a bevezetésben szereplő forrás.

Az eddig megjelent kötetekben három tisztán diplomatikai fejezet van, mind a három Erdélyi László tollából, egyenlő nagy körültekintéssel, pozitív eredményre való törekvéssel, de mind a mellett két esetben negatív sikerrel.

Az első kötetben terjedelmes fejezetben (56—111 l.) tudós, legmodernebb eszközöket használó de a tárgy hitelességében vetett rendületlen bizalommal irt playdoyer-t találunk a híres pannonhalmi alapító (kiváltság) levél számára, melynek azonban csak ott lehet kétségtelen sikere, a hol nincsen közvetlen ismeret az ellene emelt vádról és a pör folyása alatt előkerült új bizonyítékok felhalmozásáról.

Mert Pauler, főleg pedig Karácsonyi, nem régen oly komoly okokat hoztak föl ez oklevél hitelessége ellen, hogy a Fejérpataky ismert munkája után majdnem eldöntöttnek tekintett kérdés nemcsak hogy megújult, hanem azóta érezhetni, mikép mindinkább öntudatosabbá válik a tudós világnak az a hajlama, hogy a pannonhalmi oklevelet mint hamisítványt véglegesen elvesse. Hogy azonban ilyen döntés még sem történt mindenütt és hogy vannak még tekintélyek, a kik vagy még nem határozták el magukat, vagy direkte az oklevél mellett foglaltak állást, ez abban találja magyarázatát, hogy mind a két félnek a saját meggyőződése mellett látszólagosan egyenlő rangú bizonyítékai vannak: a támadás igazán erős eszközei, melyek *belső* diplomatikai és történeti okokban rejlenek, látszólagosan sikeres ellenállást találnak a védelem főbástyájában: az oklevél támadhatatlanul autentikusnak látszó *külső* jeleiben. Meggyőződve *belső* bizonyítékaik erejéről, a támadók az oklevelet *külső* szempontból remek utánzásnak nevezik, védői pedig bizva az említett főerődükben, kirohanásokat intéznek az ellenfél egyes bizonyítékai ellen és erőltetett fejtegetésekkel iparkodnak azok erejét megsemmisíteni. Tehát a bizonyítékok e szembetűnő egyoldalúsága főoka a kérdés véglegesen el nem döntött voltának; s ha ebben az esetben a *külső* és *belső* okok paritását megengedjük, a pannonhalmi oklevél örök probléma marad a magyar történetben. De nézetem szerint efféle paritásról szó se lehet.

A pannonhalmi oklevélre lehetetlen a *külső* kritika sikeres alkalmazása, mert ahhoz föltétlenül szükséges lenne a hazai homogen anyag. Egy egyedül álló, minden közvetlen ellenőrzéstől megfosztott eredeti ügy viszonylik a *külső* diplomatikai kritikához mint *missolát*, melynél első sorban *belső* kritika alkalmazandó. Ha az oklevél *külsősége*ekben megfelel a külföldi okiratoknak, az — ha léteznek *belső* nehézségek — épen elég arra, hogy a mellett szóljon, hogy az oklevél jobb fajta hamisítvány, melyet pl. írástani szempont-

ból valószínűleg nehéz volna megkülönböztetni a valódi hazai oklevelektől, ha ilyenek rendelkezésünkre állanának; de a külföldi oklevelek nem nyújthatnak elég finom eszközöket, hogy azt az egy létező «eredeti» a többi nem létező eredetitől megkülönböztethessük, vagy a mint Erdélyi tette, diplomatikai tekintetben azonosíthassuk azokkal. Más szakkal: a pannonhalmi oklevélnek a külföldi okiratokkal való egyezése elég ugyan a követl. ezetésre, hogy a szóban forgó oklevél eredeti levelet használt mintául,¹ de nem elég arra, hogy ez legyen a Szent-István okleveleinek megtámadhatatlan mintája. Csak abban az esetben, ha belső okok nem szólanak az oklevél hitelessége ellen, csak akkor csatolható hozzájuk a külföldi oklevelekkel való egyezésének momentuma, mint másodrangu bizonyíték a valóság mellett.

A belső okok felsőbbsege tehát, nézetem szerint, minden kétségen felül áll. Itt pedig annak az elvnek kell uralkodnia, hogy ha csak egy evidenten gyanus körülmény található az oklevélben, minden kétes tüneményt pessimistikus álláspontból kell magyarázni viszont, minden az oklevél hitelessége mellett szóló körülmény semlegesnek tekintendő. A kérdés a maga egyszerűségében tehát az: van-e a pannonhalmi oklevélben olyan adat, mely alapos gyanut gerjeszthet?

Pauler és Karácsonyi efféle adatok egész legióját sorolták fel. Ellenvetéseiknek majdnem mindegyike igenlőleg bólint feltett kérdésemre; hogy Erdélyi számára nem, arról én nem tehetek. Az ő czáfolatai, ha lehetséges, még megerősítettek volna meggyőződésemben, mert egy oklevél, a melynek védelmére az

¹ Hogy *remek* volt-e az utánzás minden részében vagy nem, azt apodiktikusan senki sem mondhatja, mivel az akkori magyarországi oklevelek typusa ismeretlen; de hogy jobb volt mint az 1137. évi oklevélé, az bizonyos. Hanem azért ez utóbbi hamisítvány készítőjének sikertelensége nem bizonyít semmit a pannonhalmi oklevél hiteles alakja mellett, a mint ezt Erdélyi véli (96. l.). Először t. i. általában föltételezhető, hogy a pannonhalmi monostornak az alapító (kiváltság)-levél dolgában az 1137-iki hamisítvány készítőjénél sokkal ügyesebb és gondosabb irnok állhatott rendelkezésére; másodszer az 1137-iki hamisítvány gyártója — és ez legjobban mutatja ügyetlenségét és gondatlanságát — hozzászokva az okleveles kurzívához, nem is igyekszik utánozni a kodexek minuskulájával irt 1137-iki Béla-féle eredeti oklevelet, (melyet ismert, mert a datumát kikölcsonozte belőle), hanem kényelmében a III. Béla okleveles minuskulával irt okleveleinek egyikét választja mintául, míg a pannonhalmi oklevél készítőjének az okleveles minuskulában való tökéletes jártassága csak előnyére válhatott s rábirhatta, hogy ezen írásfajtaival irt mintáját meglehetőleg hüen utánozza.

egész nyugati diplomatikából összehordott analógiák' a történeti kritikának mesterséges, erőltetett eszközökkel való kijátszása szükséges, nézetem szerint megbukottnak tekintendő.

Mivel azonban Erdélyinek az a meggyőződése, hogy sikerült neki megczáfolni Pauler és Karácsonyi ellenvetéseit, én pedig nem áztatom magamat azzal, hogy argumentumaikat jobban tudnám előadni, mint ők maguk, nem számolok be róluk, hanem kiválasztom közülök azt az adatot, mely egyedül is elég arra, hogy a fentebbi következtetéseimnél fogva a szóban forgó oklevél sorsát eldöntse.

Mielőtt azonban áttérnék ezen adat tárgyalására, szükségesnek tartom röviden foglalkozni Erdélyinek egy megjegyzésével, melylyel az éleselmű tudós a hamisítás vádját csirájában véli megsemmisíteni, a mennyiben a hamisítvány főattributumát: a czélzatosságot (itt az anyagi hasznot) kizártnak tekinti a pannonhalmi oklevélben. E megjegyzés (85. l.) abban áll, hogy az utóiratban «miért nem törődik a hamisító összesen 67 birtokkal, melyet megtalálhatott az oklevelekben, s miért említ föl három oly nevet (Wisetcha, Murin, Curtov), melyekre nézve nem lehet bizonyítani, hogy per tárgyai voltak?» Ámbár nehéz dolog vagy talán lehetetlen is elegendő ellenőrzés híján egy olyan régi hamisítványnál fölfedezni minden titkos rugót, mely egy szónak vagy birtoknévnek az oklevél szövegébe való beiktatásánál vagy abból való kihagyásánál közreműködött, ezt a «csodadolgot» mégis meg lehet magyarázni. Már Karácsonyi azt feleli, hogy a többi birtok eléggé biztosítva volt más oklevelekkel; hozzátehető még, hogy a hármat nem lehetett társ nélkül hagyni, mert ebben az esetben az oklevél czélzatossága azon korra nézve is szembetűnő lehetett volna; de mind a 67 birtokot nem lehetett felsorolni abból az egyszerű okból, mert a bórhartján nem volt hely számukra; de nem is volt szükséges, mert elég volt takaról egy néhány válogatott birtok hozzácsatolása.

A pannonhalmi oklevélnek azt a számára végzetes adatát, melyet fentebb jeleztem, Melich János, a lelkiismeretes nyelvész, találta meg,¹ de nem használta ki teljesen. Ez az eddig észre nem vett anachronizmus a Magyarország nevében és királya címében áll. Az oklevélben t. i. «ungaros, ungrorum rex, in regno ungarico, regis ungrorum» olvasható, míg a kétségtelenül hiteles emlékekben ez a cím, a mint Melich kimutatta, csak Szent László korában lép föl. «Magyarországnak Szent László király ide-

¹ Magyar Könyvszemle 12 (1904), 115. l. — V. ö. Adatok a magyar nyelv és helyesírás történetéhez. Nyelvtud. közlemények 35 (1905), 124. l.

jég Pannonia volt a neve, a magyar király pedig rex Pannoniorum vagy Pannoniæ volt.»

S ha Melichnek ezt a konkluzióját a maga rideg-ségében nem is fogadjuk el, ha fölteszszük, a mi való-szinü is, hogy a czim változása nem törvény útján, hanem az Ungaria szónak a Pannonia mesterséges kifejezéssel szemben való nagyobb életképessége következtében lassan, számunkra és kortársaira nézve észrevétlenül történt — mind a mellett meg kell engednünk, hogy a XI. században az Ungarorum stb. kifejezésnek használata fordított arányban áll a korral; hogy tehát e czim a század elején majdnem ki van zárva a Pannonia szó által, míg a század leg-végén ez utóbbit már kirekeszti.¹

De Erdélyi e pontban kétségtelenül egyetért ve-lünk, mert különben válaszában² felszólalt volna Melichnek fönti konkluziója ellen, mely valamivel ride-gebb az enyémnél. Mind a mellett kedvencz ok-levele nézete szerint teljesen fölmenthető ez argu-mentum sulya alól az által, hogy idegen ember szer-kesztette. «Csak nem tagadja Melich úr», mondja Erdélyi», hogy Szent-István korában ismerték, kivált külföldiek az *Ungari* nevet».³ De ha ismerték is, egyenlően jól, ha nem jobban ismeretes volt előt-tük a *Pannonia* kifejezés, főleg mint állami fogalom és királyi czim is;⁴ ismerve pedig ezt, akarva nem lehetett sérteniök a belföld praxisát, — melynek lé-tetését legalább az első király és új királyság czi-mére nézve senki nem tagadhatja — az «Ungarorum, regno Ungarico» szavak által. Ez utóbbi név

¹ Ugylátszik azonban, hogy még Szent László király-nak, legalább a belföldnek szóló okleveleiben, szabályos czime «rex Pannoniorum» volt. Erre nézve új adatot hoz-hatok föl, melyet Jakubovich barátomnak, a Nemzeti Muzeum levéltári gyakornokának köszönök. 1325 kö-rül Walter somogyvári apát inti Buzád-Haholt nemzet-ségből való Kelel fiait: Arnoldot és Mihályt, hogy ne háborgassák a Haholti, másképp Piliskai monostor birto-kait, mert azt «sanctissimus et gloriosissimus *Pannonio-rum rex Ladislaus*» a somogyvári apátság fenhatósága alá rendelte. Ez alkalomból ennek a Szent László-féle piliskai monostor alapító levelének anathemája szóról-szóra van közölve. (Az 1325. év körüli oklevél eredetije a Nemzeti Muzeum lv. törzsanyagában.)

² A pannonthalmi oklevél hiteléhez. Magyar Könyv-szemle 12 (1904), 243—246 ll.

³ U. o. 246. l.

⁴ Erre nézve elég idézni a stadi annalesek egy pas-susát, mely szóról-szóra át van véve Ekkehard egyete-mes krónikájából, illetőleg a würzburgi krónikából és így hangzik: a. 1030. Chonradus imperator *Stephanum Pannoniæ regem cum exercitu petit*. M. G. SS. 16, 314. l. V. ö. Ekkehardi Chron universale M. G. SS. 8, 195. l. és Chron. Würzb. u. o. 30. l.

csak önkéntelenül csuszhatott be, tehát sporadiku-san merülhetett föl, nem pedig a szokásos czímet kizáró módon. A pannonthalmi oklevél, ha a dátu-mával egykoru, nem kerülhette el a szövegében a «Pannoniæ, Pannoniorum» kifejezést (és négyszer alkalma volt használni), a mint ezt nem kerülte el a Szent Istvánnak elrontott másolatban fenmaradt görög oklevele¹ melyről biztos, hogy idegen ember írta.²

* * *

A vállalat VII. kötetében³ Erdélyi a zalavári apátság legrégebb okleveleiről értekezik. A tanul-mány diszpozíciójánál, gondolatmeneténél, főleg pe-dig a nyert eredmények meglepő fordulatánál fogva valódi irodalmi ritkaság, hogy ne mondjuk unikum. Az értekezés első részében minden össze van állítva a mi csak legtávolabbról is támogathatja a kétes, sőt elvett királyi oklevelek valódiságát; a szerző legrészletesebben sorolja föl és írja le a másolato-kat és a köztök fenálló viszonyokat, számba veszi a körülményeket, melyek közepette ezek közre vannak bocsátva, főleg pedig nagy szívóssággal védi az Ist-ván esztergomi érsek 1256 (?) levelét, mely említést tesz a királyi oklevelekről, — mert ebben, ha valódi, a szent királyok levelei hitelessége kétségtelenül erős támasztékot nyerne.

S ha épen azért még megérthetjük ezen oklevél-ről való részletes tárgyalását, alig lehet magyarázni, hogy a szerző miért foglalkozik oly behatóan a többi későbbi átirattal, melyek kitűzött céljával össze-függésben nincsenek és nem is lehetnek. Oly pontos-sággal dolgozik, mintha valaki magukat a kapornoki átiróleveleket támadta volna, mintha tagadná a kétes királyi oklevelek szövegének a 14. században való létezését vagy pedig a nagy hasznot, melyet a zala-vári apátság a 14. és 15. század folyamán huzott e hamisítványokból. Mert a nagy aparatussal az író csak e három, más kutatótól soha föl nem tárt kérdést oldja meg, de mit sem ér el a királyi oklevelek hitelességére nézve. Ez még tovább is a szövegüktől függ, a melyeket sikerrel senki nem védhet a Kará-csonyi által felsorolt kétségek ellen.

Ha egy oklevélben oly kifejezések fordulnak elő,

¹ L. Gyomlay: Szent István veszprémvölgyi dona-tiója, 10. l. V. ö. Melich i. h. 115. és köv. l.

² Ha a külföldieknek tényleg szabad volt a király és ország czímét izlésük szerint megváltoztatni, akkor Erdélyi ezen teoriája szerint a görög oklevél elveszett eredetije megkerülése esetében örülhetünk új és pompás királyi czimnek, mely nem lehet más, mint: ὁ καὶ κραλ πάσης τουρκίας.

³ 451—508. ll.

melyeket az anachronizmus vádja alól csak alig-alig menthetünk föl, ha feltesszük, hogy az akkori magyar művelődést és állami szervezetet az egész világból hordták össze; ha a nyilvános célzatosság nyilvános hasznót hoz épen abban a pillanatban, mikor képesek vagyunk az oklevél első felmerülését fixirozni; ha a tűzvész a szent királyok jogi és kegyeleti szempontból megbecsülhetetlen okleveleit elpusztítja és az átíróleveleket megkiméli — akkor nemcsak hogy hamis ez az oklevél, hanem gyanus minden kivüle álló körülmény, mely hitelesége mellett szól, hamis a tűzvészről szóló okirat maga, hazug a benne elbeszélte esemény.¹

A mondottakban e sorok írójának nem volt szándéka polemizálni a szóban forgó értekezés nagytudású szerzőjével. Hiszen arra nincs szükség. Ő maga a cikke végén meghajlik az igazság előtt; elítéli a szent királyok zalavári okleveleit mint 1341—46 közti hamisítványokat, miután arra «döntő bizonyítékot» talált a Szent László zalavári levele és V. István 1270. évi pannonhalmi oklevele közti szövegbeli egyezésében.² Csak azt a véleményemet akartam nyilvánítani, hogy tökéletesen elég lett volna, ha a döntő bizonyítékot, melyre Fejérváthy általánosságban már rámutatott,³ egyszerűen közölte volna; hogy az egész nagy apparatus, melylyel Karácsonyi ellenvetéseit meg akarja czáfolni, fölösleges sőt ártó a többi kétes és általa védett oklevelekre nézve. Mert mivel maga kénytelen ebben az esetben a Karácsonyi ellen irányított okoskodásai nagy részét visszavonni, indirekte elismeri, hogy efféle tudós erőltetések sehol nem alkalmasak arra, hogy egy oklevelet a gyanútól fölmentsenek. Pedig hasonló okoskodásokat alkalmazott a pannonhalmi alapítólevél dolgában is. Következésképpen tehát itt is csak a döntő bizonyíték hiányzik, hogy meggyőzné őt a Karácsonyi ellen épített kártyavára összeromlásáról. Azt hiszem, hogy Melich ilyen bizonyítékot talált. De ha ez sem volna döntő, mi, a mint a szent királyok zalavári okleveleit a Karácsonyi érvelései alapján hamisnak tartottuk az Erdélyi által felhozott döntő bizonyíték nélkül is, ép úgy kételkednénk az említett kutató ellenvetéseinél fogva a «döntő bizonyíték» híján is a pannonhalmi oklevél hitelességében.

* * *

¹ Úgy látszik, a tűzre való hivatkozás egyes fogását, midőn a soha nem létezett eredetiek helyett gyártott átírataikat hitelesítették, először épen a zalavári apátság hozta sikerrel dlatba. Azóta a fogás többször ismétlődött, főleg pedig buzgalmas bámulóit találta a bakonybéliekben. L. a bakonybéli apátság tört. VIII., 220. l.

² 500—508. ll.

³ Királyi kancellária 13. és köv. l.

A bakonybéli apátság Árpád-kori okleveleiről értekező tanulmányhoz ' tárgyilagossággal észrevételeim nincsenek. Ez egyike a legjobb diplomatikai értekezéseknek, mert biztos és új eredménye van s nemcsak a bakonybéli apátság történetére fontos, hanem az egész Árpád-kori diplomatikára és művelődéstörténetre nézve is. Mert míg a pannonhalmi oklevélről szóló értekezésében Erdélyi azt vitatja, a mit nem hihetünk, a zalaváriban fáradságos uton újra megállapítja azt, a mit már eddig is tudtunk — itt bonczkés alá veszi az Árpád-kori okleveleket és azok révén pontról-pontra kimutatja a Szent Istvánnak tulajdonított és 1037-re tett hamisítvány forrásait. Fölötte érdekes a Szent Lászlónak tulajdonított levél, mert ez nem egyszerű gyártmány, hanem azon, mint valami templomon épített egy századon át a monostori okleveles művészek több egymást követő generációja. (A levél első része 1180 körül, második része 1200 körül, harmadik része 1235 körül, végre a negyedik része 1270 körül készült.).

* * *

A nemzeti, egyházi és rendi százados ünnepek nagyszerű találkozása: a honfoglalás milleniuma (1892) és a magyar kereszténység, királyság és a rend fenállásának 900 éves jubileuma (1896) közötti csekély hézag impulzusául szolgált a termékeny eszmének, hogy ezen ünnepek emlékére megirattassék a Szent Benedek-rendnek a modern tudomány színvonalán álló története. Hat év múlva ezen eszme megszületése után megjelent első reális gyümölcse: a (szó valódi értelmében) monumentális műnek első kötete, melynek előszavában Erdélyi László ismerteti az egész monographia véglegesen megállapított tervét, az annak keresztülvitelében közreműködni hajlandó munkaerőket, végül preventív eszközeit, hogy a munka sok részre való elkerülhetetlen felosztása kárára ne váljék az egész vállalkozás egységének és összhangzatának.

A monographia 12 kötetre van tervezve. Az első hat kötet tartalmazni fogja a pannonhalmi főapátság történetét, a többi kötet a fiókapátságokéit következő sorban: a zalavári apátság története teszi a vállalkozás VII. kötetét, a bakonybéli a VIII. és IX. kötetet, a tihanyi a X. és XI. kötet (írja *Erdélyi László*), a dömöklői az utolsót (írja *Pacher Donát*). Mivel azonban a munka felosztása lehetővé tette az egész vonalon való haladást, az eddig megjelent öt kötet nem felel meg egyszerre a terv öt első kötetének, hanem a következő:

I. A pannonhalmi főapátság története (I.) Első

¹ VIII., 219—260. ll. A tanulmány önállóan is megjelent. Budapest 1903.

korszak 906—1244-ig. Szerkesztette és részben írta *Erdélyi László*. Budapest, 1902. 4-r., XVI., 825, 2 l. Képekkel.

II. A pannonhalmi főapátság története (II.). Második korszak 1244—1404-ig. Szerkesztette és részben írta *Sörös Pongrácz*. Budapest 1903. 4-r., 653, 2 l. Képekkel.

VII. A zalavári apátság története (napjainkig). Irta *Füssy Tamás*. Budapest 1902. 4-r., 731, 2 l. Képekkel.

VIII. A bakonybéli apátság története (I.). Első korszak 1023—1548-ig. Irta *Sörös Pongrácz*. Budapest 1903. 4-r., 636, 1 l. Képekkel.

IX. A bakonybéli apátság története (II.). Második korszak 1548-tól napjainkig. Irta *Sörös Pongrácz*. Budapest 1904. 4-r., 650, 1 l. Képekkel.

Ebből könnyen észre lehet venni az elrendezésnek föelvét. Ez abban áll, hogy az egyes apátságok történeinak az összege teszi a magyarországi Sz.-Benedek-rend történetét. S ámbár nézetem szerint az adatok és egész adatscsoportok egyszerű összeadása (a számtanban is a műveletek legalsóbb foka) csak kivételesen fér meg a történelem genetikus felfogásával, mindamellett szívesen megengedjük, hogy az összegezés módszere legegyszerűbb, mert egyszerűvé teszi a szerkesztőség legnehezebb feladatát: a földolgozandó anyag fölosztását; hasznos is a tudományos célokra, mert lehetővé teszi az anyag beható áttanulmányozását, illetőleg megbízható földolgozását; elvégre helyes is lehet, ha a kapocs (mely a számtani egyenletben +) nemcsak külső, tehát nemcsak a kötetek közös címében áll, hanem az egész munka tartalma és diszpozíciója összhangjából jön létre. Ez utóbbi feladatot pedig legjobban megoldhatja egy tudós teremtő működése.

A jelen vállalkozásnál az anyag óriási volta és minél hamarabb történendő földolgozása miatt elkerülhetetlen volt több szerkesztő és sok munkatárs közreműködése. Egyetlen egy kötetre se lehet azt mondani, hogy egy ember munkája, azért a nagy mű megjelent része nem szűkölködhetik abból kifolyó hibákban: az ismétlésekben és ellenmondásokban, a mint ezt Karácsonyi néhány jellemző példával már kimutatta.¹ Azonkívül az által, hogy mindegyik szerző rögéhez kötve csak a saját kedvencz tárgyát dolgozza föl, többször érezhető a történelmi perspektíva hiánya: a — bár hasznos — részletek rengeteg felsorolása elhomályosítja a rend történetének nagy vonásait és az egyes apátságokkal foglalkozó tudósok gyakran elfeledkeznek a mű általános címéről.²

¹ Századok 39 (1905), 250—2. l.

² Így pl. csak szétszórt megjegyzéseket találunk a magyarországi benczés-rendnek a külfölddel való össze-

Mindamellett mondhatni, hogy az egyöntetűség hiányait pótolja nagyjában az izléses rendszer, mely nemcsak az egész vállalkozásban, nemcsak a rendi történet nagy egységekre való felosztásában, hanem az egyes kötetek feldolgozásában is észlelhető. Mert a mint az eddigi kötetek mutatják (a tárgy természete pedig követeli) a pannonhalmi főapátság megkapó egyházi és kulturai mozzanatokban bővelkedő története csak több szakember (Zoltvány Irén, Gyulai Rudolf, Wagner Lőrincz, Szentimrei Márton, Schermann Egyed, Prikkel Márián) hozzászólásával lesz elvégezhető. Minthogy a főapátság története zöme a rend történetének, azért elől áll, úgy hely, mint terjedelem tekintetében. Folyik ünnepiesen; látni és remélni lehet, hogy nem lesz egy pillanat sem, mikor megszűnik a rendi történetet képviselni.

Másképpen áll a fiókapátságok dolga. Ezeknek elrejtett helyzete, a kulturális ütörek és pezsgő állami központoktól való távolsága történetüket sokkal egyszerűbbé, azoknak elbeszélését pedig egyöntetűbbé tette. Innen értjük, hogy a zalavári és bakonybéli apátságok történetét egy-egy buvár dolgozhatta föl; hogy a fiókapátságoknak eleinte úgy szólván kifejezett történelmi individualitásuk nem volt; mint valami tuczatemberé, évszázadokon át folyik az életük. De ha nagy fordulatok, fényes tettek hiányoznak is a két apátság történetében, a tények lejátszása mindakettőben párhuzamosan megy és a főtörténet körül szimmetrikus és az egész képet kiegészítő alkatrészt képez. Egykoru az alapításuk, ugyanaz az országjogi és egyházi helyzetük, hasonló a birtokviszonyaik a 14. századig, mikor főleg a hamisítványok révén «az anyagi restauráció kora» — nagyon tapintatos kifejezés, melyet Sörös Pongrácz hozott használatba — itt is, ott is beköszön. A 15. században az apátságok kormányzók kezére kerültek; a helyzet fenekestül megváltozott és a kormányzók országos tevékenysége révén a két apátság története, különösen pedig a bakonybéli felülemelkedik a helyi jelentőségen és közvetlen adatokat nyújt az ország történetéhez. Létre jön tehát a történelmi individualitás, de a tények párhuzamossága tovább is tart: a két monostor várrá lesz.

kötetésekre és érintkezéseire, holott ez a középkor művelődéstörténetének szempontjából elsőrangú kérdés és nézetem szerint legalább a főapátság történetében külön fejezetben való tárgyalást érdemelt volna meg. De itt azok a fejezetek is, melyek legalkalmasabbak e kérdés bővebb tárgyalására: az apátok történetéről és az apátság egyházi helyzetéről szóló értekezések (I., 112—143) mutatják, hogy a szerzők (Erdélyi L. és Villányi Szaniszló) itt-ott figyelmen kívül hagyják e lényeges szempontot.

A terv megérett voltáról tanuskodó szimmetrián kívül, mely mindegyik kötet anyagának finom csoportosításában észlelhető, sikerült eszköze az egész vállalkozás harmonikus hatásának a becses és bő oklevéltár, mely mindegyik kötethez hozzá van csatolva és helyes elv szerint, az illető kötet főszerkesztőjétől legnagyobb gonddal és legszigorubb tudományos követeléseknek megfelelően van szerkesztve. Mivel pedig a rendi kiváltságok és pörös iratok, főleg a legrégebb időkre nézve, nagy részét képezik a magyarországi okleveles anyagnak,¹ mivel itt először van hibátlanul közölve sok eddig csak Wenzel és Fejérből ismert, vagy általában ismeretlen okleveles szöveg,² ezen oklevéltárak nemcsak a Benczés-rend története ellenőrzésének, a jogi és művelődéstörténeti önálló kutatásoknak, hanem — a mi egy oklevéltár legnagyobb dicsősége — a nyelvészetnek és hazai diplomatikának megbízható anyagát szolgáltatják.

* * *

A mint a figyelmes olvasó talán már is észrevette, én ebben — a nagyszabású munkához képest igen rövid — ismertetésben elkerültem az egyes kötetek tartalmáról, szerkezetéről, kiállításáról való minden részletesebb tárgyalást vagy bírálatot, kitértem szándékosan minden alkalom elől, a hol a különböző értékűkről megokolt ítéletet kellett volna hoznom. Irányt adó itt számomra csak két szempont volt: mennyiben járult hozzá a mű megjelent része a magyar történeti tudomány legfontosabb kérdéseinek megoldásához, és mennyire felel meg a szerzők szétosztott működése a vállalkozás közös címének, a Szent-Benedek-rend története megírásának? Azt hiszem, hogy ezen törekvéssel a *bevezető ismertetés* földadata és célja le van róva. Az egyes kötetek részletes ismertetéseivel majd csak az egész mű elkészültével lesz szabad foglalkozni.

¹ Az Árpádkorra nézve Erdélyi L. szavai szerint a pannonhalmi levéltárban «pontos összegezés szerint a meglevő eredetiek száma a két oklevéltárral együtt 153 darab, közel egykoru másolatban maradt 33 darab, a tatárjárásig mindössze 183 darab oklevél; ezekhez járul a tatárjárás utáni 77 darab eredeti és 7 későbbi átirat. Így a pannonhalmi főmonostor Árpád-kori okleveleinek száma 268». L. a bakonybéli tört. VIII., 219. 3. jegyz. V. ö. I., 97., 190. stb. II., 279—347. Hozzá járul a bakonybéli apátság anyaga 41 Árpád-kori oklevéllel. Legszegényebb a zalavári apátság, mert ennek csak 1 hiteles oklevele maradt meg az Árpádkorból (1261.) I. VII., 451. l.

² A 183 pannonhalmi tatárjárás előtti oklevél között 23 eddig ismeretlen volt. V. ö. Karácsonyi ismertetését, Századok 37 (1903.), 937. l.

Dr. Sufflay Milán.

Genealogiai füzetek. Családtörténeti folyóirat. Szerkesztik Sándor Imre és Sebestyén József. III. évfolyam. Kolozsvár, 1905.

E szépen fejlődő folyóiratnak immár harmadik folyama fekszik előttünk. E körülmény életrealitásának tanujele és mutatja azt, hogy hézagot tölt be genealogiai tudományunkban s hogy fennállásának három éve alatt lelkes és pártoló közönséget biztosított, mely a lap fennállását lehetővé teszi.

A most lezárt évfolyam tartalma, ép úgy mint az előzőké, változatos és érdekes. Dr. Endes Miklós tovább folytatja értekezését az uri hatóság fejlődéséről Magyarországon 1848-ig, mely cikk az 1905. évfolyam legterjedelmesebb cikke. Régi érdemes genealogusunk Doby Antal az Osdolai gr. Kuun család leszármazásáról értekezik. Családtörténeti cikkeket találunk továbbá Gyulai Ferencztől, ki a Kisenyedi és Jászberényi Pallos családot ismerteti, Gyulai Rikárdtól, ki a Radnótfái Nagy családról értekezik. Kelemen Lajos a Bakfalvi Nagy és a Nagyteremi Sükösd, Sándor Imre az Ebfalvi Halmágyi, Sebestyén József a Késmárki és Lőcsei Késmárky, K. Weres Sándor a Kövesdi Weres családról ír. E cikkek közül csakis a Pallos családról szóló cikk nem közli a családi czimert, a többi a család czimerével rajzban is megismertet bennünket. Az ősfák rovatának vezetője, Gyulai Rikárd ez évfolyamban a Botos Béla, Bónis Sarolta, Fráter Emma, Gál Mária, Gyulai Ödön, Katona Ilona, Pál Erzsébet, Sikó Lajos és Szabó Gábor ősfáit közli. Köblös Zoltán folytatja családtörténeti szempontból rendkívül becses közleményét, az Erdélyi Országos Múzeum és a kolozsvári református kollegium könyvtárában őrzött halotti beszédek jegyzékét, melyből ez évfolyamban négy közlemény látott napvilágot. Ugyancsak ő egy új közleményt is kezd meg, a nemességigazoló pereket, melyből öt közleményt ad. Közleményének alapjául Altorjai Mike Sándornak két kézírata szolgál a Regestra Archivorum tomus V. Archivum regii gubernii Transilvaniae és a Collectio Genealogica Nobilitatis Transilvaniae. Mindkét közleményével becses és értékes munkát végzett; előbbi bibliographiai szempontból is rendkívül értékes összeállítás, az utóbbiaknak a családok nemességét kutató fogja nagy hasznát venni. Remélhetőleg a nemességigazoló pörök közleménye külön lenyomatban is meg fog jelenni. Köblös Zoltántól még három közleményt találunk és pedig egyet Rákóczi Borbáláról, egyet a Hidvégi gróf Mikó család leszármazásáról, a harmadik pedig János Zsigmondnak 1568 márczius 27-én Gyulafehérvárt Domionus kézműves mester, a vasbányák felügyelője részére adott czimereslevele, mellyel a János Zsigmondtól származó rendkívüli ritkaság számba menő czimereslevelek száma egygyel szaporodik. A czimerkép a rajz szerint arany mezőben könyöklő kék

ruhás, vörös hajtókás kar, markában kalapácsot tartva, sisakdisze ugyanez alakot mutatja. Czimerszerző személyéről, valamint családjáról többet nem tudunk, vajjon e Domionus mester őse-e a Rogozi Domián családnak, szintén nem tudjuk. Sándor Imre II. Rákóczi Ferenc házasságáról értekezik még, és megleghangú nekrológban búcsuztatja el gróf Kuun Gézát. Folyóiratunknak is szorgalmas munkatársa, R. Kiss István a Rákóczi család czimeréről értekezik, és heraldikai tartalma Sebestyén József cikke is a magyar czimertannak jellemző sajátságairól.

Az adattárban közölt okiratokról külön nem emlékezhetünk meg, csakis egyet említünk meg, a Jósinczi és Inczédi család bárói oklevelét, melyekhez a czimerek rajza is közöltetik. Megemlítjük azért, hogy folyóiratunk azon olvasói, kik a Genealogiai Füzeteket esetleg nem olvassák, róla tudomást szerezzenek.

Mielőtt a Genealogiai Füzetek tartalmának bemutatását lezárnók, külön meg kell emlékeznünk mellékletéről. Az első két évfolyamban a szerkesztőség sűrűn közölt czimeresleveleket is, az új évfolyamból azonban a közleményeket elhagyva, e helyett a czimeresleveleket folyóiratának külön melléklete gyanánt közli, mely befejezte után mint külön könyv fogja szolgálni a hazai heraldikai irodalmát. Szerencsés gondolat volt ez a szerkesztőségtől, mely a harmadik füzetben közölt tájékoztatás szerint az Erdélyi Múzeum levél- és könyvtárában, a Székely Nemzeti Múzeumban, a marosvásárhelyi és kolozsvári ev. ref. collegiumban, továbbá vármegyei, városi és magántulajdonban lévő czimeresleveleket dolgoztatja fel, kiegészítve ezt az első két évfolyamban közölt czimereslevelekkel, valamint a Székely Oklevéltárban és az Erdélyi Múzeumban megjelent erdélyi armalisokkal. E külön mellékletekből eddig két teljes iv jelent meg, melyhez összesen 44 czimeres levél van közölve, rajzokkal, a legrégebb I. Ferdinand czimereslevele Sárpataki Tamás deáknak 1551 szept. 2-ről. Fentartjuk magunknak, hogy a czimeresleveleket annak idején bővebben ismertessük, de örömmel üdvözljük már most is ennek megindultát, mely heraldikai emlékeinknek egy tekintélyes részét fogja hozzáférhetővé tenni. Csak azt sajnáljuk, hogy e közlemény csak negyedévenként jelenik meg, óhajtjuk, hogy a szerkesztőség minél előbb abba a helyzetbe jusson, hogy heraldikai irodalmunknak e becses gyarapodását havonként meg tudja jelentethetni.

—y.

Král (Albert Ritter) von Dobrá Voda. Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien. Genealogisch-heraldisches Repertorium... des gesamten Adels der böhmischen Krone. Prag, 1904. J. Taussig. 8-r. 4. lev. 311 oldal.

E munka tulajdonkép csak a cseh nemességről szóló nyomtatott források névmutatója, mint ilyen

azonban jó szolgálatot tehet azoknak, a kik csehországi családozókra keresnek adatokat; felmenti őket kb. 50 nagyobb terjedelmű munka átnézése alól. Anyaga igen nagy, közel *húszezer* családot sorol fel, aránylag kis helyen, a mi csak úgy lehetséges, hogy az idézetek a lehető legrövidebbre vannak fogva s ezen kívül legfeljebb a nemesítés keltetve adja meg.

Emlitenünk sem kell, hogy a húszezer család közt magyar származásnak is akadnak; olyanok pedig, a melyek Csehországból hozzánk költöztek át, éppen-séggel nagy számmal vannak. Ime néhány név próbára, jórészt az előbbiektől:

Apponyi (Péter és Pál cseh honosság! nyernek 1607.). Bánffy de Al-ó-Lindva (forrás a morva Siebmacher). Bánffy de Losonc. Báthori de Somlyó (*Barthory*-nak írva! Cseh honosság 1604. II. 13.). Batthyány (mk: *Badian* és *Bodian*!). Bethlen (Reichsfürstentwürde 1622.). Bosnyák de Magyar-Bél. Bozugany v. Uj-Székely (igy! 1771: XII. 21. cseh nemességet kap Buzogány István lovaskapitány). Buday (Ignác; cseh báróságot kap 1797-ben). Dercsényi de Dercsény (magyar nemessége 1687-ből; cseh báróságot kap 1689-ben). Dóczy de Nagylúcse. Dudith. Erdődy. Forgách (Forgatsch Miklós cseh bárósága 1651-ből). Grassalkovich. Horeczky. Jakusich (Orbovai). Illésházy (cseh honosság 1652: IV. 27.). Jókai de Pohroncz-Szelepcsény. Kálnoky. Kerecsény (bizonyosan Kelecsényi). Maholányi de Pohroncz-Szelepcsény. Majláth. Majthényi. Marsinay. Matyasovszky. Mecséry (cseh honosság és felvétel a főrendek közé 1843.). Nádasdy gr. (Cseh honosság 1597-ben és 1744-ben). Nyáry de Bedegh. Pálffy. gr. Pázmány. Pethe de Hetes. Pongrácz. Rédl br. (cseh nemesség 1759-ből, magyar 1765-ből, magyar báróság 1808-ből). Serényi gr. (cseh grófság: 1556: IV. 7.). Sina. Solymosi (cseh honosság és lovagi rang: 1636.). Somsich (cseh indigéna). Somogyi de Medgyes. gr. Sztáray (cseh honosság 1801-ben). Szapáry gr. (Fülöp, olmczi kanonok 1817-ben cseh honosságot nyer). Teleki gr. (cseh honosság 1784-ben). Thurzó (*Turzi v. Bethlehemsfeld*!). Ürményi (cseh honosság 1646-ban). Vizkeleti (cseh honosságot kap Tamás 1563-ban).

Mint e névsorból látható, Csehországban csupa főrangúak képviselik a magyar nemességet, jórészt olyanok, a kik házasság révén ott birtokot szereztek s e czimen honosították magukat.

I.

Wappenfibel von Ad. Hildebrandt. Frankfurt a/M. Verlag von Heinrich Keller, 1905.

E kis heraldikai vezérfonál immáron hatodik javított és bővített kiadásban jelenik meg, mi elég ékes-szólan bizonyítja használhatóságát. Az új kiadás alkalmából az egyes cikkeket újból átdolgozták és több új cikket illesztettek be a füzetbe, főleg genealogiai

tartalmukat. A munkácska nagyobb igényekkel nem lép fel, célja, hogy a nagyközönséget röviden tájékoztassa a heraldika általános szabályairól és ezt a célját el is éri. A csinosan kiállított füzetet 28 szövegközti kép és négy tábla díszíti. Megemlítjük, hogy a heraldikai folyóiratok között társaságunk folyóirata, a Kolozsvártott megjelenő Genealogiai Füzetek és a zágrábi Vitezović is fel vannak sorolva.

Erdemleges ismertetésébe a czikkeknél nem bocsátkozunk, csak egyre akarunk megjegyzést tenni. A polgári czimerekről szóló cikkben azt mondja, hogy Németországban polgári czimerek jelenleg már nem adományoztatnak, ellenben bármely családnak jogában áll egy czimert választani magának, csak nem szabad annak egy már létező más czimerral egyezni. Ennek az állításnak első része teljesen igaz, polgári czimerek többé nem adományoztatnak és folyóiratunknak 144. lapján olvashattuk azt, hogy a hallei természetrajzi társaság volt az, mely mint utolsó osztogatott ilyen czimeresleveleket és ez is beszűntette már működését. A fenti állítás második tételéhez azonban némileg szó fér. Igaz, hogy Németországban a czimerjog szabadabb, így pl. Brémában mindenki oly czimert viselhet a minőt akar, de már pl. Ausztriában nem így áll a dolog. Erre nézve nagyon érdekes volt az a nagy szédelgési pör, a mely a «Genealogie und Heraldik bürgerlicher Familien» című család-történeti kézikönyv kiadója, Hermann Hermann ellen ez év október havában Bécsben lefolyt, és a mely a vádlott elítélésével végződött. Ebben a pörben tanukul kihallgatták Lesz lovagot, a bécsi Adelsarchiv volt főnökét és dr. Seidl miniszteri segédtitkárt, mint e levéltár képviselőjét. Mindkettő kijelenté, hogy az a föltevés, miszerint bárki használhat czimert, Ausztriára nézve téves, mert a fennálló és közzé tett szabályzatok szerint polgári czimereket csakis azok használhatnak, kik azok viselésére jogosultságukat ki tudják mutatni. Ausztriában erre vonatkozólag két udvari rendelet van, az egyik 1765-ből, a másik 1820-ból, mely utóbbi a czimereslevelek kiállítását egyáltalán betiltotta és a czimereslevelek adományozását kizárólag állami jognak minősítette. Az ez ellen vétők pénz-szabadságbüntetés alá esnek.

Ezt a megjegyzést különben nem azért tettük, mintha ez által most ismertett munkácska érdemeit és használhatóságát le akarnók rontani, csak utalni akartunk arra, hogy ez irányu állítása nem bir mindenütt érvénynyel.

A. A.

Luigi Volpicella: Gli Stemmi nelle scritture dell'archivio di stato in Napoli. Trani, 1905.

Volpicella Lajos jelen kis füzetében a nápolyi állami levéltárban a különböző iratokban szerkesztett található czimereknek betűrendes jegyzékét nyújtja. Közöljük az érdeklődők kedvéért az általa felhasznált levéltári akták címét is. Ezek a következők: a máltai-rend, a parmai Konstantin-rend és a nápolyi Konstantin-rend őspróbái, továbbá a reintegrazioni del sedile di Nido; aggregazioni e reintegre del sedile di Capuana; reintegra della famiglia Pagano al sedile di Porto; Nobiltà e Civiltà; libro d'oro in pergamena; stemmi della città di Lettere; modelli di Francia pei diplomati da spedirsi e scudi di dignità; consiglio del maggioriati: armi antiche e novello dei Titolari; privilegi del consiglio collaterale; Farnesiane; incartamenti

gentilizi depositati nell'archivio di Stato; codice di Santa Marta; Manoscritti del De Lellis; arche bambagine della cancelleria angioina. A jegyzékben magyarországi családok neveit és találjuk így a Báthori, Bellinovich, Bosnich, Cacich, Covaccich, Daraboss di Nadast, Dragoevich, Fejérpataki, Frangipane, Gliubibratic, Jablanovich, Medini, Nichichievich, Ohmuchievich, Radmirovich, Sarkani, Tomicich családokét. Ezek közül a Bellinovich, Cacich, Darabos, Dragoevich, Fejérpataki, Jablonovich, Medini, Nichichievich, Ohmuchievich, Radmirovich, Sarkani és Tomicich családok azok, melyek czimerei ki vannak festve. A művecske rajzban közli a Cacich család czimerét, mely egyesíti a Kachich családnak sárkányos czimerét, melyről folyóiratunk 1888. évfolyamának 107. oldalán Thallóczy Lajos értekezett és azt a Cacich czimert, melynek rajzát a Siebmacher-féle czimereskönyv horvátországi része az 58. táblán közli, megtoldva az egyesített czimer sisakdiszét, a mennyiben a két sisakdisz között, a pajzs felső szélére egy szökőkutat illeszt.

—y.

Helyreigazítás.

Horváth Sándor úr a következők közlésére kért fel bennünket:

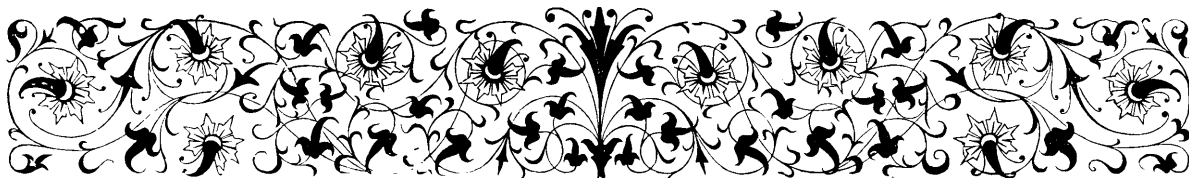
1. A Turul múlt évi IV. füzetében «A hajdúk közös czimeres nemeslevele» című cikkéhez 2. jel alatt fűzött jegyzet nem tőle származik. Készséggel konstatáljuk, hogy azt a szerkesztőség tette a cikkhez; ennek jelzése a javított ivenen is rajta volt, csak véletlen folytán, a szedésnél esett ki.

2. Dr. Szendrei Jánosnak folyóiratunk 1905. évi IV. számában «A Muronyi Weér czimer» czimen közölt megjegyzései azon pontjára, amelyben a közlő megrója, hogy Horváth úr a fontos heraldikai emléki irodalmára nem utalt, a következőket kívánja megállapítani:

«Amikor a Weér-armális ismertetését beküldöttem (1905. ápr. 17-ikén), Szendrei János munkája még nem jelent volt meg; megjelenése első napjaiban (1905. jún. 1-én) megvásárolván, még tán az nap, vagy legalább is igen rövid időközben küldöttem Varjú Elemér úrnak egy, cikkem ebbeli hiányát pótlandó levelet, amelyben a többi között az általam előzetesen kifejejtett Csoma-féle közlést is megemlítettem; kiemelttem azonkívül azt, hogy én a Weér-czimerrel csakis heraldikai szempontból óhajtok foglalkozni, mert Varjú úrtól értesültem arról, hogy viselet-történeti szempontból Szendrei János fogja méltatni.»

Amidőn Horváth úr ezen kívánságának megfelelőnk, sajnálatlall kell konstatálnunk, hogy levelet nem kaptuk meg s így az abban foglalt pótlást nem tehetük bele cikkébe. Nagy hiba volt, hogy a jelzett pótlás kimaradása miatt Horváth úr rögtön a cikkét közlő II. füzet megjelenése után nem emelt szót; az esetben módunkban lett volna a hibánkon kívül történt mulasztást a III. füzetben pótolni. Az igazság érdekében meg kell még jegeznünk, hogy dr. Szendrei János itt említett munkája 1905. április hó első felében látott napvilágot, s arra, a múlt év május havában mint előbb megjelent munkára hívtuk volt fel Horváth úr figyelmét.

Szerk.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY CSALÁDI ÖSSZEKÖTTETÉSEI.

I.

Az első magyar király családi összeköttetéseiről hazai forrásaink szolgálatnak részletesebb adatokat.

Ezekből tudjuk, hogy Sz. István apja *Geysa* vagy *Geicha* fejedelem volt, kinek nevét az Árpád-kori kiejtés szerint *Gyejcsának* kell mondanunk, helyneveinkben fennmaradt mai alakja pedig, mint Karácsonyi dr. úr kimutatta,¹ *Décese* s nyilván ez a *d*-s változat felel meg a szó testében végbement újabb hangfejlődés mellett is az ősi formának, mely az Árpád-kori okleveles emlékek szerint, mint egy a garam-szent-benedeki apátság alapítólevelében említett csongrádvidéki várjobbágy (centurio) neve mutatja, *Deucha* volt (ugyanekkor I. Gyejcsa király nevét *Geuca* alakban adják érmei) s összefügg a Dsingiz khán genealogiájában előforduló keleti turán *Taiša* névvel; míg az Árpádoknál használatos *gy*-s alak ugyanazt a palóczos kiejtést tünteti föl, a mit máskor is tapasztalhatunk, mint az udvar és egyház körében uralkodó kiejtémódot a különböző kancelláriai egyéb kiadványokban, melyek p. a megfelelő török-tatár «tonguz», «tonuz» szók bizonyossága szerint kétségkívül dentalis kezdetű *disznó* szavunkat kivétel nélkül mindig *gyisznó*-nak (Giznav, Giznoud, Guznoov), a *diót gyiő*nek (a fejrmegeyi Diód = Gyod, Gyog, Gyogh, Gyogy, Diósgyőr = Gyosgewr, Diószeg = Gozegh, Gyozeg) stb. írják.

¹ Turul. 1894. évf. 2c--23. l.

Gyejcsáról az egykoru külföldi források közül csupán a tudós merseburgi püspök, Thiethmar jegyezte még föl, hogy apja volt az ő idejebeli pannóniai királynak, t. i. Sz. Istvánnak, Thiethmar *d* s alakban hallotta Gyejcsa nevét s *Deuix*-nek (Devics vagy Deuics) írja.

Gyejcsa öccse, Taksony fejedelem ifjabbik fia *Mihály* volt, de azonkívül, hogy Szár Lászlót és Vazult vagy Vászolyt nemzette, egyebet nem tudnak róla krónikáink.

Apai ágon ez volt Sz. István legközelebbi rokonsága, míg anyai részről az erdélyi Gyulák nemzetségével hozzák összeköttetésbe hazai forrásaink. Szerintük ugyanis anyja az öregebbik Gyula leánya *Sarolt* volt, ennek pedig Béla király jegyzője szerint unokatestvére volt a Sz. István által levért ifjabbik Gyula, az idősb Gyula öccsének Zombornak a fia, kit krónikáink másik csoportja — mellőzve a pontosabb genealogiai kapcsolatot feltüntetését — általánosságban Sz. István anyai nagybátyjának (avunculus) mond. Az egykorú hildesheimi évkönyvíró is úgy tudja, hogy az a *rex Julus*, kire Sz. István sereggel ment s feleségével és két gyermekével együtt elfogta, anyai nagybátyja — avunculusa — volt.¹

A lengyel kutforrások Gyejcsa (Jesse) fejedelem nejének I. Miesko lengyel herceg nővérét, *Adelhaidot*, *Ethlegidát* mondják. A további

¹ Ad a. 1003: «Stephanus rex Ungaricus super avunculum suum regem Julum cum exercitu venit, quem cum comprehendisset cum uxore et filiis duobus, regnum eius vi ad christianitatem compulit.» Pertz, Mon. Germ. Script. III. k. 92 l.

magyarázattól függ, hogy ellenmondást lássunk a magyar és lengyel adatok közt. Ez utóbbiak sohasem állítják azt, hogy Adelheid lett volna Sz. István anyja; minden attól függ tehát, egyszer vagy kétszer nősült-e Gyejcsa, hogy hol keressük Sz. István anyai rokonságát: az erdélyi Gyuláknál-e vagy pedig a lengyel dinasztianál?

II.

Karácsonyi János Szent Istvánról irt újabb művében¹ arra az álláspontra helyezkedik, hogy Gyejcsának csak a lengyel Adelaid volt a felesége s ehhez aztán olyan következtetéseket fűz ez az élesezű, de krónikáink hitelét talán túlságosan is kicsinylő tndósunk, melyek teljesen felforgatják eddigi felfogásunkat Szent István családi összeköttetéseiről.

Ha lengyel hercegnő volt az anyja, nem lehetett anyai nagybátyja az a Magyarország keleti részeiben uralkodó Gyula, kit 1002-ben vagy 1003-ban családostul elfogott, hanem apai nagybátyjának kellett lennie s egy személynek a csupán keresztnevéről ismert Mihálylyal, az Árpádház ifjabb ágának ősapjával. Ezen véleményének különben már ezelőtt 15 évvel is kifejezést adott² s most csak felújította, érvelése is nagyjában véve ugyanaz, a mi a régi, csak hogy a hozzáfűződő következtetéseket szélesebb körre terjesztette ki s péld. a Sz. István és Vazul közti viszony kiélesedésének előzményeit is Mihály és Gyula azonosságával magyarázza.

Régebbi és újabb érveit a következőképen foglalom össze.

Ha Sz. István családi viszonyait és kapcsolatait egykorú adatok alapján tekintjük: a nagybátyja, Gyula elleni harcáról csupán a messzeső hildesheimi krónikás hallott valamit, a ki följegyezte, hogy Sz. István sereggel ment nagybátyjára, *rex Julus*ra s elfogta őt, nejét és két gyermekét. A krónikás a «nagybátya» fogalmát az *avunculus* szóval fejezi ki, a mi igaz ugyan, hogy a klasszikus latinság szerint «anyai nagybátyát» jelent, de a középkori latinságban ép úgy jelenthet «atyai nagybátyát» is. A szintén

¹ Szent István király élete. A Szent-István-Társulat választmányának megbízásából írta Dr. Karácsonyi János. Budapest, 1904. L. különösen 13, 18—20, 98—100. l.

² Az Árpádház második elágazása. Turul. 1890. évf. 49—54. l.

egykorú s azonkívül a magyar viszonyokról jobban értesült Thiethmar *Procuin*nak nevezi Sz. István anyai nagybátyját,¹ ki unokaöccse elől Boleszláv lengyel herceghez menekült; a klasszikusokat idéző Thiethmarról föl kell tennünk, hogy klasszikus értelmében használta az «avunculus» szót s azért az ő «avunculusa» csakis anyai nagybátyát jelent; ellenben a hildesheimi évkönyvek szerzőjének latinsága szerint «atyai nagybátya» is lehet.

De ha Sz. István anyai nagybátyját *Procuin*nak nevezték, a ki a lengyel fejedelmi házból származott, mert a kamenzi, sziléziai és heinrikowi évkönyvek szerint Gyejcsa fejedelem neje s így Sz. István anyja vagyis *Procu* nővére, Adelheid (Beleknegina), egyszersmind I. Miesko lengyel hercegnek, az említett Boleszláv apjának a nővére volt: akkor a «*rex Julus*» nem lehetett más, mint Sz. István apai nagybátyja, a Gyula pedig vagy a pogány neve Gyejcsa fejedelmünk testvérének, a csupán keresztnevéről említett Mihálynak, vagy a méltóságát jelenti.

Ezt a következtetést csak megerősíti az, hogy «*rex Julus*»-nak a hildesheimi évkönyvek szerint ép úgy két — bár név szerint nem említett — fia volt, mint a krónikáinkban emlegetett Mihálynak. Még inkább megerősíti e véleményt, sőt egyenesen kényszerít *rex Julus* és Mihály azonosítására az, hogy e *rex Julus*nak némileg független ország-része volt. Mert unos-untig látjuk, hogy Árpád családjának tagjai megosztották az ország területét, de hogy egy más, alattvaló családbelít részeltettek volna az ország területében s nem is «*dux*», hanem «*rex*» névvel, sohasem tapasztaljuk. Olyan kemény uralkodó idejében pedig, mint a minő Gyécse (Gyejcsa) fejedelem volt, ilyesmi teljességgel nem történhetett.

III.

Igyekeztem elég hiven adni vissza Karácsonyi úr érvelését s azt hiszem, egyetlen lényeges szempontot sem hagytam ki.

Ha már most jól szemügyre vesszük ezen érveket, lehetetlen más eredményre jutnunk, mint hogy a végső ok, a miért Gyulát Sz. István apai nagybátyjának kellene tekintenünk vagyis

¹ Thiethmar Chronicon. Lib. VIII. cap. 3. (Pertz, Mon. Germ. Script. IV. k. 862. l.)

Mihálylyal azonosítanunk, azon a kérdésen fordul meg, ki volt Sz. István anyja: a magyar Sarolt-e vagy pedig a lengyel Adelaid? Minden további érvelés háttérében ott lappang, hogy csakis a lengyel Adelaid jöhet számításba, ez a biztos kiindulási pont s minden egyéb adat elbírálásánál ez a szempont jön első sorban is figyelembe.

Ezért kell ráérőszakolni a hildesheimi évkönyvek 1000—1022 közti írójára, a ki hihetőleg a hildesheimi egyház jegyzője, Thangmar volt, Bernward püspök tanítója s követe III. Ottó császárhoz és II. Sylvester pápához,¹ hogy az «avunculus» szót nem klasszikus, hanem középkori értelemben használta, tehát jelenthet «apai nagybátyát» is, nem csupán «anyai nagybátyát». Holott a dolog úgy áll, hogy az egykoru hildesheimi évkönyvek ezen adata, melyben a rex Julus Sz. István «avunculus»-ának mondja, teljesen egyezik a magyar hagyományokkal, melyek valamivel többet is tudtak Sz. István anyjának az erdélyi Gyulákhoz való rokonsági viszonyáról, A lengyel Adelaid nélkül — tekintve hogy a Julus = Gyuláról nem tudjuk: személynév-e vagy pedig a Konstantin gylásával azonos fejedelmi méltóság neve — akár egy személy is lehet ezen rex Julus = Gyula Thiethmar Procuí-ával, a kit már Karácsonyi úr is anyai nagybátyának tart. Már pedig Thiethmar egy árva szóval sem sejteti, mintha Procuí a lengyel fejedelmi házból származott volna s ne lett volna magyar. A mit tőle megtudhatunk, csak annyi, hogy Procuí a pannoniai király «avunculus»-a, anyai nagybátyja s unokaöccse elől Boleszláv lengyel herceghez menekült, ki egy a magyar határon levő város őrizetét bizta rá, nejt azonban Procuí már nem tudta kiszabadítani a fogságból, hanem unokaöccse nagylelkűségéből kapta vissza.² Ennyi az egész.

Már most tudni kell azt hogy Procuí az esetben, ha Sz. Istvánnak Adelaid volt az anyja, szintén a lengyel fejedelmi házhoz tartozott s ezt tudva, kellőképp megítélhetjük, mi a jelentősége annak, ha Thiethmar minderről hallgat. Adelaidot a lengyel kutforrások I. Miesko nővéreinek mondják, Procuí tehát, Sz. István anyai nagybátyja, Mieskónak a fivére s Boleszlávnak,

kihez menekült, apai nagybátyja volt. Méltán kérdezhetjük, hogy miért hallgat ezen rokonsági kapcsolatról a tudós merseburgi püspök, a ki utóvégre is sokkal jobban ismerte a lengyel, mint a magyar viszonyokat? El sem képzelhető, hogy ne tudta volna, milyen viszony volt Procuí és Boleszláv között, ha csakugyan vérség kötötte őket egymáshoz. Ha tehát Thiethmar még csak nem is céloz a vérségi kapcsolatra, akkor Procuí nem is volt lengyel.

Thiethmar hallgatása tart akkor is, mikor a pannoniai király anyjáról, t. i. Dewix (Gyejcsa) nejről beszél, a kit «szlávul Beleknegininek az az szép úrnőnek neveztek». Hogy férfias hajlamai voltak, szerfölött ivott, férfi módra ülte meg a lovat, indulatos volt s haragjában egy férfit ölt meg: minderről beszámol Thiethmar. De egy szóval sem tesz említést a hozzá közelebb eső dolgokról, hogy t. i. ez a hirtelen haragú szép asszony lengyel nő volt, Boleszláv hercegnek a nagynénje s I. Mieskónak a nővére.

Pedig Thiethmar egykorú forrás.

Azok a lengyel kutforrások, melyek I. Miesko nővérét megteszik Gyejcsa feleségének, a mieknél bizony nem korábbiak. A kamenzi évkönyveket, ha a ma már ismeretlen krakkói évkönyvekből valók is egyes adataik, melyek közül némelyik a 998—1017 közt készült prágai évkönyvekből ered bár, mégis csak a XIII. században állították össze; nem olyan elbírálás alá tartoznak tehát, ideszámítva a sziléziai és heinrikowi évkönyveket is, mint az egész szerkesztésük szerint egykoru források, Thiethmar krónikája és a hildesheimi évkönyvek. Ez utóbbiak pedig sehogy sem erősítik meg az Adelaidról amazok által följegyzett adatokat, sőt Thiethmar a hallgatásával inkább arra ad okot, hogy kétegyet támasszon ezen adat hitelessége fölött, míg a hildesheimi évkönyvek egyenesen a magyar források javára döntenek el a mérleget.

Szent István anyjának vagy szabatosabban mondva Gyejcsa nevének lengyelségéből nem marad más az egykoru források után, mint a szláv *Belekneginini* elnevezés, a mi Thiethmar szerint a. m. «szép urnő (szép fejedelelnő)», holott hazai emlékeinkben a *Sarolt* (Saroltu) név szerepel. Ámde csak látszólag van ellentét a kétféle adat között. A magyar források is azt mondják Saroltról, hogy «igen szép» (pulcher-

¹ Pertz, Mon. Germ. Script. III. k. 20. 1.

² Pertz, Mon. Germ. Script. IV. k. 862. 1.

rima) volt, «kinek szépségéről sok ideig beszéltek a szomszédos fejedelmek» (de cuius pulchritudine prouinciales duces diutius loquebantur). Nem kell tehát olyan álláspontra helyezkednünk, hogy a Thiethmarféle Beleknegini föltétlenül a neve volt Gyejcsa nejének; lehetett «a szép fejedelemnő» egyszerű jelzői elnevezés is s Thiethmar följegyzése csak annyit bizonyít, hogy a nyugoti szláv udvarokban így emlegették a magyar fejedelem «igen szép» feleségét, a miről nálunk is hallottak valamit s nyilván erre vonatkoznak krónikáink főntebb idézett sorai. Mivel pedig két-három nemzedék kihaltával el szokott mosódni az ilyes dolgok emléke, föltehető, hogy «a szomszédos fejedelmek», a cseh és lengyel hercegek a XI. század dereka táján emlegethették a «szép magyar fejedelemnőt» a hozzájuk menekült Árpádfiaknak s ezekre és környezetükre vezethető vissza végső forrásában a krónikák azon adata, hogy a külföldieknél is milyen híre volt Sarolt szépségének.

IV.

Ha egyszer nem olyan kétségtelen igazság Sz. István anyjának a lengyel fejedelmi házból való származása, a mire, mint tényre, lehet építeni a további következtetéseket: akkor semmi szükség sincs arra, hogy a hildesheimi évkönyvek »rex Julus«-át Sz. István apai nagybátyjának vegyük föl s fölösleges a Gyejcsa alatt megkezdődött és csupán Sz. István alatt befejeződött közjogi átalakulást olyan szempotból itélni meg, mintha a X. század végén is az lett volna az Árpádház helyzete Magyarországon, a mi a XI. század folyamán, a mikor Árpád családának tagjai megosztották ugyan az ország területét, de abban már egy más, alattvaló családbelit nem réseltettek, ennél fogva csakis Árpád ivadéka lehetett az 1003-ki rex Julus, kinek némi tekintetben független országrésze volt.

Akármilyen kemény uralkodó volt is Gyejcsa, mégis csak fokozatosan történt mindazon hatalomnak egy kézben való egyesítése, a mit a X. század közepén még a nagyfejedelemmel együtt gyakoroltak a gyulák (gylas), harkák (karchas) és a törzsek fejei. Nem ismerjük ugyan az átalakulás részleteit, de fokozatossága eléggé kitűnik abból, hogy előbb a «község» régi hatásköre szűnt meg, mely hagyományaink szerint egész

Gyejcsáig tartott, vagyis Gyejcsa magához ragadta a község, az ősök nemzetgyűlésének jogait és hatalmát s ezzel valódi uralkodóvá tette magát, a ki nem volt többé egyszerű végrehajtója a község határozatának, nem osztotta meg a végrehajtó hatalmat a másik két fejedelmi személylyel; ebből azonban még nem következik az, hogy már ő egyesítette egy fejedelemségben az egész magyarságot s véget vetett a társfejedelmek, a gyulák és harkák minden hatalmának.

Csak a nemzeti végrehajtó hatalomban való osztozkodás szűnt meg Gyejcsa alatt, de azért úgy a gyulák, mint harkák megmaradtak a saját törzsük körén belül az általuk birt országrész fejedelmeinek mindaddig, míg Sz. István le nem verte előbb a somogyi Koppányt, tehát nyilván a Balaton körül székelő harka — nemzetség ivadékat¹, utánna Gyulát, majd pedig Ajtont és csak ekkor következett be a nemzeti egység, ekkor nevezhette csak magát «egész» Magyarország királyának, *κράτ πασης Ουγγριαις*, mint a veszprémi Gyula apácza alapító levelében olvassuk.

A gyulák és harkák fejedelemsége ugyanis nem üres cím volt, hanem az Árpád nemzetsége alatti «turk» törzsekkel egyesült külön politikai nemzetek külön szervezetének a saját fejedelmeik alatt való megtestesülése; a gyula nyilván a honfoglalóhoz csatlakozó előbbi kozár alattvalók, a bolgár-kabarok fejedelme,² a harka pedig — te-

¹ A harkák — karchasok — közül ismerjük a 955-ki augsburgi ütközet egyik vezérét, Bulcsut s apját, Kált. Bulcsu nemzetségét még a XIII. században is emlegetik okleveleink a Balaton vidékén, apja, Kál nevét pedig egy pár szintén Balaton melléki zalamegyei község neve őrizte meg. (V. ö. Dr. Sebestyén Gy. A magyar honfoglalás mondái. II. 38—40.) A Béla király jegyzője által Bulcsu apjának mondott Bogát neve ugyancsak a Balaton környékén a somogyi oldalon található fel a helynevekben.

² A kubán melléki onogur — vagy unogur — bolgárok fejedelme, Batbaján a VII. század dereka táján hódolt meg a kozároknak, kiknek hatalma fölöttük tartott még a IX. század kezdetén is. Batbaján öcséséről, Aszparukhról vagy Iszperikről, ki 676—677 körül elfoglalta Moesiát s alapította az alduai bolgár hatalmat, azt mondja a régi bolgár fejedelmi lajstrom, hogy nemzetsége *Dulo*. Ez a bolgár *Dulo* fejedelmi ház s a magyar *Gyula* nevű fejedelmi méltóság mindenesetre összefügg egymással, melynek történeti hátterét teljesen megvilágítja a kabarok és Batbaján kubánvidéki bolgárjai közt keresett viszony, melynek értelmében a kabar fejedelmi háznak is ugyanazon *Dulo* nemzetséggel kellett azonosnak lennie, melyből az első al-dunai bolgár fejedelmek valók.

kintve, hogy Ibn Roszteh még nem tud róla s csak a Dsilát említi a madsgarok másik fejedelme mellett, a pannóniai avar-maradványoké. A fejlődés természetes menete hozta magával, hogy el kellett tűnniök ezen külön fejedelemségeknek; Gyejcsa azonban a hatalmuk birtokában találta s ha vesztek is előbbi befolyásukból, Gyejcsa halálakor még megvoltak s egyszerűen a létezésük bizonyítja, hogy Árpád nemzetségének hatalma ekkor még mindig csak a bizánciak által «turkoknak» nevezett törzsekre terjedt ki. Bármilyen ok tartotta is vissza Gyejcsát, a mi miatt nem fejezhette be a magyarság egy fejedelemségben való egyesítésének művét, a jelleméből és a helyzetből levont következtetés csak az lehet, hogy ha már ő neki sikerült volna erőt venni a gyulák és harkák régi nemzetségén, akkor meg is szűntek volna azok a külön fejedelemségek, melyek leveretése Sz. Istvánra várt s Gyejcsa semmi esetre sem adott volna rá alkalmat — azzal péld., hogy az öcscsét megteszi gyulának — hogy más alakban bár, de továbbra is fenmaradjanak.

Három nemzedék alatt végbement fejlődési folyamat, a régi politikai szervezet s a magyarság lelki világának teljes átalakulása választja el Gyejcsa korát attól az időtől, midőn ismét föléled a társfejedelemség lappangó hagyománya. Ennek a nagy átalakulásnak egyik eredménye, hogy ekkor már csakis Árpád ivadékaik osztozkodtak az ország területében. Ezt nem szabad szem elől tévesztenünk; nem szabad elfelejtenünk, hogy Gyejcsa és Sz. István uralma alatt emelkedett a nemzet szemében az Árpád-ház oly magasra, hogy minden más fejedelmi nemzetség elhomályosult mellette; nem szabad felejtenünk, hogy a mikor Gyejcsa lett a nagyfejedelem, a magyarság politikai szervezete a törzsek laza szövetségéből állt, melyben a társfejedelmek, a gyula és harka, nemcsak az ország területében, hanem a fejedelmi jogok végrehajtásában is osztozkodtak Árpád ivadékaival; nem szabad felejtenünk, hogy Gyejcsa uralkodása sokkal közelebb esik a 955-ki hadjáratához, melynek vezérei (Lél, Bulcsu, Sur) közt egyetlen egy Árpád-ivadékot sem találunk, mint I. Endre és Béla korához, a mikor az ország területén már csak Árpád családjának tagjai osztozkodnak. S ha ilyen szempontból tekintjük a magyarság 1000

körüli viszonyait, akkor nem akadhatunk fel azon, hogy az a Gyula fejedelem vagy rex Julus, kit 1002-ben vagy 1003-ban Sz. István levett, más nemzetségbeli is lehetett s nem kellett Árpád-házbelinek lennie s a mikor az egykoru hildesheimi évkönyvek azt mondják róla, hogy Sz. Istvánnak anyai nagybátyja, avunculusa volt, nem kell apai nagybátyjára gondolnunk.

Más elbírálás alá tartozik aztán, hogy tulajdonkép mi volt a neve ezen anyai nagybátyjának: Julus = Gyula-e, vagy pedig Procuí, míg a «gyula» név csak a fejedelmi méltóságát jelenti.

Mindegyik vitatható; részemről egyik felfogás mellett sem tudnék határozott állást foglalni.

Megjegyzem azonban, hogy a többé-kevésbé eltorzítottnak tekinthető *Procuí* név, mely annyi fejtörést okozott boldogult Pauler Gyulának, alighanem összefügg a Béla király jegyzője által említett *Horca* névvel. Igaz, hogy nála Horca idősb Gyulának az apja s ifjabb Gyulának nagyapja, de a nélkül, hogy ezen adat helyessége fölött bármely irányban is találgatásokba bocsátkoznánk, lehetett a Horca a nemzetség ezen ágához tartozó második «gyulá»-nak is a neve.

A *Horca* nevet Vámbéry Á. a török-tatár *karga*, *kargaj* «holló» szóval magyarazza,¹ etymologiai tekintetben pedig ez utóbbit egynek veszi a magyar *karvaly*, *karuj* (a szláv nyelvekben: *kraguj*) szóval. Tekintve, hogy az I. Gyula leányainak mondott Sarolt és Karold neve szintén a török-tatár nyelvekből magyarázható meg legalkalmasabb módon (Vámbéry sz. «saraldi» a. m. szőke, sárgás, «karaldi» a. m. barna, feketés), de másfelől is a Gyulák nemzetsége a bolgárokkal hozható közelebbi kapcsolatba úgy a Gyula név (ó-bolgár Dulo-dinasztia), mint a Konstantin-féle kabarok vagyis a kozároknak meghódolt kubánvidéki onogur-bolgárok révén: a Horka név föntebbi értelmezése ellen alig lehet kifogást tenni.²

¹ A magyarok eredete. 1882. 172. l.

² Megjegyzendő, hogy a török szó értelme a madár-faj megjelölésében ingadozó. A kazáni tatároknál kétféle alakban is megvan, u. m. *kargha* «varjú» és *kirghi* «karvaly»; ez utóbbinak felel meg a török *kirgaj* «karvaly»; míg az ezzel egyező kun *korgui* a. m. «veréb». (Codex Cumanicus. Edidit c. Géza Kuun. 130. l.) Más madárneveknél is tapasztaljuk ezt a határozatlanságot. A Képes Krónikában feketének ábrázolt *turul* a törökben Ahmed Vefik pasa ozmanli szótára szerint a. m. *turul* «nagyobb

A Horka névalak ó-bolgáros (csuvasos) hangváltozatot tüntet föl a török *kargá*-val szemben, míg a *karga*, *kargaj*, *karguj* változatok megmagyarazzák a Horka és Prokuj végzete közti viszonyt. Ez utóbbi különben a *karguj*-nak megfelelő magyaros *karuj*, *karvuj* (karvaly) elszlávosításának tekinthető, a mennyiben a *kraguj* mellett egy magyarországi szláv *kravuj*, *krabuj*, *krobuuj* változat is számításba jöhet. Ez utóbbi alakok szolgáltatják az átmenetet a Thietmarféle Procuinévhez.

V.

A hildesheimi évkönyvek hazai krónikáink azon csoportjával, melyet Marczali H. után együttesen Nemzeti Krónikának nevezhetünk, Sz. István anyai nagybátyjának mondják rex Julust = ifjabb Gyulát, míg a Béla király jegyzője által adott leszármaztatás szerint II. Gyula nem testvére, hanem első unokatestvére volt Saroltnak, tehát Sz. Istvánnak csak másodfoku nagybátyja.

Mivel egyéb adatok nem állnak rendelkezésünkre, melyekből eligazodhatnánk a rokonsági viszony szabatos meghatározására, csakis belső okok dönthetik el, hol történt a tévedés? Ha előítélet nélkül s egész elfogulatlanul állítjuk fel a kérdést, különösen pedig nem zavarja meg ítéletünket a problematikus lengyel Adelaid belevonása: a dolog belső természeténél fogva Béla király jegyzőjének leszármaztatásában van meg a valószínűségnek minden kelléke, habár kétszáz esztendő választotta is el Sarolttól és a Gyuláktól. Nem tekintve azt, hogy mint királyi jegyzőnek módjában állt olyan korábbi genealogiai följegyzéseket használnia föl az Árpádok családi összeköttetései felől, melyek nekünk nem állnak többé rendelkezésünkre, magában a családi hagyományban is van annyi konzerváló erő, hogy megőrizhette az ilyen részletek emlékét. Ellenben egy távoleső idegennek, minő a hildesheimi évkönyvirő, még ha egykorú volt is, inkább csak az általánosságok juthattak tudomására. Neki nem voltak olyan adatai, hogy ez es

fajta sólyom, sas» (Turul. 1889. évf. 3. füz.), a keleti törökben *turghul* a. m. «kis fekete sólyom», de már a *torgaj* vagy az altaji tatár *turuj* a. m. «seregély». A magyar *sólyom* szónak megfelel a kun *soulun*, ennek jelentése azonban a. m. «fácán». (Cod. Cum. 130. l.)

ez volt rex Julius apja, ez meg nem más, mint István király nagyapja, ő csak annyit hallott, hogy rex Julius Sz. Istvánnak az «avunculusa» s a rokonságnak ezen megjelölése általánosságban véve akkor is igaz, ha Julius = Gyula nem a testvére, hanem unokatestvére volt Saroltnak. Különösen igaz akkor, ha visszavezetjük ezen adatot kiindulási pontjára, a magyarságra.

Nem lesz tehát fölösleges, ha a magyar nyelv szempontjából vonjuk vizsgálat alá a kérdést.

Mije is volt tulajdonképen a kis Gyula Sz. Istvánnak a régi magyarság nyevén? Nagybátyjának csak modern kifejezéssel mondhatjuk; őseink ezt így fejezték ki: anyjának a bátyja vagy öccse a szerint, hogy Sarolt vagy Gyula volt-e az idősebb?

A kik középkori okleveleinket forgatják, nagyon jól tudják, mily gyakran előfordul a «frater» szó a «patruelis» helyett az unokatestvér megjelölésére. A magyarázat nagyon egyszerű. A régi magyarban nem volt a latin «frater»-rel teljesen egyenértékű szó; a «fivér» nagyon is új keletű, még a népies «testvér», «testvérbátya», «testvéröcs» sem tekinthető valami ősrégi kifejezésnek; hajdan csakis a «bátyám» és «öcsém» járta, akár testvérről, akár unokatestvérről, akár nagybátyáról, illetőleg unokaöcsről volt szó. Ezért olyan ingatag középkori okleveleinkben a «frater» szó használata, ezért jelent sokszor «patruelis»-t is.

Alkalmazzuk már most ezt a külföldi évkönyvek magyar vonatkozású genealogiai adataira, melyek végső forrását mégis csak magyar földön, a magyarságtól hallott rokonsági kifejezésekben kell keresnünk s ha azt találjuk, hogy péld. az altaichi évkönyvek Vazult a Sz. István fivére fiának (filium fratris sui) mondják,¹ holott Vazul apja, Mihály Sz. Istvánnak nem a fivére, hanem az apai nagybátyja, «patruus»-a volt: a «frater» szóban a magyar *bátya* kifejezés szolgái átfordítását kell keresnünk. Ugyanilyen okbul tették meg krónikáink Mihály másik fiát Szár Lászlót Sz. István «patruus»-ának; a krónikairó magyarul gondolkozott az illető helyen s azt akarta vele mondani, hogy Sz. István magához hívta a *bátyja*, Szár László fiait; mivel pedig tudta, hogy Szár László nem volt a fivére, «frater»-e Sz. Istvánnak, tehát a másik megfelelő jelentésü

¹ Pertz, Mon. Germ. Script. XX. k. 794. l.

szót alkalmazta, nem gondolva arra, hogy itt a «patruelis» lett volna helyén.¹

Akármilyen uton kapta is a hildesheimi évkönyviró a magyarországi események, Sz. István és nagybátyja háborújának hírét, végső forrása mindenestre magyar volt s ez a forrása, a míg egyfelől félreérthetetlenül kifejezte azt, hogy István király apai vagy anyai részről volt-e rokonságban rex Julussal, más felől a «bátya» vagy «öcs» használata által határozatlanul jelölte meg, hogy itt Sz. István anyjának a fivére vagy unokatestvére értendő-e? Rex Julius István király anyjának a bátyja vagy talán inkább az öccse, «frater»-e volt, tehát Sz. Istvánnak az «avunculus»-a. Nem hinném, hogy ha Sz. István apja öccsének mondta volna rex Julust a hildesheimi évkönyvek forrása: akkor is az «avunculus» szó fejezné ki a nagybátyja fogalmát. A középkori latin író mindig magán viseli a saját anyanyelvének bélyegét, a latin szókat a saját anyanyelve szerint alkalmazza; ott, hol az élő nyelv nem tett különbséget az apai és anyai nagybátya megjelölése közt, a román nyelvekben általánossá vált «avunculus» szót használták, tekintet nélkül arra, hogy apai vagy anyai nagybátyáról van-e szó. Ahol azonban maga az élő nyelv hívta fel a figyelmet a megkülönböztetésre, ott nem igen szokták fölcserelni a régi latinság «patruus» szavát az «avunculus»-szal. Középkori okleveleinkben sűrűn előfordul a «patruus» szó az apai nagybátya megjelölésére s én nem tudok rá esetet, ámbár nem tartom merőben lehetetlennek, hogy helyette az «avunculus» szót alkalmazták volna.

A magyar ugyanis, habár körülírással,² különbséget tett a kétféle nagybátya között. Sőt egykor külön szavának is kellett lenni rá. Abban a társadalmi környezetben, melyből ideszakadt, s a rokon nyelvekben külön kifejezés van az apai, meg anyai nagybátyára, sőt még tovább is mennek a megkülönböztetésben. Így péld. Hunfalvy P. a Vogul föld és nép leírásában a következőképp adja a vogul nyelv ide vonatkozó kifejezéseit:

äki, *äki* = atyám bátyja,

känk, *känk* = atyám öccse (és testvérbátyám),

¹ A középkori magyar bibliafordítás bécsi codexében is (64. l.) a *bátya* szóval a *patruus* van kifejezve.

² Calepinusnál: *patruus* = atyám bátyja (Molnár Albertnél atyám öcse vagy bátyja); *avunculus* = anyám bátyja.

angu-äki = anyám bátyja,

säsgi = anyám öccse.

Munkácsi B. ez utolsót *säs*, *säsi*, *säs* alakban közli és szerinte általában «anyai nagybátyát» jelent, miként a cseremis *čüčü* (ellenben az apai nagybátya *óaj*, *íaj*, *íza*, *ízaj*, *zaj*), votják *čuž-murt* és zürjén *čjöz*, *čjoz* is.

Hasonló éles megkülönböztetést találunk a középvolgai csuvasban, a hunok és bolgárok nyelvének ezen összezsugorodott maradványában:

mócej = atyám bátyja,

píce = atyám öccse (és a vogulhoz hasonlóan: testvérbátyám),

asla, *kokku* = anyai nagybátya.

A középzásiai törökség nyelvében az apai nagybátyát az *abaka*, *abagha* szó jelenti, mely ugyanilyen értelemben megvan a mongolságnál (*abagha*) és tunguzoknál (*avaga*) is, az anyai nagybátyát pedig a *tagaj*, *tagha*. Az ozmanli az *abugha* szó helyett inkább az arab *amudsa* szót használja az apai nagybátya megjelölésére, míg az anyai nagybátya a. m. *daji*.

Bizonyos tehát, hogy az ősmagyaroknak is külön szava volt az apai, meg az anyai nagybátyára s azon fölül mint a vogul és csuvas nyelvek mutatják, másképp nevezték az apa bátyját, mint öccsét. Az utóbbira kétségkívül a *bátya* szót alkalmazták, a mely e szerint jelentette 1. a testvérbátyát, 2. az apa testvéröccsét. Mi volt az apa bátyjának régi neve: nem tudjuk; gyanitom azonban, hogy az *atya* mellett fölösleges *apa* szó fejezhette ki, tekintve, hogy a középzásiai törökségnél is a megfelelő *aba* szó részint «atyát», részint «atyai nagybátyát» jelent, valamint azt is tekintetbe véve, hogy primitív társadalmi szervezetekben az atya halála után a legidősb férfitestvér szokta gyakorolni az atyai jogokat, a mi aztán maga után vonja a rokonsági megjelölésmódnak olyan, a nyugot-európaiktól nagyon különböző sajátosságait, hogy péld. *vönek* és *meny*nek nevezik nemcsak a gyermekek, hanem az ifjabb fi- és nőtestvérek házastársát is. Az idősb fivérnek ezen atyai jogköre magyarázza aztán meg, hogy ugyanaz a szó «atyát» is, «atyai nagybátyát» is jelenthet.¹

¹ Béla király jegyzőjénél nyilván ilyen módon lett Bulcsu vezérnek Bogát az apja, holott a Bulcsuval személyes ismeretségben levő Konstantin császár Kált (Kálés) mondja atyjának. Bogát vagy Bugát tudvalevőleg

A *bátya* szóval rámutattam, hogy a rokonsági viszony megjelölésére szolgáló szavaink nem fedik mindig a megfelelő latin és egyéb nyugot-európai kifejezéseket s nem egyszer ez a magyarázata az oklevelekben és krónikákban előforduló hibás genealogiai meghatározásoknak. De volt e különbségnek egy más következménye is. A latin-germán befolyás bomlasztó hatást gyakorolt az egykori kifejezésekre; módosult az értelmük, néha, mint a *bátyáé*, zavarosabbá vált, más esetekben szűkebb körre szorult, szabatosabb lett; több szó feledésbe merült az által, hogy a részletesebb megjelöléseket általánosították s egy szóba foglalták össze, így péld. a sógorság sokféle viszonyát a vogul külön szókkal fejezi ki (panyt = néném férje, vuäps = hugom férje vagyis vöm, äk = feleségem bátyja, juriš = feleségem öcscse, äg = feleségem nénjének férje, pals = feleségem hugának férje), míg nálunk a német eredetű *sógor* szó kiszorított minden mást, minő volt péld. még a középkorban is a *süw* vagy *siv*, mely a férj fitestvérét jelentette s ahogy a modern *sógornő* mellett már-már egészen kezd kimenni a használatból ősrégi *ányg* szavunk. Ez történt az anyai nagybátyát jelentő régi szavunkkal is, a melynek helyét a nagyon is sokféle értelmű *bátya* szó foglalta el.

Bár nem tartozik szorosan ide, mégis azt hiszem, nem végzek fölösleges munkát, ha a családi viszony megjelölésére szolgáló szavaink közül egypárnak itt közlöm az alapjelentését vogul és csuvas analogiákra támaszkodva, a melyek közül emez a magyarság honfoglalás előtti társadalmi viszonyaira, amaz pedig a még korábbi állapotokra vet világot. Ahogy a bátya szónál felhasználhattuk ennek tanúságait, talán a többenél is találunk középkori okleveleinkben olyan nyomokat, melyek csakis a magyar kifejezéseknek ezen ősrégi értelme által nyernek magyarázatot.

Bátyám : 1. idősb fivérem, 2. apám öcscse.

Öcsém : 1. ifjabb fivérem, 2. apám bátyjának a fia.

nem költött alak, hanem Liutprand sz. a 921-ki olasz hadjárat vezére (Pertz, MGSS. III. 299.) s a tihanyi apátság alapítólevelében említett *Bagath mezee* (a mai Alsó- és Felső-Bogát puszta Somogy megyében) helynév tanúsága szerint ott volt szállása a Balatonvidéken, hol Bulcsu nemzetsége székelt s ahol a zalai részekben Kál neve is fennmaradt,

Néném : 1. idősb nővérem, 2. apám huga.

Hugom : 1. ifjabb nővérem, 2. apám öcscsének a leánya.

Vöm : 1. leányom férje, 2. hugom férje; ezenkívül a voguloknál a feleség nénje is vejének (vuäps) nevezi a huga férjét, vagyis modern magyar nyelven a sógorát.

Menyem : 1. fiam neje, 2. öcsém neje.

S ezzel párhuzamosan megy egy egész sorozata a családi viszony megjelölésének. A csuvasban *jisna* a. m. a néném férje, mivel azonban az atyám huga is néném, tehát ennek a férje is *jisna*; szintén egyforma kifejezés van a bátya nejeére és az atya öcscsének a nejeére. Főntebb említettük, hogy külön szó van az atya bátyjának megjelölésére; a csuvasoknál ugyanaz a szó (mo-cej) egyuttal az anya nénjének férjét is jelenti, míg a voguloknál az atya bátyjának megnevezésére használt szót (äk) a feleség bátyjára és férj bátyjára is alkalmazzák, vagyis a mi kifejezés-módunk szerint összezavarják a nagybátyát a sógorral.

Nem folytatom tovább, ezt is csak azért közöltem, hogy felhívjam a figyelmet a családi beosztásnak arra a nyugot-európaítól nagyon elütő rendszerére, mely kétségtelven megvolt a honfoglalás előtti magyarságnál is, hol egy-egy kifejezés-mód egészen más fogalmi kört foglalt magában, mint a vele többé-kevésbé egyeztetett latin-germán szók. S mikor megállapítani igyekszünk a latin középkori rokonsági elnevezések körét, jusszon eszünkbe, hogy azok háttérben egy-egy különleges magyar jelentés is lappanghat, a miről sem Ducange, sem a szokásos latin-germán terminologia nem ad felvilágosítást.

VI.

Összegezzük vizsgálataink eddigi eredményét.

Sz. István anyjának a lengyel fejedelmi házból való származása nemcsak hogy nem igazolható egykoru források alapján, de egyenesen kizártnak tekinthető. Ha lengyel lett volna, Thiethmar semmi esetre sem mulasztja el akár Sz. István anyai nagybátyja, Procu Lengyelországba való menekülése alkalmával, akár Gyejcsa neje jellemzésénél, hogy meg ne említette volna a Boleszlávval való nagyon is közeli vérségi kapcsolatot is. Mig Thiethmar csak negatív szempontból szolgáltat bizonyítékot, a hildesheimi évköny-

vekben már a magyar kutforrások igazolását is megtaláljuk, melyek egyik honfoglaló vezéri nemzetségből, az erdélyi Gyuláktól (vagy gyuláktól) származtatják Saroltot, Sz. István király anyját. Ez az igazolás azonban csak a lényegre terjed ki; a hildesheimi évkönyvekben csupán a váza van meg annak, a mit krónikáinkban találunk e családi összeköttetésről; de már az olyan részleteket, hogy Sz. István anyját Saroltnak hívták s igen szép nő volt, hogy idősb Gyula volt az apja s Gyejcsa fejedelem Beliud ösztönzésére vette nőül, hogy az országa vesztett és Sz. István által családostul elfogott ifjabb Gyula idősb Gyulának az unokaöccse s két fiának Bua és Bucna (Pauler Gy. szerint Baja és Bajna, Karácsonyi J. szerint Bolya és Bonyha) volt a neve, mindezt hasztalan keressük a hildesheimi évkönyvekben. Mindez arra vall, hogy ugy Béla jegyzőjének, mint a másik krónikacsoport első szerkesztőjének sokkal több anyag állt rendelkezésére akár a hagyományban, akár valamely régibb hazai följegyzésben, semhogy forrásuknak a hildesheimi évkönyveket kellene felvennünk. Mert tárgyilagossá magyarázatnak talán mégsem fogadható el az olyan föltevés, hogy mindezen részletesebb értesülés nem egyéb a hildesheimi évkönyvek száraz adatának tóditásánál és ferdítésénél.

Mindezek után a lengyel kutforrások a legjobb esetben is csak annyit bizonyíthatnak, a mit történetíróink nagy része eddig is vallott, hogy Adelaid a második (vagy megfordítva, az első) neje volt Gyejcsának, Sz. István azonban nem ettől, hanem azon magyar feleségétől származott, kinek magyar értelemben vett «frater»-e vagyis Sz. István «avunculus»-a, anyai nagybátyja, az egykoru forrásokban említett rex Julus, tulajdonképeni nevén talán Proci (Horka?) volt.

De még az sem olyan bizonyos, hogy Adelaid Gyejcsának lett volna a felesége.

A mint egyszer kivetköztettük ezt a föltevést az egykoru értesültség látszatából, rögtön fölmerül az a kérdés, vajjon nem toldották-e meg valamivel azok a később élt lengyel évkönyvirók régebbi kutforrásuknak az adatát, mely csak általánosságban, név nélkül szólhatott valamely magyar hercegről, mint Adelaid férjéről. A mit aztán Miesko nővérének férjhezmeneteléről olvastak a régebbi évkönyvekben, «tóditják ugyan — hogy Karácsonyi J. úr szavait alkalmazzam,

ahogy ugyanezen kérdésben a hazai forrásokról nyilatkozott — beszélnek Jesséről és megteszik Adelaid férjének, de azzal meg épen elárulják tudatlanságukat, mert hiteles egykoru adatok szerint ezen Jesse sógora, Sz. István anyai nagybátyja nem a lengyel Miesko, hanem a magyar rex Julus, a magyar krónikák Gyulája volt. Ilyen tanuknak pedig nem hihetünk».

Ha egyszer fölmerül az a kérdés, hogy «Jesse» neve, mely már alakjánál fogva is kései hangfejlődésre utal,¹ valamely meg nem nevezett magyar herceg helyett csak későbbi (XIII. századbeli) betoldás lehet, rögtön felötlök az a körülmény, hogy nem Gyejcsa, hanem a testvére, Mihály családjában nyilvánul erős nyugoti szláv befolyás.

Mihály egyik fiát Lászlónak, Vladiszlávnak nevezték. Unokái közt a Damozlaus, Domyzlo vagy Bomizlo, Bonuzlo (Boleszláv) nevet találjuk. Talán Vazul, Vászoly neve sem a görög-byzanczi Basiliosnak, Vasziliosznak felel meg, ámbár a szlávos Vaszili, Vaszilij nagyon közel áll hozzá, hanem inkább — tekintve a Vancil változatot — a Vaclavnak, Venceszlávnak, Venczelnek, a mely esetben a z XI — XII. századbeli írásmód szerint *cz*-nek (v. ö. Turzol = Tarczal, Zymgota = Zinkota), *cs*-nek olvasandó vagyis a Vazul = Vacul ilyen világítás mellett nem egyéb, mint a Vancil, Venczel név nasalis nélküli nyitravidéki cseh-tótos változata. De ha mellőzzük is a Vazul nevet, ott van még mindig testvére, Szár László neve, a mit ebben az időben még egyáltalában nem tekinthetünk keresztnévnek. Pogány szlávnyugoti szláv név volt, keresztnévvé csak Sz. László által vált. Hogy került ez a pogány cseh vagy lengyel név a magyar fejedelmi házba? Kétségkívül ugyanolyan módon s olyan okból, mint a hogy Sz. István a szász-bajor házból származott feleségének rokonsága révén Henriknek (az Imre alak jóval későbbi fejlemény), Ottónak nevezte fiait. Mihály családjában is azért használták a cseh-lengyel neveket, mert Mihály vagy a lengyel, vagy a cseh fejedelmi házból nősült.

Mihály ismeretlen neje tehát nagyon köny-

¹ A *Gyécse* kiejtésnek felel meg. A X—XI. századbeli hangalak más. Thiethmar *Dewixet* ír s ugyanilyen, bár *gy*-s kiejtésre utal I. Géza neve a koronán: Γεωβιτζ, érmein a GEVCA névalak olvasható, VII. Gergely pápa leveleiben pedig a *Geusa*, *Geuza* alakot találjuk. (Fejér CD. I. 420., 423.)

nyen azonos lehet azzal a lengyel Adelhajddal, I. Miesko nővérével, kit a későbbi lengyel évkönyvirók Gyejcsa nevének tettek meg. Ezt a lehetőséget még valószínűbbé teszi az, hogy Mihály egyik unokájának, I. Endrének a leánya szintén Adelhajd nevet viselt, holott felesége, az orosz Anasztazia, I. Jarosláv kievi nagyfejedelem és a svéd Ingegerd vagy Anna leányának családjában ismeretlen volt ez a név, tehát I. Endre családi hagyományai közül való; mivel pedig I. Endre anyját is orosz eredetűnek mondják krónikáink — «(Caluus Ladislaus) uxorem de Ruthenia dicitur accepisse», a minék az orosz kutfőkben is nyoma van, mert Sz. István kortársa, Nagy Vladimir nagyfejedelem második leányát, Premiszlavát a magyar király feleségének állítják: Endre nagyanyját, Mihály hg nejét tekinthetjük olyanak, a ki meghonosította az Árpádok közt az Adelhajd nevet. Volt t. i. még egy másik Adelhajd is: Álmos hercegnek a leánya s II. Béla király nővére.

VII.

Gyejcsa fejedelem testvéréről, Mihály hercegről csupán ennyit jegyeztek föl krónikáink: «Toxun genuit Geycham et Michaellem. Michael vero genuit caluum Ladislaum et Vazul».

Karácsonyi János úrral együtt mindannyian feltűnőnek találhatjuk, hogy a krónikákban csupán a keresztnéve van följegyezve, ellenben hallgatnak pogány nevééről, holott, ha nem is azonosítjuk ifjabb Gyulával, fiai, sőt unokája, Levente után ítélve, aligha állt valami erősen a kereszténységben.

De van egy más dolog is, a mi szintén feltűnhet, az t. i., hogy a Mihály név többé nem fordul elő az Árpádok között, holott 1038 után már valamennyien tőle származtak. Ez annál szokatlanabb, mert fiának Szár Lászlónak a nevét már az egyik kisunoka viseli; Endre, Salamon és Kálmán neve is ismétlődik, pedig nem is az ő ágazatuk maradt fenn, Sz. Istvánt, Sz. Imrét vagy az egyenes ősokeket nem is említve.

Ez arra a föltevésre vezethet, hogy Mihály vagy Michael név talán ez esetben nem is keresztnév, hanem valamely hasonló hangzású pogány névnek keresztnévvé való elferdítése, a mire elég példát találunk középkori történelmünkben.

Hogy a legszembevetőbbek közül említsek néhányat, így ferdítette el a pogány nevét a tatárjárás előtt élt Bulcsu püspök Basiliussá s így lett a Tomaj nembeliek hagyományos Thonuz vagy Taniz nevéből Dionysius, Dienes stb. Ha igaz ez a föltevés, akkor talán nem is egészen meddő dolog kutatni a Michael keresztnévvel helyettesített pogánynevet, mert a hogy használatban volt testvérének Gyejcsának a pogány neve a későbbi Árpádok közt is, ép úgy, vagy még inkább fenmaradhatott az ő, Michaelre emlékeztető pogány neve.

Ilyennek látszik a *Béla*, melyet mindjárt Mihály egyik unokája viselt s azután is egyik legkedveltebb neve az Árpádoknak.

Hogy a Béla nem tartozik a keresztnévek sorába, azt fölösleges bizonyítgatni; legfőlebb arról lehet szó, régi magyar vagy szláv eredetű pogány név-e? Rendesen a szláv «bêlu», «bêl», «belyj», «biely» = fehér szóból származtatják, míg újabban Karácsonyi J.¹ a Thiethmar által említett lengyel «béla» az az szép szóval veszi egynek. Mellőzve a Turul IX. évfolyamában (114. l.) tett egyéb észrevételeimet, e magyarázatoknak az az alaphibája, hogy a lengyel és más szláv személynevek közt nincs meg a Béla (más a Beluš, Belimir stb.), különösen pedig, a mi a jelen esetben nagyon is számba veendő, nincs meg a lengyel és egyéb nyugoti szláv fejedelmi ház szokásos nevei között. Sohasem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy az Árpádok a kész neveket vették át a velük rokonságban volt családoktól, mint a Vladislávot, Boleszlávot, Henriket, Lambertet: de hogy ők maguk alkottak volna idegen nyelvű szavakból új neveket, ez talán még sem hihető. Utóvégre is az Árpádház nem szláv, hanem magyar volt. Ezzel a ténnyel egyszer talán még is le kell már számolnunk.

De ebből aztán következik egy másik tény. Az Árpádoktól használt személynevek közt mindaz, a mi nem általános keresztnév, a minő az István = Stephanus, Endre = Andreas, Salamon = Salomo stb., vagy nem a velük összeköttetésben levő dinasztiaéknál divatozott, mint a minő az Imre = Heinrich, László = Vladisláv stb., az ősi nevek közé tartozik, melyek eredete, a mennyiben a magyar nyelvből meg nem fejthetők, a honfoglalás előtti török (hunn-bolgár-

¹ Szt. István király élete. 100. l.

kozár), perzsa (parthus-, Szasszanida) és kaukazusi kapcsolatok révén deríthető fel.

Ezen nevek közé tartozik a *Béla* is, melynek ősbibb alakját az altaji turk (köktürk) fölíratokban található *Bojla* tarkhan s az avar vagy bolgár eredetű nagyszentmiklósi kincs egyik görög betűs csészéjén olvasható *Buëla* zoapan neve tünteti föl.¹ Hogy a Béla név csakugyan ezekkel függ össze, bizonyítja az, hogy I. Bélát Albericus Pugilnak mondja. Egy időben sokat vitatkoztak azon, mit akar jelenteni ez a «pugil» szó. A Bojle, Buëla névalakok ismerete után azonban nem lehet más, mint a Béla névnek egy körülbelül Bughila, Buhila alakban használt régi változata. De a későbbi nyelvhasználatban Bélának mondott névalak szerint kellett lenni egy közbeeső Beghila, Behelaforma változatnak is, ez pedig már közel áll a Michael keresztnév német és

¹ + ΒΟΥΗΛΑ ΖΟΑΠΑΝ. ΤΕΧΝ. ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ.
ΒΟΥΤΑΟΥΑ. ΖΩΑΠΑΝ. ΤΑΓΡΟΓΗ. ΗΤΣΙΓΗ. ΤΑΙΧΗ.

Az eddig még teljesen föl nem derített, de semmi esetre sem görög nyelvű fölíratból bizonyos, hogy *Buëla* és *Butaul* személynevek; *zoapan* vagy *zôapan* = zupan, ispán a czim, *Dygetoigé*, *Tagrogé* és *Etzigé* valószínűleg Tisza- Maros- és aldunamenti földrajzi nevek, a *-gê* (-ji, -gyi) azonban aligha lesz a. m. a görög *gê* = föld, hanem valami végzet, esetleg az árpádkori nevekben sűrűn előforduló *-di* vagy *-du* (Etzigé = Békésmegyei Öcsöd?); a Buëlánál és Butaulnál ismétlődő *tesê*, *taisê* talán azt jelenti: «ur», «fejedelem»; ha ismernénk egy megfelelő szót, megállapíthatnánk: magyar- vagy török jellegű-e a fölírat a szerint, hogy a szóvégzetben *-i* vagy *-szí* fejezi-e ki a birtokragot? A kincset hihetőleg az avarok rejtették el a frankok elleni végküzdelmek idején, népvándorláskori leleteink tanúsága szerint ugyanis a Tisza-, Maros- és Kőrösvidék volt az avar világ központja, sehol annyira nem tömörült a népesség, mint ezen a területen. S az edények diszitményei is már a népvándorlás korának utolsó szakára utalnak. Feltűnő már most, hogy a krónikáink első részét képező Hunn Krónika, mely úgy Thury József és dr. Sebestyén Gyula, mint e sorok írójának felfogása szerint is az avarok végső küzdelmeinek és bukásának hagyományait és mondáit foglalja magában, szintén tud egy *Béla* nevű hunn vagyis avar vezérről, ki vezértársaival együtt a cesumauri ütközetben esett el, ahol 791-ben csakugyan volt az avaroknak egy véres csatája Nagy Károlylyal. (Pulsis igitur Hunorum præsidis ac destructis munitionibus, quarum — — — altera *iuxta Comagenos civitatem* in monte Cumeoberg vallo firmissimo exstructa, ferro et igni cuncta vastantur. *Einhardi Annales ad a. 791.* Pertz Mon. Germ. Script. I. k. 177. 1.) Semmi lehetetlenség sincs benne, hogy Béla vezér nevében épen a nagyszentmiklósi kincs Buëla zoapanjának emlékét őrizték meg hunn mondáink.

olasz Michel változatához, úgy hogy valamelyik XI. századbéli évkönyvíró könnyen egynek vehette a két nevet s a hogy a Tonuzra ráfogták, hogy az megfelel a Dionysius keresztnévnek, azonképen cserélhetette föl ezen mindenestre papi ember a Beghilát, Behelát Michaellel.

Egy ideig abban a nézetben voltam, hogy Mihály hg. talán egy személy Erdeueelui Zoltánal, kire a krónikák szerint Sz. István a Keántól elfoglalt erdőntuli részek kormányzását bizta. Az ügyetlen krónikás összezavarja Sz. István szépapjával, a mi természetesen képtelenség; annyit azonban mégis igaznak vehetünk belőle, hogy az Árpádháznak volt ezen Erdőelvi Zoltán egyik korosabb tagja s talán nem is az ekkor már fejedelmi ágnak nevezhető Taksony-ivadékok közül. Ha valami jelentőséget tulajdonítunk az Álmos ősapáit magában foglaló lajstromnak olyan értelemben, hogy nem egyszerű koholmány volt, hanem bizonyos félremagyarázott genealogiai adatok, nevezetesen a régi vezérekre, különösen az Árpádház korábbi elágazásaira vonatkozó töredékes emlékek képezték a krónikás kiindulási pontját s ezen töredékekből tákolta össze az ősapákat: akkor ezen lajstrom alapján Falicsi (Falés, Falitzisz, Pauler Gy. szerint Faisz) fiát kereshetjük Erdőelvi Zoltánban. Ott ugyanis többek közt ezen leszármazási töredék található: Berend apja Zulta, ezé Bulchu, ezé Bolug stb. Bolugban hihetőleg Árpád egyik fiának, Jeলেখnek az emléke lappang, míg Bulchuban unokájáé, Falicsié, a ki azonban Konstantin szerint nem Jeলেখnek, hanem Jutasnak volt a fia.

De akárki volt is Erdőelvi Zoltán, a főteb- biek után nem tartom többé egy személynek Mihálylyal, kinek igazi neve, mint bebizonyítani igyekeztem, nem is Mihály, hanem Béla volt.

Mihálynak, mint tudjuk, két fia volt: Szár László és Vazul (Vászoly? Vancil?) s négy unokája: Endre, vagy András, Béla és Levente testvérek, meg aztán Domszló vagy Bonuszló (Boleszláv); krónikáink a három testvért Szár László fiainak mondják, Béla király jegyzője szerint is András király Szár Lászlónak volt a fia; ellenben a Gellértlegenda a Váradí és Zágrábi évkönyvekkel együtt Vazult tartja a három testvér apjának, míg Szár Lászlónak az utóbbiak szerint Bonuszló volt a fia. «Dux autem Ladislaus Calvus de quo supra — olvassuk a váradi évkönyvek-

ben — habuit filium, qui Domyzlo vocabatur.»¹

Történetíróink véleménye megoszlik e kérdésben. Karácsonyi J., Marczali H., Mátyás Fl. Vazultól származtatják a három testvért s általuk az Arpádok további hajtását, míg Pauler Gy. Béla király jegyzőjének és Kézainak, Kun László udvari papjának az állítását fogadja el, kiknek módjukban volt tudomást szerezni arról, Vazult vagy Szár Lászlót tartotta-e ősenek a királyi ház, már pedig a királyi ház legjobban tudhatta, melyiktől származott a két testvér közül. Karácsonyi Jánosnak azonban erre az a válasza, a minnek különben Marczali H. is kifejezést adott, hogy a Névtelen és Kézai oly királyi udvarban éltek, ahol már I. Béla királynak ájtatos ivadéki rendelkeztek s mint keresztény papoknak érdekükben állott, hogy királyi uraiknak a pogány vallás kedvezésétől és keresztény szempontból súlyos erkölcsi hibáktól ment őst szerezzenek, megtették tehát András, Bélát és Leventét Szár László fiainak, kinek nevéhez a hagyomány nem fűzött holmi alacsony rangú házasságot, vagy épen ágyasságot, mint Vazuléhoz, kiről azt beszélték, hogy a három testvért egy Tatun nembeli leánytól házasságon kívül nemzette.

Mind a két szempont egyformán nyomós. Úgy tetszik azonban, Karácsonyi J. ur felfogását ellenkező irányban is lehet fordítani. Mondhatjuk azt is, hogy bizonyos keresztény papoknak és királyi uruknak vagy legalább az udvarához tartozóknak érdekükben állott azt a hirt terjeszteni, hogy a három testvér, András, Béla és Levente a pogány vallás kedvezése és keresztény szempontból súlyos erkölcsi hibák miatt megbélyegzett Vazulnak a fiai, kiket nem is törvényes házasságban, hanem házasságon kívül egy alacsony rangú nővel nemzett, tehát semmikép sem méltók a magyar királyságra. Gondoljunk csak a Vazul megvakittatása utáni időkre, a törődött Sz. István utolsó évei alatti udvari cselszövényekre, Péter királtságára, a körülötte sereglő idegenekre, papokra, német lovagokra, a német császár beavatkozásaira, hogy mennyien lehettek, a kiknek érdekében állott minél kedvezőtlenebb színben tüntetni föl a külföldre menekült fél-

pogány ifju Arpádfiakat s még törvényes származásukat is kétségbe vonni. Rágalmak a XI. században sem voltak ismeretlenek s úgy látszik, a krónikaszerkesztés legrégibb korszakából való még a krónikás kifakadása e mende-mondák ellen, a mikor friss keletűek voltak és czáfolatra szorultak! A XII. és még inkább a XIII. században, a mikor már réges-rég megszilárdult Mihály ágának a trónja, aligha jutott volna eszébe akármelyik udvari papnak is, hogy tiltakozzék a Vazultól való származtatás ellen, ha csakugyan ő volt az ősapa.

A kérdést, hogy Szár László vagy Vazul volt-e apja a három testvérnek, teljesen eldönti az az első pillanatra jelentéktelennek látszó körülmény, hogy mindjárt I. Béla a László nevet adta második fiának. Ha Béla Vazul fia lett volna s nem Szár Lászlóé: bizonyára inkább az apja nevét választotta volna a nagybátyjái helyett. Akármilyen szemmel nézte is a későbbi ájtatos nemzedék Vazult, I. Béla mégis csak a szerencsétlen apát tisztelhetette benne. Ezt pedig mindenkép számba kell vennünk a sokféle szempont mellett, a mi fölmerülhet ezen kérdésben. Megtette különben előttem is egy eldugott jegyzetben Wertner Mór, a ki «Az Árpádok családi története» cz. művében (137. l. 4. jegyzet) a következőket mondja I. Bélánál: «mint tudjuk, sz. Gellért életírója szerint Vazul az atyja. De mivel egyik fiát szintén Lászlónak nevezte, biztosra vehetjük, hogy Szár Lászlótól származott.»

¹ Hogy krónikáinkban XI. századbeli, az altaichi évkönyvek adataitól független följegyzésből eredő elemek is vannak, mutatja a somogyi Koppányt leverő Vencelin ivadékaiknak a XI. század második feléig terjedő ezen leszármaztatása: Vencelin fia Radi, ezé Miska, ezé Kupán és Márton, továbbá Márton fia Salamon király hive, a «dicső, vitéz Vecellin nemzetségéből»: Bátor Opos; Márton 1055—1067 körül szerepelt, nevét ott találjuk a tihanyi és zazyti adomány mellett tanuskodó urak névsorában. Vencelin e szerint a X. század dereka táján születhetett s fia Radi a Koppány elleni háboru alatt legénysorban velt. Különben már Toldy Ferencz megjegyezte, hogy I. Endre megkoronáztatásával s Béla bejövetelevelé mintegy lezárja a krónikairó az események tárgyalását s itt-ott pótolja a korábbiak hézagait; ez alkalommal kel ki azon hiresztelés ellen is, hogy a három testvér Vazul törvénytelen fia. Dr. Sebestyén Gyula a király-krónika ezen legrégibb részét egy Salamonkori, 1075 körül szemléldő jeles krónikástól származtatja, ki Gyejcsa és László herczegek mellett Salamontól sem vonja meg rokonszenvét. (A magyar honfoglalás mondái. I. k. 210—211. l.)

¹ H. H. Fontes Dom. III. k. 251., 267. M. Könyvszemle 1895. 224. l.

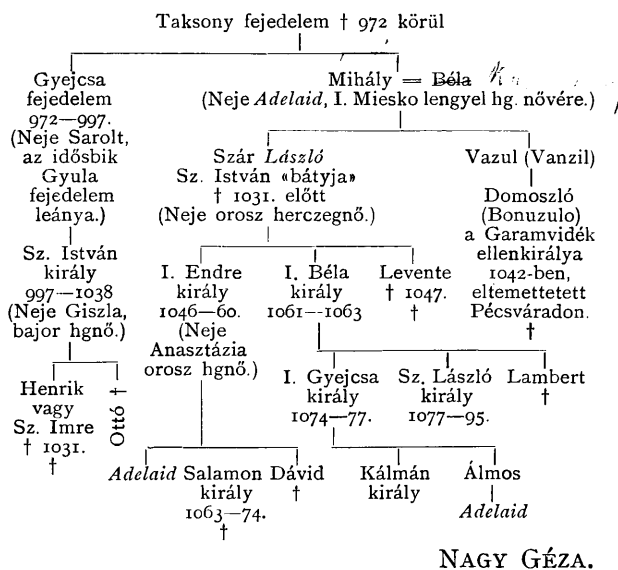
Mig Vazulról fennmaradt egy pár adat, Szár Lászlóról nevéen kívül mit sem tudunk. Csak épen sejtethető a «Szár» = kopasz jelzőből, hogy tövig nyíratkozva pogány szokások szerint élt, mint Vazul, kinek bátyja volt, mert a krónika Mihály fiai közt előbb említi Vazulnál. «Michael vero genuit caluum Ladislaum et Vazul.» Sőt úgy látszik, Sz. Istvánnál is idősb volt. Csakis ezért mondhatta a krónika egy helyen Sz. István «patruus»-ának, a mi semmi esetre jelentheti azt, hogy «nagybátyja» volt, hanem, mint föntebb már utaltunk rá, egyszerűen a magyar «bátya» szó fordítása. Ha tehát Sz. Imre halála után Vazul volt az, a kit az udvari pártnak el kellett tenni az utból, mint a királyi ház ifjabb ágának a fejét, ez világosan bizonyítja, hogy ekkor már nem lehetett életben Szár László s kiskoru gyermekei fölött öccse, Vazul gyakorolta az apai hatalmat. Kétséget sem szenved, hogy minél zsegebb korban vesztette el apját a három testvér, annál kevesebb tudomása lehetett a külvilágnak arról, hogy ki is volt tulajdonkép az apjuk s annál tágabb tér nyílt az udvar pletykáinak, melylyel, mint a következők mutatják, nagyon feszült viszonyban lehetett az ősi szokásokhoz ragaszkodó Vazul is, valamint a bátyja is.

Ha Szár Lászlónak András, Béla és Levente volt a fia, az a Bonuzlo, kit a váradi és zágrábi krónika Szár László fiának mond, csakis Vazul fia lehetett.

Őt kell, nem pedig a Vazul megvakittatása idejében már életben nem lévő Szár Lászlót Sz. István azon «fratruelis»-ének, t. i. a «frater»-e = öccse (= unokatestvére s nem testvér-öccse) fiának tekintenünk, ki a csehknél élt számkivetésben s 1042-ben, midőn III. Henrik Abától elfoglalta a Morva és Garam közti területet, mivel a lakosság semmi áron sem akarta elfogadni Pétert királyának, Bretiszlav cseh hg. kérésére megkapta a meghódított városokat a császártól, de Aba csakhamar visszaüzte Csehországba.

Később azonban mégis haza került s a pécsváradi apátságban temették el, melyet gazdagon megajándékozott.¹ Hogy a Pécsváradon eltemetett s II. Gyejcsa 1158-ki oklevelében említett Domoszló (dux Domoslaus) Aba király fia lett volna, mint Pauler véli, nem tartom valószínűnek. Az annyira elágazott Aba nemzetségben soha nem fordul elő ez a név, pedig Abán kívül egyik legkiválóbb tagja lett volna a nemzetségnek; ellenben az Árpádoknál, a kik közt a legkedvezőbb esetben sem volt több 5 -- 6 élő személynél, e mellett oly sok volt köztük a kimagasló egyéniség s azon fölül még nem is voltak Domoszlónak ivadékai, nem olyan feltűnő, ha többé nem alkalmazzák ezt a nevet.

Végezetül a következő táblázatban foglaljuk össze fejtegetéseink végeredményét:

¹ Altaichi évkönyvek. Pertz: Mon. Germ. Script. XX. k. 798. l. Hermann. Contract. ad a. 1042. u. o., VIII. k. 124. l. Mátyás Fl. H. H. Fontes Dom. I. k. 27. l. Fejér Cod. Dipl. II. k. 147-151. l. V. k. 2. 172. l. V. ö. Werner M. Az Árpádok családi története. Nagy Becskerek. 1892. 590. és köv. l.

VÁRADI, MÁSKÉNT KALMÁR JÁNOS CZIMERE 1669. ÉVBŐL.

(Egy czimerrajzzal.)

Mintegy másfél évtizeddel ezelőtt Egerben, Heves vármegye levéltárában kutatva, megtaláltam Guthay Mátyás 1582. évi czimerét, az az eddig egyetlen, uralkodótól adományozott gúnyczimert s mint ilyent eléggé fontosnak találtam arra, hogy ezt a «Turul»-ban¹ ösmeressem s reá az érdeklődő közönség figyelmét felhívjam. Ismertetésemben röviden érintettem a heraldikai abnormitásokat is: a szégyen, gúny és tréfás czimereket. A szégyenczimerek létezését tagadják a heraldikusok a fattyu-zsinór (Bastard-Zeichen) kivételével, mert ez különösen jogi esetekben, örökösödéseknél volt fontos, ennek külföldön számos példájára találunk. Nálunk nem ismerünk öntudatos fattyu-zsinórral történt czimertörést, bár egy-két régibb czimerünkben benne van a keskeny bal-haránt pólya.

A gúnyczimer, fogalmánál fogva is abnormis, különösen uralkodótól adományozva, a ki adományozásával egyidejűleg jutalmaz és gúnyol, emel és nevetségessé tesz és mégis a Guthay czimer az ő fehér kecskén lovagló katonaruhába öltöztetett majmával, oldalán karddal, kezében arany lobogóval a gúnyczimer minden kellékével bir, eredete és czélzata nem vitatható s mint ilyen a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.

Ezen czimert nézve szinte magunk elé képzeljük az egri püspöki palotában az asztal örömeit élvező társaságot, élén az egyházfejedelemmel, Radéczy István püspökkel, mellette kedvenc bohócza, Guthay Mátyás, ki egy jól sikerült tréfája után meg meri interpellálni urát és komáját:

«Komám, hát mikor váltod be már ígéreteidet, mikor hozatsz már részemre armalist?»

«Jól van, bolond, ígéreteimet beváltom, de csak egy feltétel alatt, ha czimered majom lesz, amely bakkecskén lovagol.»

A feltétel el lett fogadva, a billikomok összekocantása megpecsételte az ígéretet, a befolyásos egyházfejedelemnek, főképen mint királyi helytartónak, könnyű volt a tréfát valóra váltani, de az armalis élén a gúnyczimer mellett ott van a püspök czimere is. A mi szintén példátlan.

¹ Turul VIII. k. 46. l.

És úgy vélem, nem azért, hogy véle a tréfa szerzőjét jelezze, hanem azért, hogy azzal a kir. kancellária előtt bizonytságot tegyen arról, hogy ezen komoly közjogi aktusba ő hozta be a nevetségest s ezért ő a felelős.

Legnehezebb azonban a tréfás czimerek meghatározása, már csak azért is, mert bizonyos heraldikai fogalmak és itéletek, bizonyos korszakok szerint idomultak. A heraldika fénykorában nem volt olyan állat vagy tárgy, a melyet czimerpaizsban viselni lealázó vagy nevetséges lett volna. Mit szólna a mai heraldikai izlés, ha a mai tömeges nemesítés és bárósítás után esengők drága pénzen megszerzett rangjukhoz czimerükbe egy szamarat, vagy szamárfülekkel ékes férfialakot, majmot, békát pióczát, patkányt, vagy terített asztalt, tekebábokat, zsákot, bölcsőt kapnának?

Pedig az Affensteinek, Sechowok, a narancsot evő majmot, a Marzolli Fröschl-ök, a Wasserburgi Fröschl-ök a Lossi Kleist grófok vagy a francia Mumillyan grófok a békát; a bajor Igloffok a pióczákat; a németalföldi de la Raparier-k a fészken ülő patkányt; a sziléziai Falkenberge a terített asztalt; a zürichi Wirtzek a tekebábokat, a Säckingen lovagok a zsákot; a régi krajnai nemes urak, a Grimmschützök a bölcsőt épen olyan büszkén viselték czimerül, mint mások az oroszlánt, a sast vagy sólymot.

A szamar a középkor heraldikájában valószínűs kedvencz czimeralak volt, nagyon távol áll az, hogy ott, a hol czimerben szamarat, előtűnő szamárfejet, vagy szamar füleket látunk, gúny vagy tréfás czimerre gondoljunk. Gyakran találjuk egész alakjában, mint paizsalakot (von Hussen zu Berg, gr. Thiestein, Helldorf, Riedheim, Recknitz, Reichenbach, gr. Seedorf, Riethen), vagy előtűnően mint sisakdiszt (b. Richenstein, b. Kulternberg, Hussen, Frankenberg). Szembenéző szamárfej van a lengyel Polkozic és a német Riedesel család czimerében. A szamárfülek pedig annyira kedvelt sisakdisztek voltak (gr. Salmen, gr. Lon, Abensberg, Laber, Aldendorf, Knebel v. Katzenellenbogen, Liebenstein, Sür, Sney, Werffenberg) hogy azok részint a

sisakra közvetlenül, részint emberi törzsekre illesztve valóságos segédsisakdiszeknek tekintetők, melyek többnyire a cimere színeit adták vissza. Azért nem egységes paizsoknál a fülpár többnyire különböző színű, egyik veres, másik arany, vagy egyik fehér, másik fekete, a szerint a milyen színűre a paizs tagozva volt. Néha a szárnycímeket mint sisakdiszeket fel is ékesítették, mint az Abenberg cimernél, melynek sisakdisze fehér és fekete szárnycím, amaz négy fekete, ez négy fehér strucczollal van felékesítve. Ezzel egyezik a Laber család sisakdisze, csak a színek mások.

A szárnycímek kiváló voltát jelenti az is, hogy a középkorban, a német lovagokból alakult 12 tornaszövetség egyikének, a Nieder-Frankeninek jelvénye: biborszín zászlón, arany és ezüstben hasított szárnycím volt.

A szárnycímre vonatkozó heraldikai adatok sorozatát a felsoroltakkal egyáltalán nem merítettük ki s ez annyival inkább feltűnő, mert a szárnycímnek középkori symbolikus jelentése, a lustaság tudatlanság, oktalan nagyravágás volt és az értelem tulsulya az értelem felett.¹ A középkor természetrajza azt írja róla: nem harcias, békés, szelíd, türelmes, sok terhet bír. Ezek dicséreti. Bünei: buja, hátul erősebb mint elől, lusta járásu, nem eszes senkinek ki nem tér. A fiatalok virgonczak, szépek, jó őket nézni, de minél inkább öregszenek, annál komorabbakká lesznek.²

A magyarok nem voltak ennyire türelmesek a nem előnyös külsejű, vagy nem előnyös tulajdonságú cimereállatok iránt. A magyar heraldikából a szárnycím, béka, majom s más ehhez hasonló állatok hiányzanak.

1455-ben V. László, Sánkfalvay Istvánnak s testvéreinek valamint Heös Miklósnak egy olyan cimere adományozott, a melynek cimerepaizsában hármassal halmon ülő természetes majom, az adományos nevének kezdőbetűjét «S» betűt tartja. Az utódok azonban úgy látszik, nem voltak megelégedve ezen exotikus cimereállattal, különösen Sánkfalvay Antal pozsonyi prépost nem igen tartotta összeegyezőnek magasabb papi állásában a majmot mutató paizsot, 1489-ben ő, a Heös, Hereni és Lazói család némely tagjai

Mátyás királytól új cimert kértek és nyertek, melynek egyszerű cimereképe hajlott kar, mely markában három nyilvesszőt tart.

Csergheő Géza jeles heraldikusunk tévedt, a midőn ezen cimert is a tréfás és gúnycímerek közé sorozza és célzatával a Guthay cimere mellé helyezi.¹ A gúny- és tréfás cimert sohasem a cimerealak *mivolta*, hanem annak *helyzete* teremti. A Guthay cimere sem azért gúnycímere, mert cimereképe majom, hanem azért, mert ez a majom bakkecskén lovagol és hadi öltözetbe van öltöztetve. A Sánkfalvay cimere képe egyszerűen majom, szokott heraldikai guggoló helyzetében s mivel a heraldika nem ismer olyan cimereállatot, melynek viselése természetes helyzetében nevetséges vagy lealázó volna, a Sánkfalvay 1455. évi cimert is a közönséges címerek közé kell soroznunk.

Van több olyan cimere, a melynek vagy paizsalakja, vagy különösen sisakdisze teljesen megfelelne a tréfás címerekről alkotott fogalmainknak, de a cimeretulajdonos család nevét olvasva meggyőződünk róla, hogy ezek beszélő címerek, amelyeket gyakran igen naiv ábrázolással tettek beszélő címerekké.

Egyiknek sisakján leeresztett haju meztelen női alakot látunk egy köpülővel köpülni. Ez a stíriai Putterer grófok sisakdisze. Másikon egy szőke haju gyermek egy kádban kedélyesen fürdik, ez a Lieli Baden család sisakdisze. A harmadik sisakon egy cipőfoltozó ül, rongyos cipő talpát foltozgatva. Ez a Buchparteni Russ család sisakdisze. Altreuss annyi mint varga. A negyediknek cimerepaizsában egy bolond áll, tarka ruhában, csörgős sapkával a fején, kezében bunkós bottal. Ez a Nareggi Narringer család cimere. Az ötödiknél a paizsban kis fiú vesszőparipán lovagol. Ez az Enichl-csád cimere, s a kis fiú az unoka. (Enkel.)

Az elősoroltaknál az ábrázolás elég tréfás ugyan, de nem tarthatjuk ezeket sem tréfás címereknek, mert ezen naiv helyzetek a címerek beszélő voltát példázzák.

Ha még ehhez hozzá vesszük azt, hogy farsangi tréfás körmenetknél sőt, lovagjátékoknál is gyakran használtak ezen alkalmakra választott tréfás sisakdiszeket, úgy tapasztaljuk, hogy a heraldika fénykorában önként felvett ősi, vagy

¹ H. Brendicke dr: Zur Thiersymbolik. Antiqu. Zeitung XIII k. 8. l.

² Seyler. Gesch. d. Heraldik 155. l.

¹ Siebmacher Ung. Adel, Suppl. 138. 100. l.

a később uralkodóktól adományozott czimerek között eddig alig van tréfás czimer. Az egyetlen, a mely talán annak tartható: a Zalttaigen hercegi czimer,¹ melynek ezüst paizsában két meztelen szerecsen gyermek egymásnak háttal fordulva tánczol. És mégis ez alkalommal egy ilyen, uralkodótól adományozott tréfás czimert óhajtok folyóiratunk t. olvasóinak bemutatni a Váradi másként Kalmár János 1669. évben nyert czimerében.

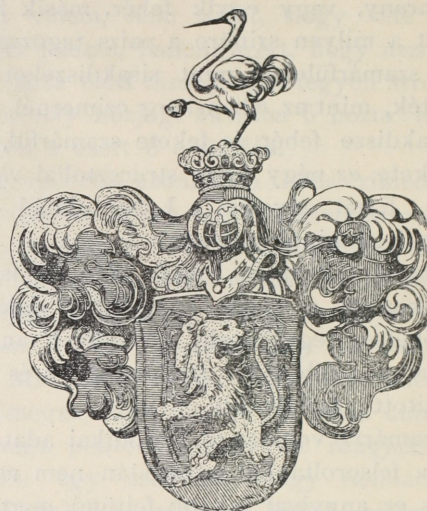
I. Lipót Bécsben, 1669. augusztus 21-ikén nemességét és czimert adományozott Váradi másként Kalmár Jánosnak. A nemesítésben részesek voltak; az adományos neje Keömives Katalin és ennek testvére Keömives István. A kihirdetés 1670. márczius 3-án történt Gönczön, Abauj vármegyében.

Az adományozott czimer következőleg van leírva az armalis szövegében: «scutum videlicet militare, erectum coelestini coloris, fundum illius trifido viridi monticulo interoccupante, cuius depressioribus partibus integer leo, naturali suo colore effigiatus, divaricatis posterioribus pedibus corporis mole arrecta, erecte sursum stare, capite retro dorsum gyrato, faucibus apertis, lingua rubicunda exerta, caudaque supra dorsum elevata, anteriorum vero pedum sinistro ad rapiendum protenso, *dextro autem ariculum vellicans* cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio diademate ex eoque pariter gruem naturaliter effigiatum, pede dextro lapidem tenentem, proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris, in scuti extremitates sese diffundentibus . . . etc.»

Az armalis leírása szerint, tehát a paizsbeli oroszlán, hátra néz és jobb első karmával fülét tépi vagy vakarja. Az oroszlán ezen helyzete talán példa nélküli a heraldikában. Hátra néző oroszlánt találunk egy-kettőt az egész világ heraldikájában, de mivel ez a helyzet bizonyos fokig a menekülés látszatát idézi fel, csak nagyon elvétve fordul elő. Czimerünknel a hátra fordított tekintet mellett, még a fülét is vakarja, így a meneküléssel jelképezve van a kudarc is, a mely ott érte a honnan menekül.

A czimerfestő a helyzethez illő fájdalmas

arczot festett az oroszlánnak, méltót a modern «Fliegende Blätter» rajzolóinak humoros ónjára. Ez arczkifejezésről mintegy leolvasható a kudarczot vallott menekülő gondolata: «ide többet nem jövök.» «Itt ugyan megjártam!»

Nagyon kellene tévednem, hogy ha t. olvasóim nem látnák a czimerfestő humoros tendenciáját úgy mint én. De ha a t. olvasóimban is ugyanazon véleményt kelti annak nézése a mit bennem, akkor megtaláltuk az egyetlen, uralkodótól adományozott tréfás czimert.

Nagyon valószínű, hogy ezen tréfa csak a kir. kancelláriában játszódtott le, ott támadhattott egy humoros ötlete azon czimerfestőnek, ki megunva a tömeges czimeradományozásnál mindig a chablonos kardot tartó oroszlánt vagy kardot tartó veres ruhás férfiút festegetni, ezen czimert elsőben a czimerkérő levélre vázolta, majd a pergamen okmányra festette, az uralkodó látatlanba aláírta a nem feltűnő czimerképpel diszitett armalist s legkevésbé törődött a czimerképpel az adományos, az egyszerű manumittált jobbágy, ki nem magát az armalist, még kevésbé a belé festett czimert tekintette, hanem a czélt, az anyagi és társadalmi előnyöket, a melyeket ezen nemesítés tényével elért. A tréfás czimernek sem hasznát nem látta, sem kárát nem vallotta, legfeljebb mikor azokon a czimert apróra megnézte, gondolta el magában, hogy jobb lett volna kardot festeni az oroszlán karmába, hogy lett volna olyan a czimer, mint a másé. Ámbár «alias Kalmár» nevével azt kell gyanítanunk, hogy az adományos a békés foglalkozás embere volt. CSOMA JÓZSEF.

¹ Grünberg LVIII. 1.

A CSALAI KÉGL CSALÁD.

A «Vasárnapi Ujság» 1904. évi márczius hó 6-ikán megjelent számában Rodiczky Jenő: «Magyarországi juhászok» czimen a juhászokra nézve nem valami hízog, de azért mégis érdekes ethnographiai cikket közölt, melynek történeti illusztrációja gyanánt felemlítette azt is, hogy túl a Dunán több oly nemes család él a jelenben, melynek ősei «birkásmesterek és pusztabírák» voltak. Ezen családok névsorába foglalja a többi között a *Kégl* családot is, mint a melynek ősei szintén ily birkásmesterek és pusztabírák lettek volna.

A hivatkozott cikk ezen utóbbi állítását ugyanazon folyóirat legközelebbi számában Kégl István egy rövid közleménnyel helyreigazítani óhajtotta, melyben ő a Kégl családot egy *Waldinuczi Kégl György József* nevű tábornoktól származtatta le, a ki mint német nemes, katonai érdemeinek elismerésül 1761. évben a magyar nemességet is elnyerte. Szerinte ez lenne a Kégl család első ismert magyar őse, kitől a jelenben élő nemzedék, nevezetesen pedig a Csalai Kégl család származott.

A történeti igazság kedvéért szükségesnek vélem a Kégl család ismertetését röviden előadni, részben azon adatok alapján, melyek «Fejér vármegye története» című művemben «Csalai» pusztá történetének megírásánál rendelkezésemre állottak, részben a Csalai Kégl György úr által rendelkezésemre bocsátott oklevelekre támaszkodva.

Igénytelen véleményem szerint a fentebb említett cikkek írói tévedtek a család eredetének kérdésében; Kégl István azonfelül még abban is tévedett, hogy az általa jelzett Waldinuczi Kégl György Józsefet, kit a magyarországi Kégl család ősenek jelez és ki 1761. évben magyar nemességet nyert, tábornoknak mondta, holott nem volt tábornok, hanem hadbíró; tehát nem combattans, hanem katonai hivatalnok. Eltekintve attól, hogy ezen hadbírónak az itt szóban forgó Csalai Kégl családhoz való vérségi kapcsa semmivel sem igazolható, kétségtelen tény az, hogy ezen Csalai Kégl család ősei az 1761. évet megelőző időben Pozsonyban már ismeretesekek voltak és első ismert ősük, kitől a leszármazás mai napig levezethető: Kégl

Gáspár 1650-ben már életben volt. Ennek fia, Kégl Pál az 1670—1690. évi időközben Pozsonyban királyi vámszedő, leánya pedig: Kégl Anna 1676. évben férjezett Thulmonn Jánosné volt, a mint azt ennek 1676. évi végrendelete,¹ a pozsonyi ágostai hitv. evangélikus egyház anyakönyvei,² valamint báró Horeczky Miksának, nemes Kégl Gáspár részére 1751. évben adott ajánló levele tanusítják.³ Egyébiránt a német szójárás szerint a Kégl név Kögl-nek is íratván, ezen családdal Pozsonyban már a XVI. században is találkozunk. Nevezetesen említésre méltó Kögl Wolfgang, ki 1566. évben városi bíró, 1570-ben pedig polgárme-ter és Kögl Pál, ki 1710—14-ben szintén városbíró, 1718—21. évben pedig polgármester volt.⁴ A Szent Mártonról címzett pozsonyi székesegyház anyakönyveiből is kitünik a Kégl család néhány tagjának születése, kiknél a nemes rendet megillető jelzőket is megtaláljuk. Itt kereszteltetett Kégl Károly Kristóf városi tanácsos és levéltárnoknak és nejének Zsófiának — kinek családi neve említve nincsen — négy fia, úgymint: 1742. évi deczember 15-én János; 1744. évi január 29-én József; 1753. évi szeptember 23-ikán János Károly Ferencz és 1757. évi augusztus 23-án László.

Ugyanezen anyakönyv adatot tartalmaz a korábban említett Kégl György József hadbíró és neje Kramern Mária Ferencz nevű fiára vonatkozólag is, aki 1746. évi február hó 19-én itt kereszteltetett meg. És ez az anyakönyvi

¹ Magyar nemzeti múzeum: Regestra diversorum instrumentorum litteralim manuscptorum etc. Cod. Sec. XVIII—XX. 27. l. Testamentum Annæ Margarethæ filiae Casparis Kegl consortis autem Joannis Thulmonn anno 1676 conditum.

² A pozsonyi ágostai evang. egyház keresztelési anyakönyve 1688. évi 120; 1690. évi 96. szám.

³ Károly János: Fejérvárm. története III. köt. 542. l. Præsentium exhibitorum nobilem Gasparum Kegl condam parentis sui perillustris dni Joannis Kegl, liberæ regiæque civitatis Poseniensis in territorio telonii regii perceptoris filium, in omni activitate, conatu, moribusque studio ac ingenio nobili etc. qui etiam in officio Volentery Regimini Ghillányiany etc. fidelia præstitit servitia etc. recommendandum esse duxi. Datum die 21. Aprilis anno 1751. Baro Maximilianus Horeczky m. p.

⁴ Ortway Tivadar: Pozsony város története.

bejegyzés vezethette Kégl Istvánt említett czikének tévedésére, hogy őset ezen Waldinuczi Kögl György Józsefben kereste.

A felsorolt adatok tehát azt bizonyítják, hogy a Kégl család a szomszédos örökös tartományokból a határszéli Pozsonyba letelepedvén: ott mezőgazdasággal vagy akár juhászattal nem is foglalkozhatott és ha az akkori kornak családi tradícióit is figyelembe vesszük, a melyek az ősök élethivatásának átörökléséhez is meglehetősen ragaszkodtak: úgy teljesen kizártnak kell tekintenünk azt, hogy a szóban forgó család magyarországi ősei «birkásmesterek és pusztabírók» lettek volna, mert ily élethivatás folytatásához és annak a családban leendő további átörökléséhez Pozsony városa alkalmat és módot nem is nyújthatott.

A rendelkezésre álló források tehát a Kégl családról és annak tagjairól mint olyanokról tesznek említést, kik Pozsonyban az értelmiséghez tartoztak és közpályán éltek. Kivételt tesz csupán Kégl Gáspár, ki az önkéntesekből alakult Ghillányi ezredben szolgált, onnan 1751. évben kilépett és azután 1760—1770. években a komárommegyei Örs-pusztán gazdasággal foglalkozott. Az említett Kégl v. Kögl József György hadbíró, ki 1761. évben magyar nemesiséget nyert, nem bizonyít a Pozsonyban akkor már régen letelepedett volt magyar nemes Kégl családnak úgynevezett katonai jellegű — «tornister adel» — nemessége mellett, mert nevezett, mint láttuk, nem az első ismeretes magyar őse ezen családnak és mert arra nézve, hogy Kégl József György hadbíró a Pozsonyban lakott Kégl családdal mily vérségi viszonyban állott, az idézett források semminemű támpontot nem nyújtanak. A feltevés tehát, hogy a Kégl család ezen tábornoknak jelzett, de tényleg katonai hivatalnok, hadbíró Kégl József Györgytől származott volna, szintén egészen téves, annál is inkább, minthogy ennek nemességére nézve felvilágosítást nyújt Pozsony vármegye 1762. évi közgyűlési jegyzőkönyve, melyben nevezett hadbíró Waldinuczi Kégl József György részére 1761. évben adományozott czimeres nemes levél kihirdetése benfoglaltatik¹, holott

¹ Pozsony vármegye 1762. évi közgy. jkőnyve 532. lap: «benignæ armales privilegiales modo gloriose

a Csalai Kégl család ősei az 1762. évet megelőző időben Pozsonyban már régen szerepeltek, és az egyenes leszármazásra vonatkozó anyakönyvi adatok 1688. évig nyulnak vissza.

Ezen adatokat kiegészítik még a Nagy Iván «Magyarország családjai» cz. művének VI. kötetében foglalt közlések is, melyek a család czimerét Burgstaller után ismertetik. Burgstaller «Collectio insignium» cz. műve leginkább a pozsonymegyei és pozsonyvárosi nemes családok czimereit tartalmazza rézmetszetekben. Kiadó szerzője Burgstaller János Kristóf maga is Pozsony városának régi lakosa és polgármestere is volt.² Felemlítésre méltónak tartom, hogy a Kégl család a Burgstaller családdal közeli vonatkozásban állott, a mennyiben Burgstaller János városi kapitány és tanácsos az 1688. évben született Kégl Jánosnak és az 1690-ben született Kégl Pálnak keresztapja volt. A mű szerzője tehát kétségtelenül közelebről is ismerte a Kégl családot.³

Az előbb említett Kégl Gáspár fia, szintén Gáspár 1790—800. évben a fejérvármegyei Ó-Barok pusztán, 1800—1806. évben pedig Sárpentelelén bérlő volt. Gáspárnak fia, György 1817—30 években a pestvármegyei Alsó-Dán Szent-Miklós pusztát bérelte.

Hogy a családnak ezen gazdálkodással foglalkozó három tagja szintén nem lehetett «birkás, birkásmester vagy pusztabíró», hanem hogy ezek is a családi tradícióhoz hiven az értelmiség osztályához tartoztak, tanúsítja a Kégl Gáspár részére 1751. évben adott bizonyítvány szövege, valamint a tatai gimnázium 1808. évi érdemsorozata, mely szerint Kégl György ugyanott a gimnázium VI. osztályát mint első eminens végezte.³ Ha tehát ezen három családtag mint

regnantis sacr. cæs. reg. ap. maj. dominæ d. Mariæ Theresiæ (tit.) Georgio Josepho Kögl de Waldinuczi filiisque ejus Conrado, Francisco et Josepho, Joanne nec non Antonio, filiæque Maximilianæ, Aloysiæ ex conjugè sua Maria Fr. de Kramer susceptis clementer collatæ ac Viennæ Austriæ die 31 mensis Decembris anno 1761 sub pendentì emanatæ lectæ, et solemniter publicatæ sunt.»

² Burgstaller: Collectio insignium nob. familiarum Decades VIII.

³ A pozsonyi ágostai evangélikus egyház keresztelési anyakönyve 1688. évi 120. f. szám; 1690. évi 96. f. szám.

⁴ Juventus gymnasii Tatensis apud scholas pias juxta promerita secundì semestri anno 1808. Humanitatis II. Eminentes: Kegl Georgius etc.

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD.

(Második közlemény.)

Sárközy Albertnek *Kristóf* nevű fia az egyetlen, a kinek további leszármazóit ismerjük. 1544-ben már házas ember volt: néhai Kisléghi Simon deák özvegyét *Zsófiát* birta feleségül.¹ Apja régi ellenségeivel, a rakoncátlan Podmaniczkyakkal neki is kellemetlenségei voltak. 1549-ben bepanaszolta anyjával *Vészka* miatt Podmaniczky Rafaelt² és még ugyanabban az évben a pozsonyi káptalan előtt eladta *Csatajon* fekvő curiáját, a Podmaniczkyak nagy ellenfelének, Serédy Gáspárnak, továbbá Benedeknek és Györgynek 125 m. frtért.³ Az utóbbi örökvallásban *Kristóf* anyján és sógorán Sárközy Imrén kívül *Kristóf* gyermekei gyanánt fel vannak sorolva: *Albert, János, Péter, Erzsébet* és *Anna*. 1550-ben, 1564-ben, 1568-ban⁴ még szintén voltak e féle kisebb ügyei, 1571-ben pedig a Nadasd egy része miatt folytatott perében nyert végleges ítéletet, úgy hogy a kérdéses részbe akkor nádori rendelettel restatulták.⁵ 1580-ban már *Albert, Mihály, Pál* és *Bálint* nevű fiai tiltakoztak a Ságnyaknak Nadasdba való beiktatása ellen, ő tehát ekkor már nem élt.⁶ Volt ezen kívül még egy leánya: *Katalin* Vizkelethy Farkasné, míg a már említett *Anna* Beke Farkas felesége volt.⁷

Sárközy *Kristóf* fiai közül *Pálról* lehet szó 1560-ban⁸ bizonyos zalai jószágoknál, *Bálint* és *Mihály* pedig 1593 marc. 23. osztottak meg Nadasd részein.⁹ *Bálint* még 1615-ben, 1625-ben is — az utóbbi évben Nadasdon és Madarászon — jószágrészeket idegenített el,¹⁰ élete végén pedig —

¹ Pozsonyi kápt. lev. Proth. 6. Fol. 311.

² Esztergomi kápt. lev. Cap. 27. fasc. 10. Nr. 3.

³ Orsz. lev. Neo. reg. act. fasc. 357. Nr. 35. Pozsonyi kápt. lev. Prot. 8. Extra ser. fol. 111.

⁴ Pozsonyi kápt. lev. Prot. 15. Ser. Fol. 3. Prot. 16. Ser. Fol. 167. és családi feljegyzések.

⁵ Orsz. lev. Dl. 38792. Pozsonyi kápt. lev. Prot. 15. Ser. Fol. 3. Prot. 17. Fol. 118.

⁶ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 4. Fasc. 1. Nr. 6.

⁷ Finta János főszolgabíró adatai a családi iratok között.

⁸ Pozsonyi kápt. lev. Prot. 13. Fol. 124.

⁹ A magyar nyelvű osztálylevél eredeti töredéke a családi iratok között van.

¹⁰ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 31. Fasc. 12. Nr. 20. és Prot. 30. Fol. 478.

ha ugyan róla van szó — nagy bajba keveredett, mert czivakodás közben puskával lelőtte Gels Tamást, Pozsony város tisztartóját, a miből csak királyi kegyelemmel menekülhetett.¹

Valószínű ugyan, hogy *Kristófnak* felsorolt fiai nem haltak el mind magtalanul — sőt az ezen a vidéken egyre gyakoribbá váló név éppen erre enged következtetni — de a további leszármazást részletesen kimutatni csakis *Kristófnak Mihály* nevű fiánál lehet, a ki külön ágazatot alapított és: *Kristóf, István, György* és *Pál* nevű fiai ismeretesek. Ezek közül *Kristóf* már 1610-ben tiltakozott többeknek Gyorcsoka teljes birtokába leendő beiktatása ellen, még 1639-ben is élt;² majd *Kristóf, Pál* és *István* 1615-ben II. Mátyás királytól oklevél felmutatási rendeletet nyertek Sárközy Bálint ellen a nadasdi és madarászi részjóságok elidegenítése ügyében.³ Testvérük *György* léphetett 1622 jun. 24. Majthény László püspök szolgálatába — ta'án mint pro-cator — és még a püspök halála után 1625. apr. 2. Nagy-Szombatból is jelentést irt Majthény Györgynek.⁴ 1650-ben pedig Sárközy György komáromi házát kisajátították a várépítéshez.⁵ *Pál* még 1660 nov. 30. Nadasdon leányának *Magdolnának* Kulcsár Ferencznének 3 zsellér telket hagyományozott, melyeket 620 frton akkor váltott vissza.⁶ *István* 1644-ben szintén Nadasdon lakott és sükségtől kényszerítve egy teljes lakott jobbágy telket, atyai részét *Busteleken* elzalogosított,⁷ 1658-ban még szintén élt és a Ságnyakkal perlekedett.⁸ Istvánnak 3 fia volt: *Gergely*,⁹ *Pál* és *Bálint*, az utóbbi kettőnek, mint István fiai-

¹ Orsz. lev. Liber regius VII. Nr. 441. l. 1625. nov. 6. II. Ferdinand kegyelmet ad neki, ha az özvegygel egy év alatt kiegyezik.

² Pozsonyi kápt. lev. Cap. 2. Fasc. 8. Nr. 16. és Pozsonym. lev. Reg. Act. indic. Acta antiana ind. Nr. 114.

³ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 31. Fasc. 12. Nr. 20.

⁴ Történelmi Tár 1897. 88., 100., 101. lap.

⁵ Takáts Sándor dr. közlése a komáromi polgárok névsorából.

⁶ Pozsonym. lev. Ságny csal. periratai.

⁷ Győri kápt. lev. 9. jkv. 81. lap.

⁸ Pozsonym. lev. Ságny cs. periratai.

⁹ Csak családi feljegyzés igazolja létezését.

nak Nadasdon való mikénti osztozkodása miatt még 1734-ben is vizsgálat folyt.¹ Bálintnak 4 leánya volt: *Erzsébet*, ki hajadon maradt, *Magdolna* Gál Györgyné, kinek az előbbi 1711-ben elhunyt apja utáni részét annak curiájából elzalo-sította,² *Katalin* Fekete Kristófné és *Klára* Viola Mihályné.³

Sárközy Kristóf *Albert* nevű fiáról a már felsoroltakon kívül tudjuk, hogy 1563-ban a királyi curia elé idéztette Pölöskei Eördögh Gábort, mivel ez nadasdi birtokában hatalmas-kodásával háborgatta⁴ és a per még 1575-ben is folyt közöttük, mert ekkor meg Eördögh szerzett Miksa királytól vele szemben biztosító oklevelet.⁵ Ugyanabban az évben Jakusich Ambrussal is volt kellemetlensége.⁶ 1589-ben Bálint és Mihály testvéreivel és a Sággyakkal — az utóbbiakkal 1580-ban szinte összepereltek — és újból özv. Eördögh Dorottyával perlekedett⁷ — szóval a kor szellemének megfelelően csupán a perek tartották fenn emlékezetét. Albertnek 4 leánya maradt, mert 1615. okt. 2. Sárközy Kristóf, István, György és Pál (Mihálynak fiai, Kristófnak unokái, Albertnek dédunokái) parancsot eszközöltek ki II. Mátyás királytól Sárközy *Zsuzsanna* Hideghéty Barnabásné, *Orsolya* Karátson Balázsné, *Zsófia* Themesközy Istvánné és *Borbála* özv. Beicsy Mátyásné ellen (mindnyájan Albert leányai, Kristóf unokái, Albert dédunokái), hogy azok nekik a Nadasd határbeli birtokra vonatkozó iratokat, kárpótlás mellett adják át;⁸ 1635-ben Orsolyát már mint Geörczy Márton özvegyét említik,⁹ míg Zsófia 1600-ban Sury János neje volt¹⁰ és még élt 1614-ben is.

¹ Pozsonym. lev. Acta Sig. Szüllő judlimus Nr. 3839.

² Győri kápt. lev. Fol. 427.

³ 1734-ben még a leányági örökösök között folyt az eljárás a nadasdi és pokolégési örökség felett. Ebből látható a leszármazás (Pozsonym. lev. Acta. Sig. Szüllő judicis nob. Nr. 3692.). Ezeknél volt az 1510. czimerlevél és egyéb családi iratok is, de ezt 1752. és 1756-ban nem tudták tőlük Sárközy Antal és testvérei megszerezni.

⁴ Zalavári konvent levéltára. I. Jkv. Nr. 1694.

⁵ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 29. Fasc. 9. Nr. 3.

⁶ Pozsonyi kápt. lev. Proth. 19. Fol. 25.

⁷ Finta főbíró iratai, a családi iratok között.

⁸ Pozsonyi kápt. lev. Cap. 30. Fasc. Nr. 21.

⁹ Pál és István perel Orsolyával és Zsófiával. (A családi iratok között, az okirat helyének megjelölése nélkül.)

¹⁰ Esztergomi kápt. lev. Lib. 10. fol. 616. (1600.); Lib. 11. fol. 43. (1607); Lib. 11. fol. 73. (1607); Lib. 11.

Sárközy Kristófnak *János* nevű fiáról 1549-ben volt emlékezet, a mikor Kristóf a csatai curiát eladta;¹ ettől fogva jó ideig nincs róla többet szó. Szinte bizonyosnak látszik azonban, hogy az egész környéken egyre dúló török pusztítás elől a közeli és biztos menedéket nyújtó Győr várába vonta meg magát; mert már Győrnek a törökök részéről 1594. szept. 29. történt elfoglalása előtt megtaláljuk Sárközy János nevét azok között, a kik Győrben katonai szolgálatot vállaltak és ott maguknak állandó lakóházat szereztek.² Győrben ugyanis a főkapitányok, polgári háztelkek kiosztása után igyekeztek a katonaság elszállásolásáról gondoskodni³ és így ott könnyű volt a menekülőknél letelepülni. Természetes tehát, hogy ilyen körülmények között tárt karokkal fogadták a ki egy jó kardot is hozott magával a vár védelmére és különben is a lovasságot a lehetőségig a nemesség sorából toborzották.⁴ Elkövetkezett azonban Győrnek szomorú eleste (1594.) és ekkor a vár lakossága is elköltözött, részben pedig Abdánál török fogságba jutott.⁵ Sárközy János az utóbbit elkerülte és most már úgylátszik, a közelben egyedüli biztos menedékkal kecsegtető Komáromba kellett menekülnie. Komárom szerencsésen ellene is állt a török ostromnak és így, mikor Pálffy Miklós

fol. 127. (1708.); Nagy Iván, Magyarország. Csal. X. k. 60. l. Lib. 12. fol. 124. (1614.); Pozsonyi kápt. lev. Cap. 1 Fasc. 5. Nr. 7.

¹ Orsz. lev. Neo reg. acta fasc. 357. Nr. 35.

² Verzeichniss der Hungerischen Kriegsdienstleuth so Ihr vor dem Verlust Raab alda gehabte Heüser wieder begehren . . . Unter des Horvath Micloschen Fahnen: . . . Sarkezi Janusch . . . (Győr város levéltárában). Lovasnak kellett lennie, mert alább a gyalogosok külön vannak felsorolva. Az utcza, vagy a ház közelebbi meghatározása hiányzik.

³ Villányi: Győr vár 83. l. Míg a török az országba be nem fészkelte magát, a nemesség jóformán ki volt zárva a városokból; a mikor azonban a török számtalan családot hajléktalanná tett, a nemesség kénytelen volt a védettebb városokba huzódni. Bethlen Gábor már 1552-ben indítványozta, hogy ki kell a királynál eszközölni, mikép a végekben szolgáló nemések, kiknek nincs biztos otthonuk, a szabad királyi városokban házat vehessenek. És a király szentesítette is az idevonatkozó törvényczikket (1552: XLV. t.-cz.) Szilágyi: A magyar nemz. tört. V. 268—70.

⁴ Villányi: Győr vár 84. l.

⁵ Villányi: Győr vár 76. l.

1598. márcz. 29. Győrt diadalmasan újra visszafoglalta, Sárközy János is újra lépéseket tett, hogy ottani lakóházát visszaszerezze. Ettől fogva azonban a komáromi biztos vár lett a Sárközyek állandó menedékhelye egy egész századon keresztül, mig nem egy másik Sárközy János — mint látni fogjuk — 1685-ben Komáromból újra Győrbe költözött vissza és ott saját házában lakott.

Sárközy Jánosnak ez a győri háza segíti kifejtetni a továbbiakat. Ha ugyanis az alább ismertető Sárközy János 1685-ben Komáromból Győrbe, a saját házába költözhetett, úgy ez a ház azonos lehetett azzal, a mely ott már 1594 előtt Sárközy Jánosé volt és így az ifjabb János az idősebbnek szükségképen egyenes leszármazója. Mivel pedig az ifjabb Jánosnak apja *Imre*, öregapja *Gáspár* volt, ennél fogva szép apjának — akit egész bizonyosan nem ismerünk — az 1594. előtt Győrben saját házában lakó *János*nak kellett lennie. Támogatja a leszármazás ilyen módon való kifejtését maga a János név is: a családban hét nemzedéken át izről-izre mindig volt egy János úgy, hogy ezt a vonalat a *Jánosok ágának* lehetne nevezni — magának az említett Gáspárnak is volt egy János nevű testvére — több tehát a pusztá feltevésnél, ha a győri házat a leszármazás igazolására bizonyító erejűnek tartjuk és hogy vele a leszármazást igazoltnak elfogadjuk.

Valóban a XVII. század elején már a biztos Komáromban találjuk a fentebb említett Sárközy Gáspárt. 1622. febr. 21. a Komáromban tartott megyei gyűlésen a nemesi összeírásban mint komáromi nemest jegyezték be.¹ Már előzőleg volt egy kellemetlensége: 1619. január 12-én ugyanis megjelent az esztergomi káptalan előtt *Taxony Márton* és anyja *özv. Taxony Tamásné*, szül. *Sárközy Orsolya* nevében tiltakozott az ellen, hogy az ő, mint néhai *Herczegh Anna* leánya és *Bábolnay Zsigmond* napa unokahuga vagy unokája, esetleg talán dédunokája birtokának jövedelmét *Bábolna* és *Kajánd* Komárom megyei községekben² testvére, *Sárközy*

¹ Komárommegye levéltára: Ex Libro proth. I. pag. 231—234. Az 1608. törvények megnyitották a városokat a magyarság előtt és jogot adtak a nemességnek városi házak szerzésére.

² Esztergomi kápt. lev.: Lib. 12. fol. 595. *Kajánd* *Bábolna* mellett feküdt, de elenyészett. A *Bábolnay*ak régi,

Gáspár, egészen magának foglalja le. Ez az öszekoczczanás némileg világot vet a rokonságra is. Anyjuk *Herczeg Anna* után jutottak ehhez a birtokhoz; az, úgylátszik, akkor már kihalt *Bábolnay*-család révén az anyai örökségben azonban később sem sok öröme telhetett *Sárközy Gáspárnak*, mert az évtizedeken át folytonos surlódásoknak képezte alapját. Nővérevel úgylátszik megegyeztek, de másokkal folyton voltak kellemetlenségei és ezek még halála után, özvegye és gyermekei idejében, is folytatódtak.

Sárközy Gáspár különben vagyonos és szerző ember volt. 1609. és 1612-ben a Vas megyei *Közé-p-Patyon* szerzett rész-jószágokat¹; 1615. és 1617-ben a Sopron megyei *Csornán* vett zálogba birtokrészeket²; 1620-ban *Csornán* egy curiát adott át örökbe fogadott³ testvérének, *Batthyány*

e vidékbeli család voltak: *Bábolnai Miklós* már 1268-ban Győr megyei nemesként szerepel. (Szávay: Győr tört. 257. 1) *Bábolnai János* 1442-ben *Erzsébet* királynétól *Mesterfalvát* kapta Győr megyében (Csánki: Magyarország. Tört. Földrajza III., 563.); 1455-ben *V. László* a *Bábolnai*, *Akai* és más osztályos családoknak szabad ispánságot adott: *Bábona*, *Kajánd*, *Abostyán*, *Beled*, *Tárkány* és *Kis-Battyán* birtokaikra (u. o. 519.) 1493. szept. 24. az esztergomi káptalan jelenti *II. Ulászló* királynak, hogy parancsára megidézte *Báthory Miklóst* és *Andrást*, kik *Bábolnai Zsigmond* és társainak *Köbölkut*, *Kis-Ujfalu*, *Ravaszkési* (Esztergom megyei) birtokait elfoglalva tartották (Esztergomi kápt. lev.: Caps. 18. Fasc. I. Nr. 11.) 1507. *Bábolnay Zsigmond* Győr megyében fekvő *Mesterfalva* nevű birtokát *Palkó Péternek* és fiának vallotta át a nyitrai káptalan előtt (Komárom várm. lev. Lad. 63. Fasc. III. Nr. 4.) A *Herczeg* családra vonatkozólag megjegyzendő, hogy 1608-ban *özv. Borbély Ferenczné Herczeg Zsófia* Komáromban 10 hold földet vett (Komárom város lev. Lib. I. Pag. 68.), a miből világos, hogy a *Herczeg*ek szintén ezen a vidéken laktak. Éppen így a *Taxony* család is a Csallóköz táján (Taksony község *Galánta* alatt van) volt honos: *Taksony Péter* 1592. wittenbergi tanuló, 1603. nagyszombati tanító, majd utóbb jókai, szerdahelyi predikátor és csallóközi esperes (senior) (Földváry: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület tört.-hez. I. 59.) volt.

¹ Szombathelyi kápt. lev. és a családi iratok között levő egykoru eredeti oklevél (Thurzó nádor előtt tett ellenmondás visszavonása).

² Győri kápt. lev.: Felv. jkv. 485 l.; Felv. jkv. 7. sz. 11. lap.

³ Szombathelyi kápt. lev. Proth. Nr. 88. A *Batthyány*-féle összeköttetés közelebről ismeretlen. Érdekes, hogy 100 évvel előbb 1519-ben közösen kapták a Szabolcs megyei *Bolthra* adományt *Sárközy Albert* és *Batthyány Ferenc*.

Ferencznek; 1627-ben a Nyitra megyei *Radosócz* községben egy nemesi curiáját, melyet néhai nővére özv. ns. *Wythmer Mártonné sz. Sárközy Margit* adott el, elfoglalták és az ellen tiltakozott¹ stb. Legtöbb gondot azonban mégis Bábolna és Kajánd okozott neki. Ennek biztosítására minden követ megmozgatott: 1622. márcz. 21. a Komárom megyei tavaszi közgyűlésen Sárközy Gáspár mindenkit eltilt Bábolna és Kajánd használatától²; 1623. febr. 6. már az esztergomi káptalan előtt jelent meg *Sárközy Gáspár* és úgy a maga, mint testvére *Sárközy János*, továbbá Biay János nevében is tiltakozott Siey János Győr megyei alispán és Dallos János Győr megyei főszolgabírónak Bábolna és Kajándba való beiktatása ellen,³ ugyanezt megismételte 1623. febr. 14. Komárom vármegye közgyűlésén is,⁴ míg az 1623. aug. 1. közgyűlésen ellenfelei már hasonlóval feleltek,⁵ mignem az 1623. aug. 21. gyűlésen a per felvételre.⁶ Kemény dió volt az 1623. év Sárközy Gáspárra nézve! Szorultságában az esztergomi káptalan előtt javait «hűséges szolgálataiért» Börchy János, Komárom megyei főszolgabíróra és neje ruházta⁷; fiát *Sárközy Istvánt* pedig a győri káptalanhoz küldte, ki Börchy Jánossal ott tiltakozott a birtokba vétel ellen.⁸

Úgy látszik, hogy a nagy erőfeszítésnek meg is volt a kellő eredménye, mert Sárközy Gáspár és gyermekei továbbra is megtartották birtokaikat.

1629. decz. 3. már Sárközy Gáspár nem élt; özvegye *Szalay Sára* és árvái panaszt emeltek Komárom vármegyénél a pannonhalmi apátság tisztteljes ellen, hogy azok bábolnai birtokukból egy darabot el akarnak szakítani.⁹ Talán, hogy a folytonos huza-vonától szabaduljanak,

¹ Esztergomi kápt. lev.: Lib. 13. fol. 406.

² Komárom m. lev.: I. könyv 236 l. Cell. 150. f. 1. Nr. 9., 15.

³ Esztergomi kápt. lev.: Lib. 13. Fol. 90.

⁴ Komárom m. lev.: I. könyv, 278. l. Cell. 152. Fasc. 1. Nr. 38., 51.

⁵ Komárom m. lev.: I. könyv, 299. l. Cell. 150. Fasc. 1. Nr. 51.

⁶ Komárom m. lev.: I. könyv, 301. l.

⁷ Esztergomi kápt. lev.: Lib. 13. Fol. 90, 92.

⁸ Győri kápt. lev.: Fol. 190.

⁹ Pannonhalmi lev.: Komárom m. megkeresése — magyaráz — az apáthoz.

jelent meg 1633. nov. 20. *Sárközy Márton* és *Gáspár* a győri káptalan előtt, a hol úgy a saját, mint *István* és *Ilona* nevű testvéreik nevében — valamennyien Sárközy Gáspár és Szalay Sára gyermekei — több rendbeli terheik könnyítésére, de különösen *Radosócz*, Nyitra megyei községbeli birtokuk kiválthatása végett elzalogosították bábolnai és kajándi birtokukat 26 évre 400 császári ezüst tallérért *Pajor Istvánnak* és nejeének *Konkoly Borbálynak*.¹ Az elzalogosítás ellen azonban *Taxony Pál* és *Sárközy János* tiltakoztak.²

Ennek daczára azonban nem lett még sem békesség; mert 1635-ben *Szapáry András* és *Boltinger Márkus* Esterházy Miklós nádortól az egész Bábolnára és Kajándra — magszakadás czimén — adományt eszközöltek ki és magukat be is iktattatták. Természetes, hogy ez ellen tiltakozni kellett és azt *Sárközy Gáspár* tette meg, *Márton*, *Imre*, *István* és *Ilona* nevű testvérei nevében is³ és pedig úgylátszik eredménynyel, mert a birtokok tovább is kezükön maradtak, sőt 1636-ban az özvegy és Gáspár azoknak felét újra 10 évre elzalogosították *Nagy Jánosnak* és *Tarczy Mihálynak*.⁴

1638-ban az özvegy a zálogból való kiváltás miatt tett lépéseket az időközben *Csajágghy Gergelynévé* lett *Konkoly Borbálynak* szemben,⁵ azonban a birtokok $\frac{1}{4}$ -részébe 1641. jun. 15. a győri káptalan azokat beiktatta.⁶ 1642-ben már az özvegy és gyermekei *Márton*, *Imre*, *Ilona* férjezett *Beke Jánosné* ügyüket *Krys Mihály* nevű

¹ Győri kápt. lev.: 8. jkv. Fol. 1. I. Lipót 1682. márcz. 21. Radosóczon egy curiát, mely egykor Sárközy Margité, Gáspár nővéréé volt, Krokovich Ferencznek és Istvánnak adományozott, mivel ez magszakadás (?) czimén a koronára háramlott (Liber Regius XVII. pag. 220.) A kihálás azért sem lehet igaz, mert még 1678. az ifj. Gáspár is élt, testvéreének leszármazói meg utóbb is.

² Esztergomi kápt. lev.: 14. könyv, 341. l. Fényes: Komárom m. 160. *Sárközy János* 1634-ben az érsekújvári lovas-örség tagja és neje *Mészáros Ilona*, Nyitra megyei *Komjáthi* levő birtokuk miatt pereltek Forgách Péter gróffal (Nyitrai kápt. lev.: Prot. 62. Fol. 217. Prot. 64. Fol. 46.)

³ Győri kápt. lev.: 8. jkv. Fol. 146. Fényes: Komárom várm. 160. Turul 1888. 83.

⁴ Győri kápt. lev.: Fol. 166.

⁵ Orsz. lev. kancz. osztály: Conceptus expeditionum 1638. Nr. 2.

⁶ Orsz. lev. DL. 24519. (Neo reg. f. 37. Nr. 32.)

prókátorra bízták. Ebből az alkalomból felemlítik azt is, hogy *Gáspár* és *István* nevű testvéreik a császári háborúból (ex imperiali bello) még nem tértek vissza,¹ azok tehát a császári seregben katonáskodtak.

Az ügy további részleteiből csak a főbb pontokat érintve, felemlítendő még, hogy 1643-ban az özvegy saját részét Márton fiára ruházta²; majd 1644-ben a birtokok ötödrészét 1025 magyar forinton Semberger, másként Lósy Györgynek és nejének,³ sőt még ugyanabban az évben az egész bábolnai és kajánci birtokot ugyanazoknak 1660 császári ezüst talléért örökre eladták.⁴ 1648-ban azonban *Sárközy Imre*,⁵ 1650-ben pedig *Sárközy Gáspár* — ki mint mondja, sok évig, különböző országokban a király és spanyol király szolgálatában háboruban vett részt, még a tenger mellett is megfordult és csak most két hónapja jött haza és tudta meg az egész dolgot,⁶ tiltakoztak az eladás ellen. Ellenben Sembergerék még nagyon rossz fizetőknek bizonyultak.⁷

1662-ben végre Csajághyék és Sembergerék nádori parancs alapján vezettetek be a kérdéses jószágok birtokába, mig nem 1696-ban azok már a Szapáry-család birtokában voltak.⁸ Ezzel tehát a Sárközy-család végleg elvesztette ezt a birtokot, a melyre anyai réven annyi ideig jogot formált; de hogy mennyire nehezen váltak meg tőle, mutatja az a körülmény is, hogy niig 1678. szept. 22. is tiltakoznak özv. *Beke Jánosné Sárközy Ilona* és gyermekei, továbbá *Sárközy Gáspár* az elidegenítés ellen.⁹

Az öreg Sárközy Gáspár gyermekei közül csupán *Imrének* ismerjük utódait. Imre már 1619. márcz. 22. Akay Tamástól Komáromban az új-városban egy házat vett¹⁰ és 1623. jan. 19.

¹ Győri kápt. lev.: 9. jkv. Fol. 16.

² Győri kápt. lev.: Fol. 48.

³ Győri kápt. lev.: Fol. 87—88.

⁴ Győri kápt. lev.: 9. jkv. Fol. 96—97.

⁵ Győri kápt. lev.: 9. jkv. Fol. 247.

⁶ Győri kápt. lev.: 10. jkv. Fol. 45. Valószínű, hogy a 30 éves háboruban (1618—48.) vett részt.

⁷ Komárom m. 1646. ápr. 26. jegyzőkönyve.

⁸ Fényes: Komárom m. 160.

⁹ Győri kápt. lev.

¹⁰ Komárom szab. kir. város levéltára: Rep. proth. antiqu.: Lib. 2. pag. 247. Az Akayak a Bábonaiakkal osztályos atyafiak voltak (Csánki: Magyar orsz. tört. földr. III. 519.)

a megyei gyűlésen a többi nemesekkel őt is taxá alá vették a szent korona őrzési költségének kivetése alkalmával.¹ Ettől fogva a többi testvérekkel együtt szerepelgetett. 1639. nov. 29. pedig feleségével *Gere Sárával* és fiával *János László* és *Sebestyén* köházát Komárom városában.² Állandóan itt is lakott családjával, mert 1643. márcz. 24. a megyei közgyűlésen a nemesek névsorába mint komáromi lakost vezették be.³ Utoljára az 1651. okt. 2. megyei gyűlésen említik, a mikor Sárközy Imrének, Gáspár fiának kétségtelen nemessége felől bizonyítványt adtak ki.⁴

Imrének a már említett *Jánoson* kívül több gyermekéről nem tudunk; ő volt a máig leszármazott család ősapja.⁵ Valami nagy szerepet a közéletben ő sem vitt. Elsőben *Pázmándy Balázs* és *János Katalin* leányát *Ilonát* vette feleségül; Pázmándy Balásznak a Komárom megyei Kömlődön volt birtoka.⁶ Ebből a házasságból származott *Zsuzsanna* leánya, kit a komáromi köházából vitt még 1674. előtt *Nagy-abonyi Csiba Ferencz* a Pozsony megyei Csallóközben levő *Tejfaluba* feleségül.⁷ Másodsor *Nemespálházi Eölvédy Pál* és *Takó Erzsébet* leányát *Zsuzsannát* vette Sárközy János feleségül Érsekújvárról. Eölvédy Pál vagyonos és szerző ember volt: a Bars megyei Nyir,⁸ a Pest megyei Szent-

¹ Komárom m. lev.: I. könyv, 262. l.

² Komárom sz. kir. város lev.: Lib. 3. pag. 399.

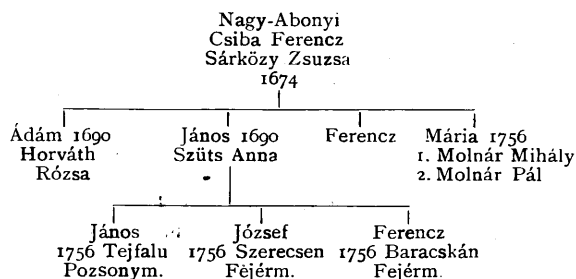
³ Komárom m. lev.: I. könyv, 354. l.

⁴ Komárom m. lev.: Lib. I. pag. 535—536.

⁵ Jánostól kezdve már keresztelőlvelekkel igazolható a leszármazás.

⁶ Komárom vm. 1657. jul. 30. jegyzőkönyvében tiltakozik kömlői birtoka használata ellen.

⁷ 1756. ápr. 2. Tejfaluban tartott tanuvallatás a családi iratok között. Tőle a Csiba család így származott le az 1756. évi tanuvallatás szerint:

⁸ 1628.: Nyitrai kápt. lev.: Proth. 59. Fol. 93.

Lőrincz, a Solt megyei Nemes-Pálháza, Berkefölde és Nagyven,¹ a Nyitra megyei Komjátli,² a Pilis megyei Torbágy, a Pest megyei Maglód, a Solt megyei Borjuháza³ stb. helységekben voltak részbirtokai, de már 1651-ben nem élt.⁴ Sárközy Jánosnak Eölvédy Zsuzsannával való egybekelése ideje ismeretlen; Érsekújvárnak Köprili Ahmed nagyvezér által történt megostromlását (1663. aug. 10—szept. 25.) a várban átérték,⁵ és utánna 1669-ben már mint házastársak Komáromban laktak.⁶ Házasságukból két gyermek származott: *Erzsébet*, ki menyasszony korában halt el és *János* (sz. Komáromban 1678. aug. 7.),⁷ ki a családnak továbbterjesztője lett és a ki később Somogyba költözött. Sárközy János vagyoniilag jól állhatott, erre mutat mind a két házassága és különösen fiának későbbi nagy vagyona. Komáromban, a már említett házán kívül 1664. decz. 29. a Vág-Duna mentén egy olyan házat adta el, a melyet neki a bíróság adósság fejében ítél meg,⁸ a mi szinte arra vall, hogy pénzes ember volt.

Azonban Sárközy János és családja a török ellen már egyedül biztos menedéket nyújtó Komáromban nem maradhattak meg végképpen; kénytelen volt Győrbe költözködni, hol szintén saját házában lakott a belvárosban: «... Sárközy János uram az akkorbéli háboru miatt Rév-Komárombul Nagy-Győr városában vette volt lakását, ottan is a maga saját Házában lakván...» mondja róla 1756. ápr. 2. saját unokája,⁹ de a hagyomány azt tartja, hogy a költözködés fő oka a vallási üldöztetés volt. Erre enged következtetni az is, hogy 1670-ben foglalták el a komáromi reformátusok templo-

mát és kergették el papjaikat,¹ 1672. szept. 1. Komárom piacán égették meg Száky János ekeli ref. papot, majd 1674. májustól kezdve a Pozsonyba idézett és utóbb a gályákra hurczolt protestáns papok is itt raboskodtak,² végre 1676-ban a titokban újra behozott ref. papot Lipótvárra kísérték³ úgy, hogy Sárközy Jánosnak az 1678. aug. 7. született fiát *Jánost* is egy jezsuita pater keresztelte meg.⁴ Ez adhatta meg az elkeseredett apa elhatározására a végső lökést; 1679. szept. 11. Komárom megye közgyűlésén nemesi bizonyítványt kért ki magának, a mely egyuttal «passualis» gyanánt is szolgált⁵ és miután 1683-ban — daczára, hogy az 1681. XXV. t.-cz. az articularis helyek közé sorolta Komáromot is — újra elűzték a komáromi ref. papot, «kiköltöztek Komáromból a legjelesebb protestáns családok»,⁶ «a protestánsok legnagyobb és legjelesebb oszlopférffiai»⁷ — elköltözött azokkal Sárközy János is. Az 1685. nov. 3. Győr megye közgyűlésén már felmutatta a Komárom megyétől nyert nemesi bizonyítványt és magát a megyei nemesek sorába felvételre, miről deczember 13. biznyság-levelet is kapott.⁸ Ettől fogva Győrben a belvárosban saját házában lakott, a hol még vallási tekintetben is némileg türhetőbb állapotok voltak, a mennyiben az új-városban mégis volt református templom, sőt még virágzó iskola is.⁹ — Néhány év mulva 1691. márcz. 29. Győrben ismét sze-

¹ Thury E.: A rév-komáromi ev. ref. egyház története: 31. l.

² U. o. 36. l.

³ Gyulai R.: Törökvilág Komárom m.-ben, 32. l.

⁴ Keresztelő levele tanúsága szerint: Kun Xavér Ferencz.

⁵ Egész szövegében fel van véve Somogy m. által 1756. febr. 9., unokája, Sárközy Antal számára kiállított nemesi bizonyítványba. Eredetiben a családi iratok között. 1679. aug. 29., a pozsonyi káptalan előtt tiltakozott az ellen, hogy az ottani vámszedő vele vámot akart fizettetni (Pozsonyi kápt. lev.: Proth. 47. Pars. 4. Fol. 85.) A mi szinte sarkalhatta a nemesi bizonyítvány megszerzésére.

⁶ Fényes: Komárom m. 86.

⁷ Thury: i. h. 35.

⁸ Győr m. levéltárában levő közgyűlési jegyzőkönyv. Teljes szövegében benne van az 1756. Somogy megyei nemesi bizonyítványban.

⁹ Liszky I.: A nagy-győri ev. ref. egyház multja. 18., 27. l.

¹ 1641.: Nyitrai kápt. lev.: Proth. 69. Fol. 21 vel 201. Fol. 134.—1643. U. o. Proth. 71. Fol. 74—84.

² 1641.: Családi iratok között.

³ 1646.: Esztergomi kápt. lev.: Capsa 6. Sec. Fasc. 10. Nr. 15. — 1651.: Nyitrai kápt. lev.: Proth. 76. Fol. 188.

⁴ Pál, Zsuzsa és Kata voltak gyermekei (Családi iratok).

⁵ Családi feljegyzés (1686. ápr. 10. kelt iratban).

⁶ Thaly Ferencz főszolgabíró rendelkezik ügyükben (a családi iratok között).

⁷ Keresztelő levele a családi iratok között meg van.

⁸ Komárom város lev.: Rep. super fassionibus Lib. 5. pag. 386.

⁹ Özv. Molnár Pálné, Csiba Mária. Tanuvallatás a családi iratok között.

reztek maguknak egy házat 100 frtért.¹ Ugyancsak itt folyt le egy kellemetlen ügye is 1683—89. sógorával, Pázmándy Gergelylyel, ki a Csiba Ferenczné számára általa küldött arany és ezüst pénzről nem tudott elszámolni, mert az akkor pusztító török és kurucz háboru elől azt Zichy István csicsói várában helyezte biztonságba, de a háboru elmúltával a pénzből igen sok hiány-

¹ Győri kápt. lev.: Lad. 12. Fasc. 34. Nr. 1479. — 100 frtért vették «Marie Lizl Klanghoferin»-tól.

² Az erre vonatkozó iratok a családi iratok között találhatók.

zott; 1689. nov. 10. azonban Orbán István personalis annak megtérítésére kötelezte.²

1690. aug. 10. említi Sárközy Jánost mint élő utoljára³ és valószínű, hogy a század utolsó, vagy az új század legelső éveiben halt meg. Özvegye azonban továbbra is a győri belvárosi ház lakója maradt.⁴

SÁRKÖZY IMRE.

³ A Csiba testvérek egy ellentmondása, a családi iratok között.

⁴ Az 1756. tanuvallatás említi.

VEGYES.

A Dobry család czimeres levele 1431-ből.

A Zsigmondkori czimeres levelek sorozata ismét szaporodott egy újabb darabbal, melynek szövegét és czimerrajzát ugyan már ismertük, de a melynek eredetije több mint egy félszázad óta lappangott, míg nemrég a véletlen újból napfényre hozta. Ez Zsigmond királynak a Dobry család részére adományozott czimeres levele, mely a Kisdobai Dobay család levéltárával került Sándor József főhadnagy utján örök letétemény gyanánt a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárába.

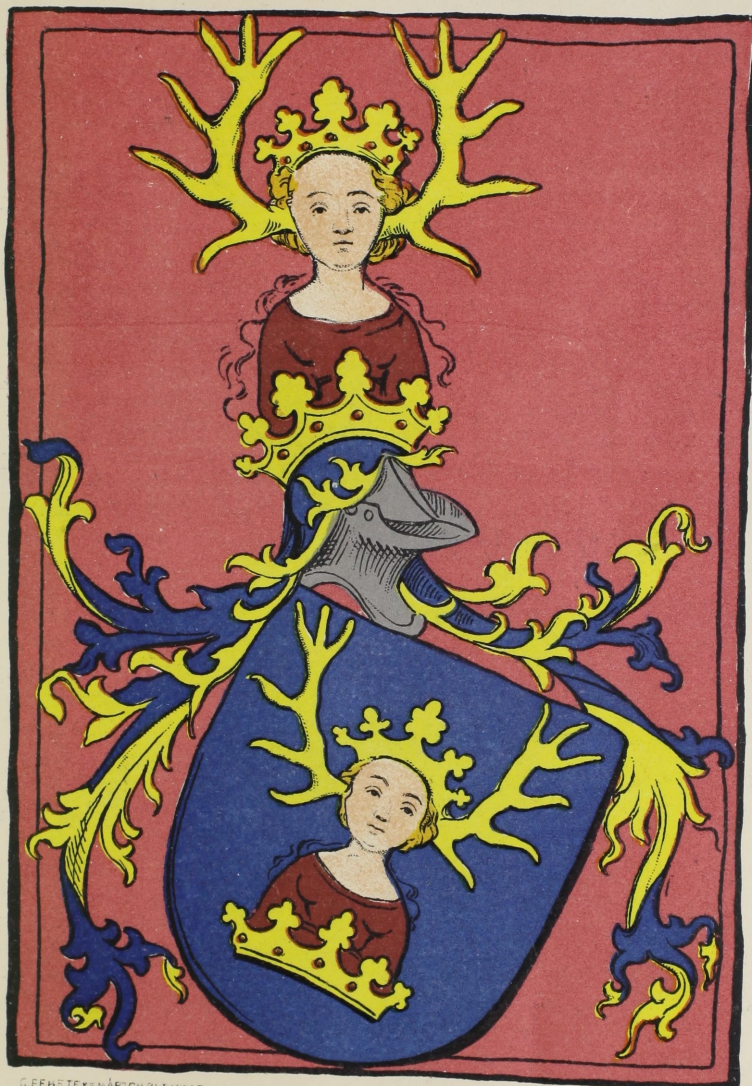
A czimeres levelet Zsigmond király 1431 október 20-án adományozta Feldkirchben néhai Dobry György fiának, Gergelynek, továbbá unokatestvérének, néhai Dobry Péter fiának, Lászlónak, néhai János Gergely fiának Mihály-nak, továbbá Fernahagi Péternek és egy B. nevű rokonainak; utóbbi nevének csak kezdőbetűje olvasható, a név többi része kiszakadt. Az armális elég jó állapotban maradt reánk, a szöveg mindössze csak egy-két helyen van kiszakadva, továbbá rongált az oklevélnek baloldali széle, ellenben a czimereképen épen maradt reánk, csak a sisakról pattogott le az ezüst máz, azonkívül a színek fakultak meg. Függő pecsétje elveszett, a selyemfonálból sem maradt reánk semmi.

Az oklevél szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

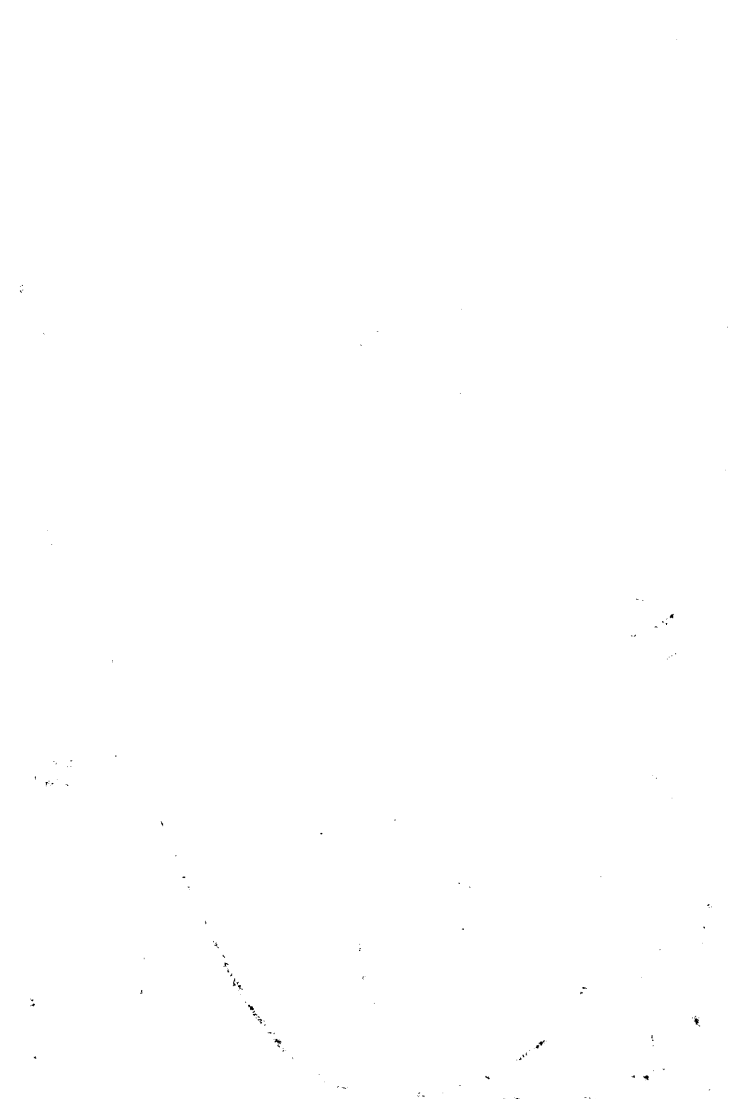
Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui regibus dat regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis velut e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt et

omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, quod non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Gregorius filius condam Georgii de Dobry in nostre maiestatis accedens presentiam propositis et declaratis fidelibus suis servitiis per eum maiestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta a nostra maiestate sibi ac aliis infrascriptis, ipsorumque heredibus ex nostra regia liberalitate dari ac conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitatis et premissorum fidelium servitorum gratuitis meritis, virtuosus gestis ac sinceris complacentiis annotati Gregorii, quibus ipse in diversis nostris et regnorum nostrorum expeditionibus sicuti prosperis sic et adversis maiestati nostre studuit, eoque ferventius ac diligentius in antea studebit complacere quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presentium literarum nostrarum depicta et palpaciis arte pictoria figurata ac distinctius expr[essata] prefato Gregorio de Dobry et per eum Ladislao filio condam Petri de eodem Dobry fratri, ac Michaeli filio condam Gregorii de Iwanus et B . . . necnon Petro de Fernahag proximis eiusdem Gregorii . . . posteritatis universis animo deliberato [et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contu]limus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie proprio motu concedimus et presentibus elargimur ut [ipsi et eo]rum heredes ac posteritates universe, predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis [titulo] gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet, cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres,

G. FEKETE NYÁRTON BUDAPEST.

A DOBRY CSALÁD CZIMERE 1431-BŐL.

nobiles et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet freti sunt et gavisii gaudeant et perfruantur ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur impendenti communitas prefato Gregorio et aliis prescriptis duximus concedendas. Datum in Feldkÿrchen, sabbato proximo post festum beati Luce evangeliste anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XL. quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemie duodicimo.

Az armális élére festett czimerkép a következő: balradólt pajzs kék mezejében lebegő arany koronából kinövő, szembe néző, kivágott vörös ruházatu női mellkép, elválasztottan leomló szőke hajfürtökkel, fején aranykoronával, fülei helyén egy-egy hatágu arany (sárga) szarvas-agancscsal. A pajzs fölé helyezett balraforduló csőrűsisakot arany korona fedí, melyen a czimerképpel teljesen megegyező sisakdisz látható. A takarók színe mindkét oldalról kék-arany. A pajzs mérete 6 cm., a sisaké és sisakdiszé 8.5 cm. A czimerkép egyszínű téglavörös alapra van helyezve, melyet egy kettős, egy vastagabb és egy vékonyabb fekete vonalból alkotott keret vesz körül.

A czimer szerkezetére nézve több eddig ismert czimerrel egyezik. Legszembetűnőbben hasonlít a Bethleni és Zbugyai család czimeréhez, mely folyóiratunk 1902. évfolyamának 36. lapján közöltetett. Itt is, ott is megtaláljuk a pajzsban lebegő arany koronából kiemelkedő női testet, azzal a különbséggel, hogy a Bethleni és Zbugyai családok czimerében a női testnek karjai is vannak, míg ezek a Dobry-féle czimerképben hiányoznak. Eltérést mutat a szarvas-agancsok színezése, mely a Dobrynál arany, míg a másikonál ezüst. Azonosságot mutat továbbá a Dobry-czimer a Roskoványi család ősi czimerével, mely az agancsokkal ékitett női fejét mutatja, azonban sem fején nincs korona, sem pedig a test nem emelkedik ki koronából. Az utóbbi czimer rajza a Siebmacher-féle czimerkönyv magyar részének 393. tábláján látható. Ugyanott a Roskoványi családnak czimerét még több változatban találjuk, melyekben az ősi czimer alkatrészeit habár változott alakban is, felleljük. Agancsot találunk továbbá, hogy csak még egyet említsünk, a Bárczay család 1421. évi czimerében is.

A Dobry-féle armális nem tartozott eddig sem az egészen ismeretlenek közé. Szövegét már Fejér közölte a C. D. X. I. 341. s. kk. lapjain. Eredetijéből 1823. május 4-én Gyurikovich György másolta volt le Pozsonyban, és

Fejér a szöveget közölvén, a czimerképet is leírja, mely leírás az eredeti czimmerrajznak teljesen megfelel. A leírás alapján közölte e czimert a Siebmacher-féle czimereskönyv azzal a különbséggel, hogy a női testet térdig kiemelkedőnek rajzolja és csipőre tett kezekkel ábrázolja. Magát a czimert a czimerkönyv kiadója nem a Dobry, hanem a Nagydobai Dobay családnak vette. A Fejér által helyesen olvasott Dobry névben másolási hibát látott Dobay helyett és e feltevésben megerősítette őt az a körülmény, hogy az általa közölt rajzhoz hasonló, néhány lényegtelen eltérést feltüntető czimeres pecsétet használ Nagydobai Dobay János nógrádi alispán (1683—1689) és fia László (1721—1725.) Azonkívül ugyancsak a Siebmacher adatai szerint hasonló alakot mutat sisakdiszében a XVIII. század közepén a Dobói Dobay család czimere is, míg a pajzs maga három balharánt pólyát tartalmaz. Ez a czimer különben megfelel a Roskoványi családnak, melylyel — Siebmacher szerint — a Dobói Dobay család rokonságban áll. Most, hogy az eredeti czimeres levél előkerült, e föltevések elesnek és igazolást nyer a Fejér által közölt szöveg, mely szintén Dobrynak írja e család nevét.

ALDÁSY ANTAL.

Két Zsigmondkori czimerlevél.

Vas vármegye levéltárának érdekesebb okmányai közé tartozik bizonyára azon két *eredeti* czimerlevél, melyeket Zsigmond királyunk a Sye-Dömötör és Szentbenedeki családoknak adományozott.

E czimerleveleket Csoma József és Varjú Elemér már ismertették a Turul 1896. és 1900. évi folyamaiban.

Találunk azonban az említettekén kívül még más két Zsigmondkori armalist levéltárunk nemesi irományai között, sajnos azonban, csak *másolatban*.

A Babai s a Kotsi és Mesteri családok czimerlevelei a két okmány; az előbbi 1418-ból, s az utóbbi 1421-ből.

Az eredetiek az idők viharai között valószínűleg már elkallódtak, de nem lehetetlen az sem, hogy valahol még lappanganak, mely utóbbi esetben nem felesleges, ha a közfigyelmet ezuton is rájuk irányítani törekszünk.

E czimerlevelek a nem teljes szövegű, vagyis azon czimerlevelek közül valók, melyek a czimer leírását nem tartalmazzák, csupán hivatkoznak a czimerre, mely az okmányra ráfestetett.

Babai György armálisát — a mint az oklevélben olvasható — a király önszántából adta, míg a Kotsi czimer Hedervári ajánlatára

Az eredeti is megvan
G.
505/1928
O. Y.

adományoztatott, a mit az oklevél homlokzatán olvasható följegyzés tanusit.

Mind e mellett az okmány szövegében mégis benne maradt a «proprio motu».

Babai György czimerlevelét azon időben nyerte, midőn Zsigmond éppen a konstanci zsinaton időzött.

A királynak nagy és fényes kísérete volt.

Tudjuk például, hogy a mikor Konstanczból XIII. Benedek pápához Spanyolországba igyekezett, ez utjában 4000 deli lovag kísérte az uralkodót.

A huzamos konstanci időzés alatt sűrűn követték egymást a fényes ünnepélyek és lovagjátékok, melyeken a bajnokok csak czimeres pajzsokkal és sisakos diszben jelenhettek meg.

Babai György uram szintén a király kíséretében vala, s valószínű, hogy — bár nemes ember volt — czimer híjával szűkölködött. De segített rajta a király kegyelme, és bizonyára nem egy cseh vagy német vitézt öklelt ki dár-dájával a nyeregből az új czimerrel diszelgő magyar lovag.

A miből egyuttal megtudjuk azt is, hogy vármegyénkbeli magyar vitézek is voltak a sokat utazó, izgékonny király fényes kíséretében.

A czimerlevél főlemlíti azon hasznos szol-gálatokat, melyeket Babai György Franciaországban, Arragóniában, Angliában az egyházi szakadás megszüntetése s a római szent birodalom ügyeinek rendezése körül a király mellett teljesített.

Egyebeken kívül már maguk a benne foglalt történelmi és genealogiai adatok is érdemessé teszik okmányunkat arra, hogy szövegét szó-serint ide iktassuk:

«Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus, ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex omnibus Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris] presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare, et victorioso triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster, dilectus Georgius, filius Nicolai de Boba, coram nostra celsitudine personaliter constitutus propositis et recensitis suis fidelibus servitiis, et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis, prosperis scilicet et adversis, signanter in Ffancie, Arragonie, et Anglie regnorum, ac presentibus V. partibus, quas pro sacro sancte universalis ecclesie unione, et sacri romani imperii status reformatione feliciter peragravimus persone et rebus suis non parcendo indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia

in presentium nostrarum literarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia, sibi et per eum Paulo et Jacobo carnalibus, item Valentino filio Petri, et Jacobo filio Francisci congenerationalibus fratribus suis de eadem, nec non omnibus aliis et singulis suis consanguineis ipsorumque heredibus, successoribus et posteritatibus universis dare et conferr] humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Georgii gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus V. diligentibus ac indefessis] hactenus erga nostram claruit maiestatem, quotidieque claret, et inantea eo studiosius clarere poterit et debebit, quo se et suos singularibus gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Georgio et per eum predictis Paulo et Jacobo fratribus, item Valentino filio Petri, et Jacobo filio Francisci ipsorumque heredibus, et posteritatibus universis ad prefati Georgii supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta, ac pictoris magisterio distincte descripta virtute presentium conferimus, imo et] abundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati Georgii et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et conferimus ac elargimur, ut iidem Georgius ac alii supradicti ipsorumque heredes, et tota posteritas nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus literis circa caput appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Georgius et alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, et tanto fideliori studio ad honorem regum eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendentis secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Georgio et aliis supradictis ipsorumque heredibus, et posteritatibus universis duximus graciose concedendas. Datum Constancie, in vigilia festi purificationis Beate Marie virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum [. . .] octavo».

A másolat 1733-ból való. Az eredeti okmány, a mint azt a másolat hézagai bizonyítják, már akkor is némileg rongált állapotban lehetett.

E másolat a czimert számunkra nem tartotta fön, pedig nagyon érdekes volna tudni, hogy milyen volt ez a czimer?

Valószínű, hogy ez is az akkor divott késő-gót modorban állítottatott elő. A pajzs lehetett háromszög, vagy alul kerek-pajzs és esetleg tárcsa a korai formában.

A czimer alakjaira nézve talán a Babai családból eredő Györfi család által használt pecsétek lenyomataiból lehetne némi következtetéseket vonni.

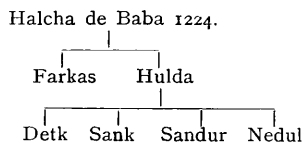
Ezekből a következőket sorolhatom föl: Györffy András szolgabíró Dénesfalva, 1712. A pajzsban kar karddal, sisakdisz: kar karddal.

Győrffy István esküdt, Gyanó 1734, továbbá 1737, 1742, 1745 és 1748. A pajzsban fiait tápláló pelikán, sisakdisz: kar karddal.

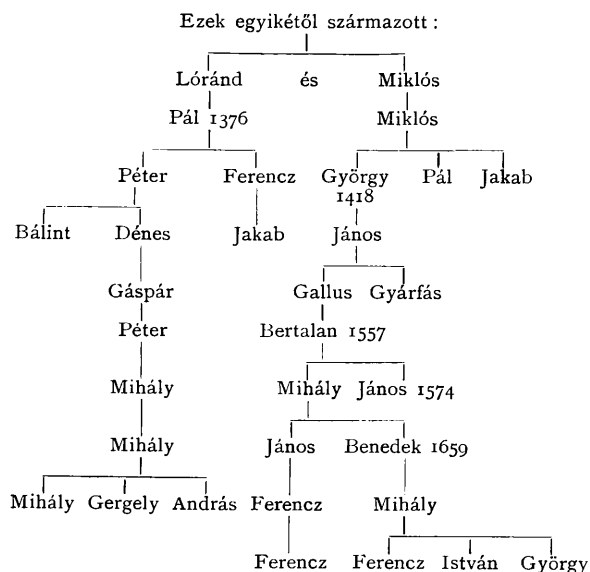
Győrfi László esküdt, 1808, Duka. A pajzsban ágaskodó oroszlán; sisakdisz, az oroszlán zászlóval.

De hogy ezek közül lehetett-e, és melyik a Babai armalis címere? Annak eldöntése a szakférfiakra vár.

A családra vonatkozó okmányokból a következő *töredékes* nemzedékrendet mutathatom be:

Ezekből származtak a következők; Sixtus, Salamon, János, Herk, Endus, Bóth, Miklós, Sank, László, Gyungur és Lőrincz — de hogy ki melyiktől, meg nem állapítható.

Lóránd fia Pál és György utódjai elhagyván az ősi Babai családnevet, előbbi a Lórántfi, s György utódjai a Győrfi nevet vették föl; azonban még soká mint Lórántfi aliter Babai és Győrfi aliter Babai említetnek az iratokban.

* * *

Kotsi György és Mesteri Imre 1421-ben nyerték címerlevelüket azon érdemükért, melyeket a királynak Csehországban, Vicliff követői ellen viselt háborújában szereztek.

A kelet helye az okmányról hiányzik, de alig szenved kétséget, hogy az itthon adatott ki, mert tudva van, hogy Zsigmond 1421-ben, az okmány keltének idején, Magyarországon tartózkodott.

Ez alkalommal a címerkérők címerük festett mintáját is bemutatták, s annak a megerősítését kérték.

Az oklevél, mely éppen úgy, mint Babai György armalisa, az ismert, de apróbb részletekben eltérő formulával állítottatott ki, szószerint a következőképpen hangzik:

«Relatio Georgii de Hedrewara.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus, ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatiae etc. rex omnibus Christi fidelibus, tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriosè triumphare. A claro lumine throni cesaree vel regie maiestatis, velut e sole radii nobilitates legitimo jure procedunt, et omnium nobilitatum insignia, ab imperatoria aut regia maiestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree seu regie claritatis. Sane ad universorum notitiam tam presentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod fideles nostri dilecti Georgius filius Martini, Andreas filius Pauli de Kots et Emericus filius Michaelis de Mesteri ad nostre celsitudinis accedentes presentiam, propositis et declaratis suorum progenitorum et per consequens ipsorum fidelitatis, et fidelium obsequiorum gratuitis meritis, per ipsos claritati nostre exhibitis, quedam arma seu nobilitatis insignia in quadam charta pictoris magisterio depicta¹ ipsis et fratribus suis infrascriptis, per nostram maiestatem dari et conferri postularunt. Nosque attendentes predictorum suorum progenitorum virtutem et laudis preconio attolenda præmerita opera, ac generis nobilitatem, antiquitatem, necnon fidelissima obsequiorum merita, quibus ipsi Georgius, Andreas et Emericus ab adolescentie suorum gradibus (*igy!*) sub diversitate locorum et temporum, et presertim in dicto regno nostro Bohemie, in exstirpatione Viclephistarum nostrorum notiorum infidelium personis ac rebus suis minime parcendo, claritati nostre laudabiliter exhibitis et impensis protexto quorum cupientes eidem Georgio, Andree et Emerico regalis munificentie antidoto respondere, de regie potestatis plenitudine, animo deliberato et ex certa scientia et gratia speciali, sano etiam prelato, et baronum, nobilium et procerum regnorum nostrorum ad id accedente consilio, predicta arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta, et pictoris magisterio distincte descripta, de uberioris dono gratie eisdem Georgio filio Martini, Andree, filio Pauli, et Emerico filio Michaelis, et per eosdem Benedicto, filio Martini . . . Georgii, nec non Petro, Mathie et Thome . . . eiusdem Andree ac Benedicto, Damiano . . . ipsius Emerici carnalibus . . . Simoni, filio Clementis de Mesteri . . . nec non Georgio, filio Thome ac Dionisio filio Dominici de Kots, ipsorum Andree et Georgii . . . condisionalibus fratribus, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, virtute presentium conferimus, imo de abundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eorundem Georgii Andree ac Emerici et aliorum supradictorum nobilitatis glo-

¹ Itt hihetőleg kimaradt: *maiestati nostre exhibendo*

riam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut iudem Georgius et Andreas de Kots, ac Emericus de Mesteri, et fratres ipsorum prescripti ipsorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio nobilitari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Georgius, Andreas, et Emericus ac alii prenotati, eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regiam eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes literas nostras, cum pendentis secreto nostro sigillo, quo, ut rex Hungarie utimur, prelibatis Georgio, Andree, Emerico, Benedicto, Petro, Matthe, Thome, Benedicto, Damiano, Gasparo, Simoni, Georgio et Dyonisio ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus gratiose conferendas. Datum . . . feria quarta proxima ante festum Beati Jacobi apostoli, anno domini millesimo, quadringentesimo vicesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo quinto, Romanorum undecimo et Bohemie primo».

A czimerrajz itt sem maradt fenn, s mert sem a Kotsi, sem a Mesteri család pecsétlenyomataira nem akadtam, a czimert biztosan megállapítani nem lehet.

Van azonban egy Kotsi-czimer, a mely talán azonos lehet a Zsigmond király által adományozottal.

Bizonyos Kotsi másként Horváth Mihály és István 1742-ben régi nemességük megerősítését kérték és meg is nyerték az uralkodótól.¹

Ha ki lehetne mutatni, hogy ezen Kotsi másként Horváth Mihály és István a Zsigmond királytól czimert nyert Kotsi György és András leszármazói, akkor ez útmutatást adna a Zsigmondkori Kotsi-czimer megismeréséhez is.

Kotsi-Horváth Mihály és István nem új nemességet kerestek, hanem régi nemességük megerősítését kívánták. Valószínű tehát, hogy czimerül is azt kérték és nyerték, mely a régi okmány alapján a családnál hagyományos volt, s melyet talán pecsétjeiken használtak is.

Ha ez a következtetés beválik, akkor a Zsigmondkori Kotsi-czimer a királyi könyvek szerint a következő lehetett:

Aranyval és kézzel osztott pajzsos, zöld téren álló, nyállal átlótt nyaku hatyú. Sisakdisz: könyöklő pánczélos kar, karddal. Sisaktakarók: kék-arany, vörös-ezüst. BALOGH GYULA.

XIII. és XIV. századi pecséthamisítók.

Amióta oklevelek léteznek, azóta oklevél- és pecséthamisítók is vannak; daczára annak, hogy

¹ Királyi könyvek XXXIX. 217. Pozsony, 1741. okt. 21.

az ilyen bűnösöket minden ország törvényei szigoruan büntették, nálunk éppenséggel tühalállal sujtották.¹

Az oklevél- és pecséthamisításnak egy régi esetét olvassuk Wenzelnél.² A Koppán nemzetségbeliek 1280 táján osztoztak Babuna (ma Tisza-Bábolna, Borsodmegyében)³ ősi birtokuk fölött; ezen birtokosztály alkalmával I. Miklós fia II. János valamiképen a kellesténél nagyobb részt juttatott magának, a miért azután az egész nemzetség Budára jött 1280 körül, oculi vasárnap előtti szombat, hogy az országbíró ítéletét kikérje. Ezen alkalommal *Bábolnai Gergely* királyi ispán, fia *András*, a saját és öccse *Gergely*, valamint unokatestvérei, *Miklós fiai: Tamás és Péter*⁴ nevében előadta, hogy az említett II. János közösen birtokukon nagyobb részt bitorol; ez pedig azzal védekezett, hogy édes atyja és ősei révén az őt megilleti.

Erre Bábolnai Gergely fia Gergely saját, és társai nevében Jánost tolvajnak, rablónak gyilkosnak, hamis pénzverőnek, *oklevél- és pecséthamisítónak* nyilvánította, a kinek szekrényében jelenleg is több, *hamis pecséttel ellátott hamis oklevél* található.

Jánosnak pünkösöd nyolczadára kellett magát az ellene emelt vádak alól tisztáznia. Ennek lefolyásáról azonban, sajnos, nincsen tudomásunk.

Egy másik, eddig kiadatlan oklevél Egervári László, dalmát-horvát-szlavon bán *titkos és gyűrűpecsétjének hamisításáról* emlékszik meg.⁵

Az 1493. máj. 6-án kelt oklevél így szól:

Nos [ca]pitulum ecclesie Zagradiensis, memorie commendamus per presentes, quod Nicolaus de Chirbyn, in per[sona] maginifici domini L[adisl]ai, de Egerwara, regnorum Dalmatie, Croatie et Sclavonie bani, nostram p[ersonaliter] veniens in presen[tiam], nos per modum protestationis significare curavit in hunc modum: Quod his p[roxime] preteritis diebus [qui]dam perniciosi et iniqui homines, ac sigillorum falsificatores et excogitatores, [.] dolositate et deceptionis viis ac modis, quoddam falsum [sigillum], in forma pr[oportio]neque ac qualitate sigilli annularis et secreti eiusdem domini [Ladislai bani] per omnia s[imile] et equale sibipsis (igy!) fabricari et sculpi fecissent, ac cum ipso sigillo cer[ta] literas, nomine, voceque ipsius domini Ladislai bani confectas sigillando, a nonnullis comp[rovinci]alibus, hominibusque suis, certam pecuniarum summam dolose et fraudelenter extorsissent, et abstulissent, nonnullos etiam ex regnicolis bona dumtaxat et possessiones, in ambitu dictorum regnorum, banatus videlicet dicti domini Ladislai bani, habentes, castra quoque et castella, ac alia officia tenentes, et gubernantes, in huius-

¹ Ld. *Wenzel*, Árp. Új Okmt. V. 239.

² U. O. XII. 673.

³ *Csánki*. I. 168. o.

⁴ V. ö. *Karácsonyi*, A Magyar Nemzetségek, II. k. 328—329 l.

⁵ Eredetije Orsz. Levéltár, DL. 20.009. sz.

modi ipsorum bonis, possessionibusque et officiis, nomine prefati domini Ladislai bani defraudare et decipere niterentur, ac conarentur, ex qua fraude deceptione periculum prefatorum regnorum, potissimum castrorum in confinibus Thurcorum habitorum, quod deus avertat, sequi posset, et maxime formidaretur in preiudicium, dampnum quoque et iacturam iamfati domini Ladislai bani valde magnum. Quam rem prefatus dominus Ladislaus banus omnibus et singulis cuiusvis status et conditionis hominibus insinuasset, notificasset et patefecisset, quomodo iamfatus Nicolaus de Chwbyn, nomine et in persona eiusdem domini Ladislai bani insinuavit, notificavit et] patefecit [eti]am coram nobis, quod si temporum in processu alique litere sub [.] con[fe]cte v[er]] que ac coram quibuscumque producerentur et exhiberentur [.] -eret. Nec etiam annotatus dominus Ladislaus banus [.] stare et respondere vellet. Super quibus prefatus Ni[cola]us de Chwbyn, nomine et in persona dicti] Ladislai bani petiit sibi per nos dari prentes liter]as nostras protestationales, quas nos comm]uni iustitia suadente, et lege regni requirente duximus con[cedendas]. Datum feria sec[un]da, in festo videlicet beati Johannis ante portam Latinam, [anno domini millesi]mo quadringentesimo nonagesimo.

A tettesek az oklevélben nincsenek megnevezve, és így róluk egyelőre tudomást nem szerezhetünk.

HORVÁTH SÁNDOR.

A Hermann nb. Laczkfi-család történetéhez.

Dlugoss lengyel krónikásnál olvassuk,¹ hogy Spytko de Melstyn nevű lengyel főúr magyar nőt vett feleségül; a nő neve «Elisabeth natione Hungara, de domo et familia Fierlich». Ugyanő egy másik helyen² a nőt következőleg jelöli meg: «Helisabeth . . . filia Woydefiemrich baronis de Hungaria». Mielőtt tulajdonképpeni fejtegetéseinket megkezdenők, ki kell jelentenünk, hogy «Fyerlich» nevű magyar családot a nevezett korszakban hiába keresnénk; «Fyerlich» nem más, mint a «Woydefiemrich» harmadik és negyedik szótagjának, a «femrich»-nek elferditése, mely nem annyira Dlugoss, mintsem a későbbi másolók, vagy nyomtatók rovására esik. A «Woydefiemrich» pedig nem egyéb, mint «vajda fia Emrich» vagyis *Vajdafi Imre*. Feladatunk már most, hogy neki és leányának családi hovatarozandóságát a lengyel krónikás szüszavú adata nyomán kikutassuk. Tudva azt, hogy Melstyni Spytko lengyel főúr a tatárok elleni csatában 1399-ben esett el, vezérpontul szolgál, hogy a családot a XIV. században kell keresnünk.

Erzsébet, kit az okiratok 1396-ban, mint

¹ Liber Beneficiorum, I. k. 192. l.

² Ugyanott, III. k. 474. l.

Spytko nejét emlitenek,¹ férje halála után ismét férjhez ment. Második férje pedig János, a sziléziai Münsterberg uralkodó hercege, ki 1428 december 27-ikén halt meg. Mikor történt az egybekelés, nem tudjuk; 1408 márczius 19-ike előtt már megvolt; 1417 és 1423-ban Erzsébetről, mint János nejéről az okiratok is szólnak;² meghalt 1424 február 22-ikén.

A heinrichai (Münsterberg) necrologiumban³ egy meg nem nevezett év augusztus 15-ikére vonatkozólag a következőket olvassuk:

«It.(em) ob.(iit) d.(ominus) Henricus pater d.(ominæ) Elizabeth ducisse. Item eodem tempore anni ob.(iit) d.(ominus) Spitag maritus eiusdem domine, que plures ornatus dedit monasterio pro summo altari». A hercegnő elhalálózását pedig a következő szavakkal említi: (febr. 22) It.(em) obiit) d.(omina) Elizabeth de Cracovia, ducissa in Monsterberg a.(nno) d.(omini) M^o CCCC^o XXiiij». ⁴ Ez a «de Cracovia» azonban nem jelenti, hogy a hercegné családi neve «Krakói», hanem csak azt, hogy Krakóból való vagyis, hogy Krakóból jött Sziléziába. A necrologium megerősíti tehát Dlugoss adatait. A necrologium is mondja, hogy első férje Spytko volt, hogy első házassága alatt Krakóban élt, melynek várnagya és palatinusa tudvalévőleg Melstyni Spytko vala. Hogy Dlugoss az asszony atyját Emrich vagyis Imrének, a necrologium pedig Henricknek nevezi, az nem változtat a Dlugoss-féle előadás helyességén. A németek ismerik ugyan az Emerich (= Imre) nevet, de a középkorban nem igen használták és — mert ez csak Henricus-ból származott — a legtöbb esetben Hemericus-nak ejtették ki, úgy hogy a necrologium feljegyzője ezt könnyen Henricusnak vehette; nincs is kizárva, hogy az eredeti kéziratban tényleg «Hemericus» vagy «Hemricus» áll.

* * *

Hogy Dlugoss «Vajdafi»-ja nem családi név, hanem csak Emrich atyjának hivatali megjelölése, több mint valószínű. Akkori időben divatban volt, hogy a bánok és a vajdák fiai magukat «filius bani» vagy «vojvodæ» nevezték, a nélkül, hogy e jelző mindig és mindenütt állandó családnévvé alakult volna át. Jelen esetben is csak azt jelenti, hogy Erzsébet atyja Imre vajdának fia; azt pedig, hogy e vajda alatt csak erdélyit szabad elfogadnunk, megcáfolhatlan. Jelentsük egyuttal azonnal ki, hogy a XIV. századbeli erdélyi vajdák sorában csupán kettő

¹ Mon. hist. Polon., VIII. k. 208. l.

² Ugyanott, 419., 491. l.

³ Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, IV. k. 294. l.

⁴ Zeitschrift, d. V. F. Gesch. u. Alt. Schles. IV. k. 284. l.

ismerünk, kiknek Imre nevű fiuk volt; e két vajda pedig a Hermann nb. Lack fiai (I. István és I. András). Kezdjük meg az előbbivel.

Lack fia (I.) István, családjának legkimagaslóbb sarja, 1345-től 1350-ig erdélyi vajda; fiai közül az egyik az Imre nevet viseli, e néven pedig családjában a második.

II. Imre legelőször 1343 január 13-ikán tűnik fel; 1356 deczemb. 21-ikétől 1367 október 28-ikáig királyi lovászmester, mely minőségben 1366 február 9-ikén vidini kapitány, miháldi és karánsebesi várnagy is. 1368 január 1-ikán és május 23-ikán dalmát-horvát bán. 1369 január 26-ikától 1372 szeptember 3-ikáig erdélyi vajda. 1372 október 13-ikán nádor, mely minőségben 1375 április 2-ikáig található. Halála idejét a következő adatok alapján határozhatjuk meg. Neki és fivérének, István vajdának, Hahóti Miklós ellen valamely zalamegyei birtok miatt pörük volt, melyben neki 1373 október 24-ikén kellett volna a király előtt megjelennie. 1374 márczius 1-én felhívták Hahóti Miklóst, hogy a peres birtokra vonatkozó iratait «ad octavas diei mediū quadragesime *tunc de novo praeteritas*» mutassa be. Miután a pör folyamat ecsetelő okirat 1376 február 28-ikán van kiállítva, úgy értelmezem a dolgot, hogy a «*tunc de novo praeteritas*» alatt azt kell értenünk, hogy az iratok bemutatását nem 1374 márczius 15-ikére vagyis az 1374. évi quadragesima mediának octávjára, hanem 1375 április 4-ikére, a midőn e határnap 1374 márczius 1-e után már *másodszor* beköszöntött, tüzték ki. A dolog azonban ezen octáva után is húzódott, úgy hogy 1376 február 9-ikére újabb határnapot kitzűtek; *e határnap előtt azonban Imre nádor meghalt*,¹ aki 1375 április 2-ikán még élt.² 1375 július 5-ikén, a nádori szék már üresedésben van,³ így tehát kimondható, hogy Imre 1375 április 2-ika és július 5-ike között halt meg.⁴ Neje, Katalin, Nagymartoni és Fraknói Lőrincz leánya, ki 1362 június 29-ikén már nejeként szerepel. E házaspár esetleges utódait mindeddig nem ismerjük.

* * *

Lack fia (I.) András, az előbbi István fivére, 1336-ban merül fel. Miután számos országos méltóságot, azok között (1353—1354) a macsói bántóságot kapta, kinevezte őt Lajos király erdélyi vajdának, mely állást 1356 április 6-ikától 1359 szeptember 25-ikéig töltött be. Miután 1359 végén más az erdélyi vajda és 1359 után róla többé mitsem hallunk, biztosra vehetjük, a mondott év vége felé meghalt.

¹ Wenzel, XI. k. 428. l.

² Zichy-okmánytár, III. k. 601. l.

³ Sopronm. okmánytár, I. k. 414. l.

⁴ V. ö. Fejér, IX. k. 6., 188. l.

Neje, *Erzsébet* a Gutkeled nemzetség valkómegyei ágából származott. Ezen ágnak egyik sarja, Lothárd többek között András nevű fiut hagyott maga után, ki IV. László utolsó éveiben (valószínűleg macsói) bán lett. Ennek fia Márton (1292—1345), kinek gyermekei Németi (valkómegyei birtok) Mihály és Miklós magtalanul haltak el. A hagyatékra a nemzetségi rokonok, nevezetesen a Marótiak, emeltek igényt, de a király Mártonnak második házasságából származó leányát, Erzsébetet, Lackfi András nejét fiasította, minek következtében Erzsébet 1355-ben fivére örökségét megkapta. 1365 január 17-ikén már Andrásnak özvegyeként, fiaival: Györggyel és Imrével szerepel.

György, ki az 1365 és 1368 között lefolyt bolgár hadjáratban résztvett,¹ az erről szóló okiratban «néhai András vajda fia»-ként szerepel. 1368 április 6-ikán «Georgius *filius vavodae* de Kőváry»² néven szerepel. Az 1385- és az 1386-ban lezajlott események alkalmával Mária királynőnek hive maradt. Midőn őt Zsignond király 1387 deczember 1-én említi,³ megint csak «néhai András vajda fiá»-nak nevezi. Ugyanezt teszi Zsigmond 1406-ban is,⁴ midőn elbeszéli, hogy e György, Kórogyi Istvánnal együttesen, Hédevári Kont Istvánt és Szeglaki Lászlót fogságba ejtette. Halála évét nem ismerjük, de úgy látszik, hogy 1399 előtt halt meg. Csak két leányáról tudunk, 1404-ben; közülük az egyik, Anna, a Héder nb. Tamási János erdélyi vajdahoz ment férjhez, míg a másik, Katalin, Rátót nb. Kaplai János országbíró és orosz vajda fiának: Feledi Rolandnak neje lett. 1445-ben e két nővér utódai egymással pörben állnak. Katalin fia Rátót nb. Németi György neje, Anna és gyermekei: János, Tamás, Gergely és Katalin nevében is az egri káptalan előtt az ellen tesz óvást, hogy Anna fia: Héder nb. Tamási Henrik társaival együtt (Hédevári Lőrincz nádor és Ujlaki Miklós erdélyi vajda) a Valkómegyében fekvő Németi uradalmat és tartozékait elfoglalták.⁵

András vajda második fia, *Imre* (családjának e néven harmadik tagja), ki anyjával és fivérével 1365 szeptember 17-ikén merül fel, a nyilvános életben — úgy látszik — sokáig nem szerepelt. Az 1386-ban megindult áramlat azonban őt is magával ragadta. Fivérével — Györggyel — ellentétben, a lázadó Horváti János bánhoz csatlakozott, minek az lett a következménye, hogy Garai Miklós őt a valkómegyei Ujlak várban

¹ Századok, 1900. évf. 607. l.

² Ez utóbbi helytelen. Kőváry helyett «Kovási»-nak kell állnia, mely utóbbi Aradmegyében fekvő város volt. Most Kovaszincz. V. ö. Turul, 1884. évf. 111. lap és Csánki, I. k. 764. l.

³ Zichy-okmánytár, IV. k. 342. l.

⁴ Hazai okmánytár, VII. k. 435. l.

⁵ Hazai okmánytár, VII. k. 405. l.

fogságba ejtette s Zsigmond király elé hozta. Az erre vonatkozó okirat¹ őt is «Lack fia András vajda fia Imré»-nek nevezi. Megbocsátotta-e neki Zsigmond az elpártolást, vagy megbűnhődött, esetleg sikerült-e neki a szökés és talált-e valahol külföldön menedéket? mindezekről kútfőink mélyen hallgatnak; azt sem tudjuk, vajjon volt-e neki gyermeke.

* * *

Melyik «Vajdafi» Imrének leánya lehetett Erzsébet, Melstyn Spitko özvegye és Münsterbergi János neje?

Lehetett II. Imre leánya is, a nádoré, aki elég előkelő családból származó főúr volt arra, hogy őt a lengyel krónikás «magyar báró»-nak nevezze; elég gazdag is lehetett, hogy leánya lengyel főúrhoz meheszen férjhez; a kronologiai viszonyok sem szólnak ellene, mert ha Erzsébet pl. 1370 körül született, akkor első férjének halálakor (1399) még elég fiatal volt arra, hogy második házasságot is kössön. Mindamellett még sem vagyunk igen hajlandók feltételezni, hogy jelen esetben I. Imre leányával van dolgunk.

I. Lackfi Istvánnak fiait a hazai kútfők nem annyira «vajda», mint inkább «bán» fiainak nevezik és így több mint valószínű, hogy a külföldi tudósító Erzsébet atyját, ha ez I. Imre, inkább «bánfi»-nak nevezte volna. Továbbá majdnem bizonyos, hogy I. Imrének leánya atyja halálakor (1375-ben) még igen fiatal volt; azt pedig, hogy első házasságát atyjának halála után kötötte volna, nem találjuk elfogadhatónak. A fődolog azonban az, hogy Erzsébet atyja a heinrichai necrologium szerint — melynek hitelességét és megbízhatóságát kétségbe vonni nincs jogunk — valamelyik augusztus 15-ik napján halt meg, holott fentebb kimutattuk, hogy Lackfi Imre nádor 1375 április 2-ika és 1375 július 5-ike között halt meg.

III. Imrét ellenben a hazai kútfők épen úgy, mint fivérét Györgyöt, állhatatosan «vajda fiá»-nak nevezték és így magától értetik, hogy a lengyel krónikás is csak e néven ismerte. Bár tudtunkkal országos hivatalt nem viselt, mégis, mint a szűkebb haza határain kívül is nagy hírnévre vergődött Lackfi család sarja elég előkelő volt arra, hogy Dlugoss őt magyar bárónak nevezze. Anyja Erzsébet nevet viselt, tehát nagyon is hihető, hogy leányát anyja után nevezte. Abból, hogy ő csak 1386 táján lép a nyilvánosság terére, következtethető, hogy I. Imrénél sokkal fiatalabb volt; leánya tehát kétségkívül későbbben született, mint I. Imréé, a miből pedig következik, hogy II. Imre leányának 1399-ben, — Melstyni Spitko halálakor, — sokkal fiatalabb-

nak kellett lennie, mint I. Imre esetleges leányának s így sokkal természetesebbnek találjuk, hogy ismét férjhez ment. A mi pedig II. Imre elhalálzási idejét illeti, nincs egyetlen egy bármily természetű hazai vagy külföldi forrás, mely a heinrichai necrologium állítását, hogy Erzsébet atyja valamelyik év augusztus 15-ik napján halt meg, ellentmondana. Mi tehát mindezek alapján azon nagyon is elfogadható következtetésre jutunk, hogy Dlugosznak «Vajdafi Imre»-je alatt Hermann nb. Lackfi András vajda fia (III.) Imre értendő, hogy valószínűleg Lengyelországba menekült és ott egy meg nem nevezett év augusztus 15-ikén meghalt. Melstyn Spitko valószínűleg 1385 táján ismerkedett meg Erzsébettel. Ezt abból következtetjük, hogy 1383-ban Zsigmond magyar király hadseregének főtisztjei sorában *Lackfi András vajda fia György mellett Spitko, krakói palatinus* is szerepel.¹

* * *

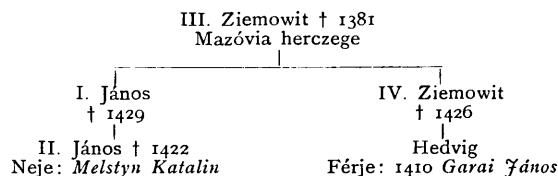
Hátra van még egyet-mást Erzsébet utódjairól mondani.

Második házasságából nem voltak gyermekei; Melstyn Spitko krakói vajdával kötött házasságából azonban négy gyermeke származott: Hedvig, Katalin, János és Spitkó.

Hedvig uralkodó herceghez ment férjhez: Bernát opulai herceghez (László herceg magyar nádor unokaöccséhez), ki 1459 április 2-ika után halt meg. Hedvig 1425 márczius 15-ike előtt valamely szeptember 20-ikán meghalt. Házasságából két leány ismeretes, Hedvig és Anna, de ezeknek csak pusztá nevét ismerjük.

Katalin kétszer ment férjhez. Első férje, kitől nem maradtak gyermekei: János (Januss) mazóviai uralkodó herceg, meghalt 1432-ben. Második férje: Michalowi Bialucha Miklós, sandomiri vajda, krakói várnagy és sztarosztja. Ennek nejeként 1425-ben szerepel. Katalin 1464 előtt halt meg.

János és Spitko 1409-ben még Tarnowski János gyámsága alatt álltak. Részletes életírásuk nem lévén e sorok feladata, itt még csak azt akarjuk kiemelni, hogy Melstyn János nyomait 1430-ban Magyarországon is megtaláljuk. Nézzük csak a következő rövid leszármazási táblát:

Ebből kitűnik, hogy Melstyn Katalin férjének unokanővére Dorozsma nb. Garai János

¹ Hazai okmánytár, VII. k. 434. l.

¹ Fejér X/I. k. 97. l.

I. Garai Miklós magyar nádor fiához ment férjhez és így könnyen magyarázható, hogy miképpen jutott Katalin fivére János magyar érintkezéshez.

Midőn Zsigmond király 1430 január 6-ikán Garai János halála után ennek hagyatékát rendezi, többek közt egy okiratról tesz említést, melyen Garai János, néhai János veszprémi püspök és Berzeviczi Péter kir. tárnokmesterén kívül, még Gorbo-i Fekete Zavis és *Melstyeni János* «strenuorum militum» pecsétje is függ.

Azon Mulstain Vid ki nejjével Magdolnával (az esztergami egyházmegyéből), 1467-ben II. Pál pápától hordozható oltár-privilegiumot kap, aligha tartozik a lengyel Melstyn-családhoz. (Tört. Tár, 1899. évf. 257. l.) «Mulstain» úgy látszik a német «Mühlstein» ferditése.

* * *

Teljesség kedvéért legyen itt a Hermann nb. Laczkfiak családtörténetére nézve még a következő adat kiemelve:

A budai káptalan tanusítja 1401 jun. 13-ikán,¹ hogy *Laczk fia István nádor özvegye Anna* egyik budavári házát (néhai István királyi orvos és János veszprémi püspök háza mellett), melyet ő maga saját hozománya árán vásárolt, az óbudai zárdának, melyet öregebb Erzsébet királyné alapított, hagyományozza; addig míg él, fenntartja magának a haszonélvezetet. — Ezen nádor nem más, mint I. István vajda fia: II. István, ki 1397-ben erőszakos halállal múlt ki és kinek házassági viszonyairól mindeddig semmit sem tudunk. Dr. WERTNER MÓR.

Adalékok a királyi könyvek történetéhez.

Meglehetősen kevés még mai napság az, a mit az ú. n. királyi könyvek középkori darabjairól tudunk, a mit ismerünk is felőlük, az is jóformán Nagy Lajossal kezdődik. Jelen sorok írója szerencsés volt néhány, a királyi könyvekre vonatkozó oklevelet találni, melyek egyike jóval korábbra viszi vissza a libri regii eredetét s ezenfelül egyben-másban bővíti róluk való eddigi ismereteinket.

Eddig Hajnik értekezése nyomán² úgy tanultuk, hogy a királyi könyvekre való legrégebb hivatkozás N. Lajos királyunk 1373-iki diplomájában található, a mely innét írja ki ugyanannak az uralkodónak 1363-ból való donationalisát. Ujabb íróink korábbi időkre mennek vissza, I. Károly korába s hivatkoznak N. Lajosnak Vezeus mester, varasdi ispán számára adott oklevelére, mely 1340-ből való oklevelet idéz a liber regiusból.³ Az alább közlendő diploma még

¹ Temesm. okmánytár, I. k. 630. l.

² A királyi könyvek a vegyes házbeli királyok korában.

³ Grün Albert czikke I. Károly király gyűrűpecsétjéről (Turul 1902. évf. 57. l.) hivatkozik a Zichy okmány-

ennél is előbbre vezet bennünket, mert az 1331. évből idéz s hivatkozik a királyi könyvekre. Ez az átíró oklevél meglehetősen késői, mivel 1519-ből való. Rövid tartalma következő. Lélfy László és György személyesen megjelentik II. Lajos előtt, hogy az I. Károly királytól eredő, a komárommegyei Lél és Garak községekről szóló donationalist a gondatlan őrizet következtében még őseik elvesztették. Kérik Lajost, nézessen utána Károly király könnvében, vagyis regis-trumában s erősítse meg őket jogaikban. A szóban forgó libri regiiben megtalálják a keresett oklevelet, melyet saját diplomájában transumál és confirmál II. Lajos.

Levonhatjuk most már ebből az oklevélből a következő tanulságokat. Károly Róbert idejében, 1331-ben már rendszeresen vezették a királyi könyveket, melyekbe az adományozásokról szóló okleveleket bevezették s ezek a libri regii II. Lajos idejében még meg voltak és a tárnoki házban őriztettek. Milyen módon voltak ezek ott bevezetve, ismét egészen világos. Az 1373-iki diploma szerint a «series literarum» volt bevezetve, az 1519-iki szerint «signatura literarum», de a két kifejezés föltétlenül egyet jelent. Az 1519-iki oklevél nem adja vissza az 1331-ikit szóról-szóra, hanem csak tartalmilag. A megkeresés szokása nem tér el benne a rendes eljárástól, a király Korlátkövi Péter tárnokmestert bizza meg a kereséssel, s az ő jelentése alapján rendeli el a kért s a királyi könyvekben megtalált oklevélnek szóról-szóra való átírását.

Ugyancsak 1519. okt. 27-éről van keltezeve Lajosnak egy másik diplomája, a mely nagyjában hasonló formulákkal rendeli el egy 1405-ből való oklevélnek a királyi könyvből való kikeresését és átírását.

Végül 1525 aug. 6-ról való Lajosnak 3. diplomája, mely a királynak 1518 május 29-én kelt oklevelét írja ki a liber regiusból. A kikereséssel ez esetben is Korlátkövi volt megbízva.

Ez oklevelek alapján látni a conservativismust, a mely a királyi könyvek vezetésében nyilvánult. Erre nézve Hajnik megelégszik azon általánosságban mozgó állítással, hogy az okleveleket a királyi könyvbe majd szóról-szóra, majd csak tartalmilag vezették be s ugyanigy adták ki, ha onnan kiírták.¹ Miért lett volna ez a kétféle eljárás, arról nem szól semmit és előttem érthetetlen. Az idézett három oklevél kor tekintetében nagyon is messze esik egymástól s egymáshoz az átírás módszerében mégis annyira hasonló, s a megegyezés oly feltűnő, hogy rendszerről kell beszélnünk.

tár III. k. 110. l. levő Vezeusnak adott oklevelére, mely «in registro dicti genitoris sui in conservatorio suo more consueto pro evidencia cautela» őriztetett.

¹ I. m. 10. s 13. l.

E szerint valamely oklevél bevezetése a liber regiusba következőképen történt. Legelől állott az oklevél kelte. Tudjuk, hogy az oklevél hátulsó lapján fel volt jegyezve, a királyi könyvek hányadik lapjára van beírva. Jellemző, hogy a kiírásoknál erre a lapszámra nincs semmiféle hivatkozás. A dátum után rövid szavakkal következett a diplomában foglalt érdemleges jogi intézkedés, melyet követett a hiteles hely relatiójának megemlítése. Ebből pedig világos, hogy Hajnik álláspontját nem, hanem azt kell igazság gyanánt elfogadnunk, hogy az okleveleket a királyi könyvekbe szóról-szóra nem vezették be, a mi különben is fölösleges lett volna, mivel a sok formula nagyon meghosszabbította volna őket s ezek feljegyzésére igazán nem lehetett semmi szükség. Formulás könyvek úgyis voltak a kancelláriában. Ép ily megigazításra szorul a kiírásra vonatkozó állítás, a mely viszont nem történhetet másképen, mint szóról-szóra. A tartalmilag való bejegyzésből már nem lehetett kihagyni semmit, mert akkor az egész értelmetlen lett volna.

Nincs okunk tehát kételkedni abban, hogy már az első Anjou idejében is vezettek királyi könyvet, melynek egyik tanubizonysága a szóban forgó oklevél. A II. Lajostól eredő okleveleknek hitelességében kételkednünk nem lehet s azt se lehet hinnünk, hogy Korlátkövi itt hamisítást követett volna el. Igaz, hogy az 1525-iki hatvani országgyűlés azzal vádolta, hogy a királyi könyveket meghamisította¹, de ezt végül se bizonyították rá. Különbözik úgy látszik, a királyi könyvek meghamisításának vádja a Jagellók korában nem volt oly szokatlan. Tudjuk, hogy Bakócz Tamás is megvádolták hasonlóval, de époly kevésbé igazolták be.

Ezzel kapcsolatban említhetjük meg azt is, hogy a királyi könyvek tartalmi köre bővebb volt, mint Hajnik állítja. Szerinte a királyi adományokat jegyezték bele, de az adomány szót itt a legtagabb értelemben kell vennünk.² Hozzátehetjük, hogy beleírták a királyi ítéleteket is, noha egyelőre ezt csak egyetlen adattal tudjuk támogatni. Szintén Bakóczot vádolta azzal Baksai Tamás, hogy az ellene szóló ítéleteket hamisan vezette be a királyi könyvekbe.³

Függelékül közöljük az ide vonatkozó okleveleket.

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. Memoria commendamur tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod pro parte

¹ I. m. 20. l.

² U. o. 8. l.

³ M. N. Muzeum. Törzsanyag. . . . «tenorem quarundam literarum in iudicio contra ipsum emanatarum in librum regium, sen registrum in periculum suum falso inscribi fecisset».

et in personis fidelium nostrorum nobilium Ladislai et Gregorii filiorum Mathiæ filii Alberti filii olim Ladislai Lelffy de Thothy maiestati nostræ expositum exstitit in hunc modum, quomodo alias serenissimus princeps olim dominus Carolus rex etc. quasdam duas possessiones puta Leel et Garak vocatas in comitatu Comariensi existentes habitas, quæ olim Pethew filii Stephani filii Paznan præfuisse, comiti Petro filio Menel contulisset, super qua quidem collatione etiam literæ donationales emanatæ fuissent, sed eadem per quandam incastam conservationem a primoribus et progenitoribus præfatorum exponentium utcunque alienatæ et deperditæ extitisissent. Propterea supplicatum nobis est pro parte ipsorum exponentium humiliter, at tenorem signaturæ huiusmodi literarum donationalium in libro seu registro præfati condam domini Caroli regis, quo scilicet huiusmodi literæ de more et consuetudine consignari solent, in domo nostra tavernicali perquiri facere, atque paria huiusmodi signaturæ sine diminutione et augmento aliquali transscribenda eiusdem exponentibus pro iurium suorum defensione in transsumpto literarum nostrorum extradare et emanari facere dignaremur. Nos igitur supplicationem præfatorum Ladislai et Gregorii iustam fore agnoscentes, per fidelem nostrum magnificum Petrum de Korlathkew magistrum curiæ et thavernicum nostrum librum præscriptum in domo nostra thavernicali perquiri mandavimus, qui ex mandato nostro libro sive registro huiusmodi invento et diligenter revoluto signaturam dictarum literarum donationalium præfati condam domini Caroli regis reperisset huiusmodi sub tenore: *anno Domini millesimo CCCtricesimo primo. Item possessiones Leel et Garak in comitatu Kamariensi olim Pethew filii Stephani filii Paznan infidelis sine herede decedentis sunt collatæ comiti Petro filio Menel dominica proxima post festum Beati Gregorii et scriptum est capitulo Strigoniensi ad relationem wayvodæ et comitis Pauli et magistri Lock, quas nos de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali transscribi et transsumi presentibusque literis nostris privilegialibus inseri et inscribi faciendas eisdem Ladislao et Gregorio duximus concedendas iurium suorum ad cautelam communi iustitia suadente harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budæ in vigilia festi Beatorum Simonis et Judæ apostolorum anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono. Regnorum nostrorum Hungariæ et Bohemiæ etc. anno quarto.*

Relatio magistri Nicolai præpositi Agriensis Beatissimæ Virginis, secretarii regiæ maiestatis.

Eredetiye hártján, rányomott pecséttel a Justh család levéltárában (M. N. Muzeum).

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. memoria commendamur tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod pro parte et in personis fidelium nostrorum nobilium Ladislai et Gregorii filiorum Mathiæ filii Alberti filii olim Ladislai Lelffy de Thothy maiestati nostræ expositum exstitit in hunc modum, quomodo alias serenissimus princeps condam dominus Sigismundus imperator etc. prædecessor noster felix memoria quasdam literas suas donationales simul et literas statutorias honorabilis capituli ecclesiæ Waradiensis super qua

dam possessione Thothy vocata in comitatu Byhoriensi existenti habita pro parte condam Nicolai Waywodæ et filiorum suorum privilegialiter confectas et emanatas mediantibus quibusdam literis suis superinde confectis confirmasset, quæ quidem literæ confirmationales per quandam incautam conservationem a primoribus et progenitoribus præfatorum exponentium utcunque alienatæ et deperditæ exstitissent. Propterea supplicatum nobis est pro parte ipsorum exponentium humiliter, ut tenorem signaturæ huiusmodi literarum confirmationalinm *in libro seu registro ipsius condam domini Sigismundi imperatoris, in quo scilicet huiusmodi literæ de more et consuetudine consignari solent in domo nostra thavernicali* perquiri facere atque paria huiusmodi signaturæ sine diminutione et augmento alicui transcribenda eisdem exponentibus pro iurium suorum defensione in transumpto literarum nostrarum extradare et emanari facere dignaremur. Nos igitur supplicationem præfatorum exponentium iustam fore agnoscentes per fidelem nostrum magnificum Petrum de Korlathkew magistrum curiæ et thavernicum nostrum librum præscriptum in domo nostra thavernicali perquiri mandavimus, qui ex mandato nostro libro seu registro huiusmodi invento et diligenter revoluto signaturam dictarum literarum confirmationalium præfati condam domini Sigismundi imperatoris reperisset huiusmodi sub tenore: Anno Domini millesimo quadringentesimo quinto anno et Kalendas, quibus supra. Quædam duæ literæ, una scilicet nostra patens ipso antiquo maiori sigillo nostro contracto simpliciter consignata super donatione nostra cuiusdam possessionis Thothy vocata in comitatu Byhoriensi existenti, quæ condam Ladislai filii Jacobi de Kyno hominis absque heredum solatio sexus masculini defuncti præfuisset suarumque utilitatum et pertinentiarum et alia capituli ecclesiæ Waradiensis privilegialis super legitima statutione eiusdem pro eisdem Nicolao Wayvoda et fratribus suis factis confectæ sunt privilegialiter confirmatæ. Quas nos de verbo ad verbum sine diminutione et augmento alicui transcribi et transsummi præsentibusque literis nostris privilegialibus inseri et inscribi faciemus eidem Ladislao et Gregorio duximus concedendas iurium suorum ad cautelam communi iustitia sudtente harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budæ in vigilia festi Beatorum Simonis et Judæ apostolorum anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono. Regnorum nostrarum Hungariæ et Bohemiæ etc. anno quarto.

Relatio magistri Nicolai præpositi Agriensis Beatissimæ Virginis secretarii regiæ Maiestatis.

Eredetije hártján, rányomott pecsét töredékeivel a Justh család levéltárában (M. N. Muzeum).

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit, universis, quod pro parte nobilis dominæ Annæ relictæ quondam Petri Orle de Zandok, nunc vero consortis Gregorii de Kischehy ac Stephani et Johannis filiorum eiusdem expositum fuit maiestati nostræ, qualiter ipse paribus litterarum nostrarum consensualium in registro seu libro nostro regio conscriptarum ad tuenda iura ipsorum indigerent. Supplicatum itaque fuit maiestati nosræ pro parte eorundem dominæ et filiorum eiusdem, ut huiusmodi

litteras in *dicto libro et conservatorio nostro regio* perquiri earumque paria in transumpto literarum nostrarum sub sigillo nostro regio eisdem dare et concedere dignaremur. Quarum quidem literarum tenor talis est: Anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo, ad relationem magnifici domini Petri de Korlathkew, magistri curiæ regiæ Maiestatis, Budæ, Sabatho proximo ante festum Sanctæ et individuæ Trinitatis datæ sunt literæ, quibus mediantibus sua maiestas illi fassioni et contractui, quam nobilis Andreas Gewder de Gewderffalua ab una, ac nobilis Petrus literatus præfatus de et super totalibus ipsorum portionibus possessionariis, puta annotatus Andreas Gewder in possessione Persancz et prædio Gewderfalua, alio nomine Gywlwcz, dictus autem Petrus literatus in possessione Zandok prædicta omnino in comitatu Tholnensi existentibus habitis sub certis conditionibus in literis spectabilis et magnifici Emerici de Peren, perpetui comitis comitatus Abawyvariensis, regni Hungariæ palatini et iudicis Cumanorum suæ maiestatis fecisse dinoscuntur, suum regium consensum præbuit et nichilominus attentis et consideratis fidelitate et servitiis præfati Petri literati per eum maiestati suæ et regno Hungariæ exhibitis et impensis totum et omne ius suum regium, si quod in præscriptis totalibus portionibus possessionariis qualitercunque haberet, aut suam ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent maiestatem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memorato Petro literato suisque heredibus et posteritatibus universis in perpetuum contulit salvo iure alieno. Nos igitur prænotata supplicatione præfatæ dominæ Annæ ac Stephani et Johannis filiorum eiusdem exaudita et admissa præscriptarum literarum nostrarum paria verbotenus sine diminutione et augmento aliquo transcribi et transsumi, præsentibusque literis nostris inseri et inscribi facere eisdem dominæ et filiis ipsius iurium suorum ad cautelam communi iustitia suadente duximus concedendas harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budæ die dominico proximo post festum Beatissimæ Virginis Mariæ de Nive anno domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto regnorum nostrarum prædictorum etc. anno decimo.

Relatio magistri Emerici Bek secretarii regiæ Maiestatis.

Eredetije hártján, rányomott pecséttel az országos levéltárban M. O. D. L. 30290. jelzet alatt.

SZABÓ DEZSŐ.

Adatok a Lépes és Treutel családok leszármazásához.

Családtörténeti munkáink sem a Váraskeszi Lépes, sem pedig a Nevnai Treutel családok leszármazását nem közlik, pedig mindkét család a XIV. és XV. században előkelő szerepet játszott. A kettő közös törzsből származik, azonban, hogy első ismert őseik mily fokban voltak rokonok, a hiányos adatok alapján meg nem állapítható. Egy 1320-ban kelt okmány szerint «Nicolaus comes Tymisiensis et Nicolaus dictus Lepes, *fratres*-ek voltak.» A «frater» szónak okmányaikban azonban oly tág értelme van,

¹ Anjouk. okm. I. 534. sz.

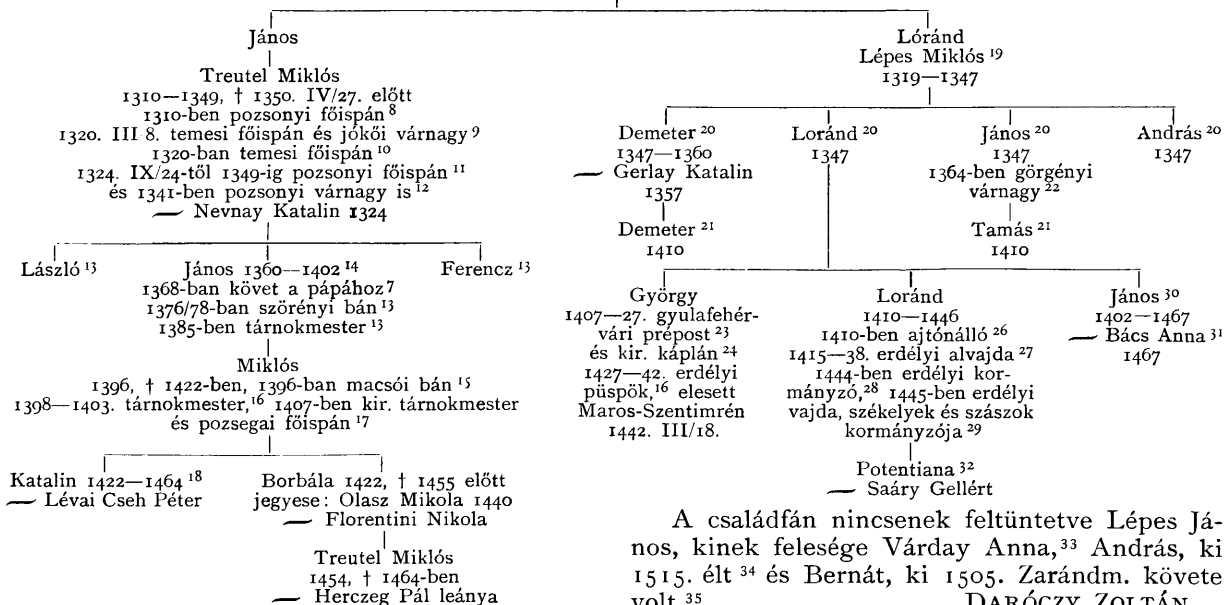
hogy ebből magából legfeljebb a rokonságot állapíthatjuk meg. Három okmányt ismerek, melyek adatai arra engednek következtetni, hogy a Miklós temesi főispán és Lépes Lóránd közötti rokonság egészen közeli volt. 1319-ben Treutel Miklós és Lépes Miklós emberei Bechey Imrénének Bereg nevű birtokán hatalmaskodnak¹ 1326. Nagyszigetmelléky Kolos² fia Kolos, Laczk és Miklós átadják Nevnai Treutel Miklós pozsonyi főispánnak és Lóránd fia Lépes Miklósnak a Fekete-Körös mellett fekvő Chanakezu falu egyharmadát a fent nevezett két Miklós *Szántó* nevű (Nagysziget mellett) birtokáért.³ 1360. Lépes Miklós fia Demeter és Treutel Miklós fia János kérésére Békés- és Zarándmegyék nemesei igazolják, hogy *Bozoragh* és *Fejéregyház* nevű birtokok a Lépes és Treutel-családok tulajdonát képezték.⁴ A három okmányban feltűnő, hogy sem Szántó, sem Bozoragh és Fejéregyház ősi birtokok elidegenítése alkal-

mával, sem pedig az utóbbi két birtok tulajdonjogának megállapításánál a két Miklós és utódjain kívül más osztályos rokonok nem szerepelnek. Ha nem ismernénk Treutel Miklós és Lépes Miklós atyját, csak a felsorolt négy okmányt, úgy a birtokviszonyok és a «frater» szó alapján testvéreknek tarthatnánk őket; minthogy azonban tudjuk, hogy Treutel Miklós atyja János⁵ volt, joggal következtethetjük a fentiek alapján, hogy János és Lóránd testvér, a két Miklós pedig első foku unokatestvér volt.

A család előnevét adó birtokok nem ősi tulajdont képeztek; *Nevna* várat, a hozzátartozó Nevnával és Zeulchcsel, Treutel Miklós feleségével, Nevnay Katalinnal, László leányával, hozomány gyanánt kapja,⁶ *Városkeszít* pedig Lépes Miklós fiai, Demeter, Lóránd, János és András veszik meg Bur Marczel fiaitól, Lászlótól és Jánostól és ennek fiától Marczeltól.⁷ A két család leszármazása a következő:

N.

?

A családfán nincsenek feltüntetve Lépes János, kinek felesége Várday Anna,³³ András, ki 1515. élt³⁴ és Bernát, ki 1505. Zarándm. követe volt.³⁵

DARÓCZY ZOLTÁN.

¹ Zichy cs. okm. I. 195. okl.² A szántói és Némái Kolos- és Laczkfy-család őse.³ Tört. tár 1896: 508.⁴ Tört. tár 1896: 509.⁵ Anjouk. okm. II. 444. sz.⁶ U. o. II. 140. okl.⁷ Tört. tár 1896: 508.⁸ Pesty, Eltűnt régi vm. I. 322.⁹ Anjoukori okm. I. 496. okl.¹⁰ U. o. I. 534. okl.¹¹ U. o. II. 140, 165. okl. — Tört. tár 1896. 507. — Anjouk. okmt. III. 233, 263, 383. IV. 62, 72, 219, 312, 365, 371. V. 287, 221, 367. okl.¹² Anjouk. okm. IV. 62. okl.¹³ Lendvai, Temesvm. csal.¹⁴ Zichy csal. okm. V. 242. okl.¹⁵ Teleky csal. okm. I. 95. okl.¹⁶ Zichy csal. okm. V. 27, 67.¹⁷ U. o. V. 429. és Blagay csal. okm. 121, 122. okl.¹⁸ Csánky, Magyarorsz. földrajza II. 274, 436. — Pesty, Eltűnt régi vm. I. 322.¹⁹ Tört. tár 1896. 507. Zichy cs okm. I. 195²⁰ Tört. tár 1896. 508, 509. — Anjouk. okmt. VI. 339.²¹ Tört. tár 1896. 508, 509, 514.²² Teleky csal. okm. I. 95.²³ Zichy csal. okm. IX. 404. — Teleky csal. okm. I. 184, 187, 234, 260, 279, 339, 342, 344, 359, 366, 376.²⁴ Tört. tár 1896. 514.²⁵ Teleky csal. okm. I. 398, 399, 408. II. 2, 5. — Hunfalvy: Oláhok története II. 75. stb.²⁶ Tört. tár 1896. 514.²⁷ Teleky csal. okm. I. 161, 313, 315, 316, 320, 325-328, 331, 332, 334, 336-339, 341, 343, 344, 353, 358-361, 365, 366, 375-377, 379, 383, 387, 391, 395, 404, 405, 409. — Tört. tár 1886. 515; 1887. 340; 1896. 489. — Századok 1887. 562. VIII. 78.²⁸ Teleky csal. okm. II. 10.²⁹ U. o. II. 17. — Zichy cs. okm. IX. 100.³⁰ Zichy csal. okm. IX. 315, 349.³¹ Tört. tár 1896. 520.³² Nagy Iván, Magyarorsz. csal. VII. 95.³³ Nagy I.: Magyarorsz. m. csal. VII. 95.³⁴ Századok 1886. 311.³⁵ Nagy l.c. h.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1906 április 24-ikén tartotta ez évi második ülését, melyen *dr. Fejérfataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu, id. Daniel Gábor, Döry Ferencz, Makay Dezső, Nagy Géza, Zsilinszky Mihály*, ig. vál. tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár, *dr. Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Az elnök az ülést megnyitván, Nagy Géza ig. vál. tag felolvasta «*Szent István király családi összeköttetése*» című dolgozatát. A dolgozat a Turul jelen füzetében lát napvilágot.

A társaság tagjai sorába való felvételre a következők jelentkeztek: pártoló tagul Karácsonyi János nagyváradi kanonok, eddig a társaság évdíjas tagja, és Pálffy Imre huszárszázados Budapestről, aj. Mocsáry István; évdíjas tagokul: Boronkay Jenő Kőbölkutról, Forgon Mihály Budapestről, Fuhrmann Andor Csaczárol, Horthy István Bécsből, Kolosy Béla Debreczenből, dr. Mérey Béla Trencsénből, Péchy György Bécsből, dr. Puky Gyula Budapestről, dr. Vincze Aurél Csaczárol (valamennyit aj. Kolosy István párt. tag), továbbá a győri városi közkönyvtár (aj. a titkár), Nedeczky Tibor Budapestről (aj. Monory István évd. tag), Széky Péter földbirtokos Tiszaigarról (aj. Nagy Gyula ig. vál. tag). Az igazgató-választmány a jelentkezőket a társaság tagjaivá választotta és Kolosy István párt. tagnak az igazgató-választmány a tagok gyűjtése körül kifejtett buzgalmaért elismerését és köszönetét fejezte ki.

Ezután a titkár Csoma József ig. vál. tag levelét mutatta be, melyben a másodelnöki állásról való lemondását az igazgató-választmány kérésére visszavonta s az állást köszönettel elfogadta, mely kijelentését a választmány örvendetes tudomásul véve, Csoma Józsefet másodelnöki székében melegen üdvözlötte.

Az osztrák-magyar bank budapesti főintézete 1906 január 16-án levelet intézett a társaság elnökségéhez, melyben a társulat részéről nála letétbe elhelyezett értékek további kezelése feltételeinek közlése mellett a társaság képviselote megbízásának igazolásául hatósági megerősítést és hitelesítést kért betérjeszteni. Az elnökség dr. Áldásy Antal társ. jegyzőt bizta meg az ezen ügyben szükséges tárgyalások vezetésével, ki e tárgyalások folyamán arról győződött meg, hogy a bank a kereseti jelleggel nem bíró társaságok letéteinek kezelését lehetőleg elhárítani igyekszik magától. Miután ezzel szemben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1000 korona után fizetendő 50 fillér kezelési díj ellenében minden egyéb feltételek nélkül késznek nyi-

latkozott a társaság vagyonának letétképen való kezelésére, az igazgató-választmány elhatározta, hogy a társaság vagyonát az osztrák-magyar bank budapesti főintézetének kezelése alól kivetszi és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban helyezi el s a megfelelő intézkedések megtételére az elnökséget felhatalmazza.

Ezután a titkár tett jelentést a Franklin-Társulattal az előző igazgató-választmányi ülés határozata alapján a régi nyomdai árak meghagyása érdekében folytatott tárgyalások eredménye felől, mely szerint a nevezett társulat a Turul nyomdai költségeinél fennálló hátralék kifizetése esetén hajlandónak nyilatkozott arra, hogy a nyomdai árakat 1907. év végéig eddigi összegükben számítja, kifejezte azonban abbéli óhaját, hogy a társaság a színes czimermelléketeket az ő műintézetében készíttesse. Az igazgató-választmány a Franklin-Társulat nyilatkozatát tudomásul vette és az elnökséget felhatalmazta, hogy az előző ülésben nyert megbízás alapján a társaság alapítványi jelleggel nem bíró tőkéjére felveendő lombard kölcsön utján gondoskodik a nyomdai tartozás kifizetéséről. A színes czimerek megrendelése ügyében pedig az előállítás feltételei felett megindítandó tárgyalások eredményétől tette függővé elhatározását.

A pénztárnoknak a társaság pénztára állásáról tett jelentése szerint az ülés napjáig bevétel volt 1990 K 18 fillér, kiadás 1288 K 99 fillér. Egyenleg 701 K 19 fillér, a Nemzeti Zsebkönyv alapján bevétel volt 64 K 28 fillér, kiadás 10 K 85 fillér, egyenleg 53 K 43 fillér, a társaság vagyonállása tényleges vagyonban 31454 K 62 fillér, követelésben 4020 K, ezzel szemben tartozás 2702 K 25 fillér és így tiszta vagyon a követelések nélkül 28752 K 37 fillér.

Indítványok nem tétetvén az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *id. Daniel Gábor* és *Nagy Géza* ig. vál. tagokat kérte fel.

Ezután az igazgató-választmány zárt ülést tartott, a melyben a pénztárnok előterjesztése alapján azoknak a hátralékos tagoknak jegyzékét, a kik a legutolsó igazgató-választmányi határozat alapján tartozásuk letörlesztésére még egyszer felszólítottatván, a felszólításra nem válaszoltak, vagy a kiktől a felhívás kézbesíthetetlenül visszaérkezett, tárgyalás alá véve, az abban felsoroltak közül 1 pártoló és 6 évdíjas tagot mint fizetésekteleleneket, a társaság tagjai sorából törölt, a többi 3 pártoló és 10 évdíjas tagra vonatkozólag pedig utasította az elnökséget, hogy részben közvetlenül, részben ajánloik utján tegyen még egy kísérletet tartozásuk behajtására.

SZAKIRODALOM.

Lendvai Miklós, Temes vármegye nemes családjai. III. kötet. Temesvár, 1905. 4-r. 2 levél, 155 oldal, egy oklevél-hasonmással és 12 színes czimer-melléklettel.

Lendvai nagyszabásu munkájának harmadik kötete hagyta el a sajtót, az előző kettőéhez hasonló terjedelemben és kiállításban. E rész a *Fablonczay* és *Ottlyk* nevek közé eső temesmegyei családokról nyújt elég bő és sok új adatot tartalmazó cikkeket. Szerző, dicséretére legyen mondva, úgy ebben, mint az előző két kötetben lehetőleg a kritikával használt történelmi adatok felsorolására szorítkozik s helyes érzékkel óvakodik a hasonló irányu művekben — sajnos — megszokott émelyítő dicséretektől s egyes, többnyire élő személyiségek felmagasztalásától. Emberi dolog, hogy forrásai itt-ott mégis megtevesztették; munkája ennek daczára is az, a minek minden hasonló műnek lennie kellene: megbízható forrásgyűjtemény, a melyet a Délvidék köz- és családi történetével foglalkozó mindig haszonnal forgathat.

Temesmegyében, a hol az őslakosság a hosszú törökudulás alatt majdnem tökéletesen kiveszett, kevés az ősi, a középkorig visszavezethető család. Az ott élők, főleg a törzsökös megyei családok, nagyrészt a XVIII. századból kelteznek nemeslevelüket. Ezeknél a családoknál szerző mindenkor pontosan közli a nemesítés idejét s gondosan leírja a czimert, vagy az eredeti, vagy az ezzel egyenlő értékű Királyi Könyvek után. A hol csak módjában volt, összeállította a leszármazást is, de mindenkor csak azon időponttól, a honnan kezdve hiteles oklevelek alapján volt a szakadatlan vérségi kapcsolat megállapítható.

A munka értékéről akkor kapunk valóságos képet, ha összevetjük Nagy Iván művével. Az összehasonlítás alapján kitűnik, hogy könyvünk nem csak bővebben és pontosabban megszerkesztett családtörténeti vázlatokat nyújt a *Magyarország Családai*-nál, hanem hogy egész sor olyan családról is megemlékezik, a melyekről ott egyáltalán nincs szó.

Azon érdeklődők kedvéért, a kiknek még nem volt módjukban a kötetet látni, álljon itt ezen Nagy Ivánál kimaradt családok névsora.

Fablonczay (nem azonos a Nagy Ivánnál V. k. 273. l. található hasonló nevű családdal). — *Jagodits* (nemeslevele 1824. IX. 17. kelt).¹ — *Jakabffy* (nem azonos a N. I. V. 284. közlöttel). — *Jakabos* (nlev. 1662. VII. 13. Apafi Mihálytól). — *Fancsó* (nlev. 17co). — *Fanits* (Klopodiai. nlev. 1845. I. 30.). — *Fankó*. (V. ö. N. I. V. 299.). — *Fanó* (Pakéi). — *Foannovics* (nl. 1791. VII. 14.). — *Foannovics* (Poga-

nyesti. nl. 1834. XI. 6.). — *Foannovits-Vidák* (Macedoniai; nl. 1762. XII. 3.). — *Fóó mk. Gombkötő*. — *Fósa* (nl. 1688. V. 30.). — *Fovanovich* (Szolliczai; nl. 1897. VIII. 9.). — *Karácson* (Ivándai). — *Karátsony*. — *Kardos* (Kardosfalvi). — *Kározy* (nl. 1699. IV. 8.). — *Kászonyi* (Tótváradgyai; nl. 1713. XI. 7.). — *Kayser* (Gaádi; nl. 1811. IX. 13.). — *Kepich* (nl. 1815. IV. 7.). — *Keresztúry* (Szinérszegi). — *Király*. — *Királyi mk. Vadkerty* (nl. 1625. XI. 16.). — *Kliunovich* (Kampfbergi; nl. 1827. VII. 13.). — *Knieszik*. — *Kormos* (Balatonyi). — *Kornhoffer* (Königskroni; nl. 1704. IX. 24.). — *Koronghi* (Koronghi; nl. 1837. II. 9.). — *Kostyal* (Tarnói). — *Köszeghy* (Remetei). — *Kovács* (nl. 1754. I. 2.). — *Kováts mk. Kovátsik* (nl. 1696. IV. 12.). — *Kovácsics* (Rétháti; nl. 1868. XII. 1.). — *Kudriczy* (Kudricz; nl. 1837. VIII. 17.). — *Lábady*. — *Laczkovich* (Lőrinczkátai). — *Lang* (Kronenburgi; nl. 1821. X. 18.). — *Lászlóffy* (nl. 1712. XI. 20. és 1758. XII. 12.). — *Lázár* (Écskai). — *Lengyel* (Baróthi). — *Lengyel* (Ebesfalvi). — *Loos* (1811. VII. 17.). — *Lukács* (Hilibi; nl. 1702. VII. 7.). — *Lükő* (nl. 1669. IV. 15.). — *Makó* (nl. 1592. IV. 3.). — *Manaszy* (Hodonyi; nl. 1813. I. 8.). — *Martsits*. — *Martzel*. — *Maxin* (Kaczkói). — *Menyhárt* (Pakéi). — *Miakich* (nl. 1688. III. 8.). — *Mihalievits* (báróság 1838. VII. 5.). — *Mike* (Csomortáni). — *Mikes* (Kis-Magurai). — *Millenkovich* (nl. 1835. X. 1.). — *Miokovich* (nl. 1811. III. 30.). — *Mócsy* (nemesség-megerősítés 1815. V. 5.). — *Morvay* (nl. 1791. I. 24. és 1792. VII. 26.). — *Moser*. — *Murányi* (Murányi; előbb Kulterer; nl. 1782. IX. 6.). — *Nagy* (nl. 1650. Rákóczy Györgytől, megerősítés 1793. XI. 4.). — *Nagy* (nl. 1661. III. 16.). — *Nagy* (Balmazujvárosi; nl. 1659. VII. 18.). — *Nagy* (Eöttevényi; nl. 1625. X. 30.). — *Nagy mk. Sasváry* (nl. 1714. XI. 14.). — *Nagy mk. Szalay* (nl. 1668. XI. 1.). — *Nátl* (nl. 1636. II. 12.). — *Neuman* (Végvári; nl. 1903. III. 14.). — *Neszméry* (nl. 1808. XII. 16.). — *Niamessny* (Almánfalvi; nl. 1578. IV. 13.). — *Nicolics* (Rudnai; nl. 1694. III. 26., megerősítés 1783. IV. 18., osztrák báróság 1854. XI. 18., magyar báróság 1886. II. 10.). — *Nikolich mk. Lazics* (nl. 1688. IV. 19.). — *Novák* (nl. 1753. VII. 30.). — *Nyeky mk. Knédly* (megerősítés 1817. VII. 18.). — *Ondrejkovics*. — *Orbány*.

Néhány családról terjedelmesebb ismertetést ad könyvünk; azonban — úgy láttuk — épp ezeknél az ismertetéseknél vitte szerzőnket a tárgy iránti nagy szeretet, talán az ősi származás mód felett való tisztelet némi tulzásokba. E nagyobb cikkek közt első helyen a *Jeszenszky*-családról szóló áll; sajnos, ebben jórészt megtalálhatók a Nagy Iván közlötté nem egészen megbízható adatok is. Így mindjárt a

¹ Mellékesen említi Nagy Iván is (V. k. 277. l.), de nemeslevelét nem ismeri.

családnak a Divék - nemből való származtatása több mint kétes; XII—XIII. századi történetére vonatkozó adatai is csak akkor válnak elfogadhatókká, ha a család sokszor emlegetett oklevelei napvilágot látnak. Téves az is, a mit könyvünk a család czimeréről mond, hogy t. i. az a Divék nemzetségével azonos lenne; a czimert ugyanis II. Lajos királytól kapták a család elődei s az 1563-ik és (a szerzőnk előtt ismeretlen) 1631-ik évi czimer- és nemesség-ujjító oklevél ezt a czimert variálja. Hogy ezek után a közlött leszármazási táblák (a melyeket szerző a családtól kapott) a régibb időkre nem megbízhatók, szükségtelen lenne hangsúlyozni; annál becsebb azonban az anyag, a mit a XVI—XIX. századból nyújtanak.

Egészen természetes, hogy a déli részek egyik legkiválóbb főrendű családjáról, a gr. Karátsonyiakról terjedemesebb cikk beszél, még pedig elismerésre méltó tárgyilagos hangon. Igen érdekes a Klapkacsaládot ismertető dolgozat; ez kivált Temesvár, ellenben Temesmegye történetét érdekli a Lo Prestiek és Csicseri Ormosok családjával foglalkozó részlet. E két utóbbi család ugyan aránylag későn telepedett a vármegyébe, azonban annak életében kiváló szerepet játszott. Sok érdekes adat van felhalmozva a *Kormos*-családról szóló dolgozatban; csak hogy a család eredetét ezek nem igen világítják meg, már csak azért sem, mert legalább négy, egymással a névazonosságon kívül kapcsolatba nem hozható családra vonatkoznak. A *Kütel*-család, bár *ex statu plebea* 1759-ben nemesített, már a XIV. században szerepel a családi hagyományokban. Szerző jó érzékére vall, hogy a nemzedékrendet ennek daczára is csak a nemességszerző kétségtelen őssel kezdi. Nagy kár, hogy ugyanő nem ilyen óvatos a Lőrinczkátai *Laczkovich*-család ismertetésénél s lenyomatja a Bojnichich-féle azon genealogiai táblát, a melyen az állítólag 1579-ben nemesített Laczkovich István dédunokája 1752-ben szerepel, nem véve észre, hogy 168 évre két nemzedék mégis csak kevés. Azt pedig — még családi hagyomány gyanánt is kár volt megírni, hogy ez a Laczkovich-család a *Laczk nemzetségből* (!) eredt s hogy a Laczkfiak a *Laczkovich* nevet is viselték, mert annyit Karácsonyi János könyvéből (A magyar nemzetségek) akárki megtudhat, hogy *Laczk* nemzetség egyáltalán nem létezett s a Laczkfiak a Hermán nemzetségből vették eredetüket. Azt sem nehéz kitalálni, hogy István nádor «Laczkovich» neve modern horvát fordítása a magyar Laczkfiak.

Mindezek a figyelmes olvasó által könnyen észrevesztő, jóhiszemű tévedések, a melyek keveset vonnak le a nagy szorgalommal s gondos figyelemmel készült mű értékéből.

A kötethez csatolt mellékletek között különösen érdekes az Ottlyk-család 1232-ik évi II. Endre királytól

kapott adománylevelének hasonmása. A színes czimekről kevés jót mondhatunk; a legtöbbnek ugyan szemmel láthatólag az armálisokon levő eredeti czimerábrák szolgáltak mintául, másolójuk azonban nem a legjobban végezte dolgát. Ettől eltekintve a kötet nyomdai kiállítása kifogástalan. Egészben véve e munka befejezése után szerény genealogiai irodalmunknak legszebb termékei közé fog tartozni. E.

Orosz Ernő. Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger, 1906. 4-r. VIII. és 347 old.

A történet-irodalomban általában ismeretes, hogy a vármegyei monográfiák között Heves vármegyéé a legkevésbé sikerültek közé tartozik.¹

A néhány éve elhunyt Balássy Ferencz művéről egyik bírálója azt mondja: «valósággal kár, hogy megjelent».² Semmi tekintetben sem felelt meg a hozzáfűzött reményeknek. Az oklevelek másolója nagyon gondatlan volt, e mellett a másolatokban önkényes kihagyások vannak, s összehasonlításból látom, hogy 25—30 fontos XIV—XV. századi oklevelet hagyott lemásolatlanul egyedül csak a Rhédei levéltárban. A munka irodalmi anyaga, a kiadás formája pedig szóra se érdemes.

A monografia utóbbi három kötete bővebb ugyan s anyaga is megbízhatóbb (bár távolról sem teljes), de ez is nehezen használható.

E munka kiegészítésére vállalkozott Orosz Ernő, a mikor szóban forgó kötetét kiadta. A megyei levéltár anyaga alapján állította össze nagy szorgalommal és kitaró munkássággal a megyei nemes családok leszármazását és rövid, főleg a birtokviszonyokat illető történeti adatait. A ma élő nemzedékek történeti kutatását akarja művével megkönnyíteni s az ősök tisztelését öregíteni. Munkája tehát két szempontból vehető bírálat alá: tudományos és gyakorlati oldaláról.

A felhasznált irodalomról nem tájékoztatt bennünket, de jegyzeteiből látjuk, hogy nem dolgozott fel minden forrást, a melyekhez módja lett volna hozzáférni; főforrása Nagy Iván, néhány monografia (Pozsony, Abauj, Nyitra, Bars megyeé), a Nemzeti Zsebkönyv I—II. kötete, a Turul egy-két évfolyama, a Királyi Könyvekből néhány (1, 3, 38, 45, 53, 60, 62), Hevesmegye monografiájának I—II. kötete (a többi nem), a Hazai Oklevéltár (hibásan idézi okmánytárakat) s az Anjoukori Okmánytár I. kötete. Ezek mellett említi Csánkit, s Széll Farkast (Bessenyei cs. tört.). Önálló levéltári kutatást az Országos Levéltárban végzett (innen szerzett adatai a legszámosabbak), továbbá Rhédei család s az egrí káptalan levéltárából közül néhány adatot.

Mindezt azért említem, hogy a mű adatainak kiegészítésére utmutatást adjak a későbbi kutatóknak s utaljak arra, hogy a fenti sorozatból Karácsonyi János munkája a nemzetségekről, az egrí egyházirodalmi egytet három kötete (ez utóbbit hibái mellett is fel kellett volna használnia, mert e kötetek kizárólag helyi érdekűek) s a Nemzeti Múzeum levéltárának anyaga tel-

¹ Századok, 1897, 335. l.

² Akad. emlékbeszédek, XII. k. 5. sz.

jesen hiányoznak. Különösen azt tartom mulasztásnak, hogy az utóbbi nem használta fel, mert a törzsgyűjteményben a Rhédey-, Gosztonyi- és Forgách-levéltárban rendkívül becses felhasználatlan hevesmegyei anyag van elrejtve. Az sem érthető, hogy a Turul sok évfolyamát, a Századokat, a Tört. Tárt, a megyei monografia III—IV. kötetét stb. miért nem nasználta fel, ha már a többi átnézte?

Egy s más a használt forrásokban is elkerülte szerző figyelmét. A Királyi Könyvek első kötetéből több birtokos nemes-családot hagyott ki; ilyenek: *Apafy, Baranyai, Bodó, Domaházy, Ercsy, Furkó, Gerzes, Ztrisithi Horváth, Izdenczy Istenmezey*,¹ *Keszy, Keresztury, Márffy*, (*István egri várnagy, 1527.*) *Mutnoki, Parlághy, Pálóczy, Tamás, Thurzó, Zalka*. E családok 1527—1540-ig kaptak királyi donációkat, kinevezést, czimert a megyében, s mivel a megyei levéltárban éppen a XVI. századi anyag hiányzik, ezt főleg figyelemre kellett volna az irónak méltatni, hogy legalább az ujkori anyag alapozását végezze el jól, annál inkább, mert a középkori anyagra — maga is bevallja több helyen, — nem támaszkodhatott. Így azonban a középkori és ujabbkori családok közt a kapcsolatot teljesen hiányzik.

Kétségtelen, hogy a közölt ujabbkori anyag sok becseset tartalmaz; ám ezuttal ennek ismertetését mellőzöm inkább csak a középkori részt veszem kissé bonczkés alá, azért, hogy az előttem ismeretes forrásokból egyben másban megpótoljam. Szerzőnk fő forrása erre nézve is Nagy Iván családtörténeti munkája, hogy pedig ebben sok a hiba, az közönségesen tudva van. E hibákat a szerző ritkán veszi észre, csak néha javítja saját kutatása alapján. Legyen szabad saját kutatásaim anyagából felemlíteni a következőket:

A *Báthori* család történetére igen nagy irodalom van. Heves vármegyei legrégibb őse Marsa comes s fia Pous, ki 1295-ben Bátorat az egri püspöknek adja, 1322-ben Báthori Bereczk, 1340-ben Báthori Jakab, fiai Miklós és László birtokos nemesek, stb.²

A *Bessenyei* család történetét nagyon hiányosan közli. *Bory* családnál 1275 után 1667-ből közöl adatokat. A *Csányi* család középkori tagjairól mit se tud, pedig ez is ősi család: 1293-ban Mátyás Körén birtokos, fiai István, Gábor és Eye.³ A XIV—XV. sz. sok tagja van, Balássy is közöl néhányat.

A *Csathók* származását és czimerét a Turul közli,⁴ szerzőnk ismeretlennek mondja. Tisztán középkoriak a *Csobánka* családra vonatkozó adatok. Nevét a Csobánka vártól vette: bizony régi magyarázat ez, a többi hasonlóval együtt. Vajjon a Csobánka család várát miről nevezhették el? A kevés és nagyon ismert regestát az Egri Egyházmegyei Adatok II. kötete is közölte már.⁵ Az 1323-ból közölt regesta se nem helyén való, se nem világos. 1322 márczius 18-án végleges ítélettel vesztik el Csobánka János fiai László és Pál hatalmaskodás miatt birtokaikat, mely ellen többször protestálnak, de a hosszú pereskedés vége mégis birtokaik elvesztése lett. Ennek egy csekélyebb jelentőségű mozzanata az 1323-ból felhozott.⁶

A *Dobó* családra vonatkozó önálló kutatásait jobban kiegészíthette volna a Turulban megjelent cikksorozatokkal,⁷ a helyett, hogy Nagy Iván ismert rossz leszármazását fogadja el.

Teljesen középkori család a *Domoszlói*. A közölt néhány országos levéltári adat a XIV. századra vonatkozik; a leszármazását Karácsonyi János mutatta ki. (Magy. Nemzetiségek I. 11. l.).

Néhány sort szentel könyvünk a *Forgách* családnak. A megyébe 1568-ban került Forgách János révén, a ki összeköttetése révén örökli Haraszthy Ferencz és Léway Zsigmond birtokait.² A középkori birtokos Forgách család a Rhédei család ágazata volt, mely 1422-ben vált ki a főtörzsből. Nem: tévesztendő össze a Ghimesi és Gácsi Forgáchokkal.

A *Gosztonyi* család 1699-nél jóval korábban kerül a megyébe. 1559-ben már birtokos Atkáron.³

A középkori családtagokat nem ismeri könyvünk az *Ivádi, Fánossy, Fenei* és *Kakas* családoknál. Igaz ugyan, hogy ezek ujkori nemesítéseket kapnak, de helyesen jegyzi meg szerzőnk, hogy sok esetben az ősök hosszú sora élt nemesi jogokkal, bár a czimereslevél nem is említi őket.

Hiányos továbbá a *Kállay* és *Károlyi* családokra vonatkozó anyag, noha a szakirodalom bőven közöl idevágó adatokat.

Néhány érdekes regestát közöl a *Kompoltiakra* s *Körmendy* családra; viszont többet találhatunk a kiadott oklevéltárakban a *Lengyeldi* családra vonatkozólag, mint a szerző közölte. A XIV. század közepén nagyon kiterjedt a család.⁴

Hasonlóképp keveset mond az *Országgh* családról, noha a szakirodalomban nagyon sok adat található. Országgh László 1536-ban főispánja a megyének, 1537-ben pedig Debrő várát és tartozékait kapja Ferdinándtól.⁵

A *Pászthói* család leszármazását Békefi Remig nagy gondnal megállapította, adalékok ujabbán is jelentek meg hozzá;⁶ szinte érthetetlen tehát, hogy a szerző Nagy Iván kevés anyagával mentegetődzik.

A *Recsky* családról az irodalmat jobban ismeri, de szívesen láttuk volna a hevesi ág leszármazásának egybeállítását, melyet például a *Rhédyeknél* megtett. Ime a szerző talált javítani valót, a mire, valamivel nagyobb igyekezettel, máshol is rátalált volna. Az 1339. évi önálló regesta így kevésbé érthető. Előzménye volt, hogy 1338 július 9-én Pál országbíró vizsgálatot rendelt el az egri és esztergomi káptalanok által, vajjon Thwri Myke rátámadt-e Rhédei Demeter Püspöki nevű birtokára s az utóbbi vétkes szándékból ölte-e meg Thwri Myke Jakab nevű fivérét. A vizsgálat a Rhédeieket találta hibásaknak. Ennek folyamánya az 1339-ik évi protestálás birtokuk elítélése miatt. Itt egyébként a rövid irodalmat is adja a szerző, a mit máshol sajnálattal nélkülözünk.

Adatok hiánya miatt nem tud a *Semsey* és *Széky* családok leszármazásával tisztába jönni, noha a kiadott okleveles anyag pontos átnézése itt is több eredményt mutathatott volna fel.⁷ A *Thassiak* ősei közül már

¹ I. Turul, 1905., 13. l.

² Árp. Uj. O. X. 200. l., Anj. II. sz., IV. 44. stb.

³ Árp. Uj. O. V. 79. l.

⁴ IV. k. 152. l.

⁵ 205. l. E mellett Sebők László, Gyöngyös története és Balássy is i. mb. tárgyalták.

⁶ Anj. Okmt. II. 5—6. l., stb.

¹ I., 103., II., 89., V., 139, 185, 186 (czimer!), VI., 126; Századok, 1879. stb.

² Grassalkovich hercegi levéltár Héderváron.

³ U. o.

⁴ Árp. Uj. O. XI. 139., Anj. O. IV. 240. l.

⁵ Kir. Könyvek I. k.

⁶ Pászthói Apátság; Turul, 1905, 11—12. l.

⁷ Anj. O. IV., 44., Hazai oklt., 443. stb.

1405-ben élnek a vármegyében: János kir. ember, 1435-ben pedig Tamás falubíró, 1463-ban, 1572-ben stb.¹

A *Therpesi* család szintén középkori; az idevágó regestákat Csánki már közölte.

Mindezen s egyéb hiányok nem róhatók fel szigoruan szerzőknek, tekintve, hogy első sorban a jelenleg élő s szereplő családokkal kívánt foglalkozni. Ennek megfelelően a munka gyakorlati értéke jóval nagyobb. Kétségtelenül nagy fáradságot és ügyszere-tetet igényelt az átnézett anyag elrendezése, s a család-történeti kutatók munkáját nagy mértékben megkönynyítette a könyv kiadásával.

Hátrányára van a használat szempontjából a teljes név- és tárgymutató hiánya, különösen a helynevekre nézve. A címerek leírása jó, rendszeren Siebmachert követi, de sajnálható, hogy a használt pecsét-címereket nem írta le; ezek fontosságára folyóiratunk már máshol figyelmeztetett.² A megyei tisztviselők névsora, tekintve, hogy a máig kiadott okleveles anyagból pontosan még össze nem állítható, bátran elmaradhatott volna, vagy csak a legutolsó egy-két századra kellett volna szorítkoznia. Ellenben az 1754—1755-ik évi nemesi összeírás teljes kiadása igen helyénvaló volt.

Mindent összevéve Orosz Ernő hasznos munkát végzett. Könyvét a kutatók s még inkább az érdeklődő családok bizonyosan örömmel üdvözlnek és belőle sokat meríthetnek. A benne felsorolt több mint *másfélezer* családból igen sok nem lakik már a megyében, hanem elszármazott az ország távolabbi vidékeire. Épp ezért a mű szélesebb körben számíthat érdeklődésre.

A munka külső kiállítása tetszetős és az egrinyomda-részvénytársaságnak dicséretére válik. A munka a szerzőnél kapható füzve 10, diszes vászonkötésben 12 K.

Bártfai Szabó László dr.

Professor Dr. Johann Loserth, Genealogische Studien zur Geschichte des steirischen Uradels. Das Haus Stubenberg bis zur Begründung der habsburgischen Herrschaft in Steiermark. Graz, Verlagsbuchhandlung Styria, 1905. 6 lap cím és ajánlás, 83 lap, 4 nemzedékrendi tábla és 8 levél pecsétlenyomat. 8° 2 K 40 f.

Ez a munka a stíriai történelmi országos bizottság kiadásában jelent meg, abban a vállalatban, a melynek címe: «Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark», s a melyből a Stubenbergeek őstörténelme a hatodik kötetnek első füzetét képezi.

A vállalat közölte már első kötetében dr. Krones Ferencztől Styria alkotmányának és közigazgatásának történelmét a Habsburgok uralmának megalapításáig; továbbá a második kötet első felében Ilwof Ferencztől az Attems grófok történelmét [három nemzedékrend-történelmi táblával] és a kötet második felében dr. Losert Jánostól, a II. Károly főherceg halála után volt hódolati viszályt 1590—1592; a harmadik kötet Anthony von Siegenfeld Alfréd lovag műve Stíria czimeréről; a negyedik kötet első fele, dr. Kro-

¹ Balássy, 205., 284. l. Csánki, Hevesm. monogr. II, 354. l. stb.

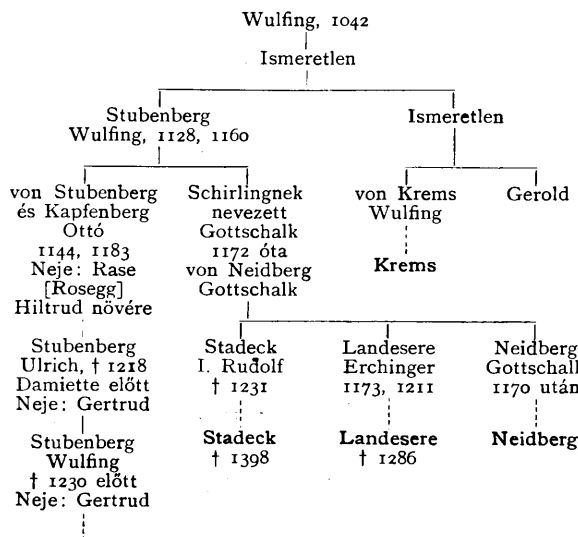
² Turul, 94. l. 1905.

nes Ferencz értekezése Stíria fejedelméről, hatóságairól és rendjeiről 1283—1411 második fele pedig Ilwof Ferencztől, Stíria ideiglenes tartománygyűlése 1848-ban; az ötödik kötet eleje Mell Antal művét tartalmazza, a stíriai parasztnak felszabadításának kezdetéről Mária Terézia és II. József alatt, míg a kötet végét dr. Losert János műve: «Salzburg és Stíria a tizenhatodik század utolsó negyedében» alkotja több püspök levelezéséből összeállítva. Ebből a tartalomból látszik, hogy a vállalat nem akar rendszeres lenni, hanem egyszerűen azt tüzte ki feladatául, hogy mindent közöl, a mi Stíriára vonatkozik, abban a sorban, a mint kiadásra megérett. Az osztrák tartományok csaknem mindegyikének van külön történelmi társulata, a mely nagy szeretettel karol fel és teszen közkinccsé mindent, a mit felkutathat. Így jelentek meg egymás után az Ortenburg, Heunburg, Pfannberg és Cilley grófok történelmei és egész sereg más olyan osztrák családé, a melynek nagy szerepe volt Magyarország történelmében. Hogy egyébre ne hivatkozzunk, ott van Cilley Borbála magyar királyné. Ha nem is szerepeltek a Cilleyek módjára Magyarország évkönyveiben a Stubenbergeek, sokszoros kapocs fűzi őket a Corbáviai, Frangepán, Zriny és ezek által a Rákóczy-családdal, a mely családok ősei közt fölös számmal szerepelnek a Stubenbergeek.

De azonkívül az első századokban vívott határvillongások és az időleges magyar uralom miatt is Stíria ősi családjai minduntalan barátságos vagy ellenséges érintkezésbe jutottak a magyar főúri családokkal. Pettau, Wildonie, Stadeck, Neidberg, Liechtenstein, Ramstein, Teuffenbach és Seldenhoven nevei nem egy magyar vonatkozású okmányon szerepelnek, hol mint tanuk, hol mint cselekvő felek.

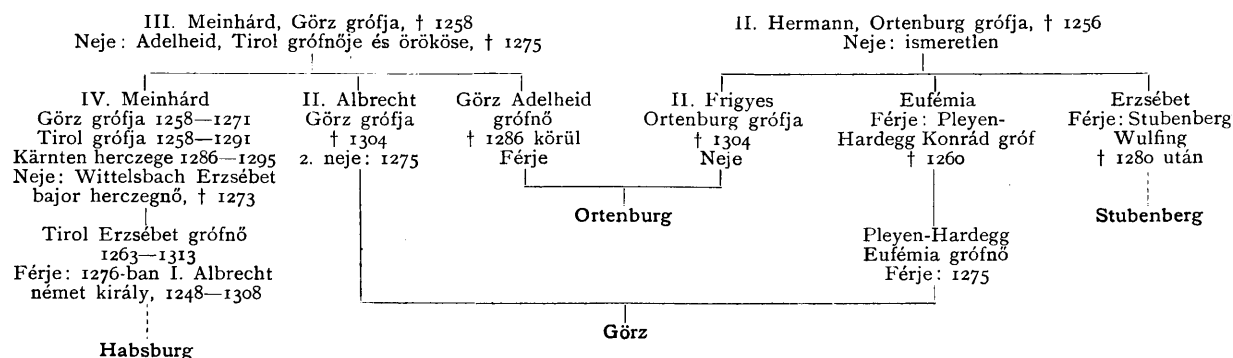
A Stubenbergeek ősi birtokai Wiener-Neustadt, vidékén, továbbá Hartberg, Stubenberg és Kapfenberg voltak. Ezek a birtokok messze terjedtek Alsó-Ausztriában, Stíriában és Magyarország nyugatán.

Loserth tanár a napjainkig ismert összes okmányokat és emlékeket felhasználja ismertetésében, a mely természetesen hasonlíthatatlanul megbízhatóbb Wurzbach [Biografische Lexikon] adatainál. De azért szintén eléggé hiányos. Losert szerint a család első elágazásainak történelme a következő képet nyújtja:

Stubenberg Ulrich 1218-ban Damiette előtt halt meg a keresztes hadjáratban, a mely azért is nevezetes, mert a mi II. Endre királyunk is részt vett benne. Erről a hadjáratról Loserth eléggé bő értesítéssel szolgál és nem lehet rossz néven venni tőle, hogy valóságos dicskölteményt zengedez Babenberg VI. Lipót osztrák hercegről, a kinek nevéből, hős tetteitől és dicséretétől visszhangzott akkor az egész kereszténység irodalma, visszhangzottak III. Honoriusz és IX. Gergely pápák bullái.

A keresztes hadban két Stubenberg vett részt: Ulrich és Wulfing, apa és fiu, a kik közül az apa ott is maradt. — Tőlük így származik le a család:

Ezeknél a házasságoknál fogva a XIV. század elején a Stubenbergek már vérokonok voltak a Habsburgokkal, Hohenzollernekkel, Wittelsbachokkal, Ortenburg és Görz grófiaival. Stubenberg Wulfingnak és Ortenburg Erzsébetnek fia:

Stubenburg Ulrich, † 1290 után
Neje: Pfannberg Erzsébet grófnő, † 1290 után.

Pfannberg Erzsébet grófnőnek ismeretlen nevű testvére Suneck Ulrich szabad urnak [† 1322 előtt] lévén a felesége, ősanja volt a Cilley grófoknak, Cilley Borbála magyar királynénak, a Habsburgok és a Lothringeneknek.

A Stubenbergek további történelme nem tárgya Loserth munkájának, de különben is eléggé ősmerekes Wurzbach biografisches Lexikonának 40. kötetéből és sok más munkából.

Zarándy A. Gáspár.

Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs (Wien, Otto Maass' Söhne). Első évfolyam, 1905. Kis 8°, VIII. és 655 l. és 52 l. hirdetés.

Összesen 172 családnak, köztük vagy tiz magyaroknak és csehnek a nemzedékrendi történelme, helyesebben történelmének töredékei. És e közül az osztrák kalap alá fogott 172 család közül száznál is többnek a nemessége nincs ötven esztendő sem. Katona és hivatalnok családok, a melyek I. Ferencz József által nemesítették. A legtöbb régiebb családnál ott áll, mint a Károly-Pattyi és Vasvári Károlyi-aknál, hogy

Stubenberg Wulfing, † 1230 előtt.
Neje: Gertrúd.

Stubenberg Wulfing, † 1280 után.
Neje: Ortenburg Erzsébet grófnő.

Ortenburg Erzsébet grófnőnek a testvérét, Eufémiát, Pleyen-Hardeck Konrád gróf vette el, a ki 1260-ban a magyarok ellen esett el. Leánya, Pleyen Eufémia grófnő Görz II. Albert gr. neje lett 1275-ben, míg II. Albertnek a huga, Görz Adelheid grófnő Ortenburg II. Frigyesnek, Stubenbergné testvéreinek lett a hitvese. Az Ortenburgok Karinthia hercegeivel közös törzsből származván, a Stubenbergek vagy tekintélyere vall, hogy csaknem egy időben vagy legalább egy nemzedéknyi időben az Ortenburg és Görz házakba házasodhattak. A sógorosodás így áll:

a korábbi történet és nemzedékrend későbbi kötetnek főtartva.

Azt hittük, hogy ebben a vállalatban a góthai nemesi évkönyv párját kapjuk, a mely dicséretes teljességgel és hitelességgel közli a német ősnemesi családok teljes fiági ősvonalát az első ismert ősig. Csalódtunk!

Ott van például a sok egyéb közt az 1896-ban nemessé lett Jungniki Ferencz és neje: Leonhard Dorotya neve, mert gyermekeik nincsenek, magában. Vajjon miféle szüksége van a történelemnek az ilyenmik megörökítésére? Vagy az 1899-ben nemessé lett Kopsch és Kunz, az 1900-ban nemessé lett Demel, az 1901 óta nemes Georgi és az 1902 óta nemes Hentsch és még egy sereg tegnapi nemes család tagjainak névjegyzékére? Erre bizony nem volt szükség!

Kétségtelen, hogy a műnek azért becses részei is vannak. Így különösen értékes utmutató a kötet végén az a névjegyzék, a mely betűrendben közli a beházasodott családok neveit.

Minket, magyarokat, a kötetnek az a része érdekel főként, a mely a magyar házasságokról szól. A szaktudós vajmi kevés hasznát fogja venni ennek a hiányos zsebkönyvnek, de minket érdekelnek a magyar beházasodásokról szóló adatok, a melyeknek lehetőleg teljes jegyzékét a következőkben állítottuk össze az önálló cikkekben tárgyalt családok sorrendjében: *Alemann* (birodalmi és osztrák báró és nemes), *Baumrucker von Robelswald* (a Robelswaldi Zátetzky család czimerének és előnevének átvevője, osztrák nemes), *de Bourcy* (luxembourgi ősnemes család, a melynek egyik ága Magyarországon a Baranyayakkal, Antalffyakkal, Zalabéry Horvátokkal, Gózszyek-

kel és Nagyvárad Váradokkal házasodott össze), *Brecht von Brechtendenberg* (erdélyi szász család, osztrák nemes!), *Brudermann* (osztrák nemes, a Barbarczy, Finta, Ocskay és Belányi családokkal összeházasodva), *Korompai Brunsvik* (magyar gróf és nemes), *Cavallar von Grabensprung* (osztrák báró és nemes, a Bellasich, Tóth, Kégl, Sárkány, Mazurancics és Nyáry családokkal összeházasodva), *Colombichio von Taubenbichel* (a mely családból Eugén Antal [1812—1877] 1854-ben nemes Farlatti Helénát, Farlatti Bernátnak és Michieli Amália grófnőnek leányát vette el; ez a Michieli grófnő pedig esetleg Michieli Miklósnak, Arbe grófnak és Mária magyar grófnőnek, II. László magyar király [1131—1162] leányának lehet utódja, a mely esetben Arpád vére), *Conti von Cedassamare* (osztrák nemes, a Záhony családdal összeházasodva), *Czech von Rechtensee* (a Salamon családdal összeházasodva), *Hideghéti Dalmata* (magyar nemes), *Dürfeld* (osztrák báró és nemes, a Remekházy családdal összeházasodva), *Edlmann* (osztrák nemes, a Pawlowszky és Jenny családokkal összeházasodva), *Fischer von See* (osztrák nemes, a Preyer Esztergályi, Fretska és Filippy családokkal összeházasodva), *Fischer v. Wellenborn* (osztrák nemes, a Jezerniczei és Báhonyi Jezerniczkyekkel rokon), *Fleischmann von Theisruck* (osztrák nemes, a Kabdebo családdal rokon), *Fries* (osztrák nemes, az esztergommegeyi Schwarz, Sztachó, Zimányi, gróf Orssich, Miksich családokkal rokon), *Friz* (osztrák nemes, a Chernel családdal rokon), *Gerelli* (osztrák nemes, a Nagy Csepcesényi és Muthnai Vladár és a Konstantinovic családokkal rokon), *Goutta* (osztrák nemes, a Zólyomvári Szöllősyekkel rokon), *Pancsovai Graff* (magyar nemes), *Grienberger* (osztrák nemes, a Patyánszkyakkal rokon), *Gröller* (osztrák nemes, a fejéregyházi Quack, 1740 óta magyar nemes családdal, továbbá a gróf Hadik és gróf Breunner családokkal rokon), *Guggenthal* (osztrák nemes, 1805 óta magyar indigéna), *Guseck* (osztrák nemes, a Blaskoveczy Lábas családdal rokon), *Himmel von Agisburg* (osztrák nemes, a báró Gudenus és Csávósy családokkal rokon), *Femy* (osztrák nemes, a Hrabovszky, Sándorffy, Czeke, Trnkóczy, Ivánkai Kherndl, Roykó, Pelka, Krolikovszky családokkal rokon), *Kalmár* (osztrák! nemes, a Vajda-Hunyadi és Fejéregyházi Orosz családdal rokon), *Károly-Pattyi és Vasvári Károlyi* (magyar nemes), *Kodolitsch* (osztrák nemes, az Almásy családdal rokon), *Okulicz-Kozaryu* (lengyel ősnemes, a Sprinzenbergi? Tarnóczyakkal rokon), *Kunell auf Nedamow* (cseh nemes, a mely családból Anna [sz. 1871], Kunell Károlynak és Altmann Emilának a leánya 1896-ban gróf Chotek Farkas neje lett, a ki testvérbátya Hohenberg Sónia grófnőnek, a leendő magyar király feleségének), *Langer von Langenrode* (osztrák nemes, a szilvás-ujfalusi Ujfalusy és gróf Csáky családokkal rokon), *Liebe von Kreutzner* (osztrák nemes, a mely családból Antal az 1697-ben magyar nemességet nyert Keresztesy György másodunokáját véve nőül, 1781-ben a Keresztesy név fordításaként kapta a Kreutzner előnevet; ebből a családból az 1831-ben született Antal, mint az a Turul 1903. évi kötetének 151. lapján közöltem, 1884-ben az 1856-ban született Arz von Arzio-Vassegg Máriát vette el második feleségül, de ez a házassága gyermektelen; Arz von Arzio-Vassegg Mária grófnő Aspre-

mont-Wolkenstein-Arz vonalon a Rákóczy fejedelmi nemzetség vére; a Liebe család különben a Keresztesy, Jóry, Szentkirályi Nagy családokkal rokon), *Marenzeller* (osztrák nemes, a Torossy családdal rokon), *Mautner von Markhof* (osztrák nemes, a Silvinyi és az átkos emlékü báró Haynau családdal rokon), *Mayr von Melnhof* (osztrák báró és nemes, a Felsőbüki Nagy, Purgly és Bogyay családokkal rokon), *Melzer von Orienburg* (osztrák nemes, a Bardócz, Töply családokkal rokon), *Moro* (osztrák nemes, a Máriássy családdal rokon), *Rainer zu Harbach* (osztrák nemes, a Jezerniczky családdal rokon) és *Naredt-Raauer zu Harbach* (a Trattner családdal rokon), *Neupauer von Brandhausen* (osztrák nemes, az Árvay családdal rokon), *Pantz* (osztrák nemes, a mely családból az idősbik ház törzsanyja, Pantz Ignácznak neje: Rákóczi Rákóczy Teréz, Rákóczy Sándornak és Rust Mária Annának leánya, a kinek utódjai Olaszországban vannak, azonkívül a Bankó családdal rokon), *Panz* (osztrák család, a melyből Panz József 1833-ban magyar nemes lett, a Herdy családdal rokon), *Proskowetz von Proskow und Masstorff* (osztrák nemes, a Sztankovánszky-akkal rokon), *Puteany von Drauhain* (osztrák nemes, a sekély nemzedékrendből nem tűnik ki, hogy rokon-e a magyarországi báró Puteany-akkal), *Rassel* (osztrák nemes, a Bornemisza családdal rokon), *Schitra von Ehrenheim* (osztrák nemes) vagy (mint 1840 óta indigena magyar nemes), *Ehrenheimi Sitra* (a gróf Csáky, gróf Vay, Antunovics, Rédl, gróf Sztáray és báró Vécsey családokkal rokon), *Schmedes* (osztrák nemes, a Kismartonyi-Bertl és Kendeffy családokkal rokon), *Sforza* (állítólag a milanoi hercegi házzal egy törzsből, olasz ősnemes, a Benkei családdal rokon), *Steyrer* (osztrák nemes, a Szigeti Halper-ekkel rokon), *Turba* (osztrák nemes, a gróf Török, gróf Klebelsberg családokkal rokon), *Walcher von Moltheim* (osztrák nemes, a Ládházi Spécz családdal rokon), *Wiser* (osztrák nemes, a Korompai Brunsvik családdal rokon), *Worzikowsky von Kundraticz* (cseh nemes, a Kotányi és Prandau-Hilleprand családdal rokon), *Zednik von Zeldegg* (osztrák nemes, a Dobay és Fülöp családokkal rokon), *Zuber von Sommacampagna* (osztrák nemes, a Beliczay családdal rokon), *Zwiedineck von Sudenhorst* (osztrák báró és nemes, a gróf Logothetty családdal rokon).

Ezek az évkönyvnek magyar érdekű részletei, a melyekben különben elég hiba lehet, mert a hibáztatások maguk is hibák némely helyütt. Így a Korompai Brunsvikoknál (114. lap 22. sor) «föranгу helyett «föranysi»-t ír és ezt a sajtóhibát (621. l.) «föranysi»-ra igazítja ki. Medicina peior morbo.

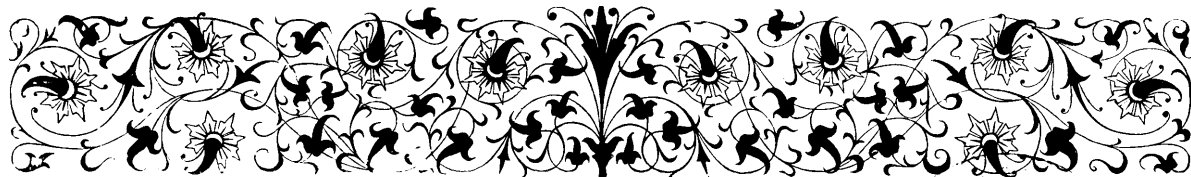
Mindent összevéve, bizvást elmondhatjuk, hogy a történelemre nézve értékes anyag bőven elfért volna az évkönyv egy negyedrézében. Háromnegyed rész az illetők hiúságára nézve bir csupán értékkel.

Zarándy A. Gáspár.

Helyreigazítás. A Turul ez évi első füzetében közölt mohácsi vész előtti eredeti armálisok jegyzékében a 166. sz. a. említett Anyos-féle czimeres levél nem Gömör, hanem Győr vármegye levéltárában őriztetik.

Sefcsik Ferencz

Győr sz. k. város levéltárnoka.

SZENT-ISTVÁN ANYJA. I. ANDRÁS ATYJA. UJ EREDMÉNYEK.

I. Nagy Gézának e folyóiratban megjelent «Szent István családi összeköttetései» című, különben érdekes dolgozata egy alig érthető tévedéssel kezdődik. «A lengyel kutforrások — írja — Gyejcsa (Jesse) fejedelem nejének, I. Mieskó lengyel herczeg nővérét, Adelhaidot, Ethlegidát mondják. A további magyarázattól függ, hogy ellenmondást lássunk a magyar és a lengyel adatok között. Ez utóbbiak sohasem állítják azt, hogy Adelhaid lett volna Szent István anyja.»

Ha nem ismernők Nagy Gézát, hajlandók lennének feltételezni, hogy sohasem olvasta a lengyel adatokat, vagy a mi még hihetlenebb, nem ért latinul. Mert mind az *Annales Kamenses*, mind az *Annales Silesiaci compilati* és az *Annales Heinrichovienses* (pedig ezek a lengyel adatokhoz tartoznak), ezt írják: «*Mesko habuit sororem nomine Atleyden, quam Fesse rex Ungarie accepit in uxorem. Quae, cum esset christiana, virum suum Fesse convertit ad fidem Christi. Ista post visionem per beatum Stephanum protomartyrem sibi revelatam concepit et genuit Stephanum regem Ungarie.*»¹ Nem sértem meg e folyóirat közönségét azzal, hogy ez idézet fordításával untassam és így mutassam meg, hogy Nagy Géza a lengyel adatokat dolgozata írásakor meg nem nézte.

Azt mondhatnám már most, hogy ilyen hibás szempontból kiinduló íróval nem állok szóba. De másrésről sokkal komolyabb, őszintébb

szándéku írónak tartom Nagy Gézát, hogysem szándékos ferdítésről vádoljam e botlásért. Sőt azt sem veszem neki rossz néven, hogy megtámad olyan történeti következtetéseket, a melyeknek megokolását nem olvasta.

Mert valóban úgy áll a dolog, hogy ő ismerte az én «Szent-István élete» című művemben foglalt állításokat következtetéseket, a nélkül, hogy elolvasta volna, miféle bizonyítékok alapján juttattam én az ott foglalt állításokra és következtetésekre.

1904 decemberében jelent meg az én «Szent István élete» című művem. Előzőleg azonban «Szent-Adalbert védelme» című értekezésemben részletesen igazoltam, miért tartom én Szent-István anyjának Atleyda-Belekneginát. Ez értekezésem a Kath. Szemle 1904. májusi és júniusi füzeteiben és később önálló könyvecskében jelent meg. Mivel «Szent István élete» jórészt ugyanazon olvasóközönség számára készült, a mely a Kath. Szemlét is járátja, nem lett volna helyes e közönséget 1904 decemberében újra azon bizonyítékokkal untatni, a melyeket már 1904 júniusában olvashatott.

Kívánhatnám talán, hogy ha valaki Szent István koráról ír, olvassa az új kutatásokat; de belátom, hogy «Szent-Adalbert védelme» címből Nagy Géza nem következtethette, hogy én ez értekezésemben genealogiai bizonyításokkal is foglalkozom s így e mulasztást sem rovom fel neki.

Másrésről azonban azt hiszem, jogosan kérek, hogyha már e folyóirat hasábjain bizonyí-

¹ Pertz: Monumenta Germaniae SS. XIX. 537., 544., 581.

tékaim ismerete nélkül következtetéseimet megtámadták, én is felszólalhattam és legalább utólag bizonyítékaimat bemutatthassam. A Turul közönsége bizonyára érdeklődik a magyar genealogia legnevezetesebb része, az első, magyar, királyi család származása iránt és nem leszek unalmas, ha e fejtegetéseimet (némi kihagyásokkal) az arra legilletékesebb közönség előtt ismétlem.

Azt bocsátom még előre, hogy «Szent Adalbert védelme» írásakor Pauler Gyulával vitakoztam, mert akkor még ő volt az utolsó neves történetíró, a ki az ugynevezett Sarolt-féle sokszázados tévedést védelmezte. Azt hiszem, Nagy Géza urra nézve nem sértő, ha őt Paulerrel egy sorba teszem és a Pauler véleménye ellen mondottakat ő ellene is elegendő bizonyítékoknak veszem.

«Másfél századnál több ugyan már, hogy folyton hirdetik azt, a mit Pauler Gyula legutóbb így mondott ki: «Sarolt volt Szent István anyja, az erdélyi vajdának, a keresztény Gyulának keresztény leánya és Magyarország megtérítésének egyik jelentékeny eszköze»,¹ de azért az mégis feneketlen mese.

Bátran merjük állítani, hogy ez a Sarolt-féle mese a magyar történetírásnak egyik átka, mert miatta már csaknem két százada nem látják tisztán a művelt magyar körök a magyaroknak a kereszténységre való térését. Azt nem mondjuk, hogy hibások voltak történetíróink. Tudjuk nagyon jól, hogy ők a magyar XIII—XIV. századbéli krónikások után indultak és részint a nemzeti hiuság, részint a kutfőbirálatok lassu haladása miatt nem tudták megállapítani, hogy a XIII—XIV. századbéli krónikásoknak szent István anyjáról szóló beszéde mese és valótlanság.

De itt az ideje, hogy a mesétől megszabaduljunk s az igazat, a valót hirdessük!

Azt jól mondta Pauler Gyula, hogy nem lehet föltételeznünk, hogy Gyéce fejedelemnek két neje lett volna s így választanunk kell a magyar és a lengyel krónikák tudósítása között.

Helyes, biztos választást azonban csak akkor tehetünk, ha ismerjük e kétféle krónikák értékét, ha előbb megállapítjuk, hogy (jóhiszemü-

gükben nem is kételkedve) tudtak-e valami biztosat Szent Istvánról és az ő koráról?

Lássuk először a magyar krónikásokat!

Paulernek legfőbb erőssége ez: «Sarolt mellett a magyar krónikák, köztük Béla király Névtelen jegyzője, Kézai Simon, IV. László udvari papja, kik a királyi genealogiát vizsgálták, s ha egyebet nem, azt tudhatták, tanuskodnak.»¹

Megvallom, hogy ezek közül nagy szeget üthetne fejünkbe a Kézai Simonra való hivatkozás. Mert ez a jeles író különféle külföldi forrásokból szedegette össze művét, nem pedig a csacsogó regősök, igriczek beszédeiből, se nem a XIII. század helyneveiből okoskodta azt ki. Így tehát állítása ha nem is volna döntő, mégis figyelemre méltó lenne. Nézem tehát Kézai Simon művét és keresem benne Saroltot. Átolvastam egyszer, aztán másodszor, harmadszor, de bizony Saroltot nem találok benne.

A Kézaira való hivatkozás tehát eltűnik mint a füst. Nem egyéb az, mint Pauler nagy botlása!

Marad tehát még két tanú: a Névtelen jegyző és a XIV. századi magyar krónika.

A Névtelen jegyző értékét maga Pauler utolsó művében így határozza meg: «Szeretjük az írot, a ki vér a mi vérünkben, érez, a mint mi érzünk, ha nem is olyan naivan, mint a XII. század emberei, de azért most már minden szavának nem hiszünk, *sőt elbeszélése kilencz tizedrészenek nem hihetünk*, munkáját a magyar honfoglalás *történetének* többé el nem fogadhatjuk.»² Az az egytizedrés, a mi Névtelen művében való, a magyarok külföldi kalandozásairól szól. A Saroltot hirdető rege előbb, a 27. fejezetben fordul elő. Ennek tehát Pauler saját beismerése szerint nem hihetünk. Azt, hogy Sarolt volt szent István anyja, a Névtelen jegyző ép úgy az ujjából szopta, mint a hogy az egész 27. fejezetet a helynevekből (Gyalu, Almás, Esküllő) tákolta össze s vakmerően ráfogja, hogy a magyarok és Gyalu (Gelou) emberei Esküllőnél esküvel erősített szövetségre léptek, pedig az Esküllő helynév nem az eskütől, hanem az esküllő madártól veszi nevét. Hogy a Névtelen

¹ A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. 491. A magyar nemzet története szent Istvánig. 187.

² A magyar nemzet története szent Istvánig 236.

¹ A magyar nemzet története szent Istvánig. 100., 187.

neveket is költött, ott van rá bizonyosságul Vér Bulcs. Ennek atyjául Bogátot teszi (53. fejezet), pedig Kál volt.¹

A nemzeti vagy hazai krónikának nevezett s a XIV. század közepén mai alakjába öltöztetett mű sokféle, költött és nem költött, össze-szededetett, sokszor egymásnak ellentmondó részekből áll. Ha az összeállító megkerithette valamelyik egykoru szerzőnek művét, akkor azt másolta le, ha nem kapott olyat, elfogadott és leirt mindenféle mesét.

Sajnos, a magyar nemzeti krónikának Szent-Istvánról szóló része nem egykoru szerző műve, hanem a hildesheimi krónikából átvett, de egy évvel előbbre tett eseményeken kívül csupa kései hírekből vagy mesékből áll. Mutatják ezt a következő botlások. A székesfehérvári egyház szerinte azért égett le oly gyakran, mert Gyula pénze ebül szerzett vagyon volt. Ámde előzőleg azt állította, hogy az egyház nem Gyula, hanem Keán (Kaján) pénzén épült. Az óbudai egyházat Szent Istvánnak tulajdonítja s még az egyház védőszentét is rosszul nevezi meg. Szent-Lászlót Szent-István unokájának mondja. Mindezek valótlanok.

A Sarolt mellett bizonykodó két tanu közül tehát az egyik meseköltő, a másik tudatlan. Hozzá még e két tanu sem egyezik egymással, mert Névtelen szerint a honfoglaló vezérnek dédunokája Sarolt, a magyar nemzeti krónika szerint csak leánya. A nemzetinek hívott krónika szerint Sarolt atyja csak birtokos volt Gyulafehérvár környékén, a Névtelen jegyző szerint önálló fejedelem volt Erdély északkeleti csücskében.

Igy aztán Sarolt mellett egyetlenegy szavahihető, komolyan számbavehető tanu sincs. Az olyan állítás pedig, a mit senkisé is igazol, a történeti bírálat előtt mesénél nem egyéb.

S e mesére még az sem mondható: higgye, a ki akarja. Mert van Szent István anyjáról másik, szavahihető tudósítás is. Már pedig ha egy mesével szemben áll a való, nem szabad a mesét az igaznak elébe tenni.

A másik tudósítás a lengyel krónikáké. Vizsgáljuk meg ezeknek értékét.

Lengyelországban szintén későn indult meg

a történetírói munkásság (csak 1100 körül), de mégis egy századdal hamarabb, mint nálunk. Még nagyobb szerencsésök volt az ő íróiknak, hogy könnyebben jutottak régi kutforrásokhoz, mint a magyarok. Épen nem régiben mutatta ki egy német tudós, hogy a krakkai, káptalani évkönyvek a prágai évkönyveken alapulnak, ezek írása pedig 998—1017 közt, tehát Szent István korában kezdődik.¹ A lengyel krónikákban tehát sok X—XI. századbéli följegyzés maradt ránk. Igaz, hogy e följegyzések nem X—XI. századbéli betűkkel vannak írva, mert csak XIII—XIV. századbéli másolók művében maradtak fenn, de ez nem határoz. Ha egyszer a másoló valamelyik adatnak vagy könyvnek nem szerzője, hanem csak leírója, akkor azt a följegyzést vagy művet nem lehet a másoló korának tulajdonítani, hanem az előzőnek. Csak nem lehet mondani, hogy Cicero művei a Kr. utáni V. századból származnak, mert e századbéli másolatok őrzötték meg azokat számunkra?!

Már most hazánktól messzeeső, a magyarokkal semmi különös összeköttetésben nem álló sziléziai monostoroknak, a kamenczinek és heinrichowinak évkönyvei határozottan a lengyel krónikára hivatkozva írják ezt: «Mesco lengyel herczegnek volt Atleydis nevű nőtestvére. Ezt Gyécse (Jes-e), Magyarország királya vette nőül s ő keresztény nő létére férjét is Krisztus hitére térítette. Szent István vértanútól nyert látomása után foganta és szülte István magyar királyt. 967-ik évben nagy Boleszló született. 975. évben István magyar király születik.»²

Mi ösztönözte volna a XIII—XIV. században élő sziléziai szerzeteseket arra, hogy Szent Istvánról, anyjáról és atyjáról irjanak? Talán az, hogy az első magyar király, mint szent, őket is érdekelte? Nem, mert ők nem is tudják, nem is írják, hogy Atleydis fia szent volt. Talán Magyarország egyáltalában oly kedves volt előttük, hogy annak királyait mind följegyeztették? Nem, mert a többiről, még a Sziléziában járó és a lengyelekkel harczoló Szent Lászlóról sem szólnak semmit.

Nem lehet tehát más oka e följegyzésnek,

¹ Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtsforschungskunde. XXIV. k. (1899.) 280.

² Pertz: Mon. Germ. SS. XIX. 581., 544.

¹ A magyar honfoglalás kuttői. 128.

mint hogy a szerzetesek ezt ott találták az előttük álló régi könyvben, tehát ők is lemásolták s így a följegyzés sokkal régibb eredetű a XIII. századnál.

Azt sem lehet mondani, hogy e följegyzés az ugynevezett vegyes, magyar-lengyel XIV. századbeli krónikából van készítve, mert e vegyes krónikában nincsen évszám. Megfordítva: a vegyes krónika tákolója vette át a kamenczi szerzetes előtt is fekvő régi följegyzésből az Atleydis nevet azért, mert a tőle használt Szent-István-legendában (Hartvik műve első bővítésében), Gyécse fejedelem nejének neve hiányzik. Maga az Atleydis név nagyon beleillik a X. századba, mert a lengyelek a németektől kapták a kereszténységet, már pedig éppen abban az időben a németeknél nagyon kedvelt és használt női név volt Adelhaid, Etelheida, latinosan Athelhaidis, Atleydis név.¹ I. Ottó császárnak neje is, az üldöztetéséről, szenvedéseiről és balsorsának jórafordulásáról világhírű Athelhaid, Ethelheid nevet viselt. Nagyon természetes tehát, ha a német térítő Mesco lengyel fejedelem nőtestvérenek e keresztnevet adta, kivált, ha valamelyik Ethelhaid nevű német urnő lett a megkeresztelt fejedelemnőnek keresztanyja.

Akármit vizsgáljuk tehát e följegyzésnek eredetét, semmikép sem igazolhatjuk, hogy az kései, Szent-Istvánról egykoru, biztos híreket nem tudó személytől származik. Ellenkezőleg vissza kell mennünk, ha e följegyzések igaz okát és eredetét meg akarjuk lelteni, arra az időre, midőn Szent-István még mint élő, hatalmas király foglalkoztatta a német, cseh és lengyel írókat. Ezt követeli a mondatszerkezet is, mert az Chrabry Bogyoszlóról (Boleslavról) mult időben (natus est), Szent-Istvánról jelen időben szól (nascitur). Chrabry Bogyoszló 1025-ben halt meg, Szent István pedig 1038-ban és 1030-ban az egész művelt világ figyelmét fölkelte háborút viselt II. Konrád császár ellen. Erre az időtájr, 1025—1038 közé kell tennünk a lengyel krónikákban, illetőleg a kamenczi és heinrichowi évkönyvekben fönmaradt, Szent-Istvánról, atyjáról és anyjáról szóló följegyzés eredetét. Akkor pedig a följegyzés szerzője biztos adatokat tudott.

Még inkább el kell fogadnunk a régi (s nem a vegyes) lengyel krónika abbéli adatát, hogy

Szent-István anyja lengyel fejedelemnő volt, azért, mert azt Thietmár, a híres merseburgi püspök, Szent Istvánnak kivált lengyel do'gok-ról jól értesült kortársa, világosan támogatja.

Tudvalevő, hogy Lengyelország fejedelme, I. Meskó (Miecislav), csak felnőtt korában, 966-ban nejének, Dobravka cseh hercegnőnek biztatására tért meg. Világos tehát, hogy Meskó nőtestvére is legalább tizenhárom éves volt a kereszttség fölvételekor s így keresztneven kívül volt pogány (vagy ha úgy tetszik lengyel) neve is. Ezt tudva, könnyen megérthetjük, hogy midőn Thietmár azt mondja: «Gyécsének (Szent-István atyjának) nejét szlávul Beleknegini, azaz Szépasszonynak (pulchra domina) hivaták»,² akkor nem mond ellen a lengyel krónikákban fönmaradt, 1030 táján irt följegyzésnek, hanem azt megerősíti. Mert nyilvánvaló, hogy e fejedelemnőnek keresztény neve Atleydis, pogány (lengyel) neve Beleknegina vala. Thietmárnak egyebütt is szokása, hogy a korabeli személyeket nem hivatalos (keresztény), hanem a közhasználatu pogány neveken emlegeti. Így például Szent-Istvánt is csak Wainak, Gaudentiust (Szent-Adalbert öcscsét) csak Radimnak írja. Ha pedig Szent-István anyja Beleknegina nevet viselt, bizonyára nem volt magyar, mert az képtelenség, hogy a magyar főurak szláv neveket adtak volna leányaiknak; még nagyobb képtelenség, hogy annyira lenézett, tótnak, azaz rabszolgának nevezett szláv alattvalóiktól adott nevet fölvettek volna s annyira használtak volna, hogy annak híre Merseburgig terjedjen.

Voltak, a kik Thietmárnak Szent-István lengyel anyja mellett szóló bizonyosságát azzal akarták elütni, hogy a Beleknegini tulajdonkép velkaknezinat (magna principissa-t) jelent és Szent-István anyjának nem nevét, hanem rangját akarja jelenteni.³

De bizonyára nem olvasták át Thietmár művét egészen s így nem tudták azt, mennyire járatos volt Thietmár az ő korabeli szláv nyelvben,³ a kik így bele mernek kontárkodni az ő magyarázatába. Hiszen tudatosan fordítja Belekneginit Thietmár «Szépasszonyra» (pulchra do-

¹ U. o. Liber VIII. no. 3.

² Történelmi Tár, 1893. 5—6.

³ V. ö. Chronicon Liber II. 23.; II. 12.; IV. 35.; VI. 29., 30.; VII. 44. stb.

¹ Thietmar, Chronicon Lib. IV. no. 1.; Liber VII. 49.

mina-ra), mert másutt is e nevet: Belegori, Széphegyre (pulcher mons-ra) magyarázta¹ s az ma is Belgern, nem pedig Velkagora. Szépasszonyt a magyarok is használták női személynév gyanánt² s valóban, ha nevezhették, mint neveztek is a régiek leányaikat Liliomnak, Gyöngynek, Rózsának, Szeretőnek, nevezhették Belekneginának, Szépasszonynak is.

Van végre Thietmárnak másik adata is arra, hogy Szent-István anyja lengyel fejedelemlő volt s ez minden kétséget eloszlat.

Thietmár nagyon tudja és alkalmazza a különbséget az atyai nagybátya (patruus) és az anyai nagybátya (avunculus) között³ s ime, az 1018-ban lengyel részen álló Procuí urat határozottan Szent-István anyai nagybátyjának (avunculus regis Pannonici) mondja.⁴

Már pedig e Procuí név tiszta szláv.

Nem magam, hanem egyik szláv nyelvtudósunk írja: «A Prokui szó Prokuj-nak olvasva⁵ «maradék»-ot jelent. A szláv *prok* (reliquus) szóból *uj* képzővel való alakulás. Ezzel az *uj*-jal sok szerb-horvát (V. ö. Rad, 82. k. 126. l.: Beruj, Blažuj, Boguj, Draguj stb.), cseh (pl. Raduj), lengyel (pl. Mituj, Mstuj, Mszczuj, Sutuj) és orosz (pl. Baluj, Veluj. V. ö. Denkschrift X. 220.) személynév alakult. A Prok (reliquus) egyéb származékai a szlávtságban: Proka (Prokič), Prokunja, Prokiesz, Prokoš, Prokša. Idevaló a Procuí is, a mint azt már Miklosich is érintette (Denkschriften X. 302.) s előtte Moroškin (Slavjanskij) imenoslov 78., 159. ll.) is gyanította. Moroškinnál a 159. lapon az van, hogy orosz forrásokban a XIV—XV. századokban a Prokuj név előfordul.»⁶

E Procuí — Prokujt — Thietmár «senior»-nak, azaz előkelő főurnak nevezi s a miket róla mond, az a lengyel fejedelmi család tagjainak történetével nemcsak összefér, hanem egyezik is.

Thietmár művéből tudjuk, hogy 992-ben atyja halála után Chrabry Bogyoszló (Boleslav) mostohaanyját és testvérét elűzte, két főemberét megvakította, szóval «hogy csakis egyedül ural-

kodjék, minden jogot és tisztességet félredobott.»¹ Bár nem mondja nyíltan, de mégis a «csakis egyedül uralkodjék» szavakból joggal következtethető, hogy Prokujt is kikergette Lengyelországból. Ennek testvére, Beleknegina (Atleydis) még élt s itt Magyarországon az ország kormányát jóformán kezében tartotta.² Prokuj tehát hazánkba menekült. Hogy 1018 előtt jó darabig itt, Magyarországon élt, az Thietmár 1018-iki elbeszéléséből bizonyos.

1003-ban Chrabry Bogyoszló nemcsak Morvaországot foglalta el, hanem egyuttal hazánk területén is valamelyik, Morvaország felé eső várost (Nyitrát? Trencsént? vagy épen Pozsonyt?) kezére kerítette. E miatt is, más ok miatt is Bogyoszló és Szent István ellenfelekké váltak. Prokuj is később valami hibát követett el és Szent-István őt hazánkából kiűzte. Már most Prokuj visszament Lengyelországba és ravasz unokaöccse kapott rajta. Hogy a Magyarországból elfoglalt város oly férfi kezén legyen, a ki azt Szent-Istvánnak el nem árulhatja, Prokujra bízta annak őrizetét. Azonban Szent-István 1018-ban oly gyorsan és váratlanul csapott Prokujra, hogy ez sebes menekülése közben még nejét sem vihette magával. Aztán mivel nejét nem bírta kiváltani, Szent-István földönfutó nagybátyjának visszaadta a nőt, akkoriban ritka nemeslelkűséggel: *ingyen*.³

Ezt írja Thietmár, de a szokottnál is tömöttebb, sokat összefoglaló nyelvezettel. Azok persze, a kik a Sarolt-féle mesét mindenáron megakarnák menteni itt szintén előállanak a hallgató tanukkal s azt mondják: «Thietmár egy szóval sem említi az István és II. Boleszló, Mieszko fia közt levő közeli rokonságot.»⁴ De nem veszik észre, hogy Thietmárt az avunculus szó természete és tömötségre való igyekezete akadályozta a Szent István és Chrabry Bogyoszló közt levő, különben is ellenséges rokonság fölemlítésében. Mert azt írja Thietmár: «Procuí senior, avunculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus.» Már most nem írhatta «avunculus regis Pannonici et ducis Poloniorum», mert Procuí Chrabry

¹ Chronicon Liber VI. nv. 38.

² Kubinyi, A régi magyarok személynévei. 11.

³ V. ö. Chronicon Lib. VI. 36.; VIII. 5. és különösen Lib. V. 2.

⁴ U. o. Lib. VIII. 3.

⁵ Pedig másnak nem lehet olvasni s félreértést a szlávul tudó Thietmárról föltenni sem lehet.

⁶ Melich János szives közlése.

¹ Chronicon Liber IV. no. 37.

² Pertz, Mon. Germ. IV. 607.

³ Chronicon Liber VIII. no. 3.

⁴ Pauler, A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. 492.

Bogyoszlónak nem volt avunculusa, hanem patruusa. Ha pedig így írja: «Proci senior, patruus ducis Poloniorum et avunculus regis Pannonici», akkor meg nem írhatja alább röviden: «ab eodem, ut modo, antea expulsus», mert félreértésre adott volna okot s nem lehetett volna biztosan megállapítani, ki s honnan üzte ki Prokujt, Bogyoszló-e vagy Szent István?

Thietmár tehát nem szól arról, a miről könyven nem szólhatott és szólni nem is volt köteles. Ő Szent-Istvánnak Prokujjal szemben tanúsított, akkoriban hallatlan lovagiasságát akarta megörökíteni s erre neki elég volt a Szent-István és Prokuj között levő rokonság fölemlítése.¹

Ezt irtam 1904 elején. Azóta mindig figyelemmel kísértem az esetleg felmerülő új szempontokat vagy kutfőbirálatokat. Magam is a székelyek eredetének megfejtésén fáradozva, erősebben foglalkoztam a régi magyar történetírók, különösen Kézai birálatával! E birálat egyik eredménye a Szent István anyjára vonatkozó tételt érinti.

Az úgynevezett Nemzeti krónika Kézai művének átalakításából és kibővítéséből keletkezően, más és más bővítéseket különböztethetünk meg benne. A legrégebb átalakítás és bővítés a Pozsonyi, a második a Budai krónikában maradt fenn.² Az átalakító és bővítő úgy jár el, hogy a Kézai adataihoz hozzácsatolja nemcsak az altaichi évkönyvek bővebb tudósításait, hanem Anonymus egyes szavait is. Mutatja ezt röviden e két összehasonlítás:

a)

(A dőlt betűkkel szedettek mutatják a Kézai művével való egyezést, a kövér betűsők az Anonymusból átvett részeket.)

Kézai.	Pozsonyi krónika.	Anonymus.
Ex istis ergo capitaneis Arpad, filius Almi, filii Elad, filii Ugec de genere Turul rebus ditior erat et potentior gente. (H. H. Fontes Dom. II. 72.)	Porro Eleud filius Ugec ex filia Eunodibilia genuit filium, qui nominabatur Almus ab eventu, quia matri eius in somno innotuerat avis, quasi in forma asturis veniens, dum esset gravida et quod de eius utero eggrederetur torrens. (H. H. Fontes Dom. IV. 22.)	Ugec duxit uxorem Eunedubeliani, de qua genuit filium, qui ab eventu divino est nominatus Almus, quia matri eius pregnantis per somnium apparuit divina visio in forma asturis, que quasi veniens eam gravidavit. Et innotuit ei, quod de utero eius eggrederetur torrens. (H. H. Fontes Dom. II. 5)

¹ Kath. Szemle. 1904. 460—62., 523—28.

² V. ö. Kaindl: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen. IX—XII. füzet 65—67.

b)

Kézai.	Budai krónika.	Anonymus.
Tempore item alio per forum Julii intrant Lombardiam, ubi Luitardum, Vercellane civitatis episcopum, imperatoris Caroli consiliarium fidissimum, occidentes ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt. (H. H. Fontes Dom. II. 73—74.)	Postquam autem memorata regna devicerunt, per forum Julii usque in marchiam Longobardiae intraverunt, ubi civitatem Paduam igne et gladio consumpserunt. Ex hinc intrantes Longobardiam Lyuthardum, Vercellane civitatis episcopum, imperatoris Caroli consiliarium fidissimum occidentes ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt (H. H. Fontes Dom. III. 38.)	Et per forum Julii in marchiam Lombardiae venerunt, ubi civitatem Paduam cedibus et incendiis et gladio et rapinis magnis crudeliter devastaverunt. Ex hinc intrantes Lombardiam multa mala facere ceperunt. . . . Tunc Lutuardus episcopus Vercellensis ecclesiae vir nominatissimus, Caroli minoris condam imperatoris familiarissimus amicus ac fidelissimus a secreto hoc audito assumptis secum opibus atque incomparabilibus thesauris inscius super Hungaros incidit et mox ab eis captus interficitur. (H. H. Fontes Dom. II. 46—47.)

Igy mutatónak elég e két hely annak igazolására, hogy a Pozsonyi és a Budai krónikák készítői Kézai művét követik ugyan nyomrölynyomra, de ha valami akad Anonymus művében, a mit könnyedén beleszőhetnek Kézai művébe, azt beleteszik. Így van ez Szent-István származásának előadásánál is. Látható ez ezen egybevetésből:

Kézai.	Pozsonyi krónika.	Anonymus.
Anno vero Dominice incarnationis DCCCCLXVII. Geicha Dux divino premonitus oraculo genuit sanctum regem Stephanum. Mihal vero frater Geicha genuit Wazul et Zar Ladislaum. At rex Stephanus plures quidem filios genuit, sed super omnes unum genuit Emericum nomine, Deo et hominibus honorabilem. (H. H. Fontes Dom. II. 77.)	Porro Toxum genuit Geicham et Michaelem. Michael vero genuit Calvum Latislaum et Wazul. Geicha vero divino premonitus oraculo genuit Sanctum Stephanum ex Sarolt filia Gyula anno Dominice incarnationis DCCCCLXIX. At rex Stephanus plures genuit filios, sed inter alios genuit Emericum Deo et hominibus honorabilem. (H. H. Fontes Dom. IV. 29.)	Geula genuit duas filias, quarum una vocatur Carold et altera Saroltu. Et Sarolt fuit mater sancti Stephani (H. H. Fontes Dom.) II. 25)

Tehát, a mint egybeült, akként itt is Kézai mondatait alakítja át a Pozsonyi krónika készítője.

tője azért, hogy az előzőleg említett Taksonyhoz jobban hozzáfűzze. Ekkor egyuttal beletoldja, a mit a Névtelen jegyző könyvében olvasott, de Kézainál hiányzott, hogy Sarolt volt Szent István anyja.

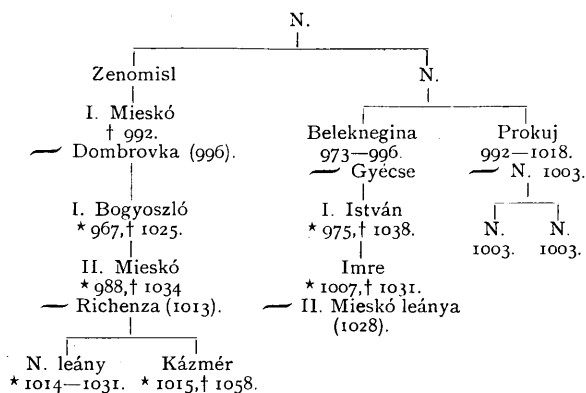
A Budai krónikának nevezett könyvek készítője még figyelmesebben olvasta át a Névtelen jegyző művét és azért ő a legyőzött Gyulát nem mondja Szent-István avunculusának, — a mint hogy a Névtelen meséje szerint nem is lett volna az — hanem csak proavunculusának.

A két látszólagos magyar tanu ekként leolvad egy tanura. Még pedig milyen tanura! Olyanra, a ki Szerencset a szerelemtől származtatja, a ki az 1015 után keletkezett Gács és Lodomeria fejedelemségeket 988-ban már fennállóknak meséli stb. stb.

Egyszóval, hiába hivatkozunk nagy büszkén hazai forrásainkra! Nincs hazai, szavahihető és Szent István anyjáról beszélő forrásunk! S a mint nem szabad Álmost megtenni a honfoglaló magyarok vezérének, bármennyire hirdeti is azt a Névtelen, mert az egykoru hiteles, görög kutfők szerint Árpád volt a honfoglaló fejedelem, épen úgy nem szabad Szent-István anyjának megtenni Saroltot, mert az egykoru, hiteles lengyel kutfők szerint Beleknegina (= Atleydis) volt az.

Gondolkoztam továbbá azon nehézségek felett is, a melyeket Nagy Géza a lengyel kutfők ellen felsorol és úgy látom, hogy azokat nagyon egyszerűen meg lehet szüntetni. Még azt is nagyon könnyen meg lehet magyarázni, miért nem említi Thietmár a Szent-István és Chrabry Bogyoszló közt levő rokonságot egy árva szóval sem.

Ez egyszerű dolog pedig abban áll, hogy ne következtessünk többet a lengyel kutfők szavaiból, mint a mennyi benne van. A lengyel kutfők sohasem mondják, hogy Beleknegina (Atleydis) I. Mieskónak «carnalis et uterina soror»-a, vagyis édestestvére volt. Csupán csak «soror»-nak írja, már pedig ez nagyon gyakran csak unokatestvért jelent. Ha így értelmezzük a «soror»-t, akkor mindjárt így alakul a magyar király és a lengyel fejedelmi család közt a rokonság:

Igy egyszerre megszűnik minden nehézség. Prokuj nem volt Bogyoszlónak sem avunculusa, sem patruusa és így Thietmár nem írhatta őt annak. Mivel továbbá I. Bogyoszló és Szent-István nem közeli rokonok, hanem csak másodunokatestvérek voltak és Thietmár korában az ellenségeskedés miatt nem tartották az atyafiságot, Thietmár ezt sem tartá érdemesnek feljegyzésre.

Nem említettem 1904-ben, de ha már újra kénytelen vagyok felszólalni, felsorolok Thietmár könyvéből még egy olyan adatot, a mely Szent-István anyjára szintén tájékoztatást nyújt.

Melich János nemrégiben bebizonyította, hogy a magyar nyelvben és helyesírásban a XIII. század folyamán «bizonyos ragokban és szórészekben zártabb hangu fejlődés állott be», úgy hogy, a mit a XIII–XIV. századokban «o» betűvel írnak, a XI–XII. századokban «a» val jelölik (pl. XI. században Achtin, XIII. században Ochtun, Balatyn-Bolotun, Achszin-Ochszin. L. Nyelv-tudományi Közlemények XXXV. k. 114–26.) Ez Thietmár hangjelölésénél is bebizonyul. Ő is gyakran ír «a»-t ott, a hol a későbbi nyelvemlékek «o»-t használnak. Pl. Magontia¹ később Moguntia; Langobardia² később Longobardia, Abotriti³ később Obotriti. Ha e hangjelölést Szent-Istvánnak Thietmártól említett nevére, Waicra alkalmazzuk, akkor a későbbi Woic, Vojk nevet nyerjük és egyszerre látjuk, hogy ez tiszta szláv, a szlávoktól még a XIII. században is nagyon kedvelt szláv név. Nem is csoda, ha kedvelték,

¹ Chronicon Liber II. no. 6.

² U. o. II. 7.

³ U. o. VIII. 4.

mert hiszen e szó annyit tesz, mint vitéz harczos. Nem szükséges tehát messze kalandozni a Waic név megfejtése végett, hanem el kell fogadni az egyszerű, természetes megfejtést, a melyet Thietmár helyesírása önként kínál. Nyilvánvaló azonban az is, hogy Szent-István szláv személynevet csak úgy nyerhetett, ha anyja szláv nő vala.

Mindent összevéve tehát a dolog úgy áll, hogy Szent-István anyjára vonatkozólag a Névtelen jegyző nem érdemel hitelt; a XIV. századbeli krónikák pedig csak az ő tudósítását ismétlik.

A lengyel krónikának azon tudósítása, hogy Szent István anyja a lengyel fejedelemnek, I. Mieskónak (unoka) testvére Atleydis vala, *biztos. Kétségtelenné teszi ugyanis e tudósítást az egykoru, jól értesült Thietmár merseburgi püspök* a) *azzal, hogy Szent István anyját, Belekneginának nevezi, a mi nem lehet más, mint Atleydisnak lengyel személy (fogány) neve, b) még inkább azzal, hogy Szent István anyai nagybátyjával Prokuj nevű előkellő, lengyel főurat írja.*

Ki merné Thietmárt, a Szent Istvánnal egykoru, lelkiismeretes, tudós püspököt a két századdal később élő Névtelen jegyzővel Szent-István korára nézve egy sorba állítani? Ki merné — a mi még rosszabb volna — a Névtelen jegyzőt Thietmárnál még többre is becsülni? A ki ismeri Thietmár lelkiismeretességét és a korabeli szláv nyelvben való jártasságát; a ki tudja, hogy az eredeti, Thietmártól sajátkezüleg irt vagy javított és átolvasott kézirat ma is megvan¹ s abban Procuí és Beleknegina nevek olvashatók, bizonyára eldobja a Névtelen jegyzőt s a lengyel krónikák becses, hazánk külföldi összekötéseinek megfelelő tudósítását fogja igaznak tartani.

Ennélfogva annak, a ki a történeti igazságot s nem a nemzeti hiúságot keresi, el kell fogadnia, hogy Szent István anyja nem magyar nő, nem Sarolt, hanem Beleknegina-Atleydis lengyel fejedelemnő vala.

Már most e biztos adatokkal és erős lábon álló következtetésekkel szemben Nagy Géza úr azon, elismerem, egészen új hozzávetéssel áll elő, hogy Atleydis tulajdonképen Mihálynak,

Szent István nagybátyjának volt neje. Azonban e hozzávetés semmit sem ér, mert nem idéz egykoru vagy egykoruak írásából merítő tanukat, hanem csak némely, későbbi személynevekből utólag következtet.

Nevezetesen sokat épít arra, hogy Mihály leszármazói közül többen szláv személynevet viselnek és I. András egyik lányát a cseh források Adelheid néven emlegetik. De nem veszi észre vagy nem akarja észrevenni a következőket: a) Mihály egyik fiának neve Vászolynak olvasandó és így nem szláv! Ennek a Venczel névvel való egyeztetése képtelenség.¹ b) Mihály másik fiának volt magyar személyneve is: Szár. Ez épen úgy nem volt mellékneve e magyar fejedelemnek, mint nem mellékneve, hanem személyneve volt Szár azon magyar urnak, a ki a fejrémegyei Szár falut alapította. c) Nem veszi észre, hogy Szent-István nagybátyjának unokái közül egyik Béla, másik Levente nevet visel, már pedig épen az ő állítása szerint Béla török eredetű, s a Levente szintén nem szláv. Tehát a négy unoka közül csak egy visel szláv nevet, de azt sem születésétől kezdve, hanem csak utólag vette fel! d) Nem veszi figyelembe, hogy a leányok férjhezmenetelekor gyakran neveket változtatnak (Piroska-Iréne, Ágnes-Anna stb.), tehát abból, hogy a csehek I. András leányát Adelheidnek nevezték, nem következik az, hogy lánykorában is úgy hívták.

Szappanbuborék tehát Nagy Gézának csupán személynevekből (és pedig kései és jórészt 1037 után felvett személynevekből) egykoru tanuk bizonyosága nélkül szőtt fejtegetése. Az első erős lehelet szétrepesztí azt, bármily csillogó volt! Mily szörnyű tévedés volna, ha valaki Toldy Ferencznek 1828 táján felvett vezetéknevéből és fiainak, István, László keresztnevéből azt következtetné, hogy Toldy Ferencz anyja magyar asszony volt, holott Thalherr Jozefinnek nevezték és nem is tudott magyarul!

II. Áttérek már most azon vitás tételre, ki volt I. András királynak és testvéreinek atyja? Előre bocsátom, hogy értem, de nem helyeslem, hogy a XIII—XIV. századbeli magyar írók műveit krónikáknak neveztük s rájuk egyszerűen «krónikáink» névvel hivatkozunk. Nekünk tulajdon-

¹ Migne, Patrologia Latina CXXXIX. 1178. l.

¹ V. ö. Magyar Nyelv, 1905. 132., 184., 309.

képen krónikáink nincsenek. Krónika, mint a név is mutatja, az, ha valaki évröndben, lehetőleg egykorulag jegyzi fel az eseményeket. Sajnos, csak egy ilyen történeti emlékekkel bírunk s ez a Pray-codexben foglalt «Annales Posonienses»-nek, vagy «Adnotationes chronologicae»-nek nevezett krónika. A többi történeti emlék: vagy életrajz, vagy királyi névsor (nemzedékrend, genealogia), vagy rendszeres történet. Maga Anonymus munkája, továbbá Kézai Simon könyve és ennek kibővítései a Pozsonyi, Budai, Képes (helytelenül) krónikának nevezett könyvek mind rendszeres, felosztásos, nem saját tapasztalataikat, hanem mások feljegyzéseit gyűjtő, bíráló művek.

Tehát nem igazi krónikákban, hanem két XIII. századbéli történetírónak művében fordul elő, hogy I. András, Béla és Levente Szár-Lászlónak voltak a fiai. E történetírók Anonymus és Kézai Simon. A XIV. századbéli történetírók már mind Kézai szavait veszik át és így nem önálló tanuk.

Ezekkel szemben állanak a Zágrábi és Váradi krónikáknak nevezett történeti emlékek, a melyek nem egyebek, mint királyi névsorok. A királyok nevei és uralkodásuk tartama, uralkodásuk éveinek száma vannak benne szárazon felsorolva. Hozzájuk csatlakozik azonban Szent-Gellért életirata is. Ezek Andrást és testvéreit Vászoly fiainak írják.

Ily ellentétes hiradások mellett megint csak úgy találhatjuk meg a valót, ha megvizsgáljuk a történeti emlékeknek értékét, nevezetesen azt, hogy jó forrásból merítették-e?

Mind Anonymus, mind Kézai királyi jegyzők voltak. Épen ezt tartotta Pauler döntő bizonyítéknak. Mert, ugymond, ezek ezt csak tudhatták a királyi ház genealogiáját. De ha kérjük, honnan tudhatták? azt kell felelnünk, hogy a XIII. században XI. századbéli, családi leszármazást csakis írásból tudhattak, mert a családoknak emlékezete sem ér feljebb négy iznél. Ha pedig vizsgáljuk, miféle tudásból merítették tudásukat, mind Kézai, mind Alberich művéből kitűnik, hogy volt egy, a XII. század elején készült királyi névsor vagy genealogia s ők, azt használták. Már most nem vonjuk kétségbe sem Anonymusnak, sem Kézainak jóhiszeműségét, elfogadjuk, hogy ők e királyi névsorban úgy

olvasták, a mint leírták, de magának a XII. század elején élt névsorkészítőnek jólértesültsége nem áll minden kétségen kívül, mert hiszen ő is 60—70 évvel később élt. Azonkívül sokszor egy kis tollhiba száz meg száz embert tévedésbe vezethet. Nézzük csak az ugynevezett Münchener krónikát, helyesebben kivonatot. Ez világosan a Bécsi képes krónikát fogja rövidre s mégis Mihályt teszi meg Szent-István atyjának, ellenben Gyécset Szent-István nagybátyjának.¹ Tegyük fel, hogy a XIII. század elején élt névsorkészítő is megbotlott! Akkoriban nem voltak más történeti könyvek, hogy a botlást máshonnan mindjárt kijavítsák, azonkívül nem volt ellenőrző nyilvánosság. Ha aztán e névsor- vagy genealogia-készítő e királyi névsort a királyi kápolnába eltette, akkor az pár év múlva hivatalos tekintélyre emelkedett és nem csodálhatjuk, ha a királyi jegyzők később erősen ragaszkodtak hozzá. Megértjük méltatlankodásukat, ha valaki mást mert állítani, mint a mi a királyi kápolna hivatalos névsorában írva volt, de mivel nekünk más tudósításaink is vannak, az utóbb hivatalossá vált névsort is bírálat alá vesszük.

Más királyi névsor volt az, a mely a székes káptalanokban őriztetett és időnkint kiegészítetett. Ebben I. András atyjául határozottan Vászoly van megnevezve.²

A káptalanoknál őrzött királyi névsor nagyobb hitelre tarthat számot, mint a királyi kancellária használatára készült. Már maga az, hogy a káptalanok állandóbb testületek voltak mint a királyi kápolna igazgatósága és később a királyi kancellária hivatalnoki kara, emeli tekintélyét. Gondoljunk csak arra, hogy például Szent-László halála után, vagy az 1161—63. évek nagy kavardásaiban micsoda változások történtek a királyi hivatalokban és így a királyi kápolnánál és a kancelláriánál is!

¹ H. H. Fontes Dom. III. 224.

² Megjegyezzük, hogy a Váradi krónika ellen több kifogást tettek azelőtt, de igaztalanul, mert Batthyány nagyon hibásan nyomtatta le. Mátyás Fl., a kinek kiadásából Nagy Géza ur idézi e krónikának hivatott királyi névsort, e hibákat csak részben javította ki. A legrégebb, fönmaradt kézirat után hibátlanul Bunyitay Vincze adta ki: A váradi káptalan legrégebbi statutumai. 1886. 8—14. ll. Ebből kitűnik, hogy a megrótt hibák tulajdonképpen csak sajtóhibák!

A káptalanoknál őrzött királyi névsorok teljesebbek, mint az Alberich és Kézai műveiben fönmaradtak. Ez arra mutat, hogy előállítottuk vagy egykoru volt, vagy jobb értesüléssel birt. Vegyük még hozzá, hogy a káptalani olvasó kanonok, a ki ezt a királyi névsort készítette, illetőleg kiegészítette, azoknak adatait a nekrologiumokból ellenőrizhette. Ha például I. András vagy Béla atyja lelki nyugalmaért egy-egy alapítványt tett Esztergomban vagy Kalocsán, akkor ezek neve belekerült a kimutatásba, köznéven táblába, mint a kiért az év bizonyos napján a szent misét mondani kellett. E kimutatás vagy tábla azután mindig biztos, tagadhatatlan emlék volt a nemzedékrend vagy királyi névsor igazolására, esetleg kijavítására.

Ha már e körülmények is arra utalnak, hogy I. András atyjára nézve jobban hitelt adjunk a káptalanoknál őrzött királyi névsornak, még inkább arra kényszerítenek az egykoru tanuk.

Ilyen tanu pedig először is Szent-Gellért életírója. Ez 1054 után, de még Szent László király előtt írta meg művét és így teljesen egykoru volt I. Andrással. E tanut a XIV. század elején a Budai krónika készítője oly nagyra becsüli, hogy az ő szavaira megváltoztatta Kézai művét. Azt írta például Kézai, hogy 1046-ban a magyarok mind a három Árpádfit hazánkba hívták és ezek mind a hárman mindjárt bejöttek és «tunc tres fratres Albensem ingressi civitatem» bevonultak Fejérvárra.¹ Ellenben a Budai krónika szerzője Szent-Gellért írata nyomán már azt mondja, hogy csak András és Leventét hívták be a magyarok 1046-ban, Béla azonban csak három év múlva jött hazánkba. Átveszi azonkívül Gellért életrajzából az összes országos eseményeket. Elismeri tehát a XIV. század elején élő történetíró Gellért életíratának hitelét s csak Kézainak erős kifakadása azok ellen, a kik Vászoly házasságából hamis következtetéseket vontak le, akadályozta abban, hogy András leszármazását Szent Gellért életíratára szerint ki ne javítsa és I. András atyjául Vászolyt ne tegye.

Bármily kétségtelen, hogy Gellért életírója a XI. században élt, bármily élénk, az egykoruak részletes ismeretével írt az ő előadása, mégis tekintetbe veszem, hogy Szent Gellért

életíratára csak a XIV. századbéli másolatban van meg, tehát esetleg közbetoldással elégtelenített lehet.

Vajjon az esetleg belekerült betoldások vonatkoztak-e András leszármazásának megváltoztatására? Nem vonatkoztak. Mutatja ezt a következő körülmény.

A XIV. század elején a hivatalos történetírás már megállapodott I. Andrásnak Szár Lászlótól való leszármazásában, s ennél fogva nem hihető, hogy a XIV. századbéli bővítő ilyen, a hivatalos meggyőződéssel ellenkező adatot szurna közbe.

De hogy minden Szent-Gellért életíratára és a káptalanoknál őrzött királyi névsor ellen irányuló aggodalmat megszüntessünk, idézünk olyan külföldi író, a kinek kézírata a XI. századból származik, tehát még utólagos közbetoldásról sem lehet szó! András származása iránt teljesen elfogulatlan író, az altaichi évkönyvek egykoru készítője, azt mondja: «Stephanus bonæ memoriæ avunculus ipsius (Petri regis), cum filius eius, patre superstite, esset mortuus, quoniam alium non habuit filium, hunc fecit adoptivum, ipsumque regni heredem locavit. Filium fratris sui digniorem regno, quia hoc non consentit, *cecavit, et parvulos eiusdem exilio relegavit.*»¹

Nyilvánvaló ebből, hogy annak az Árpádfinak, a kit megvakítottak, több fia volt, tehát vagy nem Vászolyt vakították meg, hanem Szár Lászlót, vagy András, Béla és Levente, Vászoly fiai voltak.

Röviden tehát úgy áll a dolog: azt, hogy Andrásnak és testvérének atyja Vászoly volt, tanúsítja három egymástól távol álló író, azt, hogy Szár László volt, csak kettő. Az előbbi három közül kettő egykoru, XI. században élő, szavahihető, érdektelen író; az utóbbi kettő csak a XIII. században élő és csak kései hallomásból megírásokból dolgozó író.

Azt hiszem nem nehéz a választás. Minden elfogulatlan történetbuvár inkább hitelt fog adni az egykoru, biztos értesültséggel bíró íróknak, mint a XIII. századbéli, jórészt másokra szoruló, bár jóhiszemű szerzőknek. Nem azt kell itt nézni, ki az írók közül magyar, hanem ki tudott valamit, mert ha rossz szülő az olyan, ki gyermeke

¹ H. H. Fontes D. II. 83.

¹ Mon. Germ. S.S. XX. 794.

hibáját legyezgeti, a helyett, hogy kijavítaná, rossz magyar történetíró az is, a ki a XIII. századbeli történetíróknak tévedéseit terjeszti, a helyett, hogy kiigazítaná!

Nagy Géza ez ügyben megint légvárákat épít és egy teljesen jelentéktelen körülménynek szánja a döntést, annak t. i. hogy «mindjárt Béla a László nevet adta második fiának. Ha Béla Vazul fia lett volna s nem Szár Lászlóé, bizonyára inkább atyja nevét választotta volna a nagybátyjáé helyett.»¹

A történetbuvár azonban e körülményt is megvizsgálja és azt kérdi: ismerjük-e I. Béla összes gyermekeit! Ismerjük-e azokat is, akik már kiskorukban elhaltak? Sajnos, azt kell felelnünk, hogy nem. Később, a XII. század elején jegyezték fel, hogy Bélának három fia volt, már tudniillik olyanok, a kik nagy kort értek és így az ország sorsára befolyással bírtak! Ha futólag nézzük az I. Károly fiairól szóló adatokat, úgy látjuk, hogy László, Lajos, András és István nevű fiai voltak. Ebből tehát azt következtethetnők, hogy I. Károly atyja nem Károly nevet viselt, mert hiszen egyik fiának sem adott ily nevet! De mekkorát tévednénk ily okoskodással! Ha pontosan utána nézünk, az egykoru följegyzésekben azt találjuk, hogy mindjárt első, korán elhalt fiát Károlynak kereszteltette!² Tegyük fel, a mint ez I. Bélánál is nagyon könnyen feltehető, hogy 1042—46-ban született három fia közül az első Gyécsének, a másodikat II. Vászolynak, a harmadikat Lászlónak nevezte el. Ha már most az 1044 táján született és Vászolynak elnevezett gyermek utóbb, 4—5 éves korában meghalt, nagyon természetes, hogy maradt Bélának László nevű fia, noha Szár László nem volt az ő atyja, ellenben Vászoly nevű fiáról nincsen emlékezet, mert nem ért el nagy kort. De meg azt is fel lehet tenni szintén nagyon könnyen, hogy Béla atyjának borzalmas sorsára gondolva, nem merte egyik fiát sem Vászolynak nevezni, nehogy annak szerencsétlensége névutódjára is rászakadjon! Hogy mennyire nem lehet az utólag adott nevekből az atyára következtetni, épen Béla eljárása mutatja, mert hiszen pl. neki Gyécse fejedelem

semmiképp sem volt nagybátyja és mégis első fiát Gyécsének nevezte el!

Ezzel aztán az András atyjáról szóló vita is be volna fejezve. De hogy mennyire óvatosnak kell lennünk a XIV. századbeli krónikáknak nevezett történeti művek használatában, arra akarok még egy példát említeni. Azt állítja Nagy Géza, hogy Szár László: «Vazulnak bátyja volt, mert a krónika Mihály fiai közt előbb emliti Vazulnál.»¹ Csakhogy a krónikák kutforrása, Kézai műve épen megfordítva azt mondja: «Mihal vero genuit Vazul et Zar Ladislaum.»² Már pedig nem a későbbi tóditásokat, fordításokat és ferditéseket, hanem az eredeti kutforrást kell tekintetbe vennünk. Ebből pedig épen az következik, hogy a Kézai előtt levő királyi névsorban Vászoly állott elől mint idősebb és csak a XIV. századbeli történetírók okoskodása az, hogy hátrább tették Vászolyt és előbbre Szár Lászlót. Hátrább tették pedig Vászolyt azért, mert az egyuttal ráfogott «iuvenilis lascivia»-val akarták mentegetni Szent István azon tettét, hogy Vászolyt Nyitrán börtönbe csukatta. Kézai még semmit sem olvasott a «iuvenilis lascivia»-ról. Ő még azt a hibát sem követi el, hogy Szár Lászlót Szent István patruusának nevezze ki. Ez már mind csak a XIV. századbeli történetírók tóditása, mert hiába, a tévedés csak tévedéseket szülhet!

Helytelen tehát Nagy Géza urnak azon következtetése is, hogy Szár László 1038-ban már nem volt életben és hogy ennél fogva Szent István 1042-ben említett fratruelis e Szár Lászlónak fia Boleszlo (Bonizulo) lenne.³ Ellenkezőleg, mivel az altaichi évkönyvek világosan mondják, hogy Vászoly fiai száműzetésükkor kiskorúak (parvuli) voltak s így Szár László fia sem lehetett valami idős, tekintélyes ember, csakis Szár László lehetett azon Csehországban bujdosó Árpádfi, a kit a német császár az 1042-ben meghódított északnyugati kilencz város fejedelmévé tett, de a kit Aba nemsokára ismét Csehországba kergetett vissza. Csakis ez, nem egy kiskorú lehetett oly barátságban a cseh Bratiszló (Boroszló) herczeggel, hogy ez a császárnál ér-

¹ Turul 1906. 64.

² H. H. Fontes D. III. 119.

¹ Turul 1906. 65.

² H. H. Fontes. Dom. II. 77.

³ Turul 1906. 65.

dekében közbenjárt s kivitte, hogy a kilencz város kormányzását megkapja.¹

III. Hogy miért nevezi az altaichi évkönyv írója kiskorúaknak, kicsinyeknek, «parvuli»-knak a megvakított Árpádfiak fiait? azt eddigelé nem értettük meg tökéletesen. Én «Szent-István élete» című művemben már próbáltam magyarázni a Szent-István és Vászoly közt levő nagy korkülönbséget, de a XIV. századbéli, krónikáknak nevezett történeti könyvek hatása alól magam sem tudtam egészen felszabadulni (mint a hogy a többi magyar történetírók sem). E miatt aztán eddig én sem találtam meg a valódi okot, valamint annak okát sem találtam meg, hogy miért idegenkedett annyira Szent István az ő fiágon való atyafaitól?

Ujra összevetettem tehát az összes adatokat és a következő új eredményekre jutottam.

Szememre hányja Nagy Géza, hogy ráerőszakolom a hildesheimi évkönyvek 1000—1022 közti írójára, hogy az avunculus szót nem klaszszikus, hanem középkori értelemben használta.²

Hát jóváteszem hibámat és elismerem, hogy a hildesheimi évkönyvek írója helyesen használta az avunculus szót és így 1003-ban Szent István anyai nagybátyját győzte le, azt fogta el nejevel és két fiával együtt.³

Elismerem tehát, hogy latinul tudott, még pedig jól tudott és így az avunculus a patruussal össze sem téveszthette. Elismerem ekként azt is, hogy Szent-Istvánnak azon nagybátyja, a kit nejevel és két fiával együtt fogott el, nem okvetlenül egy személy az ő atyai nagybátyjával, Mihálylyal, mert hiszen anyai nagybátyjának is épen úgy lehetett 1003-ban neje és két fia, mint az atyainak.

Csakhogy már most kényszerítve lévén arra, hogy a hildesheimi évkönyv írójának rövid tudósítását a többi biztos történeti adatokkal összeegyeztessem, tovább megyek és vizsgálat alá veszem az évkönyvíró azon szavait, a hol nem élhetett olyan szabatos meghatározással azért, mert nem tudott magyarul. «rex Julus»-nak nevezi az évkönyvíró az 1003-ban legyőzött anyai nagybátyját. A *rex* szón nincsen mit felakad-

nunk. A középkori írók nagyon bőven bántak e szóval. Adalbert, II. Henrik írója például a 955-iki magyar sereg két vezérét, Lélt és Súrta «reges eorum»-nak nevezi.¹ Hasonlóképen teszi Szent-Ulrik életrőjé.² De már a *Fulus* szónál méltán megállapodhatunk és kérdezhetjük, személynevet akart-e ez jelenteni? Kérdezhetjük annál is inkább, mert nagyon jól tudjuk, hogy ebben a korban a Gyula szó a fejedelem után az első hivatalt, a hadvezérséget jelentette. Valamint tehát a 955-iki hadjáratleírónál a rex szó a seregek vezérét jelentette, épen úgy a hildesheimi évkönyvíró a rex szóval tulajdonképen csak a gyula-hivatalt értelmezte és a Julussal nem a győzött személyt, hanem a hivatalt jelezte.

Csakhogy ha az 1003-ban legyőzött nagybátyjának csak a hivatala volt gyula, mi volt akkor a személyneve?

Előre bocsátom, bár talán ennek olvasására némelyeknek a hajuk szála égbe mered, hogy nincs benne semmi hogy lehetetlenség a XI. század elején az ország első hivatalát idegen kapja meg. Hiszen 1038-ban idegen kapta meg a királyi trónt!

Előrebocsátom még azt is, hogy a mint tudva van, Szent-István koronázása előtt óriási belháboru dult hazánkban és annak leverésében idegenek is segítették Szent-Istvánt. Méltán következtethetjük ebből, hogy 999—1003 közt már nem csupa szinmagyar ült a magyar hivatalokban.

Mindezt figyelembe véve nem oly különös abbéli állításom, hogy Szent István 1003-ban legyőzött anyai nagybátyjának személyneve nem volt más, mint Prokuj és így a hildesheimi évkönyvben említett avunculus és a Thietmártól megnevezett avunculus egy személy.

Természetes, hogy ezt nem állítanám, ha nem tudnám bizonyítani egykoru, jól értesült tanuval, még pedig magával Thietmár merseburgi püspökkel.

Tegyük csak még egyszer szemünk elé Thietmárnak a magyar király nagybátyjáról szóló, híres tudósítását: «Et nunc de hiis ista dixisse sufficiat, quia de pfefati ducis (Bolizlavi) infortunio res quedam narranda restat.

¹ Mon. Germ. SS. IV., 124. XX. 798.

² Turul 1906. 55.

³ Mon. Germ. SS. III. 92.

¹ Mon. Germ. IV. 972.

² U. o. 402.

Habit hic quendam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum vitam, cuius erat custos Proci senior, avunculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus. Qui cum uxorem suam a captivitate non posset absolvere, gratuito nepotis sui, quamvis inimici, suscepit eam ex munere. Nunquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis et ob hoc in civitate superius memorata, sicut in cæteris sedulam Deus eidem concessit victoriam.»¹

Előbb, mint fentebb is látható, e helyet így értelmeztem: «1018-ban oly gyorsan és váratlanul csapott Szent István Prokujra, hogy ez sebes menekülése közben még nejét sem vihette magával s mivel ki nem válthatta, Szent István ingyen adta vissza neki nejét.»

Azonban jobban megfigyelve Thietmár mondatát, úgy látom, hogy túloztam és 1018-ra tettem Prokuj nejének fogságba ejtését is, pedig az nem akkor történt. 1018-ban Prokuj valami jelentékeny várat őrzött, mert Thietmár ezt *urbs*-nak nevezi. Ezt bajos volt meglepni és így Prokuj nejének fogságba ejtését is bajos a sebes menekülésnek tulajdonítani. Maga a mondat-szerkezet is másra mutat. Prokuj nejének fogságát Thietmár az «antea expulsus» szavakhoz kapcsolja. Továbbá Thietmár Szent-István sűrű győzelmeit (*sedula victoria*) nagybátyjával szemben tanusított nemeslelkűségnek tulajdonítja. E sűrű győzelmek tehát Prokuj nejének szabadonbocsátása után következtek be. Ámde ezek alatt Thietmár nem értette és nem érthette az 1018 után aratott győzelmeket, mert hisz ő maga is 1018 december 1-én meghalt. Így tehát sűrű győzelmek 1018 előtt, a szabadonbocsátás még előbb történtek.

Ha pedig Prokuj nejének fogságba ejtése nem 1018-ban, hanem jóval ezelőtt Prokuj első legyőzése alkalmával történt, akkor azt 1003-ra kell tenni és a hildesheimi évkönyviró tudósítását, a ki szintén beszél a legyőzött rex Julus nejének elfogásáról, Prokujra kell vonatkoztatni.

E szerint Prokujnak pályafutása a külföldi egykoru kutforrások szerint így alakul:

997-ben Magyarországra jön és unokaöcscse érdekében a föllázadt magyarok ellen harcol.

Ezért 997-ben vagy 998 táján a gyula-i hivatalt és egy országrész (Dunáninnen?) kormányát kapja (olyan minőségben, mint később az erdélyi vajda). 1003 áprilisban Chrabry Bogyoszló elfoglalja Cseh- és Morvaországot és Prokuj vele szövetkezik. Szent-István ezért Prokujt megtámadja. Prokuj Szent-Istvánnal szemben csatát vesz, nejével és két fiával fogságba került. Később vagy békekötés, vagy szökés útján a fogságból kiszabadul és Bogyoszló őt kárpótlásul a Morva vagy Vág folyó mentén Magyarországból elfoglalt vár kormányzásával bizza meg. 1004—5 táján nejét unokaöcscse (nepos) nemeslelkűségéből visszakapja (fiai kezesekül visszamaradnak). 1018-ban a várat is elveszti és a lengyelek hazánkból végkép kiszorulnak.

Ezen oly természetes és Magyarország 997—1025 helyzetével, külföldi összeköttetésével annyira egybevágó pályafutásról azonban a XIII. századbeli történetírók semmit sem tudtak. Ők csak azt olvasták az altaichi évkönyvekből (mert mint már említém, a hildesheimi évkönyviró adatait csak innen, átiratból ismerték), hogy 1003-ban (hibásan 1002-ben) Szent István elfogta rex Julus nevű nagybátyját (avunculus). Nosza tehát először is eltagadák Julustól a rex titulust, mert hisz az a XIII. században csakis koronás királyt illetett meg, azután pedig mivel már nem tudták, hogy a gyula szó hivatalt jelent, a Julus-ból csináltak Gyula személynevet. A Budai krónika készítője megtette őt «hercegnek» és ekkor keresni kellett neki országrészt, a hol uralkodjék? Erre legczélszerűbbnek találták az 1091 óta külön vajda alatt álló Erdély tartományt, nem tudva azt, hogy csak 1003 után kezdte annak egy részét elfoglalni Szent-István. Így született meg csupa félreértésből Gyula vezérnek meséje s mivel lányát is meg kellett nevezni, a Névtelen azzal is hamar készen volt, elnevezte Saroltnak!

Csakhogy ha az 1003 iki háboru nem magyar származásu főur, hanem Prokuj ellen folyt, mikor történt az összeveszés és döntő küzdelem Szent-István és a fiágon való atyafiai között? Kivált mikor történt az összeütközés Szent István és azon Árpádfi között, a kinek csupán keresztény, Mihály nevét ismerjük? Mert hogy Szent-István és legközelebbi atyafia közt régi

¹ Chronicon Liber. VIII. no. 3. Pertz: Mon. Germ. S. S. III. 862.

és nagy okból származó egyenetlenség volt, az az eseményekből világos.

Ennek megértésére először is tartsuk szem előtt, hogy az Árpádok fejedelmi családjánál a trónörökösödés nem volt világosan szabályozva. Nevezetesen az, hogy mindig az elsőszülött, — legyen bár kiskoru — következik, épen nem volt megállapítva. 949-ben Vál, Árpádnak a harmadik fiától született unokája, uralkodik. 1077-ben nem I. Gyécse kiskoru fia, hanem László következett és 1161-ben azon jelszóval indul meg a borzasztó beháboru, hogy az elhunyt királyt nem a fia, hanem testvérei követik a trónon.

Nincs benne tehát semmi lehetetlenség, hogy 997-ben Gyécse fejedelem halála után is atyafi trónkövetelő lépett fel.

Hogy ez történeti való, mutatják a következő adatok:

Szent István kis életiratában van egy homályos nyilatkozat. Alig lépett a trónra Szent István: «quidam nobilium, ceperunt urbes eius desolare... et ut cetera sileam regi insultare... Urbem, que Besprem nuncupatur obsederant, hoc ad vitia eius commoventes scilicet, ut ubi accessus regalis et conversatio habebatur, ibi consederent...» azaz: «Némely nemesek kezdték az ő városait lerombolni... és hogy a többieket elhallgassam, a királyra támadni. Ostrom alá vették azt a várost, a melyet Veszprémnek hívnak, azt akarván gyalázatára fordítani, hogy a hol a király mulatni és tartózkodni szokott, oda szállanak.»

Már ez is mutatja, hogy a 997-iki fölkelés a király személye és a második székhelye ellen irányult.

Van továbbá a Budai krónikában egy eddig-élé érthetetlen tudósítás. Ez csak úgy juthatott oda, hogy a krónika készítője valami régi iratban látta és nem törődve azzal, beleillik-e a többi adatokba vagy sem, átírta. Nyilván látszik is, hogy az egyenesen folyó szövegbe utólag van beletoldva. A tudósítás így szól s hogy a betoldás látható legyen, dőlt betűvel szedtük:

«Sanctus autem rex Stephanus iam pridem in adolescencia sua contra Cupan, ducem fortem et potentem, bellum gessit gloriosum. *Erat autem Cupan filius calui Zyrind, qui etiam vivente Geycha duce, patre sancti Stephani regis, ducatum tenebat. Mortuo autem Geycha duce, Cu-*

pan voluit matrem sancti Stephani regis sibi per incestuosum copulare connubium, et sanctum Stephanum occidere, ducatumque eius sue subdere potestati. Hic fuerat dux Symigiensis. Sanctus autem Stephanus conuocatis proceribus suis, per interventum beatisimi confessoris Martini divine misericordiae implorauit auxilium.»¹

Ha a dőlt betűkkel szedett részek kimaradnak, a szövegezés világosabb. A betoldás utólag valami más, régi könyvből történt.

Érthetetlen volt eddig e tudósításban az, hogy miért lett volna Koppánynak és Szent István anyjának házassága «incestuosum connubium»? Ha egy idegen férfit egy özvegy nőnél vesz, abban nincs semmi vérfertőztetés. De ha e Koppány Gyécsének testvére, ha csak unokatestvére is volt, akkor természetesen elsőfoku, vagy másodfokú sógorság, akkoriban egyházjogilag teljesen elháríthatatlan akadály, volt köztük és így házasságuk valóban vérfertőzés lett volna.

Azzal tehát, hogy ezen régi feljegyzésből vett tudósítás Koppány házasságát Gyécse fejedelem nevével vérfertőzésnek bélyegzi és hogy már Gyécse életében félig önálló fejedelemként (ducatum tenens) tünteti őt fel, nyilván elárulja, hogy e Koppány egyenlő Szent Istvánnak azon atya fiával, a kit eddig csupán keresztény néven Mihálynak nevezünk.

A Vecelinről és Hont meg Pázmány vitézekről szóló tudósítások is azt mutatják, hogy 997-ben nagy, nemzeti felzudulás történt és ennek nem csupán vallási oka volt.

Ezek közül különösen beleillik a 997-iki állapotokba és Magyarország külföldi összeköttetéseinek szálaiba a Vecelin-Vecilinről szóló értesítés. 989-től 1002-ig a karinthiai hercegség egyesítve volt Bajorországgal. A hazánkkal délnyugaton határos területen, a mai Stájerben, Krajnában és Istriában tehát 995 óta Szent István sógora II. (Szent) Henrik parancsolt. Nagyon természetes tehát, hogy II. Henrik veszélyben forgó sógorának és hugának segítségére hazánkhoz legközelebb lakó grófjait vagy örgrófjait küldötte. És ime épp azon időben élt Vecilin, Istriának (és az azzal egybefoglalt Krajnában) egyik grófja. (Huber: Ausztria története, 184, 198.)

¹ H. H. Fontes Dom. III. 43. 1.

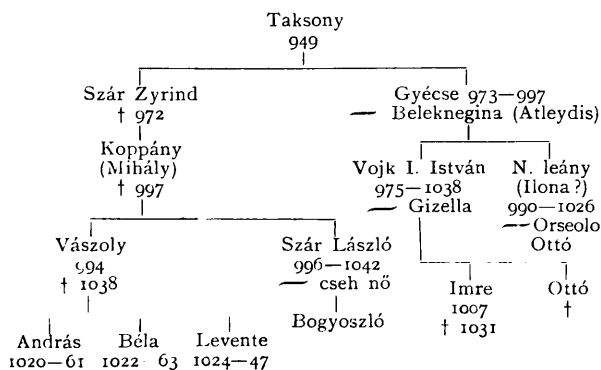
De, amint Hont és Pázmány vitézek említése mutatja, a keresztény szlávok részéről is kapott segítséget Szent István, mert hiszen e vitézek személynevei tiszta szlávok. (Pázmány a Poznamból származik és annyit tesz mint: ismert.) De, ha valami előkelő szláv főúr hozta e vitézeket Szent-István segítségére, ki lehetett az inkább, mint az ő anyai nagybátyja, Prokuj?

Ugy kell tehát felfognunk a 997-iki rettentő küzdelmet, hogy Koppány kikiáltatván magát fejedelemmé, az ország déli részéből Veszprém ellen indult. Szent István ellenben az északról segítségére siető Prokujjal, továbbá a délnyugatról hazánkba vonuló Vecilinnel Győrött egyesült. Innen Pannonhalmára vonult és itt tette hires fogadalmát. Tovább haladva a mai zirczi (szirczi) uton, Veszprém közelébe ért és a vár ostromával vesződő felkelők seregét teljesen szétszórta.

Bármily vakmerőnek és hallatlannak tartásék állításom, valónak tartom, hogy a 997-iki rettentő belháboru vezére Szár Zyrind (Szörény?) fia, Koppány, Szent István idősebb unokatestvére vala.

Csodálatos módon egyezik ezzel Kézai Simon. Ő világosan mondja, hogy a megvakított Vászoly Szent-István atyai ágon való unokatestvérének fia vala. Patruelis sui filius.¹ Kézai ezt nem vette az altaichi évkönyvekből, mert ott csak általánosan «filius fratris» van. Tehát máshonnan volt biztos tudomása a Szent-István és Vászoly közt levő rokonsági fokról.

És csakugyan, ha beleillesztjük Koppányt a Taksony-ivadékok sorába, ő Szent-Istvánnak unokatestvére, a mint e családfa mutatja:

¹ H. H. Fontes Dom. II. 78.

Egyszerre sokkal világosabb, érthetőbb lesz ekként Szent István kora és idegenkedése unokaöcscse iránt. Nem kegyetlenség, nem nagybátyja iránt tanusított tiszteletlenség vezette őt, hanem fejedelmi trónjának jogos védelme kényszerítette a őt 997-iki háborura, az őt fejedelemségétől megfosztani készülő, nála idősebb Koppány ellen. Így egyszerre világos lesz, miért voltak Vászoly fiai 1038-ban még kiskorúak (parvuli). Hiszen maga Vászoly, az ő atyjuk sem volt Szent Istvánnak kortársa, hanem csak másodunokaöcscse. Így egyszerre megérthetjük, miért jelzi az altaichi évkönyv írója a Szent István és Vászoly meg Szár László közt levő rokonságot csupán fratris filius, fratruelis szavakkal, holott bizonyosan ismerte a patruelis szót is. Csakhogy ezek már nem voltak Szent István patruelsei, hanem csak harmadfoku rokonai!

Uj eredményként tehát a következőket állapíthatjuk meg. Sarolt csak a Névtelen jegyző koholmánya. A Pozsonyi és a Budai krónika, valamint bővítőik tudomásukat a Névtelen jegyzőtől merítették.

Az 1003-iki háboru Szent István anyai nagybátyja, Prokuj ellen folyt. A Julius szó az ő hivatalát és nem személynevet jelenti.

A 997-iki nagy belvillongás indítója és okozója, Koppány, Szent István unokatestvére volt és nem az ősi vallásért vagy legalább is nem csupán azért, hanem a fejedelmi trón elnyerése végett támadott Szent Istvánra. Koppánynak keresztény neve Mihály vala és két kiskorú fiut hagyott maga után, Vászolyt és Szár Lászlót. Vászoly e szerint Szent Istvánnak nem volt unokatestvére, hanem csupán unokabátyjának fia és 1038-ban, megvakításakor még csak 44 év körül lehetett. Fiai ekkor még kiskorúak valának. Szár László még előbb Csehországból házasodott és 1042-ben sikertelenül akart hazánk egy részében fejedelmeskedni.

Ez uj eredmények természetesen nem mindenben egyeznek 16 évvel ezelőtt irt értekezéssel és két évvel ezelőtt irtott művemmel.

Más ember talán szégyenlené e véleményváltoztatásokat és göröcsösen ragaszkodnék az először felállított tételéhez.

De én nem látok az uj tételek felállításában semmi szégyelni valót. Legfeljebb rajtam is bebizonyult azon igazság: Errando discimus. Oly

rettentő történeti homályban, mint a minő az adatok hiánya és mint látható, fogyatékosága miatt Szent István kora felett borong, tévedni mindig emberi dolog.

De ha nemcsak téved, hanem tanul is az ember, ha nem marad mindig a hazai kutfor-

rások taposó malmában, ha mindig több és több, jobb és jobb szempontokat talál, akkor mégis csak oszladozik a Szent-István tettei és indítékai felett lebegő homály és mások e tekintetben is könnyebben feltalálják a történetírás végső czélját: a történeti valót!

KARÁCSONYI JÁNOS.

A MAGYAR KIRÁLYOK CZIME A XI. SZÁZADBAN.

Melich János (M. Könyvszemle. 1904. 115. 1.) és Sufflay Milán (Turul. 1906. 1. füz. 46. 1.) azt vitatják, hogy első királyaink a *rex Pannoniae* czimet használták és hogy legelőször csak Szt. László kezdte alkalmazni a *rex Ungarorum*, *rex Ungariae* czimet amazzal fölváltva s az utóbbi Kálmántól fogva kiszorította a másik czimet.

A kérdés a pannonhalmi alapítólevél hitelének ötletéből merült föl. Tudvalevőleg ezen oklevél «Stefanus suprema prouidente clementia *Ungrorum rex*»-nek írja Szt. Istvánt, a mi-ben Melich és Sufflay urak véleménye szerint olyan anachronismus van, hogy semmiesetre sem készülhetett az oklevél a XI. században.

Nem akarok a pannonhalmi alapítólevél hitelességéhez szólni, melyre nézve megoszlik a nálam sokkal hivatottabbak véleménye is. Csupán a tekintetben szándékozom néhány észrevételt tenni: igazán anachronismusnak tekinthető-e az *Ungrorum rex* kifejezés?

Legelőször is jöjjünk tisztába azzal, min alapszik az a nézet, hogy eleinte kizárólag a *rex Pannoniae* czimet használták királyaink?

Melich J. a XI. századból fennmaradt eredeti oklevelek és az érmek alapján jutott ilyen következtetésre. Eredeti oklevél azonban mindössze három ismeretes, ha a dolog természeténél fogva kizárjuk sorozatukból a vitás pannonhalmi alapítólevelet s mind a három olyan időszakra, a XI. század második felére esik, a mikor kérdésessé vált a Szt. István alatt bekövetkezett állami egység s két uralkodója volt Magyarországnak a *κράλ πάσης Οὐγγρίας* helyett: a király, kinek országrésze túlnyomólag Pannóniát foglalta magában, — meg a Tiszán tuli és északi részek fölött uralkodó «dux» a vezér vagy herceg.

A három eredeti okmány közt első helyen áll a tihanyi monostor alapítólevele 1055-ből,

mély az *Andreas rex Pannoniorum* czimet adja I. Endrének. Tulajdonképen ez az egyedüli eredeti oklevél, mely bizonyítékul hozható fel a Szt. László előtti királyi czimre nézve; a másik két oklevél Szt. László idejéből való s ha ezekben elő is fordul a *ceteri primates totius Pannonie* (1079/80), *plures principes Pannonie* (1095) kifejezés: a pecsét körirata az utobbin már: *Sigillum Lade[slai regis, Ung]ari[e]*.

Ebből csak annyit állapíthatunk meg, hogy a *rex Pannoniorum* vagy *Pannoniae* czim használatos volt a XI. században; de annak a bizonyítására, hogy a *rex Ungrorum* vagy *Ungariae* czim nem fordult elő Szt. László előtt, egyetlen egy oklevél nem elégséges.

Az érmek pótolnák az oklevelek hiányát, ha csakugyan olyan kétségtelen és világos volna, hogy ezek is a *rex Pannoniae* czimet alkalmazták. Ez azonban még kérdés.

Szt. Istvántól Kálmánig a következő föliratokat találjuk az érmeken (L. Réthy L. *Corpus nummorum Hungariae*):

Szt. István. Előlap: + STEPHANVS REX. Hátlap: + REGIA CIVITAS.

Péter. Előlap: + PETRVS (vagy PETVS) REX. Hátlap: + PANNONIA. A föliratok tisztábbak, az egyes betűk pontosabbak, mint Szt. István érmein.

Aba Sámuel. Előlap: + REX SAMVHEL. Hátlap: + PANONEIA. A betűk olyanok, mint Péter érmein.

I. Endre. Egyik sorozat: Előlap: + REX ANDREAS. Hátlap: + REGIA CIVITAS. — Másik sorozat: Előlap: + REX ANDREAS. Hátlap: + PANONEIA vagy ΠΑΙΟΠΕΙΑ. A betűk tökéletlenebbek, mint Péter vagy Aba érmein.

I. Béla. Mint vezér: Előlap: + BELA DVX.

Hátlap: + PANNONIA. Mint király, egyik sorozat: Előlap: + BELA REX. Hátlap: PANNONIA. — Másik sorozat: Előlap: BELA REX. Hátlap: + MONETA.

Salamon. Érmein már nagyon ztvaros a főirat. Előlap: + SALOM—ONI REX, vagy REX SALOMONI. Hátlap: PANONEIA vagy PANONAI vagy PANONIA vagy PANONIA EFRA.

I. Géza. Mint vezér: Előlap: + DVX. MAGNVS. Hátlap: + PANONAI. Mint király: Előlap: GEVCA REX. Hátlap: + PANONEIA.

Szt. László. Egyik sorozat: Előlap: + LADISLAVS REX. Hátlap: + PANONAI. Másik sorozat: Előlap: és Hátlap: + LADISLAVS vagy LADISCLAVS REX.

Kálmán. Előlap: + CALMAN RE., a kisebb fajta sorozaton: CALMA vagy CALMA RE vagy COLVMBANVS RE. Hátlap mindegyiken: + LADISCLAVS RE.

A föntebbiekből mindenekelőtt kitűnik az, hogy az érmeiken a *Pannonia* jelzést nem Szt. István kezdte használni, hanem legelőbb Péter alkalmazta a korábbi *Civitas Regia* fölírat helyett, a mi aztán később újra előfordul I. Endre érmeinek egyik sorozatán. Már pedig a *Civitas Regia* semmiféle összefüggésben sincs a király címével, csakis a veretési helyet (Székes-Fejérvár? Esztergom?) jelentheti, a mi Péter és Aba idejében megváltozott, mert a «Civitas Regia» jelzésű érmeiken sokkal kezdetlegesebb a betűk alakja, mint Péter és Aba érmein, melyeken *Pannonia* vagy *Pannoneia* váltja fel a veretési hely nevét. Világos tehát, hogy a két különböző pénzverő helynek felel meg a kétféle jelzés. Ha nem fordulna elő Salamon érmein a *Pannonia terra* kifejezés: semmiesetre sem érthetnék mást a *Pannonia* alatt, mint a pannonhalmi monostor közelében a benzések felügyelete alatt levő pénzverő helyet s ilyen közelebbi kapcsolatot találhatnánk a *Samohel Rex* névalakban is, melyben a *h*-s írásmód egészen megfelel a pannonhalmi alapítólevél *S. Michahel*-jének. A *Pannonia terra* azonban már az egész országészre utal, nem pedig a pannonhegyi pénzverőre, ámbár ez sem olyan kétségtelen épen Árpádkori okleveleink tanúsága szerint, melyek a «terra» szót olyan kisebb vagy nagyobb földterületre is alkalmazzák, hol nincs falu vagy város.

De még ha figyelmen kívül hagyjuk is mind-

ezeket s olyan álláspontra helyezkedünk, hogy csakugyan a *Rex Pannoniae* czimet akarja kifejezni az érmeik *Pannonia*, *Pannonia terra* fölírata: akkor is mindenkép föltűnőnek kell tartanunk azt a körülményt, hogy legelőbb Péter vereti az érmekekre s megváltoztatja a Szt. István idejébeli *Civitas Regia* jelzést. Péter utóvégre is elittől fogva pártkirály volt, ki — hogy úgy mondjuk — palotaforradalommal jutott a trónra s csupán az idegenekre és a kereszténységgel már rég megbarátkozott pannoniai részekre támaszkodhatott; semmiesetre sem nevezhette magát, mint Szt. István, *κράλ πάσης Οδηγρίας*-nak. Vegyük ehhez, hogy akkor marad el az érmekekről a *Pannonia* jelzés, mikor négy évtized zavaros viszonyai után Szt. László helyreállítja Szt. István államát s ennek megfelelően *Ungarorum Rex*-nek kezdi magát nevezni, mint a monte-cassinoi apáthoz intézett s Melich J. által is említett levelében, Dávid herczeg 1095-ki oklevelének pecsétjén és törvényeiben, melyek *christianissimus Rex Ungarorum*-nak írják.

Mindezekből tehát legfőlebb annyit állapíthatunk meg, hogy a mennyiben szó lehet a *Rex Pannoniae* czim rendszeres és kizárólagos használatáról: csakis a Szt. István utáni időkre vonatunk a rendelkezésünkre álló adatokból valami következtést, de Szt. István idejére semmi módon sem, mert az érmeiken másféle kifejezést alkalmazott, a mi különben is a pénzverő helylyel volt kapcsolatban, olyan eredeti oklevelére pedig nem hivatkozhatunk, melynek hitelességéhez kétség nem férhet, hogy abból mutathatnánk ki, milyen czimet használt maga Szt. István.

Ámde ha nem is eredetiben, maradtak oklevelei másolatban.

Való igaz, hogy korántsem alkalmasak az ilyen későbbi átiratok bizonyos nyelvi vagy orthographiai kérdések tisztázására. De azt mégis bajos volna hinni vagy elhitetni, hogy azon nagyon különböző korbéli, állásu és műveltségű emberek, kik lemásolták és átirták azon okleveleket, mindannyian s következetesen fölcseréljék az ország régebbi nevét egy később fölkapott elnevezéssel.

A Szt. Istvánnak tulajdonított 10 oklevél közül Karácsonyi J. ötöt tart teljes hitelességűnek.¹ Ezek:

¹ *Sz. István király oklevelei és a Szilveszter-bulla.* Budapest. 1891. Itt még az utolsó három sor kivételével

1. A veszprémvölgyi görög nyelvű alapítólevél, mely Kálmán király 1109-ki átiratában maradt fenn. Ebben Szt. István «ἐὶς τὸν Στέφανον χριστιανὸς ὁ καὶ κρῶν πάσης Οὐγγρίας» címet használ. De ugyanitt előfordul a τῆς Πανονίας ἀπάσης kifejezés is az ország területére.

2. A pécsi püspökség alapítólevele 1009-ből. Ezt a somogyvári monostor 1404-ki átirata őrizte meg. Itt *Stephanus Hungariae rex* címen fordul elő Szt. István. Az oklevelet Karácsonyi J. szeriut vagy Bonipert, az első pécsi püspök, vagy valamelyik Franciaországból származott pap írta.

3. A pécsváradi monostor alapítólevele 1015-ből. 1403-ki átirata szerint a királyi cím: *Stephanus superna favente clementia Hungarorum rex*. Mint Karácsonyi J. mondja, valamelyik német pap, minden jel szerint Ascrik, az első pécsváradi apát, 1012-től pedig kalocsai érsek készítette.

4. A veszprémi püspökség alapítólevele a tihanyi apátság 1295 körüli átiratában. Ebben az oklevél valószínűen lombardiai eredetű készítője *Stephanus Dei gratia Pannoniorum rex*-nek írja Szt. Istvánt.

5. A ravennai adománylevel, melynek írójában a pápai levelek készítmódjához értő papot ismer föl Karácsonyi J. Ebben Rubeus (Rossi) J. 1572-ki kiadása szerint így hangzik a király címe: *Stephanus, Dei Gratia Vngariae Rex*.¹

Az öt oklevél közül tehát csak egyben fordul elő a *Pannoniorum Rex* cím, ellenben a többi négy *Hungariae*, *Ungariae*, *Hungarorum Rex*-nek, *Kral Ungrias*-nak írja Szt. Istvánt.

Vajjon hihető-e, hogy mind a négy esetben egész önkényszerűleg fölcserélték a másolók és átirók a *Pannonia* nevet a *Hungaria*-val csupán azért, mert később ez utóbbi volt használatban? Betű szerinti, pontos átirást — igaz — nem kereshetünk a *Hungarorum*, *Hungariae* szavakban, mert a X—XI. században széltire a kezdő *h* nélküli *Ungarii*, *Ungaria* s még inkább az *Ungri* *Ungria* alak járta. Ámde más elbirálás alá tartozik az orthographiai dolgok lemásolásánál mu-

tatkozó pontatlanság és a kor szokásaihoz alkalmazkodó átírás, megint más alá tartozik szóknak és neveknek másokkal való szándékos fölcserélése.

A pécsi püspökség és pécsváradi monostor alapítólevelének átiratában levő *Hungariae rex*, *Hungarorum rex* kifejezés mindenesetre a későbbi idők orthographiájának felel meg.

A Szt. Istvánnal egykoru Leo Grammatikus byzanci író a rendes turk elnevezés mellett *ungrok*-nak is írja a magyarokat.¹ A XI. század elején, 1006 felé nálunk járt Querfurti Bruno beszél *terra Ungrorum de Nigris Ungris* és *Ungria Nigrá*-ról.² Az 1007-ki frankfurti zsinat aláírói közt ott volt *Anastasius Ungarorum Archiepiscopus*,³ a bambergi székesegyház fölszentelésén pedig *Aschericus Ungarorum archiepiscopus*.⁴ Az 1000 körül élt Benedek soractei szerzetes *Ungari*, *Ungarorum gens* néven említi a magyarokat.⁵ Lobbesi Heriger († 1007) *Ungros*-nak nevezi őseinket.⁶ A hildesheimi évkönyvekben *Stephanus rex Ungaricus* elnevezés alatt van szó Szt. Istvánról.⁷ Az 1013—54 körüli Herimannus Augiensisnél *Ungarii*, *Caedes Ungariorum* kifejezések találhatók.⁸

Egyéb. ilyen Szt István korabeli vagy ahhoz közel eső adatok még a következők: Bruno (Vita S. Adalberti. Pertz, IV. 603, 607): *Ungariiis*, *Ungrorum*. Ademár (Pertz IV. 129, 130): *Alba Ungria*, *Ungria Nigra*. Annales Alamannici szt. galleni folytatói (Pertz I. 53, 54, 56): *Ungri*, *Cum Ungris*, *Ungares*, *Ungari*. Annales Augienses (Pertz I. 68): *Ungri*, *Ungari*, *Ungares*, *ab Ungaribus*, magna pars *Ungarorum*: Chronica S. Benedicti (Pertz III. 206): *Adventus Ungrorum*. Annales Besuenses (Pertz II. 149): *Ungri*. Annales S. Bonifacii (Pertz III. 218): *Ungri*. Hincmar (Pertz II. 752): *Ungriis*. Annales Lobienses (Pertz II. 210): *Ungri*, *gens Ungrorum*. A X. század második felében élt Ruotgernél Bruno kölni érsek életiratában (Pertz IV. 261): *Ungros*.

¹ Bonni kiad. 233—234.

² Wenzel: Árp. Uj okl. I. 15.

³ Pertz: Mon. Germ. Hist. S. S. IV. 796.

⁴ Pertz: U. o. S. S. XVII. 635.

⁵ Pertz: id. m. S. S. III. 714.

⁶ U. o. VII. 171.

⁷ U. o. III. 50.

⁸ U. o. V. 111.

a pannonthalmi kiváltságlevelet is a hitelesek közé sorozta, utóbb azonban megváltoztatta ezen véleményét s a *Szt. István király élete*. 1904. cz. művében (58. l.) már csak ötöt mond valódinak.

¹ Dr. Karácsonyi J. *Szt. István király oklevelei*. 26., 40., 79., 57. és 16. l. *Szt. István király élete*. 58—59. l.

Annales Weingartenses (Pertz I. 66): *Ungri*. Annales Corbejenses (Pertz III. 4, 6): *Ungarii*, *ab Ungaris*, *Ungariorum* exercitus. Annales Fuldenses (Pertz I. 412): Avari qui dicuntur *Ungari* s bajor folytatójánál (Uo. 415): *Ungari*. A metzi évkönyvekben (Pertz III. 157): *Ungarii*, *Ungari*. Regino folytatójánál (Pertz I, 619): *Ungarii*. A Salzburgi évkönyvekben (Pertz IX. 771): *in Ungariam*, *ab Ungris*, *Ungari*. Widukindnál (Pertz III. 447, 457): *Contra Ungaros*, *Ungarios*, *duces gentis Ungariae*, *Ungarii*. Annal. Wizziburgenses (Pertz II. 241): *Stephanus christianus Ungariorum rex*.

Bizonyos tehát, hogy a pannonhalmi oklevélben található *Ungrorum Rex* nemhogy anachronismus, de egyenesen, még pedig kétszeresen is korhatározó jegy Szt. István idejére nézve egyrészt a név alakjánál fogva (*Ungri*), másrészt pedig azért, mert a XII. századtól kezdve az ország neve (*Ungaria*, *Hungaria*) helyettesíti királyaink címében a nemzet nevét. A forduló pontot nyilván az idézte elő, hogy Kálmántól fogva már Horvát- és Dalmátország neve is bejutott a királyi címbe.

Egy 1211—1215 körül élt hamisító semmiesetre sem merte volna alkalmazni a szokatlan *Ungrorum Rex* kifejezést az akkoriban már általános *Rex Hungariae* helyett. Annyira elavuló ez a forma, hogy a pécsváradi alapítólevél átírója is a későbbi elnevezéssel egyezőbb *Hungarorum Rex* alakban adta vissza.

Kétséget sem szenved tehát, hogy Szt. István nemcsak *Pannoniorum rex*-nek, hanem *Ungrorum* vagy *Ung(a)riae rex*-nek is nevezte magát, sőt az oklevelek többsége szerint ez volt a szokotabb czime.

Más kérdés, hogy az utána következő királyok nem szorítottak-e csupán a Pannonia név használatára?

Mint említettük, a Szt. István és Szt. László közti időszakból csupán a tihanyi alapítólevél maradt fenn eredetiben s itt I. Endre csakugyan *Pannoniorum Rex*-nek nevezi magát. Az ismert százdi (zastyi) alapítólevél, mely IV. Béla 1267-ki átíratából ismeretes, ennek megfelelően *in Regno Pannonico*-t emleget. (Árp. Új Okl. I. 24.) De már I. Géza király czime a garam-szentbenedeki monostor 1075. alapítólevelében, melyet II. Endre írt át 1217-ben: *Ego Magnus qui et Geisa in pri-*

mis Hungarorum dux, postea uero gracia dei rex consecratus (Knauz Mon. Strig. I. 53.) A *Hungarus*, *Hungaria* kifejezést használja VII. Ger-gely pápa is azon leveleiben, melyeket 1074- s 1075-ben írt Gézának, hogy így czimezi: *Geusae Duci Hungarorum* vagy *Geusae Hungariae Duci*, Magyarországot pedig *regnum Hungariae* néven említi. (Fejér Cod. Dipl. I. 420, 423, 424.)

De nem csak Gézával, hanem Salamonnal és feleségével szemben is ezt az elnevezést használja az ország és a nemzet megjelölésére, nevezetesen 1074-ben *Salomoni Regi Hungarorum* (Fejér id. m. I. 421), 1075-ben *Judith Hungarorum Reginae* (U. o. 425) czimmal ír nekik levelet. S midőn Salamon a mogyoródi ütközet után IV. Henrik császárhoz menekül s adományt tesz 1074-ben a fritingi egyháznak, a császár szintén *Salomon Rex Vngarorum* czimmal említi őt az adományt megerősítő oklevelében. (Wenzel: Árp. Új Okl. I. 268.)

A pápai és német udvar tehát nem vett tudomást a fölkapott *Rex Pannoniorum* címről, a miből legalább is kitűnik annyi, hogy már a Szt. László előtti időkben is általánosabb volt a másik, emez volt a hagyományos, a mit tehát Szt. István vitt be a használatba s tett ismeretessé.

Ha Szt. István halála után királyaink fölthagytak a *Rex Ungrorum* vagy *Ungariae* czimmal s helyette a *Rex Pannoniorum* jött szokásba, a mi ha nem is egészen bizonyos, de lehetséges: ennek megvolt az oka.

A hogy Szt. István elődei, maga Géza fejedelem is, csak egy része fölött uralkodtak a magyarságnak, akkép utódai is kénytelenek voltak osztozkodni az ország területében.

A «Turul» f. é. 2. füzetében azzal igyekeztem megmagyarázni a X. századbéli hármass fejedelemség eredetét, hogy itt tulajdonkép három egyesült politikai nemzet, a turkok, kabarok és itt talált avarok fejedelmeiről van szó, kiknek egymás közti viszonya — legalább kiindulási pontjában — ismétlődik negyedfél századdal később, mikor IV. Béla király befogadta népével együtt Köten kun királyt. Ez utóbbi esetben azonban az adott helyzet nagyon meggyorsította azt a fejlődési folyamatot, a mely előzőleg egy század leforgása alatt ment végbe. De ahogy azután is megmaradt a kunok külön politikai szervezete s a nádorban külön bírójuk volt: ép

úgy nem lehetett egy csapásra kiirtani a keleti részekben tömörült s querfurti Bruno által (Wenzel: Árp. Új Okl. I. 15.) 1006 körül *fekete magyaroknak* — Ungri nigri — nevezett, előbb nyilván a Gyulák alá tartozó s Árpád nemzetétől mindenesetre különböző politikai nemzet önálló szervezetének hagyományait.

A dolog természete hozta magával, hogy az ország I. Endre alatt királyságra és hercegségre történt felosztása csak folytatása és szabályozása volt a pannoniaiak és az u. n. fekete magyarok közt mindjárt Szt. István halála után kitört ellentétnek, mely egyelőre Péter elkergetésével és a kun-kabar eredetű, hagyományainknak egy korai változata szerint egyenesen az Attila nemzetségből származott Aba rövid ideig tartó királyságával végződött.¹

Bizonyos, hogy nem ez volt az egyedüli oka Péter gyors bukásának. De az Árpádház ifjabb ágának trónra jutásával s a magyar nemzetben a XI. század dereka táján még létezett törzsi ellentétek elsimulásával a későbbi nemzedék Péterben már csak az idegent látta s erre a körülményre vezette vissza az ellene kitört moz-

¹ A XII. század vége felé, mint Béla király jegyzője tanusítja, már Árpád nemzetségét származtatták Attilától; de hogy eredetileg Abát tartották Attila ivadékának, ki-tűntek abból, hogy Árpád genealogiájában ugyanaz az Ed vezér az unokája Attilának, kitől mind a Hun Krónika, mind pedig Béla jegyzője szerint Aba származott s kit hagyományaink mindkét forrása az Árpádhoz csatlakozó kunok vagy hunok vezérének mond.

galom minden motívumát és nem vette észre, hogy Péter Szt. István udvarában növekedett; bár anyai ágon: az Árpádháznak volt a tagja; nemcsak az idegenek közt, hanem a magyarságban is volt tekintélyes pártja s maga Péter hivein kívül üldözte azokat is, kik az idegenben bujdosó Árpádfiakhoz szitottak.

Bármennyire elmosódtak is a későbbi fejlemények hatása alatt azok a motívumok, melyek irányították a Szt. István alatti és rákövetkező nemzedéket, mégis maradt egy pár töredékes emlék, melyből arra következtethetünk, hogy Aba trónra jutásának egyik s talán nem is a legkisebb tényezőjét az Árpádház elleni visszahatásban az u. n. fekete magyaroknak Árpád népével szemben való politikai ellentétében kell keresnünk.

Az ellentétek kiegyenlítésének politikai szükségyszerűsége hozta létre a hercegséget.

A Németország részéről fenyegető veszedelem miatt I. Endre arra nem gondolhatott, hogy mint Szt. István, fegyverrel egyesítse a keleti részeket Pannóniával. Bele kellett nyugodnia, ha félig-meddig függetlenek maradnak s legalább öcscsét, Bélát ismerik el fejedelmüknek.

De ezzel aztán a királyság is jobbára csak Pannonia területére szorítkozott. Szent István Ungriája egyelőre politikailag is megszűnt. Értethető, ha I. Endre nem nevezi magát *Ungrorum* vagy *Ungariae rex*-nek, hanem a tényleges viszonyokkal számolva, a *rex Pannoniorum* címet használja.

NAGY GÉZA.

A SZOBOSZLAI LOVAS HAJDUK CZIMERES NEMESLEVELE 1606-BÓL.

(Egy tábla melléklettel és két ábrával a szövegben.)

A hajduk letelepülésének 300 esztendő évfordulóját Bocskay István fejedelem, a «hajdukirály» dicső emléke iránti hálás kegyeletből szobor-leleplezéssel ünnepli meg a hajduság; a «Turul» 1905-ik évi folyamában az évfordulón közölte a hajduk közös czimeres nemeslevelét,¹ a mely 1605 december 12-én Korponán kelt és a melylyel a győzelmes hadviselésben vitézkedett 9254 hajdu kapott adományt (Kálló városára, to-

¹ Turul: 1905. évfolyam, 174. lap. Horváth Sándor közlése.

vábbá Nánás, Dorogh és Varjas birtokokra, valamint Hatház, Vámos-Pércs, Sima és Vid birtokrészekre Szabolcs vármegyében) és közös czimert, a kik 13 hajdu-kapitány vezérlete alatt szolgáltak.

Ennek az adomány-levélnek a kiadása, főképen az adományozott birtokrészek dolgát illetőleg, a hadakozó hajduk megjutalmazása czimén a korponai országgyűlés hosszas vitái közt fontos szerepet játszott,¹ de Bocskay vitéz «angya-

¹ Dr. Károlyi Árpád: A korponai országgyűlés 1605-ben.

lai»-nak mindjárt a gyűlés szétoszlásakor kiállította ezt az alapvető szabadalom-levelet.

Korponáról Kassára vonult a fejedelem, a hová még 1605 karácsonyára megérkezvén, az egész 1606-ik esztendő lefolyása alatt hű hajdúvitézek őrizték fejedelmi házában¹ és ugyanitt adta ki számos egyéb adomány-leveleit is; ezek között mintegy kiegészítője a hajduk közös adomány-levelének az a szabadalom-level, a melyet a szoboszlai lovas hajduk nyertek.

Ez az eredeti okmány Szoboszló város levéltárában őriztetik és nem tekinthető a hajduság multját közösen érdeklőnek, mert hiszen benne a fejedelem 1606 szeptember 2-án kelt intézkedésével *lovashajduinak* külön adta Szabolcs vármegyében Szoboszlót és a közös adománybeli czimeren kívül az ebben felsorolt kapitány és hét lovas-százados alatt szolgált vitézeinek külön czimert is adományozott.

Tekintve azt, hogy ez az adományozás az előbbi hajdu-telepítés után csaknem kilencz hónap mulva történt, föl kell tennünk, hogy a Szoboszlóra telepített lovas hajduk érdemeit, lovon teljesített hadi szolgálatait nagyon megjutalmazandónak találta a fejedelem. A hajduk gyalogseregét már földhöz és kiváltságához juttatván, azoknak szomszédságában adott tüzhelyet a lovasoknak is, világosan kikötvén és kötelességükké tevén az adomány-levelben, hogy *jó lovakkal (bonis equis)* felszerelve, «a haza védelmére minden hadjáratokban jelen lenni vonakodás nélkül tartozzanak.»

Halasi Fekete Péter kapitány, továbbá Halasi Beödy Mátyás, Abádi Médy István, Maklári Kiss Pál, Sarudi Rácz Farkas, Turi Pap István, Csífi Haty János és Rábéi Makkos Ferencz századosok (centuriones) benne név szerint meg vannak említve, azonban az alattok vitézkedett többi lovasok, épen úgy, mint a közös hajdu-adománylevelbeliek nincsenek felsorolva, sőt ebben az adományban még a számuk sincsen megmondva, hogy hányan voltak. Dr. Komáromy András, a hajduság okleveleinek kutatója 700-ra teszi őket,² azonban a forrást nem jelöli

meg, a honnan ezt az adatot vette. (Talán, hogy a kapitányukon kívül hét százados van említve, azért veszi 700 főnek, százat számítva mindenikőjük alá.)

Ha összehasonlítást teszünk a többi hajdúvárosokba telepített 9254 hajdu száma és a 700-ra tett szoboszlai lovas közt, emez föltűnően kevésnek látszik, mert a másik hat hajdútelepre külön-külön 1500-nál is több esik. Igaz ugyan, hogy az eredeti települők számát rendkívüli módon leolvasztotta a Bocskay halála után következett «hajdúvilág», mert száz év mulva az 1702-iki összeírás az első adomány-szerzők létszámának egy tizedrészét sem találta.¹

A szoboszlai lovas hajduk kapitánya Halasi Fekete Péter volt, a ki külön armálist is kapott Bocskaytól magának; társai az adomány-levelből olvasható származási helyeik szerint nagyobbára kunsági, meg Heves és Bihar vármegyei emberek voltak,² valamint nagyon valószínű, hogy a lovas hajduk is nagyobbbrészt erről a vidékről való «futott nemesek»-ből verődtek össze. Közülök még Halasi Fekete Péteren kívül Csífi Haty János nyert Bocskaytól külön czimereslevelet a maga és családja számára, a melyben a Fekete Péteréhez hasonlólag külön czimer is van neki adományozva, míg a többi hat százados leszármazói a közös adomány szoboszlai czimert saját családjaik czimeréül is használják.

Az adomány-levelben Halasi Fekete Péter kapitánynak (Capitaneus), a vele felsoroltak századosoknak (Centuriones) vannak nevezve, a kik parancsnoksága alatt szolgáltak a hadjáratban. Maga a lovascsapat pedig decuriok szerint osztott kisebb csoportokra, a minek később is nyoma maradt, mert Szoboszló város lakossága mindig decuriákra volt fölosztva.

Ez az adomány-level Halasi Fekete Péter kapitány és társai lovas vitézeit egyenkint és összesen nemesekké tette; maga a szöveg egész terjedelmében itt következik:

Nos Stephanus, dei gratia Hungariae Transsylvaniaeque princeps et siculorum comes etc. memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus

¹ Abauj-Torna vármegye leírása: Kassa város története.

² Dr. Komáromy András: A szabad hajdúk történetére vonatkozó levéltári kutatások. Értekezések a Tört. Tud. köréből. XVII. kötet.

¹ Hajdu vármegye levéltára: Az 1702-diki összeírás. Eredeti okmány.

² Dr. Komáromy András: A szabad hajdúk történetére vonatkozó levéltári kutatások. Értekezések a Tört. Tud. köréből. XVII. kötet.

expedit universis : ¹ quod cum ad principes pertinere videamus, fidelium subditorum suorum merita, dignis remunerare præmiis ideo nos quoque qui dei optimi maximi beneficio, principatum hunc, inter alios principes christianos adepti sumus, non alienum nostris institutis esse arbitramur, hac quoque in parte, muneris nostro satisfacere, ob oculos ponentes indubiam fidem, et præclaram fidelitatem ac vividam animosamque fortitudinem, et fidelia servitia, fidelium nostrorum egregiorum et nobilium *Petri Fekete de Halas* certorum militum nostrorum capitanei ac *Mathiae Beödy* de eadem *Halas*, *Stephani Médy* de *Abad*, *Pauli Kiss* de *Maklár*, *Wolfgangi Rácz* de *Sarud*, *Stephani Pap* de *Túry*, *Joannis Haty* de *Cheff*, et *Francisci Makkos* de *Rábé*, centurionum, aliorumque militum nostrorum campestrium, sub capitaneatu ejusdem *Petri Fekete* existentium, quæ ipsi nobis, et huic regno nostro Ungariæ, in erigenda, stabiliendaque patria, et avita libertate, compluribus in locis, magna cum animorum suorum alacritate, et constantia exhibuerunt, et impenderunt, ac in futurum quoque exhibituri, et impensuri sunt; — eosdem, *Petrum Fekete* capitaneum, ac *Mathiam Beödy*, *Stephanum Médy*, *Paulum Kiss*, *Wolfgangum Rácz*, *Stephanum Pap*, *Joannem Haty*, et *Franciscum Makkos*, centuriones, cæterosque milites, sub ejusdem *Petri Fekete* capitaneatu existentes, si qui ex ipsis, præclara nobilitatis prærogativa nondum gauderent, ex statu et conditione plebeja et ignobili, in qua nati sunt, et hactenus exstiterunt, eximentes, vel eos etiam, si qui hanc prærogativam, præclaro aliquo facinore adepti essent, denuo iterumque, de speciali gratia nostra et potestatis nostræ plenitudine, in cætum, et numerum verorum regni hujus nostri Ungariæ et Transsylvaniæ nobilium, annumerandos, aggregandos, cooptandos, et adscribendos duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus per præsentem decernentes expresse, ut a modo deinceps iidem *Petrus Fekete capitaneus*, ac *Mathias Beödy*, *Stephanus Médy*, *Paulus Kiss*, *Wolfgangus Rácz*, *Stephanus Pap*, *Joannes Haty*, et *Franciscus Makkos centuriones*, cæterique milites sub ejusdem *Petri Fekete capitaneatu* existentes, ipsorumque haeredes et posteritates, utriusque sexus universæ, pro veris, et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem hujusmodi veræ, et perfectæ nobilitatis, hæc arma, seu nobilitatis insignia : scutum videlicet militare erectum, cælestini coloris, in cuius campo, super viridi cespite, in ima scuti parte existentis, tigris naturali colore depictus, posterioribus pedibus innixus, aterioribus autem lævo protenso, dextro vero frameam nudam, sanguine oblitam vibrantis instar tenere, et cum cataphracto quodam equestri, alioquin etiam militi fortiter armato, et sinistra peltam, cuius medium flammæ ardentis figura, a priori circumferentia, ad postremam perducta exornat, dextra vero manibus mucronem evaginatum tenente, ictum inferenti, simili duello congredi visitur. Scuto imposta est galea militaris aperta, quam diadema regium, gemmis, unionibusque decenter ornatum contegit, ex quo mediotenus, alter exurgit tigris, in signum triumphi, peltam, per omnia similem, lævo pede, dextro autem, vexillum rubrum gerens, in quo aquila naturali colore depicta, rostro elato, alis extensis, pedibus aureis in-

¹ A szöveg idáig nagyobb arany betűkkel van írva.

nixus, stare conspicitur. Ex cono autem galeæ, lacinia, sive lemnisci, at dextra flavi et cærulei, a sinistra vero partibus albi, et rubri colorum, utrinque defluentibus, oras seu margines ipsius scuti pulcherrimæ ambiunt et exornant; prout hæc omnia, in capite seu principio præsentium litterarum nostrarum, docta manu, et arte pictoris, clarius expressa, et depicta esse cernuntur : animo deliberato, et ex certa scientia, liberalitateque nostra, præfatis *Petro Fekete capitaneo*, *Mathiae Beödy*, *Stephano Médy*, *Paulo Kiss*, *Wolfgango Rácz*, *Stephano Pap*, *Joanni Haty*, et *Francisco Makkos centurionibus*, cæterisque militibus sub ejusdem *Petri Fekete capitaneatu* existentibus, ipsorumque haeredibus et posteritatibus, utriusque sexus universis, clementer dedimus, donavimus, et contulimus, annuentes, et concedentes, ut ipsi præscripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum verorum et insignitorum nobilium, armis utentium, ubique, in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis nobilitaribus, et militariibus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, annulis aureis, domibus, clipeis, tentoriis, sepulcris, generaliter vero, quorumlibet rerum et expeditionum generibus, sub meræ et sinceræ nobilitatis titulo, quo eos, ab universis et singulis, cujuscunque status conditionis, dignitatis, et præminentia homines existant, dici, teneri, nominari, et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, libertatibus, immunitatibus et prærogativis, quibus cæteri veri et nati, ac indubitati nobiles, et militares homines, prædicti regni nostri Hungariæ, et Transsylvaniæ, quomodocumque, de iure, et consuetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere valeant, atque possint. Pro ampliori autem benignitatis, et munificentia nostræ, erga eosdem *Petrum Fekete capitaneum*, ac *Mathiam Beödy*, *Stephanum Médy*, *Paulum Kiss*, *Wolfgangum Rácz*, *Stephanum Pap*, *Joannem Haty*, et *Franciscum Makkos centuriones*, cæterosque milites, sub ejusdem *Petri Fekete capitaneatu* existentes declaratione, totales et integras portiones nostras possessionarias, in possessione *Szoboszló*, in comitatu *Zabolch* existente habitas, alteram antea ad arcem nostram *Tokaj* tentam, et possessam, alteram vero, in disturbiorum tempore, in nos, et collationem nostram devolutam, totum item, et omne ius nostrum regium, si quod in præfatis portionibus possessionariis, etiam aliter qualitercunque existeret, et haberetur, aut eadem, et idem nostram, ex quibuscunque causis, viis, modis, et rationibus, concerneret collationem, simul cum cunctis earundem utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, terris arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fœnetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque, promontoriis, aquis, fluvii, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eorundem locis, generaliter quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum, integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad easdem portiones possessionarias antelatumque ius regium, de iure, et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis, et antiquis limitibus existent, memoratis *Petro Fekete capitaneo*, ac *Mathiae Beödy*, *Stephano Médy*, *Paulo Kiss*, *Wolfgango Rácz*, *Stephano Pap*, *Joanni Haty*, et *Francisco Makkos centurionibus*, cæterisque militibus, sub ejusdem *Petri Fekete capi-*

taneatu existentibus, ipsorumque hæredibus et posteritatibus, utriusque sexus universis, clementer dedimus, donavimus, et contulimus, iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, salvo iure alieno, ea quidem lege et conditione, quod ipsi, hæredesque et posteritates ipsorum universi, quandoquidem hanc sibi conditionem, sponte, et libere assument, ut in morem fidelium nostrorum libertinorum sicularum Transsylvaniensium, utilem et fructuosam operam, nobis et patriæ nostræ in rebus bellicis impendeant, *instar aliorum donatariorum nobilium*, bonis equis, armisque militaribus, optime instructi, ad mandata nostra, et successorum nostrorum, omnibus bellicis expeditionibus, tam generalibus, quam partialibus, pro loci, temporisque exigentia, in necessitatibus regni suscipiendis, obeundisque interesse, fidelemque patriæ operam navare, citra ullam tergiversationem debeant, et sint adstricti. Et nihilominus, annotatas portiones possessionarias, in præallegata possessione *Szoboszló* habitas, ab omni censuum, taxarum, et contributionum nostrarum, tam ordinarium, quam extraordinarium, subsidiique, et lucri cameræ nostræ solutione, ac servitorum quorumlibet plebejorum exhibitione, vineas item, agricolationes, allodiaturas et seminaturas, ac alias quaslibet hæreditates ipsorum, a decimarum, nonarum, et capeciæ pensione, in perpetuum eximendos, et supportandos, duximus, prout eximimus, et supportamus, præsentium per vigorem. Quo circa vobis, fidelibus nostris, generoso egregiis et nobilibus, *Paulo Eötvödy*, proventuum nostrorum fiscalium administratori, et thesaurario nec non decimatoribus, dicatoribus, connumeratibus, provisoribus, et exactoribus quarumlibet contributionum nostrarum, eorumque *Vices* gerentibus, modernis et futuris quoque pro tempore constitutis, cunctis etiam aliis quorum interest, seu intererit, præsentium notitiam habituris, serie præsentium, committimus et mandamus firmiter, quatenus, vos quoque, a modo deinceps, præfatos *Petrum Fekete* capitaneum, et *Mathiam Beödy* etc. centuriones, cæterosque milites, sub ejusdem *Petri Fekete* capitaneatu existentes, ipsorum hæredes et posteritates utriusque sexus universos, ratione dictarum portionum possessoriarum, in præattacta possessione *Szoboszló* adjacentium, et redituum suorum, ad nullam censuum, taxarum, et contributionum nostrarum, tam ordinarium, quam extraordinarium, subsidiisque et lucri cameræ nostræ solutionem, et servitiorem quorumlibet plebejorum exhibitionem cogere, et compellere, aut propterea eosdem, in personis rebusque et bonis ipsorum universis, impedire, turbare, molestare, seu quovis modo damnificare præsumatis, nec sitis ausi, modo aliqui; secus non facturi; præsentibus perlectis, exhibenti restitutis, quas nos, in formam privilegii nostri redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatæ. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam præsentis litteras nostras, pendentis, et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memoratis *Petro Fekete* capitaneo, ac *Mathiæ Beödy*, *Stephano Midy*, etc. centurionibus, reliquisque militibus, sub ejusdem *Petri Fekete* capitaneatu existentibus, ipsorumque hæredibus et posteritatibus, utriusque sexus universis, gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in libera civitate nostra *Cassoviensi*, secunda die mensis Septembris, anno Domini mille-

simo sexcentesimo sexto. — *Stephanus* m. pr. *Georgius Keresztury*, secretarius.

Az oklevél hátán: Anno Domini millesimo sexcentesimo septimo, quinta die mensis februarii in generali congregatione universitatis, dominorum nobilium comitatus de Zabolch, præsentis litteræ armales et donationales, exhibitæ sunt, et præsentatæ, ac per juratum notar. incliti comitatus Zabolch, solemniter lectæ, et publicatæ per Stephanum de Czegléd, notar. m. p.

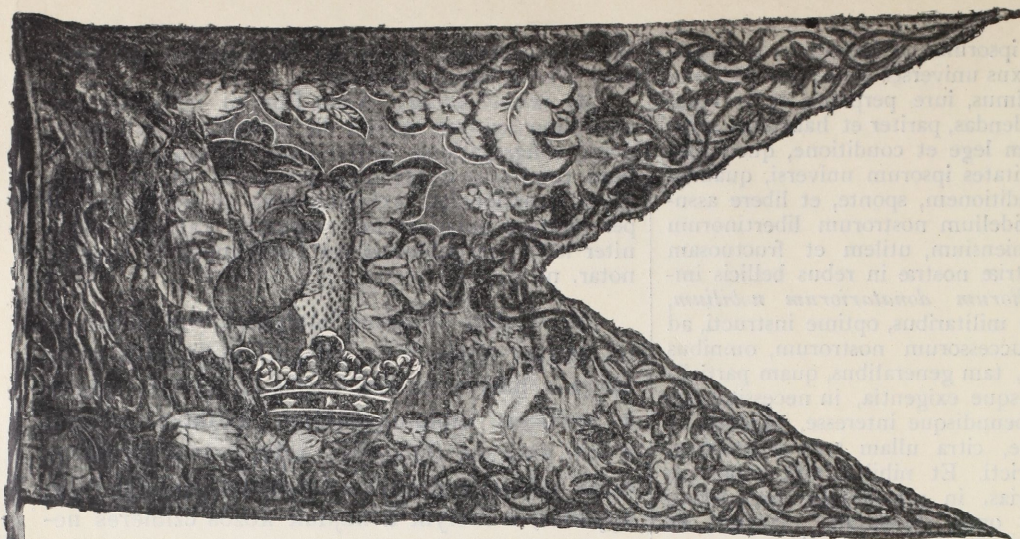
Az eredeti czimeres hártya-oklevél pecsétestől együtt teljesen ép állapotban maradt meg. Maga a hártya 70 cm. széles és 48 cm. magas, a szokásos diploma-alakban kiállítva és alul 8 cm. szélesen fölhajtvá; rajta vörös-kék-sárga színű selyem sodraton a fejedelem pecsétje függ, ugyanaz, a melyik a hajduk közös czimeres nemeslevelén: fedeles kerek fatokban vörös pecsétviaszba nyomva a Bocskay-czimer, körül csavarodó sárkányával bezártan az ágaskodó oroslán, a jobb szemén keresztüllött nyilat első jobb lábával tartva; a pajzs fölött a sisakon ugyanolyan oroslán, fölötté pedig a magyar szent korona. A czimerpajzstól jobbra Magyarország czimere: háromszögletű hasított pajzs jobb részében, a hármás halom középsőjén a koronából növekvő kettős kereszt, a bal mezőben a négy pólya; balra pedig Erdélyország czimere: háromszögletű vágott tárcsa-pajzs felső mezejében kiterjesztett szárnyu növekedő sas balra tekint, a pajzsfő jobb sarkában sugárzó nap, a balban fogyó hold, míg az alsó mezőben hét vár, felül négy, alul három elhelyezve.

A pecsét körirata:

STEPHANVS . DEI GRATIA HUNGARIÆ .
TRANSIL(vaniæ) . PRINCEPS . ET .
SICVL(orum) COM(es).

A szöveg az initiale nagy N(os) betűjével kezdődik, maga az írás sűrűn rótt sorokban 55 cm. magas és 33 cm. széles, egészen tisztán olvasható. Alatta balról a fejedelem ismert aláírása, jobbról pedig Keresztury György secretarius neve olvasható.

Az adományozott czimer a szokásos módon a szöveg kezdetére van festve, nem úgy, mint a hajduk közös szabadalom-levelén: a diploma közepére a sorok között. A czimer négyszögletű keretbe van állítva, melynek magassága 11 cm., szélessége 9 cm. és a felényi nagyságú nagy N(os) betű után alá helyezve.

A czimer a következő:

Aranyozott keretbe foglalt négyszögletes táblán oszlopokon nyugovó boltíves csarnokba állított, kerek talpu kékszinű pajzs, a melyen zöld mezőben természetes színű tigris, hátulsó lábán állva, első ballábát előre nyújtja, míg jobbában véres szablyát markolva, egy teljesen fölfegyverzett pánczélos lovassal, a ki bal kezében kerek pajzsot, melynek közepét egy aranyos lángszerű alak díszíti, jobb kezében pedig vágásra kész kivont kardot tart, viaskodni látszik. A pajzsra nyitott rostélyu acél sisak van helyezve, ezen drágakövekkel és gyöngyökkel díszített korona, melynek közepéből növekvő tigris emelkedik ki, a győzelem jeléül bal lábában a lovaséhoz hasonló kerek pajzsot, jobb lábában pedig vörös zászlót tartva, melyen egy természetes színű sas látható aranyos lábakon állva, kiterjesztett szárnyakkal. Sisaktakarók: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst. A pánczélos lovas pajzsára festett alak, pedig a vörös pajzs a czimerben is, a sisakon is ott szerepel, nem ismerhető föl tisztán; jelentését a czimerleírás (*flammæ ardentis figura — égő láng alakja — a priori circumferentia ad postremam perducta*) sem magyarázza meg; viszont pedig a zászlón levő aranyos lábu sas, ráutalás nélkül is a zsákmányul esett császári hadijelt mutatja.

A boltozatot tartó oszlopok talapzatán mind a két oldalon férfiak állanak fegyverzettel, az egyik jobbfelől pánczélosan, buzogánnyal, a másik balfelől kardosan, csákánnyal; a jobbról

álló fölött az oszlop fején «Attila» név, a balról eső, különben szakálas alak fölött pedig «Hunnia» (!) van fölírva, a mi bizonyára a czimerfestő vastag tévedése; valószínűleg ismételni akarta a hajduk közös adományu czimerének oszlopaira kétfelől odaállított Sámson és Achil-

lest, a mely alakok épen így karddal, buzogánnyal vannak fölfegyverkezve.¹ Az oszlopok alján mind a kétfelől egy-egy oroslán-fej látható; a czimer háttérét almazöld színű, arannyal áttört brokátselyem-függöny alkotja, mely a boltozatra van illesztve, míg legfelül középen a Bocskay-czimer áll: körülcsavarodó zöld sárkány, vörös keresztrel, benne az ágaskodó arany oroslán a szemén keresztüllőtt nyilat tartva; jobboldalon Magyarország, baloldalon Erdélyország czimere, mind a kettő ugyanolyan, a milyen a fejedelem függő viaszpecsétjén, a Bocskay-czimer mellett szintén két oldalon látható.

A díszesen megfestett jelképes czimernek beszélő jelentősége van. A tigris véres szablyájával a harcoló hajduságot példázza, a pánczélos lovassal vívott küzdelem után diadalmasan tűnik föl a sisak fölött újra a sasos zászló, melyet az ellenség kezéből ragadott ki. Ugyanilyen jelképes magyarázatú a köleséri hajduk czimere is, a melyet Bocskay — már előbb — 1606 márczius 16-án adott nekik, saját szavai szerint: «emlékére annak, hogy az osztrák sasos zászlók kénytelenek voltak meghátrálni a Bocskay-czimer oroslánját viselő hajduzászlók előtt.»² Ugyanazt a gondolatot fejezi ki a szoboszlaiak czimere is, a mit szalontai hajduk (köleséri) czimerébe festett a fejedelem képiró művésze.

A kiváltságlevelet Szabolcs vármegyében,

¹ Turul, 1905. évfolyam, 178. lap. Horváth Sándor közlése.

² Rozvány György, Nagy-Szalonta története.

Karászon hirdették ki, ahol a vármegyei rendek a határbeli nádorhalom mellett, valószínűleg már régi szokás szerint gyülekezni szoktak,¹ a rá következő esztendőben, 1607 február 5-én, a minek igazolását törvényes szokás szerint Czeglédy István esküdt jegyző sajátkezüleg rávezette az adomány-

levél fölhajtott alsó szélére, épen úgy, mint azelőtt csak két hónappal (1606 december 4-én) a hajduk közös adomány-levelének kihirdetésekor.

A beiktatás iránt Bocskay mindjárt az adomány-level kiadása után, 1606 szeptember 8-án intézkedett e napon kelt levelével² annak fogantatására kiküldvén Radasóczy Györgyöt és Bárczay Jánost saját személyének képviselőiben, a kikhez a kancelláriából Porubszky Dániel, Bölöny Gáspár, Balkányi János, Sepsy István, Bányay Illés és Zoltán Ferencz, a fejedelmi tanácsból pedig Sági Széky Mihály, Földesi Sály Benedek, Földesy Balázs és Czelly Mihály csatlakoztak. Ezeknek jelenlétében a beiktatás ellenmondás nélkül meg is történt.

A szoboszlai lovas hajduk is osztoztak különben a szomszédságba letelepített többi hajdutar-saik zavaros sorsában. A nemzedékről nemzedékre való hadviselés nagyon megritkította soraikat egészen 1669-ig, a midőn a hadi szervezetből a többi hajdutelepekkel együtt kerületté alakultak,³ amikor Szoboszló is szerves része lett a vármegyei jellegű önkormányzattal bíró nemes hajdukerületnek.

Első letelepülésük a hadiszervezet alapján történt, a mit mutat az 1702-iki összeírás is, a melyben XV decuria szerint vannak fölvéve a birtokoshajduk (Proprietarii) és a beköltözött szabadosok (Libertini).

¹ Szabolcs vármegye leírása: A vármegye községei.

² Eredeti okmány. Hajdu vármegye levéltárában.

³ Dr. Varga Geiza, Hajdu megye leírásában Sillye Gábertől, Történeti viszonyok.

Különben a szoboszlai lovas hajduk nagyobbára «futott nemesek» voltak, leginkább a tiszai vármegyéből, úgy hogy bennük vagy legalább nagy részökben az alföldi ősi fajmagyar lakosság vére maradt meg. De a szoboszlaiak közül azok is, a kik külön családi nemességgel nem bírtak, tiszta magyar származásuak, mert hiszen az első letelepülők után következő nemzedéket (mivel az eredeti adományozók névsora nemcsak a szabadalom-levelben nincs, de nem maradt meg Szoboszló város levéltárában sem, sőt sehol egyebütt) a legelső meglevő névsor szerint hamisítatlan magyar nevű családok alkották,¹ mint: Ádány, Árki, Baka, Bereczki, Bézi, Bóna, Bordány, Botha, Bökönyi, Büthe, Csizmadia, Csokány, Csukás, Dóró, Dörgő, Egyed, Fazekas, Fónagy, Gáthi, Gellért, Gorsás, Hegedüs, Hőgyes, Jeges, Kabai, Kádár, Karacs, Kartsai, Kerékgyártó, Király, Kömpöly, Kuthi, Kutsár, Ladányi, Musalyi, Nagy, Parthi, Rabatos, Seres, Serfőző, Szakál, Szánthó, Széles, Széll, Szerepi, Takács, Tar, Tartsai, Tatár, Vas.

De közülök úgy, mint általában a többi hajduvárosok hajdui közül is számosan, Bocskay után külön armálisokat szereztek, úgy hogy idők múltán Szoboszló jó része nemesekből állott, a mit mutat az is, hogy 1804-ben több mint 50 nemes család lakott benne,² közöttük számos tekintélyes kiterjedt familia, mint: Halasi Beődy,

¹ Hajdu vármegye levéltára: Az 1702-iki összeírás. Eredeti okmány.

² Szoboszló város levéltára: Az 1804-iki összeírás. Eredeti okmány.

Déczi Borbély, Csanády, Császy, Cseke, Czeglédy, Halasi Fekete, Haranghy, Horogh, Kérchy, Maklári Kiss, Tasnádi Kovács, Lenthe, Magyar, Makay, Makray, Márton, Móré, Padrah, Turi Pap, Sarudi Rác, Sár, Somogyi, Szilágyi, Szökőcs, Csatári Szücs, Szoboszlai Thót, Thury, Tökés, Vaáczy, Vágó, Végh, Zöld.

Az adománylevélben említett kapitány és századosok családjai nem mind maradtak Szoboszlón, bár a Halasi Fekete, Halasi Beődy, Maklári Kiss, Sarudi Rác és Turi Pap családok részint régebben, részint jelenleg is az ősi fészkekben élnek, míg Csífi Haty János utódai mindjárt elszármaztak Bihar vármegyébe, az Abádi Médy István és Rábéi Makkos Ferenc leszármazói, szintén jó régen, a Kunságba szakadtak el.

A kiváló jelentőségű és czimertanilag is igen

szép kivitelű szoboszlai czimer a szoboszlaiak ugynevezett «Bocskay-zászló»-jára is rá van himezve. Régi alaku zöldselyem lobogó ez, nem egykoru ugyan a hajduk letelepülésével, hanem minden valószínűség szerint 1703 után, a Rákóczi-féle fölkelés idejében készült.¹ Selyemmel van kivarrva egyik oldalára a czimerpajzs alakja, a másik oldalára a korona, a belőle kinőtt sisakdiszszel. Szép mivű, értékes ereklye, a mely különben a mult században két izben: a nemesi fölkeléskor és a szabadságharcban volt a szoboszlai lovashajduk lobogója.

Az eredeti Bocskay-adományozta czimert egyébiránt Szoboszló város hatósági pecsétjén használja.

¹ Szoboszló város levéltárában őriztetik.

Dr. BOLDISÁR KÁLMÁN.

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD.

(Harmadik, befejező közlemény leszármazási táblával és három pecsétképpel.)¹

Ifjabbik Sárközy János, mint már említettük, 1678 aug. 7. született Komáromban, mint öreg Sárközy Jánosnak második nejétől, Eölvédy Zsuzsannától való egyetlen fiu gyermeke. Apját korán elvesztette és így tőle alig vehetett tudomást családja hagyományairól. Valószínű, hogy apja Győrben laktakor — hol jó református iskola is volt — korához illően kitanította; későbbi viselt dolgai legalább finomabb műveltségre engednek következtetni és e nélkül az alispánságig alig is vihette volna. Valószínűnek látszik, hogy ő is kivette részét abból a világra szóló nagy eseményből, a melynek: a török iga alól való felszabadulás a neve,² annyi bizonyos, hogy

¹ A II. közleményben egy sajtóhiba értelmetlenné tesz egy egész mondatot; ugyanis a 74. oldalon, az I. hasáb alulról számított negyedik sorában ez áll: «*Bábolnay Zsigmond napa unokahuga vagy unakája esetleg talán dédunokája*», holott ennek kellene állni: *Bábolnai Zsigmond neposa (unokahuga vagy unokája esetleg talán dédunokája ?)*

² Erre vonatkozólag ugyan oklevelünk nincs, de a török világból és a zentai csatából (1697 szept. 11.) származó fegyverek egész 1849-ig megvoltak a család birtokában és a nagybajomi öreg ház ebédlőjének egyik

1699 december 13-ikán már a Somogy megyei *Nagy-Bajomban* lakott.¹

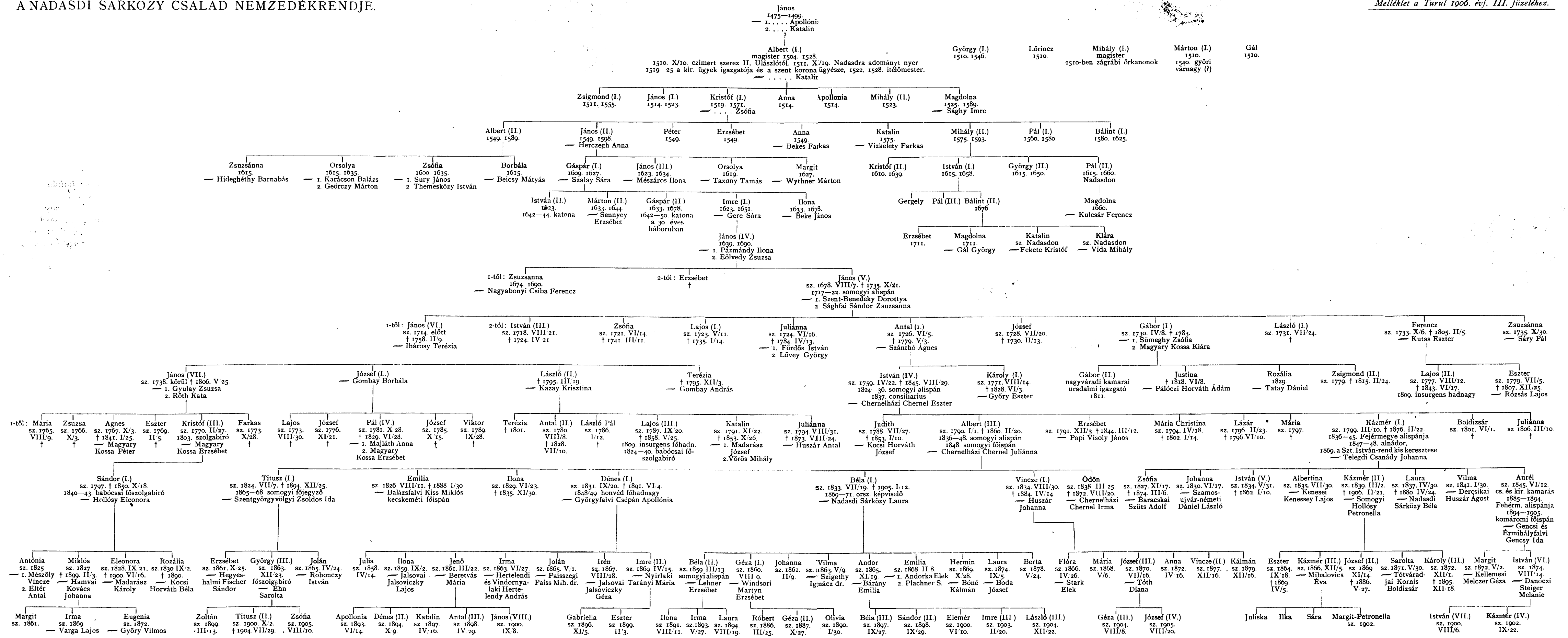
Miként került Sárközy János Nagy-Bajomba és általában Somogyba? Erre az egyetlen elfogadható magyarázat csak az lehet, hogy a török kiverése után, a kinek csak pénze volt, szerezhetett birtokot, a mennyire kedve tellett, mert gazdátlan birtok a visszafoglalt területen volt elég! Valószínű, ilyenformán szerzett birtokot Sárközy János is. Kanizsával szemben, a Balaton alsó végénél elterülő mocsarakban épült a török terjeszkedése ellen *Kis-Komárom* vára, a melynek őrsége nagyrészt a Vas megyei Őrségbeli kálvinistákból állt és erős református

falát földig befedték. Valjon Sárközy János apja szerezte-e meg ezeket, vagy ő maga, bizonytalan; a zentai csata idejében ő maga is már 19 éves legény volt. A fegyvergyűjteményt 1849-ben Sárközy Albert főispántól örökre elvették; volt a gyűjteményben: óraműves kováspuska (a minek rugóját kulccsal kellett felhuzni, hogy peregjen és szikrát hányjon); szélpuska; Sárközy István széles, egyenes kardja, a melyet mint koronaőrző banderista viselt 1790-ben egyéb fegyverek és diszkardok. Egyedül öregapám főispáni diszkardja menekült meg és van ma is birtokomban.

¹ Ekkor intézett hozzá ide, mint a helyi adószedéssel megbízott férfinhoz, egy megbízó levelet Kaposvárról

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD NEMZEDÉKRENDJE.

Melléklet a Turul 1906. évf. III. füzetéhez.

fészek volt.¹ A várnak voltak zálogos birtokai is és a mikor 1681-ben az erősség megszűnt és lerombolták,² a hozzá tartozó őrség is feloszlott és visszament hazájába, zálogos jogu birtokait is más kézre adta és azoknak egy részét Somogyban ugyanilyen jogon vette át az öreg Sárközy János és Kene-sy István³ — majd még a neo-aquistica comissio összeülte előtt (Somogyban 1725 nov. 12. — 1736.) nádori adományokkal biztosították e szerzeményeket.

Természetesen 1681-ben még a birtokba vétel nem történhetett meg, mert akkor még Somogy teljesen a török hatalmában volt. Csak mikor a vidékbéli várak és palánkok, mint: Simontornya (1686 szept. 23.), Siklós (1686 okt. 30.), Kaposvár (1686 nov.) felszabadultak a török uralom alól és a mikor nemcsak a kisebb helyek (Segesd, Török-Koppány, Ozora, Szenyér, Csurgó, Babócsa, Berzencze stb.) hanem Szigetvár (1689 feb. 3.) és végre Kanizsa (1690 ápr. 13.) is felszabadultak, lehetett arról szó, hogy bele is lehessen ülni a birtokba.

De milyen birtok volt ez akkor! Maga Kaposvár, a vármegye mai székhelye, 1692-ben összesen csak 120 lakost számlált⁴ és ehhez mérten néptelen és elhagyott volt az egész vármegye. Még az 1720-ban foganatosított adóösszeírás szerint⁵ sem volt pl. Nagy-Bajomban több 62 jobbágnál, pedig ez annyira kivált a többi községek közül, hogy nemcsak bírāja, de még három esküdtje is volt,⁶ bírót pedig nehéz volt akkoriban fogni (csak 168 faluban volt),

Heher Ernő csász. harminczados. (Eredetije a családi iratok között.)

¹ Csire István: Kis-Komárom története (Dunántuli Protestans Lap, 1891. 20—23. sz.); Thury Etele u. o. (1897. 1—3. 5—6. sz.)

² Az 1681.: VII. tvcz. szerint ingyen munkái Szalavár és Légrádra száznak, úgy 150 katonája is.

³ A családi iratok között levő feljegyzések.

⁴ Beksics Gusztáv: Somogy vármegye («Jókai» magyar nők lapja, 1894. évf. 36—44. sz.).

⁵ Somogy m. levéltárában. Okányi Pál: A visszaállított Somogy megye és lakosai. («Somogy» cz. hetilap 1887. évf. 11., 12. sz.)

⁶ Családi szájhagyomány szerint Sárközy János Kisszondon legelőször az egész faluban csak egyetlen egy öreg embert talált, a ki a rengeteg erdőségben azután a határt megmutogatta neki. 1720-ban Igal: 56, Marczali: 52, Karád: 65, Kaposvár. 48, Toponár: 5, Tab: 18, Kaposfüred, Zimány, Pula: 3—4 jobbágy családot számláltak.

mert annak hetenkint kétszer meg kellett a határt járni, az pedig, a sok farkas miatt, igen veszedelmes kirándulás volt.¹

A megye siralmas állapotát nem ismertetjük részletesebben; de fel kell említenünk, hogy Somogyot az 1596 évi 41. tvcz. mivel már akkor jóformán teljesen a török uralom alá jutott, Zalába kebelezte be és csak az 1715. évi 86. tvcz. állította ismét vissza jogkörébe — noha már előbb is élvezte éveken át ezt a jogkört. 119 év rombolását kellett tehát helyre hozni és társadalmi rendet alapítani azon a vidéken, a hol a rengeteg erdők és végetlen mocsarak miatt jóformán az egymással való érintkezés is elképzelhetetlen nehézségekbe ütközött.

Azok között az úttörők között, a kik az elpusztult vármegye helyreállítására vállalkoztak, találjuk Sárközy Jánost is. Mint már említettük, 1690-ben már Nagy-Bajomban lakott, csakhamar ki kellett hát vennie e kietlen vidék kellemetlenségeiből is a részét. A szegénylegények a Dráva mentén oly óriásilag elszaporodtak,² hogy egész községeket, sőt kastélyokat is megrohantak. 1700 és 1704-ben Nagy-Bajom sem kerülhette el garázdálkodásukat és ezzel az alkalommal Sárközy János residentionalis házából is sok mindent, többek között értékes családi iratokat is elvittek.³

A vármegye tulajdonképpen megújulása csak a Rákóczy-féle szabadságharc lezajlása után — a mely a jelzett állapotok miatt sem verhetett itt nagyobb hullámokat — kezdődött. 1710 márcz. 1. még Keszthelyen a két szomszéd vármegye együtt tartott gyűlést és ekkor még Sárközy János alig viselt megyei tisztséget,⁴ 1712 ápr. 25. Csökölyben ugyan már mint «Nemes Somogy Vármegyei Fő Szolga Bíró» irta magát alá.⁵ 1713 ápr. 7. pedig, amikor Somogy vár-

¹ Beksics i. h.

² Szilágyi: A Magyar Nemzet Tört. VII. 536.

³ A családi iratokat Sárközy Antal, Jánosnak fia, 1755 okt. 4. kérte vissza Sephtár Mihálytól Kapronczáról, a ki helyett Zguricz György felelt, hogy nála van, többek között, Miksának a Saághy családot illető adománylevele a Nyitra megyei Czwin községre. (Eredeti levelek a családi iratok között.)

⁴ A vármegye jótállási kötelezettség alól menti fel. (A családi iratok között.)

⁵ Somogy megye levéltárában levő magyar nyelvű nyugtája, pecsétjével.

megye már külön tartott Igalban gyűlést, szintén mint főszolgabíró jelent meg; 1715 szept. 30. pedig a vármegye főadószedőjévé választotta.¹ Az 1717 máj. 28. közgyűlésen a vármegye — miután Madarász László alispánt a tizedek ügyében Pozsonyba küldte, annak visszatértéig — Sárközy Jánost az alispáni székbe ültette² és ebben az előkelő állásban maradt 1722 jan. 15-ig a mikor a már Kaposváron újból Madarász vezette a gyűlést.

Az akkori viszonyokra igen jellemző Madarász alispán esete, a melyet — mint hogy abban Sárközy János is szerepet játszott — egy kissé bővebben ismertetünk.

A vármegyét jóformán csak azok képviselték, a kik éppen az élén álltak és azok némelyike is néha nemcsak egy, de egy időben több hivatalt is viselt egyszerre. Ez ellen már az 1710 jul. 14. közgyűlésen is felszólaltak, mégis az első rendes tisztujítás csak 1715-ben volt. Így azután Madarász László — ki már 1708-ban országgyűlési követ, egész 1715-ig egy személyben főadószedő és főjegyző is volt, sőt mint maga írja: «1711-ben egyedül magam álltam a megye élén, miután egyetlen bíró vagy esküdt az egész megyében nem volt». 1715 szept. 30. a folyton távol levő Sankó Miklós helyett végre alispánná választották, míg helyette főadószedő Sárközy János lett. A mint azonban a későbbi események igazolták, Madarászt nem számoltatták le főadószedősége idejéről és ezen a czímen azután 1727-ben már jelentékeny összeget keresett rajta a vármegye,³ a minek fedezésére azután egész vagyonát lefoglaltatta.⁴ Ebből ki-

¹ A Sárközy Antal részére 1756 febr. 9. Somogy m. által kiállított nemesi bizonyítvány említi. (Eredetije a családi iratok között.) Somogymegye levéltára: Proth. antiqu. 196. 332. lap.

² Somogy m. levéltára: Proth. I. pag. 32. «Demum ex quo antelatus Dnus Vicecomes Posonium ad promovendam causam decimalem est delegatus, ex eo neque reditum Dni ordinarii Vicecomitis Egregius Dnus Joannes Sárközy substituitur.»

³ Az összeget Marczali (A Magyar Nemzet Tört. VIII. 49.) 17,000 frtra teszi, míg Okányi («Egy főbenjáró bűn» az Ország Világ 1892. 4. sz. és a kaposvári gymnasium 1892. értesítőjében) a hiányzó összeget csak 12,689 frtra teszi Madarász halála után is.

⁴ Madarász birtokai voltak: Nádffő, Kercseliget, Szerderjés, Szent László puszták; a foglalást Inkey János másod alispán eszközölte.

folyólag a helytartó tanács kimondta, hogy szükség esetén Madarásznak a perceptorságban utódja: Sárközy János ellen is hasonló eljárást kell foganatosítani, ki is ebből a célból biztosítékul lekötötte diási (Zala m.) szöllejét 3400 frtban, pápai házát és malmát 3700 frtban. Sárközy Jánosnak azonban természetesen semmi bántódása nem esett, és jelzett birtokait sem bántották. Madarász Lászlót azonban 1727 apr. 16. elfogták és Tapsonyban — hol akkor gyűlésezni szoktak — bebörtönözték, őrizetére pedig Bakó László esküdtet rendelték. És bár ártatlanságának bizonyítására igazán alapos okokat hozott fel és mindent elkövetett, hogy magát tisztázza, a fényes napvilágot többet sohasem látta meg, szomoru végű életét a börtönben fejezte be. Halála gyanus körülmények között következett be és így az 1728 márcz. 10. közgyűlés már halála körülményeinek kiderítésére vizsgálatot rendelt el.

De természetesen a boldogtalan Madarász halála nem tette jóvá a helyzetet és a kiküldött ellenőrző bizottság, melynek Sárközy János is tagja volt, 1730 apr. 19. kijelentette, hogy Madarász 1715-től kezdve soha a felszólításokra nem számolt le, de még meg sem jelent és így a leszámolás lehetetlenségét nyilvánvalóvá tette. És ezzel szegény Madarász ügyét levették a napirendről.

Mint a vármegye vezető embere Sárközy János nemcsak szellemileg, de vagyoniilag is előkelő helyet foglalt el kortársai között. Hogy első felesége *Szent-Benedeky Dorottya* mit hozott a házhoz, nem tudjuk bizonyosan,¹ az első nő hamarosan elhunyt és tőle csak egy *János* nevű fiu maradt. Második felesége az előkelő és gazdag *Sághfai Sándor István* kurucz kapitánynak és *Festetich Christinának* leánya: *Zsuzsánna* volt; ezzel a házassággal nemcsak, hogy a legelőkelőbb dunántuli családokkal, mint pl. Chernel, Káldy, Tallián, Festetich stb. került rokonságba, hanem szép vagyonhoz is jutott.²

¹ Származásáról sem tudunk bizonyosat. Szent-Benedeky Tamás 1671-ben Nagy Bajomban és Gyöngyös-melléken volt birtokos; valószínű, hogy ennek rokona volt Dorottya is. (Okányi: «Somogy m. közigazgatása a török uralom alatt stb.» A kaposvári gymn. értesítője 1891—92.)

² A Sándor cs. 1670 körül birt a pápai kőházon kívül (a vármegyeháza mellett) a Tapolcza vizén egy malmot,

Az 1715 évi IV. tvcz. értelmében életbe lépett az u. n. ujszerzeményi bizottság — neoaquistica comissio — a mely ugyan Somogyban csak 1725 nov. 12. kezdte meg működését (és 1736-ban fejezte azt be), de ezt megelőzőleg a nemesi vizsgálatokat már 1715 szept. 30. megyeszerte megkezdték. A birtokigazolási eljárás jó előre vetette tehát árnyékát és így nem lepett meg senkit sem. Nem lepte meg Sárközy Jánost sem, gondja volt reá, hogy sok szép jószága szőrén-szálán el ne vesszen: ebből az időből egész csomó adománylevél maradt fenn, részint a régebbi birtokokról, részint az újabb szerzeményekről u. m.:

1723. máj. 23. Pálffy Miklós gróf nádor Pozsonyban *Kenessey István* és neje *Szondy Zsuzsánna*, valamint *Sárközy János* és neje *Sándor Zsuzsána* részére adományozza Somogyban az egész *Ötvöst* egy elhagyott curiával együtt, továbbá *Kis-Asszondót*, a melyet már Sárközy János előzőleg is régen igaz joron szerzett és akkor is békén birt, — végül *Feneket*, melyet törvényes tulajdonosa elhagyott.¹

1723 jun. 26. Pozsonyban a nádor előtt *Festetics Kristóf* «in signum gratitudinis» *Sárközy Jánosnak* vallotta örökre *Magyaródot* Somogyban. Az örökvallás folytán a nádor Stompfán aug. 19. a kérdéses birtokra szintén kiadta az adomány levelet.²

1724 ápr. 24. Pozsonyban *Sárközy János* és neje adományt nyertek a Somogy megyei *Szent-Ivánra* és *Nagy-Bajomban* a Csanády Ferencz-féle részjószágra, mint a melyeket igaz joron

azonkívül Ságfát, Csöngét, Kovácsit, Károly-Patyot Vas m.-ben, Ajkát Veszprém m.-ben, Nyéknek egy részét Fejér m.-ben és részben a Déghi pusztát is. (Nagy Iván: Magyarország Családai X. 41. lap. Thaly Kálmán közlése alapján.) Ezekben Sárközy Jánosné is részesült: 1727-ben a Madarász ügyben férje lekötötte a pápai házat és malmot, de bizonyos, hogy nem ez volt minden öröksége.

¹ Eredetiben a családi iratok között. Ötvöst már 1720-ban birta Sárközy János és ott ellene állt az összeírásnak és becslésnek. (Orsz. Lev.: Neo Reg. acta f. 973. nr. 48.)

² U. o. eredetiben. Festetics Kristóf testvére volt Festetics Krisztinának, Sárközy János napának (Festetics Magdolna, Peczovicz Ferenczné verses bucsuztatója 1730 decz. 17. Pápán — eredetiben a családi iratok között — világosan leírja a rokonságot.)

már régen birtak és akkor is békén használtak.¹

1723. márcz. 16. a vasvári káptalan előtt *Sárközy János* és neje 1000 tallérért és 1500 magyar forintért megvették *Málik Fözseftől* a lerombolt *Koroknya* várhoz tartozó teljes birtokát, hat telekkel *Nagy-Bajomban* és *Kis-Bajomban*; továbbá ugyanannak $\frac{1}{12}$ rész birtokát *Balogd*, *Lók*, *Kak*, *Lencsen*, *Szent-Király*, *Horváthkut*, *Kovácsi*, *Mór*, *Kölked*, *Lukafa Tóthfalu*, *Özpöthe*, *Bessenyő*, *Szent-Imre*, *Sípfalva*, *Ipdőfalva*, *Csókakő* pusztákon.²

1723 márcz. 21. Bécsben, *Sárközy János* és neje megvették 2400 frtért *Rindsmaul Zsigmond* gróftól *Nagy-Bajom* $\frac{1}{4}$ részét, továbbá *Korokna Lók*, *Kak* és *Lencsen* puszták *Szelestey György*-féle részét (melyeket 1721 ápr. 16. Rindsmaul 2500 frtban kapott a királytól) és ezt is örökvallással biztosították a vasvári káptalan előtt 1724 jun. 24.³

Ezekkel az oklevelekkel felkészülve, Sárközy János bátran nézhetett a közelgő birtokigazolásnak elébe. És csakis így lehetett a már egyszer megszerzett vagyont megfelelően biztosítani.

De Sárközy János nem csupán a világi javakon kapdosott: gondja volt a lelkieknek ápolására is. Noha akkor még a reformátusoknál a világi elem nem viselt határozott egyházi jellegű tisztségeket — mert pl. gondnokokat csak 1734 nov. 6. Bodrog-Kereszturon választottak először, — mégis Sárközy János hitfeleinek egyik fő támasztéka volt.⁴ A nagybajomi türel-

¹ Eredetiben a családi iratok között. Szent-Iván a mai Kis-Korpádnak egy része; ott van ma is a «szent-iváni» temető, a Sárközy család régi nyugvó helye.

² A vasvár-szombathelyi kápt. levéltára: Proth. 55.
³ U. o. Proth. 158.

⁴ 1716 ápr. 25. a kiskomáromi és szentgróthi (piriti) ref. egyházak régi anyakönyveiket, Urvacsorájához való edényeiket és terítőiket «a háborgós időkre nézve az ő ecclesiájoktól reversalis mellett Sárközy János gondviselése alá» adták és azok 84 évig voltak a család őrizete alatt, mignem 1800. szept. 20. azokat unokája: Sárközy István visszaadta. A kiskomáromi matricula jelenleg a pápai ref. főiskola könyvtárában van.

Sárközy Jánosné is kegyes életű urasszony volt: a pápai ref. egyház ma is őriz tőle egy urasztali terítőt, melyet 1740 márcz. 29. ajándékozott neki (Liszky: A pápai ev. ref. egyház stb. 214. lap). Ő vett a kisasszondiaknak is 1739 márcz. 12. harangot.

metlen többi földesurakkal is sok baja volt az ottani ref. egyház miatt, mignem azok a ref. papot mégis csak «kinyomták, az oratoriumot elvették és Bátsmegyeiné asszonyom lakatot zárván az oratoriumra, többé a prédikátort beléje nem is eresztették» és a vallásgyakorlat 1717—1792. szünetelt.¹

Sárközy János máskülönben is felvilágosult, művelt, világlátott ember volt. 1734-ben a nagyhirű tudós, Bél Mátyás is meglátogatta Nagy-Bajomban és mint «humanus és hospitalis» embert jellemzi.² Kár, hogy ennek a talán magasabb hivatásra is érdemes életpályának aránylag korán, már 57 éves korában vége szakadt. Meghalt 1735 okt. 21-dikén Nagy-Bajomban.³

Sárközy János gyermekei voltak első feleségétől, Szent-Benedeky Dorottytól: 1. *János* (ki 1714 előtt született és 1758 febr. 9. halt meg); második feleségétől Sághefai Sándor Zsuzsánnától: 2. *István* (sz. 1718 aug. 21. † 1724 ápr. 21.); 3. *Zsófia* (sz. 1721 jun. 14. † 1741 márcz. 11.); 4. *Lajos* (sz. 1723 máj. 11. † 1735 jan. 14.); 5. *Füliánna* (sz. 1724 jun. 16. † 1784 ápr. 13. Abán, Fejér m.) előbb Abai *Fördös Istvánné* (F. Mihály és Pázmándy Erzsébet fia) utóbb *Lővey Györgyné*; 6. *Antal* (sz. 1726 jun. 5. † 1779 máj. 3.); 7. *Fózsef* (sz. 1728 jul. 20. † 1730 febr. 13.); 8. *Gábor* (sz. 1730 ápr. 8. † 1783); 9. *László* (sz. 1731 jul. † ?); 10. *Ferencz* (sz. 1733 okt. 5. † 1805 febr. 5.); 11. *Zsuzsánna* (utószülött: sz. 1735 okt. 30. † ?) kit 1760. vett feleségül *Sáry Pál* bönyi (Győr m.) és velétei (Zala m.) földbirtokos.⁴ Az összes gyermekek közül csak hatan értek felnőtt kort. Az özvegy még 1754-ben is élt, mert ekkor még perelt.⁵

¹ Érdekes, hogy az akkor Nagy-Bajomban szerepelt katolikus családoknak: Bakó, Kováts, Bátsmegyey, Szily, Jámbor — ma már egynek sincs hirmondója sem.

² Okányi Pál közlése.

³ Férje imádságos könyvébe (kiadta Molnár János Heidelbergben: 1620.) ezekkel a szavakkal jegyezte ezt be a bánatos özvegy: «Kedves Szivem idvezült Uramtól Isten a halál által elválasztott 21. Oct. 1735. Laktunk együtt 21. eszt. és 5. hétig! (E szerint 1714. szept. 16. esküdtek meg.) Isten nyugoszsza meg az örök életben — adjon boldog feltámadást!» Eredetije Kisasszondon.

⁴ Az adatok legnagyobbbrészt Sárközy János imakönyvébe vannak bejegyezve, részint a nagybajomi anyakönyvekben is feltalálhatók.

⁵ Orsz. Lev.: Táblai osztály 4—1435 és 4—4139.

1758-ban pedig Gábor fia az ő nevében adta el a pápai házat.¹

A fiuk közül János kapta Kis-Korpádót és tőle származik a család *idősebb u. n. kiskorpádi ága*, mely fiágon 1899 febr. 3. halt ki Sárközy Miklósban; Antal Kisasszondon telepedett le, tőle ered a család *ifjabb ága*, mely ma is virágzik; Ferencz és Gábor Nagy-Bajomban maradtak, de águk utódaikban kihalt és birtokuk szintén Antal maradékaira szált át.

Az idősebb u. n. kiskorpádi ág.

Az ág alapítója Sárközy János (sz. 1714 előtt Nagy-Bajomban, † 1758 febr. 9. Kis-Korpádon)² nejével *Iharosy Teréziá*-val,³ kivel esküvője 1737 márcz. 12 és 1738 jul. 14 között volt.⁴ Sárközy János összes nyilvános szereplése az egyházi térre szorítkozott.⁵ 1751 máj. 11. Pápán a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye gondnokává kérték fel. Ő volt a világiak közül az első, a ki ezt a tisztséget az egyházmegyében viselte. Különben takarékos vagyonszerző ember lehetett, mert 1750-ben mostoha anyjával megszerezte Kisasszondon Kenessey Istvánné sz. Szondy Zsuzsától azt a részt, a mit 1723-ban Kenesseyék kaptak adományba,⁶ 1754-ben pedig mostoha anyjával együtt perlekedett Szelestey Boldizsárral és Györggyel nagybajomi és jákói részirtokai, illetve a fiscussal, az elhunyt Kenessey István Szilas, Balhás, Gyöngöd, Ángyán és Bogárd nevű birtokai miatt.⁷ Gyermekei: 1. *János*, 2.

¹ Csornai konv. lev.: Proth. 15. folio 168. Nr. 161. Anno 1758.

² Szomajoni ref. anyakönyv.

³ Iharosy Gergely, neje Vajda Orsolya, gyermekeik: János, Ádám, György, Márton, István, Éva, Teréz 1715. febr. 21. Bécsben armalist nyertek (Királyi Könyvek: XXX. 434.). Lakóhelyük, közelebbi viszonyaik feltüntetve nincsenek és így bizonytalan, hogy az itt említett Terézia volt-e Sárközy Jánosné.

⁴ Mert előbb még nővérével, utóbb feleségével van mint keresztszülő a nagybajomi kath. anyakönyvbe bejegyezve.

⁵ Kis-Korpádra ref. levitát vitt be, a mi ellen 1747 szept. 26. a Marczaliban tartott közgyűlésen Lentz István veszprémi kanonok óvást tett; de természetesen Sárközy János is tiltakozott a beavatkozás ellen. (Somogy m. levéltára: Proth. VII. 431.)

⁶ Csornai konvent levéltára: Proth. 14. folio 128. nr. 105. Anno 1750.

⁷ Orsz. Lev.: Táblai osztály 4—1435 és 4—4139.

József, 3. *László* és 4. *Térézia* († 1795 decz. 3. Kadarkuton, eltemették Kis-Korpádon) *Gombay Andrásné*. Ezek közül:

Sárközy János († Kis-Korpádon 1806 máj. 25.) kétszer házasodott; első felesége *Gyulay Zsuzsánna*,¹ a második *Röth Katalin* (görög származásu kötsei nő) volt; korán elhunyt apja helyett ő volt testvéreinek is támasztéka, a mire — kivált az akkori türelmetlen időkben — nagy szükség is volt. Már 1761-ben kellemetlenségei voltak a korpádi imaház (capella) ujra építése miatt. Vallási buzgóságának élő tanuja a ma is álló kiskorpádi ref. templom, a melyet 1798-ban ő építtetett és a pap fizetésére is évente 60 frtot adott. Ugyancsak buzgóságának bizonyítéka az a 4000 ezüstforintos alapítványa, melyet 1798 febr. 1. tett az ujonnan megnyílt csurgói ref. gymnasium részére; ugyanennek ajándékozta 1800 jul. 20-ikán 211 kötetből álló latin, német, franczia, olasz stb. nyelvű könyvtárát. Mint minden jó és szépért lelkesülni tudó férfiú 1790-ben, már mint élemedett ember, lóra kapott és tagja volt annak a banderiumnak is, mely II. József halála után Bécsből Budára kísérte a magyar szent koronát. Első feleségétől hat gyermeke született: 1. *Mária Borbála* (sz. 1765 aug. 9.) elhalt; 2. *Zsuzsánna* (sz. 1766 okt. 3.) elhalt; 3. *Ágnes* (sz. 1767 okt. 3. † 1841 jan. 25.) *Magyary-Kossa Péterné*; ² 4. *Eszter* (sz. 1769 febr. 5.) elhalt; 5. *Kristóf* (sz. 1770 febr. 27.) ki már 1796-ban prókátor, 1803. szolgabíró volt, korán (1810—15 körül) elhalt, de a család ez ágát ő származtatta tovább; felesége: *Magyary-Kossa Erzsébet* (sz. 1769 † 1844 ápr. 30.) egy fiúnak: *Sándor*-nak adott életet; 6. *Farkas* (sz. 1773 okt. 28.) elhalt.

Sárközy Sándor (sz. 1797, † 1850 okt. 18. Kis-Korpádon) Somogymegye babócsai járásának szolgabírája, 1840—43 főszolgabírája volt. Feleségétől *Hollósy Eleonorá*-tól (sz. 1803, † 1836 szept. 12. Kis-Korpád) született gyermekei:

¹ Családi feljegyzésekben: Gyulasy, a szomajomi anyakönyvekben: Gyulay néven említik többször.

² Birt. Kajászó-Szent-Péteren (Fejér m.) és hogy itt, továbbá Nyék és Pettenden (Fejér m.) levő birtokait a végrehajtástól felszabadítsa, 1833 okt. 26. eladta Ajkán (Veszprém m.) levő részét Hertelendy Györgynek és nejének Milkovics Máriának 30 ezer pfértért. (Károly I.: Fejér m. tört. IV. 264.)

1. *Antónia* (sz. 1825), első férje: *Mészöly Vincze* (esk. 1844 decz. 26) székesfehérvári ügyvéd és mező-szentgyörgyi földbirtokos (M. Imre és Pázmándy Karolina fia), második férje: *Eltér Antal*, zenészerző.

2. *Miklós* (sz. 1827, † 1899 febr. 3. Kaposvár) ügyvéd,¹ kinek neje: *Hannvai Kovács Johanna*. Gyermekeik: a) *Margit* (sz. 1861.), b) *Irma* (sz. 1869.), férje: Varga Lajos, Somogy vmegye árvaszéki ülnöke; c) *Eugenia* (sz. 1872.) férje: Györy Vilmos.

3. *Eleonora* (sz. 1828 szept. 21, † 1900 jun. 16.) férje: *Madarász Károly* vrácsiki földbirtokos (M. Károly és Berzsényi Terézia fia). Esküvő: 1845 jul. 24. Kis-Korpád.

4. *Rozália* (sz. 1830 szept. 2. Kis-Korpád, † 1890.) férje; *Kotsi Horváth Béla* szilas-balhási birtokos (K. H. József és Nadasi Sárközy Judith fia), esküvő: 1846 decz. 15. Kis-Korpád.

5. *János* (sz. 1832 febr. 10, † 1835 ápr. 14.) és még három (László, Juliánna, Lőrincz) kis korában elhalt gyermek.

Sárközy János és Iharossy Terézia többi fiai sem tartották fenn soká a családot. Nevezetesen: *Sárközy József* (1798-ban már nem élt) és nejének *Gombay Borbáld*-nak ugyan öt fia volt, de azok kis korunkban elhaltak és csak az egyetlen *Pál* (sz. 1781 okt. 28. Kis-Korpádon † 1829 jun. 28. ugyanott) ért felnőtt kort, kinek két felesége is volt u. m. a) *Majláth Anna* (esk. 1799 jan. 29.), b) *Magyary-Kossa Erzsébet*, gyermekei azonban egyiktől sem maradtak.

Sárközy János és Iharossy Terézia harmadik fia volt *László* († 1795 márcz. 19. Kis-Korpádon), kinek *Kazay Krisztiná*-tól hat gyermeke született u. m.: 1. *Terézia*² († 1801). 2. *Antal* (sz. 1780 ang. 8. Kis-Korpádon, † 1828 jul. 10 ugyanott); 3. *László-Pál* (sz. 1786 jan. 12.) elhalt; 4. *Lajos* (sz. 1787 nov. 20. Kis-Korpád, † 1858 máj. 25.), ki az 1809. nemesi felkelésben mint őrmester, majd mint főhadnagy vett részt; 1824—40. babócsai főszolgabíró volt és mint ilyen, különösen a Dráva-szabályozás körül szerzett érdemeket, amennyiben annak

¹ 1841-ben ő ruházta fel pápai diák korában a katonaságtól kiszabadult Petőfit. (Roboz I.: a «Somogy» cz. lap 1897. márcz. 21. tárczájában.)

² Ennek halálára írhatta Csokonai: «Sárközy kisasszony halálára» című gyönyörű elegiáját.

kanyarulatain több átmetszést készítettett. 5. *Katalin* (sz. 1791 nov. 22. Kis-Korpád, † 1853 okt. 26.) előbb *Madarász Józsefné* utóbb *Vörös Mihályné*; 6. *Fuliánna* (sz. 1794 jul. 31. Kis-Korpád, † 1873 aug. 24.) Dercsikai *Huszár Antalné*.

Az ifjabb ág.

Sárközy János és második neje Sándor Zsuzsanna három fia: *Antal*, *Gábor* és *Ferencz* alapították a család ma egyedül élő u. n. ifjabb ágát. Mivel a két fiatalabb testvér leszármazói gyermekeiken túl nem terjedtek és csak Antal maradékai élnek máig, lássuk előbb amazokat.

Sárközy Gábor (sz. 1730 ápr. 8. Nagy-Bajomban, † 1783 Mező-Szent-Györgyön) közszereplése csak az egyházi térre szorítkozott.¹ 1758-ban anyja nevében eladta pápai kőházukat 160 frtért özv. Csuzi Cseh Pálné sz. Hajnal Teréziának.² Első felesége, *Sümeghy István* és *Panda Zsuzsa* leánya: *Zsófia* († 1762.) egy fiúval *Gáborral* ajándékozta meg, ki 1784-ben kir. táblai jegyző, 1807—13. a nagyváradi kamarai uradalom igazgatója (dominii cameralis præfectus), több vármegye táblabírája volt és utódok nélkül halt el. Második felesége *Magyary-Kossa Klára* volt, kinek gyermekei voltak: 1. *Fusztina* († 1818 jun. 8.), kit 1793 szept. 16. vett feleségül *Pálóczi Horváth Ádám* a költő, azonban 1808 jun. 16. szerződés szerint elváltak;³ 2. *Rozália*, ki *Tatay Dániel* feleségévé lett és 1829 jan. 30. a fejérmegyei Iszka-Szt-Györgyön levő birtokát elcserélte özv. Szokolay Mihályné sz. Bóné Klára székesfehérvári házáért.⁴ 3. *Zsigmond* (sz. 1779, † 1815 febr. 24.), kinek leszármazói nem voltak és így Gábor ága benne kihalt. 1796 aug. 23. özvegy anyja a Noszlopon (Veszprém m.) levő Sárközy-birtokot neki adta át, a békási birtokot pedig elidegeníteni készült, a mi ellen Horváth Ádám tiltakozott.⁵

¹ 1770. márcz 25. a pápai ref. egyház beválasztotta abba az 5 tagu bizottságba, a melynek feladatát a város vallásgyakorlatának visszaszerzése képezte. (Liszky: A pápai ref. egyház levéltára 133. lap.)

² Csornai konv. lev.: Proth. 15. folio 168. Nr. 161. Anno 1758.

³ 1810 máj. 19. egyezségüket a zalavári convent előtt visszavonta. (Zalavári konv. lev. Proth. Y. 24—3.)

⁴ Károly J.: Fejér m. tört. IV. 253.

⁵ Zalavári konv. lev.: Proth. P. 216 7.

Sárközy Ferencz (sz. 1733 okt. 5. Nagy-Bajomban, † 1805 febr. 5. ugyanott) köztéren nem szerepelt, de az 1717-ben elárvult nagybajomi ref. egyháznak ő volt egyik legbuzgóbb támogatója, mignem az 1792-ben újra életre kelt.¹ Felesége *Kutas Eszter* († 1822 szept. 28. Nagy-Bajom), gyermekeik:² 1. *Lajos* (sz. 1777 aug. 12. keresztelték Kutason, † 1843 jun. 17. Némedi, Tolna m.), ki az 1809. felkelésben, mint hadnagy vett részt; birtoka a Szill melletti Magyaród volt, mit utóbb unokatestvére István vett meg, ő maga pedig Némedibe költözködött. 2. *Eszter* (sz. 1779 jun. 15, † 1807 decz. 25. Nagy-Bajomban) Rózsás Lajosné, már 18 éves korában elhalt, egyetlen leányát, *Esztert Balassa József* vette feleségül.

Sárközy Antal (sz. 1726 jun. 5. Nagy-Bajomban, † 1779 máj. 3. Kisasszondon) közhivatalt nem viselt; az ő korában protestáns embernek ezen a téren nem igen kedvezett a szerencse. De maradandó emlékü munkásságot fejtett ki a családja multjára vonatkozó adatok felkutatásában.³ A család régebbi történetére vonatkozó adatokat országszerte felkutatatta és hogy többet ne említsünk, pl. a leányági rokonoknál Nadasdon 1753 máj. 13. megtalálta az 1510-iki czimerlevelet.⁴ A multakon épülve 1756 febr. 9. Somogy vármegyétől nemesi bizonyítványt vett ki és abba nemcsak apja összes hivatalos állásait, de Komárom vármegyétől 1679-ben és Győr vár-

¹ A vallás gyakorlat fentartására az elárvult egyházakban «notarius» czim alatt az egyházmegye titokban tanítókat rendelt; ilyen volt Nagy Bajomban is, mint ezt Sárközy Ferencznek egy 1758 decz. 16. fenmaradt levele tanúsítja, a melyben a megszólítás «Tiszt. Komám Uram» és az *egyház* meszebből kér kölcsön. (A nagybajomi ev. ref. egyház levéltára.)

² 1772 máj. 29. Sárközy Ferencz felhatalmazta testvérét Gábort, hogy Pápán a Pálosok szomszédságában levő házukat — mivel az igen távol esik tőlük — a Pálosoknak eladhassa (A pápai benczésekkel szemben levő sarokház lehetett.). Zalavári konv. lev.: Proth. H. 449.

³ Apját 9 éves korában elvesztette, a ki viszont körülbelül 20 éves lehetett mikor árvaságra jutott és Somogyba költözött. Miután Somogyba alig került valami családi irás. — így a családi szájhagyományoknak is nyoma veszett annyira, hogy pl. Sárközy Antal nagyapján tul képtelen volt a leszármazást felkutatni.

⁴ Az egykoru másolat a családi iratok között ma is meg van.

megyétől 1685-ben nyert nemesi bizonyítványait is teljes szövegükben bele foglaltatta.¹

Egyedül az egyházi tér volt az, a hol a nyilvános szerepléstől nem tartózkodott. 1760 jun. 4. a belsősomogyi ev. ref. egyházmegye gondnoka volt és ezt az abban az időben igen sok gondnal és felelősséggel járó állást hiven betöltötte. Élénken tanuskodik erről az a család birtokában levő nagy jegyzőkönyv, a melybe az egyházmegye életére vonatkozó minden egykoru okiratot és eseményt összegyűjtött.²

A lelkiek mellett az anyagiakat sem hagyta veszendőbe menni és apjától örökölt szép vagytonát továbbra is együtt igyekezett tartani; így 1747 márcz. 24. *Nagy-Bajom* részeire, *Korokna*, *Ldk*, *Kak*, *Lencsen* pusztákra Pálffy János gr. nádor új adománylevelet állított ki özv. Sárközy Jánosné, mostoha fia János, továbbá gyermekei: Antal, Gábor, Ferencz, Juliánna és Zsuzsánna részére; ³ 1751 jan. 9 ikén pedig *Kisasszond*-ra szereztek új nádori adományt.⁴ Ezek a levelek az ő gondoskodásának tanujelei.

1752 aug. 23. feleségül vette *Szántó Ágnes*t, *Szántó István*⁵ ezereades (colonellus) és *Pap Judith* leányát a veszprémmegyei *Ádáz-Tevel*-en. Házasságukból született gyermekeik: 1. *Pál* (sz. 1754. Kisasszondon, †), 2. *Antal* (sz. 1755. Kisasszondon, †), 3. *Antal* (sz. 1756. Kisasszondon, †), 4. *István* (sz. 1759 ápr. 22. Kisasszondon, † 1845 aug. 29. Nagy-Bajomban), kiről bővebben lesz szó alább, 5. *Gáspár* (sz. 1766. Kisasszondon, † 1768 jul. u. o.), 6. *Károly* (sz. 1771 aug. 14. Kisasszondon, † 1828 jun. 3. u. o.) szolgabíró, neje Győri Eszter (sz. 1773, † 1836 szept. 16. Kisasszond), kinek azonban utódai nem maradtak.⁷

¹ Eredetiben a családi iratok között van.

² Czime: Industria Antonii, Gabrielis et Francisci Sárközy de Nadasd, Adnotatae Possessionis Dominorum Terrestrium Curatum. Anno dni MDCCCLII. Die 20. Julii Papae. 388 nagy írott lap, legnagyobb részben Sárközy Antal írása. A családi iratok között.

³ Eredetije a családi iratok között van.

⁴ U. o. eredetiben.

⁵ Szántó István Pápán lakott, de a betiltott vallásgyakorlat miatt Tevelen kellett az esküvőt megtartani.

⁶ Anyakönyvezve Gigén van.

⁷ Károly 1809 decz. 8. tekintettel arra, hogy a nemesi felkelésre nagy költségei voltak, *diávi* (Zala m.) és *kamondi* (Vas m.) pusztákban levő részbirtkait 24,000 frtéért

Turul. 1906. III.

Sárközy István és utódai.

Sárközy István (sz. 1759. ápr. 22. Kisasszondon, † 1845. aug. 29. Nagy-Bajomban) 86 évet betöltő rendkívüli hosszú életpályája Magyarország legváltozatosabb korszakát öleli magába: Mária Terézia idejében született és átélve II. József és II. Lipót korát, megérte még, új Simeonként, a nagy Széchenyi újra ébresztő, lávas működését is! Iskoláit Abán (1765.), Pozsonyban (1769.), Sopronban (1771.) és Debreczenben (1775.) végezte, majd patvarista lett, mig nem 1781 febr. 15. a 33. sz. gyalogezredbe lépett magán hadapródnak. Csakhamar elérte a hadapród-örrmesterséget és 1783-ban a magyar nemesi testőrségbe való felvételét kérelmezte, ami azonban nem sikerült neki. A katonaságtól hamarosan megvált és Széchenyi Ferencz gróf pécsi kerületi biztos 1785 nov. 23. Somogyban aljegyzővé tette. Ettől kezdve végig emelkedett a vármegyei hivatalok minden fokán. Volt: ellenőr (1786 decz. 2.), éllemezési biztos (1788. Nagykanizsán, a török háboru alatt), főadószedő (1788 okt. 2-től 6 évig, majd 1807 nov. 1—1815 ujból), közben táblabíró (1790. febr. 25.) is lett,¹ majd főszolgabíró (1794 aug. 15—1801 jan. 17). Ez alatt többször jelölték az alispánságra is de azt — úgy látszik az akkori vallási türelmetlenség miatt² — csak 1824-ben nyerhette el. Ettől fogva 1836 nov. 24-ig, mint Somogy vármegye közbecsülésben álló³ másodalispánja szerepelt, a mikor végleg visszavonult. Érdemei elismerésül 1837 ápr. 6. az akkoriban előkelő «consiliarius» czímet kapta — saját feljegyzése szerint: «ingyen!»

A vármegyei szolgálattal párhuzamosan az egyház ügyeinek intézésében is buzgó részt vett: 1793-tól kezdve haláláig, összesen 52 évig a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye gondnoka volt. Már az 1791. budai zsinaton felvetette egy Somogyban felállítandó ref. gymnasium eszmé-

Festetich György grófnak eladta. (Zalavári Conv. Lev.: Proth. Y. 117—120.)

¹ Ugyanebben az évben a Szent Koronát kíséző vármegyei bandériumnak is tagja volt unokatestvérével Sárközy Jánossal együtt.

² Kazinczy Ferenczhez írt levelei szerint. (Kazinczy F. levelezése III. 457—60. 497. VII. 280.)

³ Szigoru, de igazságos bánásmódja még ma is él az emlékezetben.

jét és erre a célra Nagy-Bajomban ingyen telket ajánlott fel; de ezt az uttörő jó szándékot hamarosan felülmutta Festetich György gróf ajánlata, a ki kijelentette, hogy hajlandó a reformátusoknak Csurgón saját költségén egy gimnáziumot felállítani. Az ige így csakhamar testté vált; a nemes gróf, Sárközy István ösztönzésére 1794 ápr. 26. Zala-Egerszegen aláírta az alapító levelet és ezzel biztosítva lett e maig is virágzó iskola létesítése.¹

Az építés és berendezkedés körül az alapító gróf jobbkeze szintén Sárközy István volt, ki — a részletek ismertetése nagyon messze vezetne — ezzel magának örökre elévülhetetlen érdemeketszerzett.

Sárközy István nagybajomi háza a vármegyének egyik állandó középpontja volt és a művelt házi ur korának úgy szólván minden nevesebb férfiával összeköttetésben állott. Barátságban élt rokonával ² *Pálóczi Horváth Ádámmal*, a költővel, ki 1797—1812. szintén Nagy-Bajomban lakott és 1820 jan. 28. ott is halt meg. A Niklán lakó *Berzsenyi Dániel*-lel szintén jó viszonyban volt és összeköttetésüket a költő igen nagyra becsülte.³ Magához vette *Csokonai Vitéz Mihályt* és nemcsak a legszivesebben látta családjá körében (1798 jun. végétől 1799 máj. végéig volt Nagy-Bajomban), de finom izlésével nem kis befolyással volt pongyolaságainak mérséklésére, sőt a legnagyobb figyelmet tanusítva iránta, a csurgói gimnáziumban preceptori álláshoz juttatta, majd később is, a mikor Somogyból végkép eltávozott, fentartotta vele a jó viszonyt.⁴

¹ Csire István: Csurgó multja (kézirat a gymnasium levéltárában, egyes részletek megjelentek a Czelder-féle Figyelőben); Héjas Pál: A csurgói gymn. története (az 1895. értesítőben).

² Horváth második neje Sárközy Jusztina volt, kivel 1793 szept. 16. esküdött meg, de 1812-ben végleg elváltak.

³ Teleki László gr. somogyi főispán beiktatásakor 1812. Berzsenyi így írja le Kazinczynak a vele történeteket: «Ezen solemnitással az a becsület ért engem kicsinyben, a mi Téged a Diétán nagyban. Ebéd felett Sárközy István ur hozzám jött és megcsókolt, estve pedig b. Prónay Sándor a nagy palotába hivatott és mint poetát az egész közönség jelenlétében megköszöntött. Köszönd meg nekik, hogy a magyar literatúrát én bennem megtisztelték. Ők ezt megérdemlik és Tőled igen kedvesen veszik». (Kazinczy és Berzsenyi levelezése XLVI. LI. levél.) (Grünwald: A régi Magyarország 99. lap.)

⁴ «Dorottya»-ja is a somogyi vig napok alatt készült és később Csokonai, annak eredetijét elvesztvén, Sárközy

De talán mindenek felett leginkább *Kazinczy Fercncz*, az írók feje tüntette ki barátságával, kinek a Dunántul legbuzgóbb hive volt és az is maradt mindvégig.¹ Iróbarátaival való összeköttetése Sárközy Istvánt magát is kísérletekre serkentette: Blumauerből és Schubertből fordítgatott² eredetiben pedig fenmaradt egy «Távolság előadó könyvecské»-je (Buda 1811.), a mely Somogyra vonatkozik és kéziratban «Az angliai hitvallás stb.» című egyházi munkája.³

Sárközy István neje Chernelházi Chernel Eszter (sz. 1771 jan. 16. Tömörd, Vas m. † 1829 jan. 17. Nagy-Bajom) volt, kivel 1787 aug. 17. esküdött meg Egyházas Rádóczon (Vas m.). E házasságból 9 gyermek származott, de felnőtt kort csak 4 ért belőle⁴ u. m.

I. Judith (sz. 1788 jul. 27. Nagy-Bajom, † 1853 jan. 10.). Férje: Kocsi Horváth József (esk. 1805 nov. 11. Nagy-Bajomban.)

II. Albert (sz. 1790 jan. 1. Kaposvár, † 1860 febr. 20. Kisasszond). Tanulmányait Csurgón, mint Csokonai tanítványa kezdte (1799.), Debreczenben folytatta (1801—5.) és Pesten fejezte be. Apja nyomdokain indulva 1813 jan. 25. Somogy vármegye aljegyzője, 1830 aug. 8. főjegyzője lett és ezt az állást oly sikerrel töltötte be, hogy ékes tolla és jeles szónoklatai elismerésül a vármegye, arany tollal és ezüst tintatartóval

Istvántól kért róla másolatot. «A Fársángot» — írja költőnköz Nagy Bajomból 1801. szept. 24 — «rövid nap elküldöm, ha leiratom; ez ugyancsak megkerült a haramjék maradványiból, de fájdalom az a kedves kellemes Köszöntő, melyet magunk is már sokat kerestünk, oda van». Itt arra történik célzás, hogy egy fellázadt ujonczcsapat (velites) 1800 nov. 11. nagybajomi ujonnan épült házát kirabolta, a mely alkalommal családjával együtt, saját élete is veszedelemben forgott és ennek felavatására készühetett a Köszöntő is.

¹ Levelezésüket kiadta a M. Tud. Akadémia.

² Kazinczy F. Levelezése: II. 415. IV. 111—12. VIII. 489.

³ A debreczeni főiskola könyvtárában.

⁴ Utódait a legjobb körülmények között hagyta, úgy hogy azok közel 10,000 holdon osztoztak: a) *Judith* a Komárommegyei Aranyos, Ekel, Megyerics, Ócsa és Nagy-Keszin kapott birtokot és Komáromban házat, b) *Albert* Kisasszondot, Magyaródot és a diási szőlőt, c) *Erzsébet* Gyönk, Gerenyás, Szabaton Tolnamegyei birtokokat, d) *Kázmér* Nyék, Pettend, Bodmér, Gárdony fejmegyei birtokokat kapta, míg Nagy Bajom közös maradt, de utóbb Albert magához váltotta. (1846 ápr. 15. és 1850 máj. 5. kötött osztályos egyezség.)

tüntette ki.¹ 1836 nov. 24-ikén közfelkiáltással másodalispánná választották, majd 1840. jan. 20. első alispán lett. Közben 1832—36. a vármegye követe volt a híres pozsonyi diétán, 1848 jun. 4-ikén pedig Szemere Bertalan belügyminiszter arról értesítette Somogy vármegyét, hogy az 1848. XIX. t.-cz. erejénél fogva István kir. herceg nádor, Sárközy Albertet a vármegye főispánjává nevezte ki. Hogy ez a kinevezés mennyire megfelelt a közönség kívánságának és milyen népszerű embert ért, mutatja az a körülmény, hogy azt a jun. 17-iki közgyűlés nemcsak a legnagyobb lelkesedéssel vette tudomásul, de 36 évi buzgó szolgálatának méltatása mellett, jegyzőkönyvileg elismerést szavaztak neki. Mint főispán az akkori szervezet szerint a főrendiháznak is tagja volt, hol az alakuló gyűlésen (jun. 5.) mindjárt jegyzővé választották.² Majd sötét felhők tornyosultak az égen! A horvátok mozgolódására 1848 szept. 11. kormánybiztossá nevezték ki és megbízták a Dráva mentének megvédésére felállítandó nemzetőrség toborzásának szervezésével. Ez azonban már akkor későn volt, mert Jellasich már Berzencze táján járt és csakhamar keresztül vonult az egész vármegyén. Rövid idő múlva december elején Stiria felől közeledett egy osztrák sereg és 1849 jan. 15. Burits János báró császári tábornok Nagykanizsáról arról értesítette a jan. 19. együtt ülő vármegyei gyűlést, hogy a vármegye «békés» megszállására indítja seregét, egyben kijelentette, hogy a vármegye kormánya az ő hatalma alatt áll. Természetesen ezzel a vármegye további működése megszűnt és a nyomasztó helyzetben kénytelen volt a hatalom előtt meghajolni. Hiszen ekkor már az ország fővárosa is meghajolt Windischgrätz előtt és a magyar kormány Debreczenbe menekült.

Febr. 1. már Czindery László volt Somogy vármegye kir. biztosa, majd ismét a hazafias elemek kerültek felül és a máj. 7. közgyűlésen Noszlopy Gáspár kormánybiztos vezette a vármegyét. Sárközy Albert ekkor már — a debreczeni függetlenségi nyilatkozattól (ápr. 14.) is lehangolva — félre állt az ár sodra elől. És

¹ Ma is meg van Kisasszondon.

² Kivüle a jegyzők Andrassy Gyula gr., Radvánszky Andor és Podmaniczky Frigyes br. voltak.

talán ez volt a szerencséje, mert ellenkezőleg ő is Noszlopy szomorú sorsára jutva, a vértanuságon végezhetne volna. Így is Kisasszondra internáltak és csak az 50-es években kapott amnestiát.

Nemcsak a megyei, de az egyházi téren is apja nyomdokain járt és a belső-somogyi ev. ref. egyházmegyének 1830 tól haláláig gondnoka volt.

1823-ban vette feleségül (esküvő Bucus, Vas m.) unokatestvérét, *Chernelházi Chernel Juliánát* (sz. 1802 márcz. 16. Kőszeg, † 1842 aug. 7. Nagy-Bajom) Chernel György és Zmeskál Terézia leányát. Gyermekük:

1. *Titusz* (sz. 1824 jul. 7. Nagy-Bajom, † 1894 decz. 25. Kisasszond), 1848. nemzetőrhadnagy volt és részt vett a schwecháti csatában (okt. 30.), 1856—61. siklósi főbíró, majd 1865—68. Somogy vármegye főjegyzője volt. Megírta a kisasszondi ev. ref. egyház történetét.¹ Neje (esküvő: Bécs 1859 nov. 26.): Szentgyörgyvölgyi Zsoldos Ida (sz. 1834, † 1900 jan. 8. Kisasszond), Zsoldos Ignác és Soós Erzsébet leánya. Gyermekük:

a) *Erzsébet* (sz. 1861 okt. 25. Kisasszond), férje: Hegyeshalmi Fischer Sándor dr., előbb Győr m. főjegyzője, majd orsz. képviselő.

b) *György* (sz. 1863 decz. 23. Kisasszond), Somogy m. barcsi járásának főszolgabírája, (megválasztották 1901 aug. 1). Neje: Éhn Sarolta (Éhn Sándor és Paray Irma leánya), esküvő: 1898 jun. 11. Nagy-Atád. Birtoka: Kisasszond. Gyermekük: a) *Zoltán* (sz. 1899 márcz 13 Barcs). b) *Titusz* (sz. 1900 okt. 2. Barcs, † 1904 jul. 29. Barcs). c) *Zsófia* (sz. 1905 aug. 10. Barcs).

c) *Folán* (sz. 1865 ápr. 24. Kisasszond), férje: Rohonczy István kir. törvényszéki bíró.

2. *Emília* (sz. 1826 aug. 11. Nagy-Bajom, † 1888 jan. 30. Kecskemét), férje: Balászfalvi Kiss Miklós a Jász-Kun kerületek főkapitánya és Kecskemét sz. kir. város főispánja.

3. *Ilona* (sz. 1829 jun. 23, † 1835 nov. 30).

4. *Dénes* (sz. 1831 szept. 20. Nagy-Bajomban, † 1891 jun. 4. Nagy-Bajomban) 1848—49. honvéd főhadnagy (a 28. és 118. zászlóaljnál), részt vett a nevezetesebb csaták közül az isaszeghi, váci, nagysarlói, komáromi és több kisebb csatákban, jelen volt Buda ostrománál, az oroszok ellen a

¹ A Dunántuli ref. egyházkerület 1875. névtárában

bányavárosokban és végre Világosnál, majd utána 1½ évig besorozott császári katona volt (az 59. sz. gyalogezredben), mignem atyja 500 pftért kiváltotta. 1861. az újjá alakult Somogy vmegye I. aljegyzője; ugyanakkor a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye tanácsbírája, majd 1879 márcz. 18-tól haláláig gondnoka volt. Neje (esk. 1856 nov. 26. Jákó, Somogym.¹): Györgyfalvi Csépan Apollonia (sz. 1840 febr. 8. Jákó † 1877 ápr. 1. Nagy-Bajom, Cs. József és Domaniczki Domaniczky Mária leánya). Gyermekük:

a) *Fúlia* (sz. 1858 ápr. 14. Nagy-Bajom).

b) *Ilona* (sz. 1859 szept. 2. Nagy-Bajom). Férje: Jalsovai Jalsoviczky Lajos kir. ítélőtáblai bíró, Győr. Esküvő: 1880 jul. 26. Nagy-Bajom.

c) *Fenő* (sz. 1861 márcz. 22. Nagy-Bajom). Neje: Beretvás Mária (sz. 1874 márcz. 3. Nagy-Kőrös, B. János és Dabasi Halász Apollonia leánya), esküvő: 1892 jul. 10. Nagy-Kőrös. Birtoka és lakása: Nagy-Bajom. Gyermekük: a) *Apollonia* (sz. 1893 jun. 14. Nagy-Bajom), β) *Dénes* (sz. 1894 okt. 9. Nagy-Bajom), γ) *Katalin* (sz. 1897 ápr. 16. Nagy-Bajom), δ) *Antal* (sz. 1898 ápr. 29. Nagy-Bajom), ε) *János* (sz. 1900 szept. 8. Nagy-Bajom).

d) *Irma* (sz. 1863 jun. 27. Nagy-Bajom). Férje: Hertelendi és Vindornyalaki Hertelendy Andor földbirtokos, Csákány. Esküvő: 1882 aug. 26. Nagy-Bajom.

e) *Földán* (sz. 1865 máj. 1. Nagy-Bajom). Férje: Paiss Mihály dr. főszolgabíró († 1903 decz. 14. Marczali). Esküvő: 1885 máj. 30. Nagy-Bajom.

f) *Irén* (sz. 1867 aug. 28. Nagy-Bajom). Férje: Jalsovai Jalsoviczky Géza gépészmérnök. Budapest. Esküvő: 1886 decz. 23. Nagy-Bajom.

g) *Imre* (sz. 1869 ápr. 15. Nagy-Bajom), okleveles mérnök, 1891—1902. kir. kulturmérnök. Neje: Nyirlaki Tarányi Mária (sz. 1877 szept. 18. Pusztaszent-László, Zalam. T. Ferencz és Riefel Mária bárónő leánya). Esküvő: 1895 szept. 28. Sümeg. Birtoka és lakása: Nagy-Bajom. Gyermekük: a) *Gabriella* (sz. 1896 nov. 5. Budapest VIII), β) *Eszter* (sz. 1899 febr. 3. Budapest VIII).

5. *Béla* (sz. 1833 jul. 19. Nagy-Bajom, † 1905 jan. 12. Kaposvár), 1861. babócsai szolgabíró, 1869—71 a szilli választókerület balközépi orsz.

¹ Eskette: Körmendy S. kisasszondi lelkész.

képviselője, 1867 a külső-somogyi ev. ref. egyházmegye tanácsbírája, 1895 óta haláláig gondnoka. Neje: Nadasdi Sárközy Laura (sz. 1837 ápr. 30. Nyék, † 1880 ápr. 24. Szill, S. Kázmér és Csanády Johanna leánya). Esküvő: 1858 ápr. 29. Nyék. Gyermekük:

a) *Béla* (sz. 1859 márcz. 13. Kisasszond), 1883 szolgabíró, 1887. csurgói, 1893. kaposvári főszolgabíró, 1904 febr. 1. óta Somogy vármegye alispánja. Neje: Lehner Erzsébet (L. Vilmos és Vései Véssey Irma leánya). Esküvő: 1890 szept. 9. Vése. Gyermekük: a) *Ilona* (sz. 1891 aug. 11. Csurgó), β) *Irma* (sz. 1893 máj. 27. Csurgó), γ) *Laura* (sz. 1894 aug. 19. Kaposvár).

b) *Géza* (sz. 1860 aug. 9. Pettend, Fehérm.). Neje: Windsori Martyn Erzsébet (M. Róbert és Hankensteini Hanke Francziska leánya). Esküvő: 1885 aug. 1. Tur (Somogym.) Lakás: Kaposvár. Gyermekük: a) *Róbert* (sz. 1886 márcz. 25. Babod), β) *Géza* (sz. 1887 okt. 27. Babod), γ) *Olívia* (sz. 1890 jan. 30. Babod).

c) *Johanna* (sz. 1862 febr. 9. Szabás).

d) *Vilma* (sz. 1863 máj. 9. Szabás) özv. Szizgethy Ignác dr.-né.

e) *Andor* (sz. 1865 nov. 19. Szill). Neje: Bárány Emilia (B. Gyula és Óhidi Legman Klotild leánya). Esküvő: 1896 ápr. 28. Csurgó. Lakás: Csurgó. Gyermekük: a) *Béla* (sz. 1897 szept. 27. Csurgó), β) *Sándor* (sz. 1898 nov. 29. Csurgó), γ) *Elemér* (sz. 1900 jun. 10. Csurgó), δ) *Imre* (sz. 1903 febr. 20. Csurgó), ε) *László* (sz. 1904 decz. 22. Csurgó).

f) *Emilia* (sz. 1868 febr. 8. Szill), 1. férje: Andorka Elek dr., 2. férje: Plachner Sándor főszolgabíró. Kaposvár.

g) *Hermán* (sz. 1869 okt. 28. Szill). Férje: Bóné Kálmán szolgabíró. Csurgó.

h) *Laura* (sz. 1874 szept. 5. Szill), férje: Boda József. Esküvő: 1900 jun. 9. Kaposvár.

i) *Berta* (sz. 1878 máj. 24. Szill).

6. *Vincze* (sz. 1834 aug. 30. Nagy-Bajom, † 1884 ápr. 14. Kisasszond). Neje: Huszár Johanna (sz. 1847 aug. 7., H. Pongrácz és Kenessey Johanna leánya). Esküvő: 1864 decz. 19. Szilas-Balhás. Birtoka: Kisasszond. Gyermekük:

a) *Flóra* (sz. 1866 ápr. 26. Kisasszond) özv. Stark Elekné.

b) *Mária* (sz. 1868 máj. 6. Kisasszond).

c) *József* (sz. 1870 jul. 16. Kisasszond), gyógy-

szertár-tulajdonos. Neje: Tóth Dianna (T. Arthur és Heider Liszka leánya). Esküvő: 1903 nov. 17. Balatonfő-Kajár. Lakás: Balatonfő-Kajár. Gyermekük: *a) Géza* (sz. 1904 aug. 8. Balatonfő-Kajár), *β) Főzsef* (sz. 1905 aug. 20 Balatonfő-Kajár).

d) *Anna* (sz. 1872 ápr. 16. Kisasszond).

e) *Vincze* (sz. 1877 decz. 16. Kisasszond), tatarékpénztári tisztviselő Curgón.

f) *Kálmán* (sz. 1879 decz. 16. Kisasszond) tatarékpénztári tisztviselő Kaposváron.

7. *Odön* (sz. 1838 márcz. 25. Nagy-Bajom, † 1872 aug. 20. Kisasszond), neje: Chernelházi Chernel Irma (Ch. Ferdinánd és Bertha Mária leánya). Esküvő: 1865 jun. 14.

III. *Erzsébet* (sz. 1791 decz. 3. Nagy-Bajom, † 1844 márcz. 12. Alsó-Pél, Tolnam.), férje: Papi Visoly János. Esküvő: 1810. Nagy-Bajomban.

IV. *Kázmér* (sz. 1799 márcz. 10 Nagy-Bajom, † 1876 febr. 22. Pettend, Fehérm.) 1820 körül költözött át a család fehérmegyei birtokára Nyékre,¹ ezzel megalapította a fehérmegyei ágazatot. 1822-ben aljegyző, 1828-ban szolgabíró, 1832-ben főszolgabíró, 1836-ban Fehérm. másod alispánja,² 1844-ben első alispánja lett. E mellett 1836 és 1839—40-ben követ is volt és a Dessewffy Aurél gr. konzervatív pártjához csatlakozott. 1845-ben alispánból neveztek ki a kir. táblához az urbéri osztály elnökévé, 1847-ben pedig István kir. herceg nádor, alnádorrá nevezte ki. A szabadságharc után pettendi birtokán tartózkodott és gazdálkodott, közben küzdött a protestánsok jogainak megnyirbálására kiadott patens (1859 szept. 1.) ellen és tevékeny részt vett az egyházi ügyekben is mint a vértessaljai ev. ref. egyházmegye gondnoka. Ott volt a Sczitovszky primás által (1860 decz. 18.) Esztergomba összehívott értekezleten is, a melynek célja az országgyűlés összehívása volt. Az alkotmányos élet beköszöntével (1861.) a csákvári kerület kép-

¹ «Nyék és Pettend $\frac{1}{3}$ részét, mely a Chernel-ágat illeti, a bodméri és gárdonyi határokon levő járulékokkal együtt, összesen mintegy 935 holdat» az 1846. osztózkodásnál Sárközy Kázmér kapta. (Osztálylevél.) Nyék és Pettend eredetileg a Kutass-családé volt. Magyary-Kossa Józsefné sz. Kutass Borbála leányát Juliánát feleségül vette Chernel Jób, kinek leánya volt Sárközy Istvánné sz. Chernel Eszter.

² Sárközy Istvánnak mind a két fia 1836-ban lett alispán, egyik Somogyban, másik Fehér megyében.

viselőjévé választotta. Vay Miklós br. kancellársága idejében 1860. a hétszemélyes tábla bírása lett és nyugalomba vonulásakor (1869.) a Szent István rend kiskeresztjét kapta. Neje: Telegdi Csanád Johanna (sz. 1810, † 1860 jan. 12. Cs. György és Kovásznai Kovách Eleonora pettendi birtokosok egyetlen leánya). Esküvő: 1826 aug. 20. Nyék. Gyermekük:

1. *Zsófia* (sz. 1827 nov. 17., † 1874 márcz 6.). Férje: Baracska Szüts Adolf. 1868—69. Fehérm. alispánja.

2. *Johanna* (sz. 1830 jun. 17.). Férje: Szamosujvár-némethi Dániel László 1848. huszárkapitány, Versecz polgármestere és országos képviselő († 1888. jan. 21.). Birtoka és lakása: Pettend.

3. *István* (sz. 1834 máj. 31., † 1862 jan. 10.).

4. *Albertina* (sz. 1835 jul. 30.). Férje: Kenesei Kenessey Lajos földbirtokos (K. Károly és Bátor Sigray Amália fia (sz. 1839 aug. 27.). Esküvő: 1862 máj. 4. Birtoka és lakása: Pettend.

5. *Kázmér* (sz. 1839 márcz. 2. Pettend † 1906 febr. 21. Székesfehérvár). 1856—59. hadnagy az 1. sz., 1859—61. a 6. sz. (würtenbergi) huszárezredben. 1883—91. csendőrfőhadnagy. Neje: Somogyi Hollósy Petronella (sz. 1835 febr. 15. Baracska † 1906 jan. 20. Székesfehérvár). H. Károly főszolgabíró és Mészöly Eszter leánya). Esküvő: 1863 márcz. 4. Lakása: Székesfehérvár. Gyermekük:

a) *Ezter* (sz. 1864 szept. 18, † 1869 ápr. 5.).

b) *Kázmér* (sz. 1866 decz. 5.). Lakása: Budafok. Neje: Mihalovics Éva. Gyermekük; a) *Juliska*, β) *Ilka*, γ) *Sára*, δ) *Margit* Petronella (sz. 1902).

c) *Főzsef* (sz. 1869 nov. 14., † 1886 máj. 27.).

d) *Sarolta* (sz. 1871 máj. 30.). Férje: Tótváradi Kornis Boldizsár szolgabíró, Székesfehérvár. Esküvő: 1897 máj. 18. Székesfehérvár.

e) *Károly* (sz. 1872 decz. 1., † 1895 decz. 18.).

6. *Laura* (sz. 1837 ápr. 30, † 1880 ápr. 24. Szill). Férje: Nadasdi Sárközy Béla.

7. *Vilma* (sz. 1841 jan. 30.). Férje: Dercsikai Huszár Ágost (sz. 1830 aug. 19.), Fehérm. alispánja.

8. *Aurél* (sz. 1845 jun. 12. Pettend). 1872—78. szolgabíró, 1878—85. a csákvári és karczagi kerület képviselője, 1885—1894. Fehérmegye alispánja volt. 1894 aug. 10. 1905 nov. 10. Ko-

márom vármegye és Komárom sz. kir. város főispánja. 1892 júl. 26. a III. oszt. vaskoronarendet, 1893 ápr. 12. cs. és kir. kamarás-ságot, 1897 szept. 15. a tatai hadgyakorlatok alkalmával II. Vilmos német császártól a II. oszt. koronarendet, ugyanakkor a Ferencz József-rend középkeresztjét, 1905 nov. 10. buzgó és sikeres szolgálatainak elismeréséül a Szent István-rend kiskeresztjét nyerte. 1902 jun. 27. óta a drégelypalánkai ev. ref. egyházmegye gondnoka. Neje: Gencsi és Érmihályfalvi Gencsy Ida (G. Ferencz és Veresmarti Veresmarty Borbála leánya). Esküvő: 1870 febr. 22. Birtokai: Pettend és Alap (Fehérm.). Lakása: Pettend. Gyermekei:

a) *Margit* (sz. 1872 máj. 2. Pettend). Férje: Kellemesi Melczér Géza cs. és kir. kamarás. Esküvő: 1890 aug. 16. Nyék.

b) *István* (sz. 1874 aug. 14. Pettend), tartalékos dzsidás hadnagy, földbirtokos. Neje: Dancózi Steiger Melanie (St. Gyula és Calderoni Ida leánya). Esküvő: 1899 okt. 28. Budapest. Lakása és birtoka: Tükrös (Fehérm.). Gyermekei: a) *István* (sz. 1900 aug. 6. Kis-Velencze), b) *Kázmér* (sz. 1902 szept. 22. Kis-Velencze).

* * *

Hátra van még, hogy a Sárközy család czimeréről mondjuk el azt a keveset, a mit az idő által el nem pusztított adatokból meg lehet állapítani. Az 1510. évi czimerlevél, mint korábban már említettem, régen a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában van. 1772-ben még a család egyik ágának leányági örökösénél volt Nadasdon. A mennyire a családi feljegyzésekből kivethető, Sárközy Antal (sz. 1726. † 1779.) — ki a családi iratoknak és leszármazásnak igen gondos kutatója volt — a czimerlevelet a jelzett időben Gál Györgyné, sz. Bek Ilona (utóbb Ambrus Pálné) — kihez a napa Gál Györgyné sz. Sárközy Magdolna révén került — kezén találta meg és a czimerrel egy ma is meglévő egyszerű másolatot készített. Ugyancsak ő lépéseket tett a visszaszerzésre vonatkozólag is, de e leányági örökösöktől nem sikerült azt megkapnia. Szerencsés véletlen, hogy utóbb az oklevél ismeretlen módon a Magyar Nemzeti Múzeumba került.

Miután így az eredeti czimerlevél korán kislott a család kezéből — és mivel különben is

az az ág, a melyhez Sárközy Antal tartozott és a mely ma is él, réges-régen, még a XVI. században elvált a másik ágtól, sőt a XVII. században még arról a vidékről is elköltözött — az elszakadt ágnak czimere idők folytán elváltozott. Már Sárközy János, a ki Komáromból, Győrből költözött le Somogyba (sz. 1678. † 1735.) egész más pecsétet használt 1712 ápr. 25., mint «Ns. Somogy Vármegyei Fő Szolgabíró»¹ a pecséten látszik, hogy régi, vásott pecsétnyomóval — talán még apjáié lehetett — készült, (l. az első ábrát) tehát valószínű, hogy már előbb is használatban volt. Néhány évvel később hasonló ábrájú, de már csinosabban vésett pecséttel él; ennek ábráját is közöljük. Ugyanezt a czimert használták fiai

és utódai is. Így pl. Sárközy *Ferencz* (sz. 1733. † 1805) egy 1786 júl. 24. kelt oklevélen; ez utóbbiának képét itt adom.² Ugyanezt a czimert használta János unokája, *Gábor* 1784-ben, mint kir. táblai jegyző.³ Ezekben a czimerkép egy jobbában kivont görbe kardot, baljában valami golyófélét tartó griff; sisakdisz a paizsalak kinövéleg. A színjelzést nem lehet kivenni. Hasonló czimert használt: Sárközy Antal (sz. 1726. † 1779.), István (sz. 1759. † 1845.), Albert (sz. 1790. † 1860.) pecsétgyűrűjén, Kázmér (sz. 1799. † 1876.), úgy szintén a kiskorpádi ágon János († 1806.), József, Lajos (sz. 1787. † 1858.) — kinek a kis korpádi temetőben levő sírkövére is ez a czimer van reá vésvé; — valamint mindezeknek maradékai, néhol azzal a változtatással, hogy a sisakdiszt elhagyták és csak a czimerpaizsot használták koronával.

A farkast tehát a hozzá nagyjában hasonló griff váltotta fel, a többi a czimerben levő mellékalakok pedig idővel egészen eltűntek. És ezen

¹ A pecsét eredetije Somogy vm. levéltárában levő nyugtán (kelt Csökölben).

² Eredetije a nagybajomi ev. ref. egyház levéltárában (Csire István lelkész közlése).

³ Eredeti aláírás és pecsét egy jegyzőkönyvön Pest vm. levéltárában (Tuba ügyvéd után maradt iratok I. fasc. 4 Nr. 8.).

nem is lehet csodálkozni! Ha tekintetbe vesszük azt, hogy a család már századok óta több ágra szakadt és a folytonos háborúk alatt az ország különböző részeibe szóródott szét: nem lehet csodálni, ha a czimer a hiányos vésések utánozgatásával eredetiségéből teljesen kivetkőzött!¹

Hiszen feljebb láttuk, hogy legpontosabb he-

¹ Sárközy István volt a család multjának legalaposabb kutatója; de hogy erre a kérdésre ő sem talált határozott megoldást, mutatja Kazinczyhoz (ki neki azt írta, hogy Nikóházán Komáromy István abauji főjegyzőnél annak sógorával, Sárközy Jánossal találkozott és kérdezte, hogy az Sárközy Istvánnak nem-e rokona) 1816. nov. 28. Nagy-Bajomból írt levelének következő része: «... még szegény Édes Atyámnak írt hajdan Patak tájjáról egy Sárközy és deducalta, hogy ők is Tsaló-Közből származtak oda (hol Nadasd prædicatumunk fekszik) és a'hol temérdek Sárközy van, anyira, hogy a nexust se tudjuk egymás közt. Ha azon Patak tájjékiak közül való, alighanem Atyafi és vagy Griff vagy Farkas czimmerrel él.» (Kazinczy F. levelezése: XIV. 451., 360., 466. lap.) Megjegyzendő, hogy Orosz Béla nádasdi közjegyző tudósítása szerint ma Nadasdon Sárközyek már nincsenek. Magának Nadasd községnek a czimere: hármás halmon kivont görbe kardot tartó pánczélos kar — tehát a község sem őrizte meg a család czimerét, sem ez azét!

raldikusaink,¹ kiknek alkalmuk lehetett a czimerlevél eredetijét is megtekinteni, tévesen közölték a czimert; mennyivel inkább érthető tehát azoknak a családtagoknak tévedése, a kiket a végzet egykori rokonaiktól századok előtt az ország egész más részébe sodort.²

¹ Csergheő és Nagy Iván: Siebmachers Wappenbuch: 157 lap 124. tábla; Kiss István: Turul 1903. évf. 123 lap.

² Teljesség kedvéért fel kell említeni, hogy a családi iratok között van egy újabb czimerlevél is, a melyet II. Ferdinándtól 1634. febr. 11. kapott Sárközy Mihály nejével Egyed Zsuzsannával, Ilona és Erzsébet nevű leányaival, továbbá testvérével Sárközy Gergelyvel, úgy ennek nejével Kömlöky Zsuzsannával és Dávid, Gergely, Erzsébet, Judith és Anna nevű gyermekeivel. Az armalisra festett czimeren a kis paizsban levő czimeralak egyenes kardot tartó griff, a sisakdísz pedig három természetes lilium; a takaró: kék, sárga és fehér, vörös. A czimerlevelét Nyitra vármegye 1634. (Feria quarta proxima post Dominicam Letare) közgyűlésén Nyitrán hirdették ki. Miután azonban az armalisban felsoroltakat a család nemzedékrendjébe — legalább eddig — egyáltalán nem sikerült beleilleszteni, ennél fogva annak jelenlegi bővebb tárgyalását is mellőzhetőknek véltem.

SÁRKÖZY IMRE.

VEGYES.

Portugál uralkodók magyar ősei.

(Képmelléklettel.)

A liszaboni angol követség attaséja, Scott Newton, 1842-ben egyik ottani műkereskedésben 11 nagy hártyalapot vásárolt, melyek a portugál királyi család őseit ábrázolják nemzedékrendi sorozatban. A lapokat Scott Newton 600 guineáért a British Museumnak adta el, a mely intézet 1868-ban a madridi de Hortega bárótól vásárolt újabb 2 lappal egészítette ki e gyűjteményt.

Ez a 13 pergamentlap a XVI. századi könyvfestészet legbecsesebb emlékei közé tartozik s nehéz volna eldönteni, vajjon műtörténeti vagy pedig genealógiai szempontból nagyobb-e a jelentősége?

A British Museum pergamentlapjai most kitűnő hasonmásokban is megjelentek, Hoffmann Gyula kiadásában, Stuttgartban, a következő czimvel: Ahnenreihen aus dem Stammbaum des Portugiesischen Königshauses. Miniaturenfolge in der Bibliothek des British Museum zu London. Genealógiai szempontból az ismert

Ströhl tanár magyarázta «Historisch-genealogische Beschreibung der Tafeln» czimen (1—9. l.), műtörténeti jelentőségüket pedig dr. Kaemmerer L. méltatta, «Kunstgeschichtliche Würdigung der Tabellen» czim alatt. (11—33. l.).

Miután e hártyalapok bennünket nem csupán általános genealógiai és műtörténeti szempontból, hanem hazai vonatkozásaikban közelebb-ről is érdekelnek, kissé bővebben fogunk velük úgy műtörténeti, mint genealógiai szempontból foglalkozni, előrebocsátva Kaemmerer munkája nyomán keletkezésük történetét.

III. Emánuel király történetirója, Damiano de Goes közli, hogy a király harmadik fia, a ki 1534-ben 27 esztendőskorában halt meg, nagy előszeretettel foglalkozott történeti tanulmányokkal s főleg a királyi család történetére vonatkozó adatokat gyűjtötte.

A nevezett történetiró Chronica do Serenissimo senhor Rei D. Emanuel III. czimű munkájában (371 s. kk. l.) említi, hogy midőn a király testvérének szolgálatában Flandriában időzött, megbízást kapott a hercegtől, hogy az összes krónikákat, bármely nyelven készültek

azok, nyomtatásban vagy kéziratban szerezzék meg számára. E megbízásnak eleget is tett. Hogy a spanyol királyok történetét Noétól a jelenkorig megállapítsa, a herceg sokat érintkezett tudósokkal, a kik számára állandóan voltak megbízásai. Damiano de Goes is kapott tőle ilyen természetű megbízásokat: a spanyol királyok kész családfáját, tudniillik Noétól Emanoelig azon meghagyással küldötte meg neki, hogy festesse azt ki a flandriai Brüggeben lakó Simon mesterrel, a ki Európa akkori legkiválóbb miniáló mestere volt. Damiano de Goes sok pénzt költött a herceg megbízásából a jelzett családfára és egyéb miniatori munkákra, valamint krónikák vásárlására is.

A herceg és a történetíró közötti összeköttetésnek irott emlékei is vannak a lisszaboni állami levéltárban. (Corpo Chronologico I, 45. Nr. 107. és 113.) Ez utóbbi ugyanis 1530. augusztus 20-án Antwerpenből a következőket írja Don Fernandónak: «E hajóval küldöm Fenségednek mindazon dolgokat, melyeket kívánt, a mennyiben megszerezhetők voltak . . . A beszerzett dolgok számláját Charles Anriques-nek (a herceg hozzátartozójának) küldöm. A próbafestés kitűnően sikerült, ennek következtében azonnal átadok egyet azon könyvek közül, melyekre megbízást kaptam; az írás azonban nem olyan jó, mint rendszeren, az öreg íródeák tudniillik nemrég meghalt s a fia korántsem dolgozik olyan jól, mint az előbbi, nincs azonban kéznél más valaki, a ki jobban értene hozzá.»

A másik könyvet — írja — azonnal el fogja küldeni, mihelyt leíratta s kifestése elkészült.

«Simon mestert — így folytatja Damiano — rávettem, hogy minden tervbe vett munkától álljon el s újabb munkát ne vállaljon, miután megmagyaráztam neki, hogy a Fenséged számára készülő könyvön körülbelül hét esztendei munkája lesz. Legalább két, három vagy négy lapot várt s miután csak egyet kapott, nagyon elégedetlen. Egyelőre még biztatom; de Fenséged jól tudhatja, hogy ha más munkát vállal, a mi könyvünk sohasem készül el. Nézzen tehát utána Fenséged, hogy mit csinálnak ott. Ez a lap is úgy került ide, hogy egyik széle egész nedves volt s a víz alaposan megrongálta. Segíteni kell rajta, a mennyire lehet.»

Ugyanazon esztendő augusztus 28-án Amsterdamból a következőket írja: «E hajóval küldöm a kívánt tárgyakat, köztük a miniatűrök egyik darabját, mely a könyv első lapját fogja képezni, kivüle küldök egy kifestett könyvet is. A másik később érkezik, miután még nincs leírva, ámbár a hozzá való miniatűrök már nálam vannak.» (?)

Damiano de Goes első levele rajzokat emlit, melyek oly czélből kerültek Portugáliából Flan-

driába, hogy itt Simon mester kifesse azokat. E rajzok minden valószínűség szerint a portugál királyok családfájának vázlatai. A jelzett levelek első kiadója, Ivaquim de Vasconcellos, Simon mester neve alatt Bennig Simont érti s egyzersmind a rajzoló is gyanítja, kinek tervei alapján Bennig Simon a családfát kifestette. Antonio d'Ollanda portugáliai udvari festőre gondol, a ki számos becses művészeti munkát hagyott hátra.

Feltevésének alapjául Francesco d'Ollandának Gian Francesco Penni életrajzához irott következő jegyzete szolgált: «Midőn Gian Francesco Penni Flandriába jött, hogy Leó pápa szönyegeit Rafael és a saját rajzai alapján elkészíttesse, meglátta atyámnak, Antonio d'Ollandának rajzait, melyeket Don Fernando herceg küldött át Brüggei Simonnak kifestés czéljából, versenyképen más rajzokat készített; Simon azonban atyám rajzait választotta, melyeket remekül kiszínezett.»

Ezzel szemben Kaemmerer azt állítja, hogy a British Museum 13 hártyalapjának rajzai nem ugyanazon kéz munkái s állítását stílris érvekkel igyekszik bizonyítani. Pozitív eredményre azonban nem jut s miután az okleveles érveket kielégítően megczáfolni nem tudja, bátran elfogadhatjuk Ivaquim de Vasconcellos feltevését, melynek értelmében a portugáliai családfát Antonio d'Ollanda udvari festő rajzolta s Bennig Simon festette.

A sorozat, sajnos, nem teljes, ennél fogva nem állapíthatjuk meg, vajjon annak idején befejezést nyert-e a nagy munka?

Az első miniatűrös lap, melyet Bennig Simon kiszínezett s a melyet Damiano de Goes 1530. augusztus 28-án Don Fernando hercegnek megküldött, minden valószínűség szerint e sorozat harmadik darabja, mely «Tavoá Primeira» czímmel van ellátva. Ez Leon és Castilia királyainak leszármazását tünteti fel, a mint a «Tronco dos reys de Lionn e Castela» felírás igazolja. E tábla szerint Favila cantabriai herceg fia, Pelays (Pelagius), a ki 718-ban királylyá választatott s 737-ben meghalt az elő ősapja; ennek gyermekei, Favila és Ermesinde, kiknek leszármazói ugyan ezen táblán vannak feltüntetve.

Miután Damiano de Goes első levele szerint Simon mesternek az első alkalommal egyetlen lapon kívül más munkája nem volt, sorozatunk két legelső lapját dolgozta ki, melyek Prologo és Cap. Io. czímet viselnek. E lapok mondai ösöket ábrázolnak, kiknek feltüntetésére nem volt szüksége történeti alapon nyugvó tervekre, hanem teljesen szabadon dolgozhatott fantáziája vezetése mellett. A hét első tábla költői jellegét már az is mutatja, hogy alakjai nem foglalják el az egész táblát, mint a sorozat következő lapjain, hanem csupán marginális

diszt képeznek, a mely a közbenső szövegeme-
lésére volt szánva.

Az első tábla az emberiség őstörténetét
ábrázolja, állatok, tengeri szörnyek és ősembe-
rek harci csoportjaival feltüntetve. A tábla
közepén két buzogánnyal felfegyverzett vad-
ember egy-egy pajzsot tart, melyek zöld és
vörös mezejében zöld halomból arany fatörzs
nől ki, köréje csavarodó repülésre kész arany
sárkánykigyóval, a fára erősített szallagon
SALUS VITE felírással. Sajnos, az egész sor-
zatban a czimerpajzsok csak elvétve vannak ki-
töltve, az első tábla két vadembere között azon-
ban hatalmas portugál czimerpajzsot látunk, a
mely minden valószínűség szerint a leszármazási
munka megrendelőjének, Fernando hercegnek
a czimerét tünteti fel. Érdekes, hogy az ősoket
feltüntető miniatűr képek mindig pajzsok kísé-
rében jelennek meg és pedig az asszonyok
a szokásos rombusz-alaku (ruta) pajzsossal.

A második táblán a királyi család 11 őst
látjuk a történelőtti időkből Unortól Bon-
frudig, kiket a festő költői fantáziája teremtett
meg. Dagera caom de Magog czimet visel e
tábla, miután a Tronco de Magog felírás szerint
ez ősök a Magog nemzetségből eredtek. Magog
a biblia szerint¹ Noé fiának Jáfetnek leszármaz-
zottja s miután a bibliai hagyomány nem je-
gyezte fel a Magog ivadékait, megteremtette
azokat a középkor költői fantáziája. A portugál
genealogia a következőket ismeri Magog ivadé-
kai közül: Vnor, Voor, Dama, Queled, Queve,
Quear, Beler, Radar, Geohmar, Farques és
Bonfrud.

E nevek történelmi alajjáról beszélni teljesen
felesleges; azok mindenben költői eredetűek;
feltűnő azonban, hogy csodálatos módon egyez-
nek a magyar őshagyomány történelőtti alak-
jaival.

Turóczy krónikája Árpád fejedelem atyjának,
Álmosnak genealogiáját a következő módon
vezeti le: Noé, Khám, Khus, Nimród, Hunor,
Bor, Dama, Keled, Keve, Kear, Beler, Radar,
Othmar, Tarkans, Bondofard, Bukem, Chanad,
Rudli, Bezter, Mike, Miske, Ompud, Kulehe,
Levente, Leel, Zamur, Zambur, Bolug, Bulchu,
Sulthan, Berend, Khadisa, Opos, Ethei, Scemen,
Turda, Bendekus, Attila, Ed, Ugek és Előd.²

A két genealogia összehasonlításából kitűnik,
hogy az első nyolcz ős nevei, Hunortól—Radarig,
mindkét genealogiában azonosak. A portugál
genealogia további három tagja: Gneohmar,
Farques és Bonfrud, a magyar genealogiában:
Othmar, Tarkans és Bondofard változatban
jelennek meg. A magyar őshagyomány későbbi

alakjai hiányzanak a portugál családfáról, a
miből arra kellene következtetni, hogy a magyar
ösgenealogia Bukemtől kezdve különvált s a
portugál családfán Bonfrud után közvetlenül
Favila következnek. Miután azonban a portugál
genealogia az ősidőkben élő Hunortól a Kr. u.
VII. században élt Faviláig csupán 11 őst sorol
fel, arra kell következtetnünk, hogy Bonfrud és
Favila között hézag maradt, a melyet Simon
mester nem töltött ki.

Miután a magyar és portugál genealogia
történelőtti alakjainak költött jellege kétség-
telen s e genealogiák közös ősforrását nem
ismerjük, arra kell következtetnünk, hogy Simon
mester ismerte Turóczy krónikáját és abból
merítette adatait. Másféleképpen e feltűnő egyezést
magyarázni nem lehet.

Mindkét genealogiában különben nyilvánvaló
az a törekvés, hogy a királyi család ősei Noéig
vitessenek vissza. E törekvés a középkori
genealogusoknál szélteben divatozott. Így Miksa
császárról is tudjuk, hogy családjának ősfáját
Noétól származtatta le, a mint azt Hans Burgh-
maier művéből ismerjük.

Sorozatunk negyedik darabja az első tábla
folytatását képezi, miután «Tavoa primeira»
cimmal van ellátva. E tábla a «Tronco dos
reys d'Aragam» felírás szerint az arragoniai
királyi család leszármazását van hivatva bemu-
tatni. A kasztíliai származásu francia lovag,
Junigo Arista, e család őse, a ki 873-ban II.
Alfonz királytól Navarrát hűbérül kapta meg,
fiát, Garcia Inniguezt pedig királylyá kiáltották
ki a navarraiak. Leszármazottja Sancho király
(† 925), kinek két fia és több leánya volt. E
tábla keretét a benn szereplő alakok életéből
merített események apró képei diszítik. Az ötödik
tábla az említett Sancho fiának, Garcia-
ának leszármazóit tünteti fel. Garcia fia Nagy
Sancho király († 1067), kinek négy fia közül
Ramiro örökölte a királyságot.

A hatodik táblán Ramiro fiának, Sanchonak
leszármazóit látjuk, t. i. I. Pétert († 1104), I.
Alfonzt († 1134) és II. Ramiro, aki trónralépte
előtt Benedek-rendi szerzetes volt s miután
1137-ben trónjáról a leánya, Pedrenille javára
lemondott, újból visszatért a kolo-torba. E táb-
lák még az arragoniai királyi család leszármazásával
foglalkoznak, a mint ezt a «Tronco dos
reys d'Aragam» felírás igazolja.

Különösen érdekel bennünket a sorozat hete-
dik darabja, mely a portugál grófoknak Szent
István magyar királytól való képzelt leszármazását
tünteti fel. E tábla képei feltűnően más
stilusban vannak festve, mint a sorozat többi
darabjai s csupán a tábla keretét diszítő jelenetek
emlékeztetnek ugyanazon művészre. A többi táb-
lák képei természetes falombok közül nőnek ki,
itt pedig keretbe vannak foglalva s a fatörzs

¹ Mózes I. könyve 10. fejezet.

² Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum* 80—81.
Wertner, *Az Árpádok családi története.* 13. l.

annyira hozzá van idomítva a keretekhez, hogy természetes jellegét teljesen elvesztette.

A tábla alsó jobb szögletében látható kép Géza fejedelmet és feleségét Saroltát, Gyula erdélyi fejedelem leányát tünteti fel a következő czimirattal: Saraloth f(ili)a de Giula rey dos Montanheses e sev marido Zeicha. Az alsó bal szögletben Vilmos velencei hercegnek és feleségének a képe látszik, kik a leszármazási tábla összeállítója szerint Szent István király feleségének a szülei voltak. A czimirat szerint: Gilhermo duque de Veneza e sua molher Irman de Anrique emperador. E szerint Vilmos velencei hercegtől és Henrik császár testvérétől, Gertrudtól származott volna Gizella királyné. Szent István király jobbján van a király nőtestvérének a képe, a ki a leszármazási tábla szerint a már említett Vilmos velencei herceg második felesége volt (molher de Vilhermo duque de Veneza) s tőle származott a leszármazási táblán Gizella királyné mellé helyezett Péter magyar király, a ki itt «német» melléknévvel van ellátva: Pedro Aleman rey de Ungria.

A leszármazási tábla közepét Szent István magyar királynak és feleségének a képei foglalják el, kik e kép czimirata szerint Henrik portugál gróf szülei voltak: El rey Estevan de Ungria, pay do conde don Anrique de Portugal e seu molher. Fölöttük látható Henrik portugál grófnak és feleségének a képe: Ho conde don Anrique de Portugal e sua molher dona Tareia. Henrik gróftól jobb és balfelé Szent István király másik két fiának a képe látszik, kik közül az egyik Imre (Aymerico), a másik Vazul nevet visel. A két fiú közül Imre papi ruhában s keresztrel a kezében van ábrázolva.¹ Legvégül Henrik portugál gróf két leányának a képe fejezi be az egészset.

E tábla rendkívül becses adatokkal gazdagan hazai történetünket, ha alakjai ábrázolásában korhűség nyilvánulna. Sajnos, ennek nyoma sincs, mert a ruházat teljesen XVI. századi. A művész csupán azzal törekszik az elmúlt kort jellemezni, hogy alakjait a XVI. század ruházatán felül fantasztikus díszekkel látja el, a mit költői képzelete teremtett meg. Az ábrázolás főforrása tehát a művész költői fantáziája, a mely történeti értékű alakítást nem teremthetett. Énnélfogva e képeknek kortörténeti jelentőségük nincs.

Nem mondhatunk többet a tábla genealogiai értékéről sem, mert a sok hamis adat között

¹ Ez ábrázolás megegyezik Turóczy jellemzésével, a ki ezeket mondja Imre hercegről: Filius autem ipsorum, beatus Emericus, proprias vestes purpureas ante altare deponerat pro altaribus induendis, sicut patet in ecclesiis regalibus usque modo. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I. k. 96 l.

csak elvétve akad egy, mely történelmileg igazolható.

Az első portugál grófnak Szent István magyar királytól való le-zármazását van hivatva bemutatni,¹ a mit történetiróink már régen megczáfoltak, miután a nevezett grófnak más hiteles leszármazását mutatták ki. A portugál grófságot ugyanis Leon és Casilia fejedelme, I. Ferdinánd († 1065) alapította, fia VI. Alfonz pedig törvénytelen leánya férjének, a burgundi származású Henriknek adományozta. Henrik portugál gróf tudniillik († 1112) I. Róbert burgundi herceg legifjabb gyermekének, Henriknek a fia volt. Henrik portugál gróf fiát, Alfonzt 1139. július 25-én kiáltották ki portugál királylyá.

A leszármazási táblából tehát történetileg igazolható ugyan, hogy Szent István szülei Géza fejedelem s Gyula erdélyi fejedelem leánya, Sarolta voltak, továbbá, hogy Szent Istvánnak Imre nevű fia volt.² Nem igaz azonban, hogy Szent István király felesége Vilmos velencei hercegtől származott s hogy Péter magyar király a királyné testvére volt. Péter király trónigényének az volt az alapja, hogy Szent István király testvérének a fia volt s Gizella királynét nem vérségi indokok vitték arra, hogy Péter trónrajutását elősegítse. Péter király atyjának a neve különben sem Vilmos, hanem Orzeolo Ottó, a ki 1009-ben vette nőül Szent István király testvérét.³

Nem igaz végül az sem, hogy Szent Istvánnak Imrén kívül még két fia volt: Henrik és Vazul. Henrik leszármazását már ismertettük, Vazul pedig nem fia, hanem nagybátyja volt Szent Istvánnak; de miután trónöröklési igénye volt, azért tették meg Szent István fiának.

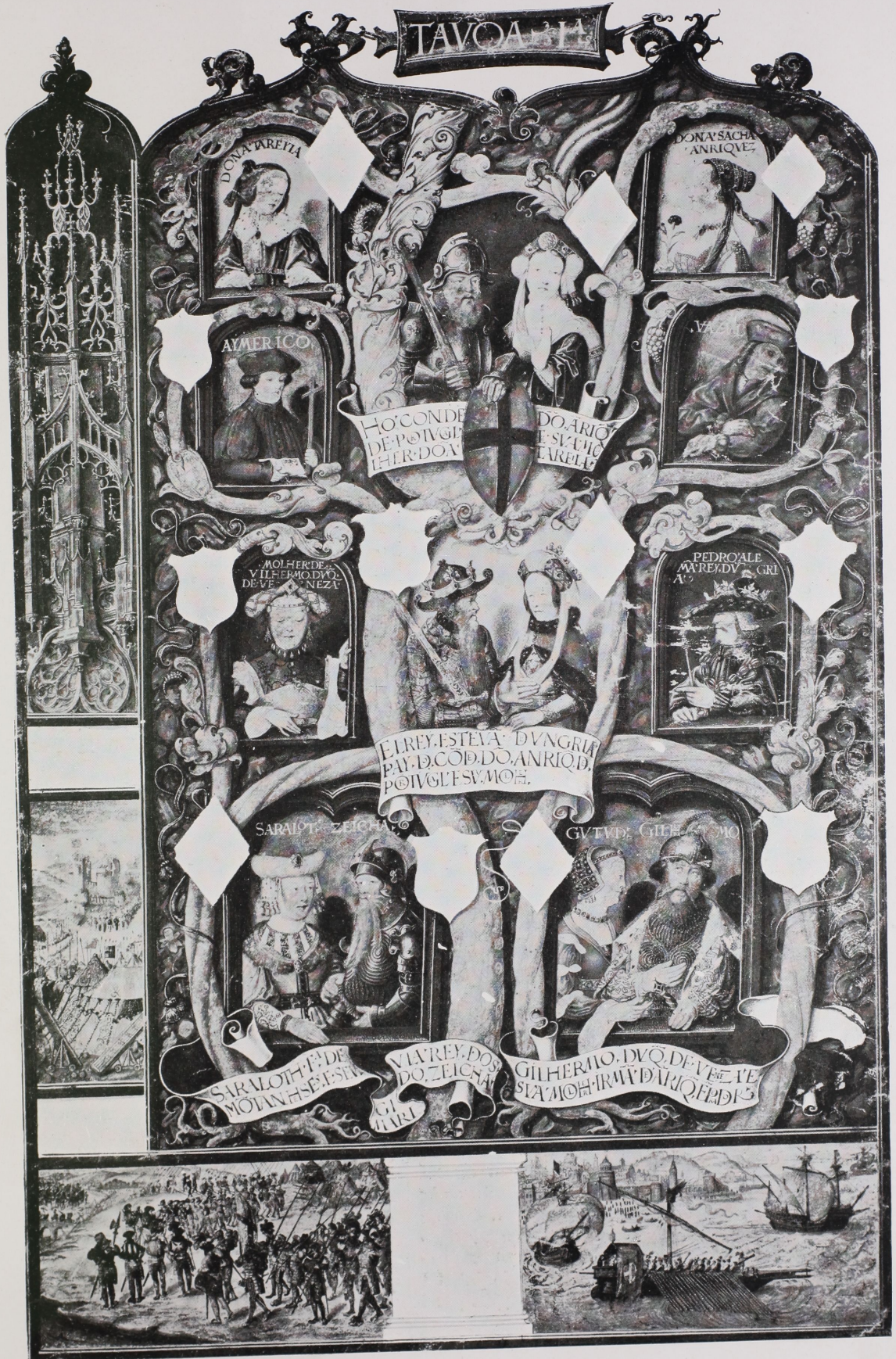
Vazul mint nagybátyja Szent István királynak, Imre herceg halála után követte volna Istvánt a trónon, ha az udvari ármány tragikus sorsra nem kárhoztatja. A portugál Henrik leszármazási meséjét csak a középkori portugál írók találták ki, a magyarországi középkori emlékekben ennek semmi nyoma.

E leszármazási tábla adatait csodálatos módon ismét megtaláljuk Turóczy krónikájában. E tény bizonyossá teszi, hogy a portugál genealogia forrásai között Turóczy is szerepelt.

¹ Érdekes, hogy a portugál genealogia előállításánál közreműködő s már említett Damiano de Goes XVI. századi portugál történetiró Hispania illustrata című munkájában (II. rész, 882. lap) ugyanezen nézetet vallja. De cuius Henrici ortu inter authores non satis convenit... nostri vero ex Hungaria originis seriem deducunt. V. ö. Wertner, Az Árpádok 99. s. kk. II.

² A portugál genealogia tévedése onnan eredhetett, hogy Imre herceget tulajdonképen Henriknek nevezték anyai nagybátyja után. Wertner, Az Árpádok 58. l.

³ Wertner, az Árpádok 80. l.

A PORTUGÁL KIRÁLYOK MAGYAR ŐSEI EGY XVI. SZÁZADI DISZKÉZIRATBAN.

Turóczy azt írja,¹ hogy Péter magyar király atyja Vilmos herceg, Zsigmond burgundi király testvére volt, ki a császártól Velenczét testvére- nek, Gertrudnak kezével együtt kapta. E ház- ságból származott Gizella, Szent István király felesége. Gertrud halála után újból megházaso- dott Vilmos herceg s feleségül vette Szent István testvérét, a kitől Péter magyar király született. Ezek szerint Péter Gizella királyné mostohatestvére volt s ez magyarázza a királyné előszeretétét Péter iránt. Ez természetesen nem igaz, mert a királyné magaviseletét egyéb okok magyarázzák.

Ennyi e tábla bennünket érdeklő része. Saj- nos, költői képzelet alkotása az egész genealogiai összeköttetés a magyar és portugál királyi csa- ládok között, minden történeti alap nélkül.

A VIII. és IX. táblák összetartoznak, a mint folytatólagosan írott címük is igazolja: Tavoá primeira dos reys de Portugal. A czimirat szerint e táblák a portugál királyok leszármazását tüntetik fel. Henrik portugál gróf neve csupán jelezve van a VII. tábla jobb sarkában: Tronco do conde don Anriquez s a tulajdon- képeni törzs, I. Alfonz portugál király miniatúrá képével kezdődik a genealogia. A király mellett térdel Mafalda királyné s fölöttük gyermekeik látszanak, középen a trónutóddal, I. Sancho királylyal (Szül. 1154., megh. 1211-ben), vala- mint ennek számos gyermekével.

A IX. tábla középpontját a nevezett I. Sancho király felesége képezi, a tábla alján szüleinek képeivel s a XIII. tábláról elmaradt gyerme- keivel.

E két tábla nagyon diszes kiállítású s szegé- lyeiket többek között Lisszabon és Szantarem látképei díszítik.

A X. és XI. táblák ismét összetartoznak s czimiratuk: Tavoá quarte dos reys de Portugal. A X. táblán II. Alfonz király (szül. 1185-ben megh. 1223-ban) gyermekei között kimagaslik III. Alfonz s felesége Beatrix. Számos gyerme- kük képe között áll a trónutód, Dénes (Szül. 1261., megh. 1325-ben) képmása.

A XI. tábla közepét Dénes király felesége, szent Erzsébet foglalja el, a tábla aljában szü- leinek lóháton ábrázolt képeivel. Erzsébet királyné apáczaöltözetben van ábrázolva s czi- merpajzsát lebegő angyal tartja, a tábla ke- retét pedig Erzsébet életéből merített képek díszítik.

¹ Wilhelmus autem, pater Petri regis, fuit frater Sigismundi, regis Burgundionum, sed post interemtionem sancti Sigismundi venerat ad imperatorem, quem imperator collocavit Venetiis et dederat ei sororem suam nomine Gertrud in uxorem, de qua genuit Keislam reginam. Mortua autem Gertrud Wilhelmus duxit in uxorem sororem sancti Stephani, de que genuit Petrum. Schwandt- ner, Scriptores rerum Hungaricarum I. k. 98—99. l.

A XI. táblával megszakad a portugál kirá- lyok sorozata, mert a XII. táblában már I. János király feleségét látjuk. Kimaradtak tehát Péter és Ferdinánd királyok, a miből arra kö- vetkeztethetünk, hogy közbül egy tábla elveszett. Az utolsó két tábla azonos alakokat tüntet fel, de csupán az egyik készült el teljesen. E táblák a portugál királyoknak az angol, valamint a francia—burgundi, következésképen a habsburgi uralkodó családokkal való rokonságát vannak hi- vatva feltüntetni.

A XII. tábla alját III. Edvárd angol király († 1399) fia, János herceg foglalja el feleségé- vel, Konstancziával. Középen áll a leányuk, Philippe († 1415), I. János portugál király fele- sége. A tábla szegélyét kivételképen nem táj- képek díszítik, hanem a burgundi hercegek képei János francia királytól († 1364) Burgundi Máriáig († 1483).

A XIII. táblának csupán tollrajza készült el, de célját elárulja a czimirata: Tronco dos reys de Igratera. A két utolsó tábla összetartozását világossá teszi az, hogy az utolsó táblán csu- pán: de Portugal olvasható, az előbbin kellett tehát a felírás másik felének lenni, de téve- désből nem került rá. E táblára kerültek Edvárd († 1438). V. Alfonz (1481) és II. János († 1495) portugál királyok, ennél fogva a leszármazási tábla a XV. század végéig vezet.

Osszefoglalva az előrebocsátottakat, megálla- píthatjuk, hogy a leszármazási munka célja egyrészt a portugál uralkodói ház őseit a leg- régibb időkig visszavinni, másrészt az Európában uralkodó családokkal összeköttetésbe hozni. Az első cél meghiúsította a történeti adatok hiánya, minek következtében költött alakokat kellett bevinni; a második cél kizárta a meg- felelő adatok nem ismerése, minek követke- zésében valóságos tények költött dolgokkal kap- csolatban jelennek meg. Ennyit a genealogiában szereplő személyekről.

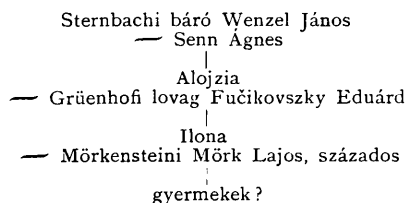
A mi a kivitelt illeti, úgy a miniatúrá képek elhelyezése, mint a családfának feldíszítése kifogástalan, igazi művészettel készült. A fatörzs természetes ábrázolásban jelenik meg s a lom- bok között feltűnő miniatúr állatképek egészen megelevenítik. Igaz, hogy olyan állatok is kerül- tek a lombok közé, melyek a természetben nem juthatnak oda; de a természetes ábrázolással a XVI. századi miniatúr még nem sokat törö- dött Semmi történelmi értéket nem tulajdoni- tunk a képeken feltüntetett egyéneknek, azo- kat a költő képzelete teremtette meg; a ruhá- zatuk pedig teljesen XVI. századi, tehát az sem korhű, a mi kizárja az arcvonások ere- detiségét is.

G. A.

Adalék a Rákóczy utódok leszármazásához.

Külföldről kapta folyóiratunk szerkesztősége az alább következő, okmányokkal ugyan nem támogatott, de mindazonáltal, (a mennyire a nyomtatott forrásokból ellenőrizhető) hitelt érdemlő leszármazási táblát, a melyet a Turul 1903. folyamában megjelent *Aspremont-Rákóczy utódok* cz. cikknek, nevezetesen az évfolyam

152. lapján *Ca* jelzet alatt található táblázatnak kiegészítésére közlünk:

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. évi szeptember 27-ikén tartotta ez évi harmadik rendes ülését, melyen *dr. Fejérfataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *dr. Békefi Remig*, *dr. Csánki Dezső*, *dr. Karácsonyi János*, *Kollányi Ferencz*, *Nagy Gyula*, *dr. Ortway Tivadar*, *N. Pettkó Béla*, ifj. *dr. Reiszig Ede*, ig. vál. tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár, *dr. Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Az elnök az ülést megnyitván, *dr. Karácsonyi János* ig. vál. tag felolvassa Szent-István anyjáról és I. András atyjáról szóló értekezését, mely a Turulban fog megjelenni. Ezután *dr. Schönherr Gyula* titkár mutatta be Földesi János pozsonyi tizedszedőnek II. Ulászlótól 1515. június 23-án kapott czimeres-levelét, melynek különös érdekessége abban áll, hogy azt a czimeradományt ujítja meg, a melyet Báznai János 1434-ben kapott Zsigmond királytól; *dr. Áldásy Antal* jegyző pedig bemutatta az Armbruster családnak három czimeres levelét, melyek közül az elsőt 1518. június 3-án II. Lajos, a másikat pedig I. Ferdinánd 1557. és 1559-ben adományozta a családnak.

A folyó ügyek élén a társaság kötelekébe felvették: pártoló tagokul Besseneyi Szabó Mihály (Esztergom), ajánja a jegyző, Dukai Takács Ferencz föld-birtokos, (Duka), aj. Gyömörey Vincze, évdíjas tagokul: Kégl György (Csala), aj. a titkár, dr. Kiss Emil tb. szolgabíró (Kaposvár), aj. dr. Desseffy Antal, gróf Széchényi Sándorné (Nagydorogh), aj. a titkár, Vizeki Tallián Andor főszolgabíró (Kaposvár), aj. dr. Desseffy Antal, Uray Gyula államvasuti ellenőr, (Budapest), aj. Varjú Elemér, báró Weissenbach Iván (Kaposvár), aj. dr. Desseffy Antal.

Ezután a titkár bemutatta báró Radvánszky Géza-nak Budapesten 1906. május 18-án kelt levelét, melyben a család nevében a társaságnak a megboldogult báró Radvánszky Béla elhunyt felett kifejezett rész-véteért köszönetet mond.

A kolozsvári Országos Nemzeti Színház részéről a

társaság a megnyitás ünnepére meghivatván, az elnökség üdvözlő táviratban viszonzta a rendező bizottság kitüntető figyelmét.

Ezután *Dr. Áldásy Antal* jegyző jelentést tett arról, hogy az igazgató-választmánynak előző ülésén hozott határozata folytán a társaság vagyona az Osztrák-Magyar Bank kezelési letétéből kivétetvén, a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál helyeztetett el kezelési letétbe. Bejelenti továbbá, hogy ugyancsak az igazgató-választmány határozata értelmében a Turulnak a Franklin-Társulatnál fennálló nyomdai tartozása a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapítványi jelleggel nem bíró vagyonra a felvett lombard kölcsön útján kifizetett. Az igazgató-választmány mindkét bejelentést tudomásul veszi.

A társaság titkára az igazgató-választmány megbízásából a színes czimerképek előállítási költségei ügyében a Franklin Társulattal tárgyalásokat folytatván jelenti, hogy a társaság egy-egy színes czimerképek 650 rendes és 510 kartonpapírra nyomtatandó példányáért 300 koronát számít. Az igazgató-választmány az ajánlatot előzetes tudomásul vette és annak érdemleges tárgyalását a következő ülésre tűzte ki.

Ezután a titkár bemutatta a Franklin-Társulatnak a Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv II. sorozata I. kötetéről benyújtott első évi elszámolását, melynek adatai szerint az 1905. márczius 16-ikán bizományba átvett 1000 példányból eladott 212 példány s ezekért 1526.40 korona illeti meg a társaságot. Az igazgató-választmány az elszámolást előzetes tudomásul vette, s *dr. Pettkó Béla* és ifj. *dr. Reiszig Ede* ig. vál. tagok indítványára annak tárgyalását a vállalat folytatásának lérdésével kapcsolatban a következő ülésre tűzte ki.

A pénztárnok kimutatása szerint a pénztár állása az ülés napján a következő volt:

Bevételek 1906. jan. 1. — szept. 26. 5761.25 kor.
Kiadások 1906. jan. 1. — szept. 26. 5486.10 kor. Egyenleg 275.15 kor. Összesen 5761.25 kor. A Nemzetiségi zsebkönyv II. rész I. kötetének számadása. Bevételek

1906. jan. 1. — szept. 26. 84'28 kor. Kiadások 1906. jan. 1. — szept. 26. 16'50 kor. Egyenleg 67'78 kor. Összesen 84'28 kor. — Vagyonállás: *A)* Cselekvő vagyon. I. Tényleges vagyon. 1. Alapítványi vagyon *a)* értékpapirokban 22200 kor., *b)* kötelezvényekkel biztosítva 4400 kor., *c)* kötelezvény nélküli alapítvány 600. — 27,200 kor. 2. Alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés 3400 kor. 3. A Nemzetiségi Zsebkönyv II. rész 2. köt. színes mellékleteire (takaréokban) 200 kor. — Fenti egyenlegek 342'93 kor. Összesen 31142'93 kor. II. Követelés. Hátrálékos alap. Kamatok és tagdíjak után 3360 kor. *B)* Szenvedő vagyon. A kereskedelmi banknál felvett lombard kölcsön a régi nyomda számlák kifizetésére 2700 korona. Összes tényleges vagyon 31142'93 kor. Összes szenvedő vagyon 2700 kor. Tiszta vagyon 28442.93 kor.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök *dr. Karácsonyi János* és *Kollányi Ferencz* ig. vál. tagokat kéri fel.

SZAKIRODALOM.

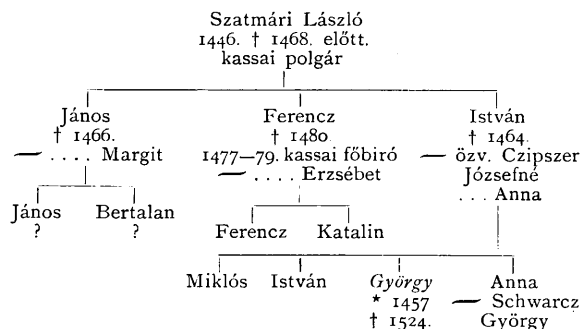
Tóth-Szabó Pál, Szatmári György primás (1457—1524.) Budapest, 1906. (Magyar Történeti Életrajzok XXII. évf. 1—3. füzet) Athenæum r. t. nyomd.

E munka a mohácsi vést megelőzőt korszak egyik kiváló, de eddig kevésbé méltatott szereplőjének életével ismert meg bennünket. Szatmári György korának igazi gyermeke; alacsony sorból az ország első egyházi méltóságáig emelkedik, törhetetlen akarateréje s energiája által küzdve ki magának az előmenetelt. Az eszközökben nem igen válogat, a pápi állásával járó tekintetekről gyakran megfélelkezik, de ezekben kortársainál semmivel sem rosszabb. E mellett kiváló műveltségű férfit, tudománynak, művészetnek bőkezű pártfogója, hajlamból-e, vagy mint az egykoruak nagyobb része, hiuságból? Ki tudná eldönteni.

Rengeteg apró adatból, nagy munkával s művészetel megszerkesztett életírásának behatóbb tárgyalása nem tartozik e lapokra. Annyit azonban megmondhatunk, hogy a biográfus derék munkát végzett; alaposan ismeri és jól ismerteti a kort, a melylyel foglalkozik s az olvasó, miközben Szatmári György életét lefolyni látja maga előtt, nemzeti életünk e szomorú korszakába is bepillant, abba a korszakba, a melynek talán csak azért vannak ragyogó tüneményei is, hogy rettentő árnyoldalai az ellentét révén annál inkább megdöbbenésnek.

A genealogust e műben legkivált a főszereplő családjára vonatkozó adatok fogják érdekelni. A Szatmári család magyaros hangzású neve dacára sem magyar eredetű; ugy lehet a szatmári német *hospesek* közül

szakadt ki. A XV. század derekán Kassán lép fel először, a hol is László mint tehetős polgár szerepel. Tőle a család következőképpen származik le:

Nemes volt-e a család feltünése idején, vagy sem, nem ismeretes; a gazdagabb polgári családok közt ez időben nem ritkán találkozunk olyanokkal, a melyeket a királyok nemesi rangra emeltek. Hogy czimerrel élt s hogy e czimer harántosan osztott pajzsban elhelyezett két lilium és két róza volt, az kétségtelen; czimerét aztán Mátyás király (a hihetőleg kancelláriai hivatal viselő) Szatmári György kértére a pajzsban átfektetett jobbharánt pályába foglalt kuszó oroszlánnal bővítette meg. Ennek emlékét az érsek csinos faragású emlékköve tartotta fenn; a kő, a melynek minden leírásnál többet mondó ábráját itt közöljük, e feliratot viseli:

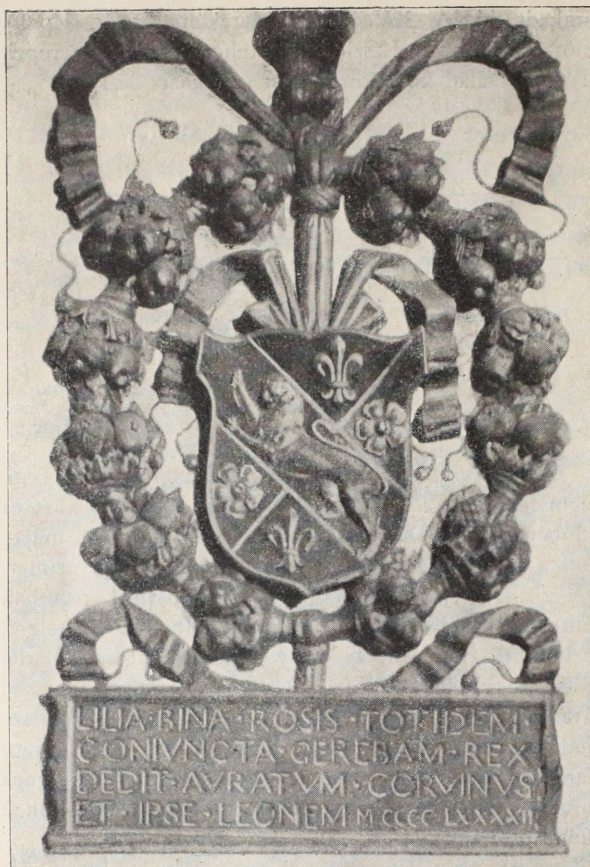
Lilia bina rosis totidem coniuncta gerebam,
Rex dedit auratum Corvinus et ipse leonem.
M CCCC LXXXII.

Mire vonatkozhatik az 1492-ös évszám, nehéz lenne megmondani; a czimer adományozására semmi esetre sem, mert hiszen a mondott évben Mátyás király már nem volt az élők sorában.

Hasonló czimer van az érsek gyűrűpecséjén s a pécsi székesegyházban az általa emelt oltár előlapján; ez utóbbin azonban a pajzsot *a sárkányrend jelvénye köríti*. Ugyanígy van megfestve a czimer Szatmárinak Attavantes kezétől származó pompás breviumában is;¹ sajnos, színei felől sem a szöveg, sem a színezetlen ábra nem nyújtanak felvilágosítást.

A könyvünkben található adatokból nem lehet kétségtelen biztossággal eldönteni, kihalt-e a Szatmári család György primásban? A valószínűség a mellett szól, hogy a főpapnak vérbeli firokonai nem maradtak; ugyanis vég hagyománya szerint összes birtokait unokahuga és Kassa városa között osztotta meg. Így tehát azoknak a ma is élő családoknak, a melyek magukat a primás családjából eredeztetik, ide célzó igényei nagyon ingatag alapon állanak.

¹ Eredetije a párisi nemzeti könyvtárban.

Ennyi, a mit Tóth Szabó Pál művéből a család-történet s a hazai czimertan kutatója merithet. Mondanunk sem kell, hogy a történetíró jóval gazdagabb bányára lel benne; de bárki veszi is kezébe, vonzó és érdekes olvasmányt talál. A szép kiállítású, dúsan illusztrált kötetet melegen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

V. E.

Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants. (Belgique-Royaume des Pays-Bas—Luxembourg—Allemagne—France.) Recueil historique et héraldique. Par J.-Th. de Raadt. Bruxelles, Société Belge de Librairie. 1898—1901. Négy kötet in 8vo.

Az utóbbi években külföldön megjelent hasonló munkák között előkelő helyet foglal el a nemrég elhunyt J.-Th. de Raadt eme nagy műve: Németalföld és a szomszédos országok czimeres pecsétjei. A németalföldi tartományok — e név alatt a mai németalföldi királyságot és Belgiumot értve — eddig e tekintetben aránylag hátra voltak: az ezen szakba vágó munkáik részint elavultak és megbizhatatlanok, részint pedig csak egyes családok, vagy vidékek pecsétjeivel foglalkozván, az egész tárgyat átölelő teljes képet nem adhattak. Szerző tekintetbe véve a szom-

széd országokkal való gyakori összeházasodást és egyéb érintkezést, munkájának keretében a németalföldi tartományoknak a heraldika szempontjából annyira gazdag és érdekes anyaga mellett, helyet adott számos német különösen rajnamenti, luxemburgi, francia stb. czimeres pecsétnek is.

A bevezetésben, melyet mintegy száz czimerrajz, pecséthasonmás stb. illusztrál — de Raadt egyes érdekes heraldikai jelenségekről számol be; ezer és ezer czimeres pecsét fordulván meg kezei között, kutatásainak eredményeit sorolja fel. Külön fejezetekben foglalkozik a czimerváltoztatásokkal, a czimertörésekkel, a hasonló czimert viselő családok csoportjával, a női pecsétekkel stb. és megvilágít sok, eddig homályos kérdést. A munka főrészét a pecsétek leírása foglalja el; a tulajdonosok nevei betűrendben, az egy név alá tartozók pedig chronologikus sorrendben csoportosulnak. Minden egyes pecsétnél megtaláljuk a tulajdonos nevét, a mint az különféle variánsban az oklevél vagy egyéb irás szövegében előfordul; a czimer, sisakdisz, czimertartó stb. leírását, a köriratot, némely esetben a szóban forgó oklevél ismertetését vagy szó szerint való közlését, történelmi és genealogiai adatokkal, valamint, a mennyiben lehetséges volt, a pecséten ábrázolt czimer színeinek egykoru források után való reconstructióját. A pecsétek egy részét fénynyomatu másban adja 299 tábla; ehhez járul a pecsét-czimeres rajza, 1200 darab 40 táblán; valamennyi rajz középkori stylusban, Gelre herold modorában. Külön táblákon találjuk a polgári czimerekben gyakran szereplő úgynevezett kereskedő- vagy házi-bélyegeket (Haus-marke) rajzát, melyeknek bizonylása gyakran nehézségekkel jár. Sajnálatos, hogy a pecséthasonmások minden rendszer nélkül, az egész munka négy kötetén át szétszórva, csakis az index segítségével található meg.

Uralkodók, főpapok, nemesség, polgárok, városok, egyházi és világi hatóságok és testületek pecsétjei egyaránt képviselve vannak, a tizenkettedik századtól a tizennyolczadik század végéig. Minden egyes pecsét-nél említés történik, hol található fel annak eredetije; legtöbb ez után iratik le, némelyik pecsétmintázat, vagy pedig a meglevő typarium lenyomata után. Szerző úgy látszik, a kiadatlan pecsétek közlését tüzte feladatául; ezen elvtől csak ott tér el, hol a korábbi kiadás hibás, vagy ki nem elégítő.

Talán sehol sem volt a pecsét használata annyira közkeletű, mint a németalföldi tartományokban. Meglehető a fennmaradt legrégebbi pecsétek nagy száma; már a korai középkorban a legszerényebb társadalmi állású személyek is czimmerrel pecsételnek. Ennek magyarázatát talán leginkább a hűbériségből kifolyó sokféle szövvényes jogviszonyban kereshetni.

A leirt czimeres pecsétek között legrégebbi elzászi Fülöp, flandriai grófnak 1162. évből való lovas pecsétje; fénynyomatu képét a bevezetés közli. A gróf balra vágató paripán ül; jobbában kardot, bal karján oroszlános pajzsot tart; arcvédő vaspánttal ellátott magas, hengeralku sisakjának oldalán növény oroszlán látható. A körirat: ✱ Sigillum Philippi comitis Flandrie. A kisebb méretű ellenpecséten a typus ugyanaz; de itt a gróf jobbra vágat, kard helyett, mely oldalán hüvelyében függ, oroszlános zászlót tart; pajzsa és sisakja ugyanolyan, mint az előlapon. Körirat folytatólagosan: ✱ et Viromandie (= Verman-

dois). — Bezárólag az 1200 évig még hét lovaspecsétre akadunk; ezeknek ellenpecsétje rendszerint csak címerpajzsot mutat; így Raoulnak, Coucy urának 1190. évi és Raoul, Soissons grófjának ugyanazon évből való pecsétjén; valamint Balduin, Hennegau grófjának 1195. évi pecsétjén, a pajzson Hennegau régi címerével: (aranynyal vagy feketével) hatszor szaruzott (chevronné). Tisztán címeres hennegau Vilmos 1200. évi pecsétje, melynek kerek mezejében hasított normann pajzs látható: elől elszórt liliumok, hátul ötször jobbharánt osztva (a régi hennegau pajzsok hátulsó fele).

A lovas pecséteken a tizennegyedik századnak körülbelül első negyedéig majdnem kizárólag *sárgány* vagy *legyező* alakú sisakdísz látnak, mely a ló fején is ismétlődik. Igen gyakori ezen időszakban az «ailette», vagy «aileron» használata, négyszögletes táblaalakú lemez, egyenes álló helyzetben a vállra erősítve; rajta a pajzs címere ismétlődik. (Lásd Bárczay: Heraldika 481. ábra). A tizennegyedik század vége felé használata ritkább lesz.

Az ailette divatjával egyidejűleg felmerülő sajátosságok említ fel de Raadt; a hármas pajzsocskáknak, melyek ugyanazt a címert viselik, egy nagy paizsra, 2, 1, helyzetben való illesztése. Így például az Ere család címere: aranyban három fekete czölöp és rajtuk hermelin pólya; Jánosnak 1274. évi pecsétjén egy nagy pajzson három kis pajzsocská címerével. E divatot családfelek is követvén, az címertörésnek nem tekinthető; nők pecsétjén is előfordul. A címerpajzs hármas használata nálunk — nem pajzsos, de a pecsét mezejében — felső sarkukkal érintkezve, Konth Miklós és Garay Miklós nádoroknak pecsétjein tapasztalható.

Egy másik különlegességre is akadunk, melyről de Raadt nem tesz említést; a XIII. század utolsó évtizedeiben és a következő század elejéről való pecséteken többször látnak a megszokott háromszögpajzs helyett kerekalput, melynek oldalai majdnem párhuzamosak, tehát azon pajzsalak, mely a tizenötödik század folyamán vált divatossá és melyet «spanyol» pajzsoknak szokták nevezni. A hasonmásban között pecsétek között, 1279-től egészen 1321-ig mintegy tucatzra menő példáját találjuk; sajnálatos, hogy a pecsétek leírásánál e körülményről említés nem történik, így csak a fénynyomatban közöltekkel foglalkozhatunk. E kerekalpu typus úgy pajzsalakú pecséteknél, mint kerek pecsét mezejében is előjön; úgy látszik, leginkább Hollandban és Zeelandban volt használatos és a mennyire a csekély számú, rendelkezésünkre álló adatból következtetünk, olyanok használatuk leginkább, kik még nem lovagok.¹

¹ M. Louis Bouly de Lesdain tagtársunk szives volt velem közölni, hogy a kerekalpu, úgynevezett «spanyol» pajzs a tizenharmadik és tizennegyedik században Franciaországban is előjön és pedig leginkább a déli tartományokban; így például Raymond du Puylaurent 1226., Galhard de Beynac 1238., Bérenger de Cugegnoy és Olivier de Termes 1241., Hugues de Durfort és Pelfort de Rabasteins 1242. évi, és Hugues de Cardaillac 1243. évi pecsétjein. — A német tudománynak e pajzstypus korai előfordulásával szemben való álláspontjára nézve v. ö. G. A. Seyler: Geschichte der Siegel, 227. lap, a Klettenbergi Bertold halberstadti kanonok 1258. évi pecsétjének (157. ábra) leírásához fűzött megjegyzést. G. P.

Seyler G. A. a «Geschichte der Heraldik»-ben (197. l.) — a németországi adatokra szorítkozva, azt mondja, hogy «abnormis pajzsforma a XIII. században egyáltalában nem fordul elő, a XIV.-ben pedig csak ritkán» — és példának hozza fel Hohenlohe-Brauneck-i Imre, würzburgi kanonoknak 1311. évből való pecsétjét, melyen kerekalpu pajzs szerepel. Nagymartoni Pál országbíró 1328. és 1332. évi pajzsalakú pecsétjein (Bárczay Herald. 380. ábra és Turul 1903. 55. l.) ugyanilyen formát találunk.

A pajzsalakú pecsétek curiosumai közül itt megemlítjük Ropertus, nobilis vir, dominus de Rosowa 1292. évi pecsétjét, melyen egy jobb'elé vágató lovas látható; pajzsának képe lekopott; és van Striene János 1300. évi pecsétjét, melyen lándzsát és (kopott) pajzsot tartó férfialak ábrázolatik.

A nyugati heraldikában olyan nagy szerepet játszó címertörésekről könyvünkben annyi érdekes példát találunk, hogy ezekből egy külön munkát lehetne összeállítani; mint különlegességet felemlítjük Berthout János, Neckerspoel urának 1295. évi pecsétjét: három czölöpös pajzson szabad telek (franc-quartier) ezen jobbra vágató lovas, jobbában kardot, balkarján keresztet tart. A Berthout-család címere: aranyban három veres czölöp; János ága törés gyanánt hermelin szabad telket viselt; János pedig személyes törésképen arra a vágató lovast helyezte, kinek keresztet pajzsa bizonyosan János anyjára vezethető vissza; ez ugyanis a Mortagne-családból származott, melynek címere: aranyban veres kereszt.

Megjegyzendő, hogy a címertörést jelentő tornagallér stb. a pajzs nélkül, a pecsét mezején ábrázolt címerképeken is előfordul; így van Coudenberg Gottfried 1336. évi pecsétjén: háromtornyos vár, melyen keresztül háromágu tornagallér vonul. Kőrirat: + S. Godtfridi de Frigido Monte. — Jakab, Cons urának 1225. évi pecsétjén a mezőben négyágu tornagallér, mely a címerkép: öt virágos, gyökeres rózsátó alatt vonul el. Quiévrain-i Mária, Ancerville urnője, Renaud de Bar neje, 1283. évi csucsives pecsétjének, hegyes lábú, keresztet végű keresztkekkel beszórt mezején, prémmel bélelt palástban, jobbában liliumot tartó hölgy áll; mellette jobbról-balról egy-egy czölöpösen állított, kifelé fordult hal, mindegyiken kétágu tornagallér (négyágu tornagallér egy-egy fele). Itt tehát a pecsét mezeje, melyen a hölgy képmása is ábrázolatik, egyszersmind címeralapot is képez. Az ellenpecséten ugyanazon címer, keresztet ágú, hegyes lábú kereszttecskével beszórt pajzson két kifelé fordult, czölöp mentén állított hal — itt háromfogas tornagallérral — szerepel; ez Bar címere. Mária tehát férje címerét egymagában használja; atyja, Miklós, Quiévrain ura, 1262., 1263. évben lovaspecsétjén ötször (ezüst és veressel) jobbharánt osztott pajzsfele (arany) pajzsot visel.

A modern, teoretikus heraldikában a természetes gyermekek apjuk címerét balharánt gerendával vagy pálczával törve viselik, régebbi időkben nem olyan könnyű megismerni a fiatalabb családtagok és a törvénytelen szülöttek címertöréseit. Szerző szerint a németalföldi tartományokban az egyedüli, biztosan illegitim eredetre valló törés abban áll, hogy az atya címere egyszínű pajzsok szabad telkében alkalmaztatik; erre több példa bizonyosságát hozza fel. Arra az angol heraldikában is találunk eseteket, hogy a ba-

stard apja czimerét a pajzsba helyezett herold alakon viseli.

A czimertörés vagy talán inkább czimerváltoztatás érdekes példáját találjuk három, de Péronne nevű egyénnél, kik valószínűleg közeli rokonok voltak. Clais van Perone 1318.: négy négyszögletes fejsze között harántkeresztben öt kéve. — Jakab, 1324.: három fejsze között szarufán három kéve. — János 1324.: két keskeny harántpálca között három kévével meg- rakott jobbhárántpólya, kísérve hat, a pajzs széle men- tén helyezett fejsze által.

Itt a heroldalak változik és a kísérő alakok ugyan- azok maradnak.

Két czimernek egy pajzsban való egyesítése ere- detileg hasítás, illetőleg összetolás, később négyelés utján történik; nők így szokták férjük czimerét aty- jukéval egyesíteni. Ha mindkettő már négyelt, úgy gyakran mindkét czimernek csak hasított fele jut a pajzsba, miáltal négy külön czimer kerül egy pajzsba. Ettől eltekintve, egy személyt megillető *négy* czimer- nek egy pajzsban való összeillesztésére legrégebbi pél- dát 1396. évben találunk, Sweder van Abcoude, Gaes- beek, Putte és Strijen urának pecsétjén; pajzs, melyet jobbról vadember, balról sárkány tart, négyelt és ugyanazon czimert ábrázolja, melyet Gelre Herold a brabanti here van Gaesbeke-nek tulajdonít: négyelt pajzs: 1. veresben három ezüst oszlop (zuylen) a meg- szokott sajtáságos stylisatióban; (Abcoude) 2. feketében aranykoronás ezüst oroszlán (Gaesbeek); 3. kék- és arannyal ötször vágott, a kék osztásokon kilencz kis ezüst harántkereszt, 4, 3, 2, (Putten); 4. aranyban három veres, rövidített lebegő harántkereszt (Stri- jen). — Van Nederhem János 1358. pecsétjén a négyelt pajzson már szivpajzsot találunk. — Venczel, Lotha- ringia, Brabant és Limburg hercege, nejével, Johan- nával közösen használt pecsétjén, 1355. évben, a pajzs hasított: elől Csehország és Luxemburg, hátul Bra- bant és Limburg négyelt czimereivel; itt tehát, bár csak négy czimer szerepel, a pajzs nyolcz mezőre van osztva.

A pecsétvéső ügyességére vall Crujpelants János 1374. évi pecsétje: a pajzsban három, négylevelű virág (quarte feuille); az elsőn három vágottlábu liliommal megrakott, szabadtelkes pajzsocska; a koronás sisak disze: kakasfej. Ugyancsak finom munkára vall van der Mark János, Arenberg és Neuerburg urának 1394. évi pecsétje; a pajzsban: három sorban kockázott pólyából kinövő oroszlán; a sisakon korona, melynek pártája a pajzs pólyája módján kockázott és melynek középső, nagyobb levéldiszén a növé oroszlán látható; sisakdisz: két szarv.

Az ember alig várná, hogy a hazánktól olyan távol eső forrásokból meritett munkában specialisan magyar vonatkozásra akadjon; pedig a leirt pecsétek között egyre akadunk, mely valószínűleg magyar eredetűnek tartható. Egy «magyar Miklós» nevű ember (Claus die Hongher-Claus Hongher-Ongher és de Hongher) 1357. évben többrendbeli kárpótlásokat kap a brabanti hercegtől, a flandriai hadjárat alatt tanusított szolgálataiért és elpusztult lovai fejében; a nyugtat- ványokat állítólag saját pecsétjével pecsételi. Három különféle pecsétje:

1. A pecsét mezejében «parolázó kézpár» (foi). Kőirat: S'Yte Venite.

2. A pecsét mezejében koronás sisak; disze: sas-

fej négy toll között; a sisakot jobbról-balról egy-egy S' betű kíséri. Kőirat: S' fris Stephani d'Zemlinio.

3. (1357. aug. 2.) A pecsét mezejében bal kezé- ben bunkót tartó vadember, fején hosszú tollal. Kő- irat: + Sigilly — Niclaus Ongher.

A második szám alatt leirt Zemlényi vagy Zem- léni? István frater pecsétjének ábrája Nagy Lajos királyunk sisakczimerére emlékeztet; vajjon nem struczfej-e az, mit de Raadt sasfejnek blazonál? Sajnálatos, hogy ezen érdekes pecsét hasonmásban nem közöltetik.

Hesseni Henrik 1339. évi sisakpecsétjének legen- dája: + S'Heynr. abnepotis bte Elyzabeth.

Ismeretes a hazai történetbuvárok előtt Bertran- don de la Broquière; 1445. évben «Bertram de la Broquiere seigneur de Viefchastel et d'Arquenes» a burgundi herczeg tanácsosa «hault guerrenier des Oostdunes de Flandre», 24 livres parisiből álló évi fizetéséről szóló nyugtát pecsétel meg

Az újabb korból több, cs. k. katonák által magyar- országi helyőrségeken kiállított iratokon levő pecsét is közöltetik, különösen a XVIII. század harminczas éveiből, a «gróf Onelli» gyalogezred tisztjeitől, Kas- sán, Eperjesen, Lőcsén, Aradon keltezve; ezek azon- ban különös érdekekkel nem bírnak.

Bárcsak már minálunk is hasonló munka látna napvilágot, mely legalább középkori pecséteinket meg- őrizné a nyomtalan enyészettől. A míg egy a modern igényeknek megfelelő pecsétgyűjteményünk nem forog közkezen. addig a magyar heraldikát lényegében, valójában és sajátosságában csak azon csekély számú, szerencsés kutató fogja ismerhetni, kinek alkalma van a nagy levéltárak kincseiben buvárokodni; mert az, a ki kénytelen a folyóiratokban, monographiákban gyé- ren kiadott pecsétekre szoritkozni, az magának a tárgy- ról helyes és teljes képet nem alkothat.

Ghyczy Pál.

Kérelem.

Azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulok a Turul olvasóihoz, hogy a ki a Rügyasi Panka család történe- tére vonatkozólag némi felvilágosítást tudna nyújtani, azt velem közölni szives legyen.

Tájékozásul megjegyzem, hogy az említett család a XVI. században szerepelt Abaujmegyében s egyik kiemelkedő alakja Panka Péter fűgedi várnagy volt (l. Csoma és Korponay Abauj vármegyéből mono- grafiáit.) Ismeretes előttem még Panka Ferencz, ki 1835-ben tornyai főszolgabíró volt s kinek czimeres pecsétlenyomata Heves vm. levéltárában őriztetik. Itt azonban több adat nincs.

A «Turul» 1905. évi füzetében olvastam egy fel- hívást, hogy a Trocsányi család kihalt-e. Eire vonat- kézőlag kijelentem, hogy e család él Sárospatakon s egyik tagja, József sátoraljaúj helyi kir. aljegyző.

A szives közlésért előre is köszönetet mond

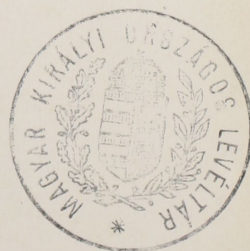
Panka Károly,

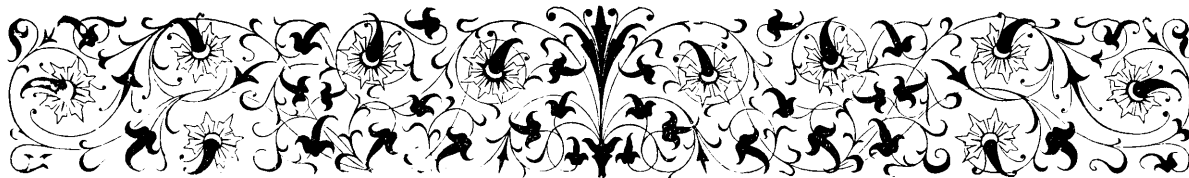
képviselőházi könyvtári tiszt

Budapest.

Mhadva'csky Pély

BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA EMLÉKEZETE.

1819 -- 1906.

Negyedszázada annak, hogy báró Radvánszky Béla budapesti lakásán, az akkori Stáció-utcza elején, komoly tanácskozások folytak a felől, czél-szerű és időszerű-e a történelem segédtudományai, első sorban a heraldika és genealogia részére hazai történetíróinkat s a tudományosság kedvelőit egy társaságban egyesíteni és szaktudományainknak új organumot teremteni. Komoly aggodalmak hangoztak el akkoriban: nincs-e már társadalmunk, különösen az írók s tudósok kis csapatja tulterhelve hasonló egyesületektől, nem árt-e az új társaság az anya-társulatnak, a Magyar Történelmi Társulatnak, melynek érdekeit mindnyájan féltékenyen gondoztuk; részvétlenség, az írók másnemű elfoglaltsága nem fojtja-e el csirájában az alapítandó új folyóiratot? E megszívlelésre méltó aggodalmakkal szemben mindig megszólalt egy tiszteletre méltó férfiú meleg szeretete kedves eszméje iránt, rendületlen bizalma a magyar társadalom erejében, hite történetíróink önzetlen közreműködésében, s támogatva szaktársainak, a nemzeti mult ép oly lelkes művelőinek kicsiny, de szellemi téren nagy számot tevő csapatjától, eloszlottak az aggodalmak és 1883-ban megkezdte működését az a társaság, mely ma hálás kegyelettel áldoz megteremtője, lankadatlan gondozója és több mint két évtizeden át fáradhatatlan buzgalmú vezetője emlékének.

Egyenként távoztak el körünkből azok, kiknek társaságunk megteremtését s az első évek nehézségeinek leküzdését köszönheti. Azok közül, kik elhunyt elnökünkkel karöltve fáradtak ez aggodalmakkal teljes időben, áldásunktól kísérve egymásután boldogabb hazába költöztek: báró Nyáry Albert, tudományos heraldikánk megalapítója, Nagy Imre gondos, oklevélkutatónk, ki szeretettel egyesítette maga körül a fiatal nemzedéket s minden iskolánál jobban, alaposabban vezette be az oklevélismeret tudományába, Nagy Iván, a magyar családtörténet atyja, kinek alapvető munkája ma is a legelső forrás, a melyhez kétség esetén fordulunk, a minden szépért lelkesedő s a nemzeti mult minden újabb megvilágításán lelkéből örvendő Szilágyi Sándor; elbucsuztunk a fenkölt lelkű főpaptól, Ipolyi Arnoldtól, a szorgalmas munkástól, Deák Farkastól s annyi sok mástól, kiknek emléke iránt társaságunknak mindenkoron hálás érzelmeket kell táplálnia. E sok csapásra, e nagy veszteségekre ez év május 2-ikán bekövetkezett a legsúlyosabb, melyet társaságunk huszonnégy éves életében megért. A sors nekem juttatta osztályrészemül azt a szomorú kötelességet, hogy mint társaságunk tisztikarának most már egyetlen tagja, ki munkatársként részt vettem az alapítás nehéz körülményeiben s ki elnökünk oldalán hosszú éveken át

a társaság első titkára s folyóiratának szerkesztője voltam, örökre eltávozott vezetőnk iránt az általa alapított tudományos társaság soha meg nem szűnő kegyeletének legyek tolmácsa.

* * *

Az 1882-ik évben, mikor társaságunk megalkulásának gondolata először felmerült, báró Radvánszky Béla férfi kora kezdetén, 33 éves korában már tiszteletre méltó nevet vívott ki magának a történelmi kutatás terén. Családi nagy tradíciók örököseként, a régi idők minden emléke iránt fogékony lelke már kora ifjúságában elmerengett a nemzeti multon s ennek maradványait szeretettel gyűjtögette. Élete második évtizedében már régi okleveleket másol, címereket, pecséteket gyűjt; rendelkezésére állnak családi levéltára gazdag kincsein kívül édes anyja családjának, a Bárczayaknak s a Rátold nemzetségből eredő Kazai Kakasoknak levéltárai. A legkitünőbb vezetőre akad Thaly Kálmánban, a nemzeti nagy szabadságharczok lánglelkű búvárában s a leggondosabb oklevélismerőben, Nagy Imrében, kitől az oklevelek rejtélyeiben nyert biztos utmutatást.

Még úgyszólván gyermek, mikor történelmi folyóiratok közölni kezdik kutatásai eredményeit. Tizenhat éves korában, 1865-ben, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben lát napvilágot első történelmi közleménye s azóta évről-évre találkozunk nevével szakfolyóirataink hasábjain. Közleményei mind megannyi becses adalék régi sphragistikánk, családтанunk és egyes családi levéltáraink ismeretéhez. Közöl régi magyar köriratú pecséteket a XIV—XVI. századból, nagybecsű kortani adalékokat, melyek Knauz monumentális munkájához értékes kiegészítések, jelentéseket tesz közzé a radványi levéltár egy részéről, a Berényi-levéltárról, megírja a zokoli és kisvárdai Zokoli család történetét. Nem nagyszabásu, korszakos dolgozatok, de annyit fényesen bizonyítanak, hogy közlőjük szeretettel csüng a nem-

zeti mult emlékein s míg más fiatal ember az ő előkelő társadalmi helyzetében más sikerekre pályáz, ő megelégszik a csendes kutató munkájával és örül, ha a nemzeti mult ismeretének egy-egy apróbb részlet felderítésével tehet szolgálatot.

Tudományos kísérletei már előre jelzik az irányt, a melyet később egész odaadással, a férfi munkaereje teljességével követni fog s a melynek hivatott művelőjévé lesz. Levéltári kutatásai első sorban a régi magyar családélet és háztartás, ezzel kapcsolatban művelődésünk régi emlékeinek nyomozására vezették őt; ezzel szorosan összefügg a családtörténet, a nemzetségek leszármazásának bonyodalmas szövevénye, kiegészíti ezt a címerek vizsgálata, oklevéltani, különösen kortani és sphragistikai kérdések iránt való érdeklődés; tovább menve, rátér egész családi oklevéltárak, a családtörténet legközvetlenebb emlékeinek közzétételeire, saját nagybecsű családi levéltárának átkutatása értékes irodalomtörténeti ereklyék felfedezésére vezet, ezekkel behatóan foglalkozik, feldolgozza, részben munkatársaival közzététeti ez ereklyéket abban az önzetlen meggyőződésben, hogy mindezzel a nemzeti mult felderítéséhez járul egy-egy mozaikszemmel. E mellett legelső tudományos intézetünk, a M. Tud. Akadémia, a Történelmi Társulat és sok más tudományos egyesület tárgyalásain élénk részt vesz, valahányszor teheti, soha sem mulasztja el, hogy szaktársaival az érintkezést fenntartsa; levéltárakban, könyvtárakban otthonos, maga is értékes könyvtárat alapít, kiváló szakértelemmel gyűjti úgy a tudományos irodalom termékeit, mint a magyar könyvészeti ritkaságokat; maga másol okleveleket, lelkiismeretesen kutat, összehasonlítja; a hol kétsége van, szaktársaival fordul, szívesen ad és szívesen vesz minden utbaigazítást. A fiatal-ságot szereti, a kiben tehetséget, a történettudomány és segéddisciplinái iránt igazi érdeklődést fedez fel, azt munkatársává avatja, foglalkoztatja, egész kis tudományos kört alkot, melynek ő ad

foglalkozást, irányítást s mely őt nemcsak koránál és előkelő társadalmi helyzeténél, hanem tudásánál és tudományos tájékozottságánál fogva készséggel ismeri el fejének, vezetőjének. Ime egy tiszteletre méltó tudományos életpálya, melynek megjárója mindazon tudományos körökben, a melyekkel oly gyakran érintkezett, igaz szeretettel vivott ki s áldott emléket hagyott maga után, mert mindenki elismerte róla, hogy lehetett olyan, ki tudományos téren nagyobb eredményeket ért el, a kinek nevéhez nagyobb tudományos igazságok kiderítése, nagyobb problémák megoldása fűződik, de olyan, a ki a tudományokat s a nemzeti mult emlékeit jobban szerette, irántok jobban lelkesedett, érettök többet áldozott volna, kevés akad nagyjaink között.

A fiatal történetkutató szakavatott közleményei magukra vonták az illetékes körök figyelmét s a M. Történelmi Társulat 1874-ben a 24 éves ifjút választmányi tagsággal tisztelte meg. Mintha buzdítást merített volna ez elismerésből, még nagyobb szorgalommal kezdte közzétenni történelmi kutatásai eredményeit. A Századok, az Archæologiai Értesítő, a Történelmi Tár sűrű egymásutánban közlik dolgozatait, melyek nemzeti multunkból nem egy értékes részletet derítenek föl.

A családi tradíciónak megfelelőleg a csendes kutató is politikai pályára lépett. Őseinek példájára, kik Zólyom vármegyében vezető szerepet vittek s kik közül egyiknek-másiknak előkelő része volt országos dolgokban is, Radvánszky Bélának is ki kellett venni a maga osztályrészét a közügyekből. Nyolcz éven át, 1875-től 1882-ig volt országgyűlési képviselője előbb a szliaícsi, majd a korponai kerületnek. Képviselőségének maradandó nyoma van azon tudományos intézet történetében, melynek termében mai kegyeletes megemlékezésünket tartjuk. A Magyar Nemz. Múzeum ügyeinek megvizsgálására s a segítő eszközök kijelölésére a képviselőház 1880-ban kilencztagu bizottságot küldött ki, melynek elnöke

Jókai Mór és jegyzője elhunyt elnökünk volt. A bizottság mint ilyen nem volt képes feladatának megfelelni, de megbizta jegyzőjét, hogy az intézetben szerzendő tájékozás után maga dolgozzon ki javaslatot a Nemzeti Múzeum újjászervezésére. Radvánszky Béla jól ismerte az intézetet, hisz könyvtárának mindennapos látogatója volt, jól tudta azon nagy bajokat, melyekkel a magyar nemzet nagy kincses háza küszködik s melyek hely, pénz és személyzet hiányában foglalhatók össze és terjedelmes emlékiratban adta elő észleleteit és javaslatát. Az emlékirat 1881-ben készült el; telve van jó akarattal, lelkesedéssel intézetünk iránt; javaslatokat tesz, melyeket azóta a kormány és törvényhozás megvalósított, és felsorol óhajtasokat, melyek az intézet által képviselt tudományos és nemzeti közművelődési érdekek kárára mai napig sem valósulhattak meg. Annyi azonban tény, hogy a tudomány és közművelődés szükségleteitől áthatott emlékirat megtette hatását a kormánynál, mely nem zárkózott el a meggyőző érvek hatása alatt, első sorban a Széchényi orsz. könyvtár hiányain való segítségért. Az 1882-ik évi állami költségvetés már bőkezűbben gondoskodik a Nemzeti Múzeum szükségleteiről s voltaképen ez volt újabb időben az első lépés múzeumunk nagyobb arányú fejlesztéséhez és ez is báró Radvánszky Béla emlékéhez fűződik. Ha szabad subjectiv motívumokat vegyitenem megemlékezésembe, nem hallgathatom el, hogy én is a Radvánszky-féle emlékirat következményeként léphettem negyedszázaddal ezelőtt a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékébe.

Képviselősége idején érte br. Radvánszky Bélát legelső tudományos intézetünknek, a Magyar Tudományos Akadémiának méltó és jól megérdemelt elismerése. Az 1879-ik évi akadémiai nagygyűlés őt a levelező tagok sorába iktatta. Akadémiai székfoglalóját három évre reá a magyar művelődéstörténet és régészet köréből választotta; régi magyar ékszerekről értekezett;

részlet ez abból a gazdag művelődéstörténeti anyagból, melyet hosszú évek következetes fáradságával a családi levéltárak legelhanyagoltabb irataiból, leltárakból, összeírásokból, végrendeletekből páratlan gazdagságban hordott össze.

Akadémiai taggá választása óta alig volt első tudományos intézetünknek nálánál buzgóbb tagja. Szorgalmát, az Akadémia iránt való érdeklődését alig fokozhatta tiszteleti taggá történt választása, a mi az 1887. évi nagygyűlésen történt. 1891-ben az igazgató tanács tagjává lett s így elérte a legmagasabb fokot, melylyel az Akadémia érdemet jutalmazhat. Tekintélyét, a közbecsülést, melyben akadémiai tagtársai önként részesítették, semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy a legutóbbi választás idején sokan neki szánták az Akadémia elnöki méltóságát.

Tudvalevő, hogy az igazi akadémiai tudományos munkásság nem a nyilvánosság előtt, hanem az Akadémia állandó szakbizottságaiban folyik. Elhunyt elnökünk három ilyen bizottságnak volt buzgó tagja: 1888 óta a történelminek, majd az archæologiainak és végül 1904 óta az irodalomtörténetinek. Közvetlen tapasztalásból tudom, hogy a történelmi bizottságnak nálánál szorgalmasabb, odaadóbb, lelkiismeretesebb tagja alig volt. Ha tehette, ha Budapesten volt, soha sem mulasztotta el a bizottság egyetlen ülését sem, sőt ügyeit úgy intézte, hogy a távolból is megjöhessen egy-egy fontosabb ülésre. A bizottság elnökének akadályoztatása esetén rendszeren ő töltötte be az elnöki tisztelet, legutoljára ez év márczius 10-ikén. A bizottság ülésein kifejlődő gyakori élénk eszmecsereiben nem egyszer az ő talpraesett, okos s mindig tudományos érdektől vezetett nézete volt a döntő; élesen megfigyelte a történelmi kutatás terén mutatkozó hiányokat s indítványával ezeken segíteni kívánt; alig volt valaki, a ki a tudományos érdemet jobban elismerte s a kutató fáradságát jobban méltányolta volna, mint ő. Annak az intim, mondhatni családi körnek, mely

a zajtalanul, de annál intenzívebben dolgozó akadémiai történelmi bizottságot egybefűzi, a május 2-ikán bekövetkezett megrendítő haláleset óriási veszteséget jelent.

Az országgyűlési képviselőiséget elhunyt elnökünk 1882-ben családja ősi otthonának, Zólyom megyének főispánságával cserélte föl. Tíz éven át viselte e méltóságot; de e mellett soha sem szünt meg történelmi kutatásait folytatni és tetekben megszólaló érdeklődését nemzeti multunk emlékei iránt újabb meg újabb alkotásokkal nyilvánítani. Főispánsága kezdetére esik társaságunk alapítása. Mi kevesen, a kik még élő tanui vagyunk a kezdet nehézségeinek, bizonyosságot tehetünk arról a gondos szeretetről és szerető gondosságról, melylyel az alapító a fiatal társaság ügyeit vezette. Ő maga szövegezte meg alapszabályainkat, gyűjtött tagokat nagy utánjárással, elhárított akadályokat, családi és társadalmi befolyását latba vetette, hogy a gyöngye anyagi erőre alapított új tudományos egyesület az elmerüléstől megóvja. Mennyi küzdelembe került, hogy az új társulat tudományos karakterét azon törekvések ellenében, melyek azt személyi és családi érdekek organumává óhajtották tenni, megvédjük; mennyi aggodalmat okozott a Turul első füzeteinek szerkesztése akkor, mikor még azóta barátainkká lett munkatársaink is bizalmatlansággal tekintették az új vállalkozást s annak támogatására nem voltak hajlandók. Ezekben az aggodalmas években a titkár-szerkesztőnek lankadatlan támogatója, igazi erőssége volt a társaság elnöksége, élén a legutóbb elköltözöttel, ki mellé lelkes munkatársakul sorakoztak a már korábban eltávozott másodelnökök, Nagy Imre és Nagy Iván. Hogy társaságunk diadalmasan leküzdötte a kezdet nehézségeit, hogy azóta is következetesen haladva a megkezdett uton, tekintélyes helyet vívott ki magának a nemzeti mult családtani és heraldikai emlékeinek felkutatása és közzététele terén, első sorban a vezető elnök érdeme. Ő maga szabta

meg a társaság és folyóiratának programját a Turul első számában és gondosan örködött e program megvalósításán. Mikor társaságunk az alapszabályokba foglalt kötelezettségnek eleget teendő, 1887-ben hozzáfogott a Nemzeti Zsebkönyv első kötete anyagának összegyűjtéséhez, nem volt buzgóbb, fáradhatatlanabb munkatárs elhunyt elnökünkénél; társadalmi összeköttetései biztosították a megfelelő anyagot számunkra, a szerkesztésben valósággal előkelő része volt s hogy a vállalat nagy erkölcsi sikert aratott, első sorban neki köszönhető. Mindnyájunknak élénk emlékezetében van, mily örömmel, mily lelkesen vett részt tárgyalásainkban, vele született szelid lelkületénél és tapintatánál fogva hogy igyekezett a választmányban koronként felmerülő ellentéteket elsimitani, lelke mennyire egybeforrott kedves alkotásával, melyet virágzásra juttatni, sikereit anyagi és szellemi téren biztosítani legfőbb törekvése volt. Valóságos atyja volt társulatunknak, mely elnökének odaadását igaz szeretettel, őszinte ragaszkodással vizionozta.

Tiszteletre méltó egyénisége az elköltözöttnek egyre több barátot szerzett, a történelem munkásai közül egyre többen fűződtek őszinte rokonszenvvel hozzá. Éreztük mindnyájan, hogy a történelem terén igazi belső szükségletből, lelke vágyának kielégítésére dolgozó főúr épp oly önzetlen munkása hazai tudományosságunk és nemzeti közművelődésünk ügyének, ki maga végzi a fárasztó munkát az anyag gépies összehordásától a művészi megalkotásig, mint annyi más, szellemi téren dolgozó szürke tudós, ki a maga erejére utalva küzdi meg harcát az élettel.

A főispánságra következő néhány esztendő 1892 és 1896 között családjának és a csendes munkának volt szentelve. Az a végtelenül becses művelődéstörténeti gyűjtemény, melyet «Magyar családélet és háztartás» címen még 1879-ben kezdett meg, 1896-ban vált a feldolgozást tartalmazó első kötet befejezésével teljessé. Nagy vállalatot indított meg még 1888-ban, mikor

«Házi történelmünk emlékei» cím alatt közzé akarta tenni elmúlt századoknak levéltárak rejtékéből nagy utánjárással egybegyűjtött s a családi élet intimebb természetű nyilvánulásaira vonatkozó maradványait. Örökös kár, hogy e végtelen becsű gyűjteményből, mely a nemzeti családi élet művelődéstörténeti vonatkozásainak első rangú forrása lett volna, csak két kötet láthatott napvilágot. Ha e nagy sorozat, mely udvartartási és számadáskönyveket, régi magyarszakácskönyveket, leltárakat és hozományjegyzékeket, házi orvosi patika- és kuruzslókönyveket foglalt volna magában s melyekhez még régi végrendeleteknek kellett volna járulniok, teljes volna, vagy legalább az a gazdag anyag napvilágot láthatott volna, a melyet báró Radvánszky Béla már összegyűjtött, művelődéstörténetünk kimeríthetetlen kincsesbányát birna benne, mely jobban, hivebben és őszintébben mutatná be a családokból alakuló nemzet belső életét, mint a történelmi multnak sok más külső nyilvánulása. E vállalat folytatásáról gondoskodnia kell a Magyar Tudományos Akadémiának úgy hazai történetírásunk érdekében, mint elhunyt nagyérdemű tagja iránt érzett hálás kegyeletből is.

Azóta, hogy 1895 végén koronaöri méltóságában az ország zászlósurainak sorába lépett, mintha érezte volna, hogy a Mindenható már csak tíz évet enged neki földi pályáján, hogy sietnie kell, ha évtizedek óta előkészített kiadványok megjelentét meg akarja érní. Saját családi levéltára változatos anyagából, széleskörű tanulmányokkal kiegészítve, egymásután láttak napvilágot értékes irodalomtörténeti dolgozatai, sajtó alá adta a történelmi szerepű régi Héderváry-család oklevéltárát, teljesen elkészítette és sajtókész állapotban hagyta hátra a Radvánszky-család öt kötetre terjedő diplomatariumát, megtette az előmunkálatokat ahhoz, hogy a Bárczayak és Kazai Kakasok oklevéltárai közzétehetőek legyenek. «Közlemények a báró Radvánszky-levéltárból» cím alatt végtelen becses sorozatot

indított meg, melynek egyes számai az ő és fiatal munkatársainak tollából kerültek ki. Mennyi szép terv, mily gazdag történelmi forrás, mennyi becses részlet a nemzeti mult képének teljesebbé tételéhez! És most minden megakadt, mindennek vége.

Családja iránt érzett mélységes ragaszkodásának emléke utolsó kiadványa, melyet közzelehetett. Most egy éve készült el Szinnyei József társunk korszakos nagy munkájának, mely a magyar irodalom termékeinek legteljesebb tárháza, az a része, mely a Radvánszky-családból eredő magyar írókról szól. Tizenegy írot szolgáltatott csak ez az egy család a magyar irodalomnak. Elköltözött elnökünk a nagy mű e részét «Írók a Radvánszky-családban» cím alatt külön is kiadta s a tetszetős füzetet 1905 december 2-én ez ajánló szavakkal látta el: «Emlékül a család élő tagjainak, követésre az utódoknak.» Valóban emlék, de fájdalmas, kínos emlék részünkre is e kiadvány és szomorúan kérdezzük, miért kellett e hatalmas, céltudatos munkásságnak épp akkor véget érnie, mikor hosszú évek fáradozásának eredményeivel készült tudományos irodalmunkat gazdagítani?

Végére értem. Május 2-án megszűnt dobogni a melegen érző szív, mely nemzeti multunk történelmi emlékeiért oly lelkesen hevült, kihullt a munkás kézből a toll, mely azok közkinccsétételében annyit fáradt és báró Radvánszky Béla, a hazai tudományosság és közművelődés lankadatlanul buzgó munkása örök pihenésre tért. Még nagyon új a csapás, hisz alig mult fél éve annak, hogy a megrendítő haláleset mélységes gyászt borított reánk; még nagyon érezzük a lesújtó veszteséget és érezni fogjuk hosszú-hosszu időkön át. Hiányzik közülünk az a jóságos férfiú, ki a tudományosság rajongó szeretetével rögtön megnyerte a hasonlóképen érző társak szívét; üres az elnöki szék, melyből oly tapintatosan, nem ernyedő buzgósággal intézte társaságunk ügyeit. Most, mikor már nincs közöttünk, érezzük, mennyire szívünkhöz nőtt, mennyire velünk érzett, mennyire közénk való volt az elköltözött, mennyit fáradt értünk, mennyit köszönhetünk neki. Mély fájdalom fog el, hogy hálánkat most már csak emlékének róhatjuk le; de az a legjobb helyen van: szívünkbe van zárva, elmosódni, elhalványodni nem fog.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA.

Midőn arról a férfuról kell írnom, a kit alkalmam volt alaposan megismerni és több évi ismeretség alapján szívjóságát és nemességét napról-napra jobban bámolni, multunk, tudományos életünk és általában minden szép és jó iránt való lelkesedéséből lelkesedést meríteni, tőle naponként tanulni és a kinek emlékéhez a szeretetnek és hálának annyi szála köt: nem szólalok meg azzal a szokott frázissal, hogy elfojtok minden érzelmet és az igazság részvétlen, tárgyilagos rideg hangján igyekezem írni, mert az én igazságom azt kívánja, hogy emlékéit oly szeretettel elevenítsem fel, a mint szívemben él; nem mondom, hogy kritikát gyakorlok fölötte, most, a mikor róla emlékezem, mert a bámulat

és szeretet, a mely hozzákötött, szigoru kritika alapján keletkezett és maradt meg; de határozottan ígérem, hogy az igazság kutatóját legjobb meggyőződésem szerint, oly igazán mutatom be az igazság kutatóinak, a mint emléke lelkemben él és a mint az az ő igazságérzetének is megfelelő.

Ismertetem röviden életét, úgy a mint részben elbeszéléseiből ismerem, részben előttem lefolyt; ismertetem irodalmi munkásságát úgy, a mint megjelent munkái-elfogulatlan tanulmányozása után arról képet alkoték, irodalmi terveit, a mint azokat nekem előadta, kéziratban maradt munkáit, a mint azokat többszöri bepillantás után megismerhettem; ismertetem egyéniségét,

jellemét, kiterjeszkedve oly apróságokra is, a melyek talán ma sem érdektelenek, de a jövőben határozott fényt vetnek arra, hogy milyen volt és hogyan élt az a magyar főúr, a ki az ősök életéről oly szeretettel irt.

Báró Radvánszky Béla 1849 márczius hó 1-én született Sajókazán. Atyja Albert, anyja Bárczay Karolina. Atyját már nyolcz éves korában elveszítette és így szerető anyja gondjai alatt nőtt fel, a kitől a szivjóságát és nőiesen gyöngéd, finom lelkületet örökölte. Bátyjával, Gézával együtt úgy az elemi osztályokat, mint a gimnázium négy alsó osztályát anyja és nevelői felügyelete alatt magánuton végezte, a rimaszombati gimnázium tanári kara előtt tevéen le a vizsgákat, az V—VI. osztályt a budapesti ág. ev., a többit pedig az ev. ref. gymnasiumban fejezte be, a hol kiválóbb és reá nagyobb hatást gyakorló tanárai voltak: Thaly Kálmán, Gönczi Pál, Gyulai Pál, Géresi Kálmán és Molnár Aladár.

Az érettségi letétele után kiváló nagybátyja, Radvánszky Antal befolyására a budapesti tudomány-egyetem jogi karára iratkozott be, a melynek elvégzése után többször tett utazást Németországban, Belgiumban, Franciaországban és Olaszországban.

Bár még gyermekkorában az irodalommal, később pedig a történelemmel alaposan, cél tudatosan foglalkozott és az volt titkos óhajta, terve, hogy munkásságával már 30 éves korában az akadémiai tagságot elnyerje, bátyja befolyására; egy évvel azután, hogy irodalmi munkássága elismerésül a Történelmi Társulat választmányi taggá választotta, 1875-ben a korponai, később pedig a szliácsi kerületben képviselői mandátumot vállalt; de azért folytatta irodalmi működését, a melynek jutalmául a Magyar Tudományos Akadémia 1879 május 22-én levelező tagjává választotta és ugyanazon évben az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat választmányi taggá. Akadémiai székét az 1882. évben *Régi magyar ékszer* című tanulmányával foglalta el.

Képviselői állását nagybátyja halála után 1882-ben a Zólyom vármegyei főispánsággal cserélte fel, a mely méltóságot tíz évig viselte. 1883-ik év februárjában alapította meg a Magyar Heraldikai és Genealogiai társaságot, a melynek haláláig elnöke volt. Az 1885-ik évben házaso-

dott meg, április 18-án nőül vévén Tisza Kálmán miniszterelnök és gróf Degenfeld Ilona leányát, Paulinát. 1886-ban az ág. ev. egyház egyetemes gyámintézetének lett világi elnöke, 1887-ben pedig a Protestáns Irodalmi Társaság másodelnöke. Ugyanazon évben az Akadémia tiszteleti tagjává választotta, a következő évben pedig a történelmi bizottságnak, három évre rá az igazgatótanácsnak, 1904-ben pedig az irodalomtörténeti bizottságnak is tagja lett.

Báró Vay Miklós halála után, 1895-ben a magyar szent korona örévé választott (hivatali esküjét 1896 január 20-án tette le), a mely alkalommal valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot is nyert.

Az 1892-ik évben lemondván a főispáni méltóságról, a közélet teréről teljesen visszavonulva, családjának és az irodalomnak élt.

«A nemzetet csak látszólag alkotják az élő nemzedékek; valójában tagjai annak az elhaltak is, mert a letűnt nemzedékeknek nagy a befolyásuk az élőkre. Sokakat lelkesített már őseiknek dicső példája kitartó munkára, szorgalomra, nagy tettekre», ez ítélet alapeszméje azon sokroknak, a melylyel társulatunk alapítója és elnöke, a boldogult báró Radvánszky Béla a Turul első folyamát megnyitotta.

Mélyen átértzett szavak; a történelem komoly tanulmányozásából, a mindennapi tapasztalatból, de különösen az önismeretből leszűrődött igaz ítélet! Az ő munkásságának is ősei példája adott irányt, az lelkesítő szorgalomra, kitartó munkára. Mert családja nemcsak hősökkel, nemcsak az eperjesi vértörvényszék egyik mártírjával dicsekedhetik, hanem azzal is, hogy tagjai majd kivétel nélkül a legrégebb időtől kezdve a tudományoknak pártolói és művelői voltak. Ő sem akart tehát a családi hagyományokhoz hűtlen lenni és már zsenge gyermekkorában élt benne a vágy: valami nagyot, valami szépet alkotni.

Szépirodalmi olvasmányai, Arany János iránti lelkes szeretete előbb a szépirodalom felé terelik figyelmét. Már mint kis gimnazista olvasmányairól jegyzeteket, bírálatokat készít, a melyeket egykorú barátai, tréfára mindig hajlandó bátyja utmutatása mellett, íróasztalában kikutatnak és addig boszantják, a mig jegyzeteit tűzbe dobja. De ezt csak a pillanatnyi harag fellob-

banásában követi el, a következő pillanatban megbánja hevesességét, a megkezdett irányban tovább halad és már 15 éves korában, 1864-ben egy beszély fordításával az Arany János Koszorujában nyilvánosan fellép.

Ez volt első és utolsó szépirodalmi dolgozata, mert a mint a budapesti ev. ref. gimnáziumban Gyulai Pál után kiváló historikusunk, Thaly Kálmán lett tanára, lelke felébred a szépirodalom első ábrándjaiból és a történelem tanulmányozására adja magát. Thaly ugyan az irodalomtörténetet adta elő; de magánérintkezésben a történelem tanulmányozására serkentette. Mert csakhamar megkedvelték egymást, úgy, hogy Thaly többször felkereste őt és az egész életen át tartó benső barátság fejlődött ki közöttük. E hatásnak köszönhető, hogy a fiatal Radvánszky nemcsak megszerette a történelmet, hanem már kora ifjúságától kezdve következetes munkával meg is szerezte azokat az alapismereteket, a melyek nélkül a történelem önálló tanulmányozása el sem képzelhető. Mivel az alsó osztályokban a latin nyelvet elhanyagolta, ez időtől kezdve éveken keresztül hetenként háromszor vett latin nyelv-órákat Kovács Nándor tanártól, a palaeographiában pedig Ráth Károly Győr vármegyei levéltárnok és Nagy Imre curiai bíró ismeretsége és barátsága révén szerzett ismereteket. Sokszor összejött, sokat dolgozott velük,¹ valamint Ipolyi Arnold püspökkel, báró Nyáry Alberttel és később Deák Farkassal.

E kis baráti kör minden tagjának hatása meglátszik irodalmi munkásságán, habár annak iránya, tervei teljesen önállóak és egyéniségéből folynak. Élete céljául tüzi ki a történelem segédtudományai, különösen pedig a diplomatika, sphragistika, heraldika és genealogia művelését. E cél elérésére nagy könyvtárt vásárol össze, levéltári kutatásokat folytat, okleveleket másol és másoltat, pecséteket, czimereket, viz-

¹ Nagy Imre fölött tartott emlékbeszédében írja: Magam is azok közé tartozom, kik az oklevelek olvasásának gyakorlatát jórészt tőle sajátítottam el; ebben tehát Nagy Imre volt gyakorló-mesterem. Most is igen kellemesen emlékezem vissza az időkre, midőn 1875-től kezdve egy évtizeden át majdnem minden vasárnap felkeresett a boldog emlékezetű barátom és egy pár órát oklevelet olvasva töltöttünk el. Négy-öt nagy levéltár érdekesebb vagy nehezebb okleveleinek másolatait olvastuk így össze. (Turul, 1895. 5. 1.)

jegyeket gyűjt és korán kialakul lelkében egy néhány nagyobb irodalmi terv, a melyeknek megvalósítására igen következetes, nagy munkásságot fejt ki. E munkásságának bizonyosságai jegyzetein kívül könyvei is, mert nagy könyvtárának minden darabját átolvasta és tervbe vett munkáinak folyószámaival lapszéli jegyzetekkel kísérte. E lapszéli jegyzetekből megállapítható, hogy az adatokat körülbelül 20 nagyobb munkára gyűjtötte egész életén keresztül; de részint kéziratban, részint jegyzetekben maradt irodalmi tervei e számot jóval meghaladják. Ezek közül a legtöbb igen érdekes, hízagpótló munka lett volna annak idején, sőt lenne ma is, ha az általa összegyűjtött anyag feldolgozóra találna.

Egyik érdekes fiatalkori terve, melyet könyveiben, ha jól emlékszem, I. számmal jelölt, a *Magyar nemzetségek története*, a melyre a legújabb időig, Karácsonyi munkájának megjeleséséig gyűjtötte az anyagot. Másik terve volt a *magyar pecséttan kézikönyvé*-nek megírása. E célból átnézte és kiczédulázta az Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum és több családi levéltár anyagát. Czéduláiból betűrendes *Pecsétmutatót* készített, a mely 8—9 kötetet tesz ki, hozzákezdett a kidolgozáshoz; sőt elkészítette az illusztrációkat is, még pedig oly művészi kivitelben, a milyennel még irodalmunkban nem találkoztunk. E célra külön képzett egy fiatal tehetséges festőművészt, Patakyt. Egy pecsétrajzot elkészített vele háromszor, sőt négyszer is, mindaddig, a mig kifogásolni valót nem talált rajta. Sok pénzébe került; de gyönyörködött is bennük még évtizedek múlva is, valahányszor e rajzok kezébe kerültek. Nem egyszer büszkén mutogatta nekem: ilyet még külföldön sem tudnak produkálni. És e szép anyag, e szép rajzok íróasztalában maradtak, még pedig azért, mert mielőtt a pecsétrajzok mind elkészültek volna, művésze egy képével nagyobb díjat nyert, egyszerre hirneves festő lett és többé nem ért rá arra, hogy a lélekölő, talán nem is művészi léleknek való pecsétmásolásokkal töltse idejét. Másokkal kellett tehát kísérleteznie; de hasztalan; második Patakyt nem talált. Épen ez volt a sorsa vizjegy gyűjteményének is.

Már fiatal korában több család oklevéltárát akarta kiadni. Sokat dolgozott e célból Nagy

Imrével, Ráth Károlylyal és Kovács Nándorral. El is készült a *Kazai Kakas, Bárcazy, Héderváry, Kapó, Kaposmérői Mérey és Radvánszky-család* külön-külön is több kötetre menő *oklevéltárával*; de mire készen lett, nálunk is elfogadták az újabb oklevél-kiadási elveket és soha sem volt türelme e nagybecsű, de betűhű másolatokat átjavítani. Csak a Héderváry-család levéltárával tett erre kísérletet, élete utolsó évében, a melyből halála előtt már több ívet imprimálhatott.

Tervbe vette azonkívül a kiválóbb családok történetének megírását, de e terve sem ment túl az anyaggyűjtésen.

Irodalmi működésének ez első korszakából, a mely kizárólag a történelem segédtudományaihoz és az anyaggyűjtéshez kötötte, a következő értekezései, illetve közleményei jelentek meg:

Erdélyi országgyűlési végzések. (Győri történelmi és Régészeti Füzetek IV. k. 52—67. l.)

Haraszi, Bodrog vármegyei község emlékezete. (Történelmi és Régészeti Értesítő V. k.)

Tokaj két magyar köriratu pecsétje 1549 és 1616-ból. (Századok 1867. 425. l.)

Zokoli és a Kisvárdai Zokoly-család. (U. o. 1868. 509. l.)

A Radvánszky-levéltár legrégebbi okmányai. (Századok 1875. 46. l.)

Jelentés a bodoki levéltárról. (U. o. 700. l.)

Kortani adalék. (Századok 1870. 539. l.)

Magyar köriratu pecsétek a XIV. és XV. századból. (U. o. 1880.)

László opuliai herceg, nádor lovaspecséte 1370-ből. (Archaeologiai Értesítő V. k.)

Miskolcz város pecséte 1433-ból. (U. o. XI. k. 55. l.)

Drugeth Fülöp nádor lovaspecséte 1324-ből. (U. o. 182—186. l.)

Martell Károly magyar királyi czimmal ellátott kettős pecséte 1295-ik évből. (U. o. XIII. k. 108. l.)

Történelmi levelek. (Történelmi Tár 1879. és 1880.)

Nevezetes okirat I. Mátyás korából. (U. o. 1880.)

Néhány szó olvasóinkhoz. (Turul 1883.)

Nyomtatott házassági jelentés 1676-ból. (U. o. 1889.)

Zemlényi Dávid czimerlevele az 1418-ik évből. U. o. 1892.)

Turul. 1906. IV.

Emlékbeszéd Nagy Imre felett. (U. o. 1895.)

Négy czimeres levél. U. o. 1904.)¹

A czimek felsorolása soknak látszik, de a nagy terveknek és sok munkájának nem megfelelő eredmény. Ennek azonban az az oka, hogy készülő munkáiból mutatványokat, vagy azoknak egy bővebben is kidolgozható, külön is egészset képező részét nem tartotta helyesnek előre kiadni. Terveit, készülő munkáit féltékenyen őrizte. Úgy azon, mint a lefoglalt anyagon «rajta ült», a mint tréfásan mondani szokta. Ennek aztán az lett a következménye, hogy a közönség e munkásságáról tudomást sem vehetett, mert azok kéziratban maradtak. Hogy léteznek, csak jó ismerősei és munkatársai tudják.

A mi a becses, több kötetre menő és az akkori szokás szerint a lehető leghivebben másolt oklevéltárak kiadásában megakadályozta, nemcsak az oklevél-kiadás új módja volt, hanem az a körülmény is, hogy családtörténeti kutatásai közben, a melyeket nemcsak az oklevelekre, hanem minden régi írásra kiterjesztett, a leltárak, hozományjegyzékek, végrendeletek felébresztették figyelmét és szeretetét a nálunk még akkor elhanyagolt művelődéstörténelem iránt. Megfogamzott egy új, szívét teljesen betöltő, munkásságát egészen lekötő terve: a XVI. és XVII. századi magyar társadalmi és családi életnek, egyszóval e korszak művelődés történetének megírása. Nemcsak érdekes adatai, hanem fajszeretete is ösztönözte erre. Ismerni és megismertetni azt a kort, a melynek elégséges emléke maradt reánk arra, hogy egy avatott kéz őseink életét elevenen, életteljesen megrajzolja; ismerni és megismertetni azon kor művelődéstörténetét, a melyet a külföldi, a német hatás még alig érintett, bebizonyítani, hogy a művelődésre való törekvés őseinknek mindig sajátos volt és finomabb családi és társadalmi életben is megnyilatkozott; eloszlatni azt a nézetet, hogy műveltségünk újabb keletű, a németektől kölcsönzött idegen virág; oly eszme volt ez, a mely nagy vállalkozásának sikere után is egész életén át lelkesedéssel töltötte el. És e lelkes-

¹ Az utóbbi értekezések irodalmi működésének második, sőt harmadik korszakában jelentek meg ugyan, de korábbi adatgyűjtés eredményei.

dést ébren tartotta, fokozta a novellairóból lett, könnyed tollu, művelődéstörténelmünk iránt nagy érdeklődéssel viseltető historikusunk, Deák Farkas, a kihez egyre erősebb, igazi baráti szeretet kötötte.

«Felelevenednek előttem» — írja Deák Farkas fölött tartott emlékbeszédében «első ifjúságom emlékei: a komoly tanulás és később a fáradságot alig ismerő munkásság korszaka. Eleven képben látom magam előtt most is, hogyan lelkesített, hogyan élesztette bennem a tüzet, midőn hajlamom történelmünk tág mezéjének kutatására vezetett.»

Olyan nagy munkát csakis a legnagyobb lelkesedéssel, egy igaz, tárgyyszerető, lelkes barát támogatásával lehetett elvégezni, mert hiszen akkor, a mikor teljes elhatározottsággal munkához kezdett, az 1873-ik évben, a Kovachóczy Árpádiájában (1833.) Thurzó Imre lakodalmi rendjéről megjelent közleményt, Kövály László Erdélyi viseletek és szokások (1860) című munkáját és újabb folyóirataink apró közleményeit kivéve sem nagyobb közlés, sem feldolgozás nem történt, úgy hogy két század egész művelődési anyagát felölelő irodalmi terve teljesen új és úttörő vala. Egyes idevágó monografiák (így Nyáry Albert: Hyppolit érsek (1874), Fraknoi: II. Lajos király udvara (1876), Thalóczy Lajos: I. Apafi Mihály udvartartása (1878), Demkó Kálmán: Polgári családélet Lőcsén (1882), Csánki Dezső: I. Mátyás udvara (1884) csak akkor jelentek meg, a mikor ő már terve keresztülvitelén fáradozott vagy művének két első kötete már meg is jelent. Így kénytelen volt első sorban a kiadatlan anyagra, levéltári kutatásokra támaszkodni. 53 levéltár anyagát kutatta át és azoknak legbecsesebb művelődéstörténeti vonatkozású adatait két kötetben kiadta az 1979. évben.¹ Már az adattár elrendezésével is mintegy előre sejteti a feldolgozott rész anyagbeosztását. A két kötetet ugyanis hat részre osztotta a következőképen:

I. kötet. 1. rész: Leltárak és hozományok
1510—1710.

II. kötet. 2. rész: Lakodalmak és keresztelések
1563—1666.

¹ Czime: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Irta br. Radvánszky Béla. II. és III. kötet. Budapest, 1879.

3. rész: Étkezés 1553—1700.

4. rész: Gyógyászat 1488—1682.

5. rész; Végrendeletek 1490—1705.

6. rész: Temetkezés 1545—1711.

Azonban a már itt-ott közölt anyag és történelmi kutfők bevonásával anyaga még teljesebb lett, úgy hogy a feldolgozás tervezetében felölelhetette társadalmi és családi életünknek és azok kereteinek minden részletét és a következő főbb szakaszokat állapította meg:

I. Lakás és butorzat.

II. Ágynemű, Alvás, Mosdás.

III. Ruházat (Fehéruha, Lábbeli, Férfiöltözetek, Női öltözetek).

IV. Hajviselet.

V. Ékszerek és egyéb arany- és ezüstművek.¹

VI. Fegyverek.²

VII. Házasság. Keresztelés. Nevelés.

VIII. Társadalmi élet. Nyelv. Szokások. Illem.

IX. Foglalkozás.

X. Időtöltés. Sport.³

XI. A szorosabb értelemben vett háztartás.⁴

XII. Asztaltartás. Étkezés. Ital.⁵

XIII. Vendéglátás.⁶

XIV. Fogatok. Lószerszámok.

XV. Végrendelkezések. Temetkezés.⁷

Az anyag gyűjtésével és kiadással egyidejűleg hozzákezdett a feldolgozáshoz is; de azzal nagyon lassan haladt egyfelől nagy lelkiismeretessége, másfelől pedig az előmunkálatok hiánya és az óriási anyag miatt, a melyen uralkodni, a melyet beosztani és érdekes, folyékony előadásba önteni igen nehéz volt. Legtöbb nehézséget mégis az ismeretlen régi szók adtak. Még akkor nem volt nyelvtörténeti szótárunk, úgy

¹ A később megjelent munkában: Arany- és ezüstművek (Ékszerek. Pohárszékre való edények. Evőeszközök).

² Feldolgozásból kimaradt. Helyette: Házasság, Keresztelés, Nevelés.

³ Később a IX. és X. részt összevonta «Foglalkozás, időtöltés és játék a XVI. és XVII. században» címen; megjelent a Századokban és különnyomatban is.

⁴ A feldolgozott részben IX. rész. Háztartás. Udvari személyzet.

⁵ A feldolgozott részben három fejezetre osztotta. X. Asztali edények. XI. Asztali fehérneműek. XII. Asztali rendtartás.

⁶ Az előbbi fejezetbe osztotta be.

⁷ A XIV. és XV. rész nem jelent meg.

hogy a kitartó munkán, a fáradságos utánkéréseken és önálló kutatásokon, szóval a nagy türelmen és nyelvészeti érzékén kívül nem volt más eszköze, hogy a lépten-nyomon előjövő elavult szók jelentését megfejtse.

E nehézségekből érthető, hogy a feldolgozott rész első fél kötetére a közönségnek majd 2 évig kellett várakoznia.¹ Mert a várakozást jogosulttá tette nemcsak az Adattár értékes anyaga, hanem azon érdekes mutatvány is, a mely *Lakás és butorzat a XVI. és XVII. században* czimmal az 1879. évben megjelent. És a megjelent félkötet sikere — a mely a közölt tervezetből III fejezetet ölelt fel — a várakozást felülmultha; nemcsak a historikusok kis világa, hanem a történelem iránt érdeklődő olvasóközönség is igen kedvezően, nagy elismeréssel fogadta.

A munka érdemét tekintve kritikusa jellemzően írja róla: «Pár év előtt egy tehetséges ifju mágnás szép szónoklata közben mondá, hogy a magyar arisztokrata büszke erre, meg amarra . . . Én életem lefolyásában sokszor láttam a büszkeséget, de nem mindig láttam az arisztokratát; midőn azonban a nagy munkát, melyet br. Radvánszky Béla irt, kezembe veszem: látok egy tárgyat, a mire az arisztokrata is csakugyan büszke lehet.»

És e kedvezően fogadott, kiváló munka második részét majdnem az a veszély fenyegette, a mely számtalan kéziratát érte: hogy t. i. nem lát napvilágot. Bár szorgalmasan folytatta a feldolgozást, de irodalmunk kárára nagybátyjának, a kiváló br. Radvánszky Antalnak halála után ő lett Zólyom vármegye főispánja és így méltóságával járó elfoglaltsága sokszor elvonta az irodalmi munkásságtól. Már pedig oly óriási anyagon uralkodni, az életet elevenen feltárni csak az tudja, a ki állandóan tárgyával és tárgyának él. Ő meg kénytelen volt kedves studiumát sokszor hónapokig félbeszakítani; de a mint ideje engedte, ismét visszatért régi tárgyához és folytatta a feldolgozást, időről-időre nyomdába adva a kész kéziratot. Később azonban ha foglalkozott is, a nyomdának egyre rit-

kábban adott munkát. Történt valami, a mi lehangolta és a további feldolgozástól kedvét elvette: történelmi irodalmunknak az ő irányában való fejlődése. Ellenmondásnak látszik, de igazság. Mig ő ugyanis munkája második részének kiadásával egyre késett, az adattár nagyszerű anyaga és a megjelent feldolgozott rész felkeltette a figyelmet művelődéstörténelmünk iránt és folyóiratainkban jöttek, mint általában minden korszakalkotó munka után, a hasonló tárgyú közlemények és kiegészítések. Közben megjelent az akkor még nagy lelkességgel fogadott Nyelvtörténeti Szótár, a mely minden tökéletlensége mellett is neki hasznos szolgálatokat tehetett volna, a melyben számtalan oly elavult szónak lelhetne volna magyarázatát, megfejtését, a melyek előtte leglelkiesreteresebb munkája, kutatásai daczára is homályosnak, sőt megfejthetlennak tünnek fel. Mig egyfelől irodalmunk fejlődése örömmel töltötte el, másfelől szomoruan gondolt arra, hogy munkája mennyivel tökéletesebb lett volna, ha még várakozik az újabb közlésekre és a Nyelvtörténeti szótárra. Hasztalan, a már imprimált iveket nem lehetett kiegészíteni, tökéletesíteni. Érezte, hogy a mig más elfoglaltsága miatt munkája kiadásával egyre késett, az idő elhagyta; attól tartott, hogy e miatt műve már megjelenésekor elavult lesz, mert szerénységében nem gondolt arra, hogy oly alapvető munka soha el nem avul. Elveszítette kedvét tehát, abbahagyta a további feldolgozást; pedig még csak egy pár iv választotta el a befejezéstől.

De barátai és tisztelői nem nyugodtak ebbe bele. Többen az unalomig érdeklődtek a munka iránt, buzdították befejezésére, a minek meg is lett eredménye: főispáni méltóságáról történt leköszönése után ismét hozzá kezdett és ha előbbi terve szerint teljesen nem is fejezte be, de kiadta 1896-ban a várva-várt második részt is.¹

A szerény ember aggodalmával bocsátotta ultra könyvét; de hogy mily felesleges volt ez aggodalom, azt nem a munka kedvező fogadtatása, hanem az bizonyítja legjobban, hogy annyi idő, történelmi irodalmunk oly örven-

¹ Czime: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Irta br. Radvánszky Béla. Első kötet első fele. Budapest, 1880.

¹ Czime: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Irta báró Radvánszky Béla. Budapest, Hornyánszky. 1896.

detes fellendülése után is, becséből semmit sem veszített, arra a mai napig is mindig mint alapvető, kiváló munkára hivatkoznak, úgy, hogy megmarad az mindaddig, a míg őseink élete iránt az érdeklődés élni fog — hogy bírálója szavával éljek — nemcsak az arisztokratának, hanem történelmi irodalmunknak is egyik büszkesége. A felfogás, a történelmi módszer fog változni, változott is már, követelhetünk több mélységet, az anyagnak másnemű csoportosítását; de az a becsületes, positiv nagy munka, a mit végzett, az érdekes adatoknak az a bősége, a melylyel olvasóinak figyelmét felkelti és bizalmát egyszerre megnyeri, közvetlen világos, nyugodt elbeszélő, mondhatni mesélő előadása, a felfogás és módszer változásait tul fogja élni.

Alkalmoszerűen, adatai kedvéért lett művelődés-történetirő; de az maradt aztán — ha nem is kizárólag — egész életében.

Mig egyfelől egész életén át foglalkoztatta, mondhatni kísértette az a terv, hogy a család-élet és háztartásból elmaradt fejezeteket — Fegyverek. Fogatok. Lószerszámok. Végrendelkezések. Temetkezés. — bővebben feldolgozza és a mig kisebb értekezéseket közölt is a Századokban: Szabadalmak a XVI. és XVII. században; gróf Thurzó Szaniszló lakomái 1603-ban;¹ hasonló irányu a Magyar Könyvszemlében: Bod Péter könyvtárának jegyzéke és a «Radvánszky György nászphara 1576-ból» (Archeologiai Értesítő 1883. 73. 1.), másfelől egy nagy irodalmi terv megvalósítását tűzte ki legközelebbi feladatául: egy hatalmas művelődés-történelmi adattár kiadását. Azt tartotta ugyanis, hogy sem a Családélet és háztartás anyaga, sem a nyomán megindult közlés nem elégséges művelődéstörténelmünk megírására. E szükségesen akart segíteni, a midőn *Házi történelmünk emlékei* gyűjtő-czim alatt egy nagyobb sorozat kiadására vállalkozott.

Ezt négy osztályra tervezte.

I. osztály. *Udvartartás és számadáskönyvek*

Bethlen Gábor udvartartása, a Rákócziak udvartartása a szatmári békéig, Nádasdy Tamás,

¹ Még a Századokban jelent meg Lakadalmak és Foglalkozás, időtöltés, játék a XVI. és XVII. században, de azok a Családélet és háztartásban is megjelentek.

Nádasdy Ferencz, Thurzó Szaniszló és György udvartartása).

II. osztály. *Szakácskönyvek.* Körülbelül tiz darab XVII. századbéli kéziratban ránk maradt szakácskönyv és étlapok.

III. osztály. *Leltárak és hozományjegyzékek.*

IV. osztály. *Patika- (orvosságos) és kuzslókönyvek*

E tervezett kiadásból csak két kötet (Bethlen Gábor udvartartása és Szakácskönyvek jelent meg;¹ az is próbaképen, hogy vajjon a példányok elkelnek-e oly mennyiségben, hogy a további kötetek kiadása nagyobb anyagi áldozat nélkül remélhető lesz. Mert a kiadó Történelmi Társulattal szemben kötelezettséget vállalt a deficit fedezésére nézve. Bár a példányok lassan fogytak, a reményről mégsem tett le, úgy hogy óriási, sok tekintetben még megrostálendő, de köztörténelmi és nyelvtörténelmi szempontból igen becses, kiadásra méltó anyagot gyűjtött össze köz- és magánlevéltárainkból különösen az I., III. és IV. osztály részére. Egész életében nem tett le arról a kedves reményéről, hogy ezen becses anyagot valamikor ki fogja adni, úgy hogy élete végéig e reményben csüggedés nélkül, szorgalmasan gyűjtötte az adatokat.

Mig e nagy, megerőltető, sok időt igénylő terv kivitelén fáradozott, nem feledkezett meg kedves, fiatalkori studiumairól sem. Mint író a művelődéstörténelem terén ért el nagy sikert; de beszéd közben a genealogiáért és heraldikáért való lelkesülését lehetett a legjobban észrevenni. Nem a száraz deductióért lelkesedett, hanem oly családtörténetért, a mely a család életét annak kereteivel együtt, mint a művelődéstörténelem, apró részleteiben hiven tárja fel. A családtörténet iránt való előszeretete egyfelől a művelődéstörténelem iránti szeretetével egyeült, másfelől meg családi öröksége volt.

Több Radvánszky vezetett családtörténelmi feljegyzéseket, egyik őse meg: Radvánszky László 1738-ban okleveles alapon meg is írta családjá történetét. Ép így okleveles alapon írta meg a Bárczay-család történetét nagatyja, Bár-

¹ Czime: I. Udvartartás és Számadáskönyvek. Közli báró Radvánszky Béla. Első kötet. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Budapest. 1888. II. Régi magyar szakácskönyvek. Közli báró Radvánszky Béla. Budapest. 1893.

czay Ferencz, a ki bizonyára hatással volt rá fiatal korában, sőt kéziratával — a melyet az utóbbi években is nem egyszer átlapozott — később is. Úgy érezte, hogy ha tanulmányai elvonták kedves öröklött tárgyától, tartozása van az iránt. Ezt akarta leróni, a mikor társulatunkat, a Magyar Heraldikai és Genealogiai társaságot megalapította, hogy ez által lássa régi irodalmi terveinek tökéletes keresztül vitelét; a genealogiáról és heraldikáról alkotott eszményének megvalósítását.

Már a 70-es évek végén megfogamzott e terve. Kezdetben csak mint *pium desiderium* igen félénken. Csak egyesekkel, meghitt barátaival: br. Nyáry Alberttel, Nagy Imrével, Deák Farkassal közölte. Irja is Deák Farkas fölött tartott Emlékbeszédében erre vonatkozólag: «Midőn egyszer egy heraldikai és genealogiai társaság alakításának szükségét megpenditettem előtte, azonnal lelkesedéssel karolta volna fel az ügyet; de az idők nem lévén arra alkalmasak, várnom kellett. Pár év múlva azonban néhány ügybaráttal, közöttük Deák Farkassal szövetkezve, megtettük a kísérletet. A dolog sikerült, a társulat megalakult.»

Megalakult és előre nem is remélt virágzásra jutott boldog emlékezetű elnöksége alatt.

Akkori fáradozásából sok kuriozumot jókedvű gunynyal tudott elbeszélni; hogyan fogadta például mestere, bizalmas barátja Thaly Kálmán és mások is tervét. Az ő személyében, liberális muszában biztak ugyan, de mennyire aggódtak azon, hogy a folyóirat elveszítí tudományos célját és a családi hiuság legyezgetőjévé alacsonyul.

Legmulatságosabb históriája egy kedvelt, ismert nevű historikusunkkal történt, a kit hasztalan kapacitáltak, mert a demokratia nevében kereken megtagadta a társulatba való belépését és a folyóirat támogatását. A társulat természetesen megalakult és a Turul megjelent nála nélkül is. Megjelent az első, megjelentek a következő számok, a mi történetirónk pedig ezeket átolvasva, meggyőződött arról, hogy komoly tudományos vállalattal van dolga, megszerette a Turul irányát és mivel nem akart következetlennek látszani, restelte a társulatba belépni, hanem a folyóiratot egy könyvkereskedő utján rendelte meg. De véletlenül rajta-

kapta ezen Radvánszky és az ő jellemző szeretetreméltóságával reá vette, hogy lépjen be nyíltan a társaságba. Be is lépett, sőt később nem egy dolgozatával kereste fel a Turult.

Elég a társaság tagjainak névjegyzékét és a pénztári kimutatásokat megnéznünk, hogy meggyőződést szerezzünk arról, mily csekély alaptól lett a társulat virágzóvá, mily lassan, de következetesen növekedett kis tőkéje, a mely már képessé teszi arra, hogy a távol jövőre megállapított programját is betöltse és irodalmunkat szép, tartalmas munkákkal ajándékozza meg. E fellendülés pedig boldog emlékezetű elnökünknek és azon kicsiny, de lelkes tábornak köszönhető, a mely szeretettel vette őt körül. A bizalmas, kedves viszonyoknak sok tanuja él és ő maga is fényt vetett rá, a mikor a Nagy Imre fölött tartott emlékbészédében¹ írja: Azóta csendes, de munkás életet élünk; dolgoztunk, mint egy jó egyetértésben élő család. Fájdalmat akkor éreztünk, ha választmányunknak egy-egy munkás tagja vált el tőlünk örökre.

De hiszen nagyon ismert dolgot beszélek el és a mit még a társaság alapításáról, programja, alapszabályai megállapítása és a taggyűjtés körül végzett munkájáról saját elbeszélései alapján elmondhatnék, valószínűleg tagtársaim jó része előtt nem lenne ujság, azért nem is időzöm tovább e tárgynál. Csak még arról emlékezem meg, hogy magánlevelezése között a társaság bölcsőkorából nem egy érdekes levél van és közöttük a legérdekesebbek néhai nagy heraldikusunk, Csergheő Géza levelei, a melyekkel a czélből kereste fel, hogy a modern heraldika részére megnyerje és annak a Turulban való uralmát biztosítsa. Ez könnyen is ment, mert a boldogult életében, elveiben, — mint minden izében historikus — konzervatív volt ugyan, de a tudományban az észszerű haladás elől nem zárkózott el soha.

Midőn társulatunk iránt való szeretetét és ügybuzgalmát röviden érintem, felmerülhet bárkiben az a kérdés, hogy folyóiratunkat miért kereste fel oly ritkán dolgozataival; holott kéziratban több oly munkája volt, a melyeket egy kis kiegészítés, egy kis simítás után kiadhatott volna?

¹ Turul 189.

Ennek más irányu elfoglaltságában találok okát. Ő már akkor, a mikor a társulatot megalapította, tisztában volt azzal, hogy művelődéstörténeti tanulmányai sokkal jobban lekötik, semhogy régi terveit megvalósíthassa. Nagy örömeire szolgált azonban, ha látta, hogy a köréje csoportosuló írók régi, nagy terveit vállvetve sokkal jobban megvalósítják. Ha nem is volt szorgalmas munkatárs, de ha hozzá fordultak, szívesen szolgált felvilágosítással, szorgalmasan eljárt az ülésekre, lelkén viselte társulata ügyeit, a mi köztudomásu dolog és ehhez saját tapasztalatomból hozzáfűzhetem, tanúságot tehetek arról, hogy nem volt a Turulnak szorgalmasabb olvasója, mint ő és nagy örömmel töltötte el, ha egy-egy sikerült, az ő felfogásának megfelelő értekezést olvasott. A mi megtetszett neki, arról szívesen elbeszélgetett, napok mulva is visszatért arra. És a mily örömmel nézte a társaság haladását, épen úgy lehangolta, elszomorította, ha — bár nagy ritkán — a legcsekélyebb dolgot is észrevette, a mi a programtól, a tisztán tudományos módszertől való eltérést jelentette.

Nagyon ragaszkodott ahhoz, a mit «*Egy pár szó olvasóinkhoz*» című megnyitójában hitvallásaképen irt: «*Hirdetni, gyarapítani, terjeszteni akarjuk a kritikailag tisztázott valót.*»

És hogy a tisztázott való annál jobban szembetűnjék, kívánta, hogy a geneologiai táblákon minden iz mellett hiteles évszám legyen, a biztos alapon nyugvó és a megbízhatatlan forrásból meritett vagy feltételezett nemzedékek más-más betűkkel szedessenek és minden levezetés forrásidézetekkel támogattassék. Sőt még az idézeteket sem tartotta elégségesnek. Azon törte fejét, hogy indítványozni fogja, — ha jól emlékszem indítványozta is — hogy a Turul évenként ne négyszer, hanem legalább hatszor jelenjék meg és a két, terjedelmesebb füzet hozzon fontosabb, tartalmas adattárt. Más szempontból is szükségünk volna arra, mert alig van oly folyóiratunk, a mely forrásokat közöl és az is mily csekély terjedelemmel. A régibb időkre még csak van valamelyes forrás-közleményünk, de az ujkort, különösen a XVI. századot alig ismerjük, úgy hogy lelkiismeretes feldolgozó lépten-nyomon legyőzhetetlen akadályokra bukkan és sokszor tétlenségre kárhoztattatik.

Midőn látta, hogy tervét ily alakban nem viheti keresztül, egy füzetes vállalatra gondolt. Minden füzet egy család történetét hozná annak legfontosabb okleveleivel, illetve regestáival. Ugy vélte, hogy így idővel a nevezetesebb, régi irataikat megőrzött családokról — mert tanulságot csak azokból merithetünk — egy hatalmas gyűjtemény, nagy munka állana elő, a melyet könnyű lenne alphabetikusan rendezni név és tárgymutatóval ellátni. Ő maga mintának fel is dolgozta e célból a Borzássy-család történetét. Azonban az utóbbi évek viszonyai nem kedveztek ilyen vállalkozásnak, a szép terv nem valósulhatott meg.

Azon is fáradozott, hogy ezt megelőzőleg, vagy ezzel egyidejűleg egy családtörténeti repertorium kiadását lehetővé tegye. Ez felölelte volna a legrégebb munkáktól kezdve az újabb folyóiratok, sőt napilapok anyagát is. Hozzá is kezdtünk a kivitelhez. Átnéztük és összeirtuk könyvtára anyagát, ő ki is czédulázott egynehány nagyobb munkát; de ez a munkája sem nyert befejezést.

Volt még egy másik terve is a családtörténet javára. Sokszor tapasztalta kutatásai közben, hogy úgy a magán, mint a közlevéltárak ismertetésének hiánya a kutatóknak mennyi bajt, mennyi hiábavaló kiadást és időpazarlást okoz. Mindezt el lehetne kerülni és a kutató kedvet fokozni, ha egy alapos *levéltármutatót* bocsátanánk közre. Jól tudta, hogy nagy, nálunk csaknem kivihetetlen kívánság ez, nemcsak a pénz, hanem az ilyen munkákhoz szükséges lelkesezés és munkakedv hiánya miatt is. Arra tehát nem is gondolt, hogy egy ember vállalkoznék e munkára, sőt ha vállalkoznék is, azt megfelelően elkészítse, a tökéletlen munka pedig csak valamivel jobb a semminél. Azért e tervet is apró, az akadémia kiadásában megjelenendő füzetek által vélte elérhetni. Úgy gondolta, hogy minden füzet egy levéltár ismertetését tartalmazná. Bevezetése lenne a család, illetve hiteles hely rövid története, különös tekintettel a levéltár viszontagságaira, történetére, ezt követné a levéltár beosztása, a csomagok anyagának rövid megjelölése, annak feltüntetésével, hogy az illető osztály idő tekintetében mettől-meddig terjed, betűrendes felsorolása azon családoknak, a melyekre bővebben található adat és végezetül

az egész levéltárról egy időrendi összefoglalás.

Igen nehéz vállalkozás, de bizton remélte, hogy lesz sikere, ha az ügyet az akadémia felkarolja. E tervének is egy minta bemutatásával akarta megnyerni tudós társait. Hozzá is kezdett és elkészítette a Héderváry, Draskovich, Viczay és Megyeri-család levéltárainak mutatóját az előbb feltüntetett beosztás szerint és készült arra, hogy egy akadémiai ülésen bemutassa.

E tervével különös előszeretettel foglalkozott. Három évvel ezelőtt kezdett hozzá, azon időtájtban, a mikor orvosai tanácsára a frankfurti Norden-féle szanatoriumba kellett mennie. Elindulása előtt becsomagoltatott a Héderváry-levéltárból egy nagy csomó oklevelet, be a régi elencheseket és Rimai életére gyűjtött anyagát. Sajó-Kazáról indulva, a nagy meleg miatt Pesten töltött néhány napot. Jöveteléről előre értesített és siettem meglátogatni. Munkánál találtam; óriás táskájából előszedte az okleveleket és szorgalmasan készítette a levéltármutatót. Midőn csodálkozásomat fejeztem ki, hogy még most is dolgozik, azt felelte, hogy csak Frankfurtban fog igazán sokat dolgozni, a hol nem fogja senki zavarni. De e tervében megakadályozta — a mire nem is gondolt — maga a híres professor. Szobájában ugyanis oly kényelmetlen kis asztal volt, hogy nagy iráscsomói és hatalmas termete miatt az írással sehogysem tudott boldogulni. Mindjárt az első napon tehát nagyobb asztalt kívánt, a miről jelentést tettek a professornak, a ki másnap kíváncsian kérdezősködött, hogy mit akar a nagy asztallal? Megmutatta írásait és elmondta, hogy dolgozni akar. Az orvos bámulva csapta össze kezeit. Ujdonság volt előtte, — a mint azt szóval is kifejezte — hogy egy magyar mágnást munkakedve, a fakó régi írások még a szanatoriumban sem hagynak pihenni. De azért nem adott neki íróasztalt, sőt kereken megtiltotta, hogy dolgozzék. «A szanatorium nem arra való!»

Mikor visszaérkezett, egészsége még jobban meg volt rongálva. Folytonos szívverési zavarokról panaszkodott. Hetekig álmatlanul virrasztotta át az éjszakákat, nappal pedig és esténként órákig künn ült a szabadban egy megmozdulás, egy szó nélkül. Hallgatta, hogy szive

mily rohamosan ver és várta az őt mindenben jellemző nyugodtsággal, hogy mikor üt utolsót.

De Isten azt a tiszta, nemes, jó szívet meggyógyította és egypár évre megtartotta, úgy, hogy megérte több régi tervének megvalósulását.

Munkás élete utolsó éveit a már említett családtörténeti terveken és a Héderváry-család oklevéltárának sajtó alá rendezésén kívül régi irodalmunknak szentelte.

Ez irodalmi működésének harmadik korszaka, a mely alatt becses családi és magánlevéltára irodalmi kincseit ismertette meg. Mintha fiatalkori álmai, a szépirodalom iránti lelkesültsége, mely az első, félénk szárnypróbálgatásra készletét, visszatért volna, hogy a sokat dolgozott, ítéletében megerősödött komoly férfiú feleljen meg azon várakozásoknak, a melyeket gyermekkori lelkesedéséből, első kísérletéből kifolyólag vele szemben támasztottak.

Említettem, hogy irodalmi működését egy beszély fordításával kezdte, majd a Figyelő 1880. évfolyamában tett közzé egy régi névnapí üdvözlőverset. Tíz év múlva lép vissza e térre. Levéltárának kincsei és ügyszeretete buzdították erre.

Kazai levéltárának rendezgetése közben ugyanis több haszontalanság között ráakadt egy csomagra, a melyben örömmel fedezte fel Rimay János verseit és prózai munkáit és tanítványának, Madách Gáspárnak eredeti kézíratait.

Mindjárt kész volt az elhatározással, hogy azokkal megismerteti a magyar közönséget.

Előbb a Madách Gáspár verseit mutatta be az Irodalomtörténeti Közleményekben (külön is megjelent 1901-ben)² és csakhamar a Rimay terjedelmes írásnak sajtó alá rendezéséhez kezdett, melyet az akadémia örömmel fogadott el kiadásra.

Kipótolta a sajkazai codexeket a radványi codex anyagával, sőt mivel ezek együttvéve sem őrizték meg teljesen a Rimay munkáit, felvette azon verseket is, a melyek az állítólagos 1604-ik évi kiadástól kezdve állandóan jelentek meg a Balassa énekeivel. A szöveget becses, alapos

¹ Címe: Sztregovai Madách Gáspár versei 1590—1617. Bevezetéssel ellátva kiadja báró Radvánszky Béla. Budapest. 1901.

jegyzetekkel kísérte és a különböző Balassa-Rimay kiadásokat is a helyes szöveg megállapítása végett összevetette. És e munkája körül történt valami, a mi lelkiismeretességét nagyon szépen jellemzi.

Már kéziratának egy része imprimálva, a többi meg kiszedve és corrigálva volt, a mikor értesült arról, hogy birtokomban van Balassa és Rimay 1676-ik évi lőcsei kiadásának egyetlen példánya. Szívesen bocsátottam rendelkezésére és ő a már átjavított szöveget ismét összehasonlította az említett kiadással, javított a szövegen, sok jegyzetet toldott be. Az előbbinek természetesen nincs nyoma; de ha valaki jegyzeteit figyelemmel kíséri, képzetet alkothat arról, hogy ezzel mennyi munkája akadt.

Természetesen ez késleltette a mű megjelenését, ép úgy késleltette a már említett betegsége; de késleltette azután egy más körülmény is.

Szándéka volt, hogy bevezetésül megírja a Rimay életrajzát. E célból széles alapra fektetett kutatásokat végzett. Gyűlt is az anyag, de egyre, Rimay szüleire, leszármazására nem talált adatot. Mivel pedig Nagy Ivánnak a Magyar Történelmi Társaságban megjelent közleménye alapján nem fogadta el, nem látta bebizonyítottnak azt a következtetést, hogy atyja Gergely volt, költséget, fáradságot nem kimélve kutatott tovább, kiterjesztve kutatásait azon kis irodalmi kör tagjaira is, mely Rimay köré csoportosult és hová el nem juthatott, levelekben kért fel mienkit, a kiról csak sejtette, hogy felvilágosítást adhat; de hasztalan.

Kéziratát már rég kinyomták, a bevezetést sürgették, hogy a mű megjelenhessék, tervéről lemondani, e kérdések megfejtése nélkül Rimay életrajzát kiadni nem akarta. Mivel azonban kutatásai, kérdezősködései közben is folytatta a gyűjtött anyag feldolgozását, a sürgetésekre azal válaszolt, hogy annak bizonyosságául, hogy tárgyával komolyan foglalkozik, az Akadémia I. osztálya és a Történelmi Társulat előtt bemutatott készülő munkájából két, külön is egészlet képező részt: *Rimay János szerelmes versei*; *Balassa és Rimay barátsága* czimen, melyek a Budapesti Szemlében és külön is megjelentek.

De mikor annyi eredménytelen kutatás után belátta, hogy munkája megjelenését tovább halasztani nem lehet, elhatározta, hogy rövid be-

vezetés kíséretében fogja kiadni, a Rimay bő életrajzát pedig megírja a Történelmi Életrajzok részére, ha a hiányzó adatokat Rimay életére és irodalmi körére valahol kutatásai közben megtalálja.

Előbbi tervét hamarosan keresztül is vitte. Műve rövid bevezetéssel 1904-ben jelent meg;¹ az utóbbi kivitelében azonban megakadályozta halála. Pedig hogy mennyit nyert volna irodalmunk, ha azt a becses anyagot, a melyet a kiváló költő és államférfiu életéről összegyűjtött, teljesen feldolgozza és a hová legjobban illett, a Rimay munkái elé adja, azt a már említett két becses értekezése is sejteti.

Sajnálkozunk lehet és kell is az életrajz elmaradásán; de nem azért, mintha e miatt megjelent munkája értékéből valamit veszített volna. Nem, mert a rövid bevezetésben hű képét adja Rimay költői nagyságának, érdemeinek, különösen pedig a kortársakra való nagy hatásának, beszámol kéziratairól, elveszett műveiről, úgy hogy mint kiadó kötelességének tökéletesen megfelelt. Munkájának minden lapja dicséri a pontos, lelkiismeretes, figyelmes kiadót; a kiadott anyag pedig irodalomtörténetünknek mindig nagy kincse marad, mert Rimay munkásságát oly teljességben tárja fel, a minek kiegészítésére aligha hozhatnak valamit a jövő kutatások.

Ugyancsak levéltára kincseinek megismertése volt a célja, a mikor összeszedte és kiadta kiváló ősenek, Radvánszky Jánosnak verseit, érdekes életrajzi bevezetéssel, a melyet az Akadémia I. osztályában mutatott be az 1904-ik év elején és kiadott az Irodalomtörténeti közleményekben és az életrajzon bővítve külön is.² Az életrajzból egy sok viszontagságon átment nagy szerepkörhöz jutott kiváló ember regényes életét, a versekből pedig emelkedett érzelmi világát ismertük meg.

Élete egyik céljával tüzte ki, hogy családjá levéltárának becses darabjait ki fogja adni.

¹ Rimay János munkái. A Radvánszky- és sajkókazai codexek szövege szerint kiadja báró Radvánszky Béla, a M. Tud. Akadémia t. tagja. Budapest. A M. Tud. Akadémia kiadása. 1904.

² Czime: Radvánszky János versei. (1666–1738.) Bevezetéssel ellátva kiadta báró Radvánszky Béla. Felolvasatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1904. január 4-én tartott ülésén. Budapest, 1905.

E czélból első sorban újra rendeztette azt. Az anyagot öt főosztályra osztotta: I. A Radvánszky-családra vonatkozó levelek. II. A rokonsaládok oklevelei. III. Missilisek. IV. Gazdasági iratok. V. de félbenmaradt osztály: Művelődéstörténeti iratok.

Az okleveleket öt, a missiliseket tiz kötetre tervezte. Mindkét rész nyomdafestéket érdemlő anyagát lemásoltatta, azokat összeolvastuk és utóbb az érdekesebb, művelődéstörténeti szempontból különösen becses missilisek két első kötetét, a melyek kiadását reám bízta, revidáltam és sajtókész állapotba hoztam. Kiadása ügyében tárgyalt Hornyánszky Viktorral, a ki tájékoztatása érdekében előfizetési felhívást bocsátott ki. Azonban az előfizetők oly gyéren jelentkeztek, hogy a mű megjelenése lehetetlen volt. Sokat tárgyaltunk arról, hogy előfizetőkre egyáltalán nem is számítva, mi módon lehetne mindkét részt kiadni. Ő anyagi áldozattól nem riadt vissza; de tiz, illetve tizenöt vaskos kötet nyomdaköltségeinek viselésére egyedül nem vállalkozhatott, mivel pedig a Leveleskönyv és Oklevéltár megjelenését irodalmi jelentősége mellett családi ügynek is tartotta, elhatározta, hogy megadóztatja a család tagjait. Az áldozatkész család szívesen megígérte hozzájárulását, megbeszélések a részleteket is, úgy hogy örömmel értesített, a mikor ez év márcziusában Bécsből hazajövéen felkerestem: «Jöjjön csak haza, mindjárt munkába fogom. Kiadjuk végre a leveleskönyvet.» És elmondá megállapodásukat.

De mikorra hazajöttem, sajnos, tervével együtt sirba szállt.

Míntha előre sejtette volna, hogy levéltárának kiadását nem érheti meg, nagyon örvendett, ha néha egy-egy kutató betévedt hozzá és a levéltárból valamit felhasznált. Minket pedig, a kik több ideig tartózkodtunk nála, folyton buzdított, hogy a levéltár azon részeit, a melyek egy érdekes, kerekded egésznek alkotnak és a melyek bármely tekintetben fontossággal bírnak, dolgozzuk föl.

Mikor a levéltár egész anyagát átböngésztük, megbeszélést is tartottunk a fölött, hogy mely tárgyak kínálkoznak feldolgozásra. Ezekről még egy jegyzéket készítettünk. Így keletkezett egy új, eddig alig ismert vállalata: *Közlemények a*

bárá Radvánszky-család levéltárból czimen. Nyolcz kötetre tervezte, még pedig az I—III. kötetet irodalomtörténeti, IV—VIII. történeti értekezések, illetve emlékek részére.

Álljon az érdekes tervezet úgy, a mint azt a boldogult egy füzetbe sajátkezüleg bevezette.

I. Kötet. Irodalomtörténeti emlékek.

1. Balassa Bálint versei. (A Radvánszky-codex szövege betűhiven.) Dr. Dézsi Lajostól.
2. Rimay János versei. (A radványi és sajtókazai kodekszek szövege betűhiven.) Br. Radvánszky Bélától.
3. Madách Gáspár versei. Radvánszky. (Ezt később kihagyta a sorozatból.)
4. Radvánszky János versei. Radvánszky.

II. Kötet. Irodalomtörténeti emlékek.

1. A radványi verseskönyvek. Baros Gyulától.
2. A radványi kéziratok latin versei. Baros.

III. Kötet. Irodalomtörténeti emlékek.

1. Mankóczy historiája. Dr. Dézsi.
2. Benczur József levelei. Dr. Szentpétery Imre.
3. Radvánszky László olaszországi tanulmányutja. Kiss István.
4. Egy magyar protestáns dráma töredéke. Dr. Dézsi.
5. Radvánszky László könyvtára (czimjegyzékekkel). Radvánszky.
6. A radványi drámaprogrammok és egylevelés nyomtatványok. Dr. Dézsi.
7. Bessenyei Sándor szerelme. Baros.
8. A tudományos élet Radványban. Dr. Szentpétery.
9. Radvánszky János könyvtára. Dr. Dézsi.

IV. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Mátyás király ismeretlen levelei. Dr. Dézsi.
3. A radványi formulás könyv. Dr. Závodszy Levente.
3. Máriássy János 1644. lengyelországi követsége. Kiss.

4. Máriássy János értesítései az 1647. évi pozsonyi országgyűlésről. Kiss.

5. Radvánszky IV. György és az eperjesi véisztörvénysek. Kiss.

6. Radvánszky Kata lakodalma 1697. Radvánszky.

7. Radvánszky Anna lakodalma. Radvánszky.

8. Gróf Forgách Ferencz lefoglalt ingóságai. Radvánszky.

V. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky János tíz éves küzdelme az eperjesi véisztörvénysek után. Kiss.

2. Radvánszky János úriszéke előtt folyt pökről. Radvánszky.

3. Radvánszky János a kuruczvilág kezdetén. Radvánszky.

4. II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választása. Kiss.

5. Radvánszky János és a greiffswaldi egyetem magyar tanulói. Kiss.

6. Radvánszky János mint gazda. Radvánszky.

VI. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky György eljegyzése báró Petroczy Erzsébettel. Kiss.

2. Radvánszky György házassági pöre. Kiss.

3. Radvánszky György és az 1728. országgyűlés. Kiss.

VII. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky László életrajza. Kiss.

2. Magyarok Mária Terézia prágai koronázásán. Kiss.

3. Radvánszky László Családtörténete. Kiss.

4. Radvánszky László és az 1744. országgyűlés. Radvánszky.

VIII. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky János és az egyházügyek. ?

2. Külföldön tanuló ifjak levelei a Radvánszkyakhoz. Závodszy.

3. A protestans nevelés története a XVII. és XVIII. században. Kiss.

Ime az érdekes tervezet, a melynek bizo-

nyára nem egy darabját ismerik már tagtársaink, mert egy részük folyóiratainkból vett különlenyomat, más része azonban önállóan jelent meg, vagy a feldolgozás közben félbenmaradt. Forgalomba azonban a már kész, négy vaskos kötetet kitevő füzetek nem jöttek. Az volt ugyanis terve, hogy azokat megőrzi addig, a míg az egész tervezet vagy legalább is legnagyobb része készen lesz, bevezetéssel ellátja és úgy küldi meg nagyobb köz- és magánkönyvtárainknak, 30—30 példányt pedig megőrzi a jövő számára könyvtárában.

Könyvtárában, a melyet annyira szeretett, a hol leghivebb barátait, könyveit és kéziratait őrizte. Ezzel varázsolta sajkakazai magányát nagy várossá, a hol az unalmat sohse ismerte.

A könyveket már gyermekkorában kezdte gyűjteni, még pedig oly szenvedélylyel, hogy gimnazista korában tullépte évdiját és egy könyvkereskedőnél kisebb adósságot csinált. Nehéz szívvel, szégyenkezve vallotta be szeretett édes anyjának, aki nevelési szempontból megróttá ugyan, de örömmel fizette ki adósságát és azután külön mindig adott pénzt neki könyvekre, hogy zsebpénzét ne költse arra. Könyvtárában majd minden, fiatal korában vásárolt, vagy becsebb, ritka darabnak volt valami története, a mit nagyon érdekesen tudott elbeszélni. Ilyenkor a hallgató előtt megelevenült a mult; régi irodalmi viszonyaink, azokkal az érdekes apróságokkal, kulissza mögötti titkokskákkal, a melyeket könyvekben hasztalan keresünk és a melyek mégis nélkülözhetetlenek akkori viszonyaink ismeretéhez. Ma még többen élnek, a kik előtt ezeknek leírása nem volna ujság; de soruk egyre ritkul, a fiatal nemzedéknek pedig fogalma sem lesz arról a nehéz munkáról, arról a sok küzdelemről, a mely irodalmunk mai virágzásához vezetett.

Ő átélte, fogékony szive gyermekes lelkesedésével kétszeresen átélte azt a korszakot, a mikor magyar könyv megjelenése még mindig esemény volt; mint gyermek, szorongva várta például a Horváth Mihály genfi kiadását, a mely biblia-táblákba csomagolva érkezett Ráthhoz és mindjárt megérkezése után az elsők között vásárolta meg.

A hatvanas években vásárolt könyveire sajátkezüleg ráírta nevét, a beszerzés évét, némelyikre árát is, később azonban a praktikusabb

bélyegzőt használta. Mikor könyvei nagyon szaporodtak, sajkázai kastélya bal szárnyához saját tervei szerint izléses könyvtárt építtetett és azt költséget nem kimélve nagy kényelemmel és fényesen, de praktikusán is, rendezte be. Becses kézi könyvtárt rendezett be ezen kívül pesti lakásán is. Kazai könyvtárában töltötte legtöbb idejét, de ott is érezte magát a legjobban, igazán otthonosan.

Könyvtára csinos, fényes berendezéséből az első pillanatban bárki amatőrre következtetett volna; de a következő pillanatban megakadt a vizsgáló tekintet valamin, a mi a munkás emberre, a tudósra vallott: a rendetlenségen. A hatalmas íróasztalok mindig telve voltak szerte-szét heverő könyvekkel, régi írásokkal, iratsomókkal és ép úgy megterhelve az íróasztal mellett lévő forgópólcz az épen szükséges könyvekkel, úgy hogy nagy terhe miatt néha forgatni sem lehetett. De legszebben vallott a tudósra az, a mit szakember is csak figyelmes vizsgálat után vehetett észre és a mi a gazdára oly jellemző: e könyvtárban, mely az utóbbi évben 14 ezer kötetre szaporodott, meg van minden szükséges könyv és semmi felesleges. Különösen a magyar történelemre és irodalomtörténetre ideális magánkönyvtár, de egy szaktól sem hiányoznak a fontosabb, alapvető munkák és ritkaságok.

Ha nála voltam, majd az egész napot könyvtárában töltöttük; válogattuk a kiadásra méltó írásokat, másolatokat hasonlítottunk össze, közbe-közbe meg jóízű beszélgetés mellett pihentettük szemünket és kifáradt figyelmünket. Itt beszélgettük meg «mesterségünk» apróságait, itt mondta el rendesen irodalmi és más terveit is. Mert az elmondott, véghezvitt, vagy a teljesülés stádiumában félbenmaradt tervein kívül minden szépért és jóért, de különösen történelmi irodalmunkért lelkesülő szelleme nagyon sok, csak a messzi jövőben teljesülhető tervet szőtt, a melyeket szépen kiszinezett, a melyekről nagy lelkesedéssel beszélt, a melyeknek megvalósítása érdekében mindjárt kész volt a legnagyobb munkára, a legnagyobb áldozatra. A nagy lelkesedés után, mely a való rideg kereteiből oly könnyen kiragadta, következett a megvalósítás átgondolása és a visszahatás. Ilyen alkalommal és ha régi feldolgozásra, simitásra vagy csak kiadásra váró kéziratokra tekintett, sokszor felsó-

hajtott: Miért nem vagyok fiatalabb, miért nem munkabíróbb? — «De hát», tette hozzá néha, tréfásan elhízottságára célozva, «az ember munkaereje térfogatának növekedése arányában fogy.»

Ilyen alkalmat használtam arra, hogy kiméletesen kifejezzem azt a véleményemet, hogy az új tervek akadályozzák legjobban a régiak keresztülvitelét; de a legtöbbször az történt, hogy a lelkesedés engem is magával ragadott.

Hiszen oly tiszta lelkesedéssel, oly szívből tudott beszélni. Lelkesedése, tárgyzeretete serkentette, ragadta munkára még akkor is, a mikor előbb említett tréfás fizikai törvénye szerint az íróasztal mellett ülni, dolgozni terhére esett, nagy megerőltetésébe került; de viszont az, és az abból származó újabb, meg újabb, néha a szertelenségbe csapó, tervei akadályozták meg abban, hogy a mihez hozzáfogott, azt be is fejezze. Ha valami tervére az anyagot összegyűjtötte, tudványa ki volt elégitve, megszűnt azon tárgy, vagy kérdés iránt való, addig fokozott érdeklődése és azt lefoglalta egy újabb tárgy. Innen van, hogy ha összegyűjtött anyagát és feldolgozott munkáit összehasonlítjuk, inkább tűnik fel anyaggyűjtőnek, mint feldolgozó historikusnak.

De nem csak a könyvtárban, hanem ebéd és vacsora utáni összefüveteleink alkalmával, a «pipázóban» is első sorban tudós volt. Bár utazásai, érdekes megfigyelései és tapasztalatai sokszor kerültek szőnyegre, de első beszéd tárgyunkat, ha voltak, az irodalmi újdonságok képezték.

Nagyon sokat és nagy figyelemmel olvasott. Ha folyóiratok jöttek, új könyv jelent meg, élénk érdeklődéssel, sőt mohón olvasta át. Kezében mindig az írón és még utóbbi éveiben is jegyezte a lapszélre tervbe vett munkái folyószámain. Ha ezt láttam, sokszor eszembe jutott az 50-es és 60-as évek lelkesedése.

A mi olvasás közben megtetszett neki, vagy a mivel nem értet egyet, azt megjegyezte és megmutatta, vagy felolvasta. Néha eldisputáltunk fölötte, máskor meg a könyvtárba tereklődött a kérdés és utánanéztünk minden lehető módon, hogy kinek van igazsága?

Nem egy munka érdekelte annyira, hogy a késő éjjeli órákig olvasta és reggel, mikor köszöntöttem, elmondta észrevételeit addig is, a míg az egészet elolvasta átadta nekem, hogy én

is elolvassam. Mert át kellett nekem is olvasnom, hogy annál biztosabb alapon folyhasson az eszmecsere.

Néha bámulva láttam, hogy mily unalmas, nem is olvasásra szánt munkákat olvasott érdeklődéssel! Nem egy munka volt, a melyiket kétszer is átolvasott; így Karácsony János nagy művét, a Magyar nemzetségek történetét, mert hiszen az fiatalkori tervének megvalósítását hozta. Össze is hasonlította jegyzeteivel, kritizálta adatait, módszerét; de ha talált is kifogásolni valót, egészben meg volt elégedve vele és nagyra becsülte. Jele ennek az is, hogy az egész munkát kiczedulázta, hogy tisztán láthassa, mely családok minő nemzetségből származnak, mert azt a névmutató nem tünteti fel elég világosan. Különben is szüksége volt erre a tervezett család-történeti repertorium részére.

Barátságos, bizalmas beszélgetés, bíráló megjegyzések és disputálás közben tünt fel igazán az ő felfogása, módszere a legtisztábban.

Nem látta szívesen a philosophiát a historiában. A philosophus előzetesen megállapított felfogással dolgozik, subiectivitással ront a multba és észre sem veszi, hogy akaratán kívül hamisít; meghamisítja, ha nem is az anyagot, de annak célzatos kiválogatásával igazsága bebizonyítása végett a történelmi igazságot, a mult szellemét, a levegőt. Ezért nem ad Családéletének és más művelődéstörténeti értekezéseinek mélyebb, társadalomtudományi, philosophiai alapot. Mint positívista, ezzel szemben nagy súlyt fektet az adatokra, azoknak pontos idézésére, az észszerű kritikára; de azért az u. n. modern kritika tulkapásai valósággal elkeserítették. «Megrontják históriánkat, megrontják a köztudatot» mondá nem egyszer. «Az igazság nevében lerombolnak mindent, a mi a mostani gondolkozás előtt csodálatos, önzésük előtt hihetetlennek látszik. Kigunyolják, lerombolják, a mi szép, a mi eszményi és helyébe hypothesiseket építenek, a mi lelküknek, korunk gondolkozásának megfelel. Így alig marad történetünkben valami, a miért lelkesedni, a mit az ifjuság előtt például felhozni lehet.»

Fiai tankönyvből látta, hogy a haladás korszakában a tankönyvirők is a kor színvonalán akarván állani, átveszik ezeket, sőt a feltevéseket is — mindig a mai felfogás szerint —

kézpénz gyanánt fogadják, igazságként hirdetik. Ez még jobban elkeserítette.

«Követelik, — ugymond — hogy ne az egyező, vagy plane egyetlen egykoru, vagy közel egykoru adatot, hanem a mai képzelet világát fogadjuk el. És sokan elfogadják, mert megfelel a mai gondolkozásnak és nincs benne ellenmondás, a mi pedig mindig volt, van és lesz a való életben.»

Épen úgy boszantotta az is, hogy bevett szokássá vált a külföldi adatoknak elfogadása, istenítése a hazaival szemben. Példákat hozott fel, régi és új adatokkal, — nemcsak újságközleményekkel, hanem komoly, alaposnak hirdetett német munkákkal — bizonyította, hogy a külföldiek értesülése mily megbízhatatlan a nyilvánosság és tudás mai korszakában is.

Anonymust is, mint egy méltatlanul meghurczolt embert, a szánalom és szeretet érzetével vette körül. Érdekesen illusztrálja azt a következő apróság.

Nagyon szerette volna, ha valamelyik fia a történelemmel komolyan foglalkozik, ha terveit örökségképen átveszi és megvalósítja. Megkért, hogy vezessem be őket a történetírás műhelyébe. Örvedetes munka volt; igaz, nagy lelkesedéssel kezdettem hozzá. Nagyobb fiával, Kálmánnal eljutottunk annyira, hogy már eredetiben olvastuk a magyar történelem forrásait. Épen Anonymust vettük elő, a mikor belépett a könyvtárba. Hozzánk jött, belepillantott a könyvbe és örvedetes meglepetéssel kiáltott fel: «Hát a becsületes, jó öreg Anonymust olvassátok, kedves fiam?» — aztán leült és maga kezdett róla előadást tartani.

Hányszor tartott nekem is előadást nemcsak erről, hanem más kérdésekről is. És ezeknek a vége rendesen intés, sőt kérés volt: «Fiatal emberek, maguké a jövő, kezükben jövő történelmi irodalmunk sorsa; vezérelje tollukat az igazság és nemzetünk szeretete, becsléjük meg, bánjanak szeretettel, kegyelettel azzal, a mi keveset régi irodalmunkból a sors számunkra megőrzött.»

A vitás székely kérdésben is megmaradt a régi krónikás, vagy mondjuk Szabó Károly-féle véleményen. Éles gunynyal tudta ostorozni, hogy azok is, a kik Anonymus jámbor etimológiáit pellengérré állítják, mily játékot űztek és űznek

a székely szó eredetével és jelentésével. E játék pedig egyik fő érvük volt.

Arra, hogy a székely szó *ör* értelemben fordul elő, ő maga is több adatot talált; de úgy magyarázta, hogy a székelyeket mint vitéz embereket több helyen alkalmazták öröknek és így az örökön rajta maradt a székely név. Épen egy oly alkalommal, a mikor egyik Rákóczi birtok inventariumában a székely szót *ör* értelemben találta, elmondott nekem egy anekdotát, a mely apósával, Tisza Kálmánnal történt. Tudjuk, hogy a régi világban az alföldön a vidéki kereskedést az egyre ritkuló görögök bonyolították le. Azonban nem volt minden faluban kereskedő, úgy hogy ugyancsak nagy becse volt a görögöknek. Történt pedig Tisza Kálmán egyik birtokán, hogy meghalt a görög; kereskedő nélkül maradt a falu. Gondoskodtak is csakhamar a falu bölcsei utódról, hogy a kereskedelem áldásait sokáig ne nélkülözzék. Érte mentek, kocsira rakták minden czókmókjával és vitték. Tisza Kálmán találkozott az érdekes menettel, megállította kocsiját és kedves szokása szerint megkérdezte őket: Mi jóban járnak kegyelmetek? «Hát kérem alásan, felelte az egyik, görögöt fogadtunk a meghalt helyébe»; azonban a kocsi tetején nem görög, hanem azon fajbéli férfiú ült, a mely a görögöktől átvette és fellendítette keresdelmünket.

Más példát is hozott fel arra, hogy a foglalkozás valamely népfaj által való állandóbb kisajátítása folytán a népfaj nevét veszi fel. Ma a nép nyelvén kereskedő, kocsmáros = zsidó, Erdélyben minden kovács és minden muzsikusz cigány és a mi még furcsább (saját tapasztalomból füzöm hozzá): a székely ember előtt minden lutheránus szász.

Barátságos beszélgetés közben igen sokat tanultam tőle; de azért korántsem folyt társalgásunk mindig a történelem és az irodalom körül. Sokkal tanultabb, tapasztaltabb és szélesebb látókörű ember volt, semhogy egy tárgy kielégítette volna. Foglalkozott a természettudományokkal, orvostudománnyal, nyelvészettel, mint jogvégzett ember értett a jogtugományokhoz, elméletileg és gyakorlatilag a politikához és elméleti alapon a gazdaság egyes ágaihoz, különösen a horászathoz, erdészethez és állattenyésztéshez.

A fizika gyermekkori kedves studiuma, némi tekintetben családi örökség, mert egyik nagybátyja nagyon szép fizikai szertárt rendezett be. Már gyermekkorában is felfedezéseken, találmányokon törte fejét és férfi korában nem egy praktikus találmánya volt; a mi pedig az orvostudományt illeti, orvosprofessoroktól hallottam, hogy bámulva beszéltek arról, mi módon szerezhették annyi ismeretet? Többször volt alkalmam orvosi ismereteit bámulni, ha patikakönyveket olvastunk össze, a betegségek leghomályosabb leírásából is rögtön készen volt a modern diagnózissal, czítálta a mai receptet annak bizonyosságára, hogy a régi, rendszerint nagyon sok szerből összetett receptben a ma használt gyógyszer is többször előfordul.

Bámulatos nagy szótár volt fejében a növények és ásványok régi magyar, latin és mai modern tudományos elnevezéseiből. Ezek könnyed megszerzésében nagy segítségére volt kitűnő nyelvérzéke.

A nyelvészet iránt különben is érdeklődött, bár annak tulkapásait, különösen azt a valamit, a mi ma hangpengetés néven ismeretes, nem jó szemmel nézte. Sokszor mondogatta, hogy a nyelvészet szubjektív tudomány; a hangtörvényekkel mindenki izlése, céljai szerint játszhatik, mert a magánhangzók semmit, a mássalhangzók meg édes keveset számitanak. Beszélgetés közben malitiosusan tudta idézni a példákat, hogy ugyanazon szót hány nyelvből származtatják a különböző irány képviselői — ugyanazon módszerrel!

Nagy kedvvel foglalkozott azonban a nyelvtörténettel és szerencsés is volt e téren. Tehetsége és nagy gyakorlata volt a leghomályosabb avult szavak származásának és jelentésének megállapítására. Természetes, hogy tehetség és gyakorlat — mindkettő — sokszor cserbenhagyta. És, természetes, cserbenhagyták szótáraink is. Ilyenkor aztán felírta az illető szót egy papírszeletre és kitette íróasztalára, hogy mindig szeme előtt legyen, mindig emlékeztesse. Sokszor megtörtént, hogy egy szerencsés ötlet, vagy világosabb vonatkozású adat eredményre, megfejtésre vezetett, a mit aztán nagy örömmel vezetett be szótárába. Minden ilyen szót egy elvesztett, de megtalált kincsnek tartott és nagy örömmel töltötte el, ha látta, hogy írónk a régi,

avult szókat használják, újra divatba hozzák. «Ez a legszebb, a legjogosultabb nyelvújítás».

Mindig átnézte, sőt átolvasta a megjelenő nyelvészeti munkák és folyóiratok érdekesebb cikkeit és különösen nagy lelkesedéssel fogadta az egészséges alapon megindult Magyar Nyelvet. Szily Kálmánnal többször beszélt és váltott levelet nyelvészeti kérdésekben és örömet fáradozott a Magyar Nyelv által felvetett kérdések megfejtésén. Így ő adta magyarázatát, még pedig igen szellemes magyarázatát a «verő malacz» kifejezésnek, a melyen hivatásos nyelvészek megakadtak. A jogtudományokban való jártaságára meg a sok közül egy nagyon jellemző példát hozhatok fel. Történt, hogy sajkókazai köszönbányája után, a melyért a bányaadót bérlelje megfizette, rá is adót vetettek ki. Ő ezt minden alkalommal megfelelőbbre, úgy hogy a végén az összeg jó pár tizezer forint summára rugott. Az ügy a közigazgatási bíróság elé került, ő személyesen védekezett és egy több ivből álló felterjesztést is a törvények alapján saját maga szerkesztett. Nem volt szüksége ügyvédre, pedig nagy összeg koczáztatásáról volt szó, de hát szerinte egy historikusnak mindenhez kell érteni!

Nagy tudása, fényes állásai és neve daczára is igen egyszerű, szerény ember volt. A zajtalan, feltűnés nélkül való, munkás életet szerette. Az u. n. nyilvános élet, az ünnepélyek rossz hatással voltak rá: különösen nem szerette pedig, ha őt ünnepelték. De ezt főispánsága alatt és később mint az ág. ev. egyház egyetemes gyámintézetének elnöke nem kerülhette el. Többször kérte a gyűlések rendezőit, hogy az ünnepélyes fogadásokat, beszédekét hagyják ki a programból; de természetesen hasztalanul. Jött végre egy mentő ötlete.

Mikor a gyámintézet X. városban tartotta gyűlését, úgy intézte a dolgot, hogy szokása ellenére korábban érkezett meg, mint a hogy várták. Feltűnés nélkül szerencsésen eljutott egy szállóba és a gazdának lelkére kötötte, hogy megérkezését senkinek el ne árulja, azután meg mint a ki dolgát a legjobban végezte, nagy meglepéssel kezdett a magával vitt irásokkal foglalkozni.

Megérkezett, a fogadás pillanata és őt, a ki addig nyugodtan dolgozott, elfogta az ártatlan

káröröm és kíváncsiság. Óvatosan ki-kínézett az ablakon. Künn pedig áradt a tömeg, köztük a gyűlés tagjai az állomás felé fogadására. Megéljenezték a vonatot, az ünnepi szónok pózba vágta magát, de az ünnepelt nem jelentkezett. Nagy volt a csalódás és elszomorodás; de egy elkésett alak, a ki a kíváncsiak elvonulása után több időre kitekintő Radvánszkyt az ablakon át felismerte, felvilágosította és elvezette a gyűlésezetet a szálló elé.

Hasztalan volt már akkor a visszavonulás; csak végig kellett élveznie a lelkes ovációt, a lelkes szónoklatot és felelnie is kellett rá.

Jó izüen beszélte el nekem a kedves történetet és tréfás resignációval fejezte be: «Hasztalan, sorsát senki sem kerülheti el».

A zajtalan, csendes, munkás élet iránt való szeretetéből lehet magyarázni, hogy a politikában — bár arra nevével, vagyónánál, családi összeköttetéseinél és fényes állásainál fogva nagy alkalma volt — aktiv szerepet alig játszott. Az ő egyenes, nyílt jellemével nem is fért össze a politika.

Képviselő korában tartott ugyan egy pár beszédet, ismerem is a kamatláb leszállítása érdekében mondott, beható történelmi tanulmányokon alapuló, szépen kidolgozott beszédét, de épen tőle tudom, hogy kiváló szónok nem volt. Egy közbeszólás elég volt arra, hogy sodrából kihozza és beszédét félbehagyja. Évekkel későbbi visszaemlékezései, elbeszélései alkalmával is meglátszott rajta, mennyire boszantotta, hogy alapos tanulmányokon nyugvó, jól átgondolt beszédének hatását közbeszólásokkal akarták tönkretelni.

Megjelenése megnyerő, hangja rokonszenves volt, úgy hogy előre átgondolt, vagy betanult beszédeit a közönség szívesen hallgatta. Tartalmas, feltűnést keltő, nagyobb politikai beszédet mondott például akkor, a mikor a Zólyom vármegyei főispáni széket elfoglalta¹ az 1884. évben pedig a Nemzeti Kaszinó Széchenyi-lakomáján tartott nagyhatású, tetszéssel fogadott emlékbeszédet.²

¹ Több napilapban. Így Hon. 1882. 219., 220. szám.

² Emlékbeszéd gróf Széchenyi István fölött a nemzeti casino lakomáján 1884 febr. 10. (Ismertetve több napilapban. Teljes szöveggel megjelent: Magyar Szalon 1891. és a Nemzeti Casino 1901. évi Évkönyvében.)

Tudós társai, barátai fölött tartott emlékbeszédei [Nagy Imre fölött Turul 1895; Deák Farkas fölött 1897 (Emlékbeszédek a M. Tud. Akadémia tagjai fölött VIII. k. 9. sz.). Gróf Andrassy Manó fölött 1901. (U. o. X. k. 12. sz.)] nem annyira a forma tökélyével, a stilus remek-ségével és a jellemelek művészi kidomborításával, mint inkább az illetők munkásságának, tudomá-nyos életünk veszteségének ecsetelésével és az igazi baráti szeretet, az érzelem meleg, egyszerű hangjával hatottak.

Főispánsága után visszavonult és távol tar- totta magát a politikai élettől; de azért barát- ságos beszélgetés közben szeretett politizálni.

Deák Ferencznek volt tanítványa és követ- kezetesen, mindvégig igaz meggyőződésből a szabadelvűpártnak hive. Egyike azon párt leg- tiszteletre méltóbb tagjainak. Mily nagyra be- csülte a szabadelvűséget, arról a gróf Andrassy Manó fölött tartott emlékbeszédében tett nyil- vános tanubizonyosságot.

Ha magunk voltunk, sokszor elvitatkoztunk politikai helyzetünkről, mert ha szóba jött, be kellett vallanom, hogy én más nézetem vagyok. De ő azt nagyon természetesnek tartotta, hogy a fiatalabb nemzedék, a mely nem ismeri a vi- szonyokat *fenn* és nem élte át a Bach-korszak keserveit, nem érzi és nem érti meg, hogy miért kell tünnünk és óvatosabbnak lennünk. Példákat beszélt el a Bach-korszakból, hogy mily szörnyű volt a megtorlás. És ezek voltak első gyermek- kori benyomásai! Ezeknek ismétlődésétől tar- tott. Erőszakkal, rohamosan — úgy vélte — keveset, majd semmit sem vihetünk keresztül; elveszítjük a bizalmat, akadályokat fognak gör- díteni lassu fejlődésünk elé is; szóval alig nyer- hetünk valamit és mindent elveszithetünk.

Ezért hajolt mindig a mérsékeltekhez, ezért szavazott a főrendiházban mindig azokkal; ez volt igaz, rendithetetlen meggyőződése annak a tudósnak, a ki rajongott a kuruczokért és a ki kívülről tudta kurucz ősapjának, Radvánszky Jánosnak egyik gyönyörű, erőteljes levelét, a melyet azon panaszszal kezd, hogy kétszáz éve immár, a mióta Isten büntetésből reánk tette országunk veszedelmére a német nemzet igáját, stb.

És míg a tudományokban bátran lehet uni- verzális embernek tartani, az élet apróságai, praktikus dolgok iránt is fogékonysággal bírt.

Sokféle kézműves mesterséghez értett; egy- némelyiket rendszeren tanulta is. Így tanulta fiatal korában az asztalosságot, a lakatosságot, sürgő- lödött egy pár hónapig a konyhában is a sza- kácművészet megtanulása érdekében és mind- ezekhez nemcsak értett, hanem volt is valami találmánya mindenikben.

Könyvtárának boltozatát ő tervezte egész új alapon, oly praktikusán, hogy a boltozat beom- lása még tűz esetén is lehetetlen. Ép így ő componált könyvtárszekrényekre praktikus zár- szerkezetet, a melyre utóbbi időben egy pesti lakatos szabadalmat akart kérni. Így szerkesztett kevés eleven erővel nagy nyomást kifejtő új rendszerű borsajtót; borerjesztő házat és boros pinczét akarván vájatni, annak méreteit, a szük- séges téglanyagot ő számította ki.

A gazdaság ágai között a szőlőmivelés, erdés- zet, dohánytermelés és lótenyésztés érdekelte. Az előbbiben országszerte szaktekintélynek tar- tották, úgy hogy egy alkalommal a földmivelés- ügyi minister fel is kérte a nagyobb szőlőtele- pek megvizsgálására és a szükséges javítások érdekében előterjesztés tételre, a mit szívesen teljesített is. Rendszeren olvasta a magyar és francia borászati lapokat és munkákat, új szőlő- lők telepítésére ő maga is nagy összegeket áldozott és azok körül igen nagy körültekintés- sel járt el. Nagy szerencséje azonban nem volt hozzá, a minek nem mulasztás vagy valami téve- dése, hanem az állandóan kedvezőtlen időjárás volt az oka, mert az általa ültetett szőlőket ahhoz értő emberek is mintatelepeknek tartották. De ha ráfizetett is, megvolt az az erkölcsi sikere, hogy egyik vörös borát a francia bordói borok mellé helyezték minőség tekintetében.

A legjobb fajtájú magyar dohányokat ter- melte. Különös szeretettel emlegette a magyar muskotály dohányt és sokat fáradozott annak érdekében, hogy e fajt külön dolgozzák fel és hozzák forgalomba. Ő maga előírta gyártásának módját, a mely szerint tettek is kísérletet. A ki- sérlet fényesen sikerült; de gyártása aránylag oly nagy költségbe került, hogy javaslatát nem fogadták el. Emlékként őrizte azt a néhány csomag dohányt, a melyet akkor gyártottak; csak legjobb óráiban kínálkozott vele, ő meg soha sem szitt belőle. Pedig nagyon dicsérte, és beszélte, hogy valamikor mily nagy élvezet-

tel csibukozott e fajta dohányt; de a dohánytermelési tilalom behozatala óta csak havanna szivarokat füstölt. A törvény életbelépése után kész cigarettáit és felvágott dohányát félretette, azután soha nem érintette, mert nála törvénytisztelőbb embert képzelni sem lehetett.

A mi a lótenyésztést illeti, az általános szokásnak megfelelően az angol fajt tenyésztette, bár az arabsot, sőt magyar fajt is kitartóbbnak tartotta s hogy csakugyan az, történelmi példákkal igazolta. Panaszkodott is, hogy szarvasmarhában, juhban, sőt kutyában is kivesz a magyar fajta, pedig a földrajzi viszonyainknak megfelelően fejlődött, edzett és így a legkitartóbb, legerősebb és betegségekkel szemben legellenállóbb fajták a hazaiak.

Fiatal korában szerette a sportokat. Annak idejében híres jó lovas és egész életében kitűnő vadász volt. Nagy őz- és szarvasagancs gyűjteménye bizonyítja ezt; de különben külföldön is mint elsőrendű, kitűnő céllövő volt ismeretes; így a karlsbadi lövő-versenyeken megtörtént, hogy az összes első díjakat ő nyerte el. A talált célpontokat meg is őrizte.

Mint sportember a Vadász és Versenylapokat többször kereste fel apró cikkeivel álnév alatt.

De mindazonáltal jó gazdának még sem lehetett tartani. Következtesen szigorú, mindent észrevevő, mindent számonkérő jó gazda nem tudott lenni. Különben is a mily kedvvel beszélgetett egyes gazdasági elméleti kérdésekről, a gyakorlati gazdálkodás apróságai, kellemetlenségei épen annyira untatták. Fiatal korában még csak szétnézett a gazdaság körül, inkább a lovaglás kedvéért; de később azt se tette, de nem is tehette, annyira elnehezedett. Csak a szőlő, csak az erdő volt az, a melyet utóbbi éveiben is mindig szívesen felkeresett és munkálatait hosszasan, órákig elnézegette.

Tisztjei gazdálkodhattak tehát úgy, a mint akartak és sokszor vissza is éltek nem törődöm-ségével; de különösen végzetlenül jóságával. Mert a képzeletet is felülmuló jó ember volt. Másról rosszat feltenni, a bűnöst, különösen a családos embert, büntetni, attól jó szíve mindig visszatartotta. E tulajdonságát pedig ismerte utolsó bérese is; birtokain ennek következtében a lopás nagyon elharapózott. Alig lehetett úgy

sétálni birtokán, hogy valamit az ember észre ne vegyen, a mi nem volt rendjén. Néha kikocsiztunk; figyelmét felhívtam egy s más dologra. Elszomorodott; erkölcsi érzékét láthatólag sértette a dolog, de aztán nyugodtan legyintett kezével: «Hadd éljen a szegény is!» Volt eset, hogy az utóbbi rossz termés idején kiszámította, hogy egy szegényebb ember családjával együtt bármennyit dolgozik is, nem élhet meg. Annyira ment aztán az elnézésben, hogy egy alkalommal egy szegény embert, a ki az ő birtokán akvirált tüzfát, utbaigazitott, hogy véletlenül a csőszszel, a kivel nem sokkal előbb beszélünk, ne találkozzék. Az igaz, el is látta erkölcsi prédikációval, de alig hiszem, hogy az használt volna.

A szegény emberek nyomora és minden emberi szenvedés mélyen meghatotta. Mennyire szerette volna, ha ő minden szenvedést, minden sebet meggyógyíthatott volna. De a mi csak hatalmában volt, mindent megtett a szegények érdekében. Kapuja mindig nyitva állt előttük, kastélya előtt a koldusok és vándorok valóságos bucsujárását rendeztek és senki sem távozott segély, meghallgatás nélkül.

Apró pénzt ritkán tett zsebre. Íróasztalán volt két fatányér egy a réz, egy a nikkell pénz részére; rendszeren abba gyűjtötte össze váltópénzét a koldusok számára és abból adtak az inasok minden koldusnak külön felhatalmazás nélkül, belátásuk szerint. Voltak azonban rendes kéregetői, a kiknek véletlenül megismerte szomorú sorsát és ezeknek nagyobb összeg járt. Így voltak «forintos «és» koronás» koldusok. Egyiknek, a kinek sorsa jobban meghatotta, kastélyától nem messzi kunyhót is építtetett és időnként meghatározott nagyobb összeget adott. A «sánta koldus» még másúnnen is szorgalmasan gyűjtögette a krajczárokat és oly takarékosan bánt velük, hogy nem sokára felcsapott tőkepénzesnek. Tőkéjét a faluban és környékén kiadogatta jó kamatra. A bárónak besúgták ezt, de ő azért ezután is megadta az ígért summát, valahányszor koldusa jelentkezett. És a sánta koldus nem is volt háládatlan; halála után kunyhójában végrendeletet találtak, a melyben örökösévé a jó bárót tette, a ki aztán a hálás ragaszkodástól meghatottan adta az elég tekintélyes summát a szegény-alapra.

Természetes, hogy az, a ki ismeretlen sze-

gény nyomorultakhoz is oly jó tudott lenni, kedves, szeretetreméltó volt ismerősei, barátai iránt. Ez utóbbiak megválasztásában nem volt a társadalmi állás, a rang irányadó. Távoly volt tőle a főúri gőg és a főúri leereszkedésnek az a neme, a mely oly sértőleg tud hatni. Egyszerű, szeretetreméltóan természetes tudott lenni mindenkiel szemben. Különös rokonszenvvel, szeretettel viseltetett az írók, első sorban pedig a történészekkel szemben. Ha valaki «czehbeli» volt — ez vala kedvencz szólása — az már elegendő volt arra, hogy megkülönböztetett sziveséggel bánjon vele. Tagtársaink közül a legtöbben tanúi lehettek ennek és különösen tanúi voltak azok, a kik már akkor ismerték, a mikor állandóan Pesten tartózkodott, úgy hogy minden nap felkereshette valamelyik tudományos intézetünket és a mikor még divatosak voltak a Történelmi Társulat vándorgyűlései, a melyekben rendszeren részt vett és részleteire oly szeretettel emlékezett vissza, hogy felelevenítésére nem is oly régen indítványt tett. Munkásságában is nyoma maradt ezeknek, mert jelentést irt a radványi levéltár egy részéről és a bodoki levéltárról (Századok 1875.).

Tudományos társulatokba, a hol a «czehbeliek»-kel érintkezhetett, örömmel lépett be, gyűléseikre, hacsak ideje engedte, később is felutazott, úgy hogy ritkán hiányzott társulatunk, a Magyar Történelmi Társulat, az Akadémia I. osztályának, a történelmi és irodalomtörténeti bizottságnak gyűléseiről és az igazgatótanács üléseiről. Érdemeiért és lelkes ügyszeretetéért választotta a Tört. Társulat már 1874-ben, az Országos Régészeti Társulat 1879-ben igazgató választmányi taggá, a Protestáns Irodalmi Társaság pedig másodelnökévé. Akadémiai tagságáról már emlékeztem, még megjegyzem, hogy az 1904. évben az irodalomtörténeti bizottság Jókai Mór halála után a drámabíráló bizottság elnökévé választotta.

Fényes állásainál és politikai szereplésénél fogva a kormányoknak is sok ideig bizalmi férfia volt, a ki a vezetőket többször figyelmeztette irodalmunk érdekeire, sokszor és hathatósan fáradozott abban, hogy a tudományos intézetek, társulatok és vállalatok megfelelő állami segélyben részesüljenek. Erről azonban nagyon kevesen tudnak, bővebben beszélni sem illik róla,

úgy, hogy ebbeli érdemei csakhamar feledésbe mennek; de ügyszeretetének emléke megmarad azon terjedelmes javaslatban, a melyet 1881-ben, mint az országgyűlési bizottság jegyzője, a M. N. Muzeum ügyeinek megvizsgálásáról irt (Magyar Könyvszemle 1881.). Legutóbb mint az Országos Levéltár új épületének és berendezésének tárgyalására kiküldött bizottság elnöke buzgólkodott. Nagy örömmel töltötte el, hogy ama fontos intézetünk külsőleg is európai színvonalra emelkedik, bár az utóbbi időben nem nagyon bizott benne. Mennyit tehetett volna, ha a politikai állapotok nem változnak! Sokat is panaszkodott miatta. Hiszen ő azt már úgy kiszinezte és oly szépen berendezte lelkében. Külsőleg is impozáns, monumentalis szép épület, tágas, világos termekkel, modern dolgozószobákkal, nagyobb tisztikarral, lehetőleg a pesti oldalon és még mennyi részlet, a melyeknek átgondolásával az első ülésre Pestre utazott.

Sajnos, nem érte meg e kedves reménye teljesülését és még hány reményt, hány szeretettel ápolt tervet vitt sirba!?

Elragadta a halál tőlünk akkor, a mikor még lelke oly fiatal volt, a mikor még oly rajongóan tudott lelkesedni, a mikor még oly fáradhatatlanul tudott dolgozni.

Sokat, nagyon sokat vesztettünk vele és a vesztesség mértékét azok érzik a legjobban, azok fogják fel teljes mértékben, a kik őt közelebről, otthonában ismerhették meg, a kik szeretetét, bizalmát megnyerhették.

Azon kevesek közé tartozott ő, a kik annál több becsülést, annál több szeretetet érdemelnek, minél több ideig, minél alaposabban ismerjük őket. Szerénysége miatt nem tárta a világ elé melegen érző, jó lelkének kincseit; szellemének alkotásait, tudományos működését is csak fogyatékosan ismerhetni meg kiadott munkáiból.

Én, a kinek osztályrészüln jutott az a szerencse, hogy szeretetét, bizalmát megnyerve, nemes lelkét, terveit megismerhetém, kötelességet teljesítek, a midőn őt úgy állítom az ismeretlenek és a jövő elé, a mint bámulni és szeretni ismerem. Mégis aggodalommal fejezem be soraimat: vajjon nem vétettem-e áldott emléke ellen, a mikor szélesebb körben úgy mutatom be, a mint őt csak kisebb, meghitt, mondhatni családi kör ismerhette?

R. KISS ISTVÁN.

VEGYES.

A Hlózai Varjú másképp Vrána család czimereslevele 1520-ból.

A Vrána családról folyóiratunk 1893. évfolyamának 98—99. lapjain *Illéssy János*, nemrég elhunyt tagtársunk, szolgáltatott már adatokat. Helyesbíti az 1520-ban kelt czimeres levélnek az Országos Levéltárban lévő, 1721. évi egyszerű másolata alapján ¹ *Nagy Ivánnak*, a czimert illetőleg fennállott tévedéseit ² amelyekbe az ő révén a Siebmacher (magyar rész IV. kötet) is beleesik; a Siebmacher pótkötete azután Illéssy közleménye, illetve az idézett másolat alapján helyesbített rajzát adja a család czimerének, csakhogy ebben is téves a sisakra helyezett, nyállal átlótt sisak; mert erről a második sisakról a szövegben semmiféle említés nem történik.

Bárczay, ismert művében, ³ az 1526 előtti eredeti festett czimerlevelek jegyzékében szintén szerepel a czimereslevél; csakhogy az nem eredeti, hanem egy Trencsén vármegyei, 1613. évi átiratban foglaltatik. ⁴ Eredetije talán Trencsén vármegye levéltárában őriztetik. A II. Lajos által adományozott czimereslevél Pozsonyban, 1520. okt. 2-án kelt; az átiró nemesi bizonyáglevél pedig, *János fia: András, György, Mihály, Miklós és István* kérésére, 1613. decz. 10-én állítatott ki.

Az átiró és a benne átirrt czimereslevélnek szövege ez:

Nos iudices et universitas nobilium comitatus Trinchiniensis, memorie commendamus per presentes literas nostras, significantes, quibus expedit universis, quod cum nos die sabbati proxima ante festum beatorum Simonis et Judæ apostolorum, in anno præsentis millesimo sexcentesimo decimo tertio præterita, pro quibusdam arduis negotiis, præfatum comitatum tangentibus, in civitatem Trinchiniensem, locum generalium congregationum et sedium nostrarum iudiciarum solitum, præsentibus quoque ibidem dominorum prælatorum et magnatum, in hoc comitatu nostro bona et iura possessionaria habentium, nunciis publice et in magna frequentia convenissemus, eo tum pro nobilibus *Andrea, Georgio, Michaeli, Nicolao et Stephano, filiis quondam Joannis, filii olim Michaelis Varyw aliter Vrana*, principalis donatarii, infra clarius denotati, egregius Szemetey, generoso domino Paulo Petreoczy de Kasza, utpote prænominatorum condonatariorum nepotum et hæredum dicti Michaelis Varyw olim de Gelobuk, alias Klobuk, iam vero

de possessione Hloza intulorum, domino terrestri, personaliter coram facie dictæ generalis congregationis comparente, pro iisdemque partes suas interponente, produxit coram nobis quasdam literas serenissimi quondam principis et domini Ludovici, regis Hungariæ ac Bohemiæ etc., Posonii, feria tertia post festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo emanatas, in forma privilegii, in pergamento, patenter confectas, secretoque sigillo eiusdem olim regis roboratas, continentes in se arma, seu insignia prærogativæ nobilitaris, antelato Michaeli Varyw, hæredibusque et posteritatibus eiusdem universis, ob merita virtutum ipsius a dicta olim regia maiestate clementer et gratiose concessa, hunc tenorem in se habentes:

Nos Ludovicus, dei gratia rex Hungariæ, Bohemiæ etc., tibi fideli nostro nobili *Michaeli Varyw de Gelobuk*, salutem et gratiam nostram regiam. Publici regiminis, ad quod divina providentia sumus assumpti, ratione suadente, ad id animum nostrum semper direximus, ut fideles subditos et servitores sacræ coronæ huius regni nostri condignis prosequi possemus retributionibus, et in eos, qui virtutibus et obsequiis maiora præmia meruissent, gratiam et benevolentiam nostram uberius ostendamus, et maioribus munificentia et libertatis donis honestaremus. Usu enim compertum est, et prædecessorum quoque monumenta nobis merito immitanda (*igy!*) testantur facile, ad conciliandum principi subditorum animos ad propagandam denique nominis famam et gloriam nichil munificentia et liberalitate præstantius esse. Cum itaque ex fidedigna certorum fidelium nostrorum commendatione intelligamus, plane te a primis adolescentiæ annis usque ad maturam etiam senilem ætatem tuam serenissimis principibus Matthiæ ac Vladislao, genitore nostro charissimo, felicitis recordationis prædecessoribus nostris regnantibus, in confinibus, pro defendenda christiana republica diu, multumque servivisse, sæpius etiam peditum nostrorum capitaneatum, exigentia, industria et militari tua arte strenue gesisse (*igy!*) et contra infideles Thurcos viriliter, et non sine sanguinis tui effusione pugnasse, his pensatis te alioquin morum probitate et arte, industriaque militari et cæteris, corporis et animi dotibus præditum, ex illa sanguinis humilitate, quam a parentibus nascendo contraxisse diceris, de gratia nostra speciali et potestatis nostræ regie plenitudine, *te ac tui gratia, Thomam et Blasium Varyw, fratres tuos carnales eximendo, cætuique et albo* ¹ verorum huius regni nobilium, armis utentium, ascribendos duximus et annumerandos, immo eximimus, ascribimus et annumeramus, ac in signum huiusmodi nobilitationis tuæ personæ, hæc arma, seu nobilitatis insignia, videlicet: *scutum armigerum, coloris saphirici, addito in medio eius corvo alite, tres culmos tritici suis aristis flâscentibus conspicuos rostro tenente; scuto ipsi superne galea incumbit colore argenteo, cri-*

¹ Cottus Trencsén, Doc. N° 37.

² Magyarország Csaladai, 12. köt. 272—73.

³ A heraldika kézikönyve, 449. l.

⁴ Orsz. Levéltár, Acta post Adv. Tab. 2—7.

¹ Album, i, = névjegyzék, névsor; megjegyzem, hogy ezt a szót középkori czimeres leveleinkben sohasem olvassuk.

seis¹ cono extantibus, et floribus tortuosis² splendida, sagitta cuspidata per medium traiecta, quæ omnia in fronte præsentium literarum nostrarum docta artificis manu concinne depicta et pulchre effigiata sunt, animo deliberato et ex certa nostra scientia tibi ac per te Ladislao filio, necn. Thomae ac Blasio Varyw, fratribus tuis carnalibus, vestris hæredibus et posteritatibus universis dedimus et contulimus, immo damus et conferimus præsentium per vigorem, decernentes et annuentes, ut a modo deinceps semper pro veris et indubitatis et tanquam a nobili sanguine propagatis nobilibus habeamini reputandis, ac præscripta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum subditorum, ac regnicolarum nostrorum armis uti solitorum, a modo deinceps ubique hominum, gentium, locorum et temporum, in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, ac aliis omnibus et singulis exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon annulis, velis, tentoriis, cortinis, papilionibus, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, gestare, omnibusque illis gratiis, prærogativis, quibus cæteri nobiles regni nostri armis utentes, quomodolibet et iure³ et consuetudine (*igy!*) utuntur et fruuntur, uti, frui et gaudere valeant, atque possint; tantoque studio et diligentia ad obsequia regia et sacræ coronæ huius regni obeunda, ipsorum solide tur intentio, quanto se ipsi largiori favore nostro regio et benevolentia præventos conspexerint. *In quorum omnium præmissorum fidem et testimonium, memoriam, firmitatemque*⁴ perpetuam, præsentis literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ utimur, appendente communitas, vobis, vestrisque omnibus prædictis hæredibus et posteritatibus universis, duximus gratiose concedendas. Datum Posenii, feria tertia post festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo, regnorum nostrorum Hungariæ et Bohemiæ etc. anno quinto.

Qua productione et exhibitione facta, præfatus Paulus Szemetey proposuit in hunc modum: Quod licet prætitulatus dominus Ludovicus rex, antenominatum Michælem Varyw et hæredes, per hocque nepotes eiusdem nominatim prædeclaratos in veros regni Hungariæ nobiles, iam pridem datis superinde literis privilegialibus asciverit, eademque literæ per iniuriam temporum in marchionatu Moraviæ casu quodam detentæ, nihilominus sæpefatos hæredes et nepotes ipsius principalis quondam donatarii directe et per lineam generationis recta descendendi concernentes, coram nobis ad instantiam cum ipsorum condonatariorum, tum vero ad intercessionem prænominati domini Pauli Petreoczy, per nos publice et solemniter promulgatæ et evulgatæ extarent, tamen, quia prætacti *Andreas, Georgius, Michaeli, Nicolaus, et Stephanus Varyw aliter Vrana*, nempe donatarii eiusdem, et cum ipsorum nepotes distinctas suas residentias haberent, et nonnullis eorum, aut filiis hæredibusque ipsorum, etiam alibi inter extraneos fortassis vivere contingeret, petiit nos, ut super præscripta nobilitatis adeptione, eiusque

publicatione, literas ipsis testimoniales daremus. Et quia iusta petenti non soleat denegari assensus, et virtuosorum merita ultro sunt promovenda, ideo prout die, anno et loco publicationis præinsertarum literarum armalium, ac privilegialium, sic et nunc et deinceps fatemur et recognoscimus, præfatos *Andream, Georgium, Michaelem, Nicolaum et Stephanum Varyw aliter Vrana*, ipsorumque hæredes et posteritates universas, in *album* et catalogum verorum ac indubitatorum sæpefati huius nostri comitatus nobilium, tanquam veros nobiles et nobilitatis prærogativa utentes, fruentes et gaudentes receptos et annumeratos esse duximus, uti etiam recipimus, annumeramus et aggregamus. Atque ita in maius et evidentius testimonium, præsentis literas nostras authentici sigilli præfati huius nostri comitatus munimine ac impressione roboratas, eisdem *Andræ, Georgio, Michaeli, Nicolao et Stephano Varyw, aliter Vrana*, eorundemque hæredibus et posteritatibus universis dedimus et concessimus, consuetudine regni et comitatus, communi denique iustitia dictante. Datum in prænominata civitate Trinchiniensi, feria tertia proxima post festum conceptionis beatissimæ virginis Mariæ, die videlicet et loco sedis nostræ iudiciariæ. Anno domini millesimo sexcentesimo decimo tertio.

A szöveg alatt jobb kéz felől: Lecta et extradata de sede per me Nicolaum Mednyanzky, notarium sedis iudiciariæ comitatus Trinchiniensis.

Baloldalt: Caspar Ordody, vicecomes m. p., Joannes Klobucziczky, iudex nobilium m. p., Franciscus Rudnesky, iudex nobilium m. p., Stephanus Gloz, iudex nobilium m. p., Daniel Szunyogh, iudex nobilium m. p., Caspar Marsofsky assessor m. p., Mathias Hrabowsky assessor m. p., Daniel Jisenski, assessor m. p., Georgius Borcziczky, assessor m. p., Nicolaus Klobucziczky, assessor m. p.

A szöveg nagy ívrétű hártýára van írva; a szöveg alatt a megyének papírral fedett pecsétje látható.

A már említett 1721. évi hiteles másolatban a czimereslevél szövege több tekintetben eltér az 1613. évi átiratról;¹ pedig az eredetiről másoltatott; megvan a kihirdetési záradéka is, mely szerint a kihirdetés Trencsén vármegyének Trencsén városában, 1613. okt. 26-án tartott közgyűlésén történt, vagyis ugyanakkor, amikor Trencsén vármegye 1613. évi hiteles átirata, amely ugyanaz évi decz. 10-én kelt, tárgyalatott.

A leírás szerint a czimer a következő: kékszinű pajzs közepén kiterjesztett szárnyu, csőrében három arany (sárgálló) buzakalászt tartó holló; a pajzs fölött ezüstszinű sisakon (ezüst?) strucz tollbokréta (3, vagy 5 tollból),² a melynek közepén egy nyíl vízszintesen fekszik.

Addig is tehát, a mig az eredeti lappangó

¹ Igy! Nyilván cristis h.

² Ezen kifejezés alatt nyilván a sisaktakarókat akarja érteni!

³ Igy! de iure h.

⁴ Ez a formula ilyen alakjában egyáltalában nem használatos; legalább 1526 előtti czimeres-leveleinkben nem.

¹ Az előnév *Gelobrok*-nak iratik; többhelyt betoldásokat tesz; egyik-másik helyen hiányzik belőle egy-egy szó; *Lászlót* pedig testvérnek írja.

² A szöveg hibás *«criseis»* szava csak a *«cristis»* elváltoztatott, hibás alakja; ezt pedig sisaknak venni nem lehet.

czimereslevél felszínre nem kerül, ennél pontosabb, részletesebb képet nem alkothatunk magunknak; így pedig nem lehet tudni, hogy a holló merre fordul; hogy a strucz tollbokrétá hány tollból áll és, hogy milyen színű; a sisaktakarókról pedig csak annyit mond, hogy a sisakról csavarodott világdísz hull alá.

E czimerlevél szövege első pillantásra tünik fel az előtti, aki középkori armálisainkkal figyelmesebben foglalkozott. Különösnek találom mindjárt a család előnevét. Illéssynek a nézete a «Gelobrok» alias «Klobuk» és Hlboke közt feltalálni vélt kapcsolatáról, amely szerint az, Dolne és Horne Hlbokeval (ma Alsó- és Felső-mélyesd) egy volna, teljesen téves.

Gelobuk (*Gelobrok*) és *Klobuk*, trencsénmegyei községet nem ismerünk; a középkorban sem létezett. *Hlboke* névnek középkori alakja *Hlwobok* (személynévben: Petrus de Hlwobok, 1464., Dh. 16060.), possessio *Hlwboke* (1468, Dh. 16784.); ellenben *Hloza* község a középkorban *Hlose possessio* (1467. Dh. 16566.), *Loza possessio* (1492. Dh. 19860.) néven szerepelt.¹

A Varjú másképp Vrána családról az *Illéssy* által más közölt adatokon kívül még a következőkről van tudomásunk. A család egy ága Nyitrába szakadt és itt az 1725-i nemesség vizsgálat alkalmával *Ferencz*, *Pál* és *Mihály* Trencsén vármegyének 1613. évi bizonyáglevelét mutatta fel; leszármazásukat az 1618-ban szereplő *Mihálytól* igazolták; atyjuk nincsen felemlítve!²

Egy *János* Vágszerdahelyen lakott s az 1732. évi nemesség vizsgálat alkalmával szerepel; Trencsén megyének más említett bizonyáglevelét mutatta fel ő is.³

Miklós, az 1733. évi trencsénmegyei nemességvizsgálaton II. Lajos királynak állítólagos eredetijét mutatta be; elődei Hlósán és Kassa-Podhragyon voltak birtokosok; leszármazását *Mihálytól*, az állítólagos czimerszerzőtől igazolta.⁴ Ezt a leszármazást közölte *Illéssy*.⁵

Egy *Pál*, peres ügyeiben Nyitra vármegyétől 1784. aug. 21-én szegénységi bizonylatot kap.⁶

1807-ben többnek, Varjú másképp Vrána Mihálynak, bajai, Ignácznak, guttai, Jánosnak, pozsonyi és Antal pesti lakosnak nemességét ismerte el a magyar udvari kancellária, a mint azt Illéssynél is olvassuk, csak hogy nem annyira a czimereslevél, mint inkább tényleges nemesi gyakorlat alapján.⁷

¹ Ezen adatokat *Csánki Dezső*, orsz. levéltárnok előző-kenysége alapján közölhetem.

² Orsz. Levéltár, Inv. Nyitra (1725.) A. 9. l.

³ Orsz. Levéltár, Inv. Poson. (1732.) B. 33. o.

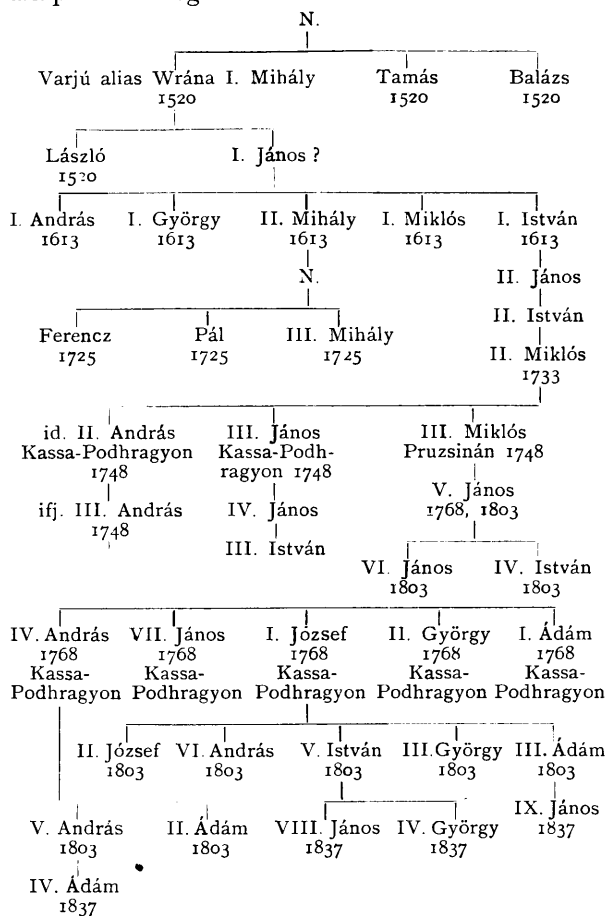
⁴ U. o. Inv. Trencsén (1733.) B. 52—53. ll.

⁵ Turul, 1903. 99. o.

⁶ Orsz. Levéltár, Acta p. Adv. Tab. 2—7.

⁷ U. o. 1807:6898. kancz. sz. (Kir. Könyvek, LXII. 76. l.)

Az itt közlöttekéből és tekintve azt, hogy a Nagy Iván munkájában¹ szereplő *id. András*, *János* és *Miklós* körül az első kettő Kassa-Podhragyon birtokos, minélfogva őket az 1733-ban szintén Kassa-Podhragyon szereplő *Miklós* fainak tartjuk, a következő, a Nagy Iván által közölt leszármazással egyesített nemzedékrend állapítható meg:

E leszármazás dacára is az 1613. évi átiratban közölt 1520. évi czimereslevelet teljes szövegében hamisítottnak kell tartanom; még pedig a következő okoknál fogva:

A «*publici regiminis, ad quod divina providentia sumus assumpti*» formulát, az 1526. évig eddig ismert czimeresleveleink egyikében sem olvassuk; különösen hangzik a szövegnek «*usu enim compertum est*» formulája is; Varjú alias Vrána Mihály állítólag már I. Mátyás és II. Ulászló alatt is híven szolgált, mindemellett semmiféle nyomát sem találjuk annak, hogy akár birtokadományban, akár egyébben részesült volna. Az, hogy *László* nevű fia is volt,

¹ Magyarország családai, XII. k. 272—273. ll.

csak másodizben említették; az első helyen csak *Tamás és Balázs* fitestvéreiről szól. Az *«album»* kifejezést, a mint már megjegyeztem, középkori czimeresleveleinkben nem olvassuk; de nem találjuk az 1610. évig folytatott kancellária gyakorlatban sem; ennek a formulának helyes és legteljesebb alakja ez: *«in coelum, numerum, ordinem et ius verorum regni Hungariae»* stb.¹, de leggyakoribb az *«in coelum et numerum»* rövidebb kifejezés. Az *«album»* kitételt inkább a vármegyei gyakorlatban találjuk, mert ez tényleg a megyei nemesi névjegyzékbe, lajstromba iktatja nemeseit, holott a czimeradomány az élő nemesek sorába emeli az illetőket. A sisaktakaróknak a *«floribus tortuosis»* kifejezéssel való megnevezése is elűt II. Lajos kancelláriai gyakorlatától, a mely vagy: *ex eadem galea lamina et diversi flosculi circumquaque fusi»*², vagy: *«quem (t. i. galeam) flos varicolor premit, qui sensim demissus ac vento quasi agitatus est»*³, vagy ehhez hasonló formulát használ vagy pedig említést sem tesz róla.⁴

Végül teljesen szokatlan, erőltetett formula az *«in quorum omnium praemissorum fidem et testimonium, memoriam firmitatemque.»*

De egyéb adatok is szólnak ellene. László öccse I. János, a kitől az 1613. évi bizonyosságlevélet kérők származtatják magukat és a kit ez a bizonyosságlevél a *czimerszerző Mihály fiának* mond, magában az 1520. évi czimereslevél szövegében nem szerepel.

Pedig ez az I. Mihály 1520-ban már öreg vitéz volt; állítólag már I. Mátyásnak is szolgálatában állott, úgy hogy János nevű fia a czimereslevél keltkor (1520.) legalább is 30—35 éves lehetett; és ha László nevű fiát a czimereslevél megemlíti, akkor János miért maradt ki belőle? 1613-ban a megye előtt megjelent fiai pedig a legenyhébb számítás szerint is 70—80 évesek lettek volna! Ezek pedig alig kérték már czimereslevelük kihirdetését! És különös még az a körülmény is, hogy ekkor sem II. Mihálynak, sem I. Istvánnak, sem a többinek *leszármazottjai* a nemesi bizonyosságlevélbe nem vétetnek föl, pedig már ezek is felnöttek voltak ebben az időben.

Vagyis, a közöltem 1520. évi czimereslevél — hacsak a később esetleg elötűnő *eredeti* az ellenkezőt kétségen kívül nem bizonyítaná — egyelőre hitelesnek el nem fogadható. A leszármazás pedig I. Mihály és az 1613-ban szereplők között legalább egy ízre terjedőleg hiányos, vagy pedig tőlük felmenőleg egyáltalában hamis, koholt.

HORVÁTH SÁNDOR.

¹ Orsz. Levéltár, NRT. f. 910. Nr. 25. (1566-ból.)

² Zalczer-armális, Orsz. Levéltár, Dh. 24.119.

³ Várkonyi-armális, ugyanott, Dh. 23.408.

⁴ Petréczy-armális, ugyanott, Dh. 23.845.

Oklevéltani apróságok.

Az alábbiakban két diplomatikai szempontból érdekes esetet mutatok be a Turul olvasóinak. Mindkettő a XV. századból való, az elsőnek a káptalanok hiteleshelyi működése, a másodiknak pedig a királyi kancellária eljárása szempontjából van némi értéke. Igaz ugyan, hogy egyes esetekből nem vonhatunk általános következtetéseket, de a középkori diplomatikai érdekességek összegyűjtése éppen azért fontos, mert ezek csoportosítása vezet bennünket az oklevelek kiadásánál követett irányelvek felismerésére.

1. A váczi káptalan Albert király 1438. december 8-án, Budán kelt parancsára Szuhai Jakab néhai alnádor fiai János és Istvánnak másolatban kiadja saját, 1395. május 4. után¹ kelt oklevélét, mely szerint Szuhai István feleségét (Rédei Jakab leánya, Ilonának leánya) a királyi és káptalani ember beiktatta Rédei Jakabnak Czeccén (Nógrád-,) Rédén és Fancsalon (Heves vármegyében) levő birtokrészeibe. A káptalan 1439. január 21-én küldte el az átiratot a kérelmezőknek.

Szuhai István azonban nem tett eleget fizetési kötelezettségeinek, sőt az oklevél átvételére szolgálójával se küldött el elég pénzt, azért a káptalan jegyzője jónak látta levélformában feljegyezni járandóságait az oklevél felhajtott külső szélére, jól szemebetűnő helyre: *Egregie domine! Sciatis, quod familiaris vester hodie mihi pro scriptura solvit 31 denarios, dominus vero sexaginta sex. Domino lectori nihil, sed ipse dominus lector expectat a vestra dominacione aliquid pro labore suo.*²

Beszédes sorok a váczi káptalannál szokásos taksára. Különösen hangzik, hogy az olvasó kanonok nem vár határozott összeget a felektől, hanem a fenti sorokból az tűnik ki, hogy a taksa jelentékeny részét az oklevél írója kapta, s legalább ebben az esetben az ő kielégítése volt fontosabb. A váczi káptalanban tehát még nincs nyoma az oklevelekért járó taksa rendezésének, a mit Zsigmond 1435-ben a királyi kancelláriát illetőleg végrehajtott.

2. Az alább következő eset Mátyás királyunk korából való. Ismeretes, hogy 1460 nyarán a király a husziták főfészkének, a patai favárnak megostromlására személyesen megindult Budáról. A következő évben Egerbe ment, ahova a hadi szempontok mellett fontos tanácskozás is vezette az osztrák békét illetőleg. A király ezen utjáról arány-

¹ A napi keltezés helyén az oklevél ki van szakadva.

² Eredetije a Rhédei család levéltárában. Különösnek találom, hogy az 1395. évi beiktatást a káptalan embere már az országbíró parancsának kelte napján (*feria tertia proxima post festum Inventionis sancte crucis*) végzi (*feria tertia proxima ante festum beati Johannis ante portam Latinam.*)

lag kevés oklevelünk maradt, melyek többnyire birtokadományozásról szólnak a megelőző háborúban kitüntek számára.

1461 július 13-án Pusztaszikszón, Maklár mellett van a király udvara, Eger vára alatt. Ez alkalommal a király a Miskolczon lakó Herczeg Péternek Lászlónak és Lucziánnak visszaadja azt a miskolczi malmot, melyet az említettek diósgyőri várnagy korukban nyertek adományul. A kérelmezők kedvelt hívei a királynak, mert a rendes pecsét hiányában saját gyűrűs pecsétjét üttötte oklevelükre. Az oklevél pecsételési formulája ez: presentes, quas propter absenciam sigilli nostri maioris annulari nostro sigillo consignari fecimus, exhibenti post earum lecturam reddi iubemus. A kancellária az oklevél erejének növelésére ezen kívül még egy kevésbé szokásos módhoz folyamodik: a datálás után írja a következő újabb utasítást az oklevélben már megemlített Gay Gergely diósgyőri várnagy¹ számára: Et haec idem iniungimus futuris nostris castellanis firmiter observanda. Datum ut supra.

Amint a kancellária működése ismét a rendes mederbe terelődött, a király Parlagi György előterjesztése alapján jónak látta újból kiadni az említett oklevelet. Ekkor már a titkos pecsétet függeszti a kancellária az oklevélre a *megelőző oklevél dátumával*. Az utobbinak pecsételési formulája így szól: Presentes perlectas, quas secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communiri iussimus, post earum lecturam reddi volumus presentanti.

A két azonos szövegű² és egy kéz írását mutató oklevél pecsételési formulája így ellentmond egymásnak, mert ugyanazon napon nincs meg, majd a második szerint megvan a király titkos pecsétje. Az ebből eredő félreértést maga a kancellár osztotta el oly módon, hogy az előbb ismertetett gyűrűs-pecsétes oklevél aljára, valószínűleg sajátkezűleg, *szórol szóra* ráírta a titkos pecsétes oklevél formuláját, s ehhez az oklevél megerősítésének magyarázatául e szavakat írta: vobis fidelibus viris egregio Gregorio de Gay castellano dicti castris nostri Dyosgewr nunc constituto, item aliis viris castellanis in futurum constituendis.

Egyrészt a diósgyőri várnagy hivatalának az egész középkoron át látható fontossága, másrészt az a körülmény teszi érthetővé a kancellária eljárást, hogy a regestrumokba is bevezetett megerősítést a várnagy részére kiállította, mert éppen ez foglalta el a Herczeg család említett malmát.³

Bártfai SZABÓ LÁSZLÓ dr.

¹ Néhány hónapja diósgyőri várnagy, 1459 április 30-án még Parlagi Pál az.

² Eltekintve a dátum után említett záradéktól.

³ Mindkét oklevél eredetije a Magyar Nemzet Múzeum könyvtára törzsanyagában.

A Válti Rákosok.

A vasmegyei Vált, Óvált, Tekse, Bögöt, Kápolnafölde, Bód, Surány, Felsősurány falvak és puszták voltak ősi és királyi adományozás folytán szerzett birtokai a *Válti* s a belőle sarjadzott *Válti Rákos* családnak, melynek XIII—XV. századi viszonyait vázoljuk e sorokban a Pannonhalmán letétbe helyezett Guáry-levéltár irásai alapján.¹ Egyszerű köznemes családról lesz szó, melynek tagjai a közpályán csak későn kezdenek szerepelni; de szorgalmas, szereztető tagjai vannak, a családi összeköttetéseket jól válogatják meg s a megye jelentősebb köznemesesével kerülnek rokonságba.

I.

A családnak előttünk ismert legrégebbi tagja *Bögöti* másként *Válti Kázmér*. Rendesen Bögötinek nevezik és meglehetősen későn (1357-ben) említik Válti néven. Kázmér maga már nem szerepel s a XIV. század elején vagy meg is halt vagy oly elaggott, hogy a családi ügyeket fiai végzik. *Három fia volt, Várda* vagy *Varada*, *Csepán* azaz István és *Domonkos*. Az első kettő a Válti nevet használja, míg az utolsó a rendszeren használt Válti megnevezés mellett (1357-ben) Bögöti Domonkos néven is előkerül.

A három fiu közül legtöbbször Várda szerepel. Mint a legidősebb, úgy látszik, ő a családi érdekek védője, gondozója. Vele és Csepánnal 1321-ben már mint nagykorúakkal találkozzunk, midőn június 4-én a vasvári káptalan előtt állanak, a hol Péter fia Tiván és Beech fia Ábrahám kisérti nemeseknek az ő Vált jószágokkal határos valami 500 holdas, négy ekealjnyi kisérti birtokát pünkösdtől (június 7-étől) számított három évre 12 márkáért zálogba veszik oly föltétellel, hogy, ha Tiván és Ábrahám a három év elmúltával a jószágot ki nem váltják, később csak dupla pénzen szerezhetik vissza. A kiváltás nem is történt meg, mert Kisérti, mely a Váltiak jószágával keletről volt határos, később is a Váltiak birtokában van.

Kellemetlen helyzetbe jutott Várda 1328-ban. Molnári Andrásnál és Makrai Istvánnál kezeséget vállalt az ezektől törvényes kereset alá fogott Vilmár fia Miklós Vámosért. Mire azonban Vasvármegye törvényszéke elé kellett volna állitania, Miklós, mint Várda esküvel bizonyította, rosszakarólag megszökött; így azután Várda szavatósból alperes lett. Nem is tett nehézséget és bár ártatlanságát hangoztatta, november 15-én megígérte, hogy a következő év folyamán két részletben 10 márka kárpótlást

¹ A levéltár anyaga fasciculusokba volt ugyan osztva, de a XVI. század végeig az összes okleveleket chronologiai rendben állítottam föl s azért a fölhasznált okleveleknél fölöslegesnek tartom a régi fasciculusok idézését.

fizet. Szavát meg is tartotta, mert, mint a vasvári káptalan 1329 április 10-én bizonyítja, tartozását január 13-án és április 5-én letörlesztette.

Ez az utolsó hír Várdáról; a következő időken már csak gyermekeiről van szó. Ismeretlen nevű feleségétől *György nevű fia és egy leánya maradt*, a ki Válti Baksa fiához, Istvánhoz ment feleségül.

Csepánról, a második testvérről, mindössze azt tudjuk, hogy 1326 március 11-én Nádasdi István mesterrel azért egyezkedik, mert jobbágysági rátámadtak ennek jószágaira, Karakóra, meg Markócra, 50 márkát okoztak s egyik jobbágyságát megölték. Nádasdi nem kívánta, hogy Csepán mindennek az értékét megfizesse; beérte 9 márkával s ennek fejében Csepánt minden további kereset alól fölmentette. Mivel az erről szóló írást, melyet a vasvári káptalan még a régi pecsétje alatt állított ki, 1328 április havában annak új pecsétje alatt már Várda vette ki, valószínű, hogy Csepán már meghalt. Fiatalon hagyta özvegyen feleségét, *Káldi László leányt*, a kivel házasságából *Illés nevű fia* született. Özvegye a Hermáni családból eredő Hidvégi Andrással lépett új házasságra.¹

A legfiatalabb testvér, *Domonkos, Ilona nevű leányt vett feleségül*, de ezt 1343-ra már özvegyen hagyta. *Két fia volt, László és János*, meg *egy leánya*, a ki Su-ányi Adorján fiának, Jánosnak lett a felesége. Domonkosról tudjuk, hogy 1329-ben királyi ember volt.²

A három testvér gyermekei 1338-ban közösen működnek váltai jószáguk védelmében Várdának fia, Válti György testvéreinek gyermekeivel, Csepán fiával, Illéssel és Domonkos fia Lászlóval egyetemben panaszt emel, hogy Tömördi Luka fia Szőke, váltai gazdatiszt, fegyveres erővel megtámadta az ő váltai részöket, tiz szekér termést elvitt, a jobbágyasszonyokat összeszebezte, magát Válti Györgyöt pedig, mivel halálra kereste, arra kényszerítette, hogy futva meneküljön Bódre, az itt birtokos Domonkos fia Jánosnak a házába.

Mintegy öt évvel utóbb, 1343 augusztus 12-én ismét közös birtokvédelemben fáradnak. György a maga és Csepán fiának, Illésnek nevében a vasvári káptalan előtt az ellen tiltakozik, hogy Hermáni György és Mihály váltai jószágukat senkinek, főleg azonban atyjok testvére, Domonkos özvegyének s az ezzel testvér Annusnak el ne adják, zálogba ne vessék, mert az a birtoka jogosan őket illeti. A tiltakozás, perlekedés két év múlva véget ért, mert a Her-

mániak kijelentették, hogy Györgyöt és Illést Vált birtokában nem háborgatják, ellenük pert nem indítanak, sőt az ellen sem tesznek kifogást, ha családjuk, rokonságuk valamelyik tagja a Váltra vonatkozó írásait Györgynek és Illésnek adja.

Vált tehát nem osztatlanul egy birtokosé, hanem több részirtokra darabolódott, a mi ismételt érdekösszeütközésekre, erőszakoskodásokra szolgálgtatott alkalmat. György és Illés ugyancsak 1345-ben esküvel tisztázták magokat azon vád alól, hogy Válti Jakab özvegyét és fiait, Jánost és Egyedet váltai részöknél használatában nem akadályozták, erdejöket ki nem vágatták. Azonban nem mindig sikerült a tisztázás. Erre vall, hogy 1351-ben Tétény mester, vas megyei alispán és a szolgabírák arról adnak Györgynek írást, hogy 25 pensa denár lefizetése után fölmentették őt a további kereset alól, melyet Vált királyi birtokot tevő részének határjárásának megzavarása, kepék elhordása miatt indítottak ellene.

Bögöt, a család másik birtoka miatt is támadt nehézség, melynek említése közben az is kiderül, hogy Györgynek egyéb pererei is akadtak, melyekről közelebbi tudomásunk nincs. Miklós nádor ugyanis 1352-ben Bögöti Mike fiaival Bögöt fele miatt támadt perét július 1-ére halasztván, megjegyzi, hogy György korábbi peres terminus miatt nem jelenhetett meg, hanem csak «assumptor terminus»-t, megbízottat küldött, hogy a tárgyalás elhalasztását kérje.

Talán György pereskedő természete volt az oka, hogy unokatestvérevel, Domonkosnak fiával, Lászlóval is összeütközésbe jutott, mely bizony nem folyt le kölcsönös kártételek, sőt vérontás nélkül. Egy valamely, a közös ellenfél részéről fenyegető veszedelem azonban békeséget teremtett a rokonok között. 1352 október 25-én megjelentek László csázmái prépost, a királyi kápolna ispánja és titkos kancellár előtt s itt kijelentvén, hogy megbékülnek, azt is megígérték, hogy mindazon irataikat, a melyek a Váltot illetőleg hamis vád alapján emelt perre vonatkoznak, a melyben György és Illés ellenében Válti Anchelaus fiát, Lászlót és Bálintot elítélték, valamely közös megállapodással választott helyén teszik le, honnan szükség esetén közösen kérik ki; önkényesen egyikök sem viheti máshová az okiratokat, mert különben 12 márkát bírságot fizet a másiknak. A megbékülés tartósságára vall, hogy 1353 július 9-én együtt jelentek meg a vasvári káptalan előtt s a Györgyöt három, Lászlót pedig negyedrészen illető kápolnaföldi részöket, mely most a bögöti nemeseknél volt zálogban, három évre Szanka Miklósnak zálogosítják el, a ki mindjárt meg is fizette a három márkát zálogot, mely-

¹ Az is Csepán korai halálát bizonyítja, hogy 1355-ben özvegyének második házasságából született fia, János már személyesen perlekedik Várda fia György és Domonkos fia László ellenében.

² Anjouk. Okmt. V. 591. l.

ből György kettőt, László pedig egyet kapott.¹

Jó is volt összebékülni, mert csakhamar közös védekezésre lett szükség. Ugyanis Hidvégi Andrásnak fia, János anyjának, a ki előbb Válti Csepán felesége volt és második házasságában lett Hidvéginé, jegyajándékaért és hozományáért a vasmegyei nemesek és nem nemesek számára András tárnokmesterről tartott közgyűlésen úgy György, mint unokatestvérei, Illés és László ellen keresetet indított. A személyesen jelenlevő György és László azonban kijelentették, hogy az ügy oly égetően fontos, hogy arról csak testvéreik és rokonságuk meghallgatása után tárgyalhatnak, azért 1356 január 11-ére halasztatták az ügy elintézését. Erre ugyan az új határnapon sem került a sor, mert a peres felek közös akarral arra kérték bírójokat, hogy július 2-án végezhesenek a vitás vagyongeressel. A peres ügy csak 1357-ben ért véget azaz, hogy György négy márkát fizetett Hidvéginék.

Még folyamatban van ez az ügy, mikor az érdekszövetségre új ok nyílik, majd bővül is. 1355-ben György és László közösen tiltakoznak az ellen, hogy Bödi Péter bödi részbirtokát az ő tudtok nélkül akarja eladni, zálogba vetni s egyben a vevők — köztök Károly Róbert fia, Kálmán győri püspök — ellen is óvással védekeznek. A birtokvédelem, illetve szerzés a két unokatestvérhez vezette György leánytestvérének férjét, az ugyancsak Válon birtokos Baksának fiát, Istvánt. Egy ideig ez is pereskedett valami Válti birtokrész miatt,² de 1355-ben Györggyel és Lászlóval megjelent László császári prépost előtt és február 24-én kölcsönösen kijelentették, hogy az eddigi vitás földet közös erővel, közös költségen fogják megszerezni, azután pedig egyenlően osztozkodnak rajta. A mennyiben Györgynek pénze nem volna, Baksa fia előlegezi a költséget, de ennek fejében mindaddig megtartja a György javára eső váltai részbirtoka harmadát, míg ez kiadását meg nem téríti. Ugyancsak István azt a szivességet is megtette, hogy László testvérének váltai és

bödi részjóságait, melyeket tőle törvényes bíróságban lefoglaltak, a maga pénzén kiváltotta s azután, költségeit megkapván, átengedte őket Lászlónak. Hogy a közös vállalat meghozta e a várt hasznot, nem tudjuk.

A családi érdekek kapcsán végzett ügyeken, pereken kívül György a saját javai miatt is törvénykedett. Bögöti János panaszt emelt ellene, hogy György a maga birtokával határos bögöti földjéből négy holdat elfoglalt. Hosszabb pereskedés után Széchy Miklós 1357 augusztus 1-én perdöntő esküt ítelt meg Válti Györgynek. Mikor azonban másnap az ítéletet írásba akarták foglalni, Bögöti János azzal a kijelentéssel lepte meg a bíróságot, hogy a közbeeső idő alatt meggyőződött György ártatlanságáról, vele szemben megszünteti a keresetét s így az eskü letételét sem kívánja.

A futó évek során György fiai kezdenek fölcseperedni s első házasságából született fiai már elérik a nagykorúságukat. Ki volt az anyjuk, nem tudjuk; legfőlebb gyanítjuk, hogy valamely Rákoson birtokos család (Nádasdi család?) leánya, mert ebből a házasságból született fiai közül, a kiket *Jánosnak, Illésnek, Bernátnak* és *Péternek* hívták¹ az első hol egyszerűen Válti György fia János, hol meg Válti György fia *Rákos János* néven van említve.² Második házasságában *Gyalóka Andrást leányát, Katalint* vette feleségül; hogy azonban ettől születtek-e gyermekei, nem tudjuk. János fia 1358-ban már fölnövekedett, mert július folyamán atyjaival együtt már birtokpert folytat több bögöti nemes ellen Szovajk jószág miatt, melyért atyja maga is törvénykedett. Válti György utolsó ügyét 1359-ből ismerjük: december elején a vasvári káptalan előtt unokatestvérét, Domonkosnak másik fiát, Jánost tiltotta attól, hogy jószágából hozomány leánynegyed czímen semmit ki ne adjon, meg a literatus Ábrahámot, hogy Jánostól vétel vagy zálog czímen semmit meg ne szerezzen. Ezzel összefüggőleg Domonkos fia János 1360 márczius havában még perel Válti Györggyel és fiával Jánossal, de a pert június elejére halasztották. Kérdés, hogy György megérte-e ezt a terminust. 1364 június 20-ára

¹ A Guáry-levéltárnak ez az oklevele szélein és alól teljesen össze-vissza rongyolódott, dátuma is elveszett. Meg van azonban még egy példánya és pedig nem papíron, mint ez, hanem hártán, mely az elpusztult felsőlendvai levéltárból a M. Nemz. Múzeum levéltárába jutott s innen közli az Anjouk. Okmt. VI. 97—98. ll.

² Ez a per «in quindenis residentie exercitus regi (!) ad quindenas festi Epiphaniarum Domini proclamate (1355) folyt volna, a mely had, mint egy ugyanazon levéltárban levő 1355 január 27-iki oklevél elmondja, a szerbek ellen (usque Rasciam) indult és residentiaja ad quindenas festi Epiphaniarum Domini (1355 január 20.) volt megállapítva. V. ö. Wertner, Magyar hadjáratok a XIV. században, Századok, 1905, 441. l. és A pannonhalmi Szent-Benedek-R. tört. II. 416. l. általam kiadott oklevelet.

¹ Nos capitulum ecclesie Castriferrei memorie commendamus, quod nobilis domina Katheryna vocata, relicta Georgii filii Varda de Wath, filia scilicet Andree filii Thome de Gyaloka, coram nobis personaliter constituta confessa extitis oraculo vive vocis, quod ipsa Johannes, Etyam, Benedictum et Petrum, filios predicti Georgii filii Varda, ab alia domina procreatos, super universis iuribus . . . receptis ab eisdem septem marcis promptorum denariorum gravis ponderis . . . satisfactos . . . reddidit coram nobis . . . Datum in festo Sancti Stephani regis anno . . . MCCCLXIV.

² Ugyanazokkal folyó perben Johannes dictus Rakus filius Georgii de Walt, illetve Johannes filius Georgii de . . . Walth néven van említve (1368.)

már bizonyosan meghalt, mert ekkor özvegye, Katalin egyezkedik hozományá miatt az első házasságból maradt négy fiuval, a kik két súlyos márkát fizettek neki.¹

Még csak azt jegyezzük meg Györgyről, hogy 1341 őszén mint homo regius kapott megbízást Csepán fia Illéssel egyetemben. A megbízás végzésénél az utóbbi jelent meg.²

Mig Várda fia elég sok ügy kapcsán hagyta hátra emlékezetét, addig a többi testvér fiai jóformán csak a közös érdekek folyamán kerülnek szóba. *Illésről*, Csepán fiáról azonban, nem számítva imént említett homo regiusi szereplését, külön is hallunk valamit. 1347 március 17-én Lajos király előtt panaszt emelt, hogy Válti Baksa fia István jobbágyait elüzve, egy darab földjét erőszakkal elszántatta, a maga földjéhez csatolta. A király a győri káptalant bízta meg, tegyen neki jelentést, mi igaz a vádban. A jelentés úgy hangzott, hogy a Kámoni Márton fiától, Péter királyi embertől Miklós karpap jelenlétében tartott nyomozás Illés panaszát igazolja. Viszont, ugyanezen évben, Szelestei János azt a panaszt emelte Illés ellen, hogy ez egyik jobbágyát alattomban a maga jószágára vitte. Illés azonban szeptember 14-ikén esküvel tisztázta magát a vád alól.

II.

János, a Válti Rákosok őse, 1358-ban már ember sorban volt, hiszen ekkor már atyjával közösen tiltakozik a bögöti nemesek ellen, a kik az ő szerzett és ősi javaik rovására akarták rendezni a határokat. Mialatt ez a per új terminusra vár, 1359-ben Hermáni Kondakor fiaival, Jakabbal és Istvánnal bajoskodik. A tárgyaláson azonban sem személyesen nem jelent meg, sem prókátort nem küldött, azért István mester vasmegyei alispán megbírságolja, hacsak elmaradásának elégséges okát nem adja. 1365-ben Bódi Andrással perlekedik valami miatt, de fogott bírák megbékitik őket és János 2 márká lefizetésével megmenekszik a további keresettől. Majd meg rokonával, Surányi Jánosnak feleségével, a ki atyja testvérének leánya volt, keveredik viszálykodásba a surányi határok miatt. A nemes asszonyosság azonban elmulasztotta a tárgyalás napját, a miért ő márká birságot szabtak ki rá, ha ugyan elég mentséget nem hoz föl elmaradására.

A sok per, mintha csak atyjától örökölte volna ezt a pereskedő természetét, bizonyos erőszakos hajlamra is mutat, mely azután nagy megcségyenülést hozott a fejére. Fölindulásá-

ban megölte a Válton lakó Mihály fiát, Jakabot. E miatt özvegye, Katalin, László oppelni herczeg nádor előtt perbe fogta. A nádor pénzbeli kárpótlásra ítélte Jánost és arra kötelezte, hogy térden állva kérjen bocsánatot a meggyilkolt özvegyétől és gyermekeitől. János, mit volt mit tennie, 1397 december 19-én kötelezettségének eleget tett.

János további sorsa homályba vész. Testvéreiről sem olvasunk. A család további történetét János fiának, *Benedeknek gyermekei*, a szintén Rákos nevet használó *György és László* viszik tovább.

Rákos György és László 1409-ben Rátholt Miklós társaságában a teksei határok miatt perlekednek egy csomó bögötei nemessel.

György 1430-ban Szilveszter vasmegyei bírságbehajtó előtt végez valamely pereskeresettel, mely közte és bizonyos György fia János között fönnforgott. Hosszasabb időköz elmúltával Lőrentefalvai Mihály vasmegyei alispán a megyei szolgabírákkal egyetemben 1447-ben azt adja emlékezetül, hogy május 7-én Rákos György Bögöti György fia Péterrel szemben panaszt tett, hogy ez az ő bögöti részbitokát elfoglalta. — Péter azt felelte, hogy ő nyomós irások alapján bírja a jószágot és abban ugyan Györgynek soh'sem volt része. Rákos György a maga igazának nagyobb nyomatékot adandó, Péternek bajrahívás jelül csöveket nyújtott át; ez készséggel is fogadta. Ezután a felek a bíraktól a bajvívás napjának a megállapítását kérték. A bíróság úgy határozott, hogy a bajt augusztus 1-én a királyi kurián kell megvívniok. A nagy haragoskodásnak azonban alighanem még a pár-baj előtt béke lett a vége, mert két évvel utóbb a két ellenfél együtt pereskedik a Rátholtokkal.

Hermáni Rátholt Miklós azzal vádolta Rákos Györgyöt, hogy az egyik surányi jobbágyát, a kit Mihálynak hívtak erőszakkal elvitte. György igazságának, ártatlanságának tudatában maga kérte Káldy György és Szolcsei Miklós vasmegyei alispánokat, tartsanak ebben az ügyben nyomozást. Az alispánok Pederi Asztalnok Mihály ispánt, megyei szolgabírókat küldték ki s ez 1448 október 2-án el is járt a megbízásában. A nyomozásból azonban világossá lett, hogy Rákos György épenséggel nem erőszakoskodott, hanem június 18-án, midőn a nemesség a pesti gyűlésről széteszött, megfizette Mihály jobbágy mindennemű tartozását és csak azután vitte át a maga jószágára. Talán csak viszkonkereset akart lenni ezért a zaklatásért, hogy György Bögöti Péter társaságában 1449-ben Hermáni Rátholt Miklóst és fiát Lászlót, továbbá Menődi Senyei Tamást, Szántói Botka Györgyöt és fiát Jánost, Tankó Miklóst, Bögöti Both Simont a miatt perelte, hogy a birói határozat következtében csak nem régiben megújított bögöti ha-

¹ Anjouk. Okmt. IV., 170—173. ll.

² I. a családi viszonyok kedvéért főntebb kivonatossan közölt oklevelet.

tárt megrongálták s erőszakosan foglaltak Pálóczi László országbíró a kapornaki konventet bizta meg, hogy tegyen az ügyről jelentést. Fűztői János országbírói ember Balázs szerzetes tanuskodása mellett utánjárván a dolognak, mint a konvent július 25-én megírta, azt találta, hogy a panasz jogos. Különösnek elég különös ugyan, de a kapornaki konvent írásával homlokegyenest ellenkező írás is maradt fenn. A következő évben ugyanebben az ügyben a vasvári káptalan bizonyágának jelenlétében is tartottak nyomozást, melynek kapcsán április 29-én számos tanut hallgattak ki. A tanuvallomások alapján a káptalan azt írta, hogy az alperesek egyáltalán nem foglaltak s természetesen nincsenek is a keresett földek birtokában.

Mikor a peres támadás nem sikerült, erőszak következett. Még 1450 folyamán Rátholt Miklós és fia László, meg Sennyei Ferencz a miatt indítottak keresetet, hogy október 3-án Rákos Miklós atyjának Györgynek, meg a maga testvéreinek, Jánosnak és Albertnek, valamint Válti Benedek fiának, Lászlónak tanácsára éjnek évadján két murányi emberét a panaszosok surányi részbirtokára küldtek, a hol ezek egy embert félholtra vertek; majd meg surányi földjeiket lekaszáltatta. Garai László nádor el is rendelte a vizsgálatot s mint a vasvári káptalan jelentése elmondja, a panasz igaznak találtatott, miért is a kártevőket 1451 január 13-ára törvénybe idézték.

A Rákosok fordítani igyekeztek a peren. Rákos György 1452-ben megjelent a vasvári káptalan előtt s a maga meg Miklós, János, Albert nevű fiai, valamint testvére László s ennek gyermekei Flóris, Zsigmond és Tóbiás, továbbá Bögöti Péter és Balázs, Bögöti Török Mátyás nevében Rátholti Miklós és fia László, Menődi Senyei Tamás, Vági Miklós mester és felesége Katalin, végül Mihályi Ugrin fia János ellenében óvást tett, hogy ezek Óváltföldét meg ne szerezzék; egyben az ellen is tiltakozott, hogy Hunyadi János kormányzó nekik ne adományozza. Pedig ez az Óváltföldre eddig annyira békés jószág volt Rátholt Miklósnak, hogy hat évvel előbb minden nehézség, ellenmondás nélkül zálogba adhatta Bódi Dénesnek. A Rákosok és társaik kevésbé bíztak törvényes jogukban, mert erőszakhoz folyamodtak s 1454-ben a zálogbirtokos összes szénatermését elhordották. Rátholt Miklós a vasmegyei nemesség gyűlésén nem késett számadásra vonni a kártevőket. Rákos Györgyöt, a ki személyesen jelen volt, hivatalosan is feleletet kértek, de nem adott. Erre a megyei alispánok megbízást kaptak, hogy Dénes szénáját adassák vissza s a jövőben zálogos birtokában megvédjék; a Rákosokat pedig, ha jogot formálnak a jószághoz, törvényes keresetre utalták. Az óválti pernek, mint arról alább Rákos

László nevével kapcsolatban szólunk, keserves vége lett.

Rákos György szereplését utoljára 1453-ban látjuk, midőn a megyei alispánok előtt mindenkélt eltilt attól, hogy bögöti erdejét, legelőjét ne élje, rajtok ne vadászszon. Mikor halt meg, nem tudjuk, de 1464-ben néhainak mondják. *Ismeretlen feleségétől három fia maradt, Miklós, János és Albert.*

Testvéréről, *Lászlóról* még a következőket tudjuk. 1444-ben a maga és fia Flóris, testvére György és fiai Miklós, János, Albert, Hermáni Rátholt Miklós, Szántói Botka György, Répczefői Perlasz Mihály nevében megjelent a vasvári káptalan előtt és Haraszi Tápán Kelement és Lőrinczet Egyházassvált és Iklód részbirtokok elfoglalásától eltiltotta. A hosszas óválti per végén is ő a szereplő. Legalább 1455 szeptember 22-én Rátholt Miklós özvegye a megyei törvényszék előtt panaszt emelt Válti Rákos László ellen, hogy testvére György s ennek fiai, János és Miklós szeptember 5-én épen László ösztönzésére férjét, a ki a nemesség vasvári gyűlésére tartott, meggyilkolták. Rákos László tagadta a vádat s mivel az özvegy bizonyítékokkal nem állt elő, a vádlottnak ötödmagával leteendő tisztító-esküt ítélték meg. Ugyanazon oklevél, mely Györgyöt néhainak mondja, Lászlóról is, mint megholtról szól. *Neki is három fia maradt, Flóris, Zsigmond és Tóbiás.*

III.

A testvérek gyermekei egyetértésben, barátságban dolgoznak a család érdekében; a fennmaradt oklevelekben legalább majdnem mindig közösen fordulnak elő. Az első ügy, melyben szerepelnek, apai örökségképen maradt reájok. Vági Miklós és felesége Katalin asszony 1464-ben elmondják, hogy a nem rég lecsillapult zavarok alatt néhai Hermáni Rátholt Miklós, Válti Rákos György, ezen néhai György fiának, Albertnek, kit litteratus jelzővel említenek, továbbá Narda Mihálynak és néhai Rákos László fiának Zsigmondnak ösztönzésére és tanácsára a panaszosok Óvált részbirtokához tartozó portióját, mely örökségképen maradt reájok Bögöti Bertalantól, továbbá némi kápolnaföldei részöket s erdejöket, mely bögöti jószágokhoz tartozott, elfoglalták és élik. Pálóczi László országbíró november 21-iki rendeletére a vasvári káptalan a Rákosokat december 22-én törvénybe idézte.

1470-ben Albert litteratus és Tóbiás (Rákos László fia) együtt perlekednek bizonyos ügyben Bögöti Péterrel, melylyel kapcsolatban az 1409-ben a teksei határok miatt folyt perről kiállított oklevélnek is mását veszik. Ugyanezen évben Albert és Zsigmond közösen perelnek egy csomó

nemessel, a kik surányi jószágukat háborgatták, sőt Albertet halálra keresték.

Ezen időben *Albert a családnak legkiválóbb alakja*. Ő is az *első, a kőről tudjuk, hogy a közpályán jelentékenyebben működött*. Már 1469-ben megyei tisztséget kellett viselnie, mert a vasvári káptalan az ő kérésére rendez bizonyos ügyben nyomozást. Ez pedig nem jelenti pályája kezdetét, mert Mátyás király ezen évben az ő érdemeit és hűséges szolgálatait emeli ki első helyen, midőn neki, unokatestvérének Zsigmondnak és Pogyi Györgynek adja Surány és Felsősurány birtokokat, melyek előbb Felsősurányi János birtokában voltak, de azon kereset folytán, melyet ez ellen a miatt indítottak, hogy mostoha fiát megölte, a koronára szálltak. Összeköttetése következtében más javakat zálog címen szerez meg. 1473-ban Kisfaludi Serki Gergely és felesége Ilona asszony, néhai Bödi Dénes leánya, Kisvépet, mely nálok hat forintért van elzálogosítva, ugyanezen összegért átengedi «a vérség közelebbi kötelékével» hozzájuk kapcsolt Rákos Albertnek, Zsigmondnak és Tóbiásnak. Két évvel utóbb Vas megye egyik alispánja s mint ilyen adja társával együtt emlékeztetül, hogy Bödi Illés fia Gellért Rákos Zsigmond és Tóbiásnak minden eddig elkövetett kártevésökért megbocsátott.

Hogy *Albert* meddig élt, nem tudjuk. Csak azt látjuk, hogy *1484-ben már meghalt. Sőt meghalt már Benedek nevű fia is, a ki Sándorfalvai Wakoya János leányát, Ilonát bírta feleségül. Volt azonban Ferencz nevű gyermeke is.*

Albert testvéréről *Miklós*ról csak annyit tudunk, hogy *Krisztina* nevű leánya volt.

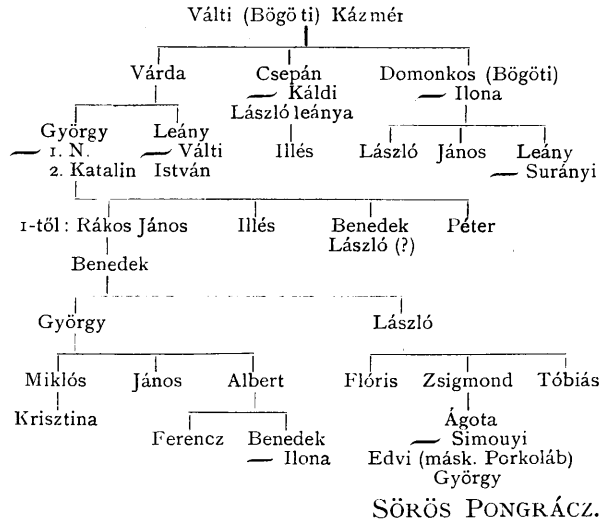
A másik ágból *Zsigmond* jelentékenyen túlélte Albertet. 1486-ban, mint egy csonka oklevélből látszik, Rákos Zsigmond és Ferencz valami birtokügyben egyenkednek. *Csak 1497-ben mondják róla, hogy meghalt*, midőn néhai Rákos Zsigmond leánya *Simonyi Edvi* (másként Porcoláb) *György* felesége Pereczfolde nevű vas megyei jószága miatt tartat nyomozást.

Rákos Albert fia *Ferencz* és *Ágota* asszony a miatt emelnek közösen panaszt, hogy *Monyorókereki Elderbach János* kiskvépedi jószágukat elfoglalta. Perbe is idéztették. Azonban *Elderbach* 1499-ben a jószágot békés megegyezéssel kieresztette a kezéből.

Erintjük csupán, hogy *Rákos Ferencz* még 1520-ban is élt, mert ekkor valamely birtok miatt pereskedik *Borbálával*, a ki *Rákos Miklós* *Krisztina* nevű leányának gyermeke volt.

* * *

Záradékkül összeállítjuk a fentebb elbeszéltek során említett tagok családfáját:

A Fónyi-család.

István ifj. király egyik 1269-ben kelt oklevelében egy régi, talán a legelső magyar *női diplomatáról* találunk adatokat. Ez a hölgy, Csák nb. Szalancz fia Tamás özvegye, Ágnes, már fiatal kora óta fontos szolgálatokat tett a királynak. Az oklevél, melyről itt szó van, különösen kiemeli, hogy többször megfordult Franciaországban, ott a király ügyeiben hosszabb ideig tartózkodott és hogy végre Mária hercegnőnek Károly király fiával történt egybekelésekor több ízben, mint István király küldöttje működött. Mindezeknek megjutalmazásául odaadja neki az uralkodó az Abauj megyében fekvő Timár-Főny nevű birtokot. Felhatalmazza őt egyúttal, hogy e birtokot úgy leányainak, mint nemzetségi rokonainak hagyományozhassa.¹

A Csák nemzetség ez ágáról egyebet nem tudunk. Az imént idézett oklevélből kitünik, hogy Tamás özvegye Ágnes, már sokkal 1269 előtt István udvarában mint leányának Máriának, vagy több leányainak nevelőnője működött és hogy Tamással kötött házasságából gyermekek nem származtak. Franciaországban kifejtett működése mindaddig felderítetlen, de azt hiszem, hogy könnyen megfejthető. Károly király, kire István céloz, tudvalevőleg a francia Capetingek azon sarja, ki 1266-ban a nápolyi trónt megnyerte és kinek hasonló nevű fia 1269-ben V. István leányát, Máriát nőül vette. 1266-ig öregebb Károly, mint a francia Anjou és Maine ura, Franciaországban székelt, a miből kiviláglik, hogy István Ágnes asszonyt azért küldte követül Franciaországba, hogy leányának, az anjou gróf fiával történendő eljegyzését előkészítse.

¹ Wenzel, VIII. k. 239., 240. l.

Hány leánya volt Ágnesnek, nem tudjuk; a későbbi források csak egyről tesznek említést s ez *Katalin*, Csák nb. Tamás leánya, kit azonban, kétségkívül Ágnes halála után, bizonyos János fiai, Pál, Péter, István és András a főnyi birtok-tulajdonjog iránt keményen megtámadtak, úgy hogy a szorongatott nő András egri püspök (működik 1275 óta) ítélőszékéhez fordult. — Az ügy sokáig huzódott, az alperesek sehogy sem tudták birtokjogukat bebizonyítani, mire a püspök őket kérelmükkel elutasította. Ők azonban perujtással éltek, melynek folyamán III. Endre király Aba nb. Amadé nádort bízta meg az ügy elintézésével. A nádor előtt a felperesek azt igyekeztek bizonyítani, hogy István király annak idején, midőn Ágnest a főnyi birtokkal megajándékozta, egyuttal a nevezett birtokot nekik is adományozta, de Katalin asszony és fia Miklós az erről szóló oklevelet beleegyezésük nélkül maguknál tartották és nekik, a midőn reája szükségük volt, sehogy sem akarták kiadni. Katalin ügyvédei, Forrói Aladár és Orosz Benedek felmutatták erre a fentidézett 1269-ik évi okmányt, melynek erejével bebizonyították, hogy István annak idején Főnyt csak Ágnesnek és senki másnak nem adta. A sarokba szorított felperesek erre kijelentették, hogy a tulajdonjogukat bizonyító okiratukat, melyet Katalin asszony tőlük elidegenített, már megtalálták. Miután azonban ezt fel nem mutatták és Forrói Aladár III. Endre király előtt az 1269-ik évi okiratot újra bemutatta, a király 1297 decz. 20-án Katalint és fiát Miklóst a főnyi birtok tulajdonjogában véglegesen megerősítette.¹

Látjuk tehát, hogy Ágnes 1297-ben már nem él, hogy Főny akkor leányának, Katalinnak kezén van és hogy e Katalinnak már Miklós nevű fia van. Nagyon feltűnő azonban, hogy az okirat Katalinról egyetlen egy betűvel sem mondja, vajjon hajadon, férjes vagy özvegy nő és Miklós atyjáról sem emlékezik. Miután a későbbi forrásokból sem vagyunk képesek ezekre a kérdésekre válaszolni, kénytelenek vagyunk föltételezni, hogy — ha csak e Miklóst nem akarjuk Katalin házasságán kívüli fiának tekinteni — Katalin férje s Miklós atya az említett János fiainak fivére vagy nemzetségi rokona lehetett, a mi egyuttal némi magyarázatot is nyújt arra nézve, hogy János fiai minden igazoló okmány nélkül Főnyra tartott igényeikhez oly makacsul ragaszkodtak.

Katalin fia Miklósról nevéen kívül mit sem tudunk. Két fiut hagyott maga után: *Balázst* és *Fánost*, ki a későbbi okmányokban rendszeren a «*Szank*» (*Zonk*) melléknevet használja.

¹ Wenzel, X. k. 255—257. l.

Mikor tűnnek fel legelőször, meg nem határozhatjuk, mert az erről szóló okmány keltezetlen és az idő meghatározására támaszpontot nem nyújt.

Az egri káptalan tanúsítja t. i., hogy Hartvig vajda fia Henrik az abaujmegeyi Nádasd, más-kép Szaka nevű birtokát, melyet néhai László király megerősítése alapján bir, Miklós fiainak: Főnyi Balázsnak és Jánosnak örökáron eladja s hogy a birtok szomszédai, Gotthard fia Antal és András fiai János, Miklós és Domonkos ebbe beleegyeznek.¹ Wenzel ezen okirat keltét 1286 körülre teszi, a mi már azért sem helyes, mert IV. Lászlóról, mint már elhalt személyről szól. Kétségkívüli dolog tehát, hogy 1290 után lett kiállítva. De miután tudjuk, hogy Katalin fia Miklós 1297 decz. 20-án még élt, biztosra vehetjük, hogy az okmányt a XIV. század első vagy második tizedében állították ki.

Balázs első nyilvános fellépéséről a következőt tudjuk. Midőn 1343-ban a gömörmegeyi Hangonyiak Hangony és Falfalu nevű birtokok miatt egymással pereltek, az egyik fél azzal állott elő, hogy Druget Fülöp nádor, királynéi tárnokmester és Gömörmegeye főispánja Hangonyi Mátét bizonyos büntette miatt fej- és birtokvesztésben marasztalta el. A birtokok két részét *füleki várnagyának*, *Főnyi Balázsnak* adta, ki azokat szolgáltnak, Hangonyi Péternek és fiainak Miklós-, Pál- és Jánosnak részint pénzért, részint szolgálataik megjutalmazásául adta. Miután Druget Fülöp nádort csak 1323 jan. 20-án egyuttal mint a királyné tárnokmesterét ismerjük, kétségtelen, hogy Balázs akkor a füleki várnagy; de kétségtelen az is, hogy már 1322-ben az volt.² Az egri káptalan t. i. 1322-ben tanúsítja, hogy Dausai Hitlen fia Gyarmánnak a fegyveres sereg visszajövele után kellett volna két fiát, Lipótot és Miklóst a káptalan elé állítani, hogy azok a közte s Főnyi Balázs füleki várnagy között létrejött egyezséget helybenhagyják. Azonban csak Miklós jelent meg, míg Lipót urával együtt egyik királyi végvárban a tengervidéken királyi szolgálatban tartózkodott és így a nevezett határidőben meg nem jelenhetett. Ugy látszik, hogy e «Dausa» vagy a gömörmegeyi Dózsa vagy a nógrádmegyei Dansa helyes.³

Az első keltezett okirat, mely a két Főnyitestvérről szól, 1325 márcz. 30-án van kiállítva. Ebben arról van szó, hogy Miklós fiai: Főnyi Balázs és Szank János, valamint *ezeknek fratre-*

¹ Wenzel, XII. k. 447—448. l.

² Anjoukori okmánytár IV. k. 386. l. Zichy-okmánytár, II. k. 219. l.

³ Anjoukori okmánytár, II. k. 54. l. — A királyi szolgálat alatt itt kétségkívül az 1322. évi horvát hadjárat értendő.

sei: Péter fia Pányoki Tusz Pető és Máté királyi adományozás útján a zemplénmegyei Hernádnémeti nevű királynéi birtokot kapták, hogy őket a királyi ember, Berzéki Domonkos fia László a birtokba be akarta iktatni, hogy László fia Bertalan és Tamás fia István azonban a beiktatást erőszakkal akarták megakadályozni, minek következtében Köcski Sándor országbíró az ügyben ítéletet hoz. A vádlottak azzal védekeztek, hogy Ákos nb. Ernő fia István őseikkel valamikor birtokot cserélt, a mennyiben nekik a borsodmegyei Peresznye (ma Parasznya) és Lubina (ma Ludna) nevű helységekért Hernádnémetit adta, de miután ezen állításukat sem kellő okiratokkal, sem pedig Ernő bán örökösének vagy jogutódainak tanuvallomásával igazolni nem tudták, perüket elvesztették.¹

Ezen okmány² egy felette érdekes genealogiai kérdést vet fel. Tusz Pető és Máté, kik akkor még a «Pányoki» nevet viselik, a későbbi Páló-

¹ Pedig igazuk volt. Az egri káptalan tanusítja 1281-ben, hogy előtte Ákos nb. Ernő bán fia István, Gömör- és Borsodmegye főispánja és a következő Peresznyeiek megjelentek: a) *Bedke fia András, Tamás és Rafany*, b) *Elek nevű fivérük fia Sándor*, c) *Illés fia Illés fia János, Kázmér, István és Domonkos*, d) *Csentek fia Illés fia Sándor*, e) *Ivánka fia Péter*. István odaadja nekik a már atyja által szerzett zemplénmegyei Hernádnémetit, melyért tőlük Peresznyét és Lubinát kapja. Beleegyeznek Bedke fiainak rokonai: Sedene fia Albert és Vid fia Urka (Wenzel, XII. k. 342. l.), mely okirator *Hernádnémeti Bertalan fia István és János*, valamint *patrueliseik: István fia Miklós és Lukács* 1341-ben az egri káptalannal átíraták). 1285-ben pedig Miskócz nb. Panyit bán fia Miklós és következők szintén birtokot cserélnek: a) *Peresznyei Bedek fia Tamás, András és Sándor*, b) *Rafany nevű fivérük fia Márton*, c) *Illés fia István és Demeter*, kiknek fivére János 1282-ben a kunok elleni csatában Miskócz nb. Miklós fivérével Lászlóval együtt elesett. Odaadja nekik Szilágy-Bagost (Krasznamegyében) és megkapja tőlük a borsodmegyei Aranyost (Wenzel, XII. k. 159., 160. l., hol 1285 helyett 1275 áll). 1286-ban olvassuk, hogy Peresznyei Bedeg fia András és Tamás, valamint rokonaik: Tivadar fia Márk, Tekes, Benedek és Simon beleegyeznek, hogy Ombold fia Sydene és egy-néhány más peresznyei nemes, Borsodmegyében fekvő Kondó nevű földjüket a vasmegeyi Ine fia Herbertnek eladják (Sztárai okmánytár, I. k. 33. l.). Látjuk tehát, hogy az 1325-ben szereplő Peresznyeiek igazat mondtak, mikor az 1281-ben említett összes Peresznyeiket őseiknek vallották; hogy miért nem tudták az illető okmányt felmutatni, ismeretlen. — 1293-ban tanusítja az egri káptalan, hogy Tamás *Hernádnémeti Bedek fia András*. 2. e *Bedek fia Tamás fia Péter és István*. 3. *Elek fia Sándor* fél Hernádnémeti birtokukat következő rokonaiknak adták: a) Nádai fia Miklós, b) Nymhez fia Ramacha, c) Tivadar fia Márk, Benedek, Tekes, Simon és Jánosnak. Ez ügyben perelnek 1351-ben az illetőknek következő utódai: 1. Tivadar fia János fia *Hoportyi Mihály*. 2. István fia: Hernádnémeti Tamás és Miklós (Wenzel XII. k. 541. l.). Bedek fia László fia András és Bedek fia Tamás fia Hernádnémeti Péter és István ottani birtokkrészüket 1300-ban László fiainak I. Örinccz, Bertalan és Miklósnak adják el (Wenzel, XII. k. 305. l.).

² Anjoukori okmánytár, II. k. 185. l.

cziai ősei,¹ ezeket pedig a két Fónyi-testvér »frater«-üknek nevezi; elhihetnők tehát, hogy a Fónyiak és a Pányokiak egy és ugyanazon nemzetségből valók. De miután azt találjuk, hogy Pányoki Petőnek és Máténak kétségtelen nemzetségi rokonai, a későbbi ruszkai Dobók és a ruszkai Bátorok ősei a hernádnémeti királyi adományozásban nem részesek, inkább azt hisszük, hogy Pető és Máté a Fónyikkal csak anyai vagy sógorsági uton voltak rokonok és hogy ezen ismeretlen fraterségben talán a Fónyiak atyja, Miklós, származása keresendő.

1326 szept. 12 én Fónyi Balázs a nógrádmegeyi Füleken várnagy és ugyanakkor megkapja fivérével, Szank-kal együtt a koronára szállt nógrádmegeyi Pincz nevű birtokot.² Egy évvel később újabb királyi adományozásban részesül. Károly király kijelenti 1327-ben, hogy Fónyi Balázs, Borsodmegye főispánja s Füleken várnagya a Csák nb. Trencsényi Máté elleni hadjáratokban Sirok és Trencsény várak előtt súlyosan megsebesült és egyáltalában minden viszontagsággal daczolva a király tántoríthatlan hívének bizonyult, minek elismerésül neki és Szank János nevű fivérének a Sárosmegeye gypeli kerületében fekvő Kuryma, másképp Dubine nevű birtokot adja; 1329-ben pedig e birtokot meghatárolják.³ 1332 jun. 29-én Balázs már nem Borsod-, hanem Bakonymegeye főispánja, mely minőségben fivérével együttesen a Borsodmegyében fekvő Keresztúrt a mellette levő Bedes földével kapja.⁴ — Ugyanazon évi aug. 6-án megveszi a két fivér a borsodmegeyi Bold és Noszkad-Keresztur egy részét.⁵ Fónyi Balázs és Szank 1329 jul. 29-én a nádor előtt kijelentik, hogy a Pelejteiek ellen Gergely nevű szolgájuk megsebesítése miatt való keresetüktől elállanak. Mindamellett Gergely 1334 nov. 18-án Pelejtei Miklóstól hat márkát kapott.⁶ 1334 máj. 17-én birtokot cserélnek. Megkaptak Károly királytól valamikor az Abaujmegeyében fekvő Litéri és Ida nevű birtokokat, melyeket most Aba nb. Markvart fia Pál fia Jánosnak annak zemplénmegeyi Kesznyéten nevű jószágáért adnak.⁷ Birtokszerzéseikben azonban — úgy látszik — némelykor egy kis erőszakkal is jártak el. Így panaszkodik pl. 1335-ben Abajdócz Gál nevű sárosmegeyi birtokos, hogy Fónyi Balázs és Szank a Kurima nevű birtokuk

¹ Lásd ezekről a Turul 1902. évf. IV. füzetében (191—193 ll.) közzétett dolgozatomat.

² Anjoukori okmánytár, II. k. 256. l. (Ezen évben Szank János Fónyon tartózkodott. Zichy okmánytár, I. k. 279. l.)

³ Fejér, VIII/III. k. 227—230. l. Anjoukori okmánytár, II. k. 385. l.

⁴ Ugyanott 608. l.

⁵ Ugyanott 618. l.

⁶ Károlyi okmánytár, I. k. 93., 95. l.

⁷ Ugyanott III. k. 70. l.

melletti Kucsin nevű jószágának egy részét elfoglalták; a dolog csak 1337-ben nyert békés kiegyenlítését.¹ Hasonló erőszakoskodásokról olvasunk valamit 1335 ápr. 23-án, midőn Delnei Gergely fia János és Kakas bizonyos birtokukhoz tartozó erdő elfoglalása miatt Fónyi Balázs ellen tiltakoznak.² Szanknak 1339-ben a gömörmezei Zabari Miklós ellen abaujvármegyei Szaka nevű birtoka ügyében pöre volt, melyben Miklós az 1265-ben Hartvig és Henrik fivérek javára kiállított adománylevelet felmutatta.³ Ezen ügy még 1341 máj. 8-án is folyt. Akkor tanukihallgatásra került a dolog, melynek folyamán Gotthard fia Antal (kivel már fentebb találkoztunk) fia Szakai István és János, valamint András fia János és Miklós tanusították, hogy Hartwig fia Henrik a nádasdi vagy másképp szakai birtokot Antalnak és András fainak, ezek pedig Fónyi Balásznak és Szank Jánosnak eladták.⁴ Szankról ezután már nem szólnak a rendelkezésemre álló források. Ugy látszik, hogy fiuk hátrahagyása nélkül halt meg. Köz pályán csak annyiban forgott, a mennyiben 1335 és 1336-ban Borsodmegeye alispánja volt. Hogy e Zonk nevű alispán tényleg Fónyi Szankkal azonos, bizonyítja azon körülmény, hogy Somogyi Péter, kit több alkalommal mint a Fónyi emberét találunk, az alispán helyettese.⁵

1352 jan. 17-én Balázs sem él. Nevezett napon kijelenti Lajos király, hogy Fónyi Balázs fiörökös hátrahagyása nélkül meghalt és hogy a koronára szállt birtokait Bölcsi Czudar Péternek adományozza. A birtokok a következők: Fóny, Onga (Abauj-), Kesznyéten (Zemplén-), Szederkény, Keresztúr, Kazincz (Borsod-), a Rima folyó melletti Balázsfalva (Gömör-), Kurima, Radama, Garbócz, Dubine, Monyorós és Sassova (Sárosmegeyében).⁶ Miután nem igen hihetjük, hogy ezen adományozás már 17 nappal Balázs halála után történt volna, valószínűnek vesszük, hogy Balázs — ha nem korábban — 1351-ben halt meg.

Leánya, *Anna* (Anyth) 1356 aug. 4-én ugyanazon Czudar Péter, diósgyőri várnagynak a neje. Lajos király elmondja e napon, hogy Fónyi Balázs már Károly királytól megkapta az engedélyt, hogy birtokait leányára átruházza és

¹ Ugyanott 219., 339. l.

² Sztáray okmánytár, I. köt. 82. l. Fejér VIII/VII. k. 287. l. és X/IV. k. 637. l. szerint 1335-ben egy Blasius de Tóny szerepel; Tony minden valószínűség szerint nem más, mint «Fony» ferdítése.

³ Wenzel, VIII. k. 131. l.

⁴ Anjoukori okmánytár, IV. k. 90. l.

⁵ Anjoukori okmánytár, VI. k. 206. l. Fejér, VIII/IV. k. 146. l. Sárosmegeyének alispánja 1341 jul. 16-án szintén bizonyos Zonk mester (Fejér VIII/IV. k. 555. l.), a kiről azonban határozottan meg nem mondhatjuk, hogy Fónyi Szank-kal azonos-e.

⁶ Anjoukori okmánytár, V. k. 542. l.

hogy ő most nevezett Annát atyja, Fónyi Balázs birtokaiban fusítja. Mikor kelt egybe Anna Czudar Péterrel, biztosan nem tudjuk, de az áll, hogy előbb másnak a jegyese volt. Völegénye pedig az Abauj vármegyei Perényi Pál. Az eljegyzésből nem lett azonban házasság, mert Anna — mint láttuk — 1356 aug. 4-én Czudar Péter neje, a nélkül, hogy az illető okirat őt Perényi Pál özvegyének nevezné. Legyen azonban akár-hogy, annyi áll, hogy ez ügynek még utójátéka volt. Perényi Miklós fia Miklós azzal állt elő hogy Fónyi Balázs özvegye *Lucza*, ennek leánya Anna, továbbá *Synka Péter* és neje *Ilona* mindazon költségeket, melyeket Perényi Pál Fónyi Balázs leányával Annával kötendő házassága dolgában tett, neki (t. i. Miklósnak) térítsék meg. Az ügy a pápai székhöz került, mely a pör vitelével Demeter váradai püspököt bizta meg. A felek 1356 decz. 7-ére meg voltak idézve, de meg nem jelentek. Ugyanazon évi december 11-én megjelent azonban Benedek fia János mint a Fónyi-család ügyvédje és előadta a váradai káptalan előtt, hogy Péter krakói püspöknek ez ügyben kiküldött embere, Dyrsló krakói kanonok a Fónyi-családot egyházi kiközösítéssel sujtotta, miért is az illetéktelenül kimondott kiközösítés ellen megbizói nevében tiltakozik.¹

Synka (= Simonka) fia Péter, a kiről ezen okiratban szó van, a sárosmegeyi Sebesi család sarja és miután Fónyi Balázs özvegyével és leányával jelen pörben érdekközösséget vall, világos, hogy neje, Ilona révén a Fónyiakkal sógorsági viszonyban állt. Lehet, hogy ezen Ilona Szank János leánya, valószínűbb azonban, hogy Balásznak és Jánosnak a nővére.

1359-ben olvassuk, hogy Czudar Péter, Borsodmegeye főispánja, pápai felmentést nyer a nejevel, Fónyi Balázs leányával, Annával létező *negyedizi* rokonság felől. Az okiratból kitűnik, hogy Péter már hosszabb idő óta nő, hogy már több gyermeke is van és hogy a közte és neje közötti rokonságról csak most lett tudomása.² Mi volt e rokonság izenkénti levezetése, nem tudjuk, de erre is áll az, a mit már fentebb jeleztünk, hogy a genealogiai kapcsot esetleg Fónyi Miklós eddig ismeretlen atyjának leszármazásában kereshetnők. Czudar Péter 1394 és 1395 között halt meg és úgy látszik, hogy kétszer nősült. Fejér, X/III. k. 186. l. szerint t. i. azt találjuk, hogy 1396-ban «Dorothea relicta Petri Zudar bani» szerepel. Ha ez igaz, akkor Fónyi Anna halála 1394 előtt állt be. Teljesség

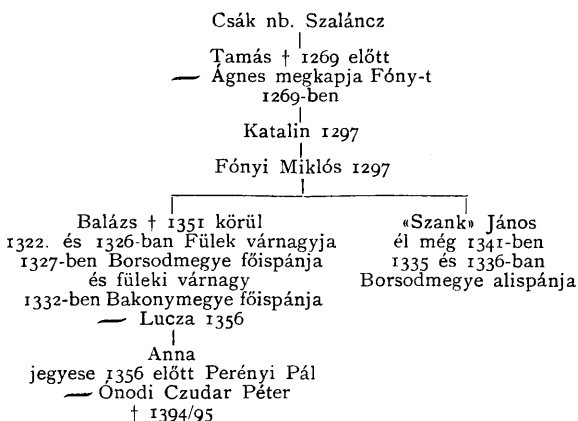
² Anjoukori okmánytár, VI. k. 495., 520. l.

¹ Theiner, Monum. Hungar. II. k. 37. l. — A Tört. Tár 1895. évf. 272. old. szerint a pápa 1358 decz. 31-én írja az egri püspöknek, hogy Erzsébet királyné kérésére meghagyja neki, hogy Czudar Péter borsodi comesnek és nejeének, Fónyi Balázs leányának a negyedfoku vérrokonság alul dispensatiót adjon.

kedvéért azonban még a következő adatot is fel kell említenünk: Zsigmond király 1397 ápr. 15-én Sárosmegyénél vizsgálatot rendel ónodi Zudar Péter bán özvegye és fiai Simon és Jakab panaszára Perényi János mester ellen, ki előbbiek nádasdi jobbágyaitól egy hordó bort és négy lovat elvétetett.¹ De miután az 1396. évi okirat hasonló ügyről szól, úgy látszik, hogy e két darab tulajdonképpen csak egynek veendő.

A Fónyiak nemzetségére vonatkozik még a következő adat is. Károly király tanusítja 1335 febr. 12-én, hogy előtte László fia Ugron fiai Miklós és László Somogy megyében fekvő Jut nevű ősi birtokukat a váci káptalannak átengedik és magukat arra kötelezik, hogy nevezett káptalant nemzetségbeli rokonaik, különösen pedig Fónyi Balázs és Zank nevű proximusaik esetleges támadásai ellen védelmezni fogják.² Ugron fiai a Somogy megyében törzsökös Torvaji család tagjai s fenti szövegezésből — bár csak proximusokról van szó — nagy valószínűséggel arra következtethetünk, hogy Fónyi Balázs és Szank a Torvajiaknak nemzetségi rokoniak. Magát a nemzetséget azonban nem ismerjük.

Ha már most az eddigiek alapján a genealogiai adatokat összegezzük, a következő nemzékrendi töredéket kapjuk:

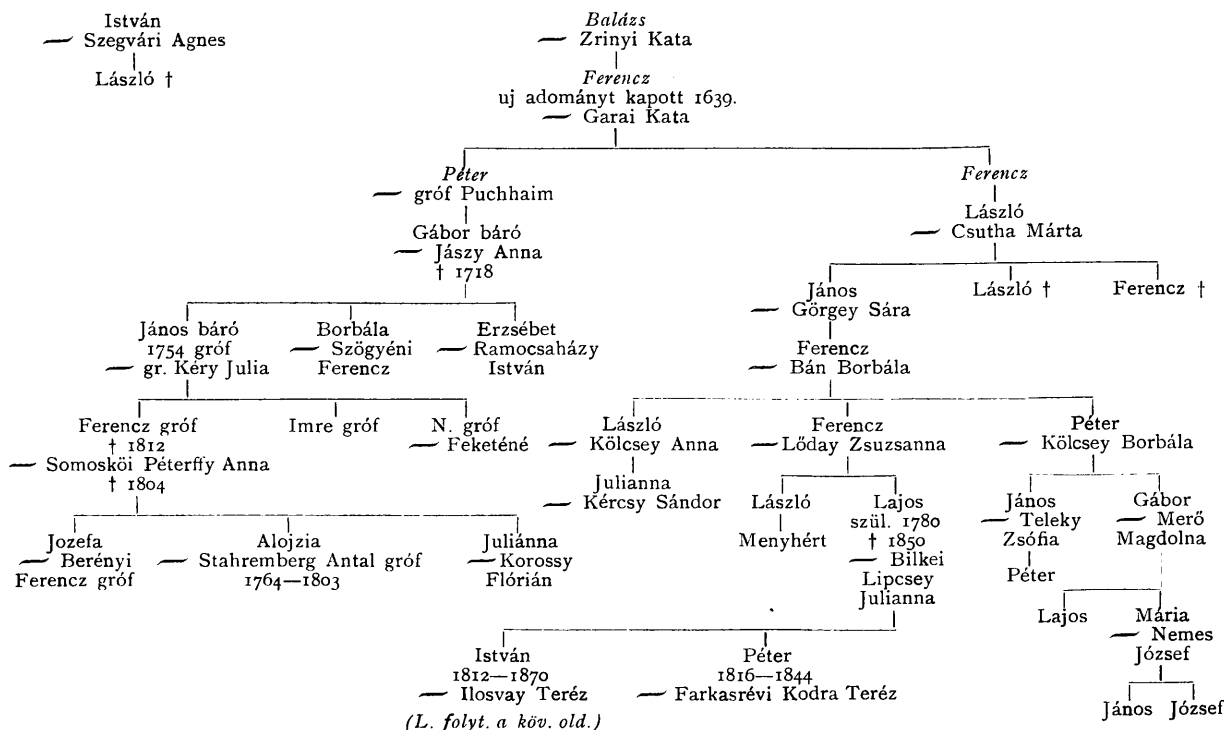

Dr. WERTNER MÓR.

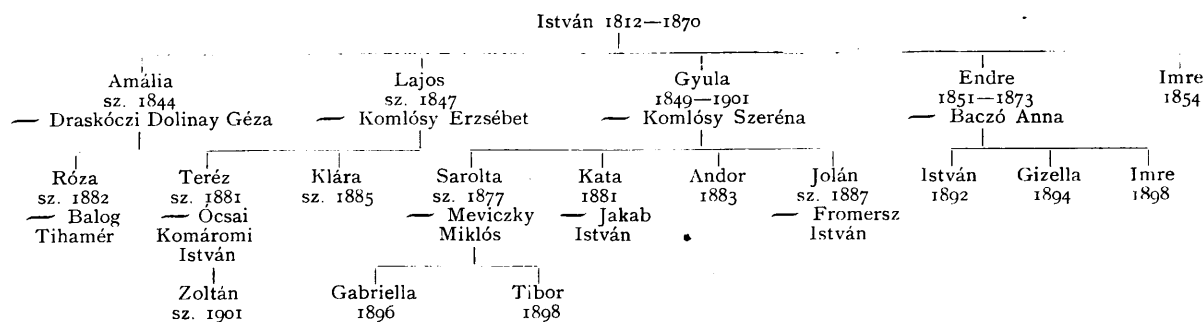
A Köpesdi Tolvay-család.

E családról folyóiratunk ez évi első mult füzetében³ megjelent közlemény kiegészítéséül a Munkácson élő Köpesdi Tolvay Lajos nyugalmazott törvényszéki bíró és beregmegyei birtokos iratai alapján az alább következő leszármazási táblát bocsátjuk közre:

Tolvay István és Balázs 1615-ben kaptak nemességet Bethlen Gábertől.

¹ Történelmi Tár, 1901. évf. 54. l. — ² Pannonhalmi oklevéltár II. k. 565. l. ³ — 36. és köv. lap.

Mint e táblából látható a Köpesdi Tolnay családnak csupán grófi ága halt ki; ifjabb, köznemesi ága ma is virágzik. LEHOCZKY TIVADAR.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1906 május 3-ikán rendkívüli igazgató-választmányi ülést tartott, melyen *dr. Fejérváthy László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Békefi Remig, id. Daniel Gábor, Dézsi Lajos, Kollányi Ferencz, ifj. Reiszig Ede, id. Szinnyei József, Varjú Elemér* ig. vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok.

Az elnök bejelenti az igazgató-választmánynak, hogy a társaság elnöke, báró Radvánszky Béla május 2-án, a déli órákban váratlanul elhunyt s meleg szavakban emlékezik meg a megboldogultnak a társaság alapítása és felvirágoztatása körül szerzett elévülhetetlen érdemeiről s arról a fáradhatatlan buzgalomról, a melylyel a társaság ügyeit vezette és annak tudományos munkásságában részt vett.

Az igazgató-választmány mély megilletődéssel vezi tudomásul nagyérdemű elnöke váratlan elhunyt s a társaságot ért pótolhatatlan veszteség felett legmélyebb fájdalomnak ad kifejezést.

Az elnök jelenti, hogy a halál hírének vétele után az elnökség részéről ő mint másodelnök, *dr. Schönherr Gyula* titkár és *dr. Áldásy Antal* jegyző személyesen jelentek meg a gyászoló családnál, hogy a társaságnak a haláleset felett érzett részvétét tolmácsolják, továbbá, hogy az elnökség külön gyászjelentésben értesítette a társaság tagjait a társaságot ért veszteség felől és a társaság részéről koszorút helyezett a ravatalra.

Az igazgató-választmány az elnökség által tett intézkedésekhez hozzájárul s a további teendőkre nézve a következőket határozza:

1. Az elhunyt özvegyéhez intézendő részvétiratban ad kifejezést a társaságot ért veszteség felett érzett legmélyebb fájdalomnak.

2. Az elhunyt emléke iránt lehetőleg még ez év

folyamán megtartandó rendkívüli nagygyűlésen rója le a kegyelet adóját.

3. A Turulnak e nagygyűlés után megjelenő füzetét hasonlóképen az elhunyt emlékének szenteli olyképen, hogy az tulnyomó részben az ő életét, tudományos működését és a társaság iránt szerzett érdemeit méltató közleményeket tartalmazzon.

Az elnök jelenti, hogy az elhunyt végtisztessége Budapesten, a M. Tud. Akadémia előcsarnokában május 4-én d. u. 5 órakor fog megtartatni és felszólítja az igazgató-választmány tagjait, hogy azon a társaság részéről testületileg vegyenek részt, a kik pedig a Sajókazán végbemenő temetésnél jelenlenni óhajtanak, ebbeli szándékukat az elnökséggel tudassák. Jelenti egyuttal, hogy az elnökség kérésére Berzeviczy Albert a Magyar Tudományos Akadémia elnöke elvállalta a megbízást, hogy beszédébe azon tudományos társulatok közé, melyeknek az elköltözött munkatársa és céljaik előmozdítója volt, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot is be fogja foglalni. Tudomásul szolgál.

Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Békefi Remig* és *id. Daniel Gábor* igazgató-választmányi tagokat küldi ki és az ülést bezárja.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november 29-ikén tartotta néhai elnökének báró Radvánszky Béla emlékezetének szentelt rendkívüli nagygyűlését, melyen *dr. Fejérváthy László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak a családtagok és a többi meghívott vendégek részéről *báró Radvánszky Géza, báró Radvánszky Albert, báró Radvánszky Antal, báró Radvánszky Béla, báró Radvánszky Karola, báró Radvánszky Kálmán, báró Lindenhof, ifj. gróf Tisza István, gróf Tisza Kálmán, Ku-*

jáni Gábor, Relkovič Davorka, dr. Szócs Ferencz, a társaság tagjai részéről pedig Barabás Samu, id. Bánó József, id. Daniel Gábor, Békefi Remig, Döry Ferencz, Emich Gusztáv, Kollányi Ferencz, Komáromy András, ifj. Reiszig Ede, Soós Elemér, Széll Farkas, id. Szinyei József, Thaly Kálmán, Zsilinszky Mihály, ig. vál. tagok, Szilassy Aladár alapító tag, Gränzenstein Béla, Forgon Mihály, Gyarmathy Sándor, báró Győrffy Samu, Horváth Sándor, Jalsoviczky Sándor, Kiss István, Relkovič Néda, Szalay Gábor, Timon Akos évdíjas tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár és *dr. Áldásy Antal* jegyző.

Másodelnök a rendkívüli nagygyűlést megnyitva, felolvassa báró Radvánszky Béla, a társaság elnöke felett irt emlékbeszédét. A nagygyűlés mély megilletődéssel fogadja az emlékbeszédet, mely a Turulnak ez évi negyedik füzetében meg fog jelenni.

Dr. Kiss István évd. tag felolvassa *Báró Radvánszky Béla mint író* című dolgozatát, mely hasonlóképen a Turulnak a megboldogult emlékét megörökítő IV. füzetében lát napvilágot.

Az elnök a nagygyűlésen résztvevő családtagoknak, a többi vendégeknek és a társaság tagjainak megjelenésükért a Társaság köszönetét fejezve ki, a jegyzőkönyv hitelesítésére Thaly Kálmán ig. vál. és Kiss István évd. tagokat kéri fel s ezzel a rendkívüli nagygyűlést bezárja.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. évi november hó 29-én tartotta negyedik rendes ülését, melyen *dr. Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak *Barabás Samu, id. Bánó József, Békefi Remig, Döry Ferencz, Kollányi Ferencz, Komáromy András, Makay Dezső, Pettkó Béla, ifj. Reiszig Ede, Soós Elemér, id. Szinyei József, Széll Farkas, Thaly Kálmán* ig. vál. tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok.

Elnök az ülést megnyitva, *Schönherr Gyula* titkár bejelenti az új évdíjas tagokat: dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanárt (Kolozsvár), aj. Varjú Elemér és dr. Förster Jenő vármegyei levéltárnokot (Lőcse), aj. a jegyző, kik egyhangulag megválasztatnak.

Titkár jelenti, hogy az igazgató-választmányban megüresedett tagsági helyre a rendes időben két ajánlat érkezett be. Az ajánlatokat tartalmazó levelek az ülésben felbontatván, felolvastattak, e szerint az ig. vál. tagságra *Schönherr Gyula* és *Varjú Elemér* ig. vál. tagok gróf *Andrássy Géza* pártoló tagot ig. vál. tagul, levelező tagul pedig *Schönherr Gyula* és *Áldásy Antal* ig. vál. tagok dr. R. Kiss István, Győr-vármegyei levéltárnokot, évdíjas tagot ajánlják. A szavazás elren-

deltetvén, gróf *Andrássy Géza* 18 igennel a társaság ig. vál. tagjává, dr. R. Kiss István pedig 17 igennel levelező taggá megválasztattak.

Titkár javasolja, hogy a rendes évi nagygyűlés f. évi december hó 13-án tartassék meg, a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó. 2. A magyar heraldika hanyatlási kora. Felolvasás Csoma József másodelnöktől. 3. Elnökválasztás. 4. Titkári jelentés. 5. Pénztárnoki jelentés. 6. Esetleges indítványok. A választmány az előterjesztéshez hozzájárul.

A Magyar Nemzeti Zsebkönyv terjesztése ügyében *Hirsch László* ügynöktől egy ajánlat érkezett be. Titkár előterjesztése alapján az ig. vál. az ajánlatot mellőzi. Ennek kapcsán titkár bejelenti, hogy *Pettkó Béla* és ifj. *Reiszig Ede* a Nemzeti Zsebkönyv szerkesztői beadványt intéztek a választmányhoz, melyben felhatalmazást kérnek arra, hogy a Nemz. Zsebkönyv II. kötetét, miután annak kiadása a Társaság részéről ez idő szerint nehézségekbe ütközik, saját költségükön adhassák ki. A választmány a beadvány tárgyalására másodelnök elnöklete alatt *Makay Dezső* és *Komáromy András* ig. vál. tagokat, a titkárt és a jegyzőt küldi ki.

Áldásy Antal jegyző előterjeszti, hogy a Franklin-Társulat f. évi szeptember 5-iki ajánlata szerint egy-egy színes czimerkép 1160 példányban leendő nyomásért, melyek közül 650 közönséges 510 példány kartonpapírra nyomatik, 300 koronát számítana. Az ig. vál. az árat túl magasnak találva, az ajánlatot nem találja elfogadhatónak s megbizsa az elnökséget, hogy a színes czimerképek elkészítéséről, ha újabbakra szükség lesz, a maga hatáskörében intézkedjék.

Tóth Árpád pénztárnok előterjeszti a pénztárnoki jelentést, mely szerint az ülés napjáig a társaság bevétele 7307 kor. 25 fill., kiadása pedig 6165 kor. 12 fill. volt, a Nemzeti Zsebkönyv II köteténél a bevétel volt 1610 kor. 68 fill., kiadás 1542 kor. 90 fill., a társaság tiszta vagyona 29,309 kor. 91 fill. A pénztárnoki jelentést az igazgató-választmány ideiglenesen tudomásul veszi s egyuttal a számadások megvizsgálására *Soós Elemér* elnöklete alatt *Éble Gábor* és *Döry Ferencz* ig. vál. tagokat küldi ki.

Több tárgy nem lévén az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Békefi Remig* és *Kollányi Ferencz* ig. vál. tagokat kéri fel és az ülést bezárja.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság folyó évi december hó 13-ikán tartotta évi rendes nagygyűlését, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu, Borovszky Samu, Csánki Dezső, id. Daniel Gábor, Emich Gusztáv, Döry Ferencz, Éble Gábor, Komáromy*

András, Ortway Tivadar, Pettkó Béla, id. Színnyei József, Tagányi Károly, Zsilinszky Mihály ig.-vál., *Forgon Mihály, Gárdonyi Albert, báró Gyórfy Samu, Gyarmathy Sándor, Herczegh Mihály, Horváth Sándor, Nedeczky Tibor, Szalay Gábor, Ujj György* évdíjas tagok, *Tóth Árpád* penztárnok, *Aldásy Antal* jegyző.

Fejérpataky László másodelnök a nagygyűlést a következő beszéddel nyitotta meg :

Tisztelt Nagygyűlés !

A gyász jegyében tartjuk meg mai nagygyűlésünket. Éppen ma van két hete annak, hogy a jelen év folyamán elhunyt felejtethetetlen elnökünk emlékének áldoztunk ; a gyász még annyira új, a veszteség még oly fájdalmas, hogy az első szót, mely rendes nagygyűlésünkön elhangzik, annak a legnagyobb csapásnak kell szentelnünk, mely szerény eszközökkel dolgozó társaságunkat megalakulása óta érte. Mintha a váratlanul bekövetkezett halál megbénította volna erőnket, mintha munkaképességünkben csökkenés állt volna be: az év folyamán elért eredményeink s társaságunk anyagi gyarapodása nem versenyezhetnek más évek eredményeivel. Folyóiratunkból négy helyett, a mai napig csak két füzet látott napvilágot, igaz, gazdag tudományos tartalommal ; anyagiakban nem bővelkedő társaságunknak a Nemzeti-ségi Zsebkönyv költséges kiadásához fűzött reményei, legalább az első esztendőben, nem valósultak meg ; gyarapodásunk nem haladt oly arányban, mint ez kívánatos volna. Ennek őszinte beismerése azonban ne hasson csüggesztőleg reánk ; inkább a való tényállásból merítsen társaságunk minden tagja s első sorban a választmány és a vezetőség buzdítást a jövőre, hogy társaságunk és szaktudományaink érdekében mennél lelkesítőbben, mennél eredményesebben működjék. Minden tudományos társulat életében vannak időszakok, mikor külső körülmények megzavarják a működés és gyarapodás csendes folyamatát, mikor a haladás szünetelni látszik ; de nem kétkeltem, hogy ez az átmeneti korszak minálunk igen rövid ideig tartó s hogy társaságunk életképességét, megválasztandó új elnökünkkel az élén, a legközelebbi esztendőben, mely fennállásunk óta a huszonötödik lesz, fokozott munkássággal s szellemi és anyagi téren a virágzás és gyarapodás ékesen szóló nyilvánulásaival fogja bizonyítani. Abban a reményben, hogy ez így lesz, a nagygyűlést megnyitom.

Ezután *Kovács László* felolvasta *Csoma József* másodelnöknek «A magyar heraldika hanyatlási kora» című értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

A nagygyűlés napirendjének következő pontja az elnökválasztás volt, melynél *Csánki Dezső* ig.-vál. tag

szót emelvén, tekintettel arra, hogy az utolsó választmányi ülés és a jelen nagygyűlés közti idő rövid volt arra, hogy az elnökség a vál. ülés után tartott bizalmas eszmecseréből kifolyólag az elnöki méltóságra kombinációba vett férfiakkal a tárgyalásokat befejezhette volna, indítványozza, hogy az elnökválasztás a jelen nagygyűlés napirendjéről levétessek és későbbi időre halasztassék.

A nagygyűlés a halasztási indítványt elfogadja és az elnökséget utasítja, hogy az elnöki méltóság betöltése ügyében megindított tárgyalások befejezése után rendkívüli nagygyűlés egybehívása iránt intézkedjék.

Aldásy Antal jegyző a betegsége által a megjelenésben akadályozott *Schönherr Gyula* titkár helyett felolvasta a titkári jelentést a társaság évi működéséről és állapotáról, melyet a nagygyűlés tudomásul vett és a titkárnak elismerését és köszönetét fejezte ki.

Tóth Árpád társ. penztárnok felolvasta jelentését a társaság pénztárának állapotáról. E szerint folyó évi december 12-ig a bevételek összege 7457 kor. 25 fill., a kiadásoké 6171 kor. 48 fill. volt ; a Nemzeti-ségi Zsebkönyv II. rész I. köteténél a bevétel volt 1610 kor. 68 fill., a kiadás 1542 kor. 90 fill. A társaság tiszta vagyona 29,453 kor. 55 fill., melyből 27,200 kor. alapítványi vagyon.

Mint hogy a választmány a számadások és a pénztári kezelés megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyűlés a pénztári kimutatást egyelőre tudomásul veszi.

Elnök felhívja a nagygyűlés tagjait, hogy esetleges indítványait tegyék meg.

Mint hogy indítványok nem adattak be, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Tagányi Károly* ig.-vál. és *Szalay Gábor* évdíjas tagokat kérte fel, és a nagygyűlést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906. évi működéséről.

Mélyen tisztelt Nagygyűlés !

Szomorú hurokat kell megszólaltatnom, gyászos emléket kell visszaidézni. Midőn mai összejövetelünk alkalmával beszámolok a társaságnak a lefolyt évben kifejtett munkásságáról.

Kicsiny társaságunkat a tudományos téren szerény eszközeivel elért sikerek mellett huszonnégy éven át nagyon sok csapás érte, melyet egyaránt érzett a tudományos világ és társaságunk belső élete. Egymásután vesztette el legjobb vezéreit és munkatársait, s ma már csak egy harmadrészt mondhat magáénak ama lelkes, tudós férfiak csapatából, a kik társaságunk megalapítása óta szolgálták annak ügyeit és lankadatlan buzgó

fáradásaikkal lehetővé tették, hogy az aránylag kedvezőtlen viszonyok között is méltó eredménynyel tölthesse be hivatását. De még sohasem szenvedett oly nagy veszteséget, mint negyedszázados fennállásának utolsóelőtti évében, midőn a kérlelhetetlen végzet váratlanul megfosztotta első megalapítójától és ügyeinek leglelkesebb pártfogójától, ki keletkezése óta töltötte be elnöki tisztét, báró Radvánszky Bélától.

A sors nem engedte meg, hogy annak vezérlete alatt lépjük át fennállásunk első negyedszázadának határát, a ki társaságunkat életre keltette és kihez összes eddigi sikereink emléke fűződik. Az ő vezetése nélkül érjük el amaz év küszöbét, melyben igazi örömmel és lelkesedéssel reméltük megülni a társaság megalapításának huszonöt éves emlékünnepeit.

Társaságunk a veszteség nagyságához és jelentőségéhez mérten vett részt a közéletnek és a tudományos világnak a gyászest felett érzett fájdalomában; külön nagygyűlésben áldozott elhunyt elnöke emlékének és folyóiratának egyik füzetét az ő nevének és társaságunk érdekében kifejtett munkásságának megörökítésére szenteli.

Némi csekély vigasztalásul szolgálhat, hogy társaságunkat tagjai számát tekintve nem érte számbeli veszteség, s viszont vezetőink sorát oly férfiakkal egészíthettük ki, a kiktől méltán várhatjuk társaságunk felvirágoztatását. A múlt évi nagygyűlés az id. Bánó József másodelnök lemondása folytán megüresedett másodelnöki tisztre Csoma József ig. választmányi tagot választotta meg. Érdemes tagtársunkat, ki eddig zajtalan magányban nagyértékű irodalmi munkásságával vett részt társaságunk működésében, ismert szerénysége egy ideig visszatartotta attól, hogy a választást elfogadja, de reábeszélésünknek sikerült őt álláspontja megváltoztatására bírni és április havi igazgató választmányi ülésünkön örömmel jelenthettük be, hogy a másodelnöki tiszt elfogadásával alávetette magát a társaság akaratának.

Igazgató-választmányunk pedig ez évi utolsó ülésén a két régebben megüresedett igazgató-választmányi tagsági hely közül egyet betöltvén, arra gróf Andrássy Géza pártoló tagunkat választotta meg, a ki a közélet terén szerzett érdemeivel és társaságunk iránt mindenkor tanusított meleg érdeklődésével nyerte meg az igazgató-választmány bizalmát.

Örvendetes jelenségül említhetem a tagjaink számában ez év folyamán mutatkozó növekedést. Egyes-lelkes tagtársaink buzgólkodásának köszönhetjük, hogy a pártoló tagok száma 4-el, évdíjas rendes tagjainké 23-al növekedett. Ezzel szemben halálozás révén 1 ezer koronás és 1 négyszáz koronás alapító, halálozás és kilépés folytán 3 pártoló és 14 évdíjas rendes tagot veszítettünk ugyan, de a kilépettek között 13 volt

olyan, a kit tetemes tagdíjhátraléka fizetésének megtagadása miatt voltunk kénytelenek tagjaink sorából törölni.

A társaság tagjainak száma ekként a pártoló tagoknál 111-ről 112-re s az évdíjas rendes tagoknál 321-ről 330-ra emelkedett. Összes tagjaink száma ekként az elhunyt alapító tagokat nem számítva, 10-el több, mint az előző évben, úgy hogy jelenleg összes tagjaink száma, ha az elhunyt alapítókat is beleászmitjuk, 518.

A régi keretek között a régi eszközökkel folytatuk ez évben működésünket, mely a tudományos téren irodalmi munkásságunkban, a társaság belső életében a társaság ügyeinek az igazgató-választmány ülésain való tárgyalásaiban és irányításában nyilvánult.

Tudományos munkásságunk eredményeinek közzétételére hivatott folyóiratunk négy füzete a jelentést tevő titkár és Varjú Elemér ig.-vál. tag szerkesztésében ez évben is a szokott terjedelemben jelent meg s hasábjain tartalmas értekezésekben és tanulmányokban tette közkincsé tagtársainknak a czimertan és a családtörténet s a rokon szakok terén elért újabb eredményeit, emellett részletes tájékoztatást nyújtott a társaságunk által művelt tudományzakok hazai és külföldi irodalmának újabb termékeiről s az azokban nyilvánosságra hozott új eredményekről, s végül beszámolt a társaságunk érdekében az ügykezelés terén tett intézkedések felől.

Tudományos munkásságunk ez évben is a rendes arányokban oszlott meg a magunk elé kitűzött tudományos czélok között.

A vezető szerepet természetesen most is a családtörténet játssza, mely kiindulási pontul és alapul szolgál a heraldikai és szfragisztikai tanulmányoknak. És a sorozatot két oly dolgozat nyitja meg, melynek megjelenése nemcsak a családtörténet, de egész hazai történelmünk szempontjából óriási jelentőséggel bíró esemény számba megy.

A magyar családtörténet leghivatottabb művelője és legbuzgóbb munkása, ki a Magyar Nemzetiségekről irt munkájával megörökítette nevét tudományunk évkönyveiben, *Karácsonyi Fáuos* ig.-vál. tagtársunk, nagyszabásu, mély kritikával megírt tanulmányban tárgyalta Szent István anyja és I. András atyja származásának és az akkor szereplő Koppány, Vászoly Szár László és az Árpádház többi tagjának egymáshoz és Szent Istvánhoz való rokoni viszonyát és történelmi szereplésük jelentőségét; s megállapítva azt, hogy Szent Istvánnak anyja Atleydis, lengyel nevén Beleknegina lengyel herczegnő volt, hogy továbbá Koppány másként Mihály Szár Zirindnek, Taksony idősebb fiának fia volt, az ő fiai voltak Vászoly és Szár László s az előbbitől származnak András, Béla és Levente, a

kritika csákányával szétbontotta a hagyományok és a történeti tévedések által emelt légvárakat és helyébe ciklopi arányokban emelte fel első dinasztiaink első királyunk idejébeli családi elágazásának hatalmas épületét és belőle történelmünk legérdekesebb korszakát árasztotta el nappali világossággal.

Ez a hatalmas dolgozat végső válaszul szolgál *Nagy Géza* ig.-vál. tagtársunknak, az ősi családtörténet nem kevésbé érdemes és szakavatott munkásának ama dolgozatára, melyben Szent István király családi összeköttetéseit kutatva, arra az eredményre jut, hogy a krónikákban említett Mihály azonos Bélával, Taksony fejedelem második fiával, s ennek nejétől, a lengyel Adelaidtól származik Szár László, Endre, Béla és Levente atyja, és Vazul, kinek fia Domoszlo a Garam vidékén támadt fel trónkövetelőül István király ellen.

A két tanulmány eredményei homlokegyenest ellenkeznek egymással; a Karácsonyi János által felhozott érvek teljesen megdöntik Nagy Géza következtetéseit. De a két erős szaktudós párviadala mindenestre hasznára van a tudománynak, oly kérdést bocsátva döntés alá, mely a királyság első évtizedeinek homályos történetéhez adja meg a kulcsot.

Wertner Mór ig.-vál. tagtársunk részletesen tárgyalja a genealogia közép- és ujkori fejlődését és e szak e korbéli termékeit felsorolva, a családtörténet buvárait felesleges fáradságtól kiméli meg.

Rendkívül becses genealogiai emléket ismertet a Turul *G. A.* név alatt író munkatársa a portugál királyi család őseit ábrázoló, XVI. századbéli, 11 nagy hártyalapból álló albumban, mely 1842-ben Lizabonban került könyvpiacra s később vétel útján a British Museum birtokába jutott. Ezt az érdekes albumot kitűnő hasonmásokban tette közzé a stuttgarti Hoffmann cég, Ströhl történelmi és genealogiai és dr. Kæmmerer műtörténeti magyarázatai kíséretében. A kiadványt reánk nézve magyarországi vonatkozásait teszik érdekessé. A királyi család első őseinek családfája Hunortal Bonfrudig majdnem ugyanazokat a neveket sorolja fel, mint Turóczi krónikája Álmos családfájánál, a mi arra vall, hogy az összeállító ismerte és használta ezt a krónikát. Ennek magyarázatát az a tábla adja meg, mely a portugál grófnak Szent István magyar királytól való leszármazását, a portugáloknek a történelem által rég megczáfolt hagyományát tünteti fel. E tábla keretében Szent István és Gizella képei körül ott látjuk Géza és felesége Sarolta, Gizella szülei, Péter, Szent Imre és Vazul képeit, XVI. századi ruházatban. A képeket Antonio d'Ollando udvari festő rajzolta s Bennis Simon brüggei képirő festette. A magyarázó szöveg Damiano de Gœstől, Emanuel király történetírójától származik, a ki az al-

bumot a történelmet kedvelő Don Fernando hercegnek, III. Emanuel testvérének rendeletére állította össze.

Egyes családok történetét tárgyalják: *Zarándy A. Gáspár*, ki a Brankovicsok családfáját és vérségének a külföldi fejedelmi és a magyar főuri és nemesi családokba való elágazását igen világos és tanulságos táblázatban állítja össze, továbbá *Wertner Mór* tagtársunk, ki a Herman nemzetségből származó Laczkfi-család történetéhez járul új adatokkal; *Daróczy Zoltán* tagtársunk pedig szintén két középkori nemesi családról, a Lépes- és a Treutel-családokról közöl az újabb okirattárakban talált adatokat; *Nádasdi Sárközy Imre* saját családjának történetét ismerteti három közleményben, bő történelmi háttérrel, Zsigmond korától a jelenkorig. Ez új és érdekes adatokkal bővelkedő tanulmányról a vele kapcsolatosan közölt családi cimzimer révén a heraldikai szak termékei között is tetünk említést. A közleményt a teljes családfa egészíti ki.

Kolossy István tagtársunk szintén alapos tudással és nagy adatbőséggel írja meg a Bodrog vármegyében honos Kálnási Kálnássy-család történetét az Árpádkor végétől kezdve a jelen korszakig. *Károly János* tagtársunk pedig az újabb keletű Csalai Kégl család eredetét keresi és Sippi Rodiczky Jenő amaz állításával szemben, hogy annak ősei birkapásztorsággal foglalkoztak, kimutatja, hogy ez ősök pozsonyi városi polgárok voltak, kiknek a birkatenyésztés csak egyik jövedelmi forrásuk volt.

Részletkérdést tárgyal, de adataival nem kevésbé érdekes *Szerémi* néven író főrangú tagtársunknak rövid közleménye, melyben talpraesett érvekkel bizonyítja, hogy az a Mochkos nevű család, a melynek a XV. századból származó cimzimerlevelére a hédervári levéltárban mint régi oklevelek boritékára akadtak reá, nem Gán, hanem Gáj turóczi vármegyei községről írja nemesi előnevét s a szóbanforgó armalis nem a Héderváryak, hanem a Dócziak révén került a hédervári levéltárba.

A szakirodalom rovatában Lendvai Miklós Temes vármegye nemesi családainak története III. kötete, Orosz Ernő Heves és a volt külső Szolnok vármegyéknek nemesi családjai (*Szabó László* ismertetésében) és a Genealogiai Füzeteknek, a szép sikerrel működő folyóiratnak ez évi III. füzeté, a külföldi irodalom termékei közül Loserth János Genealogische Studien és Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichisch (mindkettő Zarándy tollából) és Král Albertnek Der Adel von Böhmen című munkája nyertek rövidebb hosszabb közleményekben méltatást.

Czimertani közleményeink közül első sorban azt kell megemlítenem, a mely e tudomány szak általános

kérdéseivel foglalkozik: *Ghyczy Pál* ig.-vál. tagtársunknak «Adalékok a kar heraldikai szereplése történetéhez» című közleményét, mely nagy körültekintéssel összegyűjtött és kiváló elmeélel megrostált adatokkal világítja meg a magyar heraldika e jellemző alakjának fejlődését a középkori heraldika külföldi termékei anyagával hasonlítva össze, ez érdekes kérdést minden oldalról teljes világításban befejezi.

Középkori heraldikánk legbecesebb emlékeinek, az eredeti czimerleveleknek sorozatát egészíti ki a Dobry-család 1431-iki czimerlevele, melynek eredetije a Kisdobai Dobay-családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letéteményezett levéltárában őriztetik és a Nádasdi Erchi, másként Sárközy-család 1510-iki czimerlevele, mely szintén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában van. Az elsőt *Aldásy Antal* ig.-vál. tag, társaságunk jegyzője, a másodikat *Sárközy Imre*, társaságunk levelező tagja ismertették, szakavatott családtörténeti és cimertani fejtegetésekkel mutatva ki érdekességeiket. *Ifj. Kemény Lajos* tagtársunk pedig Kassa sz. kir. városnak Nagy Lajos királytól 1369-ben, Zsigmondtól 1423-ban, V. Lászlótól 1453-ban és II. Ulászlótól 1502-ben kapott s a város titkos levéltárában féltett kincsekként őrzött czimerleveleit jelentőségükhöz méltó magyarázattal ismertette, mely cikk érdekességére nézve méltán csatlakozik Pozsony város czimerleveleinek az előző évek egyikében megjelent ismertetéséhez.

A Muronyi Weér-család 1509-iki czimerleveléről Horváth Sándor tagtársunk által a Turul tavalyi első füzetében közölt ismertetést egészíti ki fontos adatokkal *Szendrei János* ig.-vál. tagtársunk, figyelmeztetve olvasóinkat egyebek közt arra, hogy a czimer színés hasonmása már megjelent az ő «Magyar viselet történeti fejlődése» című munkájában.

Hazai heraldikánk legfontosabb feladatának, a középkori czimerlevelek felkutatására irányuló törekvéseknek eredményeit találjuk összegezve abban a szűkszavú lajstromban, melyben buzgó tagtársunk, *Csoma József* másodelnök a mohácsi vész előtti időszakból származó s eredetiben reánk maradt czimerleveleket sorolja fel kiállításuk sorrendjében, megjelölve az eredeti hollétét és hogy ismertetése hol jelent meg. Ez a jegyzék, mely 175 czimerlevelet sorolva fel, 30-al haladja meg a Bárczay Heraldikájában felsorolt eredeti czimerlevelek számát, megbecsülhetetlen utmutatóul fog szolgálni minden időkre heraldikánk kutatói számára.

Itt emlékezem meg az igazgató-választmány ülésén beemutatásra került eredeti középkori czimerlevelekről: II. Ulászlónak 1515-ben Földes János pozsonyi harminczados számára czimer- és pallosjog adományozásáról kiállított oklevelét, melynek Nedeczky Tibor tagtársunk kezei között levő eredetijét a szeptemberi

ülésem ismertetni, én voltam szerencsés, s melyet az a körülmény tesz érdekessé, hogy teljesen azonos a Bászai-család 1431-ben Zsigmond királytól kapott czimerlevéllel, melyet a Turul 189. . . évfolyamában ismertettem. Továbbá az Armbruster családnak II. Lajostól 1518-ban és I. Ferdinándtól 1557-ben és 1559-ben adományozott czimerlevelei, melyeket *Aldásy Antal* jegyző élöszóval mutatott be az igazgató-választmánynak.

Mindezen itt felsorolt czimerek tudományos ismertetése szintén a Turul hasábjain fog megjelenni.

S itt kell megemlítnünk a *Tóth-Szabó Pál* érdemes munkájának, Szatmári György életrajzának ismertetését, mely a nagy készütségről tanuskodó munkából a Szatmári-család leszármazására és a primás czimerére vonatkozó adatokat ismerteti.

Közleményeink e sorozatát kiegészíti még *Balogh Gyula* tagtársunk két Zsigmondkori czimerlevélnek, a Babai és a Kotsi és Mesteri családok 1418 és 1421. évekből származó annalisának, melyek szövegének másolata Vas vármegye levéltárában őriztetik, ismertetésével.

Czimertanunk különlegességei közé tartozik Bocskay István két czimerlevele, melyek egyikét 1605 december 12-ikén 13 hajdu-kapitánya és az ezek alatt szolgált 9254 hajdu részére adta, a másikkal a szoboszlói hajdukat emelte a nemesi rend sorába. E két czimerlevél közül, a melyek az adományozó- és az adományozottak tekintetéből egyaránt a cimertani ritkaságok közé sorozhatók, az elsőt *Horváth Sándor* tagtársunk, a másodikat *dr. Boldisár Kálmán* ismertette, utóbbi a szoboszlói hajduk 1703-ban készült czimeres zászlójának leírásával egészítve ki közleményét. Mindkét munkatársunk egyaránt nagy szolgálatot tett közlésével a történelem és a heraldika kutatóinak.

A Várad, másképp Kalmár János 1669-ben I. Lipótól kapott czimerét, melyet *Csoma József* másodelnökünk ismertetett, az teszi érdekessé, hogy rajza és leírása szerint menekülés közben visszanező és fülét vakaró oroszánt ábrázol, a mi azt a nálunk oly ritka gúnyczimerek közé sorozza.

A külföld heraldikai irodalmának mozgalmairól *Ghyczy Pál* ig.-vál.-tagtársunknak de Raadt nagy munkájának a németalföldi és szomszédos országok czimeres pecséteiről Brüsszelben az 1898—1901. években megjelent négy kötetének beható és szakavatott ismertetése, továbbá a Hildebrandt Wappenfible hatodik kiadásának *Zarándy R. Gáspártól* és Volpicella, Gli Stemmi nelle scritte dell' archivio di stato in Napoli című füzetkéjének, mely betűrendes lajstrommal igazítja el a czimerkutatókat a nápolyi állami levéltár tömkelegeiben és sok magyar nevet is megment a hazai családtörténet számára, A. A.

jelzést használó tagtársunktól származó ismertetése nyújt tájékoztatást. *Kis Bálint* ig. vál. tagtársunk pedig Grecian D. István «Eraldica româna» című munkáját méltatta hosszabb ismertetésben, különös tekintettel annak a magyar heraldikával és geneológiával való vonatkozásaira.

Közjogi oklevéltani és szfragistikai szempontból egyaránt érdekes tanulmány *Nagy Géza* ig.-vál. tagtársunknak rendkívüli éles elmeélel készített dolgozata, melyben a magyar királyok czimei fejlődését a XI. században az egykoru oklevelek, érmek és pecsétek alapján állapítja meg s kimutatja, miként tükröződik vissza a címváltozásaiban Magyarország területének kialakulása.

A pecsétani közlemények sorát a jelentést tevő titkár Nagybánya sz. kir. város XIV. századi pecsétéről irt dolgozata nyitja meg, melyben először nyílt alkalma arról a szerencsés véletlenről, a mely az ősrégi bányaváros Nagy Lajos idejéből fenmaradt, pecsétani és műtörténelmi szempontból egyaránt elsőrangú nyolcszögű nagypecséjtének ezüstből készült tipáriumát napvilágra hozta, beszámolni és a pecsétnyomót s annak kapcsán a város kisebb pecsétjének egyetlen töredékesen megmaradt példányát bemutatni. Dolgozata a nagybecsű klenodiumot első sorban a város történelme és a szfragisztika szempontjából méltatja, de műtörténelmi jelentőségét is kiemeli és kimutatja, hogy az mindezen tekintetben első helyen áll hazai szfragisztikai emlékeink között. Részletes műtörténelmi ismertetését az ismert szakíró, *Czakó Elemér*, az iparművészeti muzeum őre, mint vendég, olvasta fel az igazgató-választmány ülésén és tette közzé: dolgozata főleg iparművészeti szempontból tárgyalja annak szerkezetét és kivitelét, hasonlóképpen az első helyet jelöli ki számára a régi ötvös-művesség emlékei között.

Horváth Sándor tagtársunk a szfragisztika terén is a szokott buzgalommal fejtette ki működését. Egyik rövid közleményében egy már Wenzel kódexéből ismert pecséthamisítónak Bábolnai Jánosnak esetével foglalkozik és az országos levéltárból a zágrábi káptalan egy 1493-iki oklevelét közli, mely Egervári László bán titkos és gyűrűpecsétjének hamisításáról emlékezik meg.

Nagyobb terjedelemben, bő részletességgel teszi meg észrevételeit azokra a megjegyzésekre, a melyeket Varjú Elemér az 1337-iki esztergomi városi kiadványon látható különös pecsételési módról szóló közleménye tévedéseit kiderítette és a pecsétek mivoltát megállapította. A polemikában azonban nem volt módjában megdönteni Varjú vizsgálódásának eredményeit, s utóbbi határozott hangon tartott válaszában zárta le a hossza nyult vitát.

Glyczy Pál ig.-vál. tag pedig ifj. Kemény Lajosnak Kassa város czimerleveleiről szóló cikkére reflektálva II. Ulászló király nejeének Foix-Candalei Annának pecsétjén látható czimert írja le.

Szabó Dezső adatai a királyi könyvek történetéhez a kancelláriai ügyvitel nagyfontosságú intézménye keletkezését kilencz évvel viszi előbbre annál az évnél, melyből eddig a legelső adatot ismertük. Egy 1519-iki oklevél őrizte meg azt az adatot, melyből kiderül, hogy a királyi könyveket már I. Károly idejében vezették. Ezt az érdekes adatot az 1405., 1518., 1519. évekre vonatkozó adatokkal egészíti ki, melyeket II. Lajos király egy 1525-iki oklevele őrzött meg.

Közleményeinket méltóképpen zárja *Sufflay Milán* horvát születésű magyar történetbuvárnak ismertetése a pannonhalmi Szent-Benedek-rend története eddig megjelent I., II., VII., VIII. és IX. kötetei felett. Ennek a nagyszabású, mondhatjuk monumentális műnek vaskos volumeneiben a rend öreg és ifju szakemberei, bölcs tapasztalattal és körültekintéssel bíró és lánglelkű buzgalommal dolgozó tudósok, a megboldogult Füssy Tamás és Villányi Szaniszló, s az ifjak közül Sörös Pongrácz, Zoltvány Irén, Prikkel Márián stb., valamennyi friss munkeerő, és a ki az egész nagyszabású vállalat szerkesztője, a ki az egész nagy terhet hordja vállain, dr. Erdélyi László, a kiváló diplomatikus, magvas dolgozatokban, mindent felölelő részletességgel örökíti meg a pannonhalmi főapátság, a bakonybéli és zalavári apátságok középkori történetét, monumentális arányokban hirdetve Szent-Benedek-rend szerepét a magyar történelemben. S ez a nagy munka a megérdemelt méltatóra talált Sufflay személyében, a ki röviden de világosan összegezi az eredményeket, rámutat a munka előnyeire, de nem huny szemet a hibák felett és nyugodt mérséklettel állapítja meg a valóságot.

Összegezve az elmondottakat, megnyugvással mondhatjuk, hogy a szaktudományaink mezején végzett munkásságunk az elmúlt évben is méltóan sorakozott az előző években kifejtett munkásságunkhoz.

Az előző év működését lezáró nagygyűlést 1905 december 15-ikén tartottuk meg. Tárnya az elnöki megnyitón és az évi jelentéseken kívül, a másod-elnöki székek egyikének betöltése volt, melynek eredményéről már fentebb volt alkalmam beszámolni. Felolvasásra Varjú Elemér ig.-vál.-tagnak a magyarországi lovaspecsétekről szóló értekezése került, melyhez Thaly Kálmán ig.-vál.-tagtársunk fűzött kiegészítő megjegyzéseket.

A társasági folyó ügyek s az azok által szükségessé vált intézkedések a rendes évnegyedes üléseken és egy rendkívüli ülésen, melynek megtartását elnökünk

váratlan halála tette szükségessé, foglalkoztatták az igazgató választmányt.

Az évnegyedes ülések február 22-ikén, április 24-ikén, szeptember 27-én és november 29-én tartottak meg. Ez ülések intézkedései a rendes ügyviteli kérdések mellett elsősorban a társaság pénzügyi viszonyaival összefüggő ügyek elintézésére irányultak.

Az előző évi zárószámadások megvizsgálása s a folyó évi költségvetés megállapítása mellett, mely a rendes szokáshoz híven a februári ülés feladata volt, első helyen kell megemlékeznünk az intézkedések közül azokról, a melyek a társaságra nehezedő terhek megkönnyítését tüzték ki céljukul.

E számadások adatai szerint a Turul kiadásainál tetemes nyomdai tartozás mutatkozván, annak kiegyenlítéséről az igazgató választmány áprilisi ülésén a társaságnak megtakarításokból eredő tőkéjére felveendő lombard kölcsön útján gondoskodott. Ugyanekkor intézkedés történt az iránt, hogy a társaság vagyonát képező értékpapírok az Osztrák-Magyar bankból, hol kezelésük sok nehézségbe ütközött, kivéssenek és a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál helyeztessenek el. S a társaság pénzügyi egyensúlyának helyreállítása érdekében az igazgató választmány érélyes intézkedések megtételét rendelte el a nagy összegre rugó tagdíjhátralékok behajtása érdekében.

A Magyar Nemzeti Zsebkönyv második része I. kötetének elszámolása és a vállalat folytatásának kérdését illetőleg, sajnálattal kell jelentenünk, hogy a Franklin-Társulat által az első évről bemutatott elszámolás azt a kedvezőtlen tényt közölte a társasággal, hogy a kiadvány kötetéből egy év alatt csupán 212 példány kelt el, melyek ára a nyomtatás költségeinek alig egy harmadára nyújt fedezetet. Miután az elnökség abbéli kísérletei, hogy a kiadvány az eddiginél kedvezőbb feltételek mellett hozassék a könyvpiacra forgalomba, nem vezetett eredményre, az igazgató-választmány kénytelen volt kimondani, hogy második kötet kiadására mindaddig nem vállalkozhatik, míg az első kötet után fennmaradt tartozás nincs teljesen kiegyenlítve. A vállalat szerkesztőinek az az ajánlata, hogy az új kötetet saját költségükön hajlandók kiadni, új módot nyújt a megoldásra; ez ügyben azonban az igazgató-választmány csak az e végből kiküldött bizottság véleményes javaslata alapján fog érdemlegesen határozhatni.

Utolsó évnegyedes ülésünkön töltetett be, mint már jelentettem, az igazgató választmányban üresedésben levő két hely egyike, s az igazgató-választmány ugyanekkor Rugonfalvi Kiss István évdíjas tagtársunkat a heraldikai és genealogiai tudományok művelése körül szerzett érdemei elismerésül levelező tagjává választotta.

A hála és kegyelet adóját róttuk le a november hó 29-ikén tartott rendkívüli nagygyűlésen, mely kizárólag a társaság elhunyt elnöke emlékezetére volt szentelve. E nagygyűlésen dr. Fejérpataky László másodelnök, az elhunyt legrégebb munkatársa és egyik legbizalmasabb barátja tartotta a megboldogult felett az emlékbeszédet és Rugonfalvi dr. Kiss István évdíjas tag ismertette terjedelmes dolgozatában írói munkásságát. A kegyeletes ünnep a családtagoknak a többi meghívott vendégeknek és számos tagtársunknak jelenlétében, jelentőségének megfelelő módon folyva le, méltóképen örökítette meg nagyérdemű elnökünk emlékezetét.

Pénztári könyveink adataiból, melyeket a nagygyűlésen társaságunk pénztárnoka mutat be, itt csak azt a körülményt akarom felemlíteni, hogy mérlegünket a kereskedelmi banknál felvett lombard kölcsönnek 2700 koronát kitevő összegén kívül a Franklin Társulatnál a Nemzeti Zsebkönyv nyomdai tartozásaként 2905'82 kor. terheli. E tartozás súlya megbénítja törekvéseinket, s lehetetlenné teszi, hogy oly mértékben folytathassuk munkásságunkat, a hogy ezt magunk legjobban kívánnánk. Pénzügyi egyensúlyunk megzavarása nélkül tehát nem gondolhatunk nagy reményekkel megindított irodalmi vállalatunk, a Magyar Nemzeti Zsebkönyv további kötetének kiadására.

Szűkre szabott anyagi helyzetünk, a legszerényebb keretekre utal munkásságunk folytatásában. Meg kell elégednünk azzal, ha folyóiratunk az eddigi terjedelemben szolgálja közleményeivel az élénk kitzótt feladatokat.

Ebben az elszomorító helyzetben kétszeresen érezzük a veszteség nagyságát, melyet társaságunk nagynevű elnökének, legbuzgóbb pártfogójának, igazi jótévőjének váratlan elhunytá jelent, úgy a tudományos téren, mint anyagi viszonyaink tekintetében társaságunkra. Reméljük, hogy a közel jövő oly férfit fogja helyét betölteni, kinek vezetése alatt társaságunk új életre kelve, nagy fontosságú hivatásának teljes mértékben fog megfelelni.

Kérem a mélyen tisztelt Nagygyűlést, hogy jelenésemet tudomásul venni méltóztassék.

Budapest, 1906 december 13-ikán.

Dr. Schönherr Gyula
társ. titkár.

SZAKIRODALOM.

Kempelen Béla, A nemesség. Útmutató az összes nemesi ügyekben. Genealogiai és heraldikai kézikönyv. Budapest, 1907. «Patria»-nyomda.

Talán sohasem okozott az embereknek a leszármazás, családfa, nemesség s hasonlókérdése annyi gondot, mint a demokratikusnak nevezett jelen korszak-

ban. A mindent nivelláló demokraczia jelszavainak, bárminő csábító is legyenek különben, ellentmond — a természettudomány. Az átöröklésnek immár biztos alapokon nyugvó tana kétségbevonhatatlan bizonyossággal megmutatta, minő fontos szerepet töltött és tölt be az emberiség fejlődésében és előbbrevitelében a családoknak az a számbelileg kicsiny csoportja, a melyiket a legujabb korig nemesség s honoratiórok neve alatt ismertünk. Hogy a millió és millió család közül egy sereg s hogy éppen ezek és nem mások, kivált és a vezető szerepet magához ragadta, nem a véletlen játéka, hanem kétségtelenül az illető nemzetségek, esetleg azok egyes tagjai testi és szellemi kiválóságának természetszerű következménye. A kiváltságos osztályok ezen szerepe ma sem szűnt meg s amig emberek lesznek, nem is fog megszűnni; legfeljebb, mint a közelmúltban történt, az a név, a mely alatt a kiemelkedettek csoportja tömörült, változik meg. Előbb *nemességnek* hívták, ma *intelligentiának*, néha *úri-osztálynak* nevezik. Am bármiként nevezzék is, feladatát csak akkor fogja betölteni a természet háztartásában, ha képes leendő magát a nagy tömegektől bizonyos fokig elkülöníteni, hogy úgy mondjam saját fáját tisztán tartani. E nélkül igazi előrehaladás el sem képzelhető, mert ha a testileg s lelkiileg kiváló egyedek nagy többsége nem magához hasonlókkal társul, az utódokban az évezredek alatt megszerzett s kifejlett képességeknek növekedés helyett csökkenni kell. A mikor ez bekövetkezik, forduló ponthoz ért az emberiség, a melytől útja visszafelé, a végpusztulás irányában halad.

Ez élettanilag beigazolt tényekről aligha tud mindenki számotadni önmagának, de viszont alig akad valaki, a ki érvényességüket, bár öntudatlanul is, ne érezné. A faji és családi kiválóság nagy jelentőségének elismerése vérünkben van s ez okozza azt az első pillantásra sajátságosnak látszó tünetet, hogy ma, a mikor a nemesség előjogai megszűntek, a mikor birásából anyagi haszon már alig háromolhat valakire, a nemesi hagyományok ápolása, a leszármazás, valamely százados törzshöz való tartozás igazolása, esetleg a nemesség megszerzése hasonlíthatatlanul több embert hoz mozgásba, mint a megelőző korszakokban, a mikor mindezen dolgok nagy előnyöket, szabadságot s függetlenséget biztosítottak azoknak, a kik hozzájuk jutni elég szerencsések voltak.

Az ily módon előálló szükséglet egész irodalmat teremtett. Ez az irodalom a történelmi alapokon nyugvó heraldikával és családtörténettel nem tévesztendő össze, miután nem annyira tudományos, mint inkább praktikus célokat szolgál. A «nemesi ügyek» szabályai meglehetősen bonyolult szövevényt alkotnak, bennük a laikus értelmes vezető nélkül bizonynyal eltévelyedik. A vezetők legjobbika pedig kétségtelenül egy jó könyv, a mely az összes tudnivalókat csoportosítja. Ilyen volt nálunk Marciánynak most már egészen elfogyott munkája *A nemesség* s ezt van hivatva pótolni *Kempelen Béla* hasonló című kötete.

Bővebb előzőjénél, amennyiben egy rövid bevezetésben a kiváltságos rend antropológiai megalakulásáról is szól, hogy kimutassa, minő messzenyúló s milyen jogosult a származás nyilvántartásának szokása. Terjedelmesebb fejezet foglalja a magyar nemességgel, elég gondosan gyűjtve össze mindazt, amire e tárgyból a nagy közönségnek szüksége lehet. Néhol azonban megtéved; így például, mikor mellőzve a tör-

ténelmi kutatásoknak ma már megállapított eredményét, a *nemzetségeket* (genus, generatio) a honfoglalás előtti időből az eredzeteti. Néhányszor forrásai vezették tévútra s így történt, hogy p. az Erdődy-családnak II. Ulászlótól kapott *grófi diplomáját* említi, egy helyütt pedig azt mondja, hogy «a legrégebb keletű magyar bárói rangot az Esterházy-család bírta (1421.)» Az sem helyes, a mit (németből átültetett hibás kifejezéssel élve) a «levél»-nemességről mond, a mikor a donationalis nemeseket az armalistákkal egy kategóriába sorozza s azt írja, hogy az előbbieket nemességé nem vihető a XIV. századnál feljebb. Holott köztudomású tény, hogy a donatiós nemesség királyságunkkal egy idős.

Egyik fejezetet a czimertan elemei foglalják el. Tekintettel arra a körülményre, hogy úgy Nyáry, mint Bárczay czimertani kézikönyve teljesen elfogyott s ma már csak nehezen szerezhető meg, ezt a részt a szerző bővebben szabhatta volna. Ennek rovására talán túlságosan is terjedelmesek a következő részek; tagadhatatlan azonban, hogy a munka közönségét valószínűleg ezek érdeklík legjobban. Czimeik tartalmukról is felvilágosítanak: *Alapítványképesség, Lovagrendek, Azudvarképesség és méltóságok, Nemes-hölgy alapítványok és Erdemrendek*. Mindezek a legszükségesebb tudnivalókat gondos összeállításban tartalmazzák s az érdeklődőket a szabályok tömkelegében biztosan kalauzolják.

Kempelen Béla könyve a nemesi ügyek kutatóinál kétségtelenül nagy elterjedésre számíthat s rövid időn belül nagy népszerűsége fog szert tenni. * *

Csizmadia János. A Bartakovich, Justh, Rudnay és Rudnyánszky családok és részben azok rokonsága. Kézsmárk, 1905. 88. 2 lev. 70 old.

E füzet egész sereg felvidéki családnak többé-kevésbé terjedelmes leszármazási tábláját közli. A tábláknak azonban két nevezetes hibájuk van; egyik, hogy minden forrásidézet nélkül közöltek, a másik pedig, hogy java részük Nagy Iván alapvető munkájából van átvéve. Ott, a hol ez a forrás cserben hagyta a szerzőt, alig kapunk többet egy-egy családnévnél, holott az illető családokról a nyomtatott művekben is elég adatot lehet találni. Erdeme, hogy Nagy Iván táblázatait helyenként egy vagy két újabb nemzedék hozzátoldásával bővítte meg; hogy azonban e pótlások kellő kritikával készültek-e, nincs módunkban eldönteni.

Érdeklődők kedvéért álljon itt a tárgyalt családok lajstroma. E családok a következők: Almásy, Babóthy, Bacskády, Barina (mk. Barényi), Bartakovich, Bartha, Batthyány, Benkő, Berecz, Bisingen, Boltizár, Buzássy, Conrad, Csizmadia, Etthre, Fabriczius, Fodor, Friedczky, Gáffor, Gyürky, Juhász, Justh, Kecskeméthy, Komáromy, Kubinyi, Kvassay, Lengyel, Lónyay, Majthényi, Mayer, Mikovényi, Nagy, Noszlophy, Nozdroviczky, Ordódy, Palkovich, Pápay, Pyber, Reinprecht, Rudnay, Rudnyánszky, Salix, Sándor, Schlachta, Semberg, Simonyi, Soóky, Szeghő, Szentkirályi, Szűry, Taller, Tarnóczy Thuróczy.

A füzet ára 3 korona; megrendelhető Marczelly Albertnél Kézsmárkon. Jövedelme jótékony célra jut.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906-ban.

ALAPSZABÁLYOK.

I. A társaság neve és célja.

1. §. A társaság neve: «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság». — Székhelye: Budapest.

2. §. Célja: a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Palaeographia, Sphragistika és Genealogia — valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelése és terjesztése.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaságot a) az alapító, b) a pártoló, és c) az évdíjas tagok alkotják.

4. §. Az alapító tagok háromfélék, úgymint: a) azok, kik a társaság céljaihoz 100 osztr. ért. forinttal; b) azok, kik 200 o. é. forint alapítványt járulnak; c) az örökös alapítók. Örökös alapítványt tevők azok, kik legkevesebb 500 o. é. frt-nyi alapítványt tesznek. Ezen c) alatti alapítványok joga az alapítók egyenes fiutódaira is átszáll elsőszülöttségi jogon.

Az alapítványok kézpénzben, vagy bizonyos lejáratú határidő alatt beváltandó és biztosítékkal bíró kötelezvényben, vagy pedig legkevesebb 5 száztólit tisztán jövedelmező, jóhítelű értékpapírosokban fizetendő be.

5. §. Pártoló taggá választható, a társaság egy tagja által ajánlott, társaságunk célját kedvelő minden nő vagy férfi, ki magát aláírás által kötelezi, hogy tíz egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként tíz forint tagdíjat befizet.

6. §. Évdiás taggá választható az előbbi módozatok szerint az, ki magát aláírás által kötelezi, hogy öt egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként 5 forint tagdíjat befizet.

7. §. A pártoló és évdiás tagok kötelezettsége az említett 10, illetőleg 5 év elmúltá után is fenmarad, ha kilépési szándékukat az utolsó év letelte előtt a titkárnál be nem jelentik.

III. A társaság tisztviselői.

8. §. A társaság egy tiszteletbeli elnököt választ életfogytiglan.

9. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másodelnökből áll.

Az elnökök a társaságot a hatóságok és mások irányában képviselik; a gyűléseken és üléseken első sorban az elnök, másodsorban a másodelnökök elnökölnek és jogukban áll, ha a társaság érdekei kívánják, rendkívüli üléseket is hirdetni. A rendkívüli ülések napja egy héttel előbb közhírré teendő. A tagok egyenlő szavazata esetében döntő szavazattal bír az elnök.

10. §. Mindenik elnöknek jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

11. §. A társaság titkára az üléseken és gyűléseken előadói tisztelet végez, a határozatokat végrehajtja, a jegyzőkönyvet vezeti, a társaság levelezéseit végzi, könyvkiadásaira, valamint az irattárra felügyel.

A társaság anyagi helyzetének javultával külön könyv- és levéltárnokra is lesz szükség.

12. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van, és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

13. §. A pénztárnok a társaság vagyonát híven és pontosan kezeli, a pénztár állapotáról az üléseken jelentést tesz. Pénztár az igazgató választmány határozata alapján az elnök vagy másodelnök és a titkár által együttesen aláírt utalványokra szolgálta ki; az évi nagygyűlésen pedig részletes kimutatást terjeszt elő. A pénztárnok évi számadásának megvizsgálásáról az igazgató választmány intézkedik.

Rendkívüli esetekben az elnök vagy másodelnök saját határozatából is utalványozhat 100 frt-ig terjedő összeget, a legközelebbi ülés jóváhagyása reményében.

A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek pénztár-vizsgálói szándokát mindenkor tartozik teljesíteni.

14. §. A társaság folyóiratának szerkesztőjét, és a szerkesztőtársat az igazgató választmány bízza meg a szerkesztői teendőkkel.

15. §. Az ügyész a társaság jogait védi, és a hátrálékos díjakat behajtja.

16. §. A társaság összes tisztviselői, hivataluk tartama alatt, minden tekintetben olyan szavazati joggal bírnak, mint az igazgató tagok.

IV. Az igazgató választmány.

17. §. Negyven tagból áll, kik az első alakuláskor a társaság tagjai között lévő, és a 2. §-ban megnevezett tudomány-szakok terén jeles munkálkodásuk által kitüntek közül szavazati többséggel választatnak.

18. §. Az igazgató választmány később maga-magát egészíti ki akként, hogy a megüresedett igazgató tagságra évenként legalább két igazgató tag által írásban ajánlott új igazgató tagot választ, kik a levelező tagok érdemesebbjeiből is választhatók. Ha az igazgató választmány szükségét látja, az igazgató tagok számát hatvanra is felemelheti az ezen §-ban említett választási mód szerint.

19. §. Az igazgató tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig adandók be a titkári hivatalnál. A következő választmányi ülésen az ajánlatok felbontatnak, és a választmányi ülésen jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbségével, titkos szavazás által ejtik meg a választást.

20. §. Az igazgató választmány évenként legalább négy nyilvános választmányi ülést és egy nagygyűlést tart, melyen a Budapesten levő igazgató és levelező tagoknak kötelességük megjelenni.

21. §. Az igazgató tagok az elnökök egyikének vezérlete alatt ezen választmányi üléseken igazgatják a társaság ügyeit; meghatározzák a tisztviselők díjait, a kiadványokat, az azokra fordítandó összegeket, az évi nagygyűlés tárgyait és napját. A társaság vagyonának biztos kezeléséről gondoskodnak. A társaság kiadványainak szerkesztésével megbízzák az igazgató vagy levelező tagok valamelyikét. A számadások megvizsgálására bizottságokat neveznek ki.

22. §. Az igazgató választmány a 19., illetőleg a 18. §-ban meghatározott módozatok szerint korlátlan számú levelező tagokat választ a 2. §-ban említett tudományok művelése terén érdemeket szerzett férfiak sorából, ha azok a társaságnak különben is tagjai. Levelező taggá csak az lehet megválasztva, ki a választó ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szavazati többségét nyerte el.

Levelező taggá a hazai történelem iránt érdekltséget tanúsító külföldi tudósok is választhatók. A külföldi tagok megválasztásához azonban a m. kir. belügyministerium jóváhagyása kérendő ki.

23. §. A levelező tagoknak a társaság minden ülésében és gyűlésében székök és tanácskozási joguk van, de szavazattal csak a levelező tagok és a tiszteletbeli tagok, a pénztárnok és az ügyész választásánál és a nagygyűlésen bírnak, kivéven, ha valamelyik a tisztikarba választatott.

24. §. A tudomány-pártoló hazafiak sorából tiszteletbeli tagok is választhatók a társaság dísz- és javára. Ezeknek minden ülésen székök és tanácskozási joguk van.

25. §. A választmányi üléseken jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbséggel titkos szavazás útján választják az igazgató és levelező tagok sorából a társaság titkárát, jegyzőjét (és esetleg a könyv- és levéltárnokot), és rendes kiadványának szerkesztőit, mindenkor öt évi időtartamra. A rendes kívüli kiadványok szerkesztésével megbízott szerkesztők ugyanolyan módozattal választatnak, de megbízatásuk minden ily kiadvány megjelenésével megszűnik.

A pénztárnok és ügyész a társaság bármelyik tagja közül választható az ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok egyszerű szótöbbsége által.

26. §. A társaság elnökei, igazgató, tiszteleti és levelező tagjai feljogosítottak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» — elnöke, másodelnöke, — igazgató tagja, tiszteletbeli tagja, — levelező tagja címmel nyilvánosan is élni.

V. A társaság ülései és nagygyűlése.

27. §. A társaság minden évben egy nagygyűlést és legkevesebb négy igazgató választmányi ülést tart. A választmányi ülések határnappal az ügyrendben lesznek megállapítva. Az ülések jegyzőkönyvei az elnök, a jegyzőkönyvet vezető és az elnök által e célra felkért két választmányi tag aláírásai által hitelesítettnek.

28. §. Az igazgató választmány ülésein az igazgató és a levelező tagok kötelessége a társaság szakába vágó felolvadásokat tartani; okleveleket, műtárgyakat bemutatni, azokról akár írásban, akár élőszóval értekezni; az ülésekre eljárni; az ügyek vitelében az üléseken kívül is munkás részt venni. Ezen kívül jogukban áll a társaság ügyeit illető indítványokat tenni.

29. §. Az üléseken mint vendég, a társaság oly tagja is tarthat felolvasást, ki nem tartozik az igazgató vagy levelező tagok sorába, de ezeknek értekezéseiket előbb be kell nyújtani az igazgató választmánynak, és ez, vagy pedig valamelyik elnök, előbb kiadja bírálatra egy igazgató vagy levelező tagnak, és csak ennek ajánlatára olvasható fel.

30. §. Az ülések végén a társaság belügyeinek tárgyalására zárt ülést kérhet bármelyik igazgató vagy levelező tag. Az elnök ez esetben a közönséget távozásra kéri fel, miután a zárt ülésben csak az igazgató, levelező és tiszteletbeli tagok és a tisztviselők vehetnek részt.

31. §. Az évi nagygyűlés napját és a felolvasás tárgyát mindenkor az évnek első választmányi ülésén döntenek el az igazgató tagok. Ezen nagygyűlésen választják meg az elnököt és másodelnököket, mindenkor öt évi időközre, titkos szavazás útján, a társaságnak a gyűlésen jelenlevő összes tagjai, úgy mint az igazgató, levelező, tiszteletbeli, alapító, pártoló és évdíjas tagok, egyszerű szótöbbséggel. Elnökké vagy másodelnökké azonban csak valamelyik igazgató tag választható.

32. §. Hogy a választmányi ülés határozatképes legyen, az elnökön kívül legkevesebb hat igazgató tag jelenléte szükséges. Tisztviselők választására legkevesebb tizenkét, választásra jogosult tagnak kell jelen lenni. A nagygyűlés választóképesége legkevesebb húsz társasági tag jelenlététől függ. Ha nem gyűlének ennyi össze, a választás megejtése végett újabb határnappal tüzetik ki közgyűlés, melyben aztán a jelenlevők szavazattöbbsége dönt.

VI. A társaság kiadványai.

33. §. A társaság a 2. §-ban elősorolt tudományágak művelése, fejlesztése és terjesztése céljából egy — rendes időközönként megjelenő — folyóiratot alapít. A folyóirat irányát, ivszámát és rendes megjelenési idejét az igazgató választmány állapítja meg.

34. §. Ezen folyóirat a társaság hivatalos közlönye, mely a tudományos cikkeken kívül értesítést hoz a társaság ügyeiről, üléseiről és általában figyelemmel kíséri a többször említett tudományágak mozgalmait. Munkatársai a társaság igazgató és levelező tagjai; de megfelelő szakközleményeket szívesen fogad a társaság többi tagjaitól, valamint idegenektől is.

35. §. Ezen kívül a társaság időközönként egy, a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet ad ki. Ezen nemzedékrendi zsebkönyv szerkesztőjét az igazgató választmány választja.

36. §. A társaság ezen kívül, ha vagyoni állása engedi, a 2. §-ban megnevezett szakokba vágó önálló történelmi munkákat, valamint oklevélgyűjteményeket is adhat ki. Ezen utóbbiakat különösen családok, vármegyék, vagy városok szerint csoportosítja.

37. §. A társaság egyes családok megbízásából elfogadhatja okleveleik sajtó alá rendezését és azok történetének megírását. Ezenféle munkával egy vagy több, vállalkozni kész igazgató vagy levelező tagot bíz meg az igazgató választmány.

38. §. A társaság folyóiratát a társaság minden tagja évdíja fejében ingyen kapja. A 200 forintos alapítók és a pártoló tagok ezen kívül a nemzedékrendi zsebkönyvet is ingyen kapják. Az örök alapítványt tevők és az igazgató választmányi tagok a társaság minden tulajdon kiadványára igényt tarthatnak.

VII. A társaság vagyona.

39. §. A társaság vagyont képezik a 3. §. és 4. §-ban meghatározott alapítványok, melyek biztosan elhelyeztetvén, kamatoztatnak. Az alapítványok képezvén a törzsvagyont, ezeket elkölteni nem szabad.

40. §. A társaság bevételeit képezik az alapítványok kamatai, a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei és az egyes adományok. A társaság ezen összegekből fedezi kiadásait.

41. §. A jövedelemből megtakarított összegek, valamint a lelkes ügybarátok által a társaság számára adandó adományok és hagyományok (a mennyiben alapítványi természettel nem bírnának), az igazgató választmány által tőkésítendők. Az ilyen tőkék azonban az alapítványok természetével nem bírnak, és kivételes esetekben az igazgató választmány rendeletéből, részben a társaság pénzübeli kiadásainak fedezésére fordíthatók.

42. §. A társaság vagyont képeznek még a részére gyűjtött és adományozott könyvek, oklevelek, iratok, műtárgyak és régiségek. Ezek egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia- vagy a Nemzeti Múzeumban helyezendők el, az igazgató választmány rendeletéhez képest.

VIII. A társaság jövője.

43. §. Ha a társaság vagyona idővel a nemzet és egyesek áldozatkészségéből, valamint a megtakarításokból annyira szaporodnék, hogy szükségkép a fokozottabb kiadásoknak is képes volna megfelelni, akkor működési körét kitágítja.

IX. Az alapszabályok változtatása.

44. §. Az alapszabályok módosítása csak egy, ezen célra két héttel előre hirdetett választmányi ülésen történhetik, a jelenlevő igazgató és levelező tagok kétharmad szótöbbségével. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legkevesebb tíz igazgató tag jelenléte szükséges. Az alapszabályok változtatott részei esetről esetre a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel jóváhagyás végett.

X. A társaság esetleges feloszlása.

45. §. A társaság feloszlása csak azon esetben történhetik meg, ha egy ezen célból egy hónappal előre hirdetett közgyűlés a jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szótöbbségével a feloszlást elhatározza. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legalább tizenhat igazgató tag jelenléte szükséges.

46. §. A nem remélt feloszlás esetében a társaság összes vagyonának örököse első sorban a «Magyar Történelmi Társulat», másod sorban a «Magyar Tudományos Akadémia». Ez esetben ezen örökösök az összes vagyont a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Alapítványa» címén tőkésíteni tartoznak, és annak jövedelmeit, kamatait kizárólag csak a 2. §-ban említett tudományozakok művelésére fordíthatják. A feloszlás esetében hozandó közgyűlési határozatok azonban foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

47. §. A társaság alapszabályai megerősítés végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel. Az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hivatkozott meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni értéke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlítás terhe alatt köteleztetik.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselek.

ELNÖK:

(Üresedésben.)

MÁSODELNÖKÖK:

Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.
Másodizben megválasztatott 1903 december 10-én.

CSOMA JÓZSEF.
Megválasztatott 1905 december 14-én.

ITTKÁR:

Dr. SCHÖNHERR GYULA.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

JEGYZŐ:

Dr. ÁLDÁSY ANTAL.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

ÜGYÉSZ:

Dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN.
Megválasztatott 1896 november 26-án.

PÉNZTÁRNOK:

TÓTH ÁRPÁD.
Megválasztatott 1892 október 6-án.

A TURUL SZERKESZTŐI:

Dr. SCHÖNHERR GYULA
Megválasztatott 1897 február 27-én.

VARJÚ ELEMÉR
Megválasztatott 1901 február 28-án.

II. Igazgató választmány.

Gróf Andrassy Géza. <i>Megválasztatott 1906 november 29-én.</i>	15 Dr. Döry Ferencz. <i>Megválasztatott 1905 december 14-én.</i>	Kövény László. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Gróf Apponyi Sándor. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Emőkei Emich Gusztáv. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	30 Ifj. Kubinyi Miklós. <i>Megválasztatott 1903 november 26-án.</i>
Dr. Áldásy Antal. <i>Megválasztatott 1896 november 26-án.</i>	Éble Gábor. <i>Megválasztatott 1900 november 29-én.</i>	Lehoczky Tivadar. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>
Barabás Samu. <i>Megválasztatott 1892 november 24-én.</i>	Dr. Fejérpataky László. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Makay Dezső. <i>Megválasztatott 1894 november 29-én.</i>
5 Gróf Bánffy György. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Dr. Fraknoi Vilmos. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Báró Mednyánszky Dénes. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>
Idősb Bánó József. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	20 Géresi Kálmán. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Nagy Géza. <i>Megválasztatott 1905 december 14-én.</i>
Dr. Békefi Remig. <i>Megválasztatott 1898 november 24-én.</i>	Ghyczy Pál. <i>Megválasztatott 1900 november 29-én.</i>	35 Nagy Gyula. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Boncz Ödön. <i>Megválasztatott 1892 november 24-én.</i>	Kammerer Ernő. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	Némethy Lajos. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Borovszky Samu. <i>Megválasztatott 1897 november 27-én.</i>	Dr. Karácsonyi János. <i>Megválasztatott 1890 november 27-én.</i>	Báró Nyáry Jenő. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
10 Bunyitay Vincze. <i>Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.</i>	Kállay Ubul. <i>Megválasztatott 1902 december 11-én.</i>	Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Dr. Csánki Dezső. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>	25 Dr. Károlyi Árpád. <i>Megválasztatott 1885 ápril 30-án.</i>	Dr. Ortvai Tivadar. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Csoma József. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>	Baczkamadarasi Kis Bálint. <i>Megválasztatott 1893 november 30-én.</i>	40 Lovag Óváry Lipót. <i>Megválasztatott 1883 február 25-én.</i>
Id. Daniel Gábor. <i>Megválasztatott 1899 november 30-án.</i>	Kollányi Ferencz. <i>Megválasztatott 1901 november 28-án.</i>	Petrovay György. <i>Megválasztatott 1898 november 24-én.</i>
Dr. Dézsi Lajos. <i>Megválasztatott 1898 november 24-én.</i>	Dr. Komáromy András. <i>Megválasztatott 1887 november 24-én.</i>	Pettkó Béla. <i>Megválasztatott 1899 november 28-án.</i>

- Pór Antal. *Megválasztatott 1890 november 27-én.*
 Báró Prónay Dezső. *Megválasztatott 1885 ápril 30-án.*
 45 Ifj. Reissig Ede. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
 Dr. Schönherr Gyula. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
 Soós Elemér. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
 Széll Farkas. *Megválasztatott 1885 ápril 30-án.*
 Dr. Szendrei János. *Megválasztatott 1885 ápril 30-án.*
 50 Szent-Ivány Zoltán. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
 Dr. Szentkláray Jenő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
 Idősb Szinnyei József. *Megválasztatott . . . február 25-én.*
- Tagányi Károly. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
 Dr. Thallóczy Lajos. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
 55 Dr. Thaly Kálmán. *Megválasztatott 1885 ápril 30-án.*
 Csekei Varjú Elemér. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
 Dr. Wertner Mór. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
 Dr. gróf Zichy Ágoston. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
 59 Dr. Zsilinszky Mihály. *Megválasztatott 1885 ápril 30-án.*
- Dudás Gyula. *Megválasztatott 1902 december 11-én.*
 Náduvari Győry Árpád. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
 5 Hattyúfy Dezső. *Megválasztatott 1902 december 11-én.*
 Dr. Hodinka Antal. *Megválasztatott 1902 december 11-én.*
 Jedlicska Pál. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
 Aszalói Kecskés Dezső. *Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.*
 Dr. Rugorfalvi Kiss István. *Megválasztatott 1906. november 29-én.*
 10 Benedekfalvi Luby Károly. *Megválasztatott 1884 ápril 24-én.*
 Magyary Kossa Sámuel. *Megválasztatott 1904 november 24-én.*
 Sárközy Imre. *Megválasztatott 1904 november 24-én.*

Levelező tagok.

- Királydaróczy Daróczy Zoltán. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
 Doby Antal. *Megválasztatott 1884 ápril 24-én.*

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.

I. 500 forintos alapítvánnyal :

- † Gróf Andrassy Manó.
 † Gróf Batthyány Géza. *Budapest.*
 † Dolhai és Petrovai öreg Petrovay János. *Pozsony.*
 Báró Prónay Dezső. *Budapest.*
 5 † Báró Radvánszky Béla. *Sajó-Kaza.*
 Liptószentiváni Szent-Ivány Zoltán. *Budapest.*

II. 200 forintos alapítvánnyal:

- Árvai közbirtokossági uradalom igazgatósága. *Arva-Váralja.*
 † Báró Atzél Béla. *Budapest.*
 Gróf Bánffy György. *Budapest.*
 10 † Gróf Berchthold Richárd. *Nagy-Oroszi.*
 † Gróf Csáky László.
 Gróf Csekonics Endre. *Zombolya.*
 † Gróf Cziráky János.
 Gróf Desseffy Aurél. *Budapest.*
 15 Gróf Erdődy Rudolf. *Novimarofof.*
 Gróf Esterházy Ferencz. *Tata.*
 Herczeg Esterházy Miklós. *Kis-Marton.*
 Gróf Festetich-könyvtár. *Keszthely.*
 Báró Inkey Imre. *Budapest.*
 20 † Ipolyi Arnold.
 † Gróf Károlyi Gyula.
 Gróf Károlyi László. *Budapest.*
 † Gróf Károlyi Tibor. *Budapest.*
 Lipóczi Keczer Miklós. *Kassa.*

- 25 † Lanfranconi Grazioso Enea.
 Gróf Majláth György. *Zavar.*
 † Mocsonyi Jenő. *Budapest.*
 Mocsonyi Sándor. *Budapest.*
 † Báró Nyáry Béla. *Pozsony.*
 30 Szerémi herczeg Odescalchi Arthur.
Skiczó, u. p. Kis-Tapolcsa.
 Szerémi herczeg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
 Dr. báró Prónay S. Gábor. *Acsa.*
 † Báró Radák Ádám.
 Báró Révay Gyula. *Budapest.*
 35 Sigmund Ákos. *Budapest.*
 Simonyi és Varsányi Simonyi Kálmán. *Erdő-Tárca, u. p. Aszód.*
 † Gróf Sztáray Antal.
 † Gróf Tisza Lajos.
 † Idősb báró Vay Miklós.
 40 Gróf Vigyázó Ferencz. *Budapest.*
 Gróf Wass Jenő. *Czege.*
 Gróf Zselénski Róbert. *T.-Ujfalú.*

III. 100 forintos alapítvánnyal :

- Gróf Apponyi Sándor. *Lengyel.*
 Babics József. *Zombolya.*
 45 Balásházy Bertalan. *Kódombpuszta, u. p. Henczida.*
 † Báró Bánffy Ádám.
 † Bay Gábor és neje sz. Ormos Katalin.
 Bay Ilona. *Debreczen.*
 † Beóthy Ákos. *Budapest.*

- 50 † Báró Bésán N. János.
 Gróf Bethlen Istvánné szül. grót Teleki Ilona. *Budapest.*
 Bezerédj Pál. *Szegszárd.*
 Budapest székesfőváros könyvtára.
 Burchard-Bélaváry Konrád. *Bpest.*
 55 Csapó Vilmos. *Tengelicz, u. p. Gindly-család.*
 Gróf Cziráky Antal. *Lovas-Berény.*
 † Gróf Esterházy János. *Kolozsvár.*
 Jeszenszky Béla. *Temesvár.*
 Karczag István. *Magyar-Egres.*
 60 Komlóssy Arthur. *Debreczen.*
 † Gróf Kuún Géza. *Maros-Németi, u. p. Déva.*
 Báró Mednyánszky Dénes. *Bécs.*
 † Kellemesi Melczer István.
 † Alsó-Szopori Nagy Imre.
 65 † Báró Nyáry Albert.
 Báró Nyáry Jenő. *Budapest.*
 † Ormós Zsigmond.
 Gróf Pálffy-Daun Vilmos, teanoi herczeg. *Stübing.*
 Pettkó Béla. *Budapest.*
 70 Pór Antal. *Esztergom.*
 Sopron vármegye közönsége.
 Szilassy Aladár. *Budapest.*
 † Szontágh Pál. *Horpács, u. p. Nagy-Oroszi.*
 Gróf Teleki Géza. *Budapest.*
 75 Tisza Kálmánné, sz. gróf Degenfeld Ilona. *Budapest.*
 Gróf Zichy N. János. *Budapest.*

b) Pártoló és évdíjas tagok.

(A pártoló tagok csillaggal vannak az évdíjasoktól megkülönböztetve.)

- *Gróf Almássy Dénesné. *Gyula*.
 *Báró Ambrózy István. *Malonya*.
 Ambrózy Nándor. *Sátoralja-Ujhely*.
 Dr. Andrásovics Béla. *Budapest*.
 5 *Gróf Andrásy Géza. *Betlér*.
 *Gróf Andrásy Gyula. *Budapest*.
 Andreánszky Antal. *Budapest*.
 *Báró Apor István. *Abosfalva*,
 u. p. Dicső-Szent-Márton.
 Antal János. *Budapest*.
 10 Dr. Áldásy Antal. *Budapest*.
 Baán Elemér. *Körmöczbánya*.
 Baditz Lajos. *Kapuvár*.
 Dr. Baghy Béla. *Kengyel*.
 Dr. Ballagi Aladár. *Budapest*.
 15 Bódi Balogh Gyula. *Szombathely*.
 Balogh Tihamér. *Pusztaszent-Kozma*, u. p. Berettyó-Ujfalu.
 Barabás Samu. *Budapest*.
 *Baranyay Mária. *Budapest*.
 Baranski Emil László. *Budapest*.
 20 Barlanghy Árpád. *Temesvár*.
 Bartal Béla. *Fadd*.
 *Gróf Batthyány Lajos. *Ikervár*.
 Ludányi Bay Ferencz. *Jász-Kisér*.
 Dr. Bán Ágoston. *Budapest*.
 25 *Idősb Bányó József. *Budapest*.
 Bárczay Elemér. *Pusztaszáraz-ő*, u. p. Átány.
 Komoróczy és Szentandrás Bencsik István. *Király-Helmecz*.
 *Benciczky Ádám. *Zsámbok*, u. p. Tura.
 *Benciczky Elemér. *Heves-Csehi*.
 30 *Benciczky Géza. *Homok*, u. p. Tiszaföldvár.
 Benciczky Kálmán. *Turócz-Szent-Márton*.
 *Benke Gyula. *Budapest*.
 Benkó Imre. *Nagy-Kőrös*.
 Gróf Benyovszky Rezső. *Alsó-Tengelicz*.
 35 *Berczik Árpád. *Budapest*.
 Berseny Béla. *Arad*.
 Berwalszky Kálmán. *Igló*.
 Berzeviczy Béla. *Ipolyság*.
 Besztercebányai városi múzeum.
 40 *Gróf Bethlen Bálint. *Gyéres*.
 *Dr. Bezerédj Viktor. *Budapest*.
 Bécsi m. kir. testőrségi könyvtár.
 Dr. Békefi Remig. *Budapest*.
 Ifj. Bobula János. *Budapest*.
 45 Dr. Boldizsár Kálmán. *Debreczen*.
 Bolgár Emil. *Nagy-Bors*.
 Dr. Boncz Ödön. *Budapest*.
 Boronkay Jenő. *Köbölkút*.
 Dr. Borovszky Samu. *Budapest*.
 50 Borsay Jenő. *Báthmonostor*.
 Bosnyák László. *Kaposvár*.
 Bothfalvi Both Tamás. *Eperjes*.
 *Botka Béla. *Bánlak*.
 Bouly de Lesdain, Louis. *Dunkerque*.
 55 Bölöni László. *Bánfi-Hunyad*.
 *Bronts Viktor. *Susa*.
 Veskóczy Budaházy Béla. *Nyiregyháza*.
 Budapesti egyetem tört. szeminárium.
 Budapesti kegyesrendiek főgymnasiuma.
 60 Bunyitay Vincze. *Nagy-Várad*.
 Felsőpulyai Bük Géza. *Magyar-Valkó*.
 Dr. Cholnoky Jenő. *Kolozsvár*.
 Csanády Béla. *Kraszna*.
 Csata Gyula. *Pozsony*.
 65 *Gróf Csáky Albin. *Budapest*.
 *Gróf Csáky Ödön. *Főrév*.
 Gróf Csáky Vidor. *Szepes-Görgő*.
 Dr. Csánki Dezső. *Budapest*.
 Csernátony Gyula. *Besztercze*.
 70 Csernovics Diodor. *Arad*.
 Csizmadia János. *Késmárk*.
 *Báró Csollich Géza. *Budapest*.
 *Csoma József. *Devecser*, u. p. Forró-Encs.
 Eörsdöghfalvi Csuhá Malva. *Császlóc*, u. p. Ungvár.
 75 *Gróf Cziráky Béla. *Dénesfa*, u. p. Czirák.
 Vargyasi Daniel Gábor. *Budapest*.
 Királydaróczi Daróczy Zoltán. *Paks*.
 *Szamosujvári Dániel László. *Ó-Léc*, u. p. Szerb-Bóka.
 Debreczen városi könyvtára.
 80 Dedek Crescens Lajos. *Budapest*.
 Deési kaszinó-egylet.
 *Gróf Degenfeld Gusztáv. *Téglás*.
 *Gróf Degenfeld József. *Debreczen*.
 *Gróf Degenfeld Lajos. *Szirák*.
 85 *Gróf Degenfeld Sándor. *Erdőszáda*.
 Dely Imre. *P.-Pétes*, u. p. Furta.
 Dr. Demjanovich Emil. *Budapest*.
 Dessewffy Antal. *Nagy-Atád*.
 Deutsch Zsigmond és Társa könyvkereskedése. *Budapest*.
 90 Délmagyarországi rég. és tört. egyet. *Temesvár*.
 Dévai főreáliskola.
 Dr. Dézsi Lajos. *Kolozsvár*.
 Doby Antal. *Homonna*.
 Dókus Gyula. *Sátoralja-Ujhely*.
 95 Domahidy Viktor. *Budapest*.
 Dorgó Albert. *Kolozsvár*.
 Dr. Döry Ferencz. *Budapest*.
 *Dráveczky Gyula. *Ér-Mihályfalva*.
 Dudás Gyula. *Budapest*.
 100 *Báró Duka Géza. *Kádár*, u. p. Rittberg.
 *Dr. Duka László. *Nagy-Becskerek*.
 *Br. Edelsheim-Gyulay Lipót. *Budapest*.
 *Emőkei Emich Gusztáv. *Budapest*.
 *Gróf Erdődy Ferencz. *Galgóc*.
 105 *Gróf Esterházy Miguel. *Kolozsvár*.
 *Gróf Esterházy Miklós Móricz. *Budapest*.
 Herczeg Esterházy-könyvtár. *Kis-marton*.
 Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
 Eble Gábor. *Budapest*.
 110 Fáy Béla. *Déüics*, u. p. Piski.
 *Fáy István. *Serke*, u. p. Feled.
 *Fáy László. *Nyustya*.
 Dr. Fejérpataky Kálmán. *Budapest*.
 Dr. Fejérpataky László. *Budapest*.
 115 Fekete Albert. *Szkáros*, u. p. Zsadány.
 Fest Lajos. *Eperjes*.
 *Gróf Festetich Andor. *Szeleste*.
 Dr. Fialka Gusztáv. *Budapest*.
 Fiáth István. *Nagy-Hantos*.
 120 özv. Fogarassy-Kende Klementin. *Susák*.
 Gróf Forgách László. *Mándok*.
 Forgon Mihály. *Budapest*.
 Dr. Förster Jenő. *Lőcse*.
 Dr. Fraknói Vilmos. *Róma*.
 125 Freyseysen Virgil. *Sopron*.
 Fuhrmann Andor. *Csacza*.
 *Gyulai Gaál István. *Büssü*.
 Gachal Sándor. *Budapest*.
 Dr. Gábor Gyula. *Budapest*.
 130 Dr. Gárdonyi Albert. *Budapest*.
 Gerold és társa. *Bécs*.
 Dr. Géczy Dezső. *Budapest*.
 Géresi Kálmán. *Debreczen*.
 Ghyczy Pál. *Csendespuszta*, u. p. Nagy-Lapás.
 135 Gombos Kálmán. *Kismarton*.
 Dr. Goszthony Mihály. *Bárdi-Bükk*.
 Gömörmegyei múzeum. *Rimaszombat*.
 Graenzenstein Béla. *Budapest*.

- Gyarmathy Sándor. *Budapest.*
 140 Dr. Gyárfás Tihamér. *Brassó.*
 Gyömörey Vincze. *Ukk.*
 Báró Györfly Samu. *Budapest.*
 Györvárosi könyvtár.
 Nádudvari Györy Árpád. *Bécs.*
 145 Gyulay Kálmán. *Kerepes.*
 *Hajós József. *Budapest.*
 Halmágyi Sándor. *Budapest.*
 Hanny Gábor. *Pécs.*
 Hanny Tódor. *Kismarton.*
 150 Harnos István. *Sopron.*
 Hattyúfy Dezső. *Székesfehérvár.*
 Hedry József. *Alsó-Láncz,* u. p.
 Buzita.
 Hedry Lőrincz. *Kassa.*
 Ifj. Hellebronth Kálmán. *Budapest.*
 155 Dr. Herczeg Mihály. *Budapest.*
 Hets Ödön. *Budapest.*
 Hodinka Antal. *Bécs.*
 Hontvármegyei múzeum-társaság.
Ipolyság.
 Horthy István. *Bécs.*
 160 Horváth Emil. *Budapest.*
 Horváth Sándor. *Budapest.*
 Huszár Dezső. *Duna-Adony.*
 *Báró Huszár Károly. *Abafája,*
 u. p. Szász-Régen.
 Ibrányi Mihály. *Galga-Györk.*
 165 *Nagyilosvai Ilosvay Aladár. *Nagy-*
Váth.
 Nagyilosvai Ilosvay Bálint. *Buda-*
pest.
 *Kisdobronyi Isaák István. *Nagy-*
Rhéde.
 *Iványi Tihamér. *Budapest.*
 *Draskóczy és Jordánföldi Ivánka
 László. *Budapest.*
 170 Dr. Iványi Béla. *Budapest.*
 Jalsoviczi Jalsoviczky Sándor.
Budapest.
 Jankovics József Mihály. *Munkács.*
 Jasztrabszky Kálmán. *Budapest.*
 Jedlicska Pál. *Nagyszombat.*
 175 Jeszenszky Alajos. *Nyitra.*
 *Jeszenszky Imre. *Gödre.*
 Jékey Zoltán. *Géberjén,* u. p.
 Győrtelek.
 *Jékey Zsigmond. *Géberjén,* u. p.
 Győrtelek.
 Junkovich Gyula. *Samobor.*
 180 *Ifj. Justh György. *Neczpál.*
 Kalocsai érseki könyvtár.
 Kammerer Ernő. *Budapest.*
 Karakas Károly. *Nagyvárad.*
 Dr. Karácsonyi János. *Budapest.*
 185 *Gr. Karátsonyi Jenő. *Budapest.*
 Dr. Kardos Samu. *Debreczen.*
 *Kazy József. *Budapest.*
 Kállay András. *Nagy-Halász.*
 *Kállay Lipót. *Budapest.*
 190 Kállay Ubul. *Nagy-Kálló.*
 Dr. Károlyi Árpád. *Bécs.*
 *Kecskeméti kaszinó.
 Aszalói Kecskés Dezső. *Sopron.*
 *Fületinczi Kelcz Gyula. *Zsitva-*
Ujfalu.
 195 *Báró Kemény Gyula. *Pusztá-Ka-*
marás, u. p. Mocs.
 Kemény Lajos. *Kassa.*
 Kempelen Béla. *Kbauj-Szántó.*
 *Pázmándi Kempelen Imre. *Székes-*
fehérvár.
 *Kölcsei Kende Péter. *Ungvár.*
 200 Kenessey László. *Székesfehérvár.*
 *Dr. Kenessey Pongrácz. *Budapest.*
 Kégl György. *Csala.*
 Képviselőházi könyvtár. *Budapest.*
 *Gróf Khuen-Héderváry Károly.
Hédervár.
 205 Kilián Frigyes. *Budapest.*
 Baczkamadarasi Kis Bálint. *Ma-*
gyar-Igen.
 Kisfaludy László. *Budapest.*
 Dr. Kiss Emil. *Kaposvár.*
 Kiss Emil Károly. *Baltavár.*
 210 Kiss István. *Rugonfalva.*
 *Nemeskéri Kiss Pál. *Véghles.*
 Kollányi Ferencz. *Budapest.*
 Kolosy Béla. *Debreczen.*
 Kolosy István. *Kecskemét.*
 215 Dr. Komáromy András. *Budapest.*
 Dr. Konkoly Balázs. *Komárom.*
 Dr. Koós Jenő. *Budapest.*
 Korizmics Antal. *Alexandria.*
 Dr. Kormos Béla. *Budapest.*
 220 *Ruszkai Kornis Ferencz. *Debre-*
czen.
 Lovag Kotz József. *Arad.*
 Kőszeghy Antal. *Budapest.*
 Kőszeghy Sándor. *Budapest.*
 *Kőváry László. *Kolozsvár.*
 225 Krahl Ernő. *Bécs.*
 Ifj. Kubinyi Miklós. *Arva - Vár-*
alja.
 Dr. Küffer Béla. *Budapest.*
 Kürthy Lajos. *Besztercebánya.*
 *Gróf Laszberg Rudolf. *Győr.*
 230 Láng Mihály. *Budapest.*
 Lehóczky Tivadar. *Munkács.*
 Leleszi prépostság.
 Leövey Sándor. *Budapest.*
 Bilkei és Gorzói Lipcsey József.
Budapest.
 235 Kisfaludi Liphay Kornél. *Budapest.*
 Losonczy István. *Miskolcz.*
 Luby Károly. *Szathmár.*
 *Magyary - Kossa Sámuel. *Nagy-*
Káta.
 Makay Dezső. *Budapest.*
 240 Makkay József. *Nagyvárad.*
 Malatinszky György. *Budapest.*
 Bohuszlavicz Malobiczky János
Budapest.
 Dr. Mauks Ernő. *Szeged.*
 Máriássy Ödön. *Mád.*
 245 Meczner József. *Korlát,* u. p.
 Vizsoly.
 Melhard Gyula. *Attala,* u. p.
 Csoma.
 *Meszleny Bencze. *Velencez.*
 *Meszleny Pál. *Velencez.*
 Dr. Mérey Béla. *Trencsén.*
 250 Mészáros Dániel. *Nagy-Szénás.*
 Apsai dr. Mihályi János. *Mára-*
maros-Sziget.
 *Báró Miske Kálmán. *Kőszeg.*
 Miskolczy Imre. *Vönöczk.*
 Miskolczy Jenő. *Debreczen.*
 255 *Bocsári Mocsáry István. *Budapest.*
 *Bocsári Mocsáry Sándor. *Lapujtő.*
 *Mosonmegyei történelmi és régé-
szeti egyesület. Magyar-Óvár.
 Nagy Géza. *Budapest.*
 Tasnádi Nagy Gyula. *Budapest.*
 260 Eözbéghi Nagy Ignác. *Pusztá-*
Varjas, u. p. Böös.
 Sz. Nagy Lajos. *Budapest.*
 Dr. Borzovai Nagy Ottó. *Szolnok.*
 Nagyenyedi Bethlen-főiskola
 könyvtára.
 Nagyiday Ferencz. *Verbőcz,* u. p.
 Tisza-Ujlak.
 265 Nagyszebeni városi levéltár.
 Nagyvárad közs. iskolai könyvtár.
 Naláczki Ödön. *Hátszeg.*
 *Gróf Nádasdy Ferencz. *Budapest.*
 Nedeczky Tibor. *Budapest.*
 270 *Nemzeti kaszinó könyvtára. *Buda-*
pest.
 Ifj. Nyéki Németh Imre. *Székes-*
fehérvár.
 Németh Titus. *Budapest.*
 Némethy Lajos. *Grác.*
 *Báró Nyáry Béláné. *Pozsony.*
 275 Orosz Ernő. *Eger.*
 Orosz György. *Nyiregyháza.*
 *Országh Lajos. *Kis-Telek,* u. p.
 Magyar-Mecske.
 *Országos kaszinó. *Budapest.*
 Országos levéltár. *Budapest.*
 280 Dr. Ortway Tivadar. *Pozsony.*
 Ostffy Miklós. *Ostffy-Asszonyfa.*
 Osváth Lajos. *Nagyvárad.*
 Lovag Óváry Lipót. *Budapest.*
 *Órgróf Pallavicini Ede. *Budapest.*
 285 Pannonhalmi főapátság.
 Payzsos Andor. *S.-A.-Ujhely.*
 *Pálffy Imre. *Budapest.*
 *Gróf Pálffy Sándor. *Marchegg.*

- Pálfiszei Pálffy László. *Pacsa*.
 290 Páll Albert. *Ungvár*.
 Pálmay József. *Székely - Udvarhely*.
 *Gróf Pejachevich Tódor. *Eszék*.
 Peőcz Elek. *Budapest*.
 Peőcz Ferenc. *Torda*.
 295 Dolhai és Petrovai Petrovay György. *Nagy-Kürü*.
 Dolhai és Petrovai Petrovay Gyula. *Eperjes*.
 Péchy György. *Bécs*.
 *Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Gézáné szül. gr. Degenfeld Berta. *Kis-Kartal*, u. p. Aszód.
 *Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Levente. *Fenyő-Harasz*t, u. p. Verseg.
 300 Gróf Pongrácz Frigyes. *Pozsony*.
 Gróf Pongrácz Jenő. *Bashalom*.
 Pongrácz Kálmán. *Nyitra*.
 Dr. Pósta Béla. *Kolozsvár*.
 Pozsonyi kir. jogakadémia.
 305 Réthey Prikkel Lajos. *Pozsony*.
 Puky Andor. *Tomor*, u. p. Homrogd.
 Puky Gyula. *Budapest*.
 Puky József. *Félegyháza*.
 Radocza János. *Budapest*.
 310 *Báró Radvánszky Géza. *Szjő-Kaza*.
 *Dr. Radvánszky György. *Budapest*.
 *Báró Radvánszky Jánosné. *P.-Varasny*, u. p. Hatvan.
 Báró Ragályi-Balassa Ferencz. *Ragály*.
 Lublóvári Raisz Aladár. *Lőcse*.
 315 Rakovszky Endre. *Kassa*.
 Rakovszky György. *Budapest*.
 Rákóczy Aladár. *Budapest*.
 Reiner Zsigmond. *Budapest*.
 Ifj. dr. Reiszig Ede. *Budapest*.
 320 Relkovič Neda. *Budapest*.
 *Reviczky Ambró. *Budapest*.
 Rexa Arthur. *Budapest*.
 Dr. Récsy Viktor. *Győr-Szent-Márton*.
 Dr. Réthy László. *Budapest*.
 325 Révai Leó. *Budapest*.
 Romhányi János. *Nyitra*.
 *Kis-Zombori Rónay Ernő. *Kis-Zombor*.
 *Kis-Zombori Rónay Jenő. *Nagy-Becskerek*.
 Rudnay Béla. *Budapest*.
 330 Rumbold Bernát. *Budapest*.
 Báró Salamon Mihály. *Székesfehérvár*.
 Sarlay Sámuel. *Budapest*.
 Sárközy Aurél. *Komárom*.
 Sárközy Imre. *Nagy-Bajom*.
 335 Schiller Bódog. *Budapest*.
 Dr. Schönherr Gyula. *Budapest*.
 *Schulpe Vilmos. *Török-Kanizsa*.
 Sigmund József. *Budapest*.
 Kissolyosi Simó Ferencz. *Budapest*.
 340 Simonffy Imre. *Debreczen*.
 Simonyi Béla. *Aranyos-Maróth*.
 Paksi Sipeky Béla. *Borsicz*, u. p. Nemsova.
 *Ifj. báró Solymossy László. *Nagy-Teremi*.
 Sombory Lajos. *Magyar-Nagy-Sombor*.
 345 Somogyi Zsigmond. *Budapest*.
 Soproni kaszinó-egyesület.
 Sóvári Soós Elemér. *Budapest*.
 *Báró Staudach Adolf. *Budapest*.
 Stessel József. *Kis-Marton*.
 350 Dr. Sussich Károly. *Karán-Sebes*.
 Szabadkai közs. főgimnázium.
 *Nemestóthi Szabó Béla. *Arad*.
 *Besseneyi Szabó Mihály. *Esztergom*.
 Dr. Szalacsy Lajos. *Győr*.
 355 Szalay Gábor. *Budapest*.
 *Szalóki Tamás. *Nemes-Szalók*.
 Szamosújvári főgimnázium.
 Szatmár vármegye közönsége. *Nagy-Károly*.
 *özv. Gróf Szápáry Gyuláné. *Tas-kony*.
 360 Szegedi Somogyi könyvtár.
 Szemere Lajos. *Budapest*.
 Dr. Szendrei János. *Budapest*.
 Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula. *Bikszád*.
 *Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula. *Budapest*.
 365 *Liptószentiváni Szent-Ivány Károlyné szül. Szent-Ivány Margit. *Liptó-Szt-Iván*.
 *Liptószentiváni Szent-Ivány Oszkár. *Bélad*, u. p. Nagy-Herestyén.
 *Báró Szentkereszty Béla. *Árkos*, u. p. Szepsi-Szt-György.
 *Szentkirályi Kálmán. *Tápió-Szt-Márton*.
 Dr. Szentkláray Jenő. *Temesvár*.
 370 Szentmihályi Dezső. *Andorháza*, u. p. Pacsa.
 Szentpály Miklós. *Nagy-Szöllős*.
 Dr. Szentpétery Imre. *Budapest*.
 Négyesi Szepessy Béla. *Miskolcz*.
 Gróf Széchényi Sándorné. *Nagy-Dorogh*.
 375 Széky Péter. *Tisza-Igar*.
 Széll Farkas. *Debreczen*.
 Nagyszigeti Szily Dezső. *Ollár*.
 Nagyszigeti Szily Kálmán. *Budapest*.
 Idősb Szinnyi József. *Budapest*.
 380 Dr. Szombathy Ignác. *Budapest*.
 Szmrecsányi Szmrecsányi Lajos. *Eger*.
 Szögyény Béla. *Alvincz*.
 Sztankay Béla. *Kassa*.
 *Sztankovánszky János. *Kajdacs*.
 385 Dr. Szűts Andor. *Székesfehérvár*.
 Tabódy Tibor. *Ungvár*.
 Tagányi Károly. *Budapest*.
 *Tahy István. *Galgagyörk*.
 *Takács Ferenc. *Duka*.
 390 Tallián Andor. *Kaposvár*.
 *Széki gróf Teleki József. *Tetétlen*, via Solt.
 Széki gr. Teleki Sándor. *Budapest*.
 *Özv. Széki gróf Teleki Sándorné szül. gróf Teleki Jozefa. *Gyömrő*, u. p. Üllő.
 Temesvár sz. kir. város.
 395 Temesvári állami főgimnázium.
 Terray István. *Rimaszombat*.
 Dr. Thallóczy Lajos. *Bécs*.
 Thaly István. *Budapest*.
 Dr. Thaly Kálmán. *Budapest és Pozsony*.
 400 Dr. Timon Ákos. *Budapest*.
 *Ifj. Tisza Kálmán. *Geszt*.
 Tisztviselői orsz. Egyesülete. *Budapest*.
 Torkos László. *Budapest*.
 Tóth Arpád. *Budapest*.
 405 Tóth Endre. *Torda*.
 Dr. Tóth-Szabó Pál. *Nagyvárad*.
 Török Kálmán. *Munkács*.
 Török Sándor. *Ipolyáság*.
 Turócz-szentmártoni múzeumi tót társaság.
 410 *Ugron István. *Varsó*.
 Ujfalussy Lajos. *Nagy-Károly*.
 Ujhelyi Hugó. *Nagybánya*.
 Ujj György. *Budapest*.
 Ungvári kir. kath. főgimnázium.
 415 Uray Gyula. *Budapest*.
 *Dr. Gróf Üchtritz - Amadé Emil. *Budapest*.
 Csekei Varjú Elemér. *Budapest*.
 Vasvármegyei kultur - egyesület. *Szombathely*.
 *Báró Vay Béla. *Alsó-Zsolca*.
 420 *Gróf Vay Tihamér. *Felső-Vadász*.
 Városhy Gyula. *Kalocsa*.
 Vecsey Imre. *Debreczen*.
 Vende Aladár. *Budapest*.
 Venter Gerő. *Arad*.
 425 Veress Endre. *Kolozsvár*.
 *Báró Vecsey Józsefné szül. gróf Dessewffy Blanka. *Budapest*.

